

TC

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

148597

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

SİYASET KURAMI AÇISINDAN MEHMET ALİ AYBAR

Hazırlayan

ZAFER DOĞAN

02716007

148597

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. CENGİZ ÇAĞLA

İSTANBUL, HAZİRAN 2004

İÇİNDEKİLER

KISALTIMA LİSTESİ.....	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1. MARKSİZM VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	4
1.1. Reformizmin ve Revizyonizmin Kaynakları.....	4
1.1.1.Ekim Devrimi'nin Arifesinde Marksizm ve İkinci Enternasyonal	9
1.1.2. Bernstein Revizyonizmi	16
1.2. Ortodoks Marksist: Kautsky; Revizyonist Marksist: Lenin	20
1.2.1. Rosa Lütsemburg Ve Ekim Devrimi.....	30
1.2.2.Blanqui Ve Lenin	34
1.3.Fabyan Sosyalizmi.....	35
1.3.1.Plehanov Ve Rus Marksizmi	37
1.3.2.Menşevikler ve Bolşevik Devrimi.....	39
1.3.3.Gramsci ve Kapitale Karşı Devrim	43
1.4. Bolşevik Devrimi ve Sonrası.....	48
İKİNCİ BÖLÜM	50
2. MARKSİZMDE ÖRGÜTLENME SORUNU VE AYBAR.....	52
2.1.Marx'ın Örgüt Anlayışı.....	52
2.1.1.Lenin'in Örgüt Modeli	62
2.1.2.Aybar'da Örgüt Modeli Sorunu	67
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	85
3.ÜRETİM BİÇİMİ, DEMOKRASİ VE TÜRKİYE'YE ÖZGÜ SOSYALİZM TARTIŞMALARINDA AYBAR.....	85
3.1.Marksizm de ATÜT Tartışmaları	85
3.1.1.Türkiye'de Marksist Tarih Tezleri Ve ATÜT Tartışması.....	91
3.1.2.Kerim Devlet Anlayışını Savunanlar.....	92
3.2.Yarı-Feodalizm Tespiti Yapanlar	94
3.2.1.ATÜT Savunucuları	98
3.2.2.Türkiye Sol Hareketinde Strateji Tartışmaları	107
3.3.Demokratik Sosyalizm Ve Aybar.....	121
3.3.1.Aybar'ın ATÜT Ve Bürokrasi Değerlendirmeleri.....	126
3.3.2.Sosyalist Devletler Ve Bürokrasi	138

3.3.3.Tarihsel Blok Ve Bürokrasi.....	145
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	156
4.TİP'TEKİ BÖLÜNME VE SONRASINDA AYBAR	156
4.1.Aydınlık ve İşçiler Ayrımı.....	162
4.1.1.Niyazi Ağırnaslı Olayı.....	166
4.1.2.On Yediler ve On Üçler Olayı.....	167
4.2.Eski-Yeni Tartışmasında Aybar ve TKP	173
4.2.1.TİP ve Gençlik.....	177
4.2.2.Çekoslovakya Olayı ve Beşli Önerge.....	184
4.3.Sosyal Demokrasi ve Leninizm Arasında Marksist Bir Parti: TİP.....	210
4.3.1.TİP Sonrasında Aybar'ın Siyasal Doğrultusu	212
4.3.2.Sosyalist Devrim Partisi Deneyimi.....	214
4.3.3.Aybar ve Yeni Sol	220
4.4.Marksist Hümanizm Ve Aybar	228
4.4.1.Yabancılaşma.....	230
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	236
5. AYBAR VE AVRUPA KOMÜNİZMİ	236
5.1.Avrupa Komünizminin Doğuşu	236
5.1.1.1968 Çekoslovakya Kırılması ve Avrupa komünizmi	245
5.1.2.Avrupa Komünizminin Sahaya Çıkışı.....	251
5.2.Avrupa Komünizmi ve Mehmet Ali Aybar	255
SONUÇ	278
KAYNAKÇA.....	296
EKLER	305
NABİ YAĞCI İLE SÖYLEŞİ.....	308
ÖZGEÇMİŞ	317

KISALTMA LİSTESİ

AET-Avrupa Ekonomi Topluluğu
AP-Adalet Partisi
CHP-Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP-Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
ÇKP-Çin Komünist Partisi
Dev-Genç-Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu
Dev-Güç-Devrimci Güç Birliği
DİSK-Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DÖB-Devrimci Öğrenci Birliği
DP-Demokrat Parti
FKF-Fikir Klüpleri Federasyonu
FKP-Fransız Komünist Partisi
İSKP-İspanyol Komünist Partisi
İKP-İtalyan Komünist Partisi
MDD-Milli Demokratik Devrim
MC-Milliyetçi Cephe
PSI-İtalyan Sosyalist Partisi'nin
RSDİP-Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi
TEP-Türkiye Emek Partisi
TİP-Türkiye İşçi Partisi
TKİP-Türkiye Köylü İşçi Partisi
TKP-Türkiye Komünist Partisi
THKP-C-Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TÜSTAV-Türkiye Tarih Araştırma Vakfı
TSEKP Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi
TSİP-Türkiye Sosyalist İşçi Partisi
TSP-Türkiye Sosyalist Partisi ve
SDP-Sosyalist Devrim Partisi
SGÖ-Sosyalist Gençlik Örgütü
SP-Sosyalist Parti
SPD-Alman Sosyal Demokrat Partisi
SSCB-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
VP-Vatan Partisi

ÖNSÖZ

Bu tezde 1960'lı yıllarda Türkiye siyasal yaşamına damgasını vurmuş özgün bir siyasetçi olan Mehmet Ali Aybar'ın siyasal kuramı ele alınmaktadır. Siyasal analiz niteliğindeki bu tezde aktarımcılığın ötesine geçerek kendi görüşlerimi de mümkün olduğunca katmaya çaba gösterdim. Ayrıca Mehmet Ali Aybar'ın siyasal kuramında yer alan tartışmaların geniş ölçüde Batı Marksizmi ile olan ilişkisini de ele almaya çalıştığım için konuların başlarına teorik girişler yapmayı uygun buldum. Tezi yazarken taradığım kaynaklardan hem Aybar'ın yanında hem de karşısında olan görüşlere ve tartışmalara mümkün olduğunca yer vermeye çalıştım.

Bu tezin yazılma sürecinde bir çok kişinin katkısı mevcuttur. Bölümdeki arkadaşlarımdan Nevres Unaner tezin yazımında oldukça değerli kaynakları sağlayarak, Deniz Zarakolu tezin bazı bölümlerinin düzeltilmesine yardımcı olarak, Medet Turan ise oldukça zahmetli bir iş olan mülakat bantlarının çözümlenmesinde değerli yardımlarda bulundular. Aybar'ın kişisel arşivinden yararlanmamı sağlayarak tez için gerekli olan kaynaklara ulaşmamı sağlayan Güllü Aybar'a, mülakatında bir çok noktanın aydınlanmasında yardımcı olan, TİP ve SDP ile ilgili önemli kaynaklara ulaşmamı sağlayan Uğur Cankoçak'a ve TÜSTAV başkanı Erdem Akbulut'a da teşekkür ediyorum. Nabi Yağcı ve Nail Satlıgan'a mülakatlarında konuya farklı açılardan bakmamı sağlayarak katkıda bulundular. Tabi en önemlisi tez danışmanım ve değerli hocam Yrd. Doç Dr. Cengiz Çağla; ilgili, anlayışlı tutumu ve yönlendirici tartışmaları dolayısıyla bu tezin yazılmasında en büyük katkıya ve özveriye sahiptir. Sadece tezde değil, derslerinde de bize verdiği motivasyon ve içten ilgisi için kendisine teşekkürü bir borç biliyorum. Son olarak akademik etik gereği çalışmadaki tüm eksiklik ve hatanın bana ait olduğunu söylemek isterim.

ÖZET

Bu tezin amacı, 1961-1969 yılları arasında Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanlığı yapmış, Türk siyasi tarihinin önemli bir siması olan Mehmet Ali Aybar'ın siyasi kuramının tahlilini yapmaktır. Mehmet Ali Aybar'ın özgün Marksist anlayışı ile Batı Marksizmin kesişmeleri, Türk solundaki bölünmenin teorik ve kuramsal nedenleri de bu tezde ele alınacaktır. Bu bağlamda bu çalışma bir siyasi tarih çalışmasından çok siyasi kuramsal bir çalışmadır.

Mehmet Ali Aybar bir siyasi aktivist olmanın yanında aynı zamanda dogmatik olmayan bir Marksist kuramcıydı. Aybar'ın Marksizm anlayışı evrensel olmakla birlikte; sosyal sınıfların ve devletin siyasi, tarihsel özelliklerinden oluşan üst-yapının belirlediği "ulusal koşulları" ihmal etmiyordu. Bundan dolayı sosyalizmin kuruluşunu her ülkede garanti eden "evrensel reçetelere" itibar etmedi. Türkiye'de yaşayan bir Marksist olarak, Türkiye'nin özgün siyasi ve toplumsal koşullarını anlamaya çalıştı. Aybar'a göre Osmanlı İmparatorluğu'nda hakim olan üretim biçimi, Avrupa'daki gibi feodalizm değildi. Buna göre Osmanlı'nın sosyal ve siyasi yapısı Batı Avrupa'dan oldukça farklıydı. Osmanlı'nın tersine Batı Avrupa'nın sosyal ve siyasi yapısı burjuvazinin ve sivil toplumun ortaya çıkmasına ve kapitalizmin gelişmesine müsaade etmiştir. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısı farklı bir siyasi sınıfın ortaya çıkmasına neden olmuştur: Bürokrasi. Hakim bir sınıf olarak bürokrasi toplumun tüm ekonomik ve siyasi yaşamı belirlemekteydi. Bundan dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitalizmi burjuva sınıfı değil; bürokrasi sınıfı getirmiştir. Bu bürokrat gelenek Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet Türkiye'sine miras kalmış, tıpkı Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi Türkiye'de de siyasi hayatta önemli bir rol oynamıştı. Buradan yola çıkarak Aybar, Türkiye sosyalistleri için en önemli sorunun bürokrat sınıfın yıkılması ve yerine daha demokratik bir sistemin kurulması gerektiğini savundu. Bu bakımdan 1950 seçimlerini bürokrat sınıfın yenilgisi olarak gördü ve DP'nin zaferini destekledi. Aybar bununla birlikte bürokrasinin sosyalist rejimlerdeki rolünü de eleştirdi. Çekoslovakya'nın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesine karşı çıktı. Buna bağlı olarak da sosyalist ve komünist partilerdeki bürokratik mekanizmaları eleştirdi ve Leninist parti modelini reddetti. Bunun yerine yatay örgüt modelini önerdi.

ABSTRACT

Aim of this thesis is to analyze of Mehmet Ali Aybar's political theory an important figure in Turkish political history who was the chairman Turkish Labour's Party between 1961 and 1969. Besides the intersection of Mehmet Ali Aybar's original Marxist understanding and Western Marxism, the theoretical and practical reasons of the separations in Turkish left are also been explained. In this concept, methodically, this thesis is not a political history study but a political theory study.

Besides being a political activist, Mehmet Ali Aybar was also a theorist and his political thoughts derived from the dogmatic Marxism. His Marxist understanding was universal, but this does not mean that he neglected the "national conditions" that are determined by the historical and political character of the state, people and the social classes. On account of this, he didn't believe in a "universal prescription" that would guarantee the foundation of socialism in every country. As a Marxist living in Turkey, he tried to analyze Turkey's genuine political and social conditions. According to him, the dominant mode of production in Ottoman Empire was different from the one that was in Europe's feudalism. Accordingly, political and social class structure of Ottoman Empire and Western Europe are very different. Unlike Ottoman Empire, the economical and social structure of Western Europe, allowed to appear bourgeois which developed capitalism and civil society. On the other hand the political and economical structure in Ottoman Empire cause the emergence of a different political class: Bureaucracy. As a dominant class, bureaucracy determined all economical and political life of society. So that in Ottoman Empire not the bourgeois but the bureaucracy developed capitalism. This bureaucrat tradition in Ottoman Empire was inherited Turkish Republic. Like Ottoman Empire, the bureaucracy class played an important role in Turkish political life. Claiming this, Aybar thought that the main problem of the socialist of Turkey was to overthrow the bureaucracy and established more democratic system. In this respect, he consider 1950 election as the defeat of bureaucracy and supported DP's winning. Aybar also objected the role of bureaucracy in socialist regimes. In this manner he condemned the invasion of Czechoslovakia by Soviet Union. Besides this he also criticise the bureaucrat mechanism of in the socialist and communist parties and he rejected Leninist party model. He recommended horizontal organization model.

GİRİŞ

Bugün Türkiye'de Marksizm üzerine geçmişten günümüze uzanan süreçte yapılan tartışmaların ve gündemlerin incelenmesinde şaşırtıcı bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de Marksistlerin bugün yeni yeni tartıştıkları kimi meselelerin bundan 30-40 yıl önce Avrupa'da "tamamlanmış" tartışmalar olduğunu görmekteyiz. Bu Türkiye'nin düşünsel üretim alandaki yetersizliğinin bir sonucudur. Ancak bazı isimler var ki istisna tutmak gerekiyor. Bunlardan biri de Mehmet Ali Aybar'dır. Mehmet Ali Aybar Türkiye'nin özgün sosyalist liderlerindedir. Hem pratikte Türkiye'de sosyalizmin tarihinde oynadığı çok önemli rolle hem de teorik açıdan gündeme getirdiği konularla Aybar bu özgünlük tanımını hak eden birisidir. Aybar'ın gündeme getirdiği sorunlar kendi yaşadığı döneminin ilerisindedir. Russell Jacoby'nin söylediklerine kulak verelim: "*Çok az şey Marksizmin içini, tarihin yargılanmasını gerçekliğin kendisi olarak kabul etmesinden daha fazla boşalttı. Rus Devrimi'nin ve daha sonra Çin Devrimi'nin başarısı Marksist kuşakların (ve Marksist olmayanların) gözlerini kamaştırdı. Tam tersine, diğer Marksizmlerin, içlerinde dikkate değer olan farklı bir Avrupa Marksizminin başarısızlığı ise onların yetersizliklerini onayladı. Lenin, Stalin, Mao ve diğerleri başarılarından dolayı ilgi çektiler. Ancak ilgi taklitten ayrılamıyordu. Bu nedenle, Rus Devrimi'nin model ve teorileri sadece ihraç edilmedi, ama aynı zamanda sayısız Marksist tarafından şevkle ithal edildi.*"¹ 1960'lı yıllarda Marksist olanların gözlerinin Sovyet, Çin ya da başka sosyalist örneklerle kamaştığı bir dönemde, sosyalizmin itibarı Türkiye'de ve dünyada oldukça yüksekti. Genel bir iyimserlik havası hakimdi. Aydın, idealist gençler sosyalizme kayıyorlardı. Sovyet, Çin ve başarılı olmuş devrim örneklerini anlatan strateji kitaplarının kutsal kitaplar gibi okunduğu bir dönemde, bu ilgi beraberinde taklidi de getirmişti. Kolaycı çözümler ve denenmiş reçeteler varken; Türkiye'nin şartlarına bu reçetelerin uygun olup olmadığına bakılmadan, sorgulanmadan kabul ediliyordu.

Türkiye'de 1960'lardan önce var olan tek Marksist gelenek TKP ise gerek baskılar gerekse de başka etkenler yüzünden hiçbir zaman küçük dar bir grubun çemberini kıramamıştı. Ancak daha da önemlisi Sovyet şablonunu birebir uygulama üzerinden hareket eden bir partinin de genç kuşağa yeni yollar aramak için verebileceği çok fazla motivasyon yoktu. Şefik Hüsnü Değmer gibi Marksizm bilgisi kuvvetli ve Hikmet Kıvılcımlı gibi özgün teorisyenlerin kişisel çabalarının, TKP'nin bu özelliğini

¹ Russell Jacoby, *Yenilginin Diyalektiği: Batı Marksizminin Dış Hatları*, Çev. Özgür Yakupoğlu, Ali Osman Alayoğlu, Ankara: Doruk Yayınları, 1999, s.16-17

değiştirebilecek güce sahip olamadığını da söyleyelim. TKP'nin bağımsız bir parti olmamasının bunda en büyük pay sahibidir. İşte böylesi bir ortam içerisinde Mehmet Ali Aybar, yeni arayışlara girmişti. Taklitçi ya da şabloncu değildi. "Tanzimat kafalı Marksistler" olarak nitelediği anlayışla mücadele etti; ama kaybetti. TİP Genel Başkanlığı yapmış ve partisiyle birlikte anılır olmuş bir sosyalist lider olarak partisinin içinden ve dışından yaşanan baskıların sonucunda önce genel başkanlıktan, ardından ise partiden istifa edecekti. Aybar'ın ortaya koyduğu politikalar ve Marksizm anlayışı kaybetmişti. Aybar yenilmişti, geride TİP gibi özgün bir sosyalist deneyim ve SDP gibi sosyalist demokrasi denemesi bırakarak. Bu kaybediş Türkiye solunun tarihinde genel olarak "Marksizmden sapmanın yenilgisi" olarak anlaşıldı. Ancak Aybar'ın yenilgisinin kişisel bir yenilginin ötesinde bir anlama sahip olduğu bugün daha iyi görülebiliyor. Bugün artık ortada taklit edilecek bir şeylerin kalmadığı bir dönemde Aybar'ın değeri daha çok anlaşılmaktadır. Aybar yenilmiş olmasına rağmen, kaybeden olmasına rağmen ileri sürdüğü tezlerin ileri görüşlülüğü bugün daha çok anlaşılır oldu. Bu nedenle Aybar'ın ileriye sürdüğü düşüncelerin yeniden, eleştirel bir perspektifi elden bırakmadan değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Bu yüzden tezin temel çıkış noktası Aybar'ın siyasal kuramıdır. Aybar'ın siyasal kuramı irdelenirken aynı zamanda konuyla ilgili değişik tartışmalara da yer verilecek. Bu çalışmanın amacı her şeyden önce Türkiye solunun tarihinde önemli rol oynamış bir siyasal liderin siyasal kuramını irdelemek ve buradan bazı sonuçlara ulaşmaktır. Aybar'ın siyasal kuramı ele alınırken sadece Türkiye'deki yerini değil aynı zamanda Batı Marksizmi içerisindeki yerini de karşılaştırmalı bir şekilde irdelemeye çalışacağız. Bu çalışmanın temel amacı Marksist kuram içerisinde Aybar'ın durduğu konumu saptamaktır. Bu açıdan çalışmanın yöntemsel olarak analitik olmasına çaba gösterdim. Aybar'ı bu bakımdan ele alırken kronolojik açıdan değil tematik açıdan ele almayı tercih ettim. Çalışmada soru soran, tamamı yanıtlanmasa da bu sorulara cevap arayan, yeni soruları özendiren bir yaklaşım sergilendi.

Aybar hakkında doğrudan yazılmış Barış Ünlü'nün "Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar" adlı siyasal monografik çalışmasını bir kenara koyacak olursak, Aybar'ın siyasal kuramını, Aybar'ın Türkiye'deki ve Marksizm içerisindeki yerini irdelleyen bir çalışma yok. Aybar'la ilgili yazılanlar Türkiye solunun tarihini ele alan kitaplardaki bazı "değirmelerin" ötesine geçemiyor. TİP ve Türkiye solu üzerine yazılan kimi anı kitapları ise çoğu zaman kişilerin öznel değerlendirmelerine kurban gittiği için bu çalışmalardan da tam anlamıyla bir sonuç çıkarmak mümkün olmuyor.

Buradan bu tez çalışmasının yöntemine dair de birkaç şey söylemek gerekiyor. Her şeyden önce bu tez bir siyasal tarih ya da siyasal monografi çalışması değil. Bu yüzden Aybar'ın düşünsel gelişimi, kronolojik bir sıra ile ele alınmayacak. Örneğin Aybar'ın 1945-1960 yılları arasında yazdıklarına bazı göndermeler dışında bütünlüklü bir şekilde ele almadık. Çalışma TİP'in kendi dışındaki sol ile polemiklere başladığı, ardından parti içerisindeki çatlakların sebeplerinin irdelendiği dönem üzerinde özel olarak durulmuştur. Bu bölümü bir TİP tarihi olarak değil de Aybar'ın düşünsel evrimi ve Türkiye solu içerisindeki önemli bir tartışmanın ele alınması olarak değerlendirmek gerekiyor. Sonra Aybar'ın, Marksizm anlayışını derinlikli bir şekilde ortaya koyduğu 1970-1975 yılları arasındaki yazılarını çeşitli temalar etrafında ele aldık. SDP sonrası ve 1980'ler ise Aybar'ın siyasal muhasebesini yaptığı dönem olarak önem taşır. Sonuç olarak Aybar'ın düşünsel gelişimi birebir tarihsel bir dizge içerisinde verilmedi. Esas olarak konu başlıklarına bağlı olarak konular dönem sınırlandırması olmadan ele alındı. Aybar'ın ilk siyasal yazılarını yazmaya başladığı 1950 öncesinden 1990'lara uzanan dönem içerisinde Aybar'ın ileri sürdüğü tezler arasında bir iç tutarlılığın ve sürekliliğin olması da böylesi bir yöntemi kolaylaştırdı.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MARKSİZM VE KURAMSAL ÇERÇEVE

19. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa'da doğup tüm dünya çapına yayılacak olan Marksist ideolojinin özellikle de ilk şekillendiği zamanlardaki ayrışmalarını tespit etmek Marksizmin daha sonra yaşayacağı dönüşümlerin anlaşılmasında yol gösterici olacaktır. Marksizm içerisindeki ilk ciddi ayrışma İkinci Enternasyonal (1889-1914) içerisinde revizyonizm ile Ortodoks Marksizm arasında, ikincisi ise Ekim Devrimi'nin ortaya çıkardığı komünizm ile sosyal demokrasi arasında yaşanmıştır. 20. yüzyıl Marksizminin tartışmalarının en temel iki kaynağı bu kritik dönemlerdeki ayrışmalara dayanmaktadır. Bunları irdelemeden Marksizmin geçirdiği dönüşümleri kavrayabilmek mümkün olmayacaktır.

1.1.Reformizmin ve Revizyonizmin Kaynakları

Kuramsal anlamda revizyonizm bir siyasal doktrinin yaşanan yeni koşullara ve ortaya çıkan yeni durumlara uygun olarak gözden geçirilerek, değiştirilmesidir. Bu açıdan bakıldığında revizyonizmi sadece olumsuz bir kavram olarak ele almak mümkün değildir. Hiçbir siyasal doktrin saf kalmaz. Bu yüzden Marx'ın ölümünün ardından Marksizme katkıda bulunmuş bütün önemli politik düşünürler, kendilerini nasıl tanımlarsa tanımlasınlar bu bakış açısından revizyonisttir. Örneğin dünya çapındaki kapitalist birikim yavaşında getirdiği yeni tanımla (emperyalizm) ve örgüt teorisiyle Lenin en önemli Marksist revizyonistlerden biri olarak adlandırılmalıdır. Yine tarihsel blok, mevzi savaşı-cephe savaşı, hegemonya ve egemenlik gibi bir dizi yeni kavramı Marksizmin gündemine sokan Gramsci'de revizyonist kabul edilmelidir. Marksizmi zenginleştirenler, Marksizmi 1883'ten sonra donmuş bir kuram olarak algılayan ve Marx'ın temel teorilerine yönelik eleştiri ya da katkıda bulunanları "sapma" ile suçlayan Ortodoks Marksistler değil, tam tersine verili olanı sorgulayan "revizyonistler" olmuşlardır. Marksizmin diyalektik anlayışın da en önemli özelliğinin sürekli değişim olduğu kabul edilecek olunursa revizyonizm daha iyi anlaşılabilir. Bu açıdan bir kuram içerisinde Ortodoks ve revizyonist konumlarda kalıcı değil sürekli değişim halindedir. 1914 sonrasında var olan İkinci Enternasyonalci kurama meydan okuyan Lenin'in Marksizm anlayışı ilerleyen yıllarda bu konumunu yitirmiş Ortodoks-muhafazakar bir konuma yerleşmiştir. "Revizyonizm" kavramını bu anlamda olumlu bir politik ve ideolojik kavram olarak kullanıyorum.

Ancak Marksizm içinde bu kavram daha çok olumsuz politik bir nitelendirme olarak karşımıza çıkıyor. İlk olarak bu kavramın Marksizm içerisinde kullanıldığı tarih İkinci Enternasyonal dönemine denk gelmektedir. İleride göreceğimiz gibi Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) içerisinde başını Bernstein'in çektiği grubun ileri sürdüğü düşünceler revizyonizm olarak nitelendirilmiş ve Ortodoks Marksistlerce kıyasıya eleştirilmiştir. Bu dönemde revizyonizm düşüncesi Marx zamanında ve hemen sonrasında oluşturulmuş Marksist doktrinin kapitalizmin gelişimi ve sosyalist devrimin kaçınılmazlığına ilişkin öğelerinin sorgulanması ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır.² İkinci olarak da revizyonizm, Ekim Devrimi'nin ardından Sovyetler Birliği'nde Stalin'in çizdiği Marksizm anlayışına karşı çıkanları nitelendirmek için kullanılan politik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Doğu Avrupa'da bürokratik yapıyı yumuşatmaya çalışan sosyalizm anlayışları ve gelişmiş kapitalist ülkelerde farklı bir sosyalist model bulmak için ortaya çıkan Avrupa Komünizmi de revizyonizm olarak itham edilmişlerdir.³

Burada yeri gelmişken açıklanması gereken diğer bir kavram da reformizmdir. Marksist doktrindeki reformizm, toplumsal-siyasal düzeni toptan, radikal bir biçimde değiştirmek yerine; yavaş yavaş bazı düzeltmelerle siyasal hedefe ulaşmak olarak anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında reformizm *"en iyi sosyalizme geçişin doğası ve ona erişimde en uygun politik strateji üzerine uzun erimli bir tartışmada temel bir pozisyon olarak anlaşılabilir."*⁴ Burada ulaşılabilecek amaçtan (sosyalist) ziyade; amaca nasıl ulaşılabileceği üzerinde yürütülen bir strateji tartışması söz konusudur. Reformculuk ve devrimcilik arasındaki en temel ayrım siyasal iktidar karşısındaki tutum ve konumlanışta ortaya çıkar. Genel olarak reformcu olarak tabir edilen sosyalist akımlar sosyalizme geçişin demokratik yoldan yani parlamentolar vasıtasıyla ve anayasal yoldan yapılacak bir takım politik reformlarla gerçekleşebileceğini savunmaktadırlar. Yani uzun erimli bir süreçte devletin sosyalist özellikler doğrultusunda dönüştürülmesi burada temel hedefdir. İkinci Enternasyonal içerisindeki bir çok parti söylemleri ne olursa olsun pratikte reformcuydu. Çünkü dönemin sosyal demokrat partilerine göre kapitalizm kendi çelişkileri sebebiyle yavaş yavaş krize girecek ve sosyalizm kaçınılmaz bir gerçek haline gelecekti. Bu nedenle sosyalistlerin yapması gereken temel politik strateji işçi sınıfını örgütlemek ve politik reformlarla işçi sınıfını sosyalizme hazırlamaktı. Ancak kaba hatlarıyla özetlediğimiz bu reformcu strateji,

² David Coates, "Revizyonizm", Çev. Asuman Suner **Marksist Düşünce Sözlüğü**, Ed. Tom Bottomore, Laurence Harris, V. G. Kiernan, Ralph Miliband, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.487

³ David Coates, "Revizyonizm"..., s. 488

⁴ David Coates, "Reformizm", Çev. Asuman Suner **Marksist Düşünce Sözlüğü**, Ed. Tom Bottomore, Laurence Harris, V. G. Kiernan, Ralph Miliband, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.483

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çökmüş ve Leninist strateji bir adım öne geçmiştir. "Devrimci Marksizm" iddiasıyla tarih sahnesine çıkan Leninizm için esas mesele siyasal iktidarı ele geçirmektir. Leninist stratejiye göre iktidarı ele geçirme parlamenter yoldan değil silahlı ayaklanma biçiminde olacak, ardından da proletarya diktatörlüğü kurulacaktır.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından da reformist Marksist akımlar farklı şekillerde ortaya çıkmaya devam etmiştir. Gelişmiş bir kapitalizme, uzun demokratik siyasal bir geleneğe sahip olan Batı Avrupa'da sosyal demokrat ve sosyalist partilerin ardından Avrupa komünizmi de reformist siyasal bir akım olarak 1970'lerde ortaya çıkmıştır. Avrupa komünizmi, ilkesel olarak proletarya diktatörlüğünü reddederek, parlamenter demokrasiye bağlı kalarak iktidara gelmeyi genel politik çizgi olarak benimsemiştir. Demek ki 1890'larda İkinci Enternasyonal içerisinde doğan reformizm akımı, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal demokrasi, daha sonraki süreçlerde de sosyalist ve Avrupa komünist partileri ile sürekliliğini devam ettirmiştir.

İkinci Enternasyonalci reformizmin karşıtı Leninizm'in en büyük kusuru, başarılı olmanın da verdiği aşırı özgüvenle Rusya'da gerçekleşen devrim modelini başka ülkelerin siyasal ve tarihsel özgün koşullarını göz önünde bulundurmadan izlenmesi gereken biricik evrensel yol olarak kabul etmesi ve farklı koşullara yönelik politik strateji geliştirmekteki kısırlığıdır. Bu kısırlık pekiştikçe Leninizm, muhafazakarlaşmış ve giderek iktidarı ele geçirme reçetesi haline gelmiştir. Reformist siyasal yapıların en büyük eksikliği ise dönüştürmeyi hedeflediği mekanizmaların içerisinde kendisinin dönüşmesi ve o mekanizmaların bir parçası haline gelmesidir. Kapitalizm, çok iyi örgütlenmiş siyasal, ideolojik dayanaklarının bulunduğu ve kendisine yönelen sistem karşıtı hareketleri muazzam bir şekilde sistem içine çekme yeteneğine sahip olduğunu 150 yıllık zaman dilimi içerisinde yeterince kanıtlamıştır. Bu bakımdan reform talepleri çoğu zaman kapitalist düzenden sosyalizme geçişi sağlamaktan çok; kapitalizmi güçlendirici bir rol oynamıştır.

Üzerinde durulması gereken bir konu da revizyonizm ile reformizm arasındaki farklılıktır. Yakarıda yapılan açıklamaların ışığında kısaca revizyonizmi ideolojik ve kuramsal alandaki bir değiştirme; reformizmi ise sosyalizme varmak için izlenen politik bir strateji olarak görebiliriz. Revizyonizm ideolojik, kuramsal alanı kapsarken; reformizm politik alana dair bir kavramdır. Dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da siyasal olarak revizyonizmin illa da reformist olması gerekmediğidir. Aynı şeyi tersten de söyleyebiliriz. Bernstein örneğinde olduğu gibi hem revizyonist hem de reformist olunabildiği gibi; Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte Kautsky'de ya da Menşeviklerde olduğu gibi revizyonist olmayan

ama reformist olabileniler de vardır. Üçüncü bir örneğe Lenin'de olduğu gibi hem anti-reformist hem de revizyonist olabilmek de mümkün. Revizyonizm ve reformizm ile ilgili bu açıklamaların doğrultusunda Batı Avrupa'da bu kavramların denk düştüğü tarihsel maddi karşılığa gelebiliriz.

18. yüzyılın başlarından itibaren kapitalizmin gelişmesi sonucunda Avrupa ülkeleri büyük bir değişim geçirmekteydi. Sanayileşmenin yarattığı hızlı bir toplumsal dönüşüm kendisini kıtanın her yanında hissettirmeye başlamıştı. Bu dönüşümün yarattığı işçi sınıfı ise niteliksel olarak giderek büyümekteydi. Marx'a göre siyasal katılım şansından ve ekonomik refahtan yoksun olan bu sınıf, tarihte "devrimci bir özne" olarak yerini alacaktır. 19. yüzyılda işçi sınıfı, kapitalizmin ilkel birikim döneminin getirdiği ağır sömürü koşullarının çemberi içerisindeydi. 1848 Devrimi işçilerin ağır yaşam koşullarına bir isyanın sonucunda patlak vermişti. O dönemde etkin olarak politik sahneye çıkmaya başlayan sosyalist oluşumlar, mevcut kapitalist sisteme yönelik bir tehlike olarak belirmeye başlamışlardı. Burjuva sınıfı bu ayaklanmaları kontrol altına aldıysa da mevcut egemenliğinin önündeki bu önemli tehdidi bertaraf edebilmek için reformlar yapmaya başladı.

Bu reformlar başlıca iki nedene bağlanabilir: Birinci neden işçi sınıfının ağır sömürü koşulları karşısında kendiliğinden ya da içindeki bazı sosyalist oluşumların etkisiyle grevlere, sabotajlara ve ayaklanmalara yönelmesi ve bu durumun burjuvaziye tehdit eder duruma gelmesidir. (Bu da bu reformlar yoluyla atılan adımların aynı zamanda işçi sınıfının mücadelesi ile kazanıldığını da gösterir.) İkinci bir neden olarak Avrupa devletlerinin en azından kendi ülkelerindeki iç istikrarlarını sağlayabilmek için sömürgecilik yoluyla sağladıkları artı değerın küçük bir kısmını işçi sınıfı ile paylaşmaya razı olmalarıdır. (Ya da Leninist teze göre bunu içindeki işçi sınıfına sus payı olarak dağıtması.) İşte tüm bunların sonucunda işçi sınıfına oy hakkı tanınarak siyasal katılımının sağlanması, çalışma koşullarının düzeltilmesi, çalışma süresinin sekiz saate indirilmesi mümkün olmuştu. Bu gelişmeler Avrupa'da işçi sınıfının durumunu ekonomik ve siyasal açıdan görece olarak düzeltilmiş, reformist akımın gelişmesinin zeminini yaratmıştır.

Birinci Enternasyonal (1864-1876) tarihsel olarak ilk defa kesin bir şekilde politik iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesi talebini koordine eden yapılanmadır. Daha sonraki dönemde etkili olacak sosyal demokrasi Birinci Enternasyonal içerisinde şekillenmiştir. Sosyal demokrasi politik bir hareket olarak 1848 Devrimi'nin hemen ardından Fransa'da ortaya çıkmıştır. Sendikaların, sosyalistlerin ve demokratik cumhuriyetçilerin

arasında 27 Ocak 1849'da gerçekleşen uzlaşma sonucunda aynı senenin Şubat ayında 'sosyal demokratik' ya da 'demokratik sosyalist' gibi kavramlar ortaya çıkmıştır.⁵

Zamanla Marksizmin yörüngesine oturacak ve toplumsal devrim hedefiyle yola çıkacak olan sosyal demokrat partiler ilerleyen süreçte pratikte reformculuşmaya başlayacaktır. Parlamento seçimlerine katılan sosyal demokrat partiler reformları daha da hızlandırmayı hedeflemişlerdir. Bununla birlikte Avrupa'daki sosyal demokrat partilerin sisteme entegre oluşunu izledikleri siyasal çizgi ile açıklayabiliriz. Wallerstein bu durumu şu şekilde açıklar: "*Alman Sosyal Demokrat Partisi, diğer partilerin çoğu gibi, şu çok önemli pratik sorunla karşı karşıyaydı: Parlamento seçimlerine katılmalı mıydı? (Buna bağlı bir soru da şuydu: Parti üyeleri hükümetlere katılmalı mıydı?) Sonuçta, bu partilerin ve bu partilerin militanlarının ezici çoğunluğu bu sorulara evet cevabı verdiler. Bu cevabın ardındaki akıl yürütme oldukça basitti. Bu sayede, kendilerine oy verenlere hemen yararı dokunabilecek bir şeyler yapabilirlerdi. Sonuçta, seçme hakkının kapsamının genişletilmesi ve yeterli siyasi eğitimle birlikte, çoğunluk onları topyekün iktidara getirecek, onlar da iktidara gelince, çıkaracakları yasalarla kapitalizme son verip sosyalist bir toplum kuracaklardı. Bu akıl yürütmeye dayanak oluşturan bazı öncüller vardı. Bunlardan biri, insan rasyonalitesine ilişkin Aydınlanma anlayışıydı: Bütün insanlar, onu doğru kavramalarını sağlayacak şansa ve eğitime sahip oldukları takdirde, kendi rasyonel çıkarlarına göre davranacaklardı. İkinci öncül ise, ilerlemenin, kaçınılmaz olduğu ve dolayısıyla tarihin sosyalist davanın tarafında olduğuydı. 1914 öncesi dönemde Avrupa'daki sosyalist partilerin izlediği bu akıl yürütme hattı, onları pratikte, devrimci bir güç olmaktan (tabii herhangi bir dönemde devrimci oldularsa) sadece merkezci liberalizmin biraz daha sabırsız bir versiyonu olmaya dönüştürdü. Partilerin çoğu hala 'devrim'den dem vursalar da, aslında devrimi artık ayaklanmayı, hatta güç kullanmayı gerektiren bir şey olarak görmüyorlardı. Devrim daha çok çarpıcı bir siyasi oluşum, mesela seçimlerde yüzde 60 oy alarak zafer kazanma beklentisi haline gelmişti.*"⁶

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Avrupalı sosyal demokrat partileri ülkelerinin politik gündemini belirleyebilecek kitlesellğe ulaşmalarıyla birlikte kapitalist sisteme yavaş yavaş eklenmeye başlamışlardı. Bu partilerin en büyük çıkmazı şu noktada yatmaktaydı: Bir yandan kapitalizmin artan çelişkileri sonucunda sınıf çelişkilerinin keskinleşeceği ve kapitalist sistemin çökeceği tezini benimsemekte; diğer yandan ise politik

⁵ Gerassimos Moschonas, *In The Name Of Social Democracy: Great Transformation, 1945 To The Present*, New York: Verso, 2002, s. 17

⁶ Immanuel Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyılın Sosyal Bilimi*, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2000, s.18

alandan reformcu taleplere dayalı bir strateji izlemekteydiler. Böylece tartışmalı birinci tezlerinin doğru olduğu varsayılrsa bile izledikleri strateji ile hızlanmasını bekledikleri kapitalizmin "çöküşünü" yavaşlatmaktaydılar.

1.1.1. Ekim Devrimi'nin Arifesinde Marksizm ve İkinci Enternasyonal

Marx'ın ölümünün ardından kurulan İkinci Enternasyonal, sosyalizm tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Birinci Enternasyonal'in dağılışının ardından 1889'da Fransa Paris'te İkinci Enternasyonal kuruldu. İlk genel sekreterliğini Emile Vandervelde'nin yaptığı bu örgütün politik yönü 1896 yılında yapılan Londra kongresinde belirlenmişti. Avrupa'daki başını Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin çektiği ve sosyal demokrat partilerinin birliğinden oluşan bu örgütün birleştirici ideolojik ögesi Marksizmdi: "1880'lerle birlikte 'sosyal demokrat' teriminin Marksizmin etkisi altındaki partileri çağrıştırmaya değer bir değişimdir. Birinci Enternasyonal'de üç temel eğilimi tanımlayan politik terimin olduğunu vurgulamak zorundayız: İlk komünizm ki, Marx ve bir parça da Blanquicilik ile özdeşleşmişti. İkincisi [anarşizm] komüncülüktür ki Bakunin'in eğilimine denk düşer. Ve üçüncüsü ılımlı küçük burjuva eğilim ile özdeşleşmiş sosyalizmdi. Birinci Enternasyonal'in dağılmasını takip eden yıllarda bu etiketler değişti ve ilginç bir şekilde 'sosyal demokrasi' bir hareket olarak politik mücadelenin üstünlüğünü ve sınıf mücadelesi ilkesini kabul eden, işçi sınıfına yönelik eğilimi belirten partileri ifade eder oldu. Özellikle 1880'lerden itibaren sosyal demokrasi ılımlı sosyalizme muhalefet eden Marksizmle özdeşleşen bir kavram haline geldi. Bunların dışında Anarşizm ve reformizme karşı temelde muhalif bir akım olan Marksizm, 1896'dan sonra İkinci Enternasyonal'in resmi doktrini haline gelmiştir."⁷

Demokratik siyasi partiler olarak örgütlenen ve kapitalizmi lağvedip yerine sosyalist bir düzen kurmayı hedefleyen, demokratik görevleri toplumsal devrim ile birleştiren partilerden oluşan İkinci Enternasyonal kısa zamanda Avrupa'nın en önemli politik aktörlerinden biri haline gelecektir. Gerek SPD gerekse diğer sosyal demokrat partiler önemli bir kitleliliğe ulaşmıştı. SPD 1912 seçimlerinde 4 milyon 250 bin oy toplamıştı, bu ise toplam oyların %35'ine tekabül etmekteydi. Gene İkinci Enternasyonal'in önemli partilerinden Fransız Sosyalist Partisi, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce 90000 üyeye sahip olup, seçimlerde 1400000 oy almıştı. Aynı şekilde Avusturya sosyalistleri 1 milyonun üzerinde oy almıştı.⁸ Bu kadar kitleliliğe rağmen ne olmuştu da İkinci Enternasyonal bu kadar hızlı ve trajik bir şekilde çökmüştü?

⁷ Gerassimos Moschonas, *In The Name Of Social Democracy*, s. 18

⁸ Özdalga, *Sosyal Demokrasinin Kuruluşu...*, s.32

Bir çok ülkede sosyal demokrat partilerin aldıkları oylar bu partilerin siyasal anlamda ne derecede kitleselleştiklerinin bir kanıtıdır. 20. yüzyılın başına kadar varlığını sürdüren İkinci Enternasyonal'in en önemli tartışma gündemleri aynı zamanda bu örgütün çözülmesinin de hangi noktada gerçekleşeceğini habercisidir. Siyasal iktidar parlamenter çoğunlukla demokratik yoldan mı alınacak yoksa sosyalizm şiddete dayalı devrimle mi mümkün olacak? Parlamento seçimleri ve çalışmaları taktik bir yöntem mi olacak ilkesel bir yol mu? Sosyal demokrat partiler ya da üyeler burjuva hükümetlerine katılmalı mıdır, yoksa katılmamalı mıdır? İktidara gelindikten sonra proletarya diktatörlüğü kurulmalı mıdır? Bu tartışmalarda alınan kararların genel anlamda çok da açık olmadığını, bazı durumlarda görüş ayrılıklarını uzlaştırmak için orta yolun seçildiğini görmekteyiz. Seçimle sosyal demokrat partilerin iktidara gelmesine izin verilmediği takdirde devrimci ayaklanmanın geçerli olduğu benimsenmiş; ancak bu devrimci yöntemin nasıl gerçekleştirileceğine açıklık getirilmemiştir. Giderek kitlesellenen ancak aynı zamanda buna bağlı olarak siyasal açıdan konformist bürokratların güçlendiği bu partilerin siyasal bir devrimi gerçekleştirebilecek yapılar olmadıkları ortaya çıkarken, söylemdeki ihtilalci parti söylemleri devam ediyordu. 1900 yılındaki kongrede tartışılan konu oldukça önemlidir. Çünkü Fransa'da sosyalist A. Millerand, Waldeck-Rousseau hükümeti kabinesinde yer almayı kabul etmiş ve bu konudaki tartışmaları alevlendirmişti. Bu konuyu görüşen İkinci Enternasyonal, kararında sosyal demokrat partilerin genel anlamda burjuva partileri ile işbirliği yapmaması gerektiğini; ancak olağanüstü ve zorunlu durumlarda geçici olmak koşuluyla koalisyonlar kurulabileceğini belirtmiştir. Böylece Millerand'ın durumu kısmi de olsa meşruluk kazanmış oluyordu. 1904 Amsterdam kongresinde de bu konu yeniden gündeme gelmiş ancak kesin bir karara varılamamıştır.⁹ Birinci Dünya Savaşı ve bu savaşın ortasında yaşanan 1917 Bolşevik Devrimi'nin yarattığı sarsıntı İkinci Enternasyonal'in dağılmasına yol açmıştır.

Ekim Devrimi Marksizmin politik ve ideolojik merkezinin Avrupa'nın dışında doğuya doğru kaymasını da beraberinde getirmiştir. İkinci Enternasyonal'in çöküşü sosyalizm tarihinde bir dönemin kapanışı demektir. Uluslararası bir devrim fikrinin ürünü olan Enternasyonal söylemdeki ve görünürdeki amaçlarına rağmen başarısızlığa uğramıştır. Artık bu tarihten sonra bir çok Marksist kuramcı sosyalizm ve ulusal sorun arasındaki çetrefil ilişkiye odaklanmaya başlamıştı. İkinci Enternasyonal'in dağılmasının ardından Rusya'da devrimi gerçekleştiren Bolşevik Parti'nin öncülüğünde 1919'da kurulan Üçüncü Enternasyonal, ilk iki enternasyonal örgütlenmesinden farklı olarak tamamen SSCB'nin denetimindeki bir kuruluş haline getirilmiştir. Gerçi Alman Sosyal Demokratları (SPD) sahip

⁹ Haluk Özdağ, *Sosyal Demokrasinin Kuruluşu*, 2.bs., Ankara: İmge Yayıncılık, 2001, s.26

oldukları gücün de etkisiyle İkinci Enternasyonal içerisinde belirleyici bir konumdaydılar. SPD'nin kurmaylarının teorik tartışmaları gündemi belirlemekteydi; ancak buna rağmen İkinci Enternasyonal, Üçüncü Enternasyonal gibi emir komuta zincirine bağlı bir örgütlenme değildi. Bundan başka İkinci Enternasyonal içerisinde ve onu oluşturan partiler içerisinde değişik görüş ve eğilimlerin ifade edilebilme ve tartışılabilme zemini vardı. Sovyetler Birliği'nin öncülüğünde kurulan Üçüncü Enternasyonal'de ise homojenlik esastı. Ünlü 21 maddelik koşulları yani Leninist parti doktrinini benimseyen ve SSCB'ye sıkı sıkıya bağlı partiler, Üçüncü Enternasyonal'e üye olabilmekteydi. Belki bu İkinci Enternasyonal'deki heterojenliğe ve çok başlılığa tepkiydi; ancak bunların kendisi demokratik mekanizmaların işletilmediği, hiyerarşiye dayalı örgütlenme demektir. Bunun sonucunda bu örgütlenme içerisinde yer alan komünist partiler, Sovyetler Birliği'nin izleyeceği pragmatist politikalar nedeniyle oldukça büyük sorunlar yaşayacaklardı.

Tekra

rdan İkinci Enternasyonal'e dönecek olursak bu örgütün esas öncüsünün SPD olduğunu görmekteyiz. SPD'nin iki partinin birleşmesinden meydana gelmişti: Bunlardan birisi Ferdinand Lassalle'ın liderliğini yaptığı, Marx'ın öğretilerine pek de yakın olmayan, sosyalizmin kooperatifler vasıtasıyla demokratik kurumların güçlendirilmesi yoluyla kurulabileceğini düşünen reformcu Alman İşçileri Genel Birliği'dir. İkincisi ise 1869'da Marx ve Engels'in arkadaşı olan August Bebel ve Liebknecht'in kuruculuğunu yaptığı demokratik yöntemlerle devrimci yöntemlerin sentezini yapmaya çalışan Sosyal Demokrat İşçi Partisi'dir. *"Liebknecht ve Bebel 1869 yılında Saksonya'da Marksizme bağlı Prusya karşıtı bir partiyi örgütlediler. Bu partinin adı Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ydü. Bu parti daha sonra kısaca sosyal demokrat ismini aldı. Marx ve Engels başlangıçta bu isim konusunda kararsız ve eleştirel olmalarına ve komünist sıfatını tercih etmelerine rağmen 1875'ten itibaren Alman sosyalistlerinin Marksizmin çatısı altında birleşmesinin ardından bu terimi politik olarak kullanmaktan ve desteklemekten asla kaçınmadılar."*¹⁰ Sosyal Demokrat İşçi Partisi ve Alman İşçileri Genel Birliği 1875 yılında birleşerek Alman Sosyalist İşçi Partisi adını almıştır.¹¹ Ancak bu yeni partinin Marksizmi genel olarak benimsese de Gotha Programı adıyla bilinen ve kısmi olarak reformcu Lasalcıların görüşünün de etkisinden tamamen kurtulabilmiş değildi. Lassalle'ın düşünceleri 1870 ve 1880'lerde etkinliğini güçlü bir şekilde korumaktaydı. O tarihlerde Marx'ın fikirlerinin takipçisi bir hayli azdı. Marksist tarih ve sınıf anlayışını tam olarak yansıtmayan ve Lassallcı görüşlerden önemli şekilde etkilenen Gotha

¹⁰ Moschonas, *In The Name Of Social Democracy...*, s. 18

¹¹ Özdalga, *Sosyal Demokrasinin Kuruluşu...*, s.49

Programı, sendikalar, genel oy, demokratik haklar ve vergi sorunları gibi somut konularda reformcu önerilerin ötesine geçemeyen bir özelliğe sahipti. Bu nedenle Marx ve Engels, bu programı şiddetle eleştirmişlerdir. Marx'a göre Gotha Programı'nın en temel kusurlarından biri "emek" tanımının burjuva iktisatçılarının bakış açısının ötesine geçememesidir: "*Vülger sosyalistler (ve onlar aracılığıyla demokratların bir kesimi), bölüşümü üretim tarzından bağımsız bir şey olarak ele alma ve bu yüzden de sosyalizmi, özünde, bölüşüm çevresinde dönüp dolaşan bir şey olarak sunma konusunda burjuva iktisatçıları izlemişlerdir.*"¹² Bu nedenle Marx Gotha Programını artı değer teorisi bağlamında eleştiriye tutmuştur. Marx'ın eleştirdiği diğer noktaları ise şu şekilde sıralayabilmek mümkün: Alt orta sınıfın, köylülerin işçi sınıfı karşısında tek bir gerici kitleyi oluşturması tezi; programın dar ulusalcı anlayışla enternasyonalizmi ihmal etmesi; toplumun devrimci dönüşümünün devlet eliyle, devletin kurduğu kooperatifleri vasıtasıyla olacağını varsayılması.¹³ Marx'ın bu programa dönük eleştirilerinin önemli bir bölümü de devlet meselesi üzerinedir. Lassall'ın devletin niteliğini yanlış yorumladığını ve sosyalizm anlayışının ise devletçi bir sosyalizm tahayyülünün ötesine geçemediğini belirten Marx, komünist bir toplumda devletin nasıl bir dönüşüme uğrayacağını şu şekilde yanıtlamaktadır: "*Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, birinden ötekine devrimci dönüşüm dönemi yer alır. Buna politik alanda bir geçiş dönemi tekabül eder ve bu dönemde devlet, proletaryanın devrimci diktatörlüğünden başka bir biçim alamaz.*"¹⁴ Sonuç olarak Gotha programı Marx'ın ileri sürdüğü düşünceler ile büyük ölçüde ters düşen ve genel oy hakkı gibi bir takım reform taleplerinin ötesine geçemeyen bir yapıya sahiptir.

1878 yılı Alman sosyalistleri için bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde baskıcı Bismarck yönetimi anti-sosyalist yasayı çıkarmış bu yüzden sosyalist basın üzerinde ağır bir sansür oluşmuş, sosyalist örgütlenmeler kapatılmıştır. Bu nedenle yer altına inen sosyal demokratlar, yasanın 1890'da yürürlükten kalkmasıyla Alman Sosyal Demokrat Partisi'ni kurmuşlardır. Anti-sosyalist yasaların sonuçları önemli olmuştur. McLellan'a göre 1890'lerin başında Marksizmin SPD'nin hakim görüşü olmasında bu yasanın önemli rol oynadığına işaret etmektedir: "*İlkönce, 1879-90'lı yıllardaki anti sosyalist yasası, solun hükümete karşı olan tavrını kaçınılmaz bir şekilde radikalleştirmiştir. Aynı zamanda teorik olarak devlete bağımlı bir yapıya sahip olan Lassallcı sosyalizm anlayışı da devlet desteğinden yoksun olması*

¹² Karl Marx-Friedrich Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, 4.bs., Çev. Barışta Erdost, Ankara Sol Yayınları, 2002, s.31

¹³ Karl Marx-Friedrich Engels, *Gotha...*, s.32, 33, 36

¹⁴ Karl Marx-Friedrich Engels, *Gotha...*, s.39

dolayısıyla etki gücünü yitirmiştir. 1880'lerin deneyimi, daha çok devletin egemen sınıfın bir aracı olduğunu düşünen Marksist bakış açısını doğrulamıştır."¹⁵

SDP üzerinde Lassalcıların etkisinin böylesine azaldığı bu dönemde Erfurt adıyla bilinen Engels'in de katkısını sunduğu, Kautsky'nin bizzat kaleme aldığı bir programı kabul etmiştir. Pozitif doğa bilimleri ile toplumsal analizi uzlaştırmaya dayanan Gotha programına göre kapitalist toplumun ekonomik evrimi doğa yasalarının kesinliğine haiz olup, kapitalist toplumun evrimi sonucunda sermaye yoğunlaşacak bununla birlikte sınıf çelişkileri aratacak, iktisadi bunalımın sonucunda ise sosyalist üretim biçimi zorunlu olarak ortaya çıkacaktı.¹⁶ Kapitalizmin çöküş yasası olarak bakılan bu bakış açısı, daha sonra parti içerisinde çıkacak ayrılıkların ve çelişkilerin de göstergesidir. Haluk Özdalga bunu şöyle ifade eder: "...Erfurt Programı SPD'nin o yıllarda içinde bulunduğu ideolojik çıkmazları berrak bir şekilde temsil eden bir belgedir... Eğer işçi sınıfının giderek yoksullaşmasını da kapsayan ve kapitalist toplumun karşı konulmaz çöküşünü öngören kuram partinin resmi ideolojisiyse, mevcut düzen içinde yapılması öngörülen reformlara yaklaşım ne olmalıdır? Partinin asli görevi, bütün mantiki sonuçları ile beraber çöküşü hızlandırmak ve bir sosyal ihtilal sonucu ortaya çıkacak sosyalist topluma geçişi çabuklaştırmak mı, yoksa" işçi sınıfı koşullarını iyileştirmek için gerekli reformlar uğruna verilecek mücadele mi olmalıdır?"¹⁷

İkinci Enternasyonal döneminde birleştirici hakim öge olan Marksizmin bu şekilde kavranışı örgüt içerisinde reformizmin altyapısını örmüştür. Özellikle Engels'in toplumsal gelişimi analiz eden Marksizmi, doğa bilimlerine eşdeğer bilimselci bir paradigma olarak yorumlaması sorunlardan bir tanesidir. McLellan'a göre Engels, Marksizmin politik arenada evrimci bir çizgiye girmesinde sorumluluk sahibidir: "Engels yaşamının sonuna doğru, Sosyal Demokratların seçim başarılarının artması ile birlikte Marksizmin devrimci tarafından çok evrimci tarafını vurgulamış ve 1848'in taktiklerinin her bakımdan geçersiz hale geldiğini ilan etmiştir."¹⁸

Kuramsal alandaki bu eğilim, parti içerisinde yeni saflaşmalara yol açmaktaydı. Parti içerisindeki saflaşmalar giderek hizipleri ortaya çıkarmıştır. Bu hiziplerden biri reformcular olup en önemli temsilcileri olarak Georg Von Volmar, Edward David ve Eduard Bernstein'dı. İşçi partisinin asli görevi olarak sınıfın koşullarını iyileştirecek reformlar olduğunu savunan bu kanat zamanla güç kazanacaktır. Bu görüşün karşısında devrimci kanadı ise Clara Zetkin,

¹⁵ McLellan, *Marxism After Marx...*, s.23

¹⁶ Karl Marx-Friedrich Engels, *Gotha...*, s.115-116

¹⁷ Özdalga, *Sosyal Demokrasinin Kuruluşu...*, s.50-51

¹⁸ David McLellan, *Marxism After Marx*, s.15

Rosa L uxemburg ve Karl Liebknecht gibi yine partinin önde gelen kişileri temsil etmekteydi. Bu iki kanat arasında uzlaşmayı sağlayan merkezci eğilim August Bebel ve Karl Kautsky'di. Bu iki isim aynı zamanda İkinci Enternasyonal içerisindeki Ortodoks Marksizmin baş savunucularıydı. Sahip oldukları tarihsel materyalizm anlayışı ise determinist ve mekanikti.

Gerçi Marx'ın teorisinde pozitivist, bir takım ögeler olmakla birlikte bunların Marx'ın genel teorisi içerisinde başat bir rol oynamıyordu. Marx'ın, tarihsel materyalizm anlayışında toplumların tarihsel gelişimini açıklayabilmek için o toplumun üretim ilişkilerinin tahlili kilit rol oynar. Marx'ın "Ekonomi Politigiın Eleştirisine Katkı" adlı eseri başta olmak üzere bir çok yapıtında bu noktayı ön plana çıkarır. Bunun temel nedeni ise Marx'ın özellikle ütopik sosyalistler ile olan çatışmasında sosyalizmi bir ahlak öğretisi olmaktan çıkarma çabasıdır. Bu nedenle toplumsal üretim temel taşı olan altyapı kurumlarının belirleyiciliğini ısrarla vurgulamıştır. Marx, toplumsal yapıyı  z lemede üstyapı kurumlarının rolünü k  msememiş; fakat Marx'ın ardılları onun tarihsel materyalizm anlayışını tek boyutlu ve mekanik olarak algılayarak ekonomik faktörlerin belirleyiciliğini tek yanlı olarak algılamışlardır. Bunun neticesinde özellikle İkinci Enternasyonal dönemindeki Marksistler ekonomist determinist bir mantıkla "*Marx'ın teorisini dünyadaki insanlar arasındaki ilişkileri, kapitalist üretim ilişkilerinin birebir bir sonucu*" olarak yorumlamışlardır.¹⁹ Marx'ı pozitivist, bilimselci bakış aışıyla yorumlamanın elbette politik etkileri kaçınılmazdı. Üretim araçlarının gelişmesi ve buna bağlı olarak sınıf çelişkilerinin artması sonucunda kapitalizmin yıkıcılığına dair olan tez, aslında Marksizmi hem kaba determinist ekonomist bir bakış aışına kilitlemiş hem de Marksizm içerisindeki politik reformculuğun altyapısını  rmuşt r. Marx'ın bu Őekildeki yorumlanışı reformcu hareketin kendisine Marksizm içerisinde zemin bulabilmesi açışından önemli bir rol oynamıştır.

Bu durumda Marx'ın tarihsel materyalizm anlayışının üzerine birkaç Şey söylemek gerekiyor. Marksist felsefenin temel çıkış noktası insan bilincini belirleyen maddi yaşamı  z lemektedir: "*Yaşamı belirleyen bilinç değil; tersine bilinci belirleyen yaşamdır*"²⁰ Marx'a göre toplum da tarih gibi bir maddi hareket sürecine tabidir. Toplum daha önceden varsayıldığı gibi kendisinin ya da yöneticilerinin iradesine bağlı olarak her türlü biçimi alabilen, keyfi ve rastlantısal olarak ortaya çıkan bireyler toplamı değildir. Tarihsel Materyalizm; toplumu, insan ilişkilerini maddi hayatın üretilmesi ve yeniden üretilmesi temeli üzerindeki oluşları ve yok oluşları süreci olarak açıklar. Tarihsel materyalizm, dünya üzerinde

¹⁹ William Di Fazio, "Economic Dterminism," *Encyclopedia of Scioloogy*, Vol. 2, Ed., Edgar F. Borgatta, Marie L. Borgatta, Simon and Schuster Macmillan Press, 1992, s.523

²⁰ Karl Marx- Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi [Feurbach]*, 3.bs.,ev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1992, s.43

faaliyette bulunan insanların öteki insanlarla bir bütün olarak toplum ve doğayla kurdukları ilişkileri hakkındaki genel görüşleri, bilgileri, değerleri ve inançlarını açıklamaya çalışan bir yöntemdir. Marx'ın tarihsel materyalizmi en özlü bir şekilde anlatan yapıtı, "Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı"nın önsözündeki giriş bölümüdür: *"Varlıkların toplumsal üretimlerinde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli bir toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilinçlerini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır. Gelişmelerinin belli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da, bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadi temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder. Bu gibi altüst oluşların incelenmesinde, daima, iktisadi üretim koşullarının maddi altüst oluşu ile- ki, bu bilimsel bakımdan kesin olarak saptanabilir- , hukuki, siyasal, dinsel, artistik ya da felsefi biçimleri, kısaca, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik şekilleri ayırt etmek gerekir."*²¹

Demek ki Marx'ta iktisadi yapı toplumsal tarihi belirleyen temel etken. Marx'ın teorisine göre bu iktisadi koşulları oluşturan ekonomik üretim biçimleri ve toplumsal işbölümü yani kısaca altyapı, son kertede genel olarak üstyapıyı belirler. Yukarıda belirlediğimiz gibi İkinci Enternasyonal Marksizminin de etkisiyle Marx'ın genelde iktisadi altyapıyı çok fazla öncelediği; buna karşın üstyapının belirleyiciliğini küçümsediği şeklinde bir kanaat oluşmuştur. Bu konuda Marx'ın en yakın arkadaşı olan Engels'in 1890 yılında – Marx o tarihte ölmüştü- Joseph Bloch'a yazdığı mektuptaki hem kendisi hem de Marx adına yaptığı açıklama bu eleştirilere yanıt verir niteliktedir: *"Maddeci tarih görüşüne göre, tarihin belirleyici etkeni, nihai kademedeki, gerçek hayatın üretimi ve yeniden üretimidir. Ne Marx, ne de ben, bunun ötesinde bir şey söylemedik. Bundan sonra biri kalkar da, bu önermeye, iktisadi etken tek belirleyici etkindir dedirtecek kadar işkence ederse, onu, boş, soyut, saçma bir cümle haline getirir. İktisadi durum temeldir ama üstyapının çeşitli unsurları- sınıf mücadelesinin siyasi biçimleri ve sonuçları,- savaşı kazandıktan sonra muzaffer sınıfın*

²¹ Karl Marx, *Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı*, 5. bs., Çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1993, s.23

yaptığı anayasalar, vs.- hukuk kalıpları ve hatta bütün bu gerçek mücadelelerin tarafların beyinlerindeki akisleri, siyasi, hukuki, felsefi teoriler, dini görüşler ve bunların daha sonra dogmatik sistemler halinde gelişmeleri de tarihi mücadelelerin akışı üzerine etki ederler ve birçok halde bu mücadelelerin biçimini öncelikle tayin ederler. Bütün bu etkenler, karşılıklı etki halindedir ve iktisadi hareket, sonsuz tesadüfler arasında beliren bir zorunluluk gibi, bu etkenler içinde eninde sonunda kendi yolunu açar (tesadüften kasıt, aralarındaki içsel bağ, son derece uzak ve ispatı son derece güç olduğu için bunu yok farz edip kaale almayabileceğimiz, nesnelere ve olaylardır) Böyle olmasaydı, teorinin herhangi bir tarih dönemine uygulanması, doğrusu, birinci dereceden basit bir denklemin çözümünden de kolay olurdu. Kendi tarihlerimizi kendimiz yapıyoruz ama, bunu, her şeyden önce son derece belirlenmiş öncüler ve şartlar içinde yapıyoruz. Bütün şartlar içinde, nihai olarak belirleyici olanlar iktisadi şartlardır. Fakat siyasi şartlar, hatta insanların beyinlerine musallat olan gelenekler dahi, temel olmamakla beraber, bir rol oynarlar.”²²

Daha sonra göreceğimiz gibi Rusya'da gerçekleşen devrim ile birlikte İkinci Enternasyonalci Marksizm anlayışı sorgulanacak ve kıyasıya eleştirilecektir. Bunun öncülerinden biri İtalyan Marksist Gramsci'dir. Gramsci, bu tür vülger ve pozitivist materyalizm anlayışına karşı çıkmış, Marx'ı yeniden yorumlama çabası içerisine girmiştir: "Gramsci Engels'in düşüncelerinin Marx'ın ki ile karıştırılmasının yanlış olduğunu belirtmiş, Plehanov'un vülger materyalizmine karşı çıkmış; idealizm ile materyalizm arasında diyalektik bir birlik sağlayan orijinal Marx'a dönmeyi savunmuştur."²³

1.1.2. Bernstein Revizyonizmi

Marx'ın izleyicileri İkinci Enternasyonal'i kurmuşlardı; ancak çok geçmeden burada da Marx'ı farklı yorumlamadan kaynaklı tartışmalar ortaya çıkacaktır. Şüphesiz ki tartışmalardan en önemlisi, adı revizyonizm kavramı ile birlikte anılan Alman sosyal demokrat Bernstein tarafından gündeme getirilecektir. Böylece Bernstein'in Marx'ın bazı tespitlerine getirdiği eleştiriler ve önerdiği politik çizgi, İkinci Enternasyonal'in en önemli tartışma gündemlerinden biri haline gelecektir. Diğer taraftan Bernstein'in düşüncelerinin o dönemdeki akrabaları olarak İngiltere'de Fabyanları görmek mümkün. Bernstein'in politik geçmişine bakıldığında 1872 yılından beri Almanya'daki sosyalist hareketin içerisinde olduğunu görüyoruz. Bismarck Almanya'sında 1878 yılında anti-sosyalist yasa yürürlüğe girince

²² Karl Marx,- Friedrich Engels, *Felsefe İncelemeleri*, Çev. Cem Eroğlu, Ankara: Sol Yayınları, 1978, s.143-144

²³ David McLellan, *Marxism After Marx*, s.201

İsviçre'ye gitmiş; Almanya'nın İsviçre hükümetine baskı uygulaması sonucunda oradan da ayrılp 1888 yılında İngiltere'ye geçmiştir. İngiltere'de Fabyancılar ile tanışan Bernstein; onların düşüncelerinden etkilenerak Marksizmdeki devrim fikrini eleştirmeye başlamıştır. Bernstein, ihtilale dayalı bir devrim fikrini reddetmiş; bunun yerine kapitalizmin demokratik bir süreç sonucunda yapılacak reformlar yoluyla dönüştürülerek sosyalizme geçilebileceği düşüncesini savunmaya başlamıştır. Bu düşüncelerini SPD'nin yayın organında "Sosyalizmin Sorunları" adlı bir dizi makalede açıklamıştır. Bernstein'in ileri sürdüğü tezler Alman Sosyal Demokrat Partisi içerisinde hararetle tartışılmıştır. Bu tartışma beraberinde parti içerisinde Bernstein gibi evrimci sosyalizm anlayışına sahip olanlar, sosyalizmin ancak devrim yoluyla mümkün olduğunu savunan radikal kesimler ve bu iki görüş arasında denge kurmaya çalışan Kautsky'nin temsil ettiği üçüncü bir grup olan merkezci eğilim arasındaki ayrışmaları da gündeme getirmiştir.

Bernstein Marx'ın düşüncelerinin gözden geçirilmesini ileriye sürerek tartışmayı açmıştır. Peki neydi Bernstein'in eleştirileri? Bernstein'in Marx'a yönelik ilk eleştirileri tarihsel materyalizm alanındadır. Bernstein'e göre "altyapıyı oluşturan iktisadi alanın belirleyici olduğu; üstyapıyı oluşturan siyasi, ideolojik ve ahlaki etmenlerin iktisadi yapıyı kesin bir biçimde belirlediği" şeklindeki tarihsel materyalist anlayış doğru bulmamaktadır. Ona göre iktisadi etken toplumsal gelişmenin daha belirleyici bir unsuru olmakla birlikte üstyapıyı oluşturan etkenlerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini savunur: *"Ne var ki, bu temel düşünce tek yönlü yorumlanabilmiştir. Teknik-ekonomik etkenlerin belirleyici gücü abartılabilmiş, insanların düşünen kafaları olduğu, düşünce ve ideolojilerin, ahlak ve hukuk kavramlarının belli bir dereceye kadar kendilerine özgü bir gelişime sahip oldukları, bunların kültür, hatta üretim gelişimini birlikte belirleyen etkenler arasında yer aldıkları unutulabilmiştir. Üretim biçimi kavramı fazlasıyla tek yönlü olarak anlaşılmiş, iktisadi faktörün etkisi abartılmıştır."*²⁴ Marx ve Engels, Birinci Enternasyonal içerisinde ütöpic sosyalistlere ve anarşistlere karşı verdikleri politik ve ideolojik mücadele sırasında kendi teorilerinin bilimsel olduğu ve bu nedenle ayrışmayı da özellikle ekonomi politik çözümlemede buldukları için tarihsel olarak toplumların gelişimini belirleyen temel etkenin iktisat olduğunu ısrarla vurgulama durumunda kalmışlardır. Üst-yapı kurumlarının belirleyiciliği reddedilmese de toplumsal gelişimdeki rolü tam olarak açığa kavuşturulmamıştır. Üstelik Marx'ın ölümünün ardından teorisinin yüzeysel algılanışı da bu ekonomist yorumlara zemin hazırlamıştır. Bugün artık Marx'ın teorisine yönelik bu tür bir

²⁴ Eduard Bernstein, "Sosyal Demokrasi Revizyonizm" Çev. Fazlı Sağlam, **Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi**, Der. Mete Tunçay, Ankara: Bilgi Yay, 1976, s.373

eleştiri çok eski olsa da Bernstein'in yaşadığı dönemde böylesi bir yaklaşım henüz yeniydi. 20. yüzyılda Gramsci ve Althusser gibi bir çok Marksist teorisyen bu yaklaşımı gözden geçirerek iktisadi alanın ancak son kertede belirleyici olduğunu vurgulayacak, üst-yapı kurumlarının belirleyiciliği üzerinde duracaklardır.

Bernstein'in asıl yankı bulan düşünceleri siyasal alandaki eleştirileridir. Bernstein, sosyalizmin nasıl gerçekleşeceği ve bunun için izlenmesi gereken siyasal stratejinin ne olduğu üzerinde durmuş bu konuda bazı düşünceler ileri sürmüştü. Özellikle parti içerisinde çoğunluğu oluşturan merkezci eğilimin bu konuda net bir fikri yoktu. Bernstein'in bu konudaki düşüncelerine karşı çıkanlar bile somut bir program ortaya koyamamıştır. İşin ilginç tarafı merkezci eğilimi oluşturanların Birinci Dünya Savaşı ve 1917 Ekim Devrimi sonrasında Bernsteinci çizgiye yakınlaşmasıdır. Bernstein'in düşüncelerini ve Ortodoks Marksizm'e yönelik eleştirilerini şu şekilde özetlemek mümkün: Bernstein, kapitalist üretimin kendi sonunu getireceğini, sınıflar arası karşıtlıkların gün geçtikçe derinleşeceği ve bunun sonucunda kapitalist gelişimin hızlı bir şekilde sosyalizme dönüşeceğine dair olan çöküş teorisine itiraz etmiştir. Bernstein, kapitalizmin sosyalizme kendiliğinden evrileceğini kabul etmekle birlikte bunun çok daha uzun sürede gerçekleşebileceğine inanmaktadır. Çünkü Marx'ın sınıflar arası çelişkinin artacağı, orta sınıfların ortadan kalkacağı ve sermayenin giderek daha az elde toplanacağı yönündeki iddiaları doğru çıkmamıştır. Halbuki somut gerçekte yaşananlar tam tersi istikametteydi.²⁵ Bernstein, sınıflar arası çelişkinin var olmakla birlikte çok büyük bir oranda artmadığını, orta sınıfların kaybolmadığını ve şirketlerin anonim ortaklık yoluyla tam tersine sermayelerini yaygınlaştığını söylemektedir. Bu da kapitalizmin toplumun büyük kısmını daha da yoksullaştıracığı tezini geçersiz kılmaktadır: "*Toplumsal koşullar, Manifesto'da anlatıldığı ölçüde sınıfların şiddetli bir şekilde karşı karşıya geldikleri bir duruma dönüşmemiştir. Bunu kendimizden saklamaya kalkışmak sadece yararsız değil aynı zamanda yapılabilecek en büyük hatadır. Zenginliklere sahip sınıfların üyeleri bugün daha az değil daha çoktur. Toplumsal zenginlikte görülen muazzam artışla birlikte kapitalistlerin sayısında bir azalma görülmediği gibi, her türden kapitalistin sayısı artmıştır. Orta sınıflar ise karakter değiştirmişler ancak toplumsal sahneden çekilmemişlerdir*"²⁶

Bu nedenle Bernstein, kapitalizmin yakın bir gelecekte kendi iç çelişkileri nedeniyle yok olacağına dair olan ve o dönemde başta Kautsky olmak üzere İkinci Enternasyonal içerisinde çok revaçta olan "kapitalizmin çöküş yasasını" doğru bulmamaktadır. Bernstein

²⁵ Bernstein, "Sosyal Demokrasi Revizyonizm"..., s.389

²⁶ Eduard Bernstein, *Evrimsel Sosyalizm: Bir Eleştiri Bir Onaylama*, Çev. B. A. Cerit, E. Bülâyıcı, İstanbul: Kavram, 1991, s.22

bunalımların gelişimi ile ilgili eski şemanın savunulmaz olduğunu çöküş teorisinin artık terk edilmesi gerektiğini söylemektedir.²⁷ Bu elbette kapitalizmin krizlere rağmen kendi devamlılığını sürdürme noktasındaki yeteneğinin küçümsemesine karşı bir itirazdır. Çünkü gerçekten de Bernstein'in belirttiği gibi kapitalizm dış ticaret, gümrük vergileri, anonim şirketler ve hissedarlık yollarıyla bu krizleri atlatacak ekonomik mekanizmalara sahiptir. Bernstein'in üzerinde durmadığı şey ise kapitalizmin eşitsiz gelişimi ve emperyalizmle birlikte Avrupa'da gelişen işçi aristokrasisinin dışarıdan sağlanan artı değerle sisteme bağlanma gücüydü.

Bernstein, eğer kapitalizmin bir ihtilal sonucunda çökme olasılığı yoksa, uzun erimli sosyalizme evrilme sürecini beklemenin ve parlamenter demokrasinin sağladığı olanaklar çerçevesinde ilerlemenin en doğru yol olduğunu söylemektedir. Bu nedenle Bernstein ihtilale dayalı devrim fikrini reddetmiş, onun yerine işçi sınıfının daha yavaş olsa da hukuksal yoldan haklar elde etmesi ve reformlarla amacına ulaşmasını en güvenilir yol olarak görmüştür²⁸ Bu düşüncesinin temelinde ise şu vardır: Her şeyden önce sosyalizmin gelişmesi için üretim araçlarının yeterince olgunlaşması ve işçi sınıfının sosyalizme hazırlanması gerekmektedir. Almanya gibi görece gelişmiş ülkelerde bile üretim araçlarının gelişmesi bakımından daha çok yol alınması gerekmektedir. Siyasal alanda ise iktidarın bazı reformlar yaparak yavaş yavaş demokratik yoldan alınması gerekiyor. Bu nedenle siyasal iktidarın şiddete dayalı bir devrim yoluyla alınmasına ve proletarya diktatörlüğüne karşı çıkmıştır. Bernstein'e göre esas hedeflenmesi gereken hedef demokrasidir. Demokrasi ise sınıf yönetimini dışladığı için proletarya diktatörlüğüne karşı çıkılmalıdır.²⁹

İkinci Enternasyonal içerisinde Bernstein'in düşünceleri büyük bir tepkiyle karşılaşsa da bu düşüncelerin İkinci Enternasyonal'in en güçlü partisi olan Alman Sosyal Demokrat Partisi içerisinde hayli taraftar bulduğunu ve bu parti içerisinde etkili olduğunu söylemek gerekiyor. Bernstein'i parti içerisinde destekleyenlerin büyük çoğunluğu sendikalar içerisindeki işçi bürokrasisinden oluşurken; sol kanadı oluşturan kesimin ise daha çok aydın kökenli partililerden oluştuğunu görmekteyiz. Üstelik Bernstein'i eleştiren ve merkezilerin büyük bir kısmının da örtük bir şekilde ihtilale dayalı bir devrimden çok parlamenter yolu benimsediklerini unutmamak gerekiyor. Bernstein'in bu düşüncelerini bu derece etkili kılan ise yaşanan maddi toplumsal sürecin gerçekten de sınıfsal çelişkileri artırmakla birlikte işçi sınıfını kapitalist topluma entegre edilebilmesinin yollarını da yaratmasıdır. Marx'ın söz ettiği

²⁷ Eduard Bernstein, "Sosyal Demokrasi Revizyonizm"..., s.391-392

²⁸ Eduard Bernstein, *Evrimsel Sosyalizm: Bir Eleştiri Bir Onaylama*,...s.151

²⁹ Eduard Bernstein, *Evrimsel Sosyalizm: Bir Eleştiri Bir Onaylama*,...s.110

"zincirinden kaybedecek başka bir şeyi olmayanların" aslında kaybedecekleri bazı şeylerin olmaya başladığını da görmek gerekiyor. Bernstein'in düşünceleri sosyal demokrasiyi besleyen ana damarlardan biri olmuştur.

1.2. Ortodoks Marksist: Kautsky; Revizyonist Marksist: Lenin

*"Bolşevikler, sosyalizmin doğuşu için doğum sancularını kısaltmanın en az acılı yöntem olarak görmekteler. Ancak bu meteforu sürdüreceğ olursak, Bolşeviklerin pratikleri bize gebelik süresini kısaltmak için aptalca eksersizler yapan hamile bir kadını anımsatıyor. Bunun sonucu ise sağlıksız ve korkunç bir erken doğumdan başka bir şey değildir."*³⁰

Karl Kautsky

İlk başta hayli şaşırtıcı bir başlık olarak görünse de sosyalizmin tarihinin dikkatli ve cesur bir okunuşu bizi bu sonuca götürecektir. Kautsky, İkinci Enternasyonal'e hakim olan, kapitalizmin işleyiş yasaları ve iç çelişkilerinin sonucu olarak çökeceğine dair olan yaklaşımı diğer Ortodoks Marksistler gibi savunuyordu. Sosyalizme, yaşanacak bir devrim sonucunda ulaşılabileceğini belirtse de bu noktadaki vurgusu zamanla azalmıştır. Bernstein'e karşı giriştiği polemik sırasında da sosyal bir devrim olasılığını dışlamayan Kautsky ve diğer sosyal demokratlar, aslında teoride olmasa da pratikte Bernstein'den farklı bir yol izlemiyorlardı. Siyasal konformizm ve parlamentarizm aslında yıllardan beri Sosyal Demokrasinin içerisinde güçlü bir şekilde varlığını korumaktaydı. Bu açıdan Bernstein'e en hararetle bir şekilde karşı çıkanlarda bile bu özellikleri görmek mümkün. Bernstein, kendi siyasal duruşunu açık bir şekilde savunabilirken; Kautsky ve diğerleri devrimci ya da reformcu yol arasındaki siyasal ikilemde bir süre daha durumu idare ettirebildiler. Ta ki Birinci Dünya Savaşı'na kadar... Birinci Dünya Savaşı'ndaki büyük çöküşten sonra Kautsky, siyasal devrim yerine burjuva demokrasini ikame etmiştir. Demokrasinin iktidara gelirken ve geldikten sonra da sadık kalınması gereken bir yol olduğunu savunan Kautsky, aynı şekilde yıllar sonra gelişecek Avrupa komünizminin de temel bir ilkesini şekillendiriyordu. Kanlı bir devrim ile değil barışçı bir stratejiyle sosyalizme ulaşma formülü bu siyasal akımın da en önemli kılavuzlarından biri olacaktır. Diğer taraftan kendisi her fırsatta Ortodoks Marksistliğiyle övünen Lenin ise devlet kuramı, örgüt teorisi ve emperyalizm teorileriyle aslında 19. yüzyıl Marksizmin çerçevesinin dışına çıkarak yeni açılımlar sağlamıştır. Bu nedenle de Lenin, bir teorinin koşullar karşısında yeniden yorumlanması ve bir takım değişikliklere gitme anlamında Marksizmin en önemli "revizyonistlerinden" biridir. Lenin yukarıda saydığımız ve Marx'ta belli belirsiz olan ya da hiç olmayan konulara yeni bir yaklaşım getirmiştir.

³⁰ Karl Kautsky, *The Dictatorship of the Proletariat*, 2 bs., An Arbor Paperback: The University of Michigan Press, 1971, s.132

Lenin'in Marx'tan daha farklı bir sorunla karşı karşıya olduğu açıktır. Marx'ın devrim anlayışı daha çok gelişmiş bir kapitalist ülke göz önünde bulundurularak tasarlanmıştı. İşçi sınıfı iktidara gelecek ve üretim özel mülkiyetten kamu mülkiyetine geçecekti. Bolşeviklerin ise devrim yaptığı ülke ise az gelişmiş bir ülke olarak aynı zamanda bir sanayileşme sorunuyla karşı karşıyaydı. Kautsky'e göre Rus devrimi proleter bir devrim değildir. Burjuva demokratik devrimle, sosyalist devriminin ikisinin bir arada gerçekleşebilmesini imkansız olarak görür. Aslında az gelişmiş kapitalist bir ülke olarak Rusya bu devrimden sonra bir çok ülkeye modellik yapacaktır. Bir doktrini donmuş, değişmez olarak kabul edip maddi yaşamın ve tarihin getirdiği yeni durumlar karşısında bir kutsal kitap gibi okuyan her devamcısı "ortodoksluk" adına politik gerçeklikten uzaklaşmaktadır. 1914-1922 tarihleri aslında Avrupa solu açısından hem yeni bir dönemin adı hem de yeni bir kırılmanın başlangıç noktasıdır. Bolşevik Devrimi karşısında bir yanda Kautsky, Bernstein, Plehanov'un tutumları; diğer yanda Lenin, Lüksemburg ve Gramsci'nin tutumları... Bu iki ayrışma –kendi içerisinde farklılıklar- taşısa da pratik anlamda devrimcilik-reformculuk ayrışmasıdır. Marx'ı yeni koşullara uyarlayanlar ve buradan bazı politik sonuçlar çıkarmaya çalışanlar ile Marx'ın doktrinini donduran, bütün politikalarını mevcut "status qu"yu korumak üzerine oturtanların bir ayrışmasıdır bu.

Karl Kautsky, Marksizmin tarihinde önemli yer tutan bir isimdir. Kautsky'i tartışmak Marksizm içerisinde belli bir dönemi ve anlayışı da tartışmak demektir. Marx ve Engels'le gençliğinde tanışan Kautsky, onların ölümünün ardından Marksizmin bu iki kurucusunun eserlerinin yayın yönetmeni olmuştur. Bizzat kurduğu ve 35 yıl editörlüğünü yaptığı Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin yayın organı Die Neue Zeit Gazetesi, Birinci Dünya Savaşı öncesinde sadece Almanya'da değil bütün Avrupa'da etkin olan bir yayın organıydı. 1914 yılı yani İkinci Enternasyonalin çöküşüne kadar Kautsky, en saygın Marksist teorisyenler arasındaydı. Yine İkinci Enternasyonal içerisindeki evrimci sosyalizm anlayışını temsil eden Bernstein'e karşı yürütülen siyasal polemğin de baş aktörlerinden biriydi. Birinci Dünya Savaşı esnasında özellikle RSDİP (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi) ile arası açılan Kautsky, Bolşevik Devrimi'nin ardından "Diktatörlük ve Proletarya" adlı bir kitap yazmış ve bu kitapta Bolşevik Parti'nin devrim stratejisini eleştirmiştir. Bu eleştirisinin ana konusu ise Bolşeviklerin izledikleri demokratik olmayan strateji ve örgütsel yapılanmalarıdır. Kautsky, Birinci Dünya Savaşı sırasında parti içerisinde ortaya çıkan krizde partinin bölünmesinin ardından Bağımsız Sosyal Demokrat Parti'ye geçmiştir. Savaştan sonra ise tekrar SPD'ye dönmüştür. Kautsky, Marksizm içerisinde komünist ve sosyal demokrat ayrımını netleştiren bir politik düşünürdü.

Kautsky'e göre devrimci bir siyasal ortamın oluşabilmesi için bazı koşulların mutlaka "olgunlaşması" gerekmektedir. Bu noktada Kautsky'nin yaklaşımı o dönemde Marksizm içerisinde hayli güçlü olan ekonomist bir yaklaşımdır. Kapitalizm geliştikçe beraberinde işçi sınıfının sayısı, bu sınıfın üzerindeki yabancılaştırma ve sömürü de artacaktır. Bu ise işçi sınıfının sınıf bilincinin gelişmesine yol açacak ve işçi sınıfını siyasal anlamda olgunlaştıracaktır: "*Sosyalizmi isteyenler, istemeyenlerden daha güçlü olmak zorundadır. Bu faktör geniş çaplı bir sanayiinin gelişmesiyle gerçekleşecektir. Sanayiinin gelişmesi, çıkarları sosyalizmde olan işçi sınıfının sayısının artmasına ve öbür taraftan da- işçi sınıfıyla karşılaştırıldığında- kapitalistlerin sayısında da azalışa yol açacaktır. Küçük çiftçiler, kapitalistler ve alt orta sınıfları kapsayan proleter olmayan sınıflar bazı zamanlarda büyürler. Ancak proletarya, devletin içerisinde yer alan diğer sınıflardan daha hızlı büyür. Bu gelişmenin ilk yeri sanayidir ve daha sonra bu gelişme şehirleri de kuşatır. Bunun yanında kırsal alanda yaşanan gelişme çok zayıf kalır. Sosyalizm, tarımdan değil şehirlerden ve sanayiden gelecektir... Sosyalizm için gerekli olan şartların olgunlaşması için gerekli olan endüstriyel gelişim düzeyinin yanına işçi sınıfının olgunlaşmasını da eklemek zorundayız. Ancak bu durumda sosyalizm mümkün olabilir.*"³¹ Buradaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Kautsky'nin devrim modeli büyük ölçüde gelişmeci-pozitivist ve kendiliğindencilik esası üzerine dayanmaktadır. Kautsky'nin yaklaşımındaki ekonomizm, kapitalizmin anarşik ekonomik yapısından dolayı aşırı üretime bağlı olarak çıkan ekonomik krizle çökeceği tezine dayanmaktadır. Unutulmaması gereken noktalardan biri kapitalizmin dönemsel krizlerinin özellikle İkinci Enternasyonalci Marksist teorisyenlerce oldukça abartıldığı gerçeğidir. Bu krizlerin kapitalizmin eninde sonunda çöküşünü getireceği düşüncesi esasında İkinci Enternasyonal içerisindeki reformculuğunda siyasal temelini atmıştır. Zaten ekonomizm ile reformizmin kardeşliğinin bağlarını tam da burada aramak gerekiyor. Her şeyden önce Sanayi Devrimi ile başlayan modern kapitalizm, tarihsel süreç içerisinde çok önemli ekonomik (1848,1929, Dünya Savaşı) ve çok önemli siyasal krizler yaşanmasına rağmen; her krizin ardından kendisini yenilemesini bilmiştir. Kapitalizm, yaşadığı bütün krizlerde kendisini yenilemesini bilmiş ve bu krizlerden sonra daha da güçlenerek devamlılığını sürdürebilmiştir.

Kautsky'e göre sosyal devrim ancak demokrasi ile birlikte yürütülürse başarılı olur. Gene Kautsky'e göre sosyalizm, üretimin toplum tarafından örgütlenmesidir. Bu ekonominin toplumun kendisi tarafından düzenlenmesi demektir. Üretimin, bürokrasi ya da küçük bir toplumsal kesim tarafından örgütlenmesi sosyalizm değildir. Sosyalizm geniş kitlelerin örgütlenme deneyimi ve aynı zamanda ekonomik-politik alanlardaki örgütlenme

³¹Kautsky, *The Dictatorship of the Proletariat...*, s.14-15

özgürlüğüdür:"Bize göre sosyalizm demokrasi olmadan düşünülemez. Biz, modern sosyalizmden sadece üretimin sosyal örgütlenişini değil aynı zamanda toplumun demokratik bir şekilde örgütlenişini de anlıyoruz. Bize göre sosyalizm demokrasiden ayrılamayacak bir başa sahiptir. Demokrasi olmadan sosyalizm olmaz. Ancak bu önerme, aynı şekilde tersinden geçerli değildir. Demokrasi, sosyalizm olmadan sınırlı da olsa mümkündür." ³² Kautsky'e göre işçi sınıfının demokrasiye sadece devrimden önce değil aynı zamanda devrimden sonrada ihtiyacı olacaktır. Demokrasinin kurumsal olarak yerleştiği gelişmiş ülkelerde işçi sınıfı partisinin parlamenter çoğunlukla iktidara gelme şansı vardır. Kautsky' e göre işçi sınıfının iktidara giden yolu demokrasiden geçer. Bu nedenle "burjuva demokrasisi" kavramını eleştirenlerin savlarını yetersiz bulur. Demokrasiyi devrimi yavaşlatıcı ya da engelleyici bir faktör olarak görenleri eleştirir:"Niçin demokrasi, sosyalizmin başarısı için engel olarak görülsün? Bu aslında siyasal iktidarın ele geçirilmesi sorunudur. O zaman denilebilir ki ortalama düzeyde demokrasiye sahip olan bir devlette, sosyal demokratların bir seçim sonucunda çoğunluğu sağlama ihtimalinin varolduğu koşullarda; egemen sınıf, komutası altındaki bütün güçleri demokrasiyi engellemek için kullanacaktır." ³³

Kautsky'e göre tam tersine demokrasinin varlığı işçi sınıfı için devrimin gerçekleştirilmesi açısından avantaj oluştururken egemen sınıflar için de bir engeldir. Çünkü egemen olan sınıf, burjuvazi de olsa demokrasi kavramı esas olarak işçi sınıfının mücadelesi sonucunda kazanmış olduğu sınıfsal bir denge durumudur. Bu nedenle de egemen sınıflar işçi sınıfının iktidarı ele geçirme süreçlerinde demokrasiyi yok etmeye çalışacaktır:"Bundan dolayı işçi sınıfının siyasal iktidarı ele geçirmesi demokrasi ile değil, sadece ve sadece siyasal bir devrim ile mümkündür. Kuşkusuz işçi sınıfı demokratik bir devlette iktidarı elde ettiği takdirde egemen sınıfın demokrasinin varlığı ile yükselen sınıfı şiddet yoluyla engellemeye kalkışması hesap edilmek zorundadır. Ancak bu demokrasinin işçi sınıfı için işe yaramaz olduğunu göstermez. Varsayılan bu koşullar altında bir egemen sınıf, demokrasinin sonuçlarından korktuğu için kesinlikle kuvvete baş vuracaktır. Ve bu şiddet demokrasinin yıkımını getirebilir. Bundan dolayı işçi sınıfı için faydalı olan ve işçi sınıfının dişi ve tırnağı ile daha fazla savunması gereken demokrasiyi, egemen sınıflar yok etmeye teşebbüs edeceklerdir. Tabi ki, eğer işçi sınıfı demokrasinin gereksiz bir süs olduğunu ifade ederse; onu savunmak için lazım olan direnci de kaybedecektir." ³⁴

³²Kautsky, The Dictatorship of the Proletariat..., s.6-7

³³Kautsky, The Dictatorship of the Proletariat..., s.7

³⁴Kautsky, The Dictatorship of the Proletariat..., s.8

Bu nedenle Bolşeviklerin "proletarya diktatörlüğü" kavramını ve pratiğini eleştirir. Rusya'da gerçekleşen proletarya diktatörlüğü değil sadece bir partinin yani Bolşevik Partisi'nin diktatörlüğüdür ona göre. Kautsky'e göre bir işçi partisi ancak büyük çoğunluk elde edince iktidara gelmelidir. Böyle iktidara gelen işçi sınıfının, demokrasiyi bırakması ise büyük bir hata olabilir. Çünkü oy hakkı, işçi partisinin dayandığı meşruiyet kaynağıdır. Eğer işçi partisi yeterli çoğunluğu sağlamadan iktidara gelirse gücünü devam ettiremez ve amaçlarını gerçekleştiremez. Sosyalizmi uygulamak için gerekli olan meşruiyeti kaybeder. Bunun tek alternatifi merkezi yapıya sahip olan askeri bir örgüttür. Bu nedenle Kautsky, Bolşevik Parti anlayışını ve yöntemlerini ütöpik sosyalistlerden Blanqui ve Weitling ile eş tutar ve eleştirir: *"Ani bir darbeyle devlet iktidarını zaptetmek ve sosyalizmi de insanlara getirmek mümkündür. Bu anlayış Blanqui ve Weitling'e aittir. Onlara göre kendi kendini yönetme ve bunun için gerekli olan örgütlenme yeteneğinden yoksun olan, cahil işçi sınıfı eğitilmiş elitlerden oluşan bir yönetim tarafından örgütlenmeli ve yönetilmelidir."*³⁵ Ayrıca Kautsky, Almanya gibi gelişmiş ve demokrasi geleneğine sahip ülkelerde Bolşevik Parti anlayışının uygulanamayacağını aksi durumda yol açacağı sorunları da şu şekilde açıklar: *"Kitleler gizli yollardan örgütlenmezler ve bunlardan daha da önemlisi gizli bir örgüt demokratik bir yapıya sahip olamaz. Bu yapı daima tek bir adamın ya da küçük bir lider grubunun diktatörlüğüne yol açar. Sıradan üyeler sadece emirleri uygulayan birer araca dönüşebilirler. Ancak böylesi bir yöntem demokrasinin yokluğunda baskıya uğrayan bir sınıfa gerekli olabilir. Ancak bu yöntem kitlelerin bağımsızlığını ve kendilerini yönetme yeteneğini yükseltmez. Üstelik bu, liderlerin Mesih bilinci geliştirmesine ve onların diktatörce alışkanlıklarına yol açar."*³⁶ Ayrıca Çarlığa karşı yürütülen gizli mücadele de beraberinde partinin yozlaşmasına yol açmaktadır: *"Çarlığa karşı yürütülen gizli mücadele yöntemi demokrasiyi değil, diktatörlüğü hazırlayan alışkanlıkları ve davranışları yaratmıştır."*³⁷ O zaman da buna karşı olarak iç savaşın meydana geleceğini bunun ise sosyalizmin kuruluşunu engelleyeceğini belirtir. O halde sosyalistler iç savaş mümkün olduğunca kısa bitirmeli ve çabalarını demokrasiyi kurmak için harcamalıdır.

Kautsky Bolşevik Devrimi'ne karşı cephe alan Batı Marksizminin en tanınmış simalarındandır. Ona göre Bolşevikler, Ekim Devrimi'ndeki iç savaşta kazansalar bile başarılı olmalarına imkan yoktur. Kautsky'nin yukarıda verdiğimiz pozitivist devrim modeline göre proletarya devriminin ancak gelişmiş Avrupa ülkelerinde başarı kazanma şansı vardır. Rusya ise geri kalmış, nüfusunun büyük çoğunluğunun köylülerden oluştuğu ve buna bağlı olarak da

³⁵Kautsky, *The Dictatorship of the Proletariat...*, s.17

³⁶Kautsky, *The Dictatorship of the Proletariat...*, s.19-20

³⁷Kautsky, *The Dictatorship of the Proletariat...*, s.135

işçi sınıfının devrimi gerçekleştirecek olgunluğa sahip olmadığı bir ülkedir ve bu tür girişimler başarısızlığa mahkumdur. Kautsky, daha baştan küçük üretimin yaygın olduğu az gelişmiş ülkelerde sosyalizmin gerçekleşmesini kategorik olarak imkansız görmektedir: "Bu zafer büyük sanayi tarafından gerçekleştirilecektir. Küçük üretimin üst düzeyde olduğu bir toplumda, insanların büyük kısmı üretim araçlarının da sahipleridirler. Böyle bir toplumda yaşayan ve özel mülkü olmayanlar aslında küçükte olsa özel mülke sahip olmayı tasarlamakta bunu idealleştirmektedirler. Bu arzu bazı şartlarda -bir devrim biçiminde farz edelim- gerçekleşebilir. Ancak böylesi bir toplumsal devrim, sosyalist karaktere sahip değildir. Bu sadece varolan zenginliğin paylaşılmak için herkes tarafından ulaşılabilir olmasını sağlayan bir çeşit yeniden dağıtım biçimidir. Küçük üretim; sosyalizm için kamu mülkiyetinin değil, daima üretimde özel mülkiyetin korunduğu ya da desteklendiği bir zaferi sağlar. Sosyalizmin zaferi, ilkönce büyük çapta sanayiinin yeterince geliştiği ve üstünlüğünü küçük üretim üzerinde kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde sağladığı koşullarda kitleler arasında görünür duruma gelir. İşçilerin büyük kısmının gelişmiş bir sanayide istihdam edildiği koşullarda sanayi dağıtmak- eğer mümkünse- üretimdeki bir paylaşımı gerçekleştiremez ta ki işçiler sosyal bir biçim kazanmadıkça. Küçük üretim, varolduğu süre zarfında durmadan gerileyecek, bu nedenle küçük üreticiler kendilerini idame ettiremeyeceklerdir. Sosyalizmin zaferi bu şekilde sağlanacaktır." ³⁸

Politik iradeciliğe karşı olan Kautsky, Bolşevik Devrimine dair ilginç bir benzetmede bulunarak; Rusya'da gerçekleşen devrimi erken bir doğuma benzetir. Burada görüleceği üzere Kautsky'e göre sosyalizm için gerekli olan ekonomik ve sosyal gelişkinliğin temel şartları gerçekleşmediği sürece; aşırı bir iradecilik yoluyla bir toplumda sosyalizm kurulamaz. Kautsky'nin bu tezleri ekonomist bir yorumun yansımasından başka bir şey değildir. 20 yüzyılın kimi Marksistleri ise bu anlayışı yıkmak için yoğun bir çaba göstereceklerdir.

Aslında Kautsky'nin Bolşevik Devrimi'nin hemen ardından getirdiği eleştirileri Rusya gibi az gelişmiş bir ülke ile Batı Avrupa gibi gelişmiş kapitalist ülkelerde takip edilecek siyasal mücadele yollarının farklı olacağı üzerine kurulmuştur. Üstelik Batı Avrupa'da gerçekleşecek bir devrimin Rusya'dan farklı olarak barışçıl bir yol takip etmesi de mümkündür: "Eğer işçi sınıfı tarıma dayalı bir ülkede sayıca azsa ya da sınıf bilinci eksik ve örgütsüz olduğu için politik olarak güçsüzse yönetim güçleri, özellikle askeri güçler, demokrasi içerisinde bile işçi sınıfı hareketini engelleyebilirler. Ancak demokratik bir ülkede işçi sınıfı, varolan özgürlükleri kullanarak siyasi iktidarı ele geçirmek için sayı ve güç

³⁸Kautsky, *The Dictatorship of the Proletariat...*, s.12-13

açısından yeterince gelişirse; kapitalist diktatörlüğün demokrasiyi ezmek için ihtiyacı olan gücü kullanabilmesi hayli zor olacaktır. Aslında Marx, İngiltere ve Amerika'daki işçi sınıfının iktidarı barışçı bir yolla ele geçirmesinin mümkün olduğunu düşünmüştür." ³⁹ Üstelik Bolşeviklerin iç savaş esnasında umutla bekledikleri "dünya devrimi" beklentisinin boş bir hayal olduğunu ve Ekim Devrimi'nin Avrupa'ya sıçrayacağı tezinin de doğru olmadığını vurgular: "Eski, Marksist bir söz vardır: Devrimler yapılmaz; devrimleri yaratan koşullar vardır. Batı Avrupa'nın koşulları, Rusya'ninkinden farklıdır. Onun için Rusya'daki bir devrim Batı Avrupa'daki bir devrimi tetiklemez" ⁴⁰ Kautsky proletaryanın siyasal egemenliğini sadece demokrasi ile gerçekleştirebileceğine inanmaktaydı. Ona göre işçi sınıfı siyasal iktidarı demokratik yöntemlerle ele geçirecekti. Bu durum özellikle de Batı Avrupa için geçerlidir. Bu yüzden Rusya'da henüz gerçekleşmiş olan devrim biçimini Almanya gibi gelişmiş ülkelere uygulamaya çalışanları eleştirir: "Demokrasinin kurumları önemini kaybetmeyecektir. İnsanların haklarının on yıllar belki de yüzyılları bulan süreç içerisinde devrim ile elde edildiği, sürdürüldüğü ya da genişletildiği demokratik bir cumhuriyette egemen sınıflar kitlelerin bu haklarına saygı duymaya mecbur kalıyorlar. Böylesi bir ülkedeki geçiş askeri bir despotizmin hüküm sürdüğü ve kitlelerin kaba kuvvet ile denetlendiği bir devletteki geçişten kesinlikle farklı olacaktır." ⁴¹

1915 ve 1920 yılları arasında Lenin Kautsky'nin politik tezlerine karşı sert bir polemige girmişti. Kautsky'nin Ekim Devrimi karşısındaki tavrı ve uluslararası işçi hareketi içerisindeki konumundan dolayı Lenin'in Kautsky'i hedef olarak seçmesi son derece anlamlıdır. Lenin "Proletarya Diktatörlüğü ve Dönek Kautsky" adlı polemik kitabı Kautsky'nin görüşlerini eleştirmiştir. Bu kitap hem Leninizm ile İkinci Enternasyoanal'in son ve en önemli çarpışması olması hem de Leninizm'in demokrasi, devrim ve devlet arasındaki ilişkileri ana hatlarıyla ortaya koyması açısından en önemli kitaplarından biridir. Lenin'in ve Kautsky'nin yazdıkları bu açıdan dönemin "ruhunu" yansıtan birer simge kitaptır.

Lenin'in, Kautsky'e getirdiği en önemli eleştiri sosyalizmin özellikle de İngiltere ve ABD gibi gelişmiş kapitalist ülkelerde barışçıl ve demokratik yoldan gerçekleşebileceğine dair savına yöneliktir. Lenin'e göre Kautsky bu tezini Marx'ın bir pasajına dayandırarak gerçekleri saptırmaktadır. Kautsky kapitalizmin geçirdiği değişim ve buna bağlı olarak da sosyalizmin gerçekleşme stratejisinin de değişmesi gerektiğini anlayamamıştır: "Doruk noktası tam da 1870 ile 1880 yılları arasındaki ön-tekelci (prémonopoliste) kapitalizm, İngiltere ile

³⁹ Kautsky, *The Dictatorship of the Proletariat...*, s.9-10

⁴⁰Kautsky, *The Dictatorship of the Proletariat*, s.63

⁴¹Kautsky, *The Dictatorship of the Proletariat*, s.11

Amerika'da özellikle belirtici olan temel **iktisadi** nitelikleri nedeniyle, kendini-bütün ölçüler saklı- en yüksek barışçılık ve liberalizm ile gösteriyordu. Emperyalizm, yani ancak 20. yüzyılda olgunlaşmaya başlayan tekelci kapitalizm ise temel **iktisadi** nitelikleri nedeniyle, kendini en düşük barışçılık ve liberalizm ile, militarizmin en yüksek ve en genelleşmiş gelişmesi ile gösterir. Barışçıl ya da zorlu devrimin hangi noktaya değin tipik ya da olası olduğu incelenirken bunu 'gözden kaçırmak', burjuvazinin en bayağı uşağı düzeyine düşmek demektir.⁴² Lenin, serbest rekabetçi dönemden kapitalizmin emperyalizm aşamasına geçildiği için sosyalizme barışçı ve demokratik yoldan geçileceği iddiasına karşı çıkar. Lenin'e göre Kautsky devrimin zora ve otoriteye dayanan yanını görmezlikten gelmektedir. Çünkü devrim denilen şey olanaklı olan en otoriter şeydir. Devrim toplumun bir bölümünün otoriter araçlar kullanarak, kendi iradesini toplumun öteki bölümüne zorla kabul ettirdiği bir eylemdir.⁴³

Lenin Kautsky'e yönelik bu kitabı yazmadan önce "Emperyalizm- Kapitalizmin En Yüksek Aşaması" adlı eserde Kautsky ve benzeri teorisyenlerin işçi sınıfına dair tespitlerine yönelik bazı eleştiriler getirilmektedir. Lenin kapitalizm ve emperyalizmin gelişmesine değinerek bunun gelişmiş kapitalist ülkelerin sömürgelerinden elde ettikleri artı değeri kendi ülkelerindeki işçi sınıfına "bir sus payı" olarak dağıttıklarını vurgulamışlardır: "*Dünyanın paylaşılması ve, yalnızca Çin'in değil, başka ülkelerin de sömürülmesi anlamını taşıyan, bir avuç çok zengin ülkeye çok yüksek tekel karları sağlamak demek olan emperyalizm, proletaryanın üst tabakalarına ekonomik bakımdan rüşvet verme olanağı yaratmıştır; bu yolla oportünizmi besler, ona vücut verir ve güçlendirir.*"⁴⁴ Onun için başta İngiltere olmak üzere bir çok gelişmiş ülkede işçi sınıfı hızla kapitalist topluma entegre olmuştur. Yaşanan bu maddi süreç siyasal arenaya da yansımıştır. İşçi sınıfının siyasal entegrasyonu beraberinde ideolojik bir entegrasyonu da getirmiştir. Lenin bunu şu şekilde ifade eder: "*Emperyalist ideoloji, işçi sınıfının içine de sızmaktadır. Çünkü bu sınıfı öteki sınıflardan ayıran bir Çin Seddi yoktur. Bugün Alman 'sosyal demokrat' partisi denen partinin önderlerine pek haklı olarak 'sosyal emperyalistler', yani sözde sosyalist, gerçekte emperyalist deniyor. Daha 1902'lerde Hobson, İngiltere'de, oportünist 'fabyan derneğine' bağlı 'emperyalist fabyanlar'dan söz etmişti [söz etmişti]*"⁴⁵ Lenin, İkinci Enternasyonal içerisinde oldukça güçlü olan reformcu (kendi deyimi ile oportünist işçi hareketi) sosyalist akımın beslendiği maddi

⁴² V.İ. Lenin, *Proleter Devrim Ve Dönek Kautsky*, Çev. Kenan Somer, 6bs., Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1993, s.20 (vurgular yazara aittir)

⁴³ V.İ. Lenin, *Proleter Devrim Ve Dönek Kautsky*, s.21

⁴⁴ V. İ. Lenin, *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Çev. Cemal Süreyya, 9.bs., Ankara: Sol Yayınevi, 1992, s.111

⁴⁵ Lenin, *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, s.117

koşulları emperyalizmle açıklamıştır. Kapitalizmin gelişmiş olduğu Avrupa ülkelerinde reformcu sosyalist akımın etkili olduğuna dikkat çeken Lenin; Kautsky, Huysmans, ve Rus Menşevik L. Martov'un savunduğu "kapitalizmin gelişmesiyle birlikte sosyalist işçi mücadelesinin de gelişeceği"ne dair olan iyimser inancın yanlış olduğunu özellikle belirtmiştir.⁴⁶ Bu nedenle Lenin ile Kautsky arasındaki emperyalizm tartışmaları bu yönüyle siyasal devrimin rotası ile ilgili bir tartışmadır.

Lenin, "Proleter Devrim Ve Dönek Kautsky" adlı eserinde Kautsky'i özellikle proletarya diktatörlüğü ve demokrasi konularında Marx'ı anlamamakla ve tahrif etmekle suçlamaktadır: "*Kautsky, Marx'ı bayağı bir liberal durumuna getirerek, proletarya diktatorası [diktatörlüğü] fikrini en görülmemiş bir biçimde bozmuş, yani kendisi, 'arı demokrasi' üzerine yavan sözler döktürerek, burjuva demokrasisinin sınıf içeriğini gizleyen ve gölgelendiren, her şeyden çok ezilen sınıfın devrimci zorundan korkan bir liberal düzeyine düşmüştür. 'Proletaryanın devrimci diktatorası [diktatörlüğünü] fikrini, ezilen sınıfın eziciler üzerinde devrimci zor kullanmasını ortadan kaldıracak biçimde 'yorum'layarak, Kautsky, Marx'ın çarpıtılması dünya rekorunu kırmıştır.*"⁴⁷

Lenin'in Kautsky'e getirdiği diğer bir eleştiri ise devlet denen aygıtın sınıfsal yapısını göz ardı etmesidir. Bundan dolayı da Kautsky burjuva demokrasisini yanlış yorumlamakta, burjuva demokrasisi aracılığıyla kapitalist sınıfların yığınları daha "ustalık" bir şekilde ülke yönetimine katılmaktan uzak tuttuğunu anlamamaktadır. Halbuki Lenin'e göre SSCB'de kurulan Sovyet demokrasisi ile burjuva demokrasisinin bu özelliği mevcut değildir: "*Sovyetler, emekçi ve sömürülen yığınların, devleti kendi başlarına örgütleme ve onu her araçla yönetme olanağını kolaylaştıran dolaysız örgenliklerdir...Proleter demokrasi, herhangi bir burjuva demokrasisinden bir milyon kez daha demokratiktir*"⁴⁸

Lenin politik iradeciliği aşırı bir şekilde vurgularken Kautsky ise büyük ölçüde kendiliğindenciliğin sınırlarını aşmamıştır. Birincisinde az gelişmiş bir coğrafyada sosyalizmi kurmaya çalışan ve bunun zorluklarını iradecilik ile aşmaya çalışan anlayışın aşırılıkları; diğer yandan ise kendiliğindenciliğin sınırları içerisinde reformcu bir çizginin sınırların aşılammaması ile karşılaşmaktayız.

Her şeyden önce Kautsky'nin bu tespitleri Marksizm içerisinde güçlü bir damar olan pozitivist-bilimsel ilerlemeci anlayışa dayanmaktaydı. Politik iradi müdahaleciliği dışlayan bu

⁴⁶ Lenin, *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, s.133

⁴⁷ V.İ. Lenin, *Proleter Devrim Ve Dönek Kautsky*,... s.22-23 (vurgular yazara aittir)

⁴⁸ V.İ. Lenin, *Proleter Devrim Ve Dönek Kautsky*, s.29

anlayışın temel çelişkilerini şu şekilde ifade edebiliriz: Kapitalist üretimin gelişmesiyle birlikte sanayi alanında otomasyon sistemi de gelişmiştir. Bu ise Kautsky'nin iddiasının aksine sosyalist devrimin çekirdeğini oluşturacak olan sanayi işçisinin sayısının artmasını engelleyici etkenlerden biri olmuştur. Yine Kautsky'nin iddia ettiği gibi sanayiinin gelişmesi işçi sınıfını "olgunlaştırmamış"; sömürü ve yabancılaşmanın artması sınıf bilincini yükseltmek yerine işçi sınıfının kapitalist topluma daha fazla entegre etmiştir. İşçi sınıfı 19. yüzyıldan itibaren genel oy hakkı kazanmış, daha fazla eğitim olanağına kavuşmuş ve yaşam düzeyi daha da gelişmiştir. Ancak Kautsky'nin bahsettiği "olgunlaşmış" bir proletaryadan çok karşımızda gelişmiş kapitalist ülkelerde günden güne gelişen bir işçi aristokrasinden bahsetmek belki de daha doğru bir saptama olacaktır.

Marx'ın son tespitlerinde devrimci gelişmenin artık gelişmiş kapitalist ülkelerden az gelişmiş ülkelere doğru kaydığı tespiti oldukça önemlidir. Lenin'in Batı Avrupa'da olduğu gibi gelişmiş bir kapitalizme ve işçi sınıfına sahip olmayan Rusya'da devrim olasılığı üzerinde durması, Rusya'daki çeşitli sosyalist akımlar tarafından da reddedilmiştir. Özellikle Menşevikler, az gelişmiş ülkelerde gelişmiş bir işçi sınıfı mevcut olmadığı için bir devrimin yapılamayacağını; yapılsa bile sosyalist karaktere sahip olamayacağını ısrarla savunmuşlardır. Bu noktada Menşevikler ile Kautsky'nin politik tavrı birbirine benzemektedir. Menşeviklerin devrim karşısındaki tavırları ilginçtir: Devrim olasılığı olsa bile bunu erteleyerek işçi sınıfının ve kapitalizmin gelişmesini beklemeliyiz. Aslında daha öncesinde vurguladığımız üzere bu politik tavır gelişmeci bir pozitivismin ürünüdür.

Lenin ise Kautsky'nin politik tezlerinin dayandığı ideolojik kuramsal yapıyı pek sorgulamamıştır. Böyle olunca 1909'a kadar olan "devrimci" olan Kautsky'yi 1914 yılından sonra "dönek" ilan eden Lenin, önemli bir sorun ile karşılaşmaktadır. Elbette burada önemli olanın Kautsky'nin kişisel politik monografisi olmadığını Lenin'de gayet iyi biliyordu. Lenin'in burada yaptığı şey Kautsky'nin şahsında İkinci Enternasyoanal'in Marksizm anlayışı ile "hesaplaşmaktır". Lenin bu hesaplaşmayı politika üzerinden yaparken bu politikaların ideolojik dayanaklarını pek sorgulamamıştır. Örneğin İkinci Enternasyonalin pozitivismle olan ilişkisi, determinist algılayışı Lenin'de sorgulanmamıştır. Politik tartışmasında devrimin barışçıl yollarla değil şiddete dayalı olduğunu söylerken Lenin Kautsky'nin soyutlamalarından daha gerçekçidir. Ancak diğer yandan Lenin devrimi başarmış olmanın da özgüveniyle Rusya'da gerçekleşen devrimin biçimini tek geçerli model olarak ilan etmesi de aynı şekilde hataydı. Almanya, İngiltere ve diğer gelişmiş kapitalist ülkelerde yüzyıllardan beri varolan sivil toplumun kazanımları ve demokrasi mücadelelerini göz ardı ederek çizilen bir strateji ne derece de başarılı olabilirdi? Nitekim bu çelişkiyi fark edecek olan ilk Marksistlerden biri de

Gramsci'dir. Lenin'in burjuva demokrasisini küçümsemesi ve Sovyetler ile kurulan "Sovyet demokrasisini" alternatif olarak sunmasının bugünün gözüyle pek de anlamlı olmadığını biliyoruz. Başta canlı bir demokrasinin kurucusu olabilecek ve Bolşeviklerden bağımsız kurulan bu örgütlenmeler olan Sovyetler daha sonra SSCB devletinin bürokratik birer aygıtı yapılarak bu işlevlerini kaybedecektir.

1.2.1. Rosa Lüksemburg ve Ekim Devrimi

*"Bolşevikler....Fransız Jakobenler'in tarihsel mirasçılaridir."*⁴⁹

Kuşkusuz Batı Marksizmi tarihinde teorik ve pratik açısından en önemli rollerden birini oynayan kişilerden biri de Rosa Lüksemburg'dur. Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin sosyalist hareketin öncüsü olduğu dönemde Lüksemburg, bu partinin bir üyesi olmakla birlikte Rus, Alman ve Polonya sosyalistleri arasında da önemli bir etki gücüne sahipti. Bu yüzden Lüksemburg'un Rus ve Alman sosyalistleri arasında bir köprü oluşturduğunu unutmamak gerekiyor.

SPD içerisinde sağ kanadın temsilcisi Bernstein'e yönelik polemikleri onun partinin önde gelen teorisyenlerinden biri haline getirmiştir. Lüksemburg özellikle Bernstein'in evrimci sosyalist anlayışına karşı gelmiş, ihtilalci yöntemi doğru bulmayan, sosyalizme kendiliğinden evrimci bir çizgide geçilebileceğini savunan Bernstein'i şiddetle eleştirmiştir.⁵⁰ Lüksemburg, daha sonra ise partinin merkez kanadında yer alan Kautsky ile çatışmaya başlamıştır. 1914 yılında turnusol kağıdı işlevini gören savaşın başlaması ile İkinci Enternasyonal'in tutumu, çöküşüne neden olmuş; ve bunun sonucunda İkinci Enternasyonal'in politikalarını benimsemeyen partiler yeni bir enternasyonalist örgüt arayışına girişmişlerdir. Savaş devam ederken Rosa Lüksemburg, Karl Liebknecht, Franz Mehring, Klara Zetkin gibi isimlerin öncülüğünde SPD içerisinde radikal bir grup oluşmuştur. 1916 yılında Spartakistler olarak bilinen grup, savaş karşısında tıpkı Bolşevikler gibi "savaşa karşı iç savaş" stratejisi ile hareket etmiş; 1918 yılında ise Alman Komünist Partisi'ni kurmuştur. 8 Kasım 1918'deki Alman Devrimi'ni örgütleyen bu parti Bolşeviklere yakın bir duruş sergilemiştir. Lüksemburg, Bolşevik devrimini hem desteklemiş hem de bazı eleştirileri yükseltmekten de kaçınmamıştır. Lüksemburg'un Lenin'le olan anlaşmazlıklarını üç başlık altında özetlemek mümkün: Ulusal sorun, sermaye birikim modeli ve örgütlenme...

⁴⁹ Rosa Lüksemburg, 1917 Ekim Devrimi, Çev. Ferit Muzaffer, İstanbul: BDS Yayınları, 1989, s.20

⁵⁰ "Yani sosyalizme işçi sınıfının güncel mücadelesi içinde ve her şart altında kendiliğinden geçilmiyor. Sosyalizm, kapitalist ekonominin gittikçe sivrileşen çelişkilerinden ve işçi sınıfının kendi durumunun ancak sosyal bir devrimle düzeleceğinin zorunluluğu üzerine bilincinden gerçekleşir. Revizyonizmin yaptığı gibi bunun biri inkar edilir ve öteki bir kenara itilirse, işçi hareketi ilk etapta sendikacılığa, sosyal reformculuğa indirgenip son etapta da kendi ağırlık noktasından dolayı sınıf tavrını terk eder." R. Lüksemburg, Sosyal Reform mu, Devrim mi?, Çev. Nihal Yılmaz, İstanbul: Belge Yayınları, 1993, s.73

Lüxemburg, Ekim Devrimi'ni uluslararası proletarya hareketi açısından büyük bir moral kaynağı olarak değerlendirmiştir. O dönemde sosyal demokrat partiler içerisinde Ekim Devrimi'nin etkisiyle sol muhalefetlerin oluştuğunu görüyoruz. Başarısızlıkla da sonuçlansa Macaristan, Almanya ve İtalya'daki ayaklanmalar bunun kanıtıdır. Lüxemburg'a göre Bolşevik Devrimi uluslararası işçi hareketi içerisinde hayli etkin olan kendiliğindenci, parlamenterist ve pasifist anlayışlara karşı verilmiş bir cevaptır. Almanya'da parlamenter yoldan sosyalizmin gerçekleşme olasılığı Lüxemburg'a politik olarak pek de inandırıcı gelmemektedir. Bu nedenle devrime ihanetle suçladığı ve SDP içerisinde baş aktörlerden olan Kautsky'nin politik stratejisini kıyasıya eleştirmektedir: *"Lenin'in partisi gerçekten devrimci bir partiye düşen titizliği ve ödevleri anlayan ve 'tüm iktidar proletarya ve köylülüğe' sloganını atarak Devrim'in sürmesini sağlayan tek parti oldu. Alman sosyal demokratları her zaman ezen bir kabus olan ünlü 'halkın çoğunluğu' sorununu, Bolşevikler böyle çözdüler. Parlamenter salaklığın düzeltilmez süt kuzuları parlamenter çocuk bahçesinin bayağı gerçeğini devrime uygulamakla yetiniyorlar: Bir şeyler yapmak için önce çoğunluğa sahip olmak gerekir. Demek ki, devrim için de önce 'çoğunluk' olmamız gerekir. Ama, devrimin diyalektik gerçeği parlamenter köstebek davranışını tersine çevirir: Çoğunluktan devrimci taktiğe değil devrimci taktikten çoğunluğa geçilir. Yalnızca yönetmeyi yani ilerletmeyi bilen bir parti üyelerini fırtınada kazanır."*⁵¹ Lüxemburg, başta Kautsky olmak üzere, sosyal demokratlar içerisinde etkin olan reformist sosyalistleri eleştirmektedir. Kautsky'nin bahsettiği kitlelerin olgunlaşması ve kitlelerin sosyalizm için bilinçlenmesi meselesini her şeyden önce pratik açıdan bir değere sahip olmadığını düşünmektedir. Lüxemburg'a göre kitlelerin en iyi öğrenme biçimi somut sınıf mücadelesidir: *"Sosyalizmi proletaryaya öğretmenin söz konusu olduğu dönemi ne mutlu ki aştık. Bu dönem, görünüşe bakılırsa, Kautsky okulu Marksistleri için hala tamamlanmadı. Proleter kitleleri eğitmek şu demektir: Onlara nutuk atmak, bildiri ve broşür dağıtmak. Hayır, proleterlerin sosyalist okulunun tüm bunlara ihtiyacı yok. Eğitimleri eyleme geçtikleri zaman yapılıyor."*⁵²

Enternasyonalci bir tutuma sahip olan Lüxemburg'a göre Bolşevik Devrimi'nin tek yaşayabilme şansı başta Almanya olmak üzere Avrupa'daki sosyalistlerin acil bir devrimi başarmasıydı. Ona göre Alman sosyalistleri devrimi başararak dünya devrimini gerçekleştirecek önemli ikinci adımın atılmasını sağlamalıydılar. Bu görüşlere sahip olan Lüxemburg Almanya'nın içte ve dışta rahatlamasını sağlayan ve ona göre Almanya'daki bir devrimin koşullarını geciktiren Brest-Litovsk anlaşmasına şiddetle karşı çıkmıştır.

⁵¹ Rosa Lüxemburg, *Siyasal Yazılar: (1917-1918)*, Çev. Zafer Üskül, Ankara: Verso Yayınevi, 1989, s.70

⁵² Rosa Lüxemburg, *Siyasal Yazılar: (1917-1918)*..., s.132

Lüxemburg'a göre bu anlaşma Rus devrimci proletaryasının Alman emperyalizmine teslim antlaşmasından başka bir şey değildir. Lüxemburg, Rusya'nın Brest-Litovsk'da uzlaşmasının emperyalist Alman birliği siyasetini çok güçlendirebileceğini ve bu yüzden Almanya'da devrimci ayaklanma şanslarının azalabileceğini düşünmekteydi.⁵³

Lüxemburg ayrıca Bolşeviklerin kurucu meclisi feshetmesini eleştirmiştir; çünkü ona göre proletarya diktatörlüğü bir partinin değil bir sınıfın diktatörlüğüdür. Burjuva sınıfının iktidarı almasını engellemek gerekiyor ama bunu yaparken söz ve ifade hürriyetinin önündeki engelleri de kaldırmak gerekiyor: "*Proletarya derhal, en enerjik, en kararlı, en sert bir şekilde sosyalist uygulamalara girişmek zorundadır. Ama bu diktatorya bir parti ya da klik diktatoryası değil, sınıf diktatoryası, yani sınırsız bir demokrasi içinde en geniş halk kitlesinin en etkin ve engelsiz katılımıyla gerçekleşen bir sınıf diktatoryası olmalıdır.*"⁵⁴ Bu eleştiriler bir yandan iç savaş yaşayan bir ülkedeki bazı uygulamalardan duyulan rahatsızlıkları dile getirirken diğer yandan da devam etmekte olan devrimin pratik sorunlarını göz önünde bulundurmaktadır.

Bu noktada Lüxemburg ile Kautsky arasındaki bir farktan bahsedebiliriz. Kautsky, somut bir durum karşısında kullanılabilir alternatifler koymaktan çok soyut ilkesel bazı söylemler ile yetinmektedir. Lüxemburg ise Kautsky'nin bu bakış açısını şiddetle reddeder. "*Proletarya, iktidarı ele geçirdiğinde, hiçbir zaman Kautsky'nin 'bir ülkenin uygun olmayışı' bahanesine dayanarak verilmiş iyi öğütlerini, sosyalist devrimi yadsıyan ve kendini demokrasiye adayın öğütleri dinleyemez. Bu öğüdü, kendine, enternasyonale ve devrime ihanet etmeksizin yerine getiremez.*"⁵⁵ Kautsky'nin Ekim Devrimi karşısında koyduğu mantık basittir: Sosyalizm ancak gelişmiş bir ülkede gerçekleşebilir. Az gelişmiş ülkeler önce burjuva demokratik devrimi tamamlamalı ardından sosyalizme geçmelidir. Rusya az gelişmiş bir ülkedir, o zaman Rusya'da devrimi yapan sosyalistler, ülkenin kapitalist gelişimini daha hızlı sağlayabilmek için ülke yönetimini Kerenski hükümetine bırakmalıdır. Daha önceki bölümlerde de görüleceği üzere Kautsky'nin ve Rusya'da Kautsky gibi düşünen Menşeviklerin politik mantığı buna dayanmaktaydı. Bolşeviklerin örgütsel avantajları bir yana en büyük silahları nesnel ve kararlı bir politika stratejisine sahip olmalarıdır. Politika hiç bir zaman kararsızlıkları ve boşlukları affetmez. Aynı kararlılığı Menşevikler kitlelere veremediği için Rusya'nın kaderinde söz hakkı edememişlerdir. Lüxemburg, Menşeviklerin en büyük açmazını şöyle tespit etmekteydi: "*Buradan Kautsky eğilimli Rus sosyalistlerinin,*

⁵³ Rosa Lüxemburg, *Siyasal Yazılar: (1917-1918)...*, s.53

⁵⁴ Rosa Lüxemburg, *1917 Ekim Devrimi...*, 1989, s.45

⁵⁵ R. Lüxemburg- "Rus Devrimi" Çev. Nuri Çolakoğlu, *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi*, Der: Mete Tunçay, Ankara: Bilgi Yay, 1976, cilt:2 s.672

Menşevikler'in öne sürdükleri taktiğin ütopyacı ve temelden gerici niteliği ölçülebilir. Rus Devrimi'nin burjuva niteliğine sahip olduğu düşüncesini- madem ki Rusya toplumsal bir devrim için henüz olgun değildir- kafalarından atamayan Menşevikler, Kautsky eğilimliler umutsuzca burjuva liberallerle koalisyona, yani devrimci evrimin doğal iç gelişmesince parçalanmış, şiddetli bir çatışma içine girmiş ögeler arasında doğaya karşı bir birliğe sarılıyorlardı." ⁵⁶

Lenin'in Rusya'da 1905'te demokratik devrimin gerçekleştiğini söylemesi inandırıcı olmasa da sosyalizmin Rusya'da bir şekilde inşa edilebileceği düşüncesine sahiptiler. Bir farkla ki Lenin, Rusya'daki devrimin hep beklenen ve artık bir mite dönüşen Avrupa devrimini tetikleyeceğini düşünmekteydi. Lenin bu düşüncesinin gerçekleşemeyeceğini derin bir hayal kırıklığı içerisinde gördükten sonra 1922'lerden itibaren tek ülkede sosyalizmi gündeme getirmeye başlamıştır. Rus Devrimi'nin yaşadığı sorunları göz önünde bulundurarak eleştiride bulunan Lüksemburg, Kautsky'nin ben demedim mi kehanetçiliğinden uzak durmuştur: *"Savaşın ve Rus Devrimi'nin ortaya çıkardığı Rusya'nun olgunlaşmamışlığı değildir, ama savaş ve Rus Devrimi Alman proletaryasının tarihsel görevini yerine getirmek için yeterince olgun olmadığını kanıtladı.... Bolşevikler siyasal zekalarının, ilkelerinin sağlamlığının, siyasetlerinin cüretinin parlak kanıtını verdiler..... Tüm bu deney ve ders hazinesini değerlendirme olanağını tek başına sağlayacak olan kuşkusuz gözü kapalı övgü değil derinleştirilmiş ve düşünülmüş bir eleştiridir." ⁵⁷*

Bugünün penceresinden bakıldığında Kautsky'nin haklı olduğu, Rusya'daki çöküşün ardından düşünülebilir. Ancak bunun hiç bir zaman politik bir okuma olmayacağını da söylemek gerekiyor. İşte bunun için Ekim Devrimi'ne Kautsky gibi sırt çevirmeyen Lüksemburg'un eleştirileri oldukça önemlidir. Lüksemburg ve Gramsci'nin Batı Marksizmi içerisinde ayrı bir yeri olduğunu söylemek gerekiyor. Her iki teorisyen -aynı zamanda da güçlü pratiği olan iki Marksist- Bolşevikler ile İkinci Enternasyonal Marksistleri arasında geçiş noktalarıydı. İkinci Enternasyonal'in politik ve ideolojik şekillenmesine karşı olan ama Leninist de olmayan bu iki Marksist, Bolşevik Devrimi'ni büyük bir heyecan ile selamlarken, bu devrime ve Bolşeviklere eleştirel bir turum almayı da ihmal etmediler. (Gramsci'nin eleştirelliği daha örtük bir şekildedir.) Lüksemburg proletarya diktatörlüğüne karşı değildi, ama Bolşeviklerin somut koşulların ardına sığınarak yaptıklarının da sosyalist demokrasiye uymadığının, proletarya diktatörlüğünden ziyade bir partinin diktatörlüğü olduğunun farkındaydı. Lüksemburg'un bu eleştirel tavrı oldukça önemlidir; çünkü Sovyetler Birliği'nde

⁵⁶ Rosa Lüksemburg, *Siyasal Yazılar: (1917-1918)...*, s.67

⁵⁷ Lüksemburg, *Siyasal Yazılar: (1917-1918)...*, s.63

Bolşevik iktidarının sağlamlaşmasının ardından Avrupa'daki Marksistler ya Bolşeviklere toptan cephe aldılar ya da eleştirisiz desteklediler. Bundan dolayı Lüksemburg, Bolşevikleri desteklemiş; ama eleştirel mesafesini ve ideolojik özerkliğini de koruyabilmiş bir Marksistti.

1.2.2. Blanqui ve Lenin

Ömrünün nerdeyse 30 yılını hapislerde ve bazı askeri girişimlerde geçiren Blanqui, Fransız sosyalizmin önde gelen isimlerindedir. Blanqui bir kuramcıdan çok bir eylem adamıdır. Lenin ise hem kuramcı hem de bir eylem adamıdır. Blanquicilik sosyalist literatürde daha çok komploculuk ve maceracılık gibi olumsuz anlamlara gelen bir sıfattır. Marx'ın Blanqui'nin sosyalizm anlayışına mesafeli olduğu açıktır. Blanqui'nin en önemli özelliği iradeci siyasal anlayışdır. Siyasal literatürde voluntarizm olarak da adlandırılan bu anlayış: *"Nesnel bilimsel yasalardan ziyade insan iradesinin sosyal değişimin gerçekleşmesinde belirleyici, kesin bir öneme sahip olduğunu"* ⁵⁸ savunmaktadır. Kendi döneminin voluntarist siyasal anlayışının en önemli temsilcisi olan Blanqui, devrimin ancak siyasal şiddet yoluyla sağlanabileceğine inanmaktadır. Bu nedenle gizli dernekler şeklinde örgütlenen bilinçli bir azınlığın darbesiyle bir diktatörlüğün kurulabileceğine inanmıştır. ⁵⁹

Kautsky ve kimi İkinci Enternasyonal Marksisti Lenin'i ve bolşevikleri Blanquicilik ile suçlamışlardır. ⁶⁰ Blanqui ile Lenin arasında ilk başta bir benzerlik varmış gibi görünse de aslında ayrıldıkları noktaların daha fazla olduğu görünecektir. Bir defa Blanqui'nin siyasal iradeciliği ve Lenin'in siyasal iradeciliği arasındaki benzerliği bir tarafa bırakacak olursak; Blanqui devrimin dar bir azınlığın eseri olacağını düşünmekteydi. Lenin de dar ve bilinçli bir öncünün devrimin gerçekleştirilmesindeki rolünü kabul etse de bu dar azınlığın politikalarının yine de kitle hareketleriyle buluşması gerektiğine inanmaktaydı. Üstelik Blanqui'nin siyasal anlayışı Marx'ın iktisat anlayışından çok ütöpik sosyalistler kategorisine daha yakındı. Sınıf savaşımını kabul eden ve kapitalizmin düzensiz anarşik bir yapıya sahip olduğunu düşünen Blanqui, kapitalizmin sömürsünü emeğin artı değer üzerinden sömürülmesi ile değil; fiyatlar üzerinden sağlandığına inanmaktaydı. Yani işbölümünün gelişmesi sonucunda takasın yerini paranın alması ile bu sömürü ilişkileri gerçekleşmiş olmaktadır. ⁶¹ Lenin'in teorisindeki işçilere siyasal bilincin dışarıdan götürülmesine dayanan öncü parti anlayışı ve kendiliğindenciliği reddederek iradecilik vurgusunu yapması onun kimi zamanlar Blanquicilik

⁵⁸ Hunt, *A Guide To Communist Jargon*, s.161-162

⁵⁹Blanqui içinde yer aldığı *Mevsimler Derneği* adlı gizli örgütün kuruluş beyannamesinde izleyecekleri stratejiyi açıklar. Auguste Blanqui, *Seçme Yazılar*, Çev. Vedat Günyol, İstanbul: Logos Yayıncılık, 1990, s.61

⁶⁰ Kautsky'e göre Lenin ve Bolşevikler devlet iktidarını darbe ile zaptetmeyi savunan Blanqui ve Weitling'in anlayışını savunmaktadır. Kautsky, *The Dictatorship of the Proletariat*, s.17

⁶¹ Blanqui, *Seçme Yazılar...*, s.100-101

ile suçlanmasına neden olmuştur. Özellikle Lenin'in teorisinin devrim modeli ve parti modeli anlayışı noktasında geleneksel İkinci Enternasyonal sosyal demokrat partilerinden farklı olduğunu kabul etmek gerekiyor. Ancak Lenin, teorisini inşa ederken en çok polemik yaparak karşı çıktığı siyasal anlayışlardan biri de Narodnizm hareketi olmuştur. Çarlık Rusya'sında daha Marksizm akımı ortada yokken ortaya çıkan Narodnizm, Lenin de dahil bütün Rusya'daki devrimciler kuşağını etkilemiştir. Lenin siyasal teorisinde şiddeti dışlamasa da Narodniklerin siyasal yöntemlerinin 1880'ler gibi kapitalizmin hızla geliştiği ve işçi sınıfının ortaya güçlü bir şekilde çıktığı şartlarda geçersizleştiğini ısrarla belirtmiştir. Siyasal yöntem açısından sosyal demokrasi ve Narodnizm arasındaki farklılığın altını çizerken Blanquicilik hakkındaki görüşlerini "Rus Sosyal Demokratlarının Görevleri" adlı makalesinde 1897 tarihinde ortaya koymaktadır: *"Halkın İradesi grubunda Blanquizmin, komploculuğun gelenekleri korkunç güçlüdür, o kadar güçlüdür ki politik mücadeleyi politik komplo biçiminden ayrı düşünemezler. Buna karşılık sosyal-demokratlar böyle bir kavrayış suçunu işlemiyorlar; onlar komplolara inanmıyorlar; komplolar zamanın çoktan geçtiği ve politik mücadelenin bir komploya indirgenmesinin, bir yandan onun ölçüsüz derecede sınırlanması, öte yandan ise en yanlış mücadele yöntemlerinin seçilmesi anlamına geldiği görüşündedirler."*⁶²

1.3. Fabyan Sosyalizmi

19. yüzyılın sonlarına doğru Marksizm politik ve ideolojik bir akım olarak başta Almanya olmak üzere Kıta Avrupa'sında hızla yayılırken İngiltere'de bu ölçüde tutunamadı. İngiltere ve ABD gibi Anglo-Sakson dünyada Marksizmin hiç bir zaman çok güçlü olarak var olamamasının tarihsel ve kültürel etkenleri bir yana; kapitalizmin en çok geliştiği bu yerlerde Marksizmin zayıflığı ekonomist anlayışın ne kadar yetersiz olduğunun da göstergelerinden birini sunmuştur. Owen'ın öncülük ettiği ütöpik sosyalizme ve çartist hareketine ev sahipliği yapan İngiltere'nin, Marksizmden tamamıyla farklı olan Fabyan sosyalizmi ile tanışması 19. yüzyılın sonuna doğrudur.

Fabyanlar olarak bilinen hareket, İngiltere'de 24 Ekim 1883 yılında bir dernek etrafında toplanan bir grup aydın tarafından oluşturulmuştur. Dernek ismini Romalı komutan Fabius Cunctator'dan almıştır. Fabius Cunctator'un ünü kritik öneme sahip savaşları geçiştiren taktiğinden dolayıdır. Fabyan Sosyalizminin en önemli özelliği 19.yüzyıldan 20. yüzyıla kadar sürmüş ve Marksizm'den ayrı bir yol takip etmiş sosyalizm ekolü olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ekolün başlıca kurucuları Bernard Shaw ve Sidney James Webb gibi

⁶² Lenin-Stalin Komintern, Parti Öğretisi Üzerine: Bolşevik Parti'nin Temel Özellikleri ve İki Aşamalı İnşa Öğretisi, Der. Ve Çev. İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayınları, 1998 s.31-32

tanınmış kişilerdi. Orta sınıf ve eğitilmiş kişilerden oluşan Fabyan Derneği bu özelliğinden dolayı kurulduğu ilk yıllarda dar bir aydın çevresi olmaktan öteye gidememiş; 1888'lerde üye sayısı yüzü bile bulmamıştır.⁶³

İngiltere'ye özgü ılımlı bir sosyalist akım olan Fabyancılığın birinci karakteristik özelliği eklektik bir ideolojik yapıya sahip olmasıdır. Tek bir lideri takip etmeye dayanmayan bu düşünceler, değişik düşüncelerin geliştirilmesi ve uyarlanması yoluyla elde edilmiştir. İkinci olarak Fabyan düşüncesi, sosyalizm hedefine bağlı olmakla birlikte sosyalizmin devrim ile gerçekleşeceği fikrine karşıdır. Bu anlamda demokrasiye olan bağlılıklarının altını özellikle çizmektedirler. Fabyancılara göre sosyalizme devrim olmadan; kitlelerin eğitim yoluyla bilinçlendirilmesi sayesinde aşama aşama geçiş mümkün olabilecektir. Barışçı bir siyasal anlayışı benimseyen Fabyan Sosyalizmi, demokrasiye ve sosyalizmin gerçekleşmesi için toplumun büyük çoğunluğunun buna rıza göstermesine büyük önem vermektedirler. Webb'in aşağıdaki ifadeleri bu durumun tipik bir örneğidir: *"Sosyalistler önemli, organik toplumsal bir değişimin şu koşullar altında gerçekleşebileceğinin farkındadırlar: 1) Böylesi bir değişim, demokratik ve toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından kabul ediliyor olmasına bağlıdır. Bu yüzden toplumun tümü zihinsel olarak buna hazırlanmalıdır. 2) Bu değişim aşamalı bir şekilde gerçekleşmelidir; bu durumda herhangi bir kazayla karşılaşılmaz, değişimin hızlandırılması ise bu olasılığı artırır. 3) Oluşacak böylesi bir değişim kitleler tarafından gayri ahlaki olarak değerlendirilmemelidir. 4) Bu değişim ülkenin her yerinde yasalara bağlı ve barışçı olmalıdır."*⁶⁴ Buradan da görülebileceği üzere Fabyan düşüncesi ile Kautsky'nin Ekim Devrimi sonrasındaki toplumsal değişimin nasıl yapılacağı konusundaki görüşleri birbiriyle benzeşmektedir. Fabyanlar, demokrasiyi sosyalizmin temel özelliklerinden biri sayan Kautsky gibi devletin demokratik güçler tarafından fethedilmesini ve sosyalizmin ekonomide aşamalı bir kamulaştırma yoluyla geçişine inanmaktadırlar.

Fabyancılar siyasal amaçlarına karşın doğrudan siyasal bir örgüt olarak ortaya çıkmamışlardır. Bu nedenle ilk başlarda bağımsız bir siyasal partiye gerek duymazlar. Fabyan Derneği'nin stratejisi mevcut olan siyasal parti ve karar alma durumundaki kurumların içerisine nüfuz ederek; hedefledikleri reformları (vergi, fabrika yasaları, eğitim, yoksullar yasası, belediyeler yasası alanındaki reformları...v.b) bu kurumlara benimsetmeye çalışmaktır. Onlara göre hukuksal alanda idari kademelerdeki insanların etkilenmesi yoluyla yapılacak bu tür reformlar sonuç olarak sosyalizmi getirecektir. Margeret Cole, Fabyanların stratejilerinin en önemli özelliği olan nüfuz etme (permeation) yöntemini şu şekilde açıklamaktadır:

⁶³ Margeret Cole, *The Story Of Fabian Socialism*, USA, New York: John Wiley and Sons Inc., 1964, s.23

⁶⁴ Margeret Cole, *The Story Of Fabian Socialism*, s.29

"Fabyanlardaki nüfuz etme; kararlar alabilecek, diğer insanları etkileyerek harekete geçirebilecek kilit konumdaki insanların ve grupların bildiri ve konferanslar yoluyla sosyalizmi ya da Fabyanların acil programlarını benimsettirilerek dönüştürülmesidir... Bu 'kilit noktadaki insanların' illa Fabyan Derneği üyesi olması da şart değildir. Önemli olan ilk elden ya da ikinci elden bu insanların Fabyanlar tarafından eğitilmesidir." ⁶⁵ Ancak bu girişimlerinin etkili bir sonuç getirmediğini gören Fabyancılar, sonuçta parlamenter siyasete de girmiş ve daha sonrada İşçi Partisi'nin temellerinin atılmasında önemli bir rol oynamışlardır.⁶⁶

1.3.1. Plehanov ve Rus Marksizmi

Rusya'da 19. yüzyılın yarısından itibaren etkili olmaya başlayan temel siyasal akım Narodnik halkçılıktır. Radikal bir hareket olan Narodniklerin çekirdeğini Rusya'nın tarihinde önemli bir rol oynayan aydınlar oluşturmaktaydı. Amaçları baskıcı Çarlık rejimini yıkmak ve köylülerden oluşan komünler oluşturmaktı. Siyasal felsefeleri Hegel, materyalist eğilimler ve sosyalizmin çeşitli biçimlerinin bir karışımıydı. Zemlaya Volya (Toprak ve Özgürlük) Narodnaya Volya (Halkın İradesi) gibi bu anarşist örgütlenmeler şiddet eylemleri ile köylüler arasında propaganda çalışmalarını yan yana sürdürmüşlerdir. Marx'ın eserleri ise zannedildiğinden çok öncesinde Rusya'ya ulaşmıştı bile. Halkçı devrimcilerin önde gelenlerinden biri olan Tkatchev 1860'larda Marx'ın "Felsefenin Sefaleti'ni", 1872'de de "Kapital'i Rusça'ya çevirmiştir. Şaşırtıcı olan ise Kapitalin Rusça çevirisi aynı zamanda bu kitabın orijinalinin ilk çevirisi olmasıdır.⁶⁷ Marx'ın düşüncelerine Rus devrimciler pek de yabancı değildi; ancak Narodniklerin Marx'ı okuyuşu ve benimseyişi herhangi bir sistematiğe yoksundur. Bir yandan Marx'ın sosyolojik analizlerini ve burjuva toplum eleştirisini benimserlerken; diğer yandan Marx'ın materyalist bakış açısını ve işçi sınıfı devrimini kabul etmiyorlardı. Devrimci Halkçılara göre Marx'ın politik fikirlerinin Rusya koşullarında uygulanma şansı pek yoktu. Gerçekten de 1870-80'ler gibi kapitalizmin yeni yeni gelişmeye başladığı, Batı Avrupa ile kıyaslandığında modern bir işçi sınıfının pek az geliştiği bir ülkede işçi devriminden bahsetmek ne ölçüde somut koşullara dayanabilirdi? Aslında Narodniklerden sonra sahneye çıkan Bolşeviklerin de kısmen karşılaştığı bu sorun 20. yüzyılda az gelişmişlik ve devrim arasındaki ilişkiye dair önemli bir tartışma gündemi oluşturacaktır.

⁶⁵ Cole, *The Story Of Fabian Socialism...*, s.85

⁶⁶ Cole, *The Story Of Fabian Socialism...*, s.167-168

⁶⁷ R. N. Carew Hunt, *The Theory And Practice Of Communism*, Pelican Book: England, 1963, s.165

İşte bu tarihsel koşullar altında 1883 yılında küçük bir Rus Marksist grup tarafından Emeğin Kurtuluşu adlı bir grup Cenova'da kuruldu. Bu grubun kurucuları arasında Gregory Plehanov, Pavel Axelrod ve Vera Zassulich gibi isimler bulunmaktaydı. 1880'lerden önce aktif bir halkçı olan Plehanov, bu tarihten sonra Rusya'da Marksizmin mayalanmasında önemli bir rol oynayacak, Rusya'daki tüm devrimciler kuşağının öğretmeni olacaktır. Plehanov siyasal alanda Ortodoks Marksizmin Rusya'daki en önemli temsilcilerindendir. Genel anlamda İkinci Enternasyonal'in sınıflar mücadelesi ve tarihsel materyalist görüşüne yakındır. Bernstein'in fikirlerine şiddetle karşı çıkmış ancak Ortodoks Marksizmin temel savlarını ölümüne kadar olan süreçte savunmaya devam etmiştir. Plehanov'u İkinci Enternasyonalci çizgiye oturtan en önemli özelliklerinden biri onun tarihsel materyalizmi kavrayış biçimidir: "*İstihsal kuvvetlerinin [üretici güçlerin] belli bir durumuna belli bir istihsal münasebetleri [üretim ilişkileri] uygun düştüğü gibi, belli istihsal münasebetlerine de belli bir sosyal yapı uygun düşer. Bir sosyal yapının özellikleri, insan ruhunun niteliklerini etkilemek sureti ile, zihni ve manevi gelişmeyi, toptan fikri gelişme denilen şeyi şartlandırır. Ama, istihsalin oluşumu ve çabaların bu oluşum içinde bir düzene sokulması tecrübe hazinesini zenginleştirdikçe, istihsal kuvvetlerinin yeni bir ilerlemesine yol açar. Bu yüzden, bu kuvvetlerle istihsal münasebetleri arasında bir nispetsizlik [orantısızlık-dengesizlik] başgösterir, gide gide tehlikeli hale de gelir. Bu istihsal münasebetleri, evvelce, istihsal kuvvetlerinin ilerlemesine yardım etmişti. Bundan sonra, bu münasebetler artık istihsal kuvvetlerinin ilerlemesini kösteklemeğe başlar. İşte, o zaman, sosyal gelişmenin inkılapçı devrine girilmiş olur. Bu inkılapçı devir köhneleşmiş istihsal münasebetlerinin, sonra da, tümü ile hem mülkiyet münasebetlerinin, hem de 'kişilerin durumu'nun yıkılması ile er geç son bulur.*"⁶⁸ Plehanov'un burada dile getirdiği düşünceler, büyük ölçüde İkinci Enternasyonal'in ve onun en önemli teorisyeni Kautsky'nin çöküş kuramına yakındır. Kapitalizmin üretim ilişkilerinin yaşadığı tıkanma sonucunda çökeceği teorisi beraberinde sosyalizmin mümkün olabilmesi için kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmiş olmasını da zorunlu kılar. Bu Ortodoks Marksist tutum büyük ölçüde Menşevikleri de etkilemiş ve geri kalmış Rusya'da önce burjuva demokrasisinin ve kapitalizmin kökleşmesi gerektiğini ancak bu gerçekleşirse sosyalist devrimin bu temel üzerinden gerçekleşebileceğini düşünmelerine neden olmuştur. Bu iki aşamalı devrim tartışması daha sonra göreceğimiz gibi Bolşevikler ve Menşevikler arasındaki strateji tartışmalarının en önemli konularından biri olacaktır.

Plehanov Rusya'da devrimin olabileceğini ve bu bakımdan Rusya ve Batı arasında temelde bir farklılığın olmadığını düşünmektedir. McLellan'a göre Plehanov'un görüşleri üç

⁶⁸ G. V. Plehanof, *Sınıf Mücadelesi*, İstanbul: Payel Yayınevi, 1969, s.57

temel noktada özetlenebilir: "İlkönce, Rusya bazı açılardan zaten kapitalist ülkedir ve kapitalizm giderek daha da gelişmektedir. Serfliğin yasaklanması ücretli emeğin ve pazarın kuruluşu anlamına gelmekteydi. Kapital'in birinci cildinin 7. bölümünün altını çizen Plehanov, Rusya'da zaten bir manifaktür kapitalizmi sisteminin olduğunu iddia etmiştir. İkinci olarak, bu göstermektedir ki, Rusya fabrika üretimi düzeyine aşağı yukarı ulaşmakta ve işçi sınıfı geleceğin muhalif sınıfı olmaktadır. İşçi sınıfı, daha burjuvazi doğru dürüst bir örgütlenmeye sahip olmadan politik muhalif bir güç olarak ortaya çıktığı için demokratik devrimin öncüsü olacaktır. 1848 yılındaki Batı Avrupa özellikle de Almanya deneyimi göstermektedir ki devrimci bir sınıf olarak burjuvazi herhangi bir güvenilirliğe sahip değildir. Üçüncü olarak, radikal aydınlar, ilk önce otokrasiyi devirerek liberal bir demokrasiyi kuran ardından da işçi sınıfının iktidarı ele geçirerek kendi diktatörlüğünü kurmak için savaşan bir politik partiyi kurmak için işçi sınıfına öncülük etmelidir." ⁶⁹

1.3.2. Menşevikler ve Bolşevik Devrimi

Ekim Devrimi karşısında Kautsky, Lüksemburg gibi sosyalistlerin tutumlarını yukarıda aktardık. Menşeviklerin ise Rusya'da yaşayan sosyalistler olarak Ekim Devrimi karşısında aldıkları tutumu incelemek oldukça önemlidir. Menşevikler, RSDİP (Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi) içerisinde 1903 kongresinde yaşanan bölünme sonucunda ortaya çıkan bir hiziptir. Bolşevikler ve Menşevikler uzun bir süre aynı parti çatısı altında ayrı hizipler olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bolşevikler ve Menşevikler arasındaki ilk ciddi ayrım örgüt sorununda yaşanmıştır. Bolşeviklerin sıkı disiplin altında örgütlenmiş ve kendisini illegalite koşullarına uyarlamış bir parti öğretisine karşılık; Menşevikler daha gevşek bir örgütlenmeden yana olmuşlardır. RSDİP'in ikinci kongresinde ortaya çıkan bu bölünmede Bolşevikler profesyonel kadrolardan oluşan, parti disiplinine sıkı bir şekilde bağlı, yukarıdan denetlenen parti anlayışına karşılık; Menşevikler kendisini partili olarak addeden ve sıkı bir bağ ile olmasa da partiyle ilişkide bulunan herkesin partili olarak kabul edildiği bir kitle partisini savunmaktaydılar.⁷⁰ Kuşkusuz Menşevikler, Batılı sosyal demokratlara bu bakımdan anlayış olarak çok daha yakındılar; ancak bu parti anlayışının işleyebilmesi için Rusya'da az çok Batı Avrupa'daki gibi demokratik bir ortamın gerekliliği de açıktı. Bolşevikler her ne kadar geleneksel sosyal demokrat söylemin içerisinde hareket ettiklerini iddia etseler de pratikte farklı bir örgütlenme biçiminin gerekli olduğunu sezgileriyle fark etmişlerdi.

⁶⁹ David McLellan, *Marxism After Marx: An Introduction*, 3. bs., London: Macmillan Press LTD, 1998, s.74

⁷⁰ Abraham Ascher, *Kendi Belgeleriyle Rus Devriminde Menşevikler*, Çev. Celal Kanat, İstanbul: Metis Yayınları, 1992, s.57

İkinci önemli bir ayırım ise devrim perspektifi konusunda yaşanmıştır. İradeci bir politik anlayışa sahip olan Bolşeviklerin aksine Menşevikler siyasal kendiliğindencilığe daha yakındırlar. Bu da ister istemez onların devrim anlayışlarına yansiyacaktır. Menşevikler ve Bolşevikler arasında en önemli tartışma gündemi RSDİP'in izleyeceği politik strateji ile ilgiliydi. Rusya'daki sosyal demokrasi hareketinin kurucularından Plehanov'a göre kapitalizm Rusya'da hakim üretim biçimiydi ve 1880'lerden beri Rusya'da hızlanarak artan bir kapitalistleşme süreci yaşanmaktaydı. Bu konuda Lenin ve Menşevik önderler arasında çok büyük bir fikir ayrılığı yoktu. Fakat Menşevikler, Rusya'daki kapitalist gelişmenin çok geri düzeyde olduğunu vurgulamaktaydılar. En azından Batı Avrupa ile karşılaştırılsa Rusya'da kapitalizm çok daha geri bir noktadaydı. İşte bu bakış açıları politik rotalarını da tayin etmekteydi. Ortodoks öğretiye sıkı bir şekilde bağlı olan Menşevikler, kapitalizmin ancak yeterince geliştiği Batı Avrupa gibi yerlerde sosyalist devrimin mümkün olabileceğine inanmaktaydılar. Menşevikler Rusya'da kapitalizmin yeterince gelişmediğini düşündükleri için ilk önce demokratik devrimle Rusya'da kapitalizmi geliştirmek gerektiği düşüncesine sahiptiler. Menşevik önder, Akselrod RSDİP'in 4. kongresinde şu şekilde ifade eder: *"Batı'da sosyal demokrasinin taktikleri onun temel amaçlarıyla uyumsuzluk içinde değildir ve sosyalist bir devrimin hazırlanmasıyla da çatışmaz. Buna karşılık bizim partimizin durumunda, tarihsel konumu çelişkili eğilimlerle nitelenmektedir ve dolaysız görevi de proletaryayı, burjuva yönetimi devirmek için örgütlemekten değil, burjuvazinin iktidarı ele geçirmesini engelleyen bir toplumsal ve politik düzeni bütünüyle yıkmaktan ibarettir. Rusya'daki toplumsal ilişkiler burjuva devrim amacının ötesinde olgunlaşmış değildir..."*⁷¹ Bu nedenle de Rus liberalleri (Kadetler) demokratik devrimi gerçekleştirebilecek bir ittifak unsuru olarak değerlendirmekteydiler.⁷² Menşevikler liberallerle yapılacak bir ittifaka olumlu bakarken Lenin ise 1905 Devrimi esnasındaki yalpalamalardan dolayı bu ittifaka karşı güvensizdi. Lenin'e göre liberaller herhangi bir devrimci mücadele için uygun olmayan ittifak unsurlarıdır. Bunun yerine işçilerin ve köylülerin oluşturacağı bir ittifak en mantıklı olanıydı. Bu stratejik ayrılık 1905 Devrimi'nde iki grubun farklı tutumlar almasına yol açmıştı.

Menşeviklerin Birinci Dünya Savaşı karşısında tereddütlü politika izlediklerini görmekteyiz. Yeri gelmişken belirtilmelidir ki Menşevikler denilince Bolşevikler gibi homojen bir yapılanmadan bahsedemiyoruz. Menşevikler içerisinde bir çok farklı grup var olmakla birlikte temelde iki ayrışma vardı: Bir tarafta Enternasyonalist ya da sol kanat olarak adlandırılan ve başını Martov'un çektiği grup; diğer yanda ise sağ kanat olarak bilinen ve

⁷¹ Abraham Ascher, *Kendi Belgeleriyle Rus Devriminde Menşevikler*, s.72

⁷² Abraham Ascher, *Kendi Belgeleriyle Rus Devriminde Menşevikler*,s. 74

başını Akselrod, Potressov gibi liderlerin çektiği grup. Enternasyonalistler savaşın başlangıcından itibaren savaş karşıtı bir çizgi izlemekteydiler. Yalnız bu grubun içerisindeki bir kesimde savaş karşısında belli durumlarda Rusya'nın savunulabileceğini ileri sürmekteydiler. Sağ kanat ise pragmatik bir politika izlenmesini, Rusya'nın müttefikleri olan ve demokratik ülkeler olan İngiltere ve Fransa'da sınıf mücadelesinin askıya alınmasını savunmaktaydılar: "...sosyalistler anlaşmazlıkları çözüme aracı olarak savaşa karşı olmakla birlikte, kendi çabalarına karşın bir kez savaş patladığında, onu önüne geçilmez bir olgu olarak hesaba katmak ve ondan ellerinden geldiğince yararlanmak zorundadırlar.... savaş zamanında da, kazanması halinde dünya gelişmesine en fazla katkıda bulunacağına inanılan tarafın yanında yer almak durumunda ve zorundadırlar... sosyalist bakış açısından Almanya, Avusturya-Macaristan ve Türkiye'nin yenilgisi, İngiltere, Fransa, Belçika ve Rusya'nın yenilgisine karşılaştırılmayacak ölçüde tercih edilecek bir durumdur... Öte yandan, Almanya ve Avusturya'nın yenilgisi yalnızca, bu ülkelerdeki ulusal hareketi zincirlerinden kurtarmakla kalmayacak; kimi durumlarda, Avrupa'yı kapsayacak bir demokratikleşme sürecinin temelini de atabilecektir."⁷³ Menşevikler içerisinde genel kabul gören bu eğilim nedeniyle tutarlı bir savaş karşıtı politika izleyememişlerdir. Menşeviklerin her iki kanadı da Lenin'in önerdiği "savaşa karşı iç savaş" taktiğine karşı çıkmışlardır. Lenin, savaş ilerledikçe ve yaşanan yıkımlar arttıkça toplumun barış talebinin giderek arttığının farkındaydı. Geçici hükümetin iki büyük ortağı Sosyalist Devrimciler ve Menşevikler ise savaşa son verecek politikaları izlemekte başarısız oldukları için Bolşeviklerin karşısında gittikçe zayıflamışlardı. Bolşevikler yönetimi ele geçirir geçirmez ilk iş olarak Almanya ile bir barış anlaşması imzaladılar.

Menşevikler, tıpkı Kautsky gibi kapitalizmin az geliştiği dolayısıyla da işçi sınıfının sayı ve nitelik olarak yeterince gelişemediği bir ülkede sosyalist devrimi olanaksız olarak görmekteydiler. Böyle bir devrim olsa bile bunun sosyalist bir devrim olamayacağını ve yaşayamayacağını ileri sürmüşlerdir. Menşevik partinin liderlerinden Akselrod Bolşeviklerin iktidarını bir maceraya benzetmiş ve şu değerlendirmede bulunmuştur: "...uluslararası proletarya açısından hepsinden büyük olan ihanet, Bolşevik diktatörlüğün en gelişmiş ülkelerde kapitalizmin hala egemen olduğu bir sırada, ekonomik bakımdan geri Rusya'da komünizmi kurmaya kalkışmış olmasıdır."⁷⁴ Menşevikler politik stratejileri ile kesinlikle Batı Avrupa'daki sosyal demokrat partileri örnek almakta ve İkinci Enternasyonalci Ortodoks Marksizm çizgisini sıkı sıkıya takip etmekteydiler. Bu bakış açılarından dolayı Çarlığın ülkeden kovulduğu ve geçici hükümetin kurulduğu bir dönemde bile ülkede iktidarı tam

⁷³ Abraham Ascher, *Kendi Belgeleriyle Rus Devriminde Menşevikler*, s.97-98

⁷⁴ Abraham Ascher, *Kendi Belgeleriyle Rus Devriminde Menşevikler*, s.149

olarak almaya yanaşmamışlardır. Menşeviklere göre böylesi bir ülkede yaşayan sosyalistlerin yapabilecekleri en iyi şey burjuva demokratik devrimini yapmak ve kapitalizmin gelişerek işçi sınıfının olgunlaşmasını beklemektir. Bu bakış açısı doğrultusunda 1917 Ekim Devrimi'nin sosyalist bir devrim olmadığını ısrarla vurgulamışlardır. Bu devrimi küçük burjuva, anti-feodal bir devrim olarak niteleyen Menşevikler, Bolşeviklerin işçi sınıfının diktatörlüğü yerine kendi partilerinin diktatörlüğünü kurduğunu iddia etmişlerdir. Martov'un Bolşevik iktidarı karşısında sorduğu soru önemlidir: "*Buradaki asıl soru, her devrimin belli bir aşamasında kaçınılmaz olan bu diktatörlüğün kendini pekiştirecek ve kalıcılığını sağlayacak bir kurumlar sistemi yaratacak şekilde mi davranacağı yoksa,, tam tersine, en kısa sürede yerini, bir bütün olarak devrimci sınıfın yahut sınıfların örgütlü inisiyatifi ve özerkliğine mi bırakacağıdır.*"⁷⁵ Bolşevik Devrimi ve sonrasındaki gelişmelere bakıldığında Bolşeviklerin birinci yolu izledikleri açıktır.

Görüldüğü üzere Menşeviklerin tutumu Kautsky'nin Bolşevik Devrimi'ne karşı olan tutumuyla birebir benzerlik göstermektedir. Bu yüzden şunu söyleyebiliriz: Menşevikler Rusya'nın Kautsky'lerdir. Daha ilginç bir görüşü çekinmeden ileri sürebiliriz: Menşevikler, teori konusunda Bolşevikler karşısında daha Ortodoks Marksistlerdi. Menşevikler, devrimi işçi sınıfının gelişimi ve sendikal bilinci sonucunda gelişeceğini öngörmeleri açısından İkinci Enternasyonal'in hakim olan devrim perspektifine yakındılar. Rosenberg, Menşevikler ile Bolşevikler arasındaki ayrımı anlama noktasında "sol", "sağ", "aşırı" veya "ılımlı" gibi nitelermelerin yeterli olmadığını belirtmekte; Menşevikleri çağdaşları İkinci Enternasyonal partilerine, Bolşevikleri ise 1848 doktrinine bağlı Marksizmin ihtilalci kanadına benzetmektedir.⁷⁶ Burada Rosenberg'in de belirttiği gibi Menşevikleri İkinci Enternasyonalci sosyal demokrat partilere daha yakın görmek mümkün; ancak burada önemli bir sorun vardı: Çarlık Rusya'sının ekonomik gelişkinliği ve siyasal koşulları bir Batı Avrupa ülkesinden farklıydı. Örneğin Almanya, Hollanda gibi ülkelerde sosyal demokrat partiler siyasal hayatın aktif bir parçasıyken Rusya koşulları sosyal demokrasiyi gizli bir yeraltı örgütü konumuna itmekteydi. Belki de bu yüzden Bolşevikler, teori alanında her ne kadar reddetseler de pratikte ne örgütlenme anlayışları ile ne de taktikleri ile İkinci Enternasyonal'in partilerine pek benzemiyorlardı. Bu yüzden o döneme kadar hakim olan İkinci Enternasyonalci devrim anlayışı yerine iradeci ve dar kadro profesyonellerden oluşan bir öncülük anlayışına sahiptiler. Daha da önemlisi Rusya'da nüfusun ezici bir çoğunluğu köylülere oluşmaktaydı ve Menşevikler köylülere yönelik cazip bir program ortaya koyamamışlardı. Ekim Devrimi'nin

⁷⁵ Abraham Ascher, *Kendi Belgeleriyle Rus Devriminde Menşevikler*, s.135

⁷⁶ Arthur Rosenberg, *Bolşevizm Tarihi*, Çev. Aydın Emeç, İstanbul: E Yay., 1969, s.72

kendi varlığı bile Marksizm'in daha öncesinde pek kafa yormadığı az gelişmiş ülkelerde sosyalizmin gerçekleşebileceği noktasında yeni bir tartışmayı gündeme getirmişti. Bugün geriye dönüp bakıldığında tarihsel olarak Menşevikler ve Bolşevikler arasındaki tartışmanın dolaylı yansımalarını ve beraberinde getirdiği tartışma gündemlerini az gelişmiş ülke sosyalistlerini uzun bir süre meşgul ettiğini görmekteyiz.

1.3.3. Gramsci ve Kapitale Karşı Devrim

*"Marx sadece tahmin edilebilir olanı tahmin etmiştir."*⁷⁷

Kuşkusuz ki İtalyan Marksist Antonio Gramsci 20. yüzyılın hemen başında Marksizmi yeniden yorumlamak için ortaya koyduğu çabayla kendisinden sonra bir çok Marksisti derinden etkilemiş önemli bir siyasal kişiliktir. Güney İtalya'da doğan ve ilk başlarda Güney sorunu bağlamında milliyetçi eğilimlere sahip biriyken, eğitim için geldiği Kuzey İtalya'nın ve işçi sınıfı hareketinin en önemli merkezi konumundaki Torino'da yavaş yavaş sosyalizme kayacaktır. Gramsci, 1913 yılında İtalyan Sosyalist Partisi'ne (PSI) girer. İtalya'nın en büyük partilerinden biri olan PSI, özellikle sanayileşmenin geliştiği kuzey bölgelerinde oldukça güçlüdür. 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı patlak verdiği zaman PSI tavrını herhangi bir şekilde savaşın dışında kalmak olarak belirledi.

1919 yılına gelindiğinde PSI'nın seçimlerde birinci parti olarak çıktığını, 508 sandalyeli meclise toplam 156 milletvekili yolladığını, 1920'lerde toplam üye sayısının yaklaşık 2 milyona ulaştığını görmekteyiz.⁷⁸ Bu kitlesel gücüne rağmen partinin ciddi sorunları da bulunmaktaydı. Her şeyden önce 1917 Ekim Devrimi'nden esinlenen ve aralarında Gramsci'nin de bulunduğu muhalif sol kanat, partinin genel politikalarını pasif ve uzlaşmacı bularak kıyasıya eleştirmekteydi. Ayrıca kitlesel grevler ve ayaklanmalar karşısında partiyi zor bir sınav beklemekteydi. 1917 yılındaki Torino ayaklanması ve 1920 yılındaki kitlesel grevler ve ayaklanmalar baş göstermişti. Burada PSI'nın tereddütlü yaklaşımı ve grevler sırasındaki pasif tutumu ayaklanmanın başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmıştı. Bu yenilgiler beraberinde faşizmin kısa zamanda hızla örgütlenerek iktidara geliş sürecinin de önünü açmıştı.

Gramsci'nin düşünceleri ile pratiği arasında sıkı bir paralelliğin olduğunu söylemek mümkün. Gramsci'nin 1918 yılına kadar olan dönemi İtalyan Sosyalist Partisi'nin bir üyesi olarak İkinci Enternasyonal içerisinde kökleşmiş olan Ortodoks Marksizmi eleştirdiği dönemdir. Bundan sonra Gramsci'nin politik gelişiminde önemli bir yeri olan dönem 1919 ve

⁷⁷ Antonio Gramsci, *Pre-Prison Writings*, "The Revolution Against Capital", Eds. Richard Bellamy, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s. 40

⁷⁸ Antonio Gramsci, *Pre-Prison Writings*,... s.8

1920'li yıllara arasında "Kızıl Yıllar" olarak tanımlanan, İtalya'nın gelişmiş sanayi şehri Torino başta olmak üzere Kuzey İtalya bölgesinde fabrika işgalleri, grevler ve fabrika konseyleri dönemidir. Gramsci bu dönemde PSI'nın gazetesi olan Ordine Nuova'nın editörlüğünü yapmaktadır. Bu yıllarda konseylere önemli bir rol atfeden ve konseyleri partinin tamamlayıcısı olarak gören Gramsci, bu hareketin yenilgiye uğraması üzerine partiye dair olan tavrını değiştirecektir. Gramsci, PSI'nın bu ayaklanmayı yeterince desteklememesi ve partinin ayaklanma karşısındaki kararsızlıklarının yenilgide rol oynadığını düşünmektedir. O güne kadar PSI'nın sol kanat muhalifi olan Gramsci, bu partiyle birlikte yürütmenin mümkün olmadığını fark ederek, 1921 yılında İtalyan Komünist Partisi'nin kuruluşunda lider kadrosundan biri olarak yer almıştır. Yaşanan olaylardan sıkı disiplinli ve homojen politik taktikle hareket eden bir partiye ihtiyaç olduğu sonucunu çıkarmaktaydı. Daha İtalyan Komünist Partisi kurulmadan önce Gramsci, Lenin'in de onayladığı bir makaleyi yayınlamıştı.⁷⁹ Bu makalede Gramsci; katı, sarsılmaz bir disipline, kendi doktrin ve taktiklerine sahip olan homojen ve bütünlüklü bir partiye ihtiyaç olduğunu açıklamıştı. Bu makaleye göre işçi sınıfının devrimci hareketinin tümünü yönetici merkez komite ile merkezileştirip, koordine edebilen bir komünist parti olmadıkça konsey hareketi başarısızlığa mahkumdur. Bu değişimle birlikte Gramsci partiyi askeri terimlerle üç kısma ayırarak, tanımlamaktadır: Stratejiyi oluşturan ve yöneten kaptanlar. Kaptanların görüşlerini aktaran çavuşlar ve herhangi yaratıcı bir ruha ya da örgütsel yeteneğe sahip olmayan inançlı askerler. Ancak yine de Gramsci daima liderler ve kitleler arasındaki diyalektik bir ilişkinin olduğunu savunmuştur. Yine daha komünist parti kurulmadan kısa bir süre önce 4 Eylül ve 9 Ekim 1920 tarihinde iki bölüm olarak Ordine Nuova gazetesinde yayınladığı "Komünist Partisi" adlı makalesinde PSI'yı ağır bir dille eleştirmektedir: *"Kitlelerin yol göstericisi ve eğiticisi olduğunu iddia eden bu Sosyalist Partisi, perişan ve bitkin bir durumdaki bürokrat memurdan başka bir şey değildir... İşçi sınıfının başı olduğunu iddia eden bu zavallı Sosyalist Partisi, proletarya ordusundaki bir yolcu treninden başka bir şey değildir."*⁸⁰ Yine aynı makalede bir komünist partinin kurulmasını acil bir görev olarak belirlemektedir. *"Merkezcilerin, oportünistlerin parti liderliğini ele geçirdiği ve kafa karışıklığından"* başka bir vermeyen bu partide *"merkezi, disiplinli, gelişmelere hızlı bir şekilde cevap verebilen bir komünist partisini yaratabilmenin potansiyeli vardır"* demektedir Gramsci.⁸¹

Gramsci sadece bir teorisyen değil aynı zamanda aktif bir politikacıdır. İtalyan Komünist Partisi'nin kuruculuğunu yapmış ve partide üst düzey görevlerde bulunmuştur.

⁷⁹ Aktaran: David McLellan, *Marxism After Marx: An Introduction*, s. 195-196

⁸⁰ Antonio Gramsci, "The Communist Party", s. 196

⁸¹ Antonio Gramsci, "The Communist Party", s.196

Ekim Devrimi gerçekteştiğinde bunu sevinçle karşılamış aynı zamanda bu devrimin dinamiklerini anlamak için büyük bir gayret göstermiştir. Kautsky ve diğer sosyalist önderlerin tersine Bolşevik Devrimi'ni savunmuş ve bunun kendi düşüncelerinin doğrulanması olarak değerlendirmiştir. Gramsci'nin teorisinin o dönemde en ayırıcı özelliği politikanın ekonomik altyapıdan olan özerkliği ve politik mücadelede iradenin rolüne dair olan vurgusuydu: *"Gramsci'nin önemli bir özelliği onun 1917 yılında Floransa'da düzenlenen İtalyan Sosyalist Partisi'nin (PSI) konferansında onun 'volontarist' olarak suçlanmasına neden olacak insan iradesine ve düşüncelerine yönelik vurgusudur. Partinin devrimci kanadı, kapitalizmin kendi çelişkilerinin ve tarihsel sürecin içsel çelişkileri sonucunda yıkılacağını vurgulayan tipik bir Ortodoks Marksist anlayışa sahipti. Gramsci ise bunun karşısında reformistlerin de genel olarak benimsediği, kaba bir pozitivizmden başka bir şey olmayan; hakim olan ekonomik ve politik sisteme boyun eğme tavrını teşvik eden tarihsel materyalizmin bu çeşit kaba versiyonuna karşı çıkıyordu."*⁸² Richard Bellamy'nin belirttiği gibi Gramsci, daha Hapishane Defterleri'nden önce vülger Marksizm anlayışı ile kendisi arasına bir mesafe koymaktadır. Gramsci o dönemde hakim olan Marksizm anlayışına karşı bir meydan okumaktadır. Gramsci'nin duyduğu en önemli rahatsızlık PSI'nın İkinci Enternasyonalci anlayış temelindeki pasifist ve uzlaşmacı politikalarıdır. Gramsci'ye göre bunun temel nedeni partinin Marksizm kavrayışında aramak gerekmektedir. Bu nedenle "kapitalizmin kendi iç çelişkileri sonucu çökeceğine" dair olan ünlü determinist ve ekonomist tezi reddetmiştir; çünkü bu aynı zamanda reformist anlayışın da temeli olabilmektedir. Bir devrimin gerçekleşebilmesi için sadece ekonomik gelişkinlik değil aynı zamanda onun politik bir irade tarafından örgütlenmesine de ihtiyaç vardır. İşte tam bu noktada Ekim Devrimi Gramsci'nin aradığı şeyin cevabı olmuştur. Çünkü bu devrim kapitalist açıdan fazla gelişmemiş bir ülkede olmuş ve yukarıda açıklanan ekonomist yaklaşımı pratikte geçersizleştirmiştir. Bu devrim Gramsci'nin toplumsal devrim fikri için bulunmaz bir ilham kaynağı olmuştur. Bu nedenle Ekim Devrimi aynı zamanda hakim olan Marksizm anlayışını pratikte sorgulayan ve geçerliliğini alacağı eden bir eylemdir. Bu nedenle daha Ekim Devrimi'nin sıcaklığına yaşandığı 24 Aralık 1917 gibi erken bir tarihte PSI'nın yayın organı olan Avanti'de Marx'ın pozitivist, determinist yorumuna göndermede bulunarak bu devrimi Marx'ın o ünlü kitabı Kapital'e karşı yapıldığını söylemiştir: *"Bolşevik devrimi olaylardan çok ideolojilerin eseri olan bir devrimdir. (Bu yüzden devrim gerçekleştiğinde yaptığımız şeyler dışında olup bitenler hakkında fazla bir şey bilmemiz çok da önemli değildir.) Bu Karl Marx'ın Kapital'ine karşı yapılmış bir devrimdir. Rusya'da Marx'ın*

⁸² Antonio Gramsci, *Pre-Prison Writings*, ... s. 14

Kapital'i işçi sınıfından ziyade burjuvazinin kitabıydı. Bu devrim; işçi sınıfının kendi isyanı, sınıfsal talepleri ve devrimini gerçekleştirebilmesi için önce Rusya'da bir burjuvazinin gelişmesinin zorunlu olduğu, kapitalist çağın rayına oturması ve Batılı uygarlık modelinin başlaması gerektiğini ve bu aşamaların zorunlu olarak bu yönde gelişmesi gerektiğine dair olan düşüncesinin yanlışlığını gösteren eleştirel bir delildir. Ancak olaylar ideolojinin karşısına dikilmiştir. Olaylar, Rusya'nın tarihini tarihsel materyalizmin yasalarına göre gelişeceğini varsayan şemaların yanlış olduğunu ispatlamıştır. Bolşevikler Karl Marx'tan vazgeçmişler ve gerçek eylemin, güncel başarıların tarafında yer alarak bu güne kadar düşünülmüş olduğu gibi tarihsel materyalizmin yasalarının bozulmaz bir kontrat olmadığını göstermişlerdir. Bu olup bitenlerin içinde bir çeşit tesadüf olsa ve Bolşevikler Marx'ın Kapital'deki kesin olan iddialarından vazgeçseler bile onların Kapital'in yaşamsal değere sahip derin mesajından vazgeçtikleri anlamına gelmiyor. Bütün bunlar Bolşeviklerin 'Marksist' olmadığı anlamına geliyor. Onlar üstadın eserlerini katı bir doktrin olarak derleyip sorgulanamaz iddialar ve dogmalar haline getirmemişler. Bolşevikler Alman ve İtalyan idealizmi geleneğinin sürdürücüsü olup sınırsız Marksizm anlayışını yaşatmışlar diğer yandan pozitivist ve doğal bilimci öğretisi ile kirletilmiş Marx'a uzak durmuşlardır." ⁸³

1917'de Rus Devrimi Gramsci'nin düşüncelerini ileriye doğru sıçrayışını sağlamıştır. Gramsci bu devrimi; genellikle Marx'ın kendi yazılarına dayandırılan pozitivist ve doğa bilimci bir eğitim ile lekelenmemiş, Alman ve İtalyan idealizm geleneğinin devamcısı olan, anti-determinist, sınırsız ve gerçek Marksizm yorumunu doğrulayan bir gelişme olarak algılamıştır. Devrimi, toplumsal evrimin doğal sürecinin bir parçası olarak gören Marx'ın pozitivist yorumcularına karşı çıkmıştır. Gramsci'nin bu düşüncelerinin şekillenmesinde İtalyan sosyalist filozof Antonio Labriola'nın önemli bir etkisinin olduğunu belirtmek gerekiyor. İtalya'da işçi hareketleri 1860'lardan beri büyük ölçüde anarşizmin etkisi altındaydı. Marksizm ise bu topraklarda 1890'larda yükselişe geçen başarılı bir sosyalist partiyi şekillendirerek etkili olmaya başlamıştı. Sosyalist parti, bir felsefe profesörü olan, Genç Hegelcilik döneminden sonra 1894 yılında Marksist olan Antonio Labriola'nın da aralarında bulunduğu bir çok aydın için çekim merkezi haline gelmişti. McLellan Labriola'nın Gramsci üzerindeki düşünsel etkisini şu şekilde açıklamaktadır: "*Labriola Marx'ın en özgün yorumcularından biriydi. Onun klasikleşen eserlerinden biri olan 'Materyalist Tarih Kavramı Üzerine Makaleler' adlı yapıtında Marksizmin materyalist yorumlanışına karşı çıkmış; anti-pozitivist ve tarihsel Marksizm anlayışını İtalya'ya getirerek Gramsci ve Lucas'ın önünü de*

⁸³ Antonio Gramsci, *Pre-Prison Writings*, "The Revolution Against Capital" ss.39-42 Edited by Richard Bellamy, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s. 39-40

açmıştır.⁸⁴ Burada belirtildiği gibi Labriola, Gramsci'nin anti-pozitivist ve iradeci düşüncelerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Gramsci'ye göre devrimin gerçekleşebilmesi için toplumsal bilincin yeterli bir düzeye erişmesi ve insanların iradelerini yeterince iyi örgütlenmesi şarttır. Gramsci'nin konumunun ilk başlarda olduğu kadar çok fazla iradeci olmadığına altını önemle çizmek gerekiyor. O devrimin altyapı şartlarının olgunlaşmadan gerçekleşmeyeceğini reddetmiyor; ancak bu koşulların gerçekleşmesinin de toplumsal ve politik değişimi sağlayamayacağını belirtmektedir. Ona göre devrimin gerçekleşmesi için hem bu şartların yeterli olması hem de bu şartların ortaya çıkardığı potansiyeli kullanabilecek bir politik araca sahip olmak gerekmektedir. Alt-yapı, mekanik bir şekilde politikayı belirleyemez.

Gramsci, "Rus Devrimi üzerine Notlar" adlı makalesinde⁸⁵ Ekim Devrimi hakkında basında sansürden geçmiş, bölük pörçük bilgilerden yola çıkarak bazı yorumlarda bulunmaya çalışıyor. Diğer taraftan Avrupa'nın bu devrim karşısındaki tutumunu ilginç bir şekilde dile getirir: *"Bir kez daha ıstık Doğu'dan, yaşlı Batı dünyasının üzerine doğru yükseldi. Batı dünyası afallamış durumda ve bunun karşısında sadece değersiz aptalca gevezelikler ve basmakalıp tepkilerin ötesine gidemiyor."*⁸⁶ Gramsci, Bu makalede Rus Devrimi'nin bir proleter devrimi olduğunu düşünmektedir. Yazıda üzerinde durduğu önemli bir nokta da Rus Devrimi ile Fransız Devrimi'nin karşılaştırılmasıdır. Özellikle Jakobenizm ile Bolşevikler arasında paralellikler kurmaya çalışanlara karşı çıkıyor. Jakobenizmin, burjuvazinin karakteristiğini yansıtan bir olgu olduğunu bu nedenle Bolşeviklerin jakobenizmle suçlanamayacağını altını çizmektedir. Burjuvazinin devrimi yaptığında evrenselci bir programının olmadığını sadece kendi sınıfsal çıkarları doğrultusunda davrandığını belirtir. O yüzden Gramsci'ye göre burjuva devrimi çifte şiddet demektir: Bir yandan eski düzenin şiddetle yıkımı diğer yandan da yeni düzeni sağlamak için uygulanan şiddet. Burjuvazi kendi sınıfsal egemenliğini sağlamak için bu baskısını devam ettirmiş; bu yüzden de baskıcı bir rejimin yerini başka bir baskıcı rejim almıştır. Rus Devrimi ise otoriter bir rejimi yıkmış; yerine kadınların da dahil olduğu evrensel oy hakkını ve özgürlüğü, anayasal güvenceye bağlanmış, özgür ifade hakkını getirmiştir. Rus Devrimi kendisini jakobenizmden

⁸⁴ David McLellan, *Marxism After Marx: An Introduction...*, s.21

⁸⁵ Antonio Gramsci, *Pre-Prison Writings*, "Notes On The Russian Revolution"..., s. 32

⁸⁶ Antonio Gramsci, *Pre-Prison Writings*, "Notes On The Russian Revolution"..., s. 34

sakınmalıdır. Diğer bir deyişle devrim, küçük bir azınlığın ve tek bir adamın diktatörlüğüne dönüşmemelidir. Baskı tek başına çözüm değildir; işçi sınıfının bilinci ve iradesi çözümün kendisidir.

Ancak bütün bunlar Gramsci'nin Lenin ile aynı düşündüğü anlamına gelmez. Gramsci Lenin'in Rusya gibi daha kırılgan, zayıf bir devlete uygulanabilecek taktiklerin kapitalizmin geliştiği ülkelerde birebir uygulanamayacağını farkındaydı. Bu düşüncelerini ünlü kitabı Hapishane Defterleri'nde netleştirecektir. Sonuç olarak Gramsci Marksizm içerisinde önemli bir halka olup, İkinci Enternasyonal içerisinden doğan Marksizm anlayışından kopuş açısından önemli katkılar sunmuştur. Bu gelişmeyi ise büyük ölçüde belirleyen temel etmen Bolşevik Devrimi'dir.

1.4. Bolşevik Devrimi ve Sonrası

1917'de Rusya'da gerçekleşen Bolşevik Devrimi sadece Marksizm değil aynı zamanda dünya tarihi açısından da bir dönemin kapanışı ve yeni bir dönemin açılışıdır. Tarihsel açıdan bakıldığında 20. yüzyıla damgasını vuran olay Ekim Devrimi'dir. Eric Hobsbawm'a göre Ekim Devrimi yeni bir çağın başlangıcıdır: *"Bu adeta halkların ayaklanmaları, kapitalizmin yerine sosyalizmin geçirilmesi ve böylece dünya savaşının anlamsız acılarının daha olumlu bir şeye dönüştürülmesi için sadece bir işaret: yeni bir dünyanın kanlı doğum sancıları ve kasılmaları. Rus Devrimi ya da daha kesin olarak Ekim 1917 Bolşevik Devrimi dünyaya bu işareti vermeye başladı. Böylece 1789 Fransız Devrimi'nin on dokuzuncu yüzyıl tarihinin en önemli olayı olması gibi, Ekim Devrimi de bu yüzyıl tarihinin en önemli olayı haline geldi."*⁸⁷ Bolşeviklerin Rus Devrimi'nde izledikleri Leninist strateji, daha sonra 20. yüzyıla damgasını vuracaktır. Bolşevikler Avrupa'daki sosyal demokrat partilerin politik stratejilerini reddederek yeni bir yol çizerek devrime ulaşmışlardır. Bolşevik parti öncülüğünde kurulan komünist partiler ile İkinci Enternasyonalci sosyal demokrat partilerin ayrışması daha sonra bugünkü modern sosyal demokrasinin resmi olarak da ortaya çıkışı anlamına geliyordu aynı zamanda. *"Modern anlamda sosyal demokrat partinin doğuşuna neden olan iki neden vardır: Bunlardan biri eski işçi sınıfı partilerine sirayet eden milliyetçilik; diğeri de Ekim Devrimi'dir. Bebel'in 1911'de savaşın burjuvazinin alacakaranlığı olacağı beklentisinin tersine Birinci Dünya Savaşı İkinci Enternasyonal'i – hem de en güçlü olduğu dönemde- ezdi ve parçalara ayırdı. Çok az istisna hariç sosyalistlerin askeri kredileri peş peşe onaylamaları kitleler üzerindeki ideolojik etkilerini kaybetmelerine yol açmıştır. Savaş yüzünden yaşanan bu hatırı sayılır çöküş ve felç durumu anılarda kalanların da terk edilmesine neden olacaktı.*

⁸⁷ Eric Hobsbawm, Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Sarmal Yay., 1996, s.72

1914 yılında karışıklığın ortasında, savaş öncesi sosyal demokrasi devasa güçsüzlüğü ve hizipleri ile birlikte siyasi kariyerinin sonuna gelmişti. Sosyal demokrasinin radikal kesimi bağımsızlığına kavuşmuş; Ekim Devrimi komünist partilerin şekillenmesinde bir çığ gibi yolu açmıştı. Bu tarihsel bölünme, 1919 yılında Üçüncü Enternasyonal'in kurulmasıyla billurlaştı, savaş öncesi revizyonist ve Ortodoks akımları canlandıran Sosyalist Enternasyonal'in 1923 yılında kurulmasıyla da bu durum tamamen netleşti. Gelip çatan bu yeni bölünme, savaş öncesinde de geçerli olan 'devrimci sol' ile 'reformist sağ' arasındaki farklılaşmanın ürünüdür."⁸⁸ Daha öncesinde İkinci Enternasyonal içerisinde sosyal demokrat partiler Marksizmi temsil eden siyasi partiler iken Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu özelliklerini terk edecek, kendilerine biçtikleri siyasi kimlik açısından Marksizmden giderek uzaklaşacaklardı.

Sonuçta Bolşevikler iktidarı almış ve kendilerini bir anda üç yılı bulan kanlı bir iç savaşın içinde bulmuşlardır. Ancak Bolşevikler açısından asıl önemli sorun çok bel bağlanan Alman Devrimi'nin bir türlü gerçekleşmemesidir. Gerçi Almanya'da Spartaküstlerin önderliğinde 1918 yılında bir ayaklanma girişimi olmuş; ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Aynı şekilde İtalya ve Macaristan'daki ayaklanmalarda aynı akıbete uğrayınca Bolşevikler Avrupa'da gerçekleşecek bir devrimler zincirinden umut kesmeye başlamışlardı bile. İşte tam da bu noktada tek ülkede sosyalizm tartışmaları netlik kazanmış ve Lenin'in son döneminden itibaren Rusya, kendi olanakları ile sosyalizmi gerçekleştirme yolunu seçmiştir. Tek ülkede sosyalizm genellikle Stalin'le özdeşleşmiş bir kavram olsa da bu yönelimin baş mimarı son yıllarından itibaren Lenin'dir. Avrupa'da gerçekleşmeyen devrimle birlikte Bolşevikler yüzlerini doğuya dönmüş, kendi emperyalizm tezleri ile de uyumlu olarak dikkatlerini ulusal kurtuluş mücadelelerine yoğunlaştırmışlardır. 1921 Bakü'deki Doğu Halklar Kongresi bu anlamda bir dönüm noktasıdır. Burada Bolşeviklerin karşısına önemli bir sorun çıkmaktaydı: Acaba Bolşevik Partisi evrenselci sosyalist ideolojilerinden vazgeçiyor muydu? Wallerstein göre aslında Rusya'da gerçekleşen bir sosyalist devrimden çok trajik bir ulusal kurtuluş devrimiydi: "*Ekim Devrimi'nin liderleri, modern tarihin ilk proleter devrimine liderlik yapmış olduklarını düşünüyorlardı. Onların, dünya sisteminin çevresel ve yarı-çevresel bölgelerindeki ilk ulusal kurtuluş ayaklanmalarından birine, muhtemelen de en dramatik olanına liderlik yapmış olduklarını söylemek daha gerçekçi olur. Gel gelelim, bu ulusal kurtuluş ayaklanmasını diğerlerinden farklı kılan iki şey vardı: Bu ayaklanmanın liderliğini, evrenselci bir ideolojiyi savunan ve dolayısıyla dünya çapında doğrudan kendi kontrolü altında bir siyasi yapı yaratmaya kalkışan bir kadro partisi yapmıştı ve devrim*

⁸⁸ Moschonas, In The Name Of Social Democracy..., s. 20

çekirdek bölge dışında kalan, sınai ve askeri açıdan en güçlü ülkede gerçekleşmişti. 1917-91 arasındaki Komünist ara fasılın bütün tarihi bu iki olgunu ürünü olmuştur." ⁸⁹ Bu yorum tartışmaya açık olsa da Rusya'da sosyalizmin yaşattığı hayal kırıklığının ya da başarısızlığının bu tarihlerdeki bazı adımlarda aranabileceğini de düşünebiliriz.

Wallerstein, Bolşeviklerin dönüm noktası niteliğinde dört önemli karar aldığını belirtmektedir. Bunlardan birincisi Rus İmparatorluğu'nun yeniden bir araya getirilmesi kararıdır. İç savaşın sıcak günlerinde daha enternasyonalci anlayışı terk etmeyen Bolşevikler, Polonya ve Finlandiya'yı serbest bırakmışlar; ancak iç savaş sırasında bunun hemen yanı başlarında aktif düşman rejimler yaratmak demek olduğunu anlayınca elde kalan Ukrayna ve Kafkasları SSCB imparatorluğun parçaları haline getirmişlerdir. 1991'e kadar Marksist-Leninist iktidar, Rus İmparatorluğu'nun halefi olarak varlığını sürdürmüştür.

İkincisi 1921'de Bakü'de düzenlenen Doğu Halkları Kongresi'dir. Bu kurultayla birlikte Bolşevikler sanayileşmiş Avrupa ülkelerindeki bir devrimden umudu kestikleri için anti-emperyalist bir çizgide doğuya ve ulusal kurtuluş mücadelelerine yönelmişlerdir. Artık hedef Avrupa'daki proleter devrimler değil; doğudaki anti-emperyalist mücadelelerdir. İçte ise tek ülkede sosyalizmi inşa etmeye yönelmişlerdi. Geniş çaplı sanayi kalkınma hamleleriyle gelişmiş kapitalist ülkelerdeki düzey yakalanacak; böylece İmparatorluk kendisini içte sağlamlaştıracaktı. Bu da beraberinde ekonomik olarak Batıya yaklaşmayı artık temel hedef haline getirmektir ki Leninizmin ehlileştirilmesi açısından muazzam sonuçları olmuştur. Üçüncüsü dönüm noktası ise 1922 yılında Almanya ile kurulan diplomatik ilişki ve anlaşmadır. Bu Sovyetler Birliği'nin uluslararası sisteme entegre olmasının ilk adımıdır. Bu sayede SSCB uluslararası ilişkilerde yalıtılmışlığına son vermiş, 1933 yılında Milletler Cemiyeti'nin üyesi olmuş, 1945'te ise Birleşmiş Milletlerin kurucu üyesi olarak dünya uluslararası ilişkilerine entegre olmuştur. Soğuk Savaş ile birlikte bu statükosunu sürdürmek SSCB'nin temel yönelimlerinden biri olmuştur. Dördüncüsü dönüm noktası ise 1943 yılında SSCB'nin Komintern'i feshetmesidir. Böylece SSCB, Avrupa'da bir devrim beklentisinden tamamen vazgeçmiştir. Ulusal kurtuluş mücadelelerinde ise sadece kontrol edebileceği hareketlere destek vermeye başlamıştır.

Wallerstein bu dört önemli dönüm noktasını sıraladıktan sonra Sovyetler Birliği'nde geriye neyin kaldığını çarpıcı bir şekilde özetlemektedir: *"Bu dört dönüm noktasından sonra geriye ne kaldı? Yaşlı Komünizm hayaletinden pek bir şey kalmadığı açık. Ama geriye*

⁸⁹ Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu...*, s.19

bambaşka bir şey kalmıştı. SSCB dünyadaki en güçlü ikinci askeri güçtü. Aslında SSCB, açık bir farkla en güçlü ülke olan ve kendisinin Elbe'den Yalu'ya (ama daha ötesine değil) uzanan bölgede kendine münhasır bir nüfuz alanı yaratmasına izin vermiş olan ABD ile bir anlaşma yapacak kadar güçlüydü. Anlaşma şöyleydi: SSCB bu bölgeyi istediği kontrol edecek, ABD onun buradaki hakimiyetine saygı gösterecekti; tek koşul bu alandan dışarı çıkmamastıydı. Söz konusu anlaşma Yalta'da takdis edildi ve 1991'e kadar hem Batılı güçler hem de Sovyetler Birliği özünde bu anlaşmaya uydular. Sovyetler, bu açıdan oyunu Çarların dolaysız halefleri olarak oynayarak jeopolitik rollerini gayet iyi yerine getirmiş oldular. Ekonomik açıdan SSCB klasik yolu, sanayileşme yoluyla gelişmiş ülkeleri yakalama yolunu izlemişti. Bütün handikaplarına rağmen ve İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkımın büyük maliyetlerine rağmen bunu bayağı iyi de yaptı. 1945-70 dönemindeki rakamlara bakılırsa, bunların dünya ölçeğinde etkileyici rakamlar oldukları görülür. SSCB uydular de aynı yolu izlemeye zorladı ki bunların bazıları için bu yol çok da anlamlı sayılmazdı, ama başlangıçta bu ülkeler bile hiç de fena durumda değildiler. Ama naif bir ekonomi anlayışları vardı; özel girişime yeterli yeri ayırmadıkları için değil, sürekli 'yakalama'nın makul bir politika olduğunu ve sanayileşmenin ekonomik geleceği taşıyan dalga olduğunu zannettikleri için. Her halükarda, bildiğimiz gibi, hem SSCB hem de Doğu-Orta Avrupa ülkeleri 1970'ler ve 1980'lerde ekonomik açıdan kötü gitmeye başladılar ve sonunda çöktüler. Dünyanın önemli bir kısmının da kötüye gittiği bir dönemdi bu kuşkusuz ve bu ülkelerde olup bitenler, geneldeki eğilim çizgilerinin bir parçasıydı. Gel gelelim söz konusu ülkelerde yaşayan insanların bakış açısından bakıldığında, ekonomik başarısızlıklar bir tür bardağı taşıran son damla işlevi görmüşlerdi; üstelik Marksizm-Leninizmin yararlarının en büyük kanıtının ekonomik durumu iyileştirmek konusunda hemen yapabileceği şeylerde yattığı yolundaki resmi propaganda göz önünde bulundurulduğunda, etkisi daha da artmıştır bu başarısızlıkların"⁹⁰

⁹⁰ Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu...*, s.22-23

İKİNCİ BÖLÜM

2. MARKSİZMDE ÖRGÜTLENME SORUNU VE AYBAR

"Sosyalizmi bunalımdan kurtarmak için, Marx'ın bilimsel teorisine dönmek, onun, gerçek karşısındaki bilimsel tavrını takınmak zorundayız. Marx'ın teorisi, her soruya yanıt veren bir felsefe sistemi değildir. Marx'ın tarih teorisi, sosyal gelişmenin genel eylemi hakkında bilgi vermektedir. Bunlar yeni irdelemeler için bir yönerge niteliğindedir... Marksizm bir 'hazır reçete' gözüyle görülemez." ⁹¹

Aybar'ın Marksist örgüt sorunu karşısındaki yaklaşımından önce bu konudaki Marksizim içi tartışmaları kısaca ele almak gerekiyor. Marksizmdeki örgüt sorununun asıl çıkış noktası "temsil" ve "öncülük" kavramlarıdır. Bu bölümünde Marksizm içerisinde örgüt sorunu ele alınacak; daha sonra da Aybar'ın bu tartışmalardaki konumu belirlenecektir.

2.1. Marx'ın Örgüt Anlayışı

Temsil eden ve edilen arasındaki ilişkiyi belirleyen "araç" olarak örgüt sorununa yönelik, liberal siyaset teorisinin yaklaşımını kısaca özetlemekte fayda var. Liberalizme göre temsil ilişkisi, toplumsal alan ile siyasal alan, temsil eden ile temsil edilen arasındaki ilişkidir. Liberalizmin çoğulcu demokrasi anlayışı içerisinde sağlıklı bir demokrasinin işleyişi; temsil eden siyaset kurumlarının (örgüt) temsil ettikleri toplumsal kesimlerin iradesini etkin bir şekilde yansıtmaktaki başarısına bağlıdır. Liberal siyaset teorisine göre temsil ilişkisi, esasında temsil edilen (toplumsal alan) ile temsil eden (siyasal alan) arasındaki kavramsal örtüşmeye dayanır. ⁹² Antik Yunan uygarlığında olduğu gibi doğrudan bir temsilin, karmaşık toplumsal işbölümü nedeniyle gerçekleşmeyeceği açık olduğu için liberalizm temsil ilişkisini vekalet anlayışı çerçevesinde kurgular. Modern ulus devlet kavramı da bu vekalet anlayışı çerçevesinde yapılandırılmıştır. Soyut bir temsil anlayışı çerçevesinde parlamentolar ulusu temsil eden araçlar olarak ortaya çıkmıştır. ⁹³

Buradan da anlaşılacağı üzere liberal paradigma siyaseti alanı belirlenmiş taleplerin ifade edilmesi olarak algılar. Bu bakış açısını eleştiren M. Foucault, bir zamanlar gerekli ve

⁹¹ M. A. Aybar, *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1979, s.95

⁹² Erhan Demircioğlu, "Bir Kopuş: 'Temsil'den 'Öncü'ye", *Teori Ve Politika*, No:26, Bahar 2002, s.77

⁹³ Aybar'ın liberal paradigmanın bu yönüne dair eleştirisi çok açıktır: "*Burjuva toplumlarında işçilere, köylülere, yönetimle bütünleştikleri görüşü aşılır. Dolayısıyla yöneticilerin buyrukları, onlara kendi buyruklarıymış gibi dayatılır. Bu şöyle bir ters diyalektiğe dayanır: kişi önce tüzel kişi ile bütünleştirilip, sonra tüzel kişiye ezdirilir. Örneğin ulusal egemenlik teorisine dayanan yöneticiler, kendi iradelerini ulusun iradesiymiş gibi, ulusun kişilerine dayatırlar. Tüzel kişilik, temsil, vekalet gibi hukuksal varsayımlar, burjuva hukuk ve politikasının emekçi yığınlar karşı bulgulanmış en sinsi silahlarıdır.*" M. A. Aybar, *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1979, s.47-48

hakiki olan temsilin, yeni zamanlarda anlamsız ve zararlı bir talebe dönüştüğünü belirtir. Foucault, bu düşüncesini aydınlar üzerine açıklarken artık J. P. Sartre gibi aydınların döneminin kapandığını, günümüz aydınlarının toplumun kendisine “tercüman” olma misyonunu kaybettiğini, bunun siyasal temsil ilişkisi için de geçerli olduğunu söylemiştir. Foucault, evrensel doğrular adına kitlelere öncülük yapan aydının, misyonunu kaybetmesi ile birlikte “kitlelerin kendileri için neyin daha iyi ya da doğru olduğunu herkesten daha iyi bildiklerini” özellikle vurgular ve kitlelerin böylesi bir temsile ihtiyacı olmadığını altını çizer.⁹⁴ “Büyük Kapatılma” adlı yapıtında “Hapishaneler İçin Gözlem Komisyonu’nda” görev aldığı sırada ısrarla bu platformun mahkumların kendilerini temsil etmek düşüncesinden doğmadığını, bu kişilerin ancak kendi kendilerini aracısız bir şekilde ifade edebileceklerini belirtmiştir.⁹⁵

Aslında Marx’da tam anlamıyla sistematik ve kapsamlı bir örgüt teorisinin bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Yine de Marx’ın gerek eserlerinde dağınık bir biçimde yer alan ifadelerinden gerekse de onun pratik siyasal çizgisinden yola çıkarak bir takım tespitler yapmak mümkün. Marx’taki örgüt teorisi ile liberal paradigmanın, temsil düşüncesi noktasında kısmen benzeştiğini söylemek gerekiyor. Ancak bu benzeşmeye rağmen devlet kavramına bakışta iki paradigma arasında çok önemli bir ayrım ortaya çıkar. Bu ayrım iktidarın kaynağı nerededir sorusuna verilen yanıtların da farklı olmasına yol açacaktır. Bu temel ayrımı Bowles ve Gintis, şu şekilde açıklarlar: “*Liberal kuram (on altıncı yüzyılda henüz yeni yeni filizlenen mutlakıyetçi devletin Jean Bodin ile diğer düşünürlerin üniter egemenliğini benimseyip kapsamını genişletirken) devleti toplumdaki iktidarın biricik odağı olarak görür, diğer alanları hem formel hem de tözsel açıdan devletin otoritesinin altındaki alanlar olarak değerlendirir. Marksçı kuram ise, devletin ve aile reisinin görünüşteki iktidarını önemsiz ya da gölge bir fenomen olarak (doğrudan ya da dolaylı biçimde sınıfsal yapıyı ifade eden bir olgu olarak) göstermeye eğilimlidir.*”⁹⁶

Liberal paradigma devleti sınıfsal egemenlik üzerinden tanımlamazken; Marx, devlet deneni kavramı, sınıfların tahakkümüne dayalı bir iktidar aygıtı olarak görecektir.⁹⁷ O zaman

⁹⁴ Michel Foucault, **Entelektüelin Siyasi İşlevi**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000, s.35

⁹⁵ Michel Foucault, **Büyük Kapatılma**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.

⁹⁶ Samuel Bowles-Herbert Gintis, **Demokrasi ve Kapitalizm**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996, s.59

⁹⁷ Lenin, Marx’a dayanarak devleti şöyle tanımlar: “...devlet sınıf egemenliğinin bir organı, bir sınıfın bir başka sınıf tarafından ezilmesinin organıdır; sınıfların çatışmasına gem vurmak suretiyle bu baskıyı yasa mertebesine yükseltip pekiştiren bir ‘düzen’in yaratılmasıdır.” V.İ. Lenin, **Devlet ve Devrim**, Çev. Süheyla Kaya, İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayınları, 1995, s.15 Lenin’in bu tanımı aslında Marx’ın teorisinin içinden doğrulanabilir. Marx ise modern devleti “tüm burjuvazinin ortak işlerini yöneten bir komiteden başka bir şey değildir” şeklinde tanımlayacaktır. Karl Marx-Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, 5.bs., Çev. Muzaffer Erdost, Ankara: Sol Yayınları, 2002, s. 119 Ancak Marx ve Lenin arasındaki temel ayrım devletin tanımından ziyade iktidara gidecek sınıf partisinin yapısına ve yöntemine dairdir.

Marx'ın, sınıflı bir toplumda toplumsal devrimin temel öznesi olarak gördüğü işçi sınıfının, siyasal temsilinin hangi araçlar vasıtasıyla ve ne şekilde gerçekleşeceğine bakışını kısaca ele almak gerekiyor.

Marx, "Komünist Manifesto" kitabında işçi sınıfı ve onun örgütlülüğü arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar: "*Komünistler, öteki işçi sınıfı partilerine karşı ayrı bir parti oluşturmazlar. Bir bütün olarak proletaryanın çıkarlarının dışında ayrı çıkarlara sahip değillerdir. Proleter hareketi biçimlendirmek ve kalıba sokmak üzere kendilerine özgü hiçbir sekte ilke getirmezler.*"⁹⁸ Marx ve Engels'in bu kitabı yazdığı tarih henüz 1848 Devrimi'nin arifesidir. Marx'ın içerisinde aktif bir şekilde bulunduğu Birinci Enternasyonal dönemine baktığımızda iki ana eğilimin bulunduğunu görmekteyiz: Bir yanda politikleşme düzeyi düşük ama kitlesel çartist hareketi; diğer yanda içerisinde Bakunin gibi anarşistlerin ve Blanqui gibi politik "maceracıların" yer aldığı dar ve komplocu örgütlenme anlayışları...

Gerek Marx gerekse de Engels bu iki tür hareket tarzı karşısında özellikle komplocu örgütlenişe karşı mesafeli durmuşlardır. Komünist Manifesto'da komplocu yaklaşımlara olan mesafelerini şu şekilde ifade ederler: "*Her türlü komplonun yalnızca yararsız değil, hatta zararlı olduğundan eminiz. Devrimlerin kasten ve keyfi olarak yapılmadıklarının, bunların her yerde ve her zaman tek tek partilerin ya da tüm bir sınıfın istenç ve önderliğine hiçbir biçimde bağlı olmayan koşulların zorunlu sonuçları olduklarının da farkındayız.*"⁹⁹ Çartist hareket ise, uzlaşmacı (reformist) özelliğine karşın kitleselliği dolayısıyla toplumsal bir dayanağa ve güce sahip olduğu için Marx tarafından daha çok önemseniyordu. Yine Komünist Manifesto'da komünistlerin, öteki siyasal partiler karşısındaki siyasi tutumu belirtilirken çartistlere yönelik çok açık bir yakınlık ifade edilmektedir: "*...İngiltere'de, hepsi de işçi olan çartistler komünistlere, demokratik küçük-burjuvaziden ya da radikal denenlerden çok daha yakındırlar.*"¹⁰⁰ Marx'ın ve Engels'in bu yaklaşımının arkasında devrimin dar bir grubun değil, kitlelerin ayaklanmasının eseri olacağı düşüncesi yatmaktaydı. Marx'ın bu düşüncesinin en somut ilham kaynağı ise Fransız İhtilaliydi. Dahası Marx'a göre devrim için gerekli olan koşullar gelişmeden ne kadar irade sergilenirse sergilenen devrimin oluşması mümkün değildi. Marx, yukarıdaki alıntıdan da görülebileceği gibi komünist partinin işçi sınıfının organik bir bileşeni olması gerektiğine inanmaktadır. Marx'a göre komünist partinin politik tavrı ve taktikleri işçi sınıfının hareketine uygun olmalı, bunun

⁹⁸ Karl Marx-Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, Çev. Muzaffer Erdost, Ankara: Sol Yayınları, 2002, s. 131

⁹⁹ Karl Marx-Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, s. 165

¹⁰⁰ Karl Marx-Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, s. 187

dışında tarihsel süreçlerin olgunlaşmadığı durumlarda işçi hareketi, parti tarafından zorlanmamalıdır.

Marx'ın tarihsel materyalizm anlayışı, parti sorununa yaklaşımında belirleyici olmuştur. Özellikle Marx'ın politik anlamda en çok eleştirdiği ütöpik sosyalist ve anarşist yaklaşımlarda gördüğü en temel eksiklik yeni bir toplum arzusu ya da varolan kapitalist toplumun eleştirisine rağmen bu akımların kapitalist toplumun mekanizmalarını çözümlenmek noktasındaki yetersizlikleriydi. Durum böyle olunca da sosyalizmi kurmak ütöpik sosyalistlerde olduğu gibi insanların aydınlanmasına ve iyi niyetine ya da Balanquicilikte görüldüğü üzere sosyalistlerin iradesine bağlıydı. Marx ise kapitalist toplumun işleyişini çözmeye çalışmış ve sadece kapitalist dönemi değil diğer tarihsel dönemleri çözümlenmek için de anahtar kavram olarak altyapıyı, yani bir toplumu meydana getiren ekonomik üretim ilişkilerini görmüştür. Buna bağlı olarak da toplumsal devrimi doğuran çelişkileri ise sistemin kendi bağrında olgunlaştırdığını, bu nedenle de toplumsal bir devrimin oluşabilmesi için belli toplumsal nesnellığın yani altyapı şartlarının gelişmiş olması gerekliliği üzerinde sık sık durmuştur. Ancak Marx ütöpik sosyalistleri, bilimsellik temeli üzerinden eleştirirken ve devrimin varolabilmesi için nesnel koşulların gereğini vurgularken bu tutumu diğer bir soruna yol açmaktaydı. Çulhaoğlu'na göre Marx, kendi yaşadığı dönem içerisinde ütöpik sosyalistlerin işçi sınıfı üzerindeki etkinliğini gereğinden fazla önemsemi. Kapitalist sistemin tüm gelişkinliğine rağmen bu akımların siyasal etkinliklerinin fazla olmasını nesnellığın yetersiz gelişimine bağladı. Marx'ın bunun karşısında bilimselliğe sarılması ve çubuğu nesnel koşullardan yana bükmesi beraberinde muhafazakarlığa da yol açtı. Marx politik alanda belli bir dozda öznelcilikten yana adım atılabileceğini gördü ama vazgeçti.¹⁰¹ Çulhaoğlu'nun bu yorumunda haklılık payı olduğunu düşünüyorum. Marx'ta genel anlamda kapitalizmin gelişmesi demek aynı zamanda işçi sınıfının gelişmesi, işçi sınıfının gelişmesi ise sosyalist ideolojinin işçi sınıfı içerisinde buna bağlı olarak gelişmesi demektir. Böylece kapitalist sistem içerisindeki çelişkiler doğrusal bir şekilde artacak ve devrim kaçınılmaz olacaktır: *"Şu halde, burjuvazinin ürettiği, her şeyden önce, kendi mezar kazıcılarıdır. Kendisinin devrilmesi ve proletaryanın zaferi aynı ölçüde kaçınılmazdır."*¹⁰²

"Kaçınılmazlık, zorunluluk" gibi ifadeleri Marx'ta bol bol görmek mümkün. Bu da Marx'da kısmi olarak pozitivist düşünce tarzının etkisini gösterir. Marx'a göre işçi sınıfının ortaya çıkışı ve kapitalizmin gelişmesi birlikte sınıfsal çelişkiler keskinleşecek; ilk başta

¹⁰¹Metin Çulhaoğlu, *Tarih Türkiye Sosyalizm: Bir Mirasın Güncelliği*, 2.bs., Ankara: Doruk Yayınları,1996, s.64

¹⁰²Karl Marx-Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*,s. 130

ekonomik talepler ile ortaya çıkan işçiler zamanla taleplerini siyasallaştıracaklardır. Aslında bütün bunlar devrimi yaratacak sınıfsal bilincin de koşullarını yaratacaktır..¹⁰³ 1871'de Marx'ın Bolte'ye yazdığı bir mektupta bu düşünceleri savunduğunu görmekteyiz: "...işçilerin ayrı ayrı bütün iktisadi hareketlerinden her yanda siyasal bir hareket, yani işçi sınıfının çıkarlarını genel bir biçimde, genel bir toplumsal baskı kuvveti niteliği taşıyacak bir biçimde zafere ulaştırmak amacıyla bir sınıf hareketi ortaya çıkarır. Bu hareketler daha önceden belli bir örgütü varsayarsalar da, aynı derecede, kendi yönlerinden bu örgütü geliştirmenin araçlarıdır da."¹⁰⁴ Ancak ekonomik determinizme kayma tehlikesi gösteren bu yaklaşımın doğuracağı sorunlar da ortadadır. O kadar ki Marx'ın ölümünden sonra onun en yakın arkadaşı Engels, 1892 gibi bir tarihte Komünist Manifesto'nun Lehçe baskısına yazdığı önsözünde bir ülkedeki sanayiinin gelişmesi ile sosyalizm düşüncesi arasında otomatik bir ilişki kurduğundan bu kitabın Lehçe baskısının yapılmasını Polonya sanayisinde kesin bir ilerlemeyi gösterdiğini iddia edebilecektir.¹⁰⁵ Bütün bunların sonucu ise Marx'ın siyasal teorisinde içkin bir şekilde yer tutan kendiliğdencilik eğilimidir. O zaman Marx, komünist partisinin kendi politik yönünü belirlemede ve varoluşunda işçi sınıfından bağımsız bir konum biçmemektedir. Yani temsil eden ve temsil edilen arasında bir yansıtma ilişkisi görmekte ve temsil edeni temsil edilene bağımlı kılmaktadır.

Marx'ta ayrıntılı bir parti tasarımı olmadığı gibi kimi yerlerde sendika ve partinin rolleri birbirine yaklaşmakta kimi yerlerde de ikisi arasındaki ayrım belirsizleşmektedir. Marx kimi yazılarında sendikalara, tıpkı partiler gibi siyasal bir rol biçebilmektedir: "*Sendikalar sosyalizmin okullarıdır. İşçiler sendikalarda eğitilirler ve sosyalist olurlar, çünkü her gün sermaye ile savaşım, onların gözleri önünde geçer.*"¹⁰⁶ Bu ise Marx'ın parti konusundaki görüşleri ile tutarlıdır. Çünkü Marx'a göre temel çelişki emek ve sermaye güçleri arasında olduğu için bu ikisinin arasındaki çatışmanın artması ile birlikte işçi sınıfı kendi bilincini bu savaşım içerisinde elde edecektir. Bu nedenle de sendikaları sosyalizm ideolojisinin edinildiği bir okul olarak görmekte bir sakınca görmez. Böylesi iyimser bir bakış açısı, ebetteki bu iki aygıtın (parti-sendika) işlevselliği üzerinde pek durmayacaktır. Lenin ise Marx'ın sendikalara

¹⁰³ Tülin Öngen göre Marx, devrimin temel şartı sınıf bilincini şu aşamalara bağlı olarak tanımlamaktaydı: "(1) ikili sınıf yapısının kesinliğini bozan ara ya da alt sınıfların ortadan kalkması (2) işçi sınıfı içindeki bölünmenin ileriye dönük olarak önemsizleşmesi (3) sermaye ile ücretli emeğin maddi zenginlik açısından iyice farklılaşmasıdır. Bu arada devrimci bilince yol açacak bir başak önemli etmen, belli bir toplumda düzenin meşruiyetini yitirmesi ve bunu böyle algılayan insanların düzeni yeniden kurmak için harekete geçmesidir." Tülin Öngen, *Prometheus'un Sönmeyen Ateşi: Günümüzde İşçi Sınıfı*, 2.bs., İstanbul: Alan Yayınları, 1996, s.63-64

¹⁰⁴ Karl Marx, *Ücretli Emek Ve Sermaye: Ücret, Fiyat Ve Kar*, 7.bs., Çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1992, s.135

¹⁰⁵ Karl Marx-Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, s. 108

¹⁰⁶ Karl Marx, *Ücretli Emek Ve Sermaye: Ücret, Fiyat Ve Kar*, s.137

biçtiği "sınıf bilinci kazandırıcı işlev" konusunda farklı düşünmektedir. Lenin aşağıda göreceğimiz gibi sendikaları kapitalist sistem içerisinde işçileri ekonomist mücadele ile sisteme bağlayan birer tutunma noktaları olarak görmektedir.¹⁰⁷ Partinin ise kesinlikle sendikalardan farklı olması gerektiğini ve sendikaları kendi denetimi altında tutması gerektiğini vurgulamıştır. Lenin'in bu düşünceleri Emperyalizm teorisiyle de uyum içerisinde. Gelişmiş kapitalist ülkelerde bir işçi aristokrasinin oluştuğunu, iyi ücret alan ve sisteme bağlı bu kesimin, reformizmin en önemli tabanını oluşturduğunu ve dolayısıyla sosyalizmin önündeki en önemli engellerden biri olduğunu belirtmektedir. Burada sorulması gereken soru şu: Gelişmiş kapitalist ülkelerde işçi sınıfı hareketi emperyalizmin yarattığı artı değerden bir sus payı olarak reformcullaştırılmış olabilir. Ancak bu durumda iki soru akla geliyor. Birincisi az gelişmiş ülkelerde işçi sınıfı hareketinin geriliğini ne ile açıklayacağız? İkincisi ise eğer işçi sınıfı ekonomik bir rüşvet ile satın alınabiliyorsa "devrimin öznesi proletarya" kavramını sorgulamamız gerekmez mi? Bu da sınıf kapasitesi ile ilişkin önemli bir tartışma demektir.

Marx'a göre parti işçi hareketinin somut bilincinin temsilcisi olmalıdır. Partinin hareket alanını bu şekilde sınırlayan Marx bu açıdan tarihsel evrimci bir siyasal anlayışı kesin bir şekilde dışlamamaktadır. Marx sonrasında sosyal demokrat partilerin içerisinde gelişen reformizm akımının dolaylı teorik dayanaklarından biri olarak da bunu görebiliriz. Molyneux, Marx'ı şu şekilde eleştirmektedir: "*Marx'ın bu anlayışının gücü, materyalizminde, deneyim ve mücadele aracılığıyla öğrenmeye yaptığı vurguda, zayıflığı ise ekonomik determinizminde ve iyimser evrimciliğinde yatar. Tarih sadece Marx'ın tasarladığı gelişme sürecini değil, aynı zamanda, sendika bilincinden sosyalist bilince geçişi tıkayan geniş bir karşı güçler alanının varlığını kanıtladı. Özellikle, mücadele yoluyla kazanılanlar dahil ekonomik kazanımların uyarıcı değil yatıştırıcı olarak iş görmesi ile hareketi bölüp parçalama yeteneğine sahip burjuva ideolojisinin proletarya üzerindeki baskısı Marx tarafından önemli ölçüde ihmal edildi.*"¹⁰⁸ Daha sonra göreceğimiz gibi Aybar'da aynı şekilde toplumsal devrim konusunda aynı iyimser evrimci bakış açısına sahiptir.

Marx komünist partisini, işçi sınıfının politik bilincinin bir yansıması olarak algılamaktaydı. Aynı şekilde sosyalist ve komünistleri ise proleter sınıfın teorisyeni olarak

¹⁰⁷ Hunt Marksist literatürdeki ekonomizm kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: "*Ekonomizm işçi sınıfı hareketini ekonomik alanla sınırlayan yaklaşımlardır. Yani ekonomizm daha ılımlı hedeflerin gerçekleşmesi için sendikaların biçimlendirilmesi ve grevlerin düzenlenmesidir. Ekonomistlere göre politikleşmiş hareketler sadece işçi sınıfını bölmektedir. Daha da ileriye giden bazı ekonomistler ise ekonomik temelli hareketlerin kendiliğinden devrimci bir durum yaratabileceğini düşünmektedirler.*"

R. N. Carew Hunt, *A Guide To Communist Jargon*, London: Geoffrey Bles Ltd, 1957, s.67

¹⁰⁸ John Molyneux, *Marksizm ve Parti*, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Belge Yayınları, 1991, s.33

görmekte ancak *"tarih ilerledikçe ve onunla birlikte proletarya savaşımının çizgileri daha da belirginleştikçe"* bunların konumunu sınıf savaşımının *"sözcüsü"* olarak görmeyi yeterli bulmaktadır.¹⁰⁹ Tabii burada sosyalizmi işçi sınıfının bir ideolojisi olarak tanımlarken o zaman bir sorun ortaya çıkmaktaydı: Eğer böyle bir şey olabiliyorsa bir sınıfa ait olmakla o sınıfın ideolojisini buna bağlı olarak taşımak kesin bir olgu mudur? Elbette Marx toplum denen yapının çok karmaşık bir varlığa sahip olduğunu biliyordu. Bunun dışında Marx'ta yukarıda bahsettiğimiz gibi pozitivistten kaynaklanan yansıtmacı bir bakış açısını gösteren işaretler yeterince olsa da böylesine kaba bir yansıtmacı ya da temsil düşüncesine sahip olduğunu söylemek yanlış olur. Marx klasik 18. yüzyıl materyalistleri ve Feurbach ile olan hesaplaşmasında ontolojik, durgun bir materyalizm yerine değişimi esas alan ve Hegel'in diyalektiğinden esinlenen bir bilgi kuramına daha yakındı. Bu bağlamda Marx ideoloji denilen şeyin sadece insanların dışındaki maddi toplumsal yapının bir belirlemesi olarak görülemeyeceğini, insanın yaşadığı toplumda mekanik bir şekilde ekonomik altyapıya bağlı olmadığını, insanların etken olma ve yaratıcılıklarının da toplumsal dönüşümlerde önemli olduğunu vurgulamıştır. Şerif Mardin Marx'ın bilgi kuramının yansıtma kuramı olarak değerlendirilmesi fikrine katılmamaktadır: *"Marx 'salt yansıma'yı reddediyor, zira insanın bilgisi, salt maddi bir ortamın beyninde yansımasından ibaretse o zaman insanın kendini çevre şartlarından kurtarması, onların ötesine geçmesi mümkün değil. Ortaya çıkan bir denge devam edip gidecek veya insanın çok fazla bilinci olmadan dış alemin değişmeler göstermesiyle değişecek. Halbuki toplumların yalnız dış etkenlerin etkisiyle değil insanın iradesiyle ve yaratıcı gücüyle değiştiğini biliyoruz."*¹¹⁰

Marx, yukarıdaki sorunların farkındaydı ve buna çözüm olarak farklı bir kavramlaştırmaya gitti. O da *"kendi için sınıf"* olmak ile *"kendinde sınıf"* olmak arasındaki ayrımıdır. Buna göre bir sınıfın nesnel varlığı *"kendinde sınıf"* konumudur. Yani o sınıfın kapitalist üretim ilişkileri içerisinde tuttuğu yerdir. Diğer bir deyişle Marx'ta işçi sınıfının üretim ilişkileri içerisindeki ontolojik konumunu tespit etmek için kullanılan bir kavramdır *"kendinde sınıf"*. Ancak Marx'a göre bu durum bir sınıfın tam olarak varolması için yeterli bir koşulu oluşturmaz. Aynı zamanda o sınıfın üyelerinin kendi nesnel durumlarının da farkında olmaları gerekmektedir. Yani kendi sınıfının toplum formasyonu içerisinde tuttuğu yeri ve diğer sınıflarla olan çatışmalı ilişkilerin bilincinde olma, kendi sınıfsal çıkarlarını korumaya çalışma durumu da gerekmektedir. Marx bu düzeyi ise *"kendi için sınıf"* kavramı ile açıklar: *"Ekonomik koşullar ülkenin halk yığınlarını ilkin işçi haline getirir. Sermayenin dayanışması,*

¹⁰⁹ Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti: M. Proudhon'un Sefaletin Felsefesi'ne Yanıt*, Çev. Ahmet Kardam, Ankara: Sol Yay., 1999, s.124

¹¹⁰ Şerif Mardin, *İdeoloji*, Ankara: Turhan Kitapevi, 1982, s.31

*bu yığın için ortak bir durum, ortak çıkarlar yaratmıştır. Bu yığın, böylece, daha şimdiden sermaye karşısında bir sınıftır, ama henüz kendisi için değil. Ancak birkaç evresini belirtmiş bulunduğumuz bu savaşım içinde bu yığın birleşir, ve kendisini kendisi için bir sınıf olarak oluşturur. Savunduğu çıkarlar, sınıf çıkarları olur. Ama sınıfın sınıfa karşı savaşımı, politik bir savaşımdır."*¹¹¹

Ancak asıl sorun bundan sonra başlıyor. Bu ayırım önemli olmakla birlikte bu kavramsal ayırımın arasında geçişin nasıl yapılacağı Marx'ta çok açık tarif edilmiş değildir. Zaten Marx bu geçişler üzerinde ayrıntılı olarak durmamıştır. Marx'ta sistematik bir siyasal teorinin olmaması biraz da bununla ilgilidir. Marx'a göre sınıf mücadelesi düşüncesi ve enternasyonalist bir bakış açısıyla donanmış bir politik örgütlenme, işçi sınıfının sınıf mücadelesi içerisinde doğacak; ve bu örgütlenmenin gelişmesi sonucunda da bu geçiş gerçekleşecektir. Proletarya sınıf mücadelesi içerisinde sınıfsal bir bilince dolayısıyla siyasal bir bilince erişecektir. Ancak tarihsel deneyimler de göstermiştir ki üretim ilişkileri içerisinde sadece işçi olarak bulunmak hiçbir işçiyi otomatik olarak sosyalizmle ya da sınıf bilinci ile donatmaz. Tarihsel gelişim de Marx'ın öngörülerinin aksine işçi sınıfının kapitalist sisteme entegre olabileceğini göstermiştir.

Burada ortaya çıkan diğer bir sorunda "*kendi için sınıf*" olabilme durumunun yani bir sınıfsal bilince sahip olmanın aynı zamanda ideoloji ile ilgili bir tartışmayı da gündeme getirmesidir. Toplumsal bir sınıf olarak işçi sınıfının bağımsız bir ideolojiye sahip olup olamama sorunu bu durumda ortaya çıkmaktadır. Yani nesnel olarak bir sınıfa üye olan insanların toplumsal yaşamda ortak bir bilince bütünlüklü ve bağımsız bir şekilde sahip olup olamayacağı sorundur. Marx'ın bu soruna getirdiği birbiriyle çelişen iki açıklaması bulunmaktadır. Bunlardan birincisi "Louis Bonaparte'in 18 Brumaire"inde getirdiği açıklamadır. Marx bu kitabında her sınıfın bağımsız bir ideolojiyi geliştirebileceğini vurgulanmaktadır: "*Mülkiyetin değişik biçimleri üzerinde, toplumsal varlık koşulları üzerinde, özel olarak biçimlenmiş izlenimlerden, duygulardan, hayallerden, düşünüş tarzlarından ve felsefi anlayışlarından oluşmuş bütün bir üstyapı yükselir. Sınıfın tümü, bunları yaratır ve bu maddi koşullar ve bunlara tekabül eden toplumsal ilişkiler temeli üzerinde, bu üstyapı öğelerini biçimlendirir.*"¹¹² Buna göre her sınıfın kendi yaşam biçimi ve sınıfsal çıkarına uyumlu bir sınıfsal ideolojiye sahip olduğunu düşünmemiz gerekecektir. Yani Marx, egemen kapitalist üretim ilişkileri içerisinde proletaryanın kendi bağımsız ideolojisini yaratabileceğini söylemektedir. Sınıfları ayıran temel etmen ise sınıflar arasındaki çıkarlar ayrılığıdır. "Alman

¹¹¹ Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti: M. Proudhon'un Sefaletin Felsefesine Yanıt*, s.171-172

¹¹² Karl Marx, *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i*, 3.bs., Çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 2002, s.44

İdeolojisi" adlı yapıtında ise ideoloji tanımı egemen sınıf üzerinden yapılır. Marx bir topluma hakim olan ideoloji o topluma egemen olan sınıf tarafından empoze edilir demektir: "*Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda, egemen düşüncelerdir, başka bir deyişle, toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen zihinsel güçtür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, zihinsel üretimin araçlarını da emrinde bulundurur, bunlar birbirinin o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır. Egemen düşünceler, fikirler biçiminde kavranan maddi, egemen ilişkilerdir, şu halde bir sınıfı egemen sınıf yapan ilişkilerin ifadesidirler; başka bir deyişle, bu düşünceler, onun egemenliğinin fikirleridirler.*"¹¹³ Bu açıklama ise proletaryanın bağımsız bir ideolojisinin olabilirliliğine karşı bir yargıyı oluşturmaktadır. Eğer Marx'ın birinci yaklaşımı benimsenirse işçilerin kendiliğindencilik üzerinden siyasal bir bilince varması çok da çelişkili bir durum arz etmiyor. Ancak ikinci yaklaşım ise beraberinde sınıflar arasında ekonomik çatışma ilişkileri olduğu gibi bağımlılık ilişkilerini kabul ediyorsak bunu aynı şekilde üstyapıya da uyarlayabilmek mümkün. Egemen sınıfın ideolojisinden şu veya bu düzeyde etkilenen ya da egemen sınıf tarafından biçimlendirilebilen bir sınıfın kendiliğinden ekonomik mücadele üzerinden siyasal bir düzeye sıçraması ya da böylesi bir aşamalılık durumu mümkün müdür? İşte Lenin'in Marksizmin gündeme getirdiği temel sorunlardan biri de budur. Lenin'in Marx'tan ayrılan en önemli yönü burasıdır. Buna daha sonra değineceğiz.

Parti

ve işçi sınıfı arasındaki ilişkiye dair belirtilmesi gereken diğer bir önemli nokta Marx'ın işçi sınıfını devrimi gerçekleştirebilecek devrimci bir özne olarak görmesidir. Bu Marksist literatürde "sınıf kapasitesi" olarak tanımlanan ve oldukça tartışmalı bir sorundur. Hemen söylemek gerekiyor ki Marx'ın işçi sınıfını devrimci bir özne olarak görmesinin temel nedeni işçi sınıfının toplum içerisinde en yoksul, en çok ezilen, en çok sömürülen sınıf olması değildir. Böyle olsaydı bu durumda olan başka sınıflarda bu rolü oynayabilirdi. Marx'a göre işçi sınıfını bu konuda "ayrıcalıklı" kılan temel neden bu sınıfın üretim ilişkileri içerisinde tuttuğu özel konumudur. İşçi sınıfı toplumsal bir devrimle sınıflı toplumu ve dolayısıyla kendi varlığını da ortadan kaldırabilme ve üretim ilişkileri içerisinde bir araya gelip birleşebilme yeteneğine sahip olabildiği için böylesi özel bir konuma sahiptir. Üstelik burjuvazi olmadan da toplum yeniden kendisini üretebilir; çünkü bu burjuvazi asalak bir sınıftır. Ancak işçi sınıfı üretimin olmazsa olmaz koşuludur. Marx işçi sınıfının diğer sınıflardan farklılığını şu şekilde açıklar: "*Egemenliği ele geçirmiş bundan önceki bütün sınıflar, toplumu büyük ölçüde kendi*

¹¹³ Karl Marx, *Alman İdeolojisi [Feurbach]*, 3.bs., Çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1992, s.70

*mülk edinme koşullarına boyun eğdirerek, zaten edinmiş oldukları konumlarını pekiştirmeye bakmışlardır. Proleterler ise, daha önceki kendi mülk edinme tarzlarını ve böylelikle, daha önceki bütün mülk edinme tarzlarını da ortadan kaldırmadıkça, toplumsal üretici güçleri ele geçiremezler. Kendilerine ait korunacak ya da pekiştirilecek hiçbir şeyleri yoktur; görevleri, özel mülkiyetin o güne kadarki bütün güvencelerini ve korunaklarını yok etmektir."*¹¹⁴ Marx bu mantık gereği örneğin köylülüğü devrimi yapabilecek bir özne olarak görmez. Küçük köylülük üretim ilişkileri nedeniyle hepsi de aynı koşullar içerisinde yaşasa da birleşmeleri ve ilişki kurmaları pek de mümkün değildir. Birbirinden yalıtılmış bir halde yaşayan bu sınıfın devrimci bir kapasitesi mümkün değildir: "*Milyonlarca köylü ailesi, onları birbirinden ayıran ve onların yaşayış tarzlarını, onların çıkarlarını ve onların kültürlerini toplumun öteki sınıflarının çıkarlarıyla karşı karşıya getiren ekonomik koşullar içinde yaşadıkları ölçüde, bir sınıf oluştururlar. Ama, küçük köylüler arasında ancak yerel, yani yaşadıkları yerden ileri gelen bir bağ olduğu ve onların çıkarlarının benzeşmesi onlar arasında hiçbir ortaklık, hiç bir ulusal bağ, hiçbir siyasal örgütlenme yaratmadığı ölçüde de bir sınıf meydana getirmezler. Bunun içindir ki, onlar, kendi sınıf çıkarlarını kendi adlarına, ister bir parlamentonun aracılığı ile, ister bir meclisin aracılığı ile savunacak durumda değildirler. Onlar, kendi kendilerini temsil edemezler, temsil edilmek zorundadırlar."*¹¹⁵ Marx'a göre işçi sınıfı kendi sınıfsal çıkarı sosyalizmde yattığı ve bunu gerçekleştirebilecek, bir araya gelerek ortak harekete edebilecek yeteneğine sahip olabildiği için sosyalizmi gerçekleştirebilecektir. Lenin Marx'ın işçi sınıfının bu kapasitesi hakkındaki yorumuna tamamen katılır. O da devrimin temel öznesi olarak bu sınıfı görmüş ve örgütlenme sorununu bu bağlamda ele almıştır. Lenin'i Marx'tan ayıran nokta kendinde sınıf konumundan kendi için sınıf konumuna gelmenin nasıl ve hangi araçlarla gerçekleşebileceğidir. İkincisi ve daha önemlisi Lenin, Marx kadar işçi sınıfının sınıf mücadelesi içerisinde kendiliğinden sosyalizm bilinci kazanabileceği iyimser düşüncesine katılmaz. Bu açıdan bakıldığında Lenin'in sınıf bilinci konusundaki görüşleri Marx'tan farklıdır: "*Marx, kapitalist gerçeklerin etkisi altında işçi sınıfının bilincinin kendiliğinden gelişeceğini düşünmesine rağmen; Lenin, işçilerin yaşadıkları kötü koşulların nasıl oluştuğu konusunda yetersiz bir bilince mahkum olduklarını düşünmekteydi."*¹¹⁶ Lenin'e göre işçiler bu şekilde olsa olsa ancak sendikal bir bilinç kazanabilirler; bundan dolayı işçilere sosyalizm ideolojisi bu sınıftan bağımsız bir parti ile mümkündür.

Komünist partinin işlevlerinden en önemlisi işçi sınıfını kendi için sınıf olma noktasına getirmektir. Ama Marx'taki örgüt yapısı ile daha sonraki Lenin'in geliştirdiği

¹¹⁴ Karl Marx-Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, s. 129

¹¹⁵ Karl Marx, *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i*, s.122

¹¹⁶ Alfred G. Meyer, *Leninism*, New York:Frederick A. Praeger Publisher, 1962, s.31

“dışarıdan bilinç götüren” Leninist örgüt birbirinden farklıdır. Sonuç olarak Marx; partiyi yani temsil eden aygıtı, temsil edilenin, edilgen bir propaganda aracı olarak görmektedir. Lenin, bütün temel meselelerdeki argümanlarını (devlet meselesi, emperyalizm, örgüt sorunu) her zaman hareketin pratik alanlardaki sorunlarına karşılık olarak tasarlamıştır. Devlet, (Devlet ve İhtilal) emperyalizm(Emperyalizm-Kapitalizmin En Yüksek Aşaması-) ve örgüt sorunu (Ne Yapmalı?, Bir Adım İleri İki Adım Geri) üzerine yaptığı kuramsal çalışmalarının yönü pratik-politik hareketin ihtiyaçları doğrultusundadır. Marx düşünüş tarzı ile aslen kuramsal düşünceye yakındır. Lenin ise en kuramsal çalışmalarında bile pratik bir ihtiyaçtan hareket etmiştir. 1914 yılına kadarki dönemde İkinci Enternasyonal içerisindeki Ortodoks Marksizm ile genel çizgileriyle uyum içerisinde olmuştur. Ancak tarihin akışı bunun böyle olmadığını ortaya çıkarmıştır. Devrim, örgüt gibi aynı kavramları kullansalar da gerek Lenin'in gerekse de İkinci Enternasyonalci Marksistlerin anladığı şeyler aynı değildi. Bu kavramları çok farklı olarak kullandıkları Birinci Dünya Savaşını takip eden sıcak süreç içerisinde kendisini göstermiş ve ayrışma kaçınılmaz hale gelmişti. Bu bakımdan Lenin'in emperyalizm-devlet-örgüt-devrim şeklinde özetlenebilecek dört alanda İkinci Enternasyonal ile farklılaştığını belirtmek gerekiyor. Şimdi Leninizm olarak tabir edilen paradigmanın en önemli halkasını ele almak ve Marx ile olan ayrım çizgilerini ortaya koymak gerekiyor.

2.1.1. Lenin'in Örgüt Modeli

Lenin'in örgüt kuramının Marx ile örtüşüğünü söylemek doğru değildir. Marx'ın kimi eserlerinde merkezi örgütlenmeye dair veriler olsa da; Marx'a bütünlük içerisinde bakıldığında Leninist parti modelini açık bir şekilde tasdik edebilecek bir yaklaşım bulabilmek zordur. İlk bölümdeki kuramsal çerçevenin doğrultusunda söyleyebiliriz ki Lenin kendi döneminin koşullarını göz önünde bulundurarak Marksizmi “revizyondan” geçirmiştir.

Leninist örgütlenme anlayışının en önemli yanlarından biri iradeci politik karakteridir. Lenin'in Ne Yapmalı adlı kitabında kendiliğindenci ekonomist anlayışa yönelik getirdiği eleştirileri bunu açık bir şekilde ortaya koymaktaydı. Lenin'in vurguladığı iradeci anlayışın Narodniklerin mirası olduğunu söyleyebiliriz. Çernişevski'nin Nasıl Yapmalı'sı Lenin'in Ne Yapmalı'sının habercisidir. Özellikle Nasıl Yapmalı'daki yer yer idealleştirilen iradecilik, Leninist teorideki iradecilikle örtüşür. Bu yarı ütopyik romandaki Rahmetov karakteri Leninist profesyonel devrimcisinin bir prototipidir. Lenin her zaman Narodniklerin bu yönünden etkilenmiştir. Ancak diğer yandan Lenin, Narodniklerin kitlelerden kopuk dar şiddet örgütlenmesinin yetersiz olduğunu gerekçe göstererek eleştirmiştir. 1900 yılında "Hareketimizin En Acil Görevleri" adlı RSDİP'in yayın organı Iskra dergisinde yayınladığı bir

makalesinde Narodnikleri bu açıdan eleştirmektedir: "...bunlar[Narodnik partisi Halkın İradesi grubunu kastediyor] 'politikadan', işçi hareketinden kopuk bir faaliyeti anlıyordu, bunlar için politika komplocu bir mücadeleden başka bir şey değildi."¹¹⁷ Bundan dolayı Lenin, Narodniklerin bu özelliğini taşımayan ama iradeci özelliğini kaybetmeyen, kitlesel hareketleri yönlendirebilecek bir örgüt fikrini benimsemişti. Lenin'in 1902 yılında yazdığı Ne Yapmalı, Ekonomist anlayışı temsil eden Raboçeye Dyelo (İşçilerin Davası) ve kısmen de Raboçeye Maysıl (İşçilerin Düşüncesi) ile girişilen bir polemik kitabı olarak yazılsa da, esasında Bolşeviklerin parti öğretisi olarak büyük önem taşır. Lenin'in ekonomistlerle polemige girişmesinin esas nedeni ekonomist hareketin politik etki gücünün büyük olmasındandır. Lenin'in kendi ifadesiyle bu gazete üzerinde fazla durmasının asıl nedeni Raboçeye Dyelo'nun kendi döneminin "*ruhunu en belirgin bir şekilde ifade ettiği için tarihsel bir önem*"¹¹⁸ kazanmasından kaynaklanmaktaydı. Lenin'e göre bu çevrenin temsil ettiği ekonomizm anlayışı sadece Rusya için değil aynı zamanda uluslararası Marksist hareket için de mücadele edilmesi gereken bir anlayıştı. Bu yüzden Lenin, Rusya'da gelişen bu hareketi o sırada Avrupa'daki sosyal demokrat hareket içerisinde etkin olan Bernstein ve diğer "oportünist" akımların Rusya'daki akrabaları olarak görmekte ve bunlarla acilen hesaplaşılması gerektiğini vurgulamaktaydı.¹¹⁹

Lenin, örgütlenme sorununda Marx'tan farklı olarak temsil anlayışından, öncü parti anlayışına geçmiştir. Molyneux'a göre Lenin'in parti anlayışı Marx'ın kaderci politik örgütlenme anlayışından bir kopuşu simgelemektedir: "*İşçi sınıfını temsil eden veya etmiş olan geniş parti anlayışı, ancak Lenin ile birlikte, sınıfın öncüsü olan*" parti anlayışıyla yer değiştirmiştir.¹²⁰ Lenin'in örgüt anlayışı kendi aralarında net bağlantılar bulunan iç içe geçmiş devrimci örgüt ile işçi örgütleri (sendikalar), bilinçlilik ile kendiliğindenlik, ekonomist mücadele ve siyasal mücadele kavramları arasındaki ayrımlara dayanmaktaydı.¹²¹ Halbuki daha önce gördüğümüz gibi Marx komünist parti ile işçi sınıfı arasında her hangi bir kategorik ayrım gözetmemekteydi.

Lenin her şeyden önce ekonomistlerin işçi sınıfı hareketini iktisadi bir mücadele temeline indirgeyen böylece de mücadelenin kapsamını daraltan anlayışına karşı çıkmıştır. Lenin'e göre böylesi bir çizgiyi benimseyen her hareket aynı zamanda siyasal bir içeriğe de

¹¹⁷ Lenin-Stalin Komintern, **Parti Öğretisi Üzerine: Bolşevik Parti'nin Temel Özellikleri ve İki Aşamalı İnşa Öğretisi**, Der. ve Çev. İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayınları, 1998 s.41

¹¹⁸ V.İ.Lenin, **Ne Yapmalı? Hareketimizin Can Alıcı Sorunları**, 5.bs., Çev. Muzaffer Erdost, Ankara: Sol Yayınları, 1998, s.195

¹¹⁹ V.İ.Lenin, **Ne Yapmalı?...**, s.13

¹²⁰ John Molyneux, **Marksizm ve Parti**, s.42

¹²¹ Erhan Demircioğlu, "Bir Kopuş: 'Temsil'den 'Öncü'ye", **Teori Ve Politika**, No:26, Bahar 2002, s.81

sahiptir: "Ekonomistlerin 'siyaseti' tümüyle reddetmediklerini, sadece durmadan siyasetin sosyal-demokrat anlayışından trade-unioncu anlayışına doğru saptıklarını yukarıda gösterdik." ¹²² Lenin'e göre kendiliğindenci siyaset işçi sınıfının geri bilincine teslim olan ya da bunu zorlamak istemeyen bir hareket biçimidir. Halbuki işçilerin kendiliğinden ancak sendikalist bir bilinç ortaya çıkabilirdi. Bunun başka türlü olması da mümkün değildir. Lenin için kendiliğindencilik ile öncülük ayrımı, devrimci sosyal demokrat örgütlenme ile işçilerin iktisadi savaşım için bir araya geldikleri sendikalist örgütlenme ayrı şeylerdir. O zaman bu ayrım örgüt bağlamında ete kemiğe bürünmüş bir hale getirilmeliydi. Lenin'e göre öncü devrimci partinin özellikleri şöyle olmalıydı: Ancak işçiler ile aydınlar arasındaki ayrımın silindiği, devrimciliği meslek edinmiş profesyonellerden oluşan, dar ve gizli bir örgüt... ¹²³ Aynı zamanda bu örgüt, yerel basın organlarıyla yetinmeyen merkezi bir yayın organı aracılığıyla da sağlamlaştırılmış "bütün Rusya'yı kapsayan bir devrimciler örgütü" olmalıydı. ¹²⁴ Lenin böylesi bir örgütü çok ayrıntılı olarak tanımlamış ve çerçevesini belirlemiştir.

Örgütlenme sorunu sadece ekonomistlerle değil aynı zamanda Menşeviklerle de en önemli siyasal mücadele alanı haline gelmişti. RSDİP'in ikinci kongresinde örgütlenme tartışması yaşanmış ve Menşevikler ile Bolşevikler parti tüzüğüne yazımı konusunda anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Örgüt üyeliğinin açıklandığı birinci madde Menşeviklerin temsilcisi Martov'un önerisiyle "*Rus Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin üyesi, parti programını kabul ederek, parti organlarının denetim ve yönetimi altında, partinin amaçlarını gerçekleştirmek için faal olarak çalışan kişidir.*" şeklindeyken; Bolşevikler adına Lenin'in önerisi farklıdır: "*Parti üyesi, parti programını kabul eden ve hem mali yönden, hem parti örgütlerinden birine bizzat katılarak partiyi destekleyen kişidir.*" ¹²⁵ Bu birbirine çok benzeyen ve sadece biçimsel bir ayrılmış gibi görünen tüzük tartışması aslında oldukça önemlidir. Bu iki ayrı tüzük önerisi değerlendirildiğinde Menşeviklerin örgüt ve üyeler arasındaki ilişkiyi düzenleyen önerilerinin daha gevşek ve kişilere özerklik tanıyan bir örgütü tanımladığı ortadadır. Menşeviklerin örgüt anlayışı, gevşek bir yapı içerisinde düzenli olarak örgütsel bir çalışması olmasa da kendisine sempati besleyen her kesimi kapsayan bir modele dayanmaktaydı. Diğer taraftan Bolşevikler ise örgüt üyeliğinin net bir şekilde tanımlandığı ve örgütün herhangi bir biriminde düzenli olarak çalışan profesyonellerden oluşan, daha dar ancak daha etkin bir örgüt tasarlamaktaydılar. Bu ayrım ilerleyen yıllarda daha da netleşecektir. Bu açıdan bakıldığında profesyonel devrimcilik kavramı Leninist parti

¹²² V.İ.Lenin, *Ne Yapmalı?...*, s.63-64

¹²³ V.İ.Lenin, *Ne Yapmalı?...*, s.123-124

¹²⁴ V.İ.Lenin, *Ne Yapmalı?...*, s.165

¹²⁵ V.İ.Lenin, *Bir Adım İleri İki Adım Geri*, 5.bs., Çev.Yurdakul Fincancı, Ankara: Sol Yayınları, 1992, s.58

içerisinde önemli bir yere sahiptir: "*Leninizm'de 'profesyonel devrimcilik' kavramı iki anlama sahiptir. İlk olarak bu kavram bütün yaşamlarını partiye adanmış, devrimciliği meslek olarak gören parti üyelerini ifade eder... İkinci olarak, parti üyelerinin mesleki açıdan yeterli oldukları ve partinin eylemlerini en verimli bir şekilde yürütebileceği profesyonel bir yapıya göre örgütlenmesi demektir.*"¹²⁶

Sosyalist bilinç ise işçi sınıfına ancak dışarıdan getirilebilirdi: "İşçiler arasında sosyal-demokrat bilincin olmayacağını söyledik. Bu bilinç onlara dışarıdan getirilmeliydi. Bütün ülkelerin tarihi göstermektedir ki, işçi sınıfı, salt kendi çabasıyla yalnızca sendika bilincini, yani sendikalar içerisinde birleşmenin, işverenlere karşı savaşım vermenin ve hükümeti gerekli iş yasalarını çıkarmaya zorlamanın vb. gerekli olduğu inancını geliştirebilir. Oysa sosyalizm teorisi, mülk sahibi sınıfların eğitim görmüş temsilcileri tarafından, aydınlar tarafından geliştirilen, felsefi, tarihsel ve iktisadi teorilerden doğup gelişmiştir. Toplumsal konumlarıyla, modern bilimsel sosyalizmin kurucuları Marx ve Engels'in kendileri de, burjuva aydın katmanındandırlar. Tam aynı yolda, Rusya'da sosyal-demokrasinin teorik öğretisi, işçi sınıfı hareketinin kendiliğinden gelişmesinden tamamen bağımsız olarak doğmuştur; devrimci sosyalist aydın katman arasındaki düşünce gelişmesinin doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olarak doğmuştur."¹²⁷ Rusya'nın daha tam olarak kapitalist üretim ilişkilerine sahip olmadığı dönemlerde bile aydınların özel bir rol oynadığını, sosyalizm düşüncesinin bu kesim içerisinde yayıldığını ve güçlendiğini biliyoruz. Menşevik, Bolşevik ve diğer sosyalist partilerin kurucularının ya da çekirdek kadrolarının da ezici çoğunluğu işçi sınıfı dışındaki aydın kişilerden oluşmaktaydı. 1870'li yıllardan itibaren kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaştığı Rusya'da işçi sınıfına sosyalizmi götürülenler yine aydınlar olagelmıştır. Bu açıdan Lenin'in tezi bir bakıma pratiğin eleğinden geçmişti.

Lenin'in ekonomistlere getirdiği eleştirilerden biri, bu akımın sınıf mücadelesini büyük ölçüde ekonomik alanla sınırladıkları için işçilere bütünsel politik bir perspektif kazandıramayacağı yönündedir. Halbuki devrimci bir partinin görevi işçi sınıfına tabi olmak değil, işçi sınıfını sosyalizme götürmek için onlara bütünsel bir perspektif sunabilmek ve iktidarı hedefleyen politikleşmeyi sağlayabilmektir. Lenin'e göre parti ajitasyon propaganda ve eylemiyle sürekli iktidara yönelme durumunda olmalıdır: "...sosyal demokrasi, 'iktisadi' ajitasyonu yalnızca hükümetten her türden önlemleri yerine getirmesini istemek için değil, aynı zamanda hükümetin bir otokratik hükümet olmasına son vermesini istemek için de kullanır. Üstelik devrimci sosyal-demokrasi, hükümete karşı bu istemini yalnızca iktisadi

¹²⁶ Alfred G. Meyer, *Leninizm*, New York:Frederick A. Praeger Publisher, 1962, s.33-34

¹²⁷ V.İ.Lenin, *Ne Yapmalı?...*, s.38-39

*savaşım temeli üzerine dayandırarak değil, aynı zamanda, toplumsal ve siyasal yaşamın genel olarak bütün alanlarına dayandırarak ileri sürmeyi görev bilir. Kısacası, devrimci sosyal-demokrasi, bütünü bir parçası olarak reformlar uğruna mücadeleyi, özgürlük uğruna ve sosyalizm uğruna devrimci mücadeleye, tabi kılar."*¹²⁸

Lenin'e göre devrimci bir sosyal demokrat parti siyasal çizgisini proletaryanın her hangi bir tarihsel andaki konumuna göre saptamayan bir yapıya sahip olmalıdır. Devrimci Marksist bir partinin ekonomist anlayışa sahip bir partiden ya da hareketten en büyük farkı proletarya ile dışsal bir ilişki kurarak proletaryanın içerisinde erimeden kendi varlığı ile proletaryanın varlığı arasında bir geçişken sınır çizgisi belirleyebilmesidir. Molyneux'un ifadesiyle *"Lenin'in ...örgüt meselesine yeni bir yaklaşımda bulunmasını sağlayan-sınıf partisi ile sınıfın kendisi arasındaki ayırım sorunu idi."*¹²⁹ Marx'ta böylesi bir ayırım söz konusu değildi. Avrupalı Marksistler içerisinde tıpkı Aybar gibi "Marx'a dönüş" parolasıyla yola çıkanlar, sınıf ve parti arasındaki ilişki konusunda Lenin'in bu tezini Marx'a referansta bulunarak reddederler: *"...proletarya ve proletarya partisi arasındaki ilişki dolaysızdır... Çünkü sınıf ve onun politik varlığı arasında, yalnız pratik bir fark vardır; şöyle ki ikincisi birincisinin niteliksel biçimidir. Bundan başka, Marx, mücadelede ve üretim ilişkilerinde proletaryanın nesnel durumu ile eş anlamlı olan bir bilincin, az veya çok yeterli basit pratik ifadeleri olan, politik biçimlerini ilerledikçe yarattığı ve yıktığı için, proletaryanın örgüt ve ifadenin özgül ve özerk bir tarzına ihtiyacı olmadığı kanısındadır."*¹³⁰

O zaman Marx ile Lenin'in örgütlenme anlayışları arasındaki en önemli ayrıma geliyoruz. Marx örgüt modelini, işçi sınıfının organik bir bileşeni olarak tanımlanırken; Lenin örgüt modelini, işçi sınıfı ile kurduğu dışsal bir ilişkiye göre tanımlamaktadır. Marx, işçi örgütünü politik bir sürecin biraz da kendiliğinden yarattığı bir siyasal varlık olarak tanımlarken; Lenin örgüt fikrini işçi sınıfının hareketi içinde ama onunda üzerinde örgütsel bir varlık olarak tanımlamıştır. Bu da Lenin'in örgüt teorisinin Marx'tan farklı olarak daha volantarist bir anlayışa dayandığını göstermektedir. Lenin'in koyduğu en temel ayırım şudur: Ezilenlerin kendi sorunları ile kurduğu ilişki ile öncü partinin o sorunlarla kurduğu ilişki farklı olmalıdır. Leninist parti toplumsal sorunları bütünleştirici bir bağlamda kendi siyasi söylemine katmaya çalışır, çeşitli toplumsal rahatsızlıkları siyasi bir mücadelenin araçları haline getirir.

¹²⁸ V.İ.Lenin, *Ne Yapmalı?...*, s.72

¹²⁹ John Molyneux, *Marksizm ve Parti...*, s.65

¹³⁰ Rossana Rossanda, "Sınıf ve Parti" Çev. Ergun Altan, *Birikim Dergisi*, No:25, Mart 1977, s.51

Marx'taki temsil sorunsalından öncü sorunsalına geçiş aşlında başta da belirttiğimiz gibi bu alanda bambaşka bir konumlanış demektir. Lenin'in illegal koşulların zorunlu bir niteliği olarak tanımladığı demokratik merkeziyetçilik anlayışı her zaman kendi içerisinde ciddi tehlikeleri de barındırmış, gerek Sovyetlerdeki gerekse de diğer ülkelerde ki pratikler bu sakıncaları ortaya çıkarmıştır. Lenin'in kurduğu örgüt modeli her şeyden önce otoriter ve anti-demokratik olmak ile suçlanmıştır. Lenin'in formüle ettiği demokratik merkeziyetçi parti işleyişinde, kararların alınmasında alt birimler üst birimlere; azınlık çoğunluğa tabidir. Duverger'e göre Leninist örgütün çekirdeğini oluşturan hücre sistemi aynı zamanda bu partinin politika ile ilişkilmesini ve politika üretme tarzını da belirlemektedir: *"...örgütün temeli olarak hücrenin seçilmesi, bizzat siyasal parti kavramında derin bir değişime yol açmaktadır. Siyasal parti, oy toplamak, temsilcileri bir araya getirmek ve bunlarla seçmenleri arasında temas sağlamak amacını güden bir topluluk olacak yerde; bir kışkırtma, propaganda, disiplin ve(gerekirse) yer altı faaliyeti aracı haline gelmekte, seçimler ve parlamento görüşmeleri onun için çeşitli faaliyet araçlarından sadece bir tanesini, hatta tali nitelikte bir tanesini teşkil etmektedir."*¹³¹ Duverger'in ifade ettiği gibi bir partinin yapısal özellikleri ile o partinin politika üretme tarzı arasında birebir ilişki vardır. Leninist partinin hücre sisteminden kaynaklanan katı disiplinli ve kadro partisi olma özelliği, bir yandan bu partiye üye sayısının çok üzerinde etkinlik sağlama fırsatı sağlarken diğer yandan da parti içerisindeki demokratik işleyişi sekteye uğratmaktadır.

2.1.2. Aybar'da Örgüt Modeli Sorunu

Mehmet Ali Aybar, örgüt üzerine düşüncelerini açıkladığı "Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür" adlı kitabının ilk cümlesine net bir tespitle başlıyor: *"Sosyalizm bunalım içindedir."*¹³² Gerek uluslararası sosyalist hareketin yaşadığı bunalımı gerekse de sosyalist devletler içinde sosyalizmle bağdaşmayan gelişmeleri irdeleyen Aybar, bunun mevcut sosyalist örgütlenme modelindeki sorunlardan kaynaklandığını düşünerek Leninist parti modelini sorgular. Aybar'a göre bu örgütlenme modelinin en büyük sorunu gerek kendi iç işleyişinde gerekse iktidar olduğu durumlarda demokratik boyutu ihmal etmesidir. Ekim Devrimi'nin ilk yıllarında sanatsal, siyasal ve toplumsal alanda yaşanan görece toplumsal özgürlüğün zamanla kaybolarak, kendi içindeki farklı sesleri bile bastıran, bürokratik bir makineye dönüşmesi bu nedenledir. Aybar, yabancılaşma ve anti-demokratik uygulamaların kökeninin basit bir "kişiyi tapınma veya Stalin'in gaddar kişiliğinin" bir sonucu olmaktan çok Leninist örgüt modelinden kaynaklandığını düşünmekteydi. Aybar Stalin döneminde

¹³¹ Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, Çev. Ergun Özbudun, 2. bs., Ankara: Bilgi Yay., 1974, s.74

¹³² M. A. Aybar, *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, s.41

yaşananları sosyalizm adına işlenen bir terör olarak görmüş, ancak 20. kongrede Kuruşçev'in getirdiği yüzeysel açıklamalarla da yetinmemiştir: "*Kruşçev'in 'kişinin putlaştırılması' biçimindeki açıklaması, pek çokları gibi beni de hiç doyumamıştı. Çünkü sorun, zaten bu 'putlaşmanın' nasıl olduğu idi.*"¹³³ İşte bu noktada Aybar, cevabı Leninist örgütün yapısında "*Stalin'i ve stalinizmi yaratan merkezci, dikeyine hiyerarşik ve tepeden inme disiplinli bu partide*" aramıştır.¹³⁴ Bu nedenle de Aybar, Stalin'i eleştirmenin aslında Leninist parti modelini dolayısıyla da Lenin'i de eleştirmek olduğunu söylemektedir. Hemen belirtmek gerekiyor ki Aybar'ın Sovyetler Birliği'ne dair getirdiği eleştirileri (bürokratik yabancılaşma, halktan kopma vb.) bugün artık genel kabul gören doğrulardır. Aybar'ın değeri bunları Sovyetler Birliği'nin çöküşünün çok öncesinde bir takım politik sonuçlarına katlanmayı da göz önüne alarak (Nihayet TİP'ten ayrılmak zorunda kalması bu tartışmanın ürünüdür.) ifade etmesidir.

Aybar'ın en çok sorduğu ve yanıtını aradığı soruların başında sosyalizm ve demokrasi arasındaki ilişki gelmektedir. Aybar'a göre sosyalizm ve demokrasi mücadelesi bir arada yürütülmelidir. Aybar, demokrasiyi sadece sosyalizme geçişte basit bir araç olarak görmemiş; hem sosyalizm daha gerçekleşmemişken demokrasi, bir örgüt modelinde nasıl içkenleştirilir hem de demokratik sosyalizm bir devlet modeli olarak nasıl uygulanabilir sorularına cevap aramıştır. Özellikle TİP'ten ayrıldıktan sonra örgüt sorunu üzerine yoğunlaşan Aybar'ın 1979 yılında yayınladığı Marksizm'de Örgüt Sorunu- Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür- adlı yapıtı bu sorulara yanıt aradığı bir çalışmadır.

Aybar, örgüt üzerine Lenin'in yapıtlarında yazılanlar ile yetinmemiş ve yeni arayışlar içerisine girmiştir. Aybar'a göre örgütlenme sorununu üzerinde ayrı bir başlık olarak ne Marx ne de Engels pek fazla durmamışlardır. Buna karşın konuyla Lenin ilgilenmiş ama o da sorunu pratik bir açıdan ele almış; kurduğu merkezci, dikeyine hiyerarşili, asker disiplinli parti modelinin sosyalizmle bağdaşıp bağdaşmadığı üzerine pek düşünmemiştir.¹³⁵ Aybar'a göre Lenin, toplumların üretim tarzı ile örgütlenme biçimi arasındaki ilişki üzerine pek düşünmemiştir.

Aybar, birbiri ile ilişkili üç tez ileri sürüyordu. Aybar'ın tezlerini şu şekilde özetlemek mümkün: Aybar'ın ilk tezi üretim biçimlerinin kendine özgü bir örgütlenme modeli yaratığına dairdir.¹³⁶ Burada ilk olarak Aybar, insanların belirli amaçlar doğrultusunda işbirliği yapmak

¹³³ M. A. Aybar, *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, s.9

¹³⁴ M. A. Aybar, *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*,s.105

¹³⁵ M. A. Aybar, *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, s.5

¹³⁶ M. A. Aybar, *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, s.43

amacıyla kurdukları sosyal yapıları örgüt olarak tanımlar.¹³⁷ İrademizden bağımsız ve tarihsel gelişim süreçleri içerisinde ortaya çıkan devlet, parti, sendika, şirket, dernek hepsi geniş anlamda örgüt tanımı içine girmektedir. Her üretim biçimi kendine özgü bir örgütlenme biçimi yarattığı için örgütler son noktada üretim biçiminin amacı doğrultusunda işler ve dolayısıyla da egemen sınıfa hizmet eder. İnsanlar arasındaki sosyal ilişkiler de üstyapı dediğimiz bir kanalın içerisinde yer almaktadır. Bundan dolayı da örgütler üretim biçiminin özelliklerini kendi bünyesi içerisinde yansıtan, üretim biçimlerinin işlevlerini yerine getirecek bir şekilde kurulu bulunan makinelerdir. Bu makine üretim biçiminden bağımsız olmadığı için tarafsız bir nesne değildir ve makinenin çarkları kurulu bulunduğu şekilde işler. Bu makine ancak üretim biçiminin değişmesi sonucunda değişebilir; bu nedenle bir üretim biçimine bağlı olarak işleyen bir örgüt biçimi, üretim biçimi değiştikten sonra başka bir üretim biçimine aktarıldığında bu örgüt biçimi eskiden olduğu gibi işlemeye devam eder. Feodalitenin örgüt modeli köleci toplumun örgüt modelinden, kapitalizmin örgüt modeli de feodalizmin örgüt modelinden farklı olmuştur. Sömürüye dayalı bir üretim biçiminden aktarılan örgüt modeli başka bir sömürüye dayalı üretim biçimine aktarıldığında büyük bir sorun yaratmadan işlemeye devam eder. Ancak kapitalizm gibi sömürüye dayalı bir üretim biçiminin örgüt modelini sosyalizm gibi bir üretim biçimine aktarmaya kalktığınızda ciddi sorunlar ve sapmalar meydana gelir. Aybar'ın ana tezi budur ve diğer tezlerle mantıki bir bağ içerisindedir.

Aybar'ın ikinci tezi, kapitalist üretim biçimi ve ona bağlı olarak örgüt modeli ile ilgilidir. Aybar'ın kapitalist örgüt modelini tanımlamada esas aldığı nokta Marx'ın sermayenin yoğunlaşması ve tekelleşmesi teorisidir. Kapitalist örgüt modeli sermayenin sürekli merkezileşme eğilimine paralel olarak merkezci, dikeyine hiyerarşili ve tepeden inme disiplinli bir yapıya sahiptir. Kapitalist üretim biçiminin sürekli gelişmesi sonucunda bir burjuva sınıfı ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda üretim, mülkiyet ve siyasal iktidar merkezileşmiş; her şey küçük bir azınlık olan burjuvazinin eline geçmiştir. Toplumda sayıca küçük bir azınlık olan burjuvazinin toplumun çoğunluğu üzerinde iktidar kurabilmesi ancak bunlara imkan veren bir örgüt modeli ile mümkün olabilirdi. Kapitalist üretim biçimi böylesi bir merkezci örgüt modelini doğurmuş; devletten, siyasi partilere, derneklerden şirketlere kadar nice önemli önemsiz bir çok örgüt bu özelliğe göre şekillenmiştir.¹³⁸

¹³⁷ Modern sosyolojisinin önemli temsilcilerinden Anthony Giddens ise örgütü şöyle tanımlar: "*Bir ÖRGÜT kişilerden bağımsız temeller üzerine yapılmış büyük bir insan topluluğudur ve belirli hedeflere ulaşmak için kurulmuştur.*" Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Çev. Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ankara: Ayrıç Yay., 2000, s.304

¹³⁸ M. A. Aybar, *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, s.46

Aybar'ın üçüncü tezi ise kapitalist örgütler ile aynı özellikleri taşıyan yani tepeden inme disiplinli, merkezci, dikeyine hiyerarşili Leninist parti modelinin sosyalizme ve işçi sınıfına özgü bir örgüt modeli olmayıp; kapitalist örgüt modeline özgü bir örgüt olduğudur. Kapitalist örgüt modeli küçük bir azınlığın egemenliğini pekiştirmek için kurulmuş bulunan bir modeldir. Sosyalist örgüt modeli ise çoğunluğu oluşturan işçi ve köylülerin egemenliğine dayalı olmak zorundadır. Halbuki kapitalist örgüt modeli bu amacı gerçekleştirmeye uygun değildir. Sosyalizmin örgütü olma iddiasındaki Leninist partisi ise işçilerden ziyade profesyonel, dar bir elitin partisi olagelmıştır. Kapitalist örgüt modeline bağlı olarak kurulduğu ve onun özelliklerini taşıdığı için (dikeyine hiyerarşili, merkezci, tepeden inme disiplin anlayışı) Leninist parti, demokratik kuralların işlemlerini engellemektedir. Bu parti modeli ile sosyalizm gerçekleştirilemeyecektir; çünkü bu parti modeli ile sosyalizmin amaçlarını gerçekleştirmek mümkün olmayacaktır. Leninist parti modeli işçi sınıfına hizmet etmez; çünkü çoğunluğun dayanışmasına dayalı bir üretim biçimi demek olan sosyalizm, azınlığın egemenliğine dayalı ve sömürü ilişkilerini dayatan bir örgüt modeliyle kurulamaz. Üretim biçimlerinin özelliğini yansıtan örgütler tarafsız bir nesne olmadığı için burjuvaziye, burjuvazinin silahıyla vuramazsınız. Ya da böyle yaptığınızı zannedersiniz ama asıl vurulan bu şekilde işçi sınıfı olur. Sonuçta Sovyetler Birliği'nde yaşanan gelişmeler bunu doğrulamıştır Aybar'a göre. Sosyalizm adı altında ayrıcalıklı çıkarlara sahip dar bir elitin işçi ve emekçileri tahakküm altına alması, "*buyuran-buyurulan*"¹³⁹ ilişkilerinin oluşması bunun neticesidir. Var olan sosyalist devletlerde sosyalizmin asıl sahipleri olması gereken işçiler, yönetimden dışlanmış, sosyalist demokrasi gerçekleşmemiştir.

Aybar'ın Leninist parti modeline dönük olarak getirdiği eleştirilerin demokratik bir sosyalizmin arayışının bir sonucu olması önemlidir. Ancak Aybar'ın getirdiği eleştirilerin içerisindeki çelişkileri görmek ve Aybar'ın örgüt konusundaki görüşlerini, eleştirinin süzgecinden geçirmek gerekiyor. Marksizmin politik düzeyde ekonomik determinizmin damgasını vurduğu bir anlayışla sürekli olarak karşı karşıya geldiğini birinci bölümde ayrıntılı bir şekilde görmüştük. Gramsci'nin ve Lenin'in İkinci Enternasyonal ile girdiği tartışmanın ana halkasını da bu gündem oluşturmuştu. Aslında Marksizm de altyapının (üretim biçimi) politik, ideolojik, hukuksal ve estetik üstyapıyı belirleyişi basit, mekanik ve tek yönlü değildir. Temel belirlenim altyapıdan üstyapıya doğru olsa da bu belirlenim ilişkisi tek yönlü değil, karşılıklıdır. Üstelik bu belirleme ilişkisi sanıldığından da daha karmaşık bir süreçtir. Dolayısıyla altyapının toplumsal üstyapıyı istediği gibi belirleyebildiği basit bir ilişkiden ziyade karşılıklı ve sayısız etkileşimin bulunduğu karmaşık bir ilişkiden bahsetmek daha

¹³⁹ M. A. Aybar, *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, s.54

doğrudur. Marksizmdaki altyapı-üstyapı arasındaki ilişkiyi determinist bir şekilde algılayış tarihsel olayların çeşitli özgün yanlarını gözden kaçırmayı ve şematikleştirmeyi de beraberinde getirir. Aybar'ın üst-belirlenme kavramını kullandığını, ve yukarıda özetlediğimiz algılayış biçimini benimsemediğini biliyoruz. Ancak bu Aybar'ın örgüt sorununa bakışında determinist bir yorumda bulunmasına engel olmuyor. Aybar'ın kapitalist üretim ilişkileri içerisinde örgütü, ekonomik üretim biçimleri tarafından basitçe belirlenen bir makine olarak görmesi ciddi bir yanılgıdır. Bunun devlet, parti, sendika, aile gibi bütün örgütler için de geçerli olduğunu söylemek gerekiyor. Yöntemsel olarak örgütlerin işlevlerini, temel-üstyapı bütünlüğü içersine yerleştirmek noktasında yaşanan sorun, yapı-özne ilişkileri bağlamında da yaşanmıştır.

Marksizmin yapısalcı ekolünden Althusser İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları adlı çalışmasında devleti, sınıflı toplumlarda egemen ve ezen konumdaki sınıfın baskı aracı olarak tanımlarken ilave olarak devletin ideolojik aygıtlarına büyük bir önem atfetmiştir. Althusser, hükümet, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler gibi kurum ve örgütleri baskı aracı olarak sayarken; din, eğitim sistemi ve okullar, aile sistemi, hukuk sistemi, siyasi partiler ve sendikaların da devletin ideolojik aygıtları olduğu tespitini yapmıştır.¹⁴⁰ Louis Althusser, devletin ideolojik aygıtlarını (DİA), devletin zor aygıtlarından ayıran temel farklılığın; birinin yalnızca zor kullanarak işlerken, ikincisinin ideoloji kullanarak işliyor olmasıdır. Althusser, modern kapitalist devletlerde ideolojinin öncelikli olduğunu ve ancak en son durumda, çok hafifletilmiş, gizlenmiş, hatta sembolik bir baskıya ikincil bir işlev verildiğini açıklar. Devlet aygıtının koruması altında üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini önemli ölçüde sağlayanlar ise DİA'lardır. Egemen sınıfın ideolojisinin etkisi bu yapılar üzerinde yoğunlaşmıştır. Devlet ve DİA'lar ile tek tek DİA'lar arasındaki "uyum", egemen ideolojinin aracılığıyla sağlanır. Kısaca belirtmek gerekirse: Tüm DİA'lar, hangisi olursa olsun, aynı hedefe yönelir: Üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi, yani kapitalist sömürü ilişkilerinin yeniden-üretimi... Her biri bu tek hedefe kendine özgü yoldan katkıda bulunur: Siyasal aygıt, bireyleri devletin siyasal ideolojisine uydurur. Haber aygıtı, tüm yurttaşları "basın, radyo-TV, ile günlük milliyetçilik, şovenizm, liberalizm, ahlakçılık v.b dozlarıyla besler. Kültürel aygıt da aynı şeyi yapar.

Ayrıntısına burada girmeyeceğiz ancak söz konusu aygıtların (yapılar) gücü abartılarak bilinçlenme sürecinde insan etkinliği yok sayılmıştır.¹⁴¹ Ayrıca aile, sendika gibi

¹⁴⁰ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, 4.bs., Çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s.33

¹⁴¹ Yapısalcı Marksizmin bu alandaki sorunlu yönünü Eroğlu şöyle ifade eder: "*Temel kusurlarından biri, somut insanlar tarafından oynanan etkin rolü reddetmesidir. Bu yoldan, öznelciliğe (sübjektivizme) korkusuyla, kendini idealizmin tuzağına kapılır. Bir yapının diğeri üzerindeki etkisini açıklayacak herhangi bir mekanizma*

kurumların da devleti oluşturan aygıtlar olarak görmeye başladığımızda devlet toplumun içerisinde sınırlı ve somut bir kurum olmaktan çıkar ve toplumun bütününe yayılan, bir yapı haline gelir. Böylesi bir durumda da sivil toplum ve siyasal toplum arasındaki ayırım neredeyse kaybolur. Althusser'in bu yaklaşımı daha Marksizmden çok Foucault'un yaygın iktidar teorisine yakındır. Aybar'ın örgüt teorisine baktığımızda da böylesi bir yapısalcı yaklaşımı açık olarak görebiliyoruz. Şunu öncelikle belirtmek gerekiyor ki Aybar'ın birbiriyle bağlı bu üç tezi aslında yapısal bir teorik düşünme tarzını yansıtmaktadır. Yapısalcı teoride, toplumsal yapılar belirlenmekte ve insanların bu yapılar içerisindeki öznel etkinlikleri çok fazla belirleyici olmamaktadır. İnsanlar daha doğmadan kendilerini bir takım verili toplumsal yapıların içerisinde bulurlar ve insanların bunlar içerisindeki özne olma durumları da sınırlıdır. Marksist yapısalcı okul, buradan yola çıkarak tarihi ve toplumsal olgu ve olayları açıklarken tek tek bireylerden hareket etmez. Çünkü toplumsal formasyonlar içerisinde yer alan insanlar belirleyici bir özne olmaktan çok; belirlenen birer nesne durumundadırlar. Yapısalcı Marksizm bu yukarıdaki yaklaşımından dolayı anti-hümanist bir bakış açısını önermektedir. Son kertede üretim ilişkileri içerisinde şekillenen bu toplumsal yapılar, içindeki bireylerin etkinliklerinden çok yapısal özellikleri, işlevleri ve taşıdıkları ideolojik özellikler bağlamında ele alınır. Örneğin aile bir toplumun en küçük örgütlenme birimi olarak tarihsel koşullar içerisinde değişik biçimler alabilmektedir. Feodalizmin üretim ilişkileri ile uyumlu geniş aileden kapitalizmle birlikte daha küçük çekirdek aileye geçilmesi bir tesadüf ya da tercih nedeni değil üretim koşullarının bir sonucudur. Bir toplumda doğan birey zaten verili olan bu aile kurumu içerisinde doğmakta ve kendisinin iradesi dışında belirlenen koşullar içerisinde yaşamaktadır. Yapısalcı Marksizmin bakış açısı toplumu anlamanın onu oluşturan yapısal, biçimsel mekanizmaları çözmekten geçtiğini vurgulamak üzerinedir. Bu açıdan bakıldığında örgüt sorunun da yapısalcı Marksizmin en önemli temsilcisi Althusser ile Aybar ile ortak bir payda da buluşmaktadır. Bu önerme ilk başta şaşırtıcı olabilir; çünkü bir yanda Marksizmin anti-hümanist yorumu diğer yanda ise kendi sosyalizm anlayışının hümanizme dayandığını savunan yorum. Ancak Aybar bu konudaki düşünceleri ile Althusser'in düşüncelerini karşılaştırdığımızda bu kaniya varabilmekteyiz.

Aybar'ın örgütlere biçtiği rol, üretim biçimlerine göre şekillenen ve bu doğrultuda işlevleri olan yapılar olarak tanımlamaktaydı. Bu bakımdan yapısalcıların toplumsal formasyonlara biçtikleri rol de aynıdır. Verili toplumsal ilişkiler içerisinde bunlar daima aynı işlevleri görürler. Bu bakış açısının doğurduğu sorunları şu şekilde sıralamak gerekiyor. İlk

getirmez. Olabilecek her türlü 'özne'nin varlığını reddedince, yapıları etkin özneler olarak görmek zorunda kalır. Yapıları insansız bıraktığından, ne yapılar arasındaki ilişkileri, ne de iç yapısal değişimi açıklayabilir."
Cem Eroğlu, *Devlet Nedir?* Ankara: İmge Yayınları, 1990, s.76

olarak Aybar'ın ileri sürdüğü böylesi bir yapı, matematik formüllerinin kesinliğini taşımaktadır. Halbuki toplumsal olaylar ve yapıları açıklamak bu kadar kesin çizgiler üzerinden olamaz. Her şeyden önce karmaşık bir bütünlükten oluşan toplum içerisinde insanların mevcut işbölümleri çerçevesinde ortaya koyduğu örgütlenmeler sonuç itibariyle böylesi bir üretim ilişkilerinin izlerini taşısa da, her zaman o üretim ilişkisini yeniden düzenli bir şekilde üreteceği anlamına gelmez. Marx'ın belirttiği gibi hukuk, ideoloji, siyasal düşünceler, gelenek-göreneklerden oluşan üstyapılar büyük ölçüde mevcut altyapının belirlenimi altındadır. Ama bu demek değildir ki altyapı ve üstyapı arasındaki ilişkiler basit bir yansıtma ilişkisi içerisindedir. Üstyapının altyapı tarafından belirlendiğini olduğu gibi kabul etsek bile sonuç olarak üstyapı da mevcut toplumdaki sınıf çelişkilerini yansıtan bir özelliğe sahip olduğu için görece bir özerkliğe sahip olmak zorundadır.

Aybar ise biçimsel anlamda yukarıda belirttiğimiz Marx'ın Alman İdeolojisi kitabındaki ideoloji tanımına bağlı kalmaktadır. Elbette şunu kabul etmek gerekiyor ki kapitalizmin hakim olduğu bir toplumda burjuvazi ideolojik hakimiyete yani Gramsci'nin deyimiyle egemenliğe paralel olarak hegemonyaya da sahiptir. Ancak bu egemen sınıfın bütünüyle üstyapıyı belirlediği anlamına gelmez. Aynı şekilde mevcut üretim ilişkiler içerisindeki varolan örgütlerin mutlak bir şekilde o üretim biçimine hizmet edeceği varsayımı da doğru değildir. Üstyapı kurumlarında egemen sınıfın belirleyiciliği reddedilemez; ancak toplum içerisindeki çelişkilerin de bu alana yansıdığını düşündüğümüzde üstyapı kurumlarını çelişkilerden uzak görmemek gerekiyor.

O zaman Aybar'ın örgüt modelinin mutlak bir şekilde üretim biçimleri tarafından belirlendiği ve o üretim tarzına uygun bir şekilde işleve sahip olduğu tezine katılmak mümkün değil. Örgütler üretim tarzı tarafından belirlense de, o üretim biçiminin bir parçasını da oluştursa; otomatik bir şekilde o üretim biçimini desteklemek zorunda değildir. Toplumsal yapının çelişkili ve karmaşık yapısı bunu engeller. Kimi durumlarda da bu örgütler üretim biçiminin sonunu da hazırlayabilirler. Aksi durumda tarihte var olan değişimleri ve toplumsal altüst oluşları açıklayabilmek mümkün olamazdı. Bir toplum çelişkilerini ve anti-tezini de kendi içerisinde yaratabilir ve yaratmıştır da. Yani bir toplumsal sistem kendi içerisinde karşıt bir arayışın öğelerini de taşıyabilir. Aksi durumda feodal üretim ilişkileri içerisinde ortaya çıkan burjuva sınıfı ve ona bağlı olarak zamanla güçlenen burjuva ideolojisi ve kültürüne de anlam veremezdik. Sosyalizm ideolojisinin de kapitalizm içerisinde filizlenmesi de aynı şekilde gerçekleşmiştir. Kapitalist toplumun üstyapısı, altyapıdaki çelişkileri de yansıttığı için, sosyalist ideolojinin birtakım unsurları kapitalist üstyapısının kısmi bir parçasını oluşturabilir.

Aybar'ın tezindeki merkezcilik ise tartışılabilir bir kavramdır. Merkezcilik ve hiyerarşi arasında birebir bir özdeşlik kurmak her zaman mümkün mü? Örneğin kapitalizmin egemenliğini devam ettirmesi için disiplinli, merkezci ve katı bir hiyerarşik işbölümüne sahip bir yapıya sahip olması şart değildir. Kapitalizmde sermayenin merkezileşme eğilimine karşın bunun her zaman ve her durumunda örgütlenişini de buna birebir uyguladığı anlamına gelmez. Üstelik kapitalizmin aynı zamanda anarşik bir örgütlenmeye de dayandığını unutmamak gerekiyor. Günümüzdeki post-fordist üretim biçiminin ne kadar merkezci olduğu da tartışılır. İdeolojik yapıdaki iktidar ilişkilerinin de katı merkezci bir yapı içerisinde kurguladığını düşünmenin doğru olmayacağı düşüncesindeyim. Foucault'un belirttiği gibi iktidar ilişkilerinin üretiminde "disiplin toplumları" adı verilen dönem büyük ölçüde kapandı, günümüze ise "gözetim toplumları" adını verdiği yeni bir durum söz konusudur. Yani iktidarın hayır demek üzerine kurulmadığı, merkezi disiplinli toplumların yerine mevcut iktidar ilişkilerinin inceltilecek görünmez kılındığı gözetim toplumlarına dönüştürüldüğü bir mekanizmadır söz konusu olan.¹⁴²

Bu açıdan bakıldığında özellikle de gelişmiş bir kapitalist üretim biçiminin kendisinin devamlılığını sağlamak için mutlak olarak emir komuta zincirine ihtiyaç duymaz. Çünkü kapitalist üretim biçiminden görece bir özerkliğe sahip devlet hem rıza ve egemenliği iç içe ustalıkla bir şekilde geçirmiş hem de zorunluluk kavramını değiştirmiştir. Üretim ilişkilerinin devamlılığında da zorunluluk kavramı değişmiştir. En basitinden bir işe girip çalışmanız kapitalist serbest piyasasında zorunlu değildir. Ancak toplumsal devamlılığını sağlayabilmesi için emeğinden başka bir sermayesi olmayan bir çalışanın, bu çalışma "zorunluluğu" duyması içinde yaşadığı mekanizmanın ürünüdür. Kapitalist üretim biçimi kendi içerisinde tutarlı bir bütünlüğü taşısa da kapitalizmin tamamen merkezi bir yapı doğrultusunda işlediğini iddia etmek mümkün değildir.

"Her üretim biçiminin kendisine has bir örgütlenme biçimi ortaya çıkardığı" önermesinin karşımıza getirdiği başka bir sorun daha vardır. Bu önermenin doğal sonucu olarak şunu düşünebiliriz. Mevcut bir üretim biçimi içerisinde o üretim biçimine alternatif başka bir üretim biçimini doğurabilecek bir örgütlenme kurulamaz. Eğer bu önermeyi kabul edersek sosyalist bir devrim olmadan ve sosyalist üretim biçimini hakim kılmadan sosyalist örgütte kurulamaz demek zorunda kalırız. Bunu kabul etmekse mantıklı olarak bütün sosyalist siyasal girişimlerin baştan başarısızlığa mahkum olduğunu söylemek demektir. Ya da kapitalizmin kendiliğinden yıkılmasını bekleyip oluşacak sosyalist üretim biçimi içerisinde

¹⁴² Michel Foucault, **Büyük Kapatılma**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000, 235

sosyalist örgütlenme biçiminin doğmasını beklemek gerekecektir. Bu da politika dışı bir önerme olmak durumundadır.

Aybar'ın örgütlenme sorunu çerçevesinde değinilmesi gereken diğer düşüncelerini de ele almak gerekiyor. Bunlardan birincisi Aybar'ın bürokrasiye ilişkin görüşleridir. Kapitalist örgüt modelinin özelliklerini belirten Aybar şu tespitte bulunur: "*Aslında merkezci, hiyerarşik, kışla disiplinli, burjuva örgütü, bürokrasi üreten bir makinadır. Görevi burjuvazinin egemenliğini sürdürmek olan bu 'makina', görevini bürokrasi üreterek yerine getirir, 'Makina' ile bürokrasi gerçekten bütünleşmiştir: 'makina' bürokrasiyi üretir; bürokrasi de 'makina'yı üretir.*"¹⁴³ Bürokrasi kavramı her şeyden önce modern kapitalist devlet ile özdeşleşmişse de örneğin kapitalizm dışındaki başka üretim biçimlerinde de bürokrasiden bahsetmek gerekiyor. Çünkü bürokrasi Aybar'ın tarih tezinde önemli bir yere sahiptir. Bundan sonraki bölümde de göreceğimiz gibi Aybar, ATÜT tartışmalarında aldığı konunun doğal bir sonucu da olarak Osmanlı Devleti'nde ve onun devamı olan Türkiye'de geleneksel bürokrasinin, egemen sınıf olarak yüzyıllardan beri yaşamakta olduğunu savunmuştur. Hatta Aybar'a göre daha sonra ortaya çıkacak burjuvazi ile geleneksel bürokratik sınıf arasındaki çatışma, modern Türkiye'nin tarihsel şekillenmesinde de önemli yer tutacaktır. Toplumların örgütlenme biçimleri, toplumların üretim biçimlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Aybar buradaki görüşlerinden şu sonuca varmaktaydı: "*Osmanlı devleti merkezci örgüt biçimi ile bürokrasi üreten bir makineydi... Osmanlı beyliği, bir ordu-devlet biçiminde örgütlenmiştir. Bu devletin belkemiği padişah ve çevresindeki katı hiyerarşiye bağlanmış bürokrasi idi.*"¹⁴⁴ Bu da göstermektedir ki Aybar örgüt yapısına dair olan görüşlerinden hareket ederek toplum yapısına dair sonuçlar çıkarmaktadır.

Leninist partinin doğurduğu sorunları ele aldıktan sonra Aybar, Rosa Lüksemburg'a atıfta bulunarak merkezîyetçiliğin, merkez komitesini oluşturan bir avuç yöneticinin diktatörlüğüne yol açacağını bunun ise "proletarya diktatörlüğü" ile ilişkisinin bulunmadığını ifade etmiştir.¹⁴⁵ Burada Aybar'ın R. Lüksemburg'a referansta bulunması oldukça yerindedir. Gerçekten de Lüksemburg, Bolşevikleri eleştirirken Aybar'ın ifade ettiği bu eleştirileri sıralamıştır: "*Sosyalist demokrasi, sınıf egemenliğinin yıkılmasına ve sosyalizmin kurulmasına başlanmasıyla birlikte başlar. Tam, iktidarın sosyalist parti tarafından ele geçirildiği anda başlar. Proletarya diktatörlüğü ile aynı şeydir. Fakat bu diktatörlük sınıfın işi olmalıdır, sınıf adına küçük bir yönetici azınlığın değil- yani, adım adım kütlelerin etkin katılımıyla*

¹⁴³ M. A. Aybar, *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, s.48

¹⁴⁴ M. A. Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1*, İstanbul: BDS Yayınları, 1988, s.148

¹⁴⁵ M. A. Aybar, *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, s.53

gerçekleşmeli; onların doğrudan etkisi altında olmalı, toplum eyleminin tam denetimi altında bulunmalı; halk kütesinin gelişen siyasal eğitiminden çıkmalıdır." ¹⁴⁶ Burada da görüldüğü üzere Aybar kitlelerin kendiliğinden hareketi ve demokrasi konusunda Lüksemburg ile görüş birliği içerisinde. Aybar'ın Bolşeviklerin anladığı tarzda bir proletarya diktatörlüğünü reddettiğini; Lüksemburg'un tanımladığı ve demokrasiyi dışlamayan proletarya diktatörlüğü kavramına ise daha yakın olduğunu söyleyebiliriz. Bu bakımdan Lüksemburg'un kısmi kendiliğindenci parti anlayışıyla Aybar'ınki arasında bir paralellik bulunmaktadır. Daha da önemli olanın Aybar'ın bu kitapta örgüt sorunu karşısında Marx'ın teorisiyle ilişkileneşidir. Aybar'ın açık bir şekilde Lenin'in örgüt teorisini reddederken referans verdiği kaynak Marx'tı. Aybar'ın sürekli olarak "Marx'a dönmek gerekiyor" söylemini tekrarlamasını buna bağlayabiliriz. Aybar Lenin'in parti anlayışının aslında Marx ile ilgisi bulunmadığını "Devrimi, 'öncü'lerden kurulu bir makinanın gerçekleştireceği bir iş olarak görmenin, Marx'ın devrim anlayışına da ters düştüğü kimsenin dikkatini çekmedi" ¹⁴⁷ şeklinde ifade eder. Marx'a atıfta bulunan Aybar işçi sınıfı ve bilinç arasındaki ilişkiye dair şu tespitlerde bulunur: "...işçi sınıfının devrimciliği sosyal pratikten, işçi sınıfının üretimde, toplumda işgal ettiği yerden, ve sürdürdüğü mücadeleden kaynaklanan, adeta varoluşçu ve ancak ona özgü bir niteliktir. Bu bilinç başka sınıflarda belirse bile, bu hiç bir zaman o sınıfın öz bilinci değildir. Bir 'aktarma' bilinçtir, iğreti bir bilinçtir; spekülatif, gözlemci bir bilinçtir; bir bilgidir, bir bilimdir. Oysa işçi sınıfında devrimci bilinç yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu elbet işçi sınıfını oluşturan tüm işçilerin aynı bilinç düzeyinde oldukları, ya da aynı zamanda hep birden bilinçlendikleri anlamına gelmez. Bir kesim işçiler arkadaşlarından önce bilinçlenirler. Arkadaşlarından daha dövüşken, daha uyanık olanlar, olayların bilincine daha önce varırlar. İşçi sınıfının bunlardır 'öncü'leri. Lenin'in 'Öncü'lerinden bambaşkadır bunlar. Dışarıdan dayatılan 'öncü'ler değil, işçi sınıfının içinde olan 'öncü'lerdir." ¹⁴⁸ Aybar'ın burada ifade ettiği düşünceler, kendi parti anlayışıyla tutarlılık içinde bulunsada işçi sınıfının içsel olarak sosyalizm ideolojisini ve devrimci bilinci taşıdığını kabul eden bu görüş, aynı zamanda uvriyerist(işçici) bir bakış açısını da yansıtır. Aybar'ın bu tutumu aynı zamanda onun siyasi parti anlayışında iradecilikten çok kendiliğindenciliği savunduğunu gösterir.

Yine buradaki diğer bir ilginç nokta ise Aybar'ın işçi sınıfının devrimci potansiyeline karşı olan iyimser tutumudur. Aybar'ın Leninist parti modeline karşı çıkmasının bir nedeni de Leninist parti modelinde sosyalist ideolojinin işçi sınıfına dışarıdan aydınlar ve parti

¹⁴⁶ R. Lüksemburg, "Rus Devrimi", Çev. Nuri Çolakoğlu, Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi 2, Ed., Mete Tunçay, Ankara: Bilgi Yayınları, 1976, s.673

¹⁴⁷ M. A. Aybar, Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür, s.54

¹⁴⁸ M. A. Aybar, Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür, s.57-58

aracılığıyla kazandırılabilirdiği tezidir: "İşçi sınıfı, toplumsal gelişmenin belirli bir aşamasında doğmuştur; işçi sınıfının egemen sınıflara karşı mücadelesi de, bir yönü ile bu aşamanın ürünüdür. Ve 'sosyal varlık', 'sosyal bilinci belirlediğinden', sürekli 'yoksullaşma' ve insanlığa karşı olan bu ortam içinde bilinçlenme, kendiliğinden olacaktır. Elbet bu Marx'ın işçilerin eğitimine önem vermediği biçimde yorumlanamaz. Sosyalist bilim işçi sınıfına belki bir anlamda 'dışarıdan' sunulacaktır. Ama bu bilimin doğuşu ve gelişmesi, işçi sınıfının doğuşu ve gelişmesi ile paralel olduğu düşünülünce, onun da, yani sosyalist biliminde, bir bakıma, işçi sınıfının 'içinde' olduğu anlaşılır. Bu açıdan bakılınca bilimin 'dışarıdan' götürülmesi değil, işçi sınıfının kendi bilimine sahip çıkması söz konusu olmaktadır."¹⁴⁹ Aybar bu nedenle sosyalizmi işçi sınıfının öz bilinci olarak görmekle Lenin'in parti öğretisindeki önemli bir halkanın dışına çıkmaktadır. Ancak burada Aybar'ın iki çelişkisi ortaya çıkıyor. Birinci olarak Aybar, işçilerden bazılarının diğerlerine göre nasıl ve neden daha bilinçli olabileceğine dair bir açıklamada bulunamamaktadır. Aybar'da bu sorunun yanıtı yoktur. İkinci olarak Aybar'ın bu kitapta sınıfın bağımsız bir ideolojiye sahip olabileceğine dair getirdiği tezi diğer bir çelişkiyi içermektedir. Aybar bir yanda sosyalizmin işçi sınıfının öz bilinci olduğunu düşünürken diğer yandan da egemen sınıfın egemen ideolojiyi tamamen belirlediğini düşünür: "Sermayeyi tekellerine alan büyük kapitalistler, ekonomiye egemen oldukları gibi, politikaya, yasalara, yönetime, basına, kültür, sanat ve ideolojiye de egemen olurlar. Bu egemenliğin kurulması ve sürdürülmesi ise, buna olanak veren örgütlenme 'model'i ile gerçekleşir."¹⁵⁰ Eğer Aybar bu tezden hareket ederse; sosyalizmin işçi sınıfının öz bilinci olduğu iddiası, bu teziyle çatışır. Her şeyden önce bu tespit, işçi sınıfının burjuvaziden bağımsız bir ideoloji gerçekleştirememesi demektir. Halbuki Aybar işçi sınıfının bağımsız bir ideoloji geliştirebileceği ve kendi siyasal deneyimleri ışığında sosyalist bilince ulaşabileceğini düşünmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu sorun Marksizm de çok tartışılan bir konudur. Ancak bu konuda en akla yatkın önerme bütün sınıfların karşılıklı bağımlılık ve belirleme ilişkilerini bütünlük içerisinde değerlendiren bir yaklaşımdır. Bunu açacak olursak bütün toplumsal sınıflar birbiriyle girdikleri ilişkiler iki yönlüdür. Bunlardan birincisi karşılıklı bağımlılıktır ki, bu aynı zamanda üstyapı kurumlarının da çelişkili olmasını sağlayan devlet gibi siyasal yapılanmalara göreceli bir özerklik tanıyan alanın oluşmasını sağlayan özelliktir. Hiçbir sınıf saf anlamda kapitalist sistemde kendi ideolojisini egemen ideoloji olarak ortaya koyamaz. Ancak diğer yandan egemen olan sınıfların belirleme noktasında üstünlüklerinin olduğunu da unutmamak gerekiyor. O zaman üstyapı kurumlarını ifade

¹⁴⁹ Mehmet Ali Aybar, "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla, Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel Ve Teorik Kökenleri 2", *Sosyalist Yol*, No:6, Aralık 1975, s.4

¹⁵⁰ M. A. Aybar, *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, s.46

ederken bir sınıfın saf belirleyiciliğinden bahsedemeyiz. Buradan yola çıkarak asıl üzerinde durulması gerekenin Aybar'ın dediği gibi üretim ilişkileri olduğu doğrudur; ancak burada her üretim ilişkisinin belirlediği yapıların da mutlak bir şekilde bir sınıfın ya da bir üretim biçiminin hizmetinde olduğu yaklaşımı çok açıklayıcı değildir.

Cemal Hekimoğlu, Aybar'ın işçi sınıfının bağımsız bir ideoloji geliştirebilme kapasitesi konusundaki çelişmesine dikkat çekmektedir: "*Bütün bu koşullarda bir sınıf olarak burjuvazinin sistemin üstyapı kurumlarını belirlediği iddiası yanlış olmakla birlikte mazur görülebilir. Ancak işçi sınıfı için işler değişmektedir. İşçi sınıfı, kapitalizm koşullarında bütün düzeylerde, ezilen, sömürülen sınıftır. Sınıfın kendisine bu anlamda ideolojiler dünyasında bir alan açılacağına düşünenler aldanyorlar... sınıfın kapitalist toplumda egemen ideolojiden bağımsız, ona meydan okuyan bir ideolojik veya siyasi yapıyı kendi bünyesinden çıkarması olanaksız. Buradaki soru şudur: Sınıfın sağlayamadığını, öncü örgütlenme kendisi nasıl sağlayacak? Bu soruyu inançlı anti-leninist Aybar, bundan on altı yıl önce başka bir amaç ve yaklaşımla sormuştu. Aybar, leninist partinin burjuva modelinde bir örgüt olduğunu ileri sürmekteydi. Ancak gerekçesi son derece ilginçti: 'Örgütlenme biçimi toplumların üretim tarzına sıkıca bağlıdır' ... Ancak Aybar'da anlaşılamayan bir nokta var. Aynı kitapta sürekli olarak sosyalist örgütlenmenin sınıfın kendi başına ulaşacağı ve ulaşması gereken bir doğal süreç olduğunu vurgulayan Aybar, işçi sınıfının bir bütün olarak üretim tarzından ve dolayısıyla burjuva modelinden nasıl kurtulacağını bir türlü açıklamıyor. Yani, Aybar'a göre kapitalizm leninist örgütü belirliyor ama sınıfı belirlemiyor. Oysa determinizm yığınlar için daha fazla işler.*"¹⁵¹

Aybar, Lenin'i eleştirirken onun partinin aydınlarla olan ilişkisi ve "dışarıdan bilinç götürme" tezini Kautsky'den aldığını ve bunun Marx'ın bu konudaki görüşüyle çeliştiğini belirtmektedir: "*Oysa işçi sınıfının kendiliğinden siyasal bilince ulaşamayacağı hakkındaki görüş kabul edilecek olursa, marksizmin tarih teorisi ve bilinç hakkındaki diyalektik görüşü, iskambilden şatolar gibi yıkılır...Marx'ın teorisinde, işçi sınıfı, üretici güçlerin bir parçasını oluşturur ve temel çelişkiyi bilinçle kavrar. Örgütlü işçi sınıfı eylem içinde bilinçlenir. İşçi sınıfı eylem içinde kendi varlığının bilincine ulaşır. Bilinci işçi sınıfının dışında oluşturulan ve ona dışarıdan aktarılan bir nesne olarak görmek, marksizmle bağdaşmaz.*"¹⁵² Aybar'ın burada eleştirdiği, partinin işçi sınıfıyla kurmuş olduğu dışardan ilişki tarzıdır. Bunun ise partinin işçi sınıfına yabancılaşması sonucunu doğurduğunu

¹⁵¹ Cemal Hekimoğlu, "Ne Yapmalı" cılar Kitabı [Leninist Örgüt Teorisi], 2.bs., İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 1998, s.50-51

¹⁵² M. A. Aybar, Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür, s.58

düşünmektedir. Aybar işçi sınıfının bilinçlenmesi sorununu Lenin'den temelde farklı bir düzlemde ele alır: "*Marx, işçi sınıfının kurtuluşunu, bir öz-kurtuluş, bir kendi-kendini kurtarış, 'autolibération' olarak görmüştür... Devrimin taşıyıcısı ve gerçekleştirici yalnız odur. Kapitalizmin çelişkileri, işçileri eylemci örgütleri içinde mutlaka bilinçlendirecektir; işçileri 'kendisi için' bir sınıf haline getirecektir. Kuşkusuz tüm işçiler gerçekleri hep birden kavrayamayacaklardır [kavrayamayacaklardır] başlangıçta. Burjuva ideolojisinin etkisinden kurtulamayanlar olacaktır. Ama örgütlü eylem içinde ergeç onlar da bilinçleneceklerdir. Her halde işçi sınıfının dışardan kurtarılması söz konusu değildir, olamaz. Devrimi, mutlaka kendi gücü ile işçi sınıfının kendisi yapacaktır.*" ¹⁵³

Demek ki Aybar'ın da üzerinde durduğu gibi sorunun gelip düğümlendiği nokta bilinç sorunu ve bu bilincin işçi sınıfına nasıl verileceği ya da işçi sınıfı tarafından nasıl elde edileceği üzerindedir. Aybar'ın bu sorunu çözmek için "Marx'a dönmeyi" savunduğunu, Lenin'i de eleştirdiğini görmekteyiz; ancak burada dikkati çeken, Aybar'ın Marksist epistemolojiyi kavrayış biçimidir. Aybar'a göre sosyal gelişmenin kendiliğinden gerçekleşeceği, üretim ilişkilerinin sonuna kadar gelişip, çelişkiye düşmeden toplumun daha ileri bir üretim biçimine geçemeyeceği iddiası Marx'ı mekanik ve ekonomist bir şekilde kavrayıştan kaynaklanmaktadır. Bu iddia her şeyden önce sosyal yapıyı istemli bir şekilde değiştirebilecek insan ögesini göz önünde bulundurmuyor. Aslında ekonomizm sosyal gelişmenin motoru olan bilinçli sınıf mücadelesini yadsıyordu; bu nedenle Lenin'in kendiliğindenlik ve ekonomizme karşı çıkması anlaşılır şeydir. Ancak Lenin'in bunun karşısında getirmiş olduğu işçi sınıfının ekonomik bilinçten öteye gidemeyeceği, politik bilincin işçi sınıfına dışarıdan götürülmesi gerektiğine dair olan Kautsky'nin tezlerini benimsemesi ise Marx'ın "yansı (reflet)" teorisine uygun değildir. ¹⁵⁴ Buraya kadar Aybar'ın ekonomizm konusunda söyledikleri doğru olmakla birlikte, ileri sürdüğü örgüt teorisinin mantığında kendiliğendenciliğin izlerinin bulunduğunu görememesi oldukça ilginç. Aybar'ın Marksist bilgi kuramını, yansıtma teorisi olarak algılaması ise onu pozitivist bir kavrayışa yakınlaştırır: "*Marksizme göre, bilinç objektif gerçeğin insan beynindeki 'yansı' dır. Nesnelere, bilincimizden bağımsız, dışımızda olan varlıklardır. Duyular aracılığı ile bilincimize yansır. Bilinçlenme süreci bilgisizlikten bilgiye gider. İnsan bilinci sosyal etkinlik içinde, maddesel yaşamın üretimi sırasında oluşur... Sosyal gelişmeye paralel olarak bilinç sürekli olarak zenginleşir. Bu sürecin durmasına olanak yoktur. Sosyal sınıfların bilinçlenmesi konusunda da aynı aşamalar söz konusudur. O da sosyal gelişmenin ürünüdür ve maddesel yaşamın üretiminde sınıf olarak harcanan çabaların*

¹⁵³ M. A. Aybar, *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, s.113

¹⁵⁴ M. A. Aybar, "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla, Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel ve Torik Kökenleri 3", *Sosyalist Yol*, No:7, Ocak-Şubat 1976, s. 22

ve sınıflar arasındaki mücadelenin, aynı sınıfı oluşturan insanların beynine sınıfsal niteliği ile yansımalarıdır. Bu sürecin bir noktadan sonra durması, işçi sınıfının ekonomik bilinçten öteye, siyasal bilince geçememesi, 'yansı' teorisinin bilinçlenme sürecinin tümünü kapsamadığı anlamına gelir ki elbette doğru değildir. Objektif gerçek bir sınıra kadar işçilerin beynine yansıtılacak, o sınırdan sonra yansımaya geçmeyecektir. İşçiler o sınırın berisinde olan objektif gerçeği kavrayamayacaklar ve bunu onlara mutlaka 'aydınlar' kavratacaklar. İşçi sınıfının yeteneksizliği sonucuna varan bu görüş işçi sınıfını ister istemez devrimin nesnesi haline getirmekte ve sosyalist aydınları devrimin öznesi durumuna yükseltmektedir."¹⁵⁵ Burada Aybar'ın dile getirdiği görüşler, aslında ekonomizmi reddetmesine rağmen ekonomist bir mantık yürütmeye denk düşmesidir. İşçilerin siyasal açıdan yeterli konuma gelebilecekleri ayrı bir şey; bunu kendiliğinden kazanabilecekleri ise ayrı bir şeydir. Sınıf mücadelesi içerisinde işçiler sınıf bilinci kazanır demek sorunu çözmez. Aybar Leninist parti modelindeki aksaklıkların çözümünü Marx'a dönmekle çözüleceğini düşünüyor; ancak ne Marx ne de İkinci Enternasyonal dönemindeki Marksistler sınıf bilinci meselesi üzerinde yeterince durmamışlardı. 19. yüzyıl pozitivistimin altın çağıydı. Marx ve hemen sonraki ardıllarının bu atmosferden etkilenmediklerini düşünemeyiz. Marx'ın, kapitalizmin gelişimi ile birlikte toplumsal sınıfların varlığı ile sınıf bilinci oluşumu arasında doğrusal bir ilişki kurduğunu söyleyebiliriz. Boggs'un Marx'ın bilinç sorunu ile ilişkilenişine dair sorduğu soru önemlidir: "Marx, aslında kendi toplumsal şartlarının şuuruyla sınırlı proletaryanın, hiçbir zaman yıkmaya çalıştığı sistemin bütünlüklü bir algılayışına sahip olamayacağı farkındaydı. Hakiki (yani devrimci) sınıf bilinçliliği, yalnızca proletarya kendi şuurundan, sermayeye karşı kısmi ve parçalı duruşundan çıktığı ölçüde mümkündür. Marx'ın yanıtlamakta yetersiz kaldığı ve hatta hiç tartışmadığı şey, burjuva toplumu içerisinde sınıf bilinçliliğinin üretildiği ve sürdürüldüğü mekanizmalardır. Metaların tiranlığı altında işçilerin, kapitalist sistemin bileşenleri içerisinde halihazırda mevcut bulunan öğelerin üzerine kurulu, gereklilik sayesinde olgun bir muhalif farkındalık geliştirmeleri mümkün müydü?"¹⁵⁶ Cevabın olumsuz olduğunu bizzat yaşanan deneyimler üzerinden algılayan 20. yüzyılın bütün önemli Marksistleri bu soruna odaklanmışlardır. Üstelik Marksizmin toplumsal varlık ve toplumsal bilinç arasındaki ilişki veya karşılıklı ilişki Aybar'ın ortaya koyduğu gibi bir yansıtma ilişkisi ile açıklanacak basitlikte değildir. Böyle olsaydı Aybar'ın da iddia ettiği gibi sürekli artan bir doğrultuda sınıflar, toplumsal konumlarından hareket ederek sınıfsal bilince ulaşırlardı sonucu

¹⁵⁵ M. A. Aybar, "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla, Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel ve Torik Kökenleri 3", *Sosyalist Yol*, No:7, Ocak-Şubat 1976, s. 23

¹⁵⁶ Carl Boggs, "Marksizm-Bölünmüş Miras", *Marksizm Tartışmaları*, Ed. Özgür Orhangazi, Ankara: Ütopya Yayınları, 2003, s.145

çıkarması aşırı iyimser bir yorum olur. Halbuki sosyal ve siyasal yapıların oluşumu yansıtmaya ilişkin çok daha karmaşık ve ekonomi dışı faktörlerin de ağırlıklı bir rol oynadığı bir süreçtir. Yukarıdaki alıntının da gösterdiği gibi Marx, sınıf bilincinin üretildiği ve sürdürüldüğü mekanizmaları ortaya çok açık olarak koymamıştı. Siyasal teori alanındaki bu boşluktan dolayı Aybar'ın Marx'a dönerek Lenin'e karşı çıkması çok da anlamlı değil. Eğer Aybar; parti, devlet ve üretim ilişkileri arasındaki son derece karmaşık sınıf bilincinin kazanılma mekanizmaları üzerine daha fazla odaklanabilseydi kitabı bu eksikliği taşımayacaktı.

Aybar'ın Marx'a dayanarak kendi teorisi içerisinde iradeciliği dışladığını ve Lenin'i eleştirdiğini söylemiştik: "*Marx sosyalist devrimi nesnel bir süreç olarak görmekte, istencc (iradeci) müdahaleleri bu süreç içinde olanaklı saymaktadır.*"¹⁵⁷ Aybar'ın buradaki düşünceleri ile İkinci Enternasyonalci sosyalizm anlayışı arasında önemli bir benzerlik bulunduğunu belirtmek gerekiyor. "*Demek ki, devrim yapalım demekle devrim yapılmaz, yapılamaz. Devrimin önce nesnel koşulları var olacaktır. Söz konusu olan sosyalist devrim olduğuna göre, kapitalist toplumun üretici güçleri artık üretkenliklerini yitirecekler, gelişemez olacaklardır. Mevcut üretim ilişkileri bunların gelişimini engelleyecektir.*"¹⁵⁸ Aybar'ın iradeciliği dışlayan ve kısmen ekonomist bakış açısını yansıtan bu sözleri önemlidir. Buradan yola çıkarak Aybar'ın Bernstein ile olan düşünsel benzerliğini de görmemek mümkün değil. Bunu ifade ederken sol içi bir jargon olan ve Aybar'a da çokça yöneltilmiş "revizyonizm" suçlamasının ötesinde bir yaklaşımla söylediğimi belirtmek isterim.¹⁵⁹ Birinci bölümde gördüğümüz gibi Bernstein temelde sosyalizmin bir devrim ile olabileceği fikrine karşıydı. Ona göre üretim ilişkileri sosyalizmin koşullarını hazırlayacak ve evrimsel bir süreç içerisinde sosyalizme geçilecekti. Bernstein'in bu görüşleri daha sonra İkinci Enternasyonal'in de gizli manifestosu haline gelmiş ve bugünkü sosyal demokrasinin ve sosyalist partilerinin temelleri bu görüşler üzerinden yükselmişti. Aynı şekilde Aybar, şiddete dayalı devrim fikrini savunmadığını, koşulların olgunlaşmadan, koşulları zorlamanın olumlu sonuç vermeyeceğini düşünerek iradeci yaklaşımı da reddetmiştir. Komplocu ve iradeci politik tavra karşı duruşu onun MDD ve YÖN ile olan çatışma noktalarından birini de oluşturmaktaydı. Aybar'ın daha sonra göreceğimiz gibi MDD ve YÖN ile olan tartışmalarının diğer bir yönü de "tepeden

¹⁵⁷ M. A. Aybar, *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, s.61

¹⁵⁸ A.g.e., s.62

¹⁵⁹ Gün Zileli Aybar'ın kitabı çıktığında Aybar'a yönelik olarak: "*Aybar, Marks'la Lenin'i karşı karşıya koymaya kalkışmıştır... Ancak bu işe ilk kalkışan Aybar değildir. İkinci Enternasyonal oportünistleri de yıllar önce aynı şeyi yapmak istemişlerdi.*" diyecek ve Aybar'ı modern revizyonist olarak suçlayacaktır. Benim yaklaşımım ise bunun ötesinde Aybar'ı siyasal suçlamalardan arındırarak okuma çabasıdır. Gün Zileli, "Aybar ve İşçi Sınıfının Öncü Müfrezesi", *Bora*, 1 Kasım 1978, s.13

inmecilik" ve "aşağıdan yukarıya hareket" meselesidir. Bu tartışmada doğal olarak ikinci tezi savunan Aybar'a göre sosyalizm ancak halk içerisinde kuvvetli bir destek bulabilirse gerçekleşebilecekti. Darbeciliğe ve maceracılığa tavır alan Aybar, sosyalizmin tepeden inmece metotlarla gerçekleşemeyeceğini vurgulamıştır. Bu da Aybar'ın örgüt içi demokrasi anlayışıyla demokratik sosyalist stratejisi arasında bir paralelliğin olduğunu göstermektedir.

Diğer önemli bir nokta ise Aybar'ın partinin sınıfsal karakterine dair olan görüşleridir: *"1917'de iktidarı alan Bolşevik Partisi Merkez komitesinde yanlış anımsamıyorsam, sadece bir tek işçi vardı. O da profesyonel devrimci olduğundan artık işçi olmaktan çıkmıştı. Büyük çoğunluğu işçilerden oluşmayan, aralarına aldıkları işçileri de kendilerine benzeten bu küçük burjuva kökenli 'kalımlı' yöneticilerin bürokratlaşması ve giderek emekçi yığınlarından bütünü kopması kaçınılmazdı."*¹⁶⁰ Bir siyasi partinin analiz edilmesinde tek önemli kriter sadece partinin programı ya da o partiye üye olanların sınıfsal konumları değildir. Önemli olan partinin yapısı ve partinin siyasal mücadelede oynadığı roldür. Geleneksel sosyoloji araştırmaları ise -özellikle işlevselci okul- siyasi partilerin üye ve seçmen profilini çıkarmak ile uğraşır. Hatta bu anlayış bazı Marksistler tarafından da benimsenmektedir. Örneğin Miliband devlet bürokrasisinin yapısını araştırırken bürokratların sınıfsal konumlarından yola çıkarak bazı tespitlerde bulunur. Miliband devlet denilen en büyük siyasal örgütlenmeyi tanımlarken onun burjuvazinin sınıfsal çıkarlarını yürüten bir araç olarak görmekle birlikte bu tanımı eksik bulur. Ona göre egemen sınıf burjuvazinin devleti yönetmesi doğrudan değil çoğu durumda dolaylı yollardan olur. Burjuvazinin devlet işlerine doğrudan müdahale etmesine hiç gerek yoktur. Zaten devlet örgütlenmesi işlevi gereği bunu yerine getirmektedir. Miliband'ın üzerinde durduğu temel noktalardan biri de devlet bürokrasisini oluşturan yönetici sınıflardır. Miliband'ın "devlet elitleri"¹⁶¹ adını verdiği bu yönetici kesimin sınıfsal karakteri yani bu yöneticilerin sosyal sınıfsal kökenleri aynı zamanda devlet aygıtının neden egemen sınıfın çıkarlarını kollayan bir örgütlenme olduğunu da açıklamaktadır. Yaptığı araştırmalarda devlet elitlerinin çoğunun üst ya da orta sınıflardan gelme kişilerden oluştuğunu tespit etmiş, bundan yola çıkarak da bu tezini savunmuştur. Yapısalcı okulun temsilcilerinden Poulantzas ise bu yöntemi eleştirmiş, önemli olanın bürokrasinin sınıfsal kökenlerini tespit etmek değil; bürokratik aygıtın yapısını ele almak olduğu görüşünü savunmuştur. Bu tartışmadan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz: Üyelerinin mensup oldukları toplumsal sınıflar bir partinin siyasal yönünün anlaşılmasında yeterli bir veriyi tek başına oluşturamaz. M. A. Aybar'ın Leninist parti anlayışına karşı geliştirdiği eleştirileri de bu çerçevede ele aldığımızda bir partinin

¹⁶⁰ M. A. Aybar, *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, s.83-84

¹⁶¹ Ralph Miliband, *The State In The Capitalist Society*, New York: Basic Books, 1969, s.50

siyasal çizgisini saptamak için o partiyi oluşturan kadroların sosyal kökenlerini ele almak bize bir fikir verebilir; ancak o partinin siyasal çizgisini saptamak açısından belirleyici bir unsur olamaz. Bir örgütün siyasal çizgisini sağlıklı bir şekilde saptayabilmenin en güvenilir yolu izlediği siyasal çizgiyi belirlemek, söz konusu olan bir Marksist partiye onun sınıf mücadelesi içerisinde durduğu konumu belirlemektir. Aybar'ın uvriyerist argümanı her şeyden önce zengin bir aileden gelen kendisini zor durumda bırakır.

Son olarak Aybar'ın Leninist parti yerine önerdiği "yatay örgüt modeli" üzerinde durmak gerekiyor. Leninist parti modelini eleştiren Aybar buna alternatif olarak yatay bir örgütlenme modeli önermekteydi: "*Sosyalist örgütlenme biçimi, yatay bir örgütlenme biçimi olmak gerekir. Piramit biçiminde olan, burjuva örgüt 'model'inin tam tersi yani. Burjuva 'model'inde tüm yetkiler, piramidin tepesini oluşturan Merkezde toplanmıştır. Sosyalist örgütlerde ise, tüm yetkiler, emekçilerden oluşan tabanın tekelinde toplanmalıdır. Sosyalist örgüt 'model'i, iç içe daireler biçiminde düşünebilir. Dış daire, işçilerden, köylülerden, emekçilerden oluşur. Kamu gücünün kaynağı burasıdır. Özyönetim buradan başlar. Kararlar burada alınır. Emekçilerin kendi aralarından seçtikleri yöneticiler, öteki daireleri meydana getiriler: İller dairesi, bölgeler dairesi ve merkez dairesi...*"¹⁶² Bu üç bölümlü ve iç içe girmiş daireler şeklinde örgütlenen model, Aybar'a göre tepeden inme disiplinin sağlandığı ve işçilerin sadece kağıt üzerinden söz sahibi oldukları Leninist partinin demokratik bir alternatifidir.

Burada elbette Aybar'ın önerdiği bu yatay örgüt modelinin ne kadar uygulanabilir olduğu tartışmaya açık bir konudur. Diğer bir deyişle Aybar'ın alternatif yatay parti modelinin ağır baskıcı devletler içerisinde uygulanma şansı olabilir mi? Bu sorulara pratik politika açısından baktığımızda bazı soru işaretleri elbette oluşmaktadır. Aybar'ın modeline en uygun örnek olan Şili'de barışçı ve demokratik yoldan iktidara gelen "Unidad Popular'ın" lideri Salvador Allende'nin deneyimi kıyaslanabilir bir örnek sunmaktadır bize. Unidad Popular (Halk Birliği); Komünist Partisi, Sosyalist Parti, Sol Hıristiyanlar, Radikal Parti, Bağımsız Halk Eylemi gibi değişik duruşlardaki sol partilerin bir cephesi olarak kurulmuştu. Salvador Allende'nin liderliğinde 1970 yılında yapılan seçimlere giren Unidad Popular, oyların yaklaşık %40'mı alarak iktidara gelir. Halk Birliği hükümeti programına uygun olarak ve geniş kesimlerin desteğini alarak (Hıristiyan Demokratlar ile de programda uygulanacak bazı başlıklarda anlaşma sağlanmıştır) bakır, demir ve kömür madenlerini ulusallaştırır. Bankaların ve büyük sermaye gruplarının ellerindeki işletmeler kamulaştırılır. Latifundialar adı verilen

¹⁶²M. A. Aybar, *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, s.99

büyük toprak sahiplerinin ellerindeki büyük topraklar, topraksız köylülere dağıtılır. Bunun yanında topluma yönelik önemli değişimlerin adımı atılır. Ancak Şili'deki bu gelişmelerden ve Unidad Popular'ın politikalarından rahatsız olan ABD'nin, büyük sermaye çevrelerinin ve büyük toprak sahiplerinin desteğiyle 1973 yılında askeri gerçekleşir.¹⁶³

Elbette ki Şili ve Türkiye arasında önemli tarihsel ve toplumsal farklılıklar var. Ancak burada yaşanan deneyim sosyalistler için önemli derslerle doludur. Şili deneyimi özellikle de bir çevre ülkesinde hükümet olma ile iktidar olmanın aynı şeyler olmadığını çok açık bir şekilde göstermiştir. Unidad Popular seçimle hükümet olmuş ancak iktidar olamamış ya da olmasına müsaade edilmemiştir. Aybar'ın örneğini verdiği gibi bir sosyalist parti de iktidara gelebilir. Ancak toplumsal düzeni değiştirecek bir altüst oluşu gerçekleştirebilir mi? Şili'de yaşananlar bunun çok ilginç bir örneğidir. Daha Şili'de darbenin gerçekleşmediği dönemde Doğan Avcıoğlu şöyle yazıyordu: "*eğer emperyalizm aptal değilse Allende hükümetine yeşil ışık yakacaktır*"¹⁶⁴ Avcıoğlu'nun tahmininin gerçekleşmesi Avcıoğlu'nu haklı çıkarmaz ama diğer yandan da Aybar'ın devrim teorisinin bir zayıf noktasını gösterir. Yani barışçı niyetlerle sosyalizm, kitlelerin yarından çoğunun oyunu alarak iktidara gelse de sistemin değişmesinden rahatsız olan Aybar'ın deyişiyle "bir avuç" sömürücünün müdahalesi nasıl engellenecektir? Üstelik sandıkta verilen oy ne kadar gerçek ve etkin bir desteği ifade etmektedir? Biliyoruz ki Aybar'ın kafasında barışçıl ve demokratik yoldan da olsa bir toplumsal devrim fikri açık olarak ortadadır; ancak Aybar'ın önerdiği yatay örgüt modeli ile bunun gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği ise ucu açık bir sorun olarak durmaktadır. Aybar'ın tezleri irdelenirken bu "pratik" soruların da hatırlanmasında fayda var.

Ancak Aybar'ın örgüt teorisi eleştirilecekse bu eleştirilerin kendisi Leninist parti modelini dolaylı da olsa "doğrulamak" "haklı çıkarmak" için değildir. Tersine Leninist partinin kendisinin yarattığı model ortadadır ve ürettiği sorunlar hakkında Aybar'ın yaptığı teşhislerin önemli bir kısmı haklıdır. Aybar'ın önerdiği "yatay örgüt modelinin" sosyalist bir ülkede uygulanması demokratikleştirilmenin geliştirilmesi açısından yararlı olabilir. Ancak ağır sansür ve baskı koşulları altındaki ve her türlü sosyalist örgütlenmenin yasaklandığı Çarlık Rusya'sı gibi ülkelerde böyle bir parti modelinin hayat bulma şansı gerçekten var mı? Bu sorunun cevabı soyut bir teorik sorunun ötesinde somut koşullar ve pratik içerisinde verilmelidir.

¹⁶³ Ahmet Selim Özgüven, "Şili Devriminden Çıkarılan Dersler", *Ürün*, No:51, Eylül 1978, s.61-62

¹⁶⁴ Doğan Avcıoğlu, *Devrim Ve "Demokrasi" Üzerine*, İstanbul: Tekin Yayınları, 1980, s.357

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3- ÜRETİM BİÇİMİ, DEMOKRASİ VE TÜRKİYE'YE ÖZGÜ SOSYALİZM TARTIŞMALARINDA AYBAR

3.1. Marksizm de ATÜT Tartışmaları

Her şeyden önce şunu hatırlatmakla başlamak gerekiyor ki ATÜT ve buna bağlı olan "Türkiye'ye Özgü Sosyalizm" tartışmaları sadece Türkiye'ye özgü bir Marksizm gündemi değildir. Daha önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz gibi 1917'de Rusya'da yaşanan devrim, beraberinde az gelişmişlik ile sosyalizm arasındaki ilişkiyi de gündeme getirmiştir. Çünkü Ekim Devrimi ile birlikte Marksizmin gerek doğduğu gerekse de dünyaya yayıldığı kıta olan Avrupa, artık sosyalizmin tek merkezi olmaktan çıkacaktı. Afrika, Asya ve Latin Amerika artık ulusal kurtuluş mücadelelerinin ve sosyalist devrimlerin yaşandığı coğrafyalar haline gelmeye başlamıştı. Bu süreçlerle birlikte İkinci Enternasyonalci Marksizm anlayışının savunduğu "kapitalist üretim biçimlerinin en çok geliştiği ülkeler ve coğrafyalarda sosyalizm gerçekleşecek" anlayışı da zaten Bolşevik Devrimi ile birlikte sorgulanmaya başlamıştı bile. Bu hipotez, kapitalizmin en çok geliştiği İngiltere ve ABD gibi ülkelerdeki sosyalist akımların güçsüzlüğü nedeniyle pratikte doğrulanmamıştı. Leninist tez bunu emperyalizm teorisiyle açıklamaktaydı. Devrimin gerçekleşmesinin en çok beklendiği Almanya'da da 1918 yılında yaşanan yenilginin ardından; Bolşevik Devrimi'ni gerçekleştirenler, büyük bir hayal kırıklığına uğramışlar ve 1920'lerden itibaren Avrupa'da domino taşları benzeri birbirini izleyen bir devrimler silsilesini beklemekten vazgeçmişlerdi. Tüm bu gelişmelerinin de etkisiyle SSCB, gözünü "üçüncü dünya" denilen emperyalizmin tahakküm altında bulundurduğu topraklara çevirmiştir.

Marksizmin Leninist yorumu bu konuda yeni bir açılım getirmekteydi. Kuşkusuz bunun getirdiği sonuçlarda muazzam olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından yaşanan Çin ve Küba Devrim'inin de etkisiyle 1950 ve 1960'larda "üçüncü dünyacılık" ve sosyalizm arasındaki ilişki doruk noktasına ulaşmıştı. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bir çok yeni devletin ortaya çıkması ve ulusal kurtuluş mücadeleleri ile sosyalizm arasında bir köprü oluşturma istekleri beraberinde "kapitalist olmayan yoldan gelişim" gibi teorilerin Sovyetler Birliği tarafından ortaya atılmasına neden olmuş, az gelişmiş ülkelerdeki sınıfsal yapılar ile tarihsel gelişim arasındaki bağa dair yeni sorunlar ortaya atılmıştır. Bu konuda

yapılacak araştırmalar aynı zamanda bu ülkelerdeki sosyalistlerin takip etmesi gereken siyasi stratejiyi belirlemek açısından da hayati öneme sahip bulunmaktaydı. Yine aynı tarihlerde "Bağımlılık Teorileri" ve ATÜT tartışmalarında yaşanan canlılık, Marksizmi Avrupa merkezci bir konumdan çıkarabilmenin de yolunu açmıştır. Ancak şunu da ifade etmek gerekiyor ki Marksizmin Avrupa merkezci kimi özelliklerinin sorumluluğunu tek başına Marx ve Engels'e yüklemek doğru değildir. Marx ve Engels'in yaşadıkları dönemlerde Avrupa dışındaki toplumların tarihsel gelişimlerine dair bilgiler sınırlıydı. 20. yüzyılın başından itibaren gerek tarihçilerin gerekse de antropologların araştırmalarıyla bu konuda muazzam bir bilgi birikimi ve üretimi söz konusu olmuştu. Elbette bu birikim 19. yüzyıl Marksizminin bazı kavramlarını yeni bir gözle ele almayı zorunlu kılıyordu. Üstelik Marx'ın bu konularda yazdıkları da ölümünün epey ardından yayınlanmış, bu eserlerindeki bazı ipucular yeni araştırmalara ilham kaynağı olmuştu. Bu nedenle ATÜT üzerine gerçekleşen tartışmalar bir bakıma sadece Avrupa için geçerli olan gelişim modelinin bu alanın dışında da geçerli olup olmadığını değil; aynı zamanda genel anlamda Marksizmin tarihsel materyalist görüşünün yeniden ele alınıp sorgulanmasına yol açmıştır.

Marx, kapitalizmin iç yasalarını çözmekte son derece başarılı olmakla birlikte; emperyalizm konusunda o kadar da öngörülü değildir. Tabii bunun olası birçok sebebi var. Her şeyden önce Marx'ın yaşadığı dönem kapitalizmin serbest rekabetçi dönemine denk düşmektedir. Emperyalizm olgusunun siyasi ve ekonomik bir sorun olarak tartışılması esas olarak 1902 "İngiliz Boer Savaşı" dönemine denk gelmektedir. Marx'ın yaşadığı dönemde emperyalizm, teorik düzeyde henüz siyasi kamuoyunun gündemine yabancıdır. Ancak bundan daha önemli bir gerekçe vardır ki o da Marx'ın sonradan çokça eleştirilecek olan pozitivist ve yer yer Avrupa-merkezci bakış açısıdır. Marx'ın, kapitalizmi tahlil ederken esas olarak gelişmiş Batı kapitalizmini model alması oldukça anlaşılırdır. Marx'ın kapitalizmin daha az geliştiği ya da hiç gelişmediği Asya ülkelerindeki toplumsal, ekonomik ve siyasi yapı ile ilgili derinlemesine çok fazla bir araştırmasının olmadığını görüyoruz. Ancak Asya'daki toplum ve ekonomik yapıları kısmen incelemiş ve buradaki ekonomik-toplumsal sistemin Avrupa'daki üretim ilişkileri ve biçimlerinden daha farklı bir yapıya sahip olduğunu fark etmişti. Marx'ın Alman İdeolojisi'nde ortaya koyduğu klasik şemasındaki ilkel komünal, köleci, feodal ve kapitalist üretim modelleri şemasının Avrupa dışına uymadığı açıktır. Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri adlı kitabındaki makalelerinde Asya toplumlarında ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı) adını verdiği yeni bir üretim biçimini, kavramlaştırmaya çalışacaktır. Marx, özel mülkiyetin olmadığı ya da çok sınırlandırıldığı bu nedenle üretim ilişkilerinde metalaşmanın zayıf olduğu Doğu toplumlarında, gelişmenin son derece yavaş ve

sınırlı olduğu tespitine varır. Marx'a göre Doğu'yu anlamının anahtarı toprakta özel mülkiyetin olmayışıdır.¹⁶⁵ Asyatik toplum biçimlerinde emek ile yaratılan mülk, yasa ile belirlenir, bu da toplumun üzerindeki despotik birliğe aittir. Ayrıca kabillerde tarım ile manüfaktür birleşmiş böylece kendi kendine yeten bu toplumsal biçimde mülkiyet de ortak hale gelmiştir. Bu toplulukların ürettikleri artı-değerin bir kısmı ise vergi yoluyla despotik yönetime aittir.¹⁶⁶ Asyatik biçimlerin diğer bir özelliği de emeğin ortaklaşa örgütlenmesidir. Oldukça önemli olan sulama sistemleri, ulaşım araçları ise despotik devlet tarafından örgütlenir.¹⁶⁷ Bu ise Asyatik devletin merkezîyetçi bir özellik taşımasına yol açan bir özelliktir.

Marx, ATÜT ile ilgili yazılarında kesin bir sonuca varmaktan çok bir takım tahminlerde bulunur. Gözlemlerini bir İngiliz sömürgesi olan Hindistan üzerine yoğunlaştıran Marx, Hindistan'daki İngiliz emperyalizminin yıkıcı olduğu kadar "ilerletici" yönünden de bahseder. Hindistan'daki İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin faaliyetleri ve bunun getireceği olası sonuçlar üzerine 1853 yılında New York Daily Tribune Gazetesi'ne yazdığı "Hindistan'da İngiliz Egemenliği" adlı makalede ilk önce İngiliz emperyalizminin sömürgeciliğinin acımasız yönünü eleştiren Marx, makalenin devamında şunları söyler: *"...İngiliz müdahalesi, bu küçük yarı-barbar, yarı-uygar toplulukların iktisadi temellerini ortadan kaldırarak bunları dağıtmış ve, böylece, Asya'da o zamana dek görülmüş en büyük, ve doğruyu söylemek gerekirse, biricik toplumsal devrimi yaratmıştır. Bu on binlerce çalışkan ataerki ve zararsız toplumsal örgütlenmenin dağıtılmasını ve paramparça edilmesini, yıkımlar içerisine düşmesini ve bunları oluşturan bireylerin aynı zamanda eski uygarlık biçimlerini ve kalıtsal yaşam araçlarını yitirmelerini görmek ne denli üzücü olursa olsun, saf ve sevimli köy topluluklarının, zararsız görünümüne karşın, her zaman doğu despotizminin temellerini oluşturmuş olduklarını, bunların insan zihnini olabilecek en dar çerçeve ile sınırladığını, onu hurafenin karşı konmaz aleti haline getirdiğini, geleneksel kurallara köle ettiğini, onu her türlü büyüklükten ve tarihsel erkten yoksun bıraktığını unutmamalıyız."*¹⁶⁸

İngiliz sömürgeciliğinin her ne kadar insanlık dışı uygulamalarını teslim etse de, Marx için asıl sorun üretim biçimlerinin ve toplumsal işbölümünün kapitalizm doğrultusunda gelişip gelişmediğidir. Bu yüzden Hindistan'daki İngiliz sömürgeciliğine olumlu bir misyon

¹⁶⁵ Karl Marx, *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*, 3.bs., Çev.Mihri Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1992, s.142

¹⁶⁶ Marx, *Kapitalizm Öncesi...*, s.64

¹⁶⁷ Marx, *Kapitalizm Öncesi...*, s.65

¹⁶⁸ Karl Marx, *Kapitalizm Öncesi...*, s.150

atfeden Marx, İngiliz emperyalizminin bu ülkede oynayacağı rolü şu şekilde tanımlamaktadır: *“Hindistan toplumunun bir tarihi, hiç değilse bilinen bir tarihi yoktur. Onun tarihi dediğimiz şey, imparatorluklarını bu direnmeyen ve değişmeyen toplumun edilgin temeli üzerine kurulmuş bulunan ve peş peşe gelen davetsiz yabancıların tarihinden başka bir şey değildir. Demek ki, sorun, İngilizlerin Hindistan’ı fethetmeye hakları olup olmadığı değil, Türkler, Persler, Ruslar tarafından fethedilmiş Hindistan’ı İngilizler tarafından fethedilmiş Hindistan’a yeğleyip yeğlemeyeceğimizdir. İngiltere’nin Hindistan’da yerine getirmesi gereken ikili bir görev vardır: biri yıkıcı, öteki yenileyici- eski Asyatik toplumun ortadan kaldırılması, ve Asya’da batı toplumunun maddi temellerinin atılması... İngilizler üstün ilk fetihçilerdi, ve, dolayısıyla, Hint uygarlığı için erişilmezdi. İngilizler, yerli toplulukları parçalayarak, yerli sanayi kökünü kazıyarak, ve yerli toplumda büyük ve yüce olan ne varsa yerle bir ederek bu uygarlığı yıktılar. Bunların Hindistan’daki egemenliklerinin tarih sayfaları, bu yıkım ötesinde pek bir şey kaydetmiyor. Yenileme işi bu yıkıntı yığını arasında zar zor seçilebiliyor. Ama gene de başlamıştır.”*¹⁶⁹

Marx, o tarihlerde İngiltere Parlamentosu’ndaki Doğu Hindistan Şirketi’nin statüsü üzerine yapılan tartışmalar ve sömürgeciliğin tarihi üzerine yazdığı bu makalelerde ikili bir tavır izlemektedir: Bir yandan Avrupa’daki kapitalizmin gelişmesinin Asya, Afrika ve Amerika kıtalarındaki sömürgecilik sayesinde olduğunu bilen ve Avrupa emperyalizminin bu kıtalardaki zorbalığını eleştiren Marx; diğer yanda ise Hindistan’daki “gerici” üretim biçimlerini değiştiren emperyalist müdahaleciliğe “ilerici” bir rol atfeden Marx. Marx’ın bu tavrını daha önce yazdığı Komünist Manifesto adlı eserinde de görmek mümkün: *“Burjuvazi, bütün üretim araçlarındaki hızlı iyileşme ile, son derece kolaylaşmış iletişim araçları ile, bütün ulusları, hatta en barbar olanları bile, uygarlığın içine çekiyor. Metallerinin ucuz fiyatları, bütün Çin setlerini yerlebir eden, barbarların inatçı yabancı düşmanlığını teslim olmaya zorlayan, ağır topları oluyor. Bütün ulusları, yok etme tehdidiyle, burjuva üretim tarzını benimsemeye zorluyor; onları uygarlık dediği şeyi benimsemeye yani bizzat burjuva olmaya zorluyor. Tek sözcükle, kendi imgesinden bir dünya yaratıyor.”*¹⁷⁰ Marx’ın öncelikle eleştirilmesi gereken yönü Doğu toplumlarının tarihinin olmadığı, bu toplumların edilgin ve değişmeyen bir toplumsal yapıya sahip oldukları iddiasıdır. Bundan dolayı da kapitalizmin bu bölgeye girmesine olumlu bir rol atfetmektedir. Bir tarafta ilerleyen ve hızla "gelişen" Batı kapitalizmi diğer yanda ise tarihsel gelişim açısından durgun "despotik" toplumlar. Marx’ın bu konudaki yaklaşımı ikililiği kendi içerisinde barındırmaktadır: Bir tarafta kapitalizmin

¹⁶⁹ Marx, *Kapitalizm Öncesi...*, s.152

¹⁷⁰ Karl Marx-Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, s. 121

getirdiği yıkım ve her şeyi metalaştırıcı sistemine karşı bir eleştiri diğer yanda ise barbar toplumları ilerlettiği gerekçesiyle kapitalizme ilerici bir rol atfetme... Elbette ki Marx, Hindistan üzerine yorumda bulunurken Hindistan'daki toplumların tarihleri ve potansiyelleri hakkındaki sınırlı bir bilgiden yola çıkarak bu yorumu yapmaktaydı. Ancak buradaki asıl mesele Marx'ın Avrupa dışındaki bütün toplumların tarihsel gelişimini de Avrupa'daki tarihsel gelişimi ölçü olarak değerlendirmesidir. Sorunun kendisi Avrupa için geçerli olan tarihsel gelişim şemasının Asya'da geçerli olmadığını gören Marx'ın, bunu bir çeşit sapma ve gerilik durumu olarak kavramasında yatmaktadır. Batı Avrupa'da kapitalizmin ve burjuva sınıfının doğuşuna ortam hazırlayacak koşullar olan özel mülkiyet, serbest pazar, gelişmiş bir sivil toplum Doğu toplumlarında yoktu. Özel mülkiyetin olmayışı, güçlü bir merkezi devlet ve zayıf bir sivil toplum kapitalizmin Avrupa'daki gibi bir gelişim seyri izlemesini engellemiştir. Bu da Asyatik toplumların kendi iç hareketliliği sonucunda kapitalizmin gelişemeyeceği; çünkü Doğu toplumlarının bu içsel mekanizmalara sahip olmadığı gerekçesine dayanır. Burada hem Avrupa-merkezci bir bakış açısı hem de bilim ve teknolojinin olumsuz sonuçlar da doğurabileceğini dışlayan ve bilime ilerlemeci bir misyon yükleyen pozitivist bir bakış açısı mevcuttur. Marx, bu yüzden ölümünün ardından hem karşıtları hem de izleyicileri tarafından eleştirilecektir.

ATÜ

T tartışmalarının ikili bir yönü mevcuttur. Bunlardan birincisi ATÜT'ün kabulü durumunda Marksizmin tarihsel materyalizm anlayışının sorgulanarak bunun evrensel bir şema olmadığını ortaya konulması, bu bağlamda sağlıklı yeni bir bakışın üretilmesini sağlamaktır. Bu nedenle ATÜT tartışmalarının Marksizme olumlu bir katkısı vardır. Diğer yandan ise ATÜT anlayışı Marksizm içerisinde gizli bir oryantalizmin ve Avrupa-merkezçiliğinin de ideolojik meşrulaştırılmasına da yol açabilir: *"Eğer Asyatik toplumun toplumsal-ekonomik özgüllüğü benimsenirse, geleneksel tarihsel geçişler (köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist) listesinin (ereksel) varsayımlarından sakınılabılır. Fakat AÜT'ün geçerliliğini kabul ederken Marksistler, Batı'nın Doğu tarihi üzerindeki ayrıcalıklı konumunu onaylayabilirlerde. Batının dinamik ve ilerici karakteri o zaman durağan ve gerileyen Doğu ile yalnızca karşılaştırılır ve Marksist kategorileri geleneksel 'Doğu Despotizmi' kavramalarından ayırt etmek güç olur. Böylece Asyatik toplumun keyfi, despotik ve durgun olduğu inancı- dışarıdan müdahale, ne kadar talihsiz olursa olsun madem ki iç değişimin zorunlu bir koşuludur- sömürgeciliğin haklı kılınması haline gelir."*¹⁷¹ Bu bakış açısı 20.

¹⁷¹ Bryan S. Turner, "Asya Toplumu", Çev. Nail Satlıgan, **Marksist Düşünce Sözlüğü**, Eds. Tom Bottomore, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 48

yüzyılda ortaya çıkacak olan post-kolonyalist paradigma tarafından da kıyasıya eleştirilecektir. Post-kolonyalist söylem; temelinde, iktidarın üretildiği dolayısıyla da bilginin de üretildiği merkezlerin kendi sömürgecilik konumlarını meşrulaştırmak ya da gizleyebilmek için nasıl bir yöntem izlediğini araştırarak Avrupa merkezci olan tarih yazımını sorgulayan bir paradigmadır. Bu paradigmanın en önemli temsilcilerinden Edward Said “Şarkiyatçılık” adlı klasikleşmiş çalışmasında oryantalizmi, Batı kaynaklı sömürgeciliği meşrulaştıran, sömürgeciliğin ideolojik bir kolu olarak değerlendirmektedir. Said, çalışmalarında Doğu ve Batı arasına çizilen ayırımın dayandığı iktidar ve bilgi söyleminin temelini de deşifre eder. Bu bağlamda Marx’ın Hindistan üzerine yazdığı makalelerden yola çıkarak onu şu şekilde eleştirir: “Marx’ın biçemi,[yöntemi] toplumlar vahşice dönüştürülürken cinsdaşlarımız olan Şarklıların çektikleri acılardan dolayı duyduğumuz doğal nefreti, bu dönüşümlerin tarihsel zorunluluğuyla uzlaştırma güçlüğüyle karşı karşıya bırakır bizi... Dolayısıyla Marx’ın insanların sefaleti karşısındaki insaniyeti, duygudaşlığı işe karışsa bile, iktisat çözümlenmeleri standart bir şarkiyatçı girişime tam anlamıyla uygundur.”¹⁷²

Bu tartışmalardaki esas nokta Marx’ın tarihsel materyalizm görüşü çerçevesinde esas aldığı beş üretim biçiminin (ilkel komünal- köleci- feodal-kapitalist ve sosyalist) evrensel bir şema olup olmadığı sorunudur. Buradaki tartışma basit bir ideolojik tartışmanın ötesinde anlamlara sahip olacaktır ister istemez. Marx’ın bu beşli modelinin Avrupa dışında tam olarak geçerli olmadığını savunmak aynı zamanda Marksizm içerisinde Avrupa merkezci ve şematik bakış açısına da yöneltilmiş önemli bir eleştiri niteliğini taşımaktaydı. Marx, ATÜT kavramını sadece Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri adlı çalışmasında değil; aynı zamanda onun en yetkin tarihsel materyalizm görüşünü ortaya koyduğu Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı’nın önsözünde de kullanmıştır: “Geniş çizgileriyle, asya üretim tarzı, antikçağ, feodal ve modern burjuva üretim tarzları, toplumsal-ekonomik şekillenmenin ileriye doğru gelişen çağları olarak nitelendirilebilirler.”¹⁷³ Burada da görüleceği üzere Marx’ta ATÜT kavramı belli belirsiz de olsa mevcuttu. Çünkü Marx, sınırlı bilgiye dayanarak Asya’nın Batı Avrupa’daki feodalizmden daha farklı bir üretim biçimine sahip olduğunu fark etmişti. Feodalizmin temellerinden olan toprak mülkiyeti kavramının bu ülkelerde olmaması Marx’ı buradaki üretim biçimini farklı bir kavramla ifade etmesine yol açmaktaydı. Bu nedenle özel mülkiyetin yokluğu anahtar bir kavramdı Marx için. Ancak Marx’ın kapısını hafifçe araladığı bu kapı ölümünün ardından uzunca bir süre açılmamıştır. Marx’ın en yakın arkadaşı Engels, toplumların üretim biçimlerini ele aldığı çalışmalarında ATÜT’ü ayrı bir

¹⁷² Edward W. Said, *Şarkiyatçılık*, 2.bs., Çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları, 1995, s.164-165

¹⁷³ Karl Marx, *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı*, s.24

üretim biçimi olarak ele almamış klasik beşli şemaya bağlı kalmıştır.¹⁷⁴ Gerek İkinci Enternasyonal, gerekse de devrimden sonra Bolşevik Partisi içerisinde bu tartışma cılız bir şekilde geçiştirilmiş ya da suskunlukla karşılanmıştır. Marx sonrasında ATÜT meselesi Üçüncü Enternasyonal örgütünde 1931 yılında Leningrad'da toplanan konferansta Çin sorunu bağlamında tartışılmış; ancak bu tartışma rafa kaldırılmış, ATÜT'ün feodal üretim biçiminin bir çeşidi olduğu kabul edilmiştir. Uzunca bir süre Stalin'in formüle ettiği beşli üretim modelinin tüm dünyada görülen evrensel bir olgu olduğu tespiti diğer komünist partilerce de kabul edilmişti. Stalin Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm adlı oldukça şematik bir mantığa dayalı eserinde Marx'ın eserlerinde geçmesine rağmen Asya Tipi Üretim Tarzından hiç bahsetmez ve önceden belirtilen beşli modeli kesin bir dille benimser.¹⁷⁵ Stalin'in bu yaklaşımı sonucunda ölümüne kadar olan uzunca bir süre SSCB'nin ve dolayısıyla onun güdümündeki Enternasyonal'e bağlı komünist partilerin bu konudaki yaklaşımları bu doğrultuda şekillenir. Yukarıda belirttiğimiz gibi ATÜT sorununun İkinci Dünya Savaşı sonrasında tekrar gündeme gelmesinde politik sürecin önemli bir payı bulunmaktaydı. Stalin'in ölümünün ardından Kuruşçev'in 20. parti kongresine sunduğu gizli rapordan sonra sosyalist dünyada yaşanan şaşkınlık ve sonrasında gelen Stalin karşıtı gelişmeler beraberinde ATÜT tartışmalarının da canlanmasına yol açmıştır.

3.1.1. Türkiye'de Marksist Tarih Tezleri Ve ATÜT Tartışması

Türkiye'de ilk ATÜT tartışmaları 1965 yılında "Eylem" ve "Sosyal Adalet" Dergilerindeki çeviri yazıların yayınlanmasıyla başlar. Yine bu konuda ilk yerli inceleme ise Sencer Divitçioğlu'nun Asya Üretim Tarzı ve Az Gelişmiş Ülkeler adlı broşürüdür. Aynı yazarın 1967 yılında yazdığı Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu kitabı bu konudaki düşüncelerinin daha da geliştirilmiş bir halidir. Bunun dışında Muzaffer Sencer'in Osmanlı Toplum Yapısı adlı eseri de bu tartışmaya katılmış ve dar olarak ele alınmayan bir ATÜT'ün Osmanlı toplum yapısına uyarlanabileceği fikrinden yola çıkmıştır. O yıllarda sol aydınlar ve yapılar açısından Osmanlı tarihin değerlendirilmesine yönelik belirgin bir ilgi vardır. Bu ilginin temelinde ise tarihsel toplumsal yapının analizi ve bunun üzerinden siyasal bir stratejinin çıkarılması amacı yatmaktadır. İlk başlarda olumlu çabalara dayanan bu ilgi zamanla soyut strateji tartışmaları arasında boğulmuştur. Öyle bir an gelmiştir ki önce strateji tespit edilir ardından da ona uygun tarihsel şemalar oluşturulmaya başlanır hale gelmiştir. Bu nedenle o

¹⁷⁴ Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, 10.bs., Çev. Kenan Somer, Ankara: Sol Yay., 1992, s.181

¹⁷⁵ Joseph Stalin, *Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm*, Çev. Seçkin Cılızoğlu, Ankara: Ekim Yay., tarihsiz, s.33

dönemde solun içerisinde verimli bir tartışmayı geliştirme şansı da kaybedilmiş olmaktadır. Aybar hiç bir zaman ATÜT kavramını telaffuz etmemiş; ancak adını kullanmadan bu tartışmalara dahil olmuştur. Bu tartışmalarda Türkiye solunda başlıca üçlü bir saflaşma mevcuttu.

3.1.2. Kerim Devlet Anlayışını Savunanlar

İlk saflaşmayı aralarında Kemal Tahir'in bulunduğu "Kerim Devlet" anlayışını savunanlar oluşturmaktadır. Tahir'in Osmanlı'yı kerim devlet olarak nitelemesinin temel nedeni Osmanlı Devleti'nin Batı'daki devletlerin tersine bir sınıfa dayanmaması ve halka yardımı baş görevi saymasıdır. Böylece reyanın ürettiği art değeri hazineye toplayan devlet, hem işletmeci yani patron hem de reyanın koruyucusu olarak sendika görevi görmektedir.¹⁷⁶ Tahir'in bu şekilde düşünmesinin temel nedeni ise Osmanlı'da özel mülkiyetin, sınıflaşmanın buna bağlı olarak da sınıf çatışmasının olmamasıdır: "*Bir bakıma matbaanın getirilmesi çağına kadar Osmanlı toplumu, çelişmesiz toplumlardandır.*"¹⁷⁷ Kemal Tahir'de Batılı devletlerin aksine Osmanlı Devleti; her hangi bir sınıfın temsilcisi olmadığı için koruyucu, kollayıcı kerim devlettir. Tahir'in belirttiği gibi Osmanlı'da özel mülkiyet sistemi yoktu ancak burada Tahir'in en büyük çelişkisi Osmanlı'da sınıfların ve toplumsal çatışmanın olmadığını da düşünmesidir. Bu Kemal Tahir'in Osmanlı tarihini idealize etmesini ve devlet kavramını fetişleştirmesini de beraberinde getirir.

Kemal Tahir Osmanlı tarihinin özgünlüğünden yola çıkarak ATÜT tartışmasına ilk adımı atmıştır. Kemal Tahir bu konudaki görüşlerini daha bu konular gündeme gelmeden Mustafa Akdağ ve Fuat Köprülü gibi tarihçileri yorumlayarak geliştirmeye çalışmıştır. Kemal Tahir'e göre Osmanlı Devletinin kendisine özgü toplumsal bir yapısı mevcut olup, bildiğimiz anlamda feodal üretim biçimi hakim değildi. Buna bağlı olarak da feodalizmin temel özelliklerinden biri olan özel mülkiyet kavramı ya da aristokrasi yoktu. Demek ki Osmanlı Devleti, Batı'daki örneklerin dışında bir yol takip etmiştir. Kemal Tahir burada ATÜT'ün Osmanlı'yı ve bugünkü toplumu çözümlenmede yararlanacak bir araç olarak görmüştür. Tahir'in yaklaşımı o günkü bilinen anlamda Marksist bir yaklaşımının da ötesindedir. ATÜT tartışmalarını yürütenler genel olarak Marx'a referansta bulunurken; Kemal Tahir Marx'ın görüşlerinin bizim yerli gerçeklerimizi anlamaya yetmeyeceğinden, aşılması gerektiğinden bahsetmektedir. Ayrıca ATÜT konusundaki görüşleri diğer ATÜT'çülerden farklılık göstermektedir. ATÜT'ün durağan olduğu ve 17. yüzyıldan beri Osmanlı toplumu için başka

¹⁷⁶ Kemal Tahir, *Notlar/ Osmanlılık/ Bizans*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992, s.341

¹⁷⁷ Kemal Tahir, *Notlar/ Osmanlılık/ Bizans...*, s.337

bir üretim biçiminden söz edilmesi gerektiğine dair görüşlere karşın; Kemal Tahir ATÜT'de durağanlığın olmadığı ve ATÜT'ün çok daha geniş bir tarihi dönemi açıklamakta kullanabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla Osmanlı'da olan ATÜT bilinen ATÜT'ün dışında özellikler arz etmektedir. Tahir bunu bozuk ATÜT olarak nitelendirir: "*Anadolu'nun tarihsel-sosyal şartları Osmanlı İmparatorluğu gibi bir bozuk Atüt devletinin kurulmasına elverişli bulunduğu gibi, Osmanlılığı meydana getiren çekirdek toplum ve bu çekirdek toplumun çevresindeki bozuk Atüt şartları bulunan bir devletin kurulmasına yarayacak özellikte ve nitelikteydi.*"¹⁷⁸

Kerim devlet anlayışının diğer bir teorisyeni ise Hikmet Kıvılcımlı'dır. Kıvılcımlı'nın bu konudaki teorik yaklaşımı Tarih, Devrim, Sosyalizm adlı kitabında yer alır.¹⁷⁹ Kıvılcımlı'ya göre barbarlar tarihte devrimci bir rol oynamaktadır. Tarihte itici bir güç olarak barbarların oynadığı rollerden biri de uygarlıkları yıkmalarıdır. Uygarlıklar kendi iç çelişkilerinden ziyade barbarların etkisiyle yıkılmaktadır. Kıvılcımlı'nın barbar toplumlara yönelik ikinci bir olumlaması da barbar toplumların yapısına dairdir. Barbar toplumlarda devlet ve ordu örgütlenmesi olmakla birlikte sınıflar bulunmamakta bundan dolayı toplum içi çatışma ve çelişkiler görülmemektedir. Bu toplumlar kendi içlerinde "askercil demokrasilere" sahip, herkesin silahlı olduğu, bu yüzden de kimsenin imtiyazlı olmadığı bir tür eşitlikçi toplumlardır. Ordu ise toplumdaki yabancılaşmış bir güç değildir; çünkü toplumun güvenliği için varolan ordu halkın içerisinde, onun üstünde ya da onun dışında bir kurum değildir.

Kıvılcımlı'nın Osmanlı İmparatorluğu'na dair olan teorik yorumlarını da bu çerçevede geliştirdiğini görmekteyiz. Kıvılcımlı'ya göre Osmanlı toprak ekonomisi üzerinden gelişmiştir. Toplumun temel üretim biçimi tarımdır. Toprağın sahibi devlet olduğundan mülkiyet kamuya yani devlete aittir.¹⁸⁰ Kıvılcımlı'ya göre devletin doğuşu barbarlıktan medeniyete geçiş demektir. Tarih boyunca iki tip medeniyete geçiş söz konusu olmuştur: Birincisi barbar toplumunun yukarı konağında bulunan toplulukların tarım ekonomisinin içsel dinamiklerinin gelişimine bağlı olarak, işbölümünün, sınıfların oluşması ve şehirlerin kendi yapısı içerisinde devleti yaratmasıdır. İkinci tür geçişte ise barbar toplumların orta konağındaki çobanlık ekonomisini (hayvancılık) yaşayan, göçebe ve sınıfsız ilkel komünal toplumların medeniyetleri fethetmesi sonucunda kendisinin de dönüşüme uğramasıdır. Böylesi bir fetihle tarihsel aşu gerçekleşmekte, çökmekte olan medeniyet dışarıdan gelen taze kan ile dirilmekte, fethi gerçekleştiren göçebe topluluklar da ilkel komünal, sınıfsız, eşitlikçi

¹⁷⁸ Kemal Tahir, *Notlar/ Osmanlılık/ Bizans*, s.368

¹⁷⁹ Hikmet Kıvılcımlı, *Tarih, Devrim, Sosyalizm*, İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları. 1965.

¹⁸⁰ Hikmet Kıvılcımlı, *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları. 1974, s.91

toplumsal yapılarını kaybederek devlet teşkilatını benimsemektedirler. Kıvılcımlı'ya göre Osmanlı Devleti'nin doğuşu ikinci biçimde gerçekleşmiştir. Osmanlı'da çadırdan saraya doğru gelişen bu devlet biçiminde Kayı Oğuz boyu ilkel komünal toplumdun, yani sınıfsız toplumdun şehirleşme aşamasını yaşamadan devletleşmiştir.¹⁸¹ Osmanlı'nun doğuşundan Fatih Sultan Mehmet'e kadar olan yaklaşık 150-200 yıllık dönemi göçebe ilkel komünal dönemden medeniyete geçiş arasındaki dönemdir. Kıvılcımlı; sınıfsız, eşitlikçi, "askercil demokrasi" olarak tanımladığı ilk dönem Osmanlı'yı Kemal Tahir gibi yer yer idealize ederek yorumlamaktadır.¹⁸²

Kıvılcımlı, bu tarihsel geçişlerin bugüne uzanan bir miras bıraktığını belirtir. Klasik sınıflı toplumlarda, ordu devletin bir parçasıdır. Osmanlıda ise daha devletleşmeden ayrı bir ordulaşma vardı. Osmanlı'nın göçebe olduğu ilk evresinde ise "herkes silahlıydı". Yani toplum yapısından ayrı ve üstün duran bir devlet doğmamıştı. Böylesi bir toplumda ise herkes eşit kandaşlık hakkına ve bu haklarını savunabilecek silaha sahip olduğu için kimse kimseye imtiyazlı otoritesini kabul ettiremezdi.¹⁸³ Kıvılcımlı buradan yola çıkarak geçmişten bugüne uzanan süreklilik üzerinde durmaktadır. Bizim için asıl önemli olan Kıvılcımlı'nın bu nokradan yola çıkarak Osmanlı ve Türkiye'de ordu içerisinde devrimci ve ilerici bir gelenek olduğunu iddia etmesidir. Kıvılcımlı'nın bu teorisi ise sonuç olarak Türkiye'deki siyasal yaşamın içerisinde ordunun konumuna dair saptamalar noktasında belirleyici olmuştur. Yani ordunun ilericiliği ve devrimciliği Kıvılcımlı'ya göre bu tarihsel özelliklerden kaynaklanmaktaydı: "*Bugün bile Türkiye'de Ordu, Devlet içinde Devlet gibi, sanki Devletten bağımsız bir varlık değil midir? Bu bizim Osmanlı geleneğimizdir. Belki Osmanlılığın bugüne dek süren en orijinal yanlarından biri de budur. İlkel Komuna'nın 'Askercil Demokrasisi', aynı zamanda hem Ordu'nun, hem Devlet'in temeldireğini verir.*"¹⁸⁴ Kıvılcımlı'nın gerek Osmanlı döneminde gerekse de günümüz Türkiye'sinde ordunun siyasal yaşamdaki ağırlığını bu tarihsel değerlendirmelere dayandırmaktadır.

3.2. Yarı-Feodalizm Tespiti Yapanlar

Bu tartışmalarda yer alan üçüncü grup ise aralarında Belli, Erdost, Berktaş, Avcıoğlu ve Boran gibi isimlerin bulunduğu, Osmanlı'nın yarı-feodal olduğunu savunan tezdır. Burada ilginç olan nokta bu isimlerden üçünün YÖN ve MDD çevresinden gelmesine rağmen

¹⁸¹ Hikmet Kıvılcımlı, *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s.163-164

¹⁸² "Hür Göçebe çadırının nasıl esir pazarı Saraya döndüğü ve o yiğit, eşit İlkel Sosyalizm insanların neden bunak şatafat tutsaklarına döndüğü Devletin Doğuşu Bölümünde az çok belgelendi." Hikmet Kıvılcımlı, *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları. 1974, s.247

¹⁸³ Hikmet Kıvılcımlı, *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s.176

¹⁸⁴ Hikmet Kıvılcımlı, *Osmanlı Tarihinin Maddesi*, s.165

Boran'ın TİP'li olmasıdır. Bu yüzden İlkönce Boran'ın Osmanlı ve Türkiye üzerine olan görüşlerini özetlemekte fayda var. Behice Boran Osmanlı Devleti'nde hakim olan üretim biçimini feodalizm olarak tanımlamaktadır: "*Batıdaki örneklerinden kendine özgü önemli farklar göstermekle beraber, Osmanlı toplumu sözünü ettiğimiz bu temel niteliklere sahip olduğu için biz onu derebeylik toplum düzeninin bir çeşidi olarak kabul ediyor ve bu sıfatı kullanıyoruz.*"¹⁸⁵ Boran Osmanlı toplumunun tarihi konusundaki görüşlerini en derli toplu olarak Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları adlı kitabında değinmiştir. Osmanlıda kendine özgü ve merkezi bir feodal sistemin varolmasının gerekçelerini Boran şu şekilde açıklamaktadır: Feodalizmin temel ekonomik dayanağı toprak rantıdır. İkinci olarak feodalizm serfliğe yani toprağa bağlı tarım emekçisine gereksinim duyar. Bu temel niteliklere Osmanlı ekonomik sistemi de sahip olduğu için feodal üretim biçiminden bahsedilebilir. Burada Boran'ın boşlukta bıraktığı iki sorun var: Birincisi üretim biçiminin hem merkezi olup hem de feodal olup olamayacağıdır. İkincisi de feodalizmde olan özel mülkiyetin ve kapitalizm için gerekli olan emeğin özgürleşme sürecinin Osmanlıda yaşanıp yaşanmadığıdır. Boran'a göre Osmanlı kendi iç tarihsel evrimiyle kapitalizme geçmemiştir. Bizdeki Batılılaşma Batı'nın hammadde kaynağı ve mamul eşya pazarı olmamız ve emperyalizmin dışsal bir müdahalesi sonucunda gerçekleşmiştir. Bu nedenle de: "*Osmanlı İmparatorluğunda toplumsal değişme böyle dış baskı ve zorlamalara tepki olarak toplumun üst yapısında ve bu yapının askeri-idari mekanizmasında başladığı için, toplumun değişmesi yukarıdan aşağıya, tepeden inme olmuş ve bu değişimde devlet ve onu somutta temsil eden askeri-sivil kadrolar önemli rol oynamışlardır.*"¹⁸⁶

Bu askeri-sivil kadroların egemenliği Cumhuriyet Türkiye'sinde de devam etmiş, DP ile birlikte kısa bir süre bu egemenliğin yerini yeni gelişmekte olan komprador burjuvazi ve toprak ağaları almış ancak bu da uzun sürmemiştir. 27 Mayıs 1960 hareketi bu egemenliğe son vermiş yeniden sivil-asker kadrolar iktidarda "ben de varım" demiştir.¹⁸⁷ Ancak halk kitleleri DP'nin siyasal devamı olan AP'ye güçlü bir destekte bulunarak 27 Mayıs'ta iktidara geldiğini düşündüğü ezen devlet tipine, memurlar sultasına pasif bir direnişte bulunmuştur. Bundan ise Boran, her türlü tepeden inme "halka rağmen halkçılık" anlayışlarının sosyalist olsalar bile başarılı olamayacağı sonucunu çıkarmaktadır. Burada Boran MDD'ci ve YÖN'cülere üstü kapalı bir eleştiride bulunmaktadır.¹⁸⁸ Boran, MDD'ciler gibi Osmanlı'nın

¹⁸⁵ Boran, Behice. "Yakın Tarihimizde Yönetici-Aydın Kadro Ve Kalkınma Sorunumuz", *Sosyal Adalet*, No:8, Kasım 1964, s.6

¹⁸⁶ Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s.11

¹⁸⁷ Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s.51-52

¹⁸⁸ Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s.57

yarı feodal bir yapıya sahip olduğunu düşünmesine rağmen bu kesimlerle olan farklılığını da muhafaza etmekteydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı-feodal olduğunu düşünenler, ATÜT'ün varlığını reddetmişlerdir. Bu tezi savunanların en önemli vurgularından biri anti- feodal yapıyı değiştirmektir. MDD'nin ATÜT'ü reddedişi büyük ölçüde kendi politik stratejisine uygun bir tarih tezi olmamasıyla ilgilidir. ATÜT'ün kabulü aynı zamanda bürokrasinin Osmanlı ve Türkiye tarihinde egemen ve sömürücü bir sınıf olduğunu kabul etmek demektir. Halbuki MDD ve YÖN tam tersine tarihsel anlamda bürokrat sınıfının Türkiye'de izdüşümü sayılabilecek "zinde güçleri" yani ordu ve sivil aydınları devrimci bir ittifak olarak değerlendirmekteydi. Bu nedenle MDD kendi politik stratejisine ters düşecek bir teoriyi benimseyemezdi.

MDD'nin hakim üretim biçiminin feodalizm olduğunu savunurken dayandığı temel dayanaklar şunlardı: Osmanlı devleti feodaldi. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'ndaki feodalizmin Batı Avrupa'da şekillenmiş olan feodalizmden kısmi farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılıkları belirtmek için de "askeri feodal devlet" ya da "merkezi feodal devlet" gibi tanımlar ileri sürülmüştür. Muzaffer Erdost Osmanlı'nın feodal olduğunu şu gerekçelerle açıklamaktadır: Osmanlı toplumundaki temel üretici sınıf reaya yani köylülüktür. Reaya, doğuştan bir sınıf durumundadır ve kendi sınıfını değiştirmekte hür değildir. Reaya toprağa bağlıdır. Kendisine ekmesi için verilen toprağı terk edememekte, bunu yapsa bile ya "çift bozan" vergisi ödemekte ya da yakalandığında yine aynı işi yapmaya mecbur bırakılmaktadır. Bundan dolayı bizdeki reayayı "hür köylü" olarak değerlendirmek mümkün değildir. Reayanın üzerinde sipahinin sınırsız hukuki ve idari yetkilerinin olmaması ise bu gerçeği değiştirmez. Bunun nedenlerinden biri Osmanlı'nın merkezi bir feodaliteye sahip olmasıdır. Merkezi feodalizm, sipahi ya da başka güçlerin bağımsız feodal güçler oluşturmasını ve siyasal iktidarın başına sorunlar açmasını engellemek için böylesi bir sistemi uygulamaktadır. Osmanlı reyası tıpkı feodalitede olduğu gibi yarı köledir. Feodalizm, aristokrasiye ait toprağın köylüler tarafından işletilmesi ve bunun karşılığında emek ile karşılığının ödenmesi üzerine kuruludur. Bizdeki feodalizmin en önemli farklılığı toprağın hukuksal mülkiyetinin yönetici sınıfa ait olmamasıdır. Ancak toprağın padişaha bağlı askerlerin denetiminde olması ve topraktan elde edilen rantın öşür şeklindeki vergiyle elde edilmesi yoluyla da feodalizm mümkündür. Burada ortaya çıkan diğer bir farklılık da bizdeki rantın emek (angarya) olarak değil de direk olarak ürün olarak alınmasıdır. Bizdeki feodalizmin Batıdaki feodalizmden farklı olmasının nedeni ise bizdeki askeri-feodal devletin askeri amaçlara uygun olarak

düzenlenmiş olması, feodalizme merkezi bir karakter vermesi ve bunun sonucunda bağımsız feodallerin gelişmesinin engellemiş olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁸⁹

Ancak bu yaklaşımın en önemli kusuru özel mülkiyetin olmamasını açıklayamamasıdır ki bu aynı zamanda ATÜT'çülerin de en önemli dayanağıdır. Buradaki sorun sadece basit bir hukuksal ya da teknik sorun değildir. Osmanlı'da toprakta özel mülkiyetin olmaması aynı zamanda kapitalist birikimin neden gerçekleşmediğinin de cevabıdır. Feodalizmin belirleyici ekonomik özelliği, esas üretim aracını oluşturan toprağın büyük bir kısmının derebeylerinin elinde olması ve bunların topraklarını köylülere belli şartlar altında kiraya vererek değerlendirmesi üzerine kuruludur. Serfler, toprak sahibine, toprağı işletmenin karşılığı olarak belli bir miktarda vergi öder. Bunun yanında merkezi krallıklar zayıf olduğundan, iktidar bağımsız derebeyleri arasında bölünmüştür. Feodal beyler ihtiyaçlarını karşılamak için kendi arazilerinde zanaatçıların çalıştığı atölyeler yaptırıyordu. Bu yerler giderek şehirleşme yönünde gelişmişlerdir. Feodal sistem zamanla kendi içerisindeki içsel dinamiklerin sonucu olarak değişecek ve merkantilizmin koşullarını yaratacaktır. *“Ortaçağın erken dönemlerinden itibaren, kasabalar ve kentler feodal üretim tarzının bir parçası olarak gelişmeye başlamışlardı. Bu sayede kırlarla kentler arasındaki işbölümü derinleşmiş, yerel ticaret canlanmış, kasaba ve kentlerdeki loncalar çerçevesinde örgütlenen zanaatlarda üretim güçlerinin gelişmesi mümkün olmuştu. Bu erken dönemdeki yerel ticaret, esas olarak feodal beylerin lüks tüketimlerini karşılamaya yönelikti. 10. yüzyıl ve sonrasında ise uzun mesafeli ticaret gelişmeye başlamış ve bu eğilim hem kentlerdeki zanaatlar, hem de ticaret sermayesi için yeni birikim olanakları yaratmıştı. Öte yandan, feodal üretim tarzının bir parçası olmakla birlikte, kentlerin feodal üretim tarzı içinde özel bir konumu vardı. Vergisel üretimin hakim olduğu toplumlarda kentler, zanaatlar ve ticaret güçlü merkezi devletlerin denetimi altına girmekteydiler. Buna karşılık, feodalizmin erken aşamalarından itibaren Avrupa'da siyasal egemenlik feodal beyler arasında parçalanmış, parsellenmişti. Bu durum kasaba ve kentlere önemli bir özerklik getirmiş, feodal beylerin müdahalelerinden uzak bir biçimde gelişmelerine olanak sağlamıştı. Özel mülkiyet ve özel mülkiyete dayalı hukuk da bu koşullarda yayılmış, uzun mesafeli ticaretin gelişmesi tüccarların elinde sermaye birikimini hızlandırmıştı.”*¹⁹⁰

Feodalizmin ilerleyen aşamalarında (14.yüzyıldan sonra) meta üretiminin, ticaretin gelişmeye başlaması, feodal nitelik taşımayan şehirlerin kurulması gibi etkenlerin sonucu

¹⁸⁹ Muzaffer Erdost, "Türkiye'de Feodalizmin Kaynakları ve Bugünkü Durumu Üzerine Bir Taslak", *Aydınlık*, No:5, Mart 1969, s.359-360

¹⁹⁰ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1988, s.102-103

olarak feodal üretim ilişkileri çözülmeye başlamış ve feodalizmle kapitalizm arasında bir ara dönem olarak kabul edebileceğimiz merkantilist dönemin kapıları aralamıştır. Feodalizmin bu son döneminde bağımsız şehirlerin güçlenmesiyle birlikte özel mülkiyet yavaş yavaş gelişmiş ve belki bundan daha önemlisi pazar için üretimin yani meta üretiminin gelişmesi söz konusu olmuştur. Köylünün kendi ihtiyacının da ötesinde üretime yönelmesi ve bu fazlalığı pazar içerisinde değerlendirmesi beraberinde ticaret burjuvazisinin ve bu kapitalizmin güçlenmesine yol açmıştı.

3.2.1. ATÜT Savunucuları

Aralarında Sencer Divitçioğlu, Muzaffer Sencer, İdris Küçükömer ve kısmen de olsa Mehmet Ali Aybar'ın bulunduğu üçüncü bir grupta Osmanlı İmparatorluğunda hakim olan üretim biçimi olarak ATÜT'ü görmektedir. Bu gruptakilerin Osmanlı'nın feodal olduğu yönündeki teze karşı çıkışının temel gerekçeleri şunlardı: "a) toprağın dirlik sahiplerinin değil devletin olduğu, b) yargı yetkisinin dirlik sahiplerinde değil, merkezden atanan kadılarda olduğu, c) dirliklerin parçalanamaz oluşu, d) mevki ve makamların soya çekim yoluyla el değiştirmesi yasaklanmış olduğuna göre Osmanlı Devleti öncelikle feodal değildir." ¹⁹¹

Bunları belirtirken ATÜT'çülerin kendi aralarında bir takım farklılıklarının da olduğunu belirtmek gerekiyor. Yukarıda belirttiğimiz gibi Aybar hiç bir zaman ismini tam olarak telaffuz etmemekle birlikte ATÜT'çü olarak adlandırılabilir bir çizgide hareket etmiştir. Ama Aybar'ın ATÜT'çü Marksistlerle kimi farklılıkları da bulunmaktaydı. Örneğin Küçükömer bürokrasiyi ayrı bir sınıf olarak tanımlamazken ¹⁹²; Aybar bürokrasiyi bağımsız, ayrı bir sınıf olarak görmektedir: "Osmanlıda, bir devlete sahip olanlar sınıfı var. Yani Sultan ve gerek merkezde gerek taşrada Sultan adına kamu gücünü elinde tutanlardan oluşan bir sınıf var ki, hem ekonomiye, hem de politikaya egemendir. Tımar, narh ve gedik gibi kurumlar sayesinde bu sınıf ekonomiyi elinde tutar. Başlıca üretim aracı olan toprağın, Osmanlıda devlete ait olması, yöneticiler sınıfına tımar aracılığı ile toprak rantına el koymalarına olanak verir. Beri yandan bu sınıf merkezci ve dikeyine hiyerarşili bir devlet teşkilatı sayesinde ve merkezci bir orduya dayanarak, tüm ülkede buyruklarını yürütmüşlerdir. Yüzlerce yıl devam eden bu uygulama yöneticiler grubunda devletin sahibi olduklarına dair bir bilinç yaratmıştır. Her şeyden kendilerini sorumlu saymışlardır. Devletçi üretim ilişkilerinin sürdüğü Osmanlı toplumunda devleti yönetenler egemen bir sınıf oluşturmuşlardır.

¹⁹¹ "Osmanlı Toplum Düzeni Üzerine Tezler" Toplumsal Mücadeleler ve Sosyalizm Ansiklopedisi, Cilt:6, İstanbul: İletişim Yay., s.1735

¹⁹² İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması: Batılılaşma*, İstanbul: Alan Yay., 1989, s.11

Günümüzde aynı bilinci taşıyan asker-sivil yönetici kadro Devletin kaderi üzerinde daima son sözü söylemek hakkını kendinde görmektedir."¹⁹³ Bu nedenle Aybar'ın devlet ve sivil toplum arasındaki çelişkiyi önemseyen siyasal teorisinin ATÜT kuramından esinlendiğini söyleyebiliriz. Ancak bu söylediklerimiz Aybar'ın siyasal teorisinin liberal sivil toplumcu olduğu anlamına gelmez. Böylesi bir bakış açısı Aybar'ın siyasal teorisini anlamamak demektir her şeyden önce. Aybar, bürokrasi sorununu ele alırken sınıfsal bakış açısını hiç bir zaman bir kenara koymadı. İkinci olarak halk -devlet ya da sivil toplum- devlet çelişkisini ele alırken demokrasi sorununu sosyalizm sorununa bağlayarak ele aldı. Aybar'ın bu çelişkiyi önemsemesi hem onu klasik anlamda altyapı süreçlerini kaba bir şekilde algılayan dogmatik Marksistlerden ayırır; hem de üstyapı kurumlarına verdiği önemle zengin bir siyasal analiz zemini yaratmasının önü açılır. Aybar'ın bu yaklaşımının diğer bir sonucu da toplumu yukarıdan aşağıya şekillendireceğini varsayan "tepeden inme" MDD'ci yaklaşımla arasındaki mesafeyi açmasıdır: "*Genel çizgileriyle, halka dayanan aşağıdan yukarı bir sosyalizm kurma fikriyle siyaset alanına çıkan Türkiye İşçi Partisi, 1966'larda (Sencer Divitçioğlu'nun ilk fikirleri ve Partiye girişi bu tarihlere rastlar) klasik evrim şeması ve tipolojiden ayrılan bazı fikirleri, Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ın ağzından belirtmiştir. Bu fikirler özellikle Türkiye'nin sınıf yapısı ve bürokrasi ile ilgilidir. Seçmenin veya kütlenin, bürokrasinin partisi olarak görünen CHP ile bir uzlaşmazlık içinde bulunduğu gözlemi, TİP başkanını Türkiye'de bürokrasinin yerini özel bir yorum konusu yapmaya sürüklemiştir. Bu nokta örtük de olsa ATÜT'e bir atıf gizlidir.*"¹⁹⁴

Bu grupta yer alanlardan İdris Küçükömer ismi üzerinde durmak gerekiyor. Yukarıda kısaca belirttiğimiz üzere Aybar ile Küçükömer arasında bazı farklılıklarla birlikte, büyük ölçüde benzerlikler bulunmaktadır. İdris Küçükömer tıpkı Aybar gibi oldukça özgün bir sosyalistti. İdris Küçükömer'in 1968 yılında yazdığı *Düzenin Yabancılaşması-Batılılaşma* adlı eseri, 1960'lı yıllarda yaşanan strateji tartışmalarının tarihsel arkaplanı ve Osmanlı'dan günümüze uzanan süreçte Türkiye'nin tarihinin nasıl yorumlanacağı üzerine yazılan ilginç bir çalışmadır. Ayrıca bu kitap ile Küçükömer, sol ile toplum arasındaki kopukluğun tarihsel nedenleri üzerine de eğilmekte ve buna yanıtlar aramaktadır. Bu nedenle bu kitabı hem bir tarih yorumu hem de güncel politik stratejik tartışmayı içeren bir çalışma olarak görmek gerekiyor. Küçükömer'in bu kitapta dikkati çekmek istediği bir nokta da CHP'nin 1965 yılından beri geliştirdiği "Ortanın Solu" söyleminin yarattığı politik söylem karşısında solu uyarmaktır. Çünkü Küçükömer'e göre Ortanın Solu söylemiyle yeniden ortaya çıkan CHP,

¹⁹³ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, 1. Cilt, İstanbul: BDS Yay., 1988, s.66-67

¹⁹⁴ Oya Sencer, "Asya Tipi Üretim Tarzı ve Bir Tuzak", *Ant Dergisi*, 3 Temmuz 1970 No:176-3, s.82

Osmanlıdan beri süreklilik arz eden bürokratik ve halktan kopuk siyasal geleneğin bir devamıdır. Bu nedenle Küçükömer'e göre solu belirleyen temel eksen, bu bürokratik geleneği çeşitli yönleriyle devralan YÖN ve MDD çevresinde hayli yaygın olan "zinde güçler", "Kemalist ordu ile ittifak" veya "ilerici cunta" yaklaşımlarına karşı tarihsel bir analiz çerçevesinde karşı gelmelidir. Küçükömer tıpkı Aybar gibi Türkiye'deki siyasal hayatın genellikle kabul edilen "Cumhuriyet'in Osmanlı'dan yaşadığı bir kopuş ya da devrim" sonucunda doğduğu düşüncesinin tersine Osmanlı'dan günümüze yaşanan bir süreklilik olduğu varsayımından hareket etmektedir. Daha sonra Aybar'ın çokça eleştirilmesine yol açan üstyapı kurumlarına yönelik vurgu ve Türkiye'nin özgün koşullarını anlama çabası Aybar'ı içinde yaşadığımız toplumun tarihsel olarak içerisinde yaşattığı üstyapı kurumlarını ve siyasal belleğini anlamaya sevk etmiştir. Benzer bir çabayı Küçükömer'de de görmekteyiz.

Küçükömer'e göre Türkiye'deki siyasal yaşamı belirleyen çizginin aslında Osmanlı'dan beri yaşanan bir çatışmanın ürünü olmasıdır. Buna göre Türkiye'de iki ana siyasal gelenekten bahsedebilmek mümkün. Bir yanda Batı yanlısı ve zamanla laik karakter taşıyan bürokratik siyasal gelenektir. Bunlar Lale Devri'nin bürokratları, Tanzimat dönemi bürokratları ve Jön Türkler, İttihat Terakki, TBMM'deki Birinci Grup, Tek Parti döneminde CHP, 27 Mayıs'ta askeri darbeyi yapan Milli Birlik Komitesi ve nihayet Ortanın Solu söylemiyle İsmet İnönü'nün başkanlığını yaptığı CHP'den oluşmaktadır. İkinci siyasal gelenek ise bunun karşısında konumlanmış geleneksel 'İslamcı Doğucu Halk Cephesi'ne dayanmaktadır. Bu gelenek ise Yeniçeri-esnaf-ulema üçlemesinde Osmanlı zamanında zaten mevcut olup zaman zaman Batılılaşmanın sonuçlarından hem ekonomik olarak etkilenen hem de üstyapısal değişimle çatışma içerisinde olan kesimlerdir. Bu siyasal gelenek ise Küçükömer'e göre İkinci Abdülhamit, Prens Sabahattin'in Jön Türkler içerisindeki grubu, Hürriyet ve İtilaf Partisi, TBMM'de İkinci Grup, Tek Parti döneminde kurulduğunda hemen kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Fırka, Demokrat Parti ve onun devamı Adalet Partisi'nden oluşmaktadır. Bu tarihsel iki çizginin çeşitli siyasal biçimlerde süreklilik içerisinde devam ettiğini ve çatıştığını ileri süren Küçükömer'in bu yaklaşımını Aybar da paylaşmaktadır. Aybar, bu tabloyu aşağı yukarı aynı şekilde değerlendirmektedir. Bu nedenle Küçükömer (tıpkı Aybar'da olduğu gibi) Demokrat Parti'yi Türk siyasal hayatındaki bir ilerleme olarak görecektir. Çünkü ona göre DP, bürokrasiyi temsil eden CHP karşısında halkı temsil etmektedir. Küçükömer, sol olarak bilinen birinci kategoriyi sağ; sağ olarak bilinen ikinci kategoriyi de sol olarak kodlayarak okumaktadır. Bundaki temel verisi ise İkinci geleneğin halka daha çok dayanan; birinci geleneğin ise halkla karışık olan çizgisi ve üretici güçler önündeki engeli nedeniyle sağa daha yakın bulmaktadır.

Küçükömer'in Türkiye'nin tarihsel şartlarını değerlendirmesi klasik Marksist yaklaşımdan epeyce farklıdır. Küçükömer'in bu tarihsel değerlendirmelerinin temel çıkış noktası Türkiye'de Osmanlı'dan kalma ATÜT'ün belirleyiciliğidir. Bolca kullandığı toplumsal yabancılaşma gibi üstyapıya dair kavramsallaştırmaları da, bu üretim biçiminin toplumsal yapıyı şekillendirmesinin sonucudur ona göre. Türkiye'nin temel çelişkisi Batı'daki gibi kapitalizmin gelişimine ve sermaye birikimine neden olacak tarihsel şartlara ve sivil topluma sahip olamamasıdır. Dolayısıyla bu durum toplumun kendisini ifade araçlarına sahip olamayışı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Osmanlı'nın geleneksel toplumsal-siyasal-ekonomik sisteminin 16. yüzyıldan itibaren iç ve dış faktörler nedeniyle çözülmeye başlamasıyla birlikte; 19 yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın geleneksel sistemi tamamen iflas etmiş ve Batılılaşma dediğimiz olgu yaşanmıştır. Kapitalist bir düzenin yaratılmasının iç ve dış olanaklarının kalmadığı bir ülkede Bürokrasinin istediği anlamda bir burjuva sınıfı oluşamayacaktı. Bu nedenle de bizdeki bürokrasi Batı'nın ekonomik yapısının doğal bir sonucu olan kurumları taklit ederek Batılılaşabileceğini zannetti. *"Oysa bu yoldan batılılaşma, yabancı bir sosyal sistemin, giderek emperyalist olacak kapitalizmin, ekonomik tabanı üzerindeki ideolojisine, onun çıkarlarına uygun bir ortam yaratabilirdi."*¹⁹⁵ Feodal düzendeki gibi sosyal sınıfların olmadığı Türkiye'de, bürokrasi kendisi bir sınıf olamamakla birlikte artık ürüne el koyabilmekteydi. Sosyal sınıfların olmadığı ya da yeterince gelişmediği bir koşulda da temel çelişkiye inilememekte bunun yerine ideolojik çelişkiler (Laik-İslamcı) daha ön plana geçmekteydi. Cumhuriyet döneminde de aynı kavga devam etmiştir. Bu kavga toplumu ikiye ayırmış ancak bundan emperyalizm yaralanmıştır.¹⁹⁶

Küçükömer'e göre bürokratlar ayrı bir sınıfı oluşturuyordu. Bunun gerekçelerini ise şu şekilde açıklamaktaydı: Osmanlı'da asıl üretim aracı olan toprağın mülkiyeti padişaha aittir. Osmanlı toplumundaki Ulema, Yeniçeriler, Tımarlı Sipahi ve diğer yöneticiler üretime dahil olmadan üsten artık ürüne elkoymaktaydı. Bunlar padişahın rütbe verdiği ve artık üründen gelir elde eden gruplardı. Reaya karşısında üretim gücüne sahip olarak sadece padişah vardı. Padişah sınıf olamayacağına göre, padişahın rütbe verdiği, her an değiştirilebilir, üretim aracına sahip olmayan, sürekliliğe sahip olmadıkları (yani bu konumları babadan oğula geçmediği için) için artık ürünü geliştiremeyen bu gruba sınıf olarak bakılamaz. Osmanlı Devleti'nde bürokratların her an değiştirilebilir olması kendi aralarındaki grup beraberliğini sağlamaktan çok kendi aralarındaki rekabeti teşvik edici bir özelliğe sahipti. Bu nedenle bu bürokratların ortak çıkara sahip bir grup olarak güçlenmelerini de

¹⁹⁵ İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması: Batılılaşma*, s.10

¹⁹⁶ İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması: Batılılaşma*, s.90

engellemekteydi. (Küçükömer tek istisna olarak Ayanları ve Sened-i İttifakı görmektedir.) Bu özellik, ekonomik gelişimden çok Asyatik despotluğu sağlayan bir denge biçimiydi. Bu denge biçimi ise birikime sahip olan sivrilmiş bürokratların müsadere sistemiyle mallarına el konulmasına dayanmaktaydı. Bürokratların el koyduğu artık ürün ise sınıflaşmayı getirmeyecekti çünkü birikmiş servetin hukuksal güvencesinin olmaması, sermaye birikimine de olanak tanımıyordu. En ince detaya kadar kurulu bulunan merkeziyetçi devlet sistemi, içerisinde Batı feodalizminde olduğu gibi özerk yönetime sahip ve giderek burjuva yönetiminin ağır basacağı şehirlere de imkan vermeyecekti.¹⁹⁷

Küçükömer'in görüşlerinin önemli olan noktası solun halka dayanması gerektiğidir. Bu anlamda darbe beklentisini olumlamayan Küçükömer, sivil toplumun varlığını demokrasinin oluşması açısından önemli görmüş sol hareketlerinde aşağıdan yukarı doğru gelişmesini savunmuştur. Bu argümanlar yukarıda bahsettiğimiz gibi gerek Aybar gerekse TİP içerisindeki ATÜT yandaşları tarafından da paylaşılmaktaydı. Küçükömer'in diğer bir önemli özelliği de jakobenizmi reddetmesidir. 1960 yıllarda YÖN ve TİP arasındaki "devrimin yukarıdan aşağıya mı aşağıdan yukarıya mı" olması gerektiği tartışmasının gelip dayandığı ana mesele de budur. Bu açıdan gerek Aybar gerekse Küçükömer'in sosyalizm anlayışı, YÖN ve MDD çevresindeki jakoben devrim anlayışının karşısında ortaklık arz etmektedir. Her iki sosyalistin de sivil toplum, demokrasi ve sosyalizm arasındaki ilişkiyi önemsemesi; "zinde kuvvetlerden" çok topluma dayanılması gerekliliğini sürekli yinelemeleri de bu ortaklığın sonucudur. Küçükömer bürokrasiye dayanarak darbe ile sosyalizmin geleceği fikrine şiddetle karşı çıkmıştır. Dahası bir 27 Mayıs'ın daha olabileceğini zannedenlerin orduyu doğru bir şekilde tahlil edemediklerini; OYAK faktörünü ihmal ettiklerini belirtmektedir: *"Bilindiği gibi bütün subayların hissedar olduğu 'Ordu Yardımlaşma Ortaklığı' adlı kurumun kaynakları süratle genişlemiş ve bugün yabancı sermaye ile işbirliği yaparak dev montaj(otomobil, kamyon gibi) sanayii kuruluşlarına gitmiştir, kar hesabı içinde nerelere kadar gidebileceği de tahmin edilebilir. Öyleyse Abdülhamid piyesini protesto eden ilerici-laik Atatürkçü denen kimseler önce Ordu Yardımlaşma Kurumunun bu halini iyi değerlendirmeleri; bağımsızlık kavgasından söz ederek bürokratlarla işbirliği düşünen geniş cepheciler aynı değerlendirmeyi yapmadan hiçbir yere gidemezler; kendisine sosyalist diyenler de bu açık gerçekten korkup kaçamazlar."*¹⁹⁸ Küçükömer'in bu tahlili orduyu siyasal stratejilerinin dayanak noktası yapanlara yönelik yapılmış bir uyarıydı.

¹⁹⁷ İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması: Batılılaşma*, s.36-37-38

¹⁹⁸ İdris Küçükömer, "TİP'in Programı Değişmelidir", *Ant*, No: 99, 19 Kasım 1968, s.7

Küçükömer'in ortaya koyduğu bu sorunlar bugün bile gerek "sosyal demokrat" sol gerekse de sosyalist sol açısından tartışılması gereken güncel sorunlardır. Bugün Türkiye'deki iki sol anlayışın da yaşadığı temel krizin geri planında bu soruların halen yanıtlanmamış olması yatmaktadır. Ancak burada akla gelen bir kaç soruyu ifade etmek gerekiyor. "Solun halka dayanması sorununda geleneksel olarak milliyetçilik ve dine yaslanan sağ güçler daha avantajlı durumdadırlar her zaman. Uzun bir zamandan beri bu hamur ile yoğrulmuş toplumun bu alanda sola engel olan özelliklerini görmek gerekiyor. Aybar TİP içerisinde bu çelişkilerle karşılaşacak ve toplumun üstyapısına dair sorunların sol siyaset üzerinde nasıl engeller yarattığını fark edecektir. Aybar toplumsal yapıdaki geleneklerin tutucu olmasının sosyalizm önündeki bir engel olduğunun farkındaydı. Üstelik bizim toplumumuz Batı'daki gibi toplumsal alanda derin değişimlere neden olan Rönesans ve Sanayi Devrimi gibi aşamaları yaşamamanın ya da geç yaşamamanın bedelini ödemekteydi. Ayrıca yüzyıllar boyunca "Bey Takımı'nın" buyruklarına boyun eğmiş toplumun demokrasi geleneğine sahip olmaması da sosyalizmin Türkiye'de kök salmasını engelleyen faktörlerden sadece bir kaçıydı.¹⁹⁹ Ayrıca gerek Türkiye'de gerekse dünyanın bir çok ülkesinde sağ siyaset bu iki alanı hazır veri olarak kullanmada başarılıdır. Çünkü konformist ve pragmatist nitelikli sağ ideolojinin toplumu "dönüştürmek" gibi bir projesi yoktur. Elbette böyle bir projeyi gündeme alan sol bir açılımın önünde bu toplumun geleneksel üstyapısal kurumları da birer engel olarak çıkabilmektedir. Diğer bir sorun ise toplumu değiştirme/dönüştürme projesi olan sol, bunu halka dayanarak yapmak kadar halka karşı da yapmak zorunda kalmaz mı? Gerek Aybar gerekse de Küçükömer'in jakoben siyaset anlayışına karşı olduğunu biliyoruz. Ancak Marksizmin oldukça güçlü bir jakoben siyasal geleneği kendi içinde barındırdığını da unutmamak gerekiyor. Toplumu dönüştürme noktasında jakoben bir siyaset anlayışın kimi zaman gerekli olduğu tezi öyle çok kolay yabana atılacak bir önerme değildir. Bu önermenin risklerinin de çok fazla olduğunu kimi zamanda demokrasiyi dışlayan yönünün olduğunu unutmadan siyasette çoğu zaman "topluma dayanmak" söyleminin de her zaman somut olarak sorunları çözmediğini belirtmek gerekiyor.

Asya Tipi Üretim Tarzına dair tartışmalar uzunca bir süre acaba bu tarzın feodalizm olup olmadığı ya da feodalizmin değişik bir biçimi olup olmadığı noktasında yoğunlaşmaktaydı. Halbuki bu iki üretim tarzı arasında esaslı farklılıklar bulunmaktaydı. Buradan hareketle ATÜT'çülerin ileri sürdükleri argümanları özetlemek gerekiyor: Her şeyden önce feodalizmde özel mülkiyet kavramı var ve toprak derebeylerinin özel mülkiyeti konumundadır. Halbuki Asya Üretim Tarzında toprağın ortak mülkiyeti devlete aittir.

¹⁹⁹ M. A. Aybar, *Neden Sosyalizm*, 2.bs., İstanbul: BDS Yayınları, 1987, s.175-177

ATÜT'de devlet toprağı işleme için dağıtır ama burada toprağı işleyenlerin özel mülkiyeti söz konusu değildir, ya da önemsiz derecede sınırlıdır. Özel mülkiyeti güvence altına alacak bir hukuk sistemine sahip değildir. Başta padişahın bulunduğu ve hiyerarşiye göre alta doğru inen bir bürokrat sınıf toprağı işleyenlerden elde ettiği vergilere dayanarak sömürü faaliyetini yürütür. Feodalizmde ise devletin böylesi bir role sahip olmayıp toprak rantına doğrudan el koyar. Merkezi devletin böylesi bir konumu söz konusu değildir. Ayrıca ATÜT'de servet birikimi ne kadar çoğalır çoğalsın bu kesinlikle özel mülkiyete dönüşmez. Sömürücü bürokratik sınıf, toprağın devletin adına tasarruf hakkı vardır ama bu toprağı babadan oğula miras yoluyla devredemez. Bu şekilde özel mülkiyetin birikimi engellenir. Osmanlı'da olduğu gibi üst düzey bir bürokrat öldüğünde ya da öldürüldüğünde tasarrufunda olan mülkiyet müsadere sistemi ile devlet hazinesine devredilir. Halbuki feodalizmde bir derebeyi öldükten sonra mülkiyeti oğluna devredebilir, böylece özel mülkiyet rejiminde bir süreklilik sağlanır. Osmanlı'da merkezi sistemin zayıflaması sonucunda 19 yüzyılda feodalizm benzerindeki ayanlık sistemi ortaya çıkmış, ancak merkezi sistemin ilk işi bu ayanları ortadan kaldırmak olmuştur. Görüldüğü üzere bu tür örnekler genel sistemin içerisinde olağanüstü koşulların neticesinde ancak istisnai durumdaydı. Varolan devletin bütün örgütsel yapısı bu merkeziliği korumak ve devam ettirmek üzerine kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda reform hareketlerinin en büyük hedefinin merkezîyetçiliği kuvvetlendirmek üzerine kurulması hem bu tutumun ürünü hem de bu reform hareketinin zorunlu bir sonucuydu. Osmanlı'da klasik bu yapının modernleşme hareketi sonucunda yavaş yavaş çözülüşünün sembolik miladı Tanzimat Fermanı'dır. Tanzimat ve Islahat Fermanı ile birlikte özel mülkiyet aşamalı bir şekilde gelişmiş ve klasik sistem çözülmüştür.

Buradan feodalizm ile ATÜT arasındaki ikinci önemli bir ayrıma geliyoruz: Merkezîyetçilik. Feodalizm, siyasal sistem olarak merkezîyetçi bir yapıya sahip değildi. Feodal sistemde çoğu zaman kral ile derebeyiler eşit konumlara sahiptiler. Her derebeyi kendi sınırları içerisinde ekonomik ve hukuksal olarak tam yetkiye sahipti. Toprakları üzerindeki anlaşmazlıklarda hukuksal olarak ceza verebilme hakkına sahipti. Merkezi devlet ya yok ya da çok zayıf özerkliği güçlü bir federasyon yapısındaydı. Böylesi bir yapı içerisinde zaman içerisinde sivil toplumun gelişmesi de söz konusu olabilmiştir. Zamanla feodal derebeylerinin topraklarını işleten serflerin kitlesel güçleri ile büyüyen şehirler gittikçe güçlenmiş ve bu şehirler toplum sözleşmesi yoluyla özerk bir yönetime sahip olabilmiştir. Unutmamak gerekiyor ki böylesi bir yapı ancak merkezi idarenin olmadığı ve siyasal iktidarın çok parçalı olarak dağıldığı böylece çeşitli güç dengelerinin bu duruma elverişli ortam hazırladığı koşullarda mümkün olabilirdi. Bu sayede ne krala ne de herhangi bir derebeyine bağlı bu

şehirler zamanla kapitalizmin gelişmesi için ortam hazırlamış ve ticaret yoluyla zenginleşen bir burjuva sınıfı meydana getirmiştir. Toplum sözleşmesi ile şehirlerde yaşayan kesimler hukuksal bir zemin içerisinde kendilerine ait ekonomik ve siyasi örgütlenmeler yaratabilme bilincine sahip olabilmişlerdir. ATÜT'de ise böylesi bir şey mümkün olmamıştır. Her şeyden önce toplumsal siyasal idare ve ekonomi en ince detaylarına kadar merkezi devlet tarafından belirlenmekteydi. Devlet, lonca sistemiyle zanaat üretimini bile sıkı bir şekilde kontrol etmekteydi. Her an değiştirilebilir bürokratik bir sınıf aracılığıyla despotik bir idare söz konusuydu. Padişahın mutlak otoritesini sınırlayan dünyevi bir güç ya da kurumlaşma söz konusu değildi. Feodalizmde devlet gölge bir fenomen iken ATÜT'de devlet her şeydir. Böylesi toplumsal bir sistemde özerk ara noktalar olmadığı için sivil toplumun gelişmesi mümkün olmamış, sermaye birikimini esas alan kapitalizmi olgunlaştıracak hukuksal, ekonomik ve siyasal bir sistem olmadığı için kapitalizmin gelişmesi bu tür ülkelerde dışarıdan bir müdahale (emperyalizm) ile mümkün olabilmıştır.

ATÜT tezini savunanların teorik açmazlarından biri emperyalizmin müdahalesine ilişkin bu görüşleridir. Doğu toplumlarını durağan ve despotik karakterli olarak tanımlayan ATÜT'çülere göre Doğu toplumlarının kendi içsel dinamikleri sonucu kapitalizme geçişi ya da daha ileri bir toplumsal üretim biçimini yakalamaları mümkün değildir. Bu nedenle emperyalizmin müdahalesi kapitalizmin gelişmesinde belirleyici bir öneme sahiptir. Marx'ta örtük olarak emperyalizmi "haklı gösterebilecek" pozitivist tarihselci bu yaklaşımı Muzaffer Sencer şu şekilde göstermektedir: "*İşte Osmanlı İmparatorluğu'nda toprağın komünal mülkiyeti ve toprak insan ilişkilerini belirleyen kuralların sonucu olan üretim organizasyonu, mülkiyet ilişkilerinin ve buna bağlı olarak sistemin çözülmesini engellemiş ve onlara statik ya da evrime dirençli bir özellik kazandırmıştır. Evrime karşı dirençli olan Osmanlı toplumu, ancak 16. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Batı kapitalizminin çözücü etkileriyle yapısal değişikliğe uğramıştır.*"²⁰⁰ Sencer, bizde yerli kapitalizminin kendi iç dinamikleri ile gelişmemesinin en önemli nedeni olarak şunu görmektedir: Batı'nın ekonomik üstünlüğüne bağlı olarak meydana gelen mali sorunlar yüzünden vergi sisteminde değişiklikler yaşanmış, miri toprak sistemi yavaş yavaş çözülmüş ve emeğin özgürleşmesi tamamlanmıştır. Ancak diğer yandan Osmanlı el sanatları Avrupa'nın ucuz ve kaliteli malları karşısında tutunamadığı ve emeğin özgürleşmesi ve el sanatlarının yıkılması Batı kapitalizminin etkisinin ürünü olduğu için de bizdeki kapitalizm kendi iç dinamikleri ile gelişmemiştir.

²⁰⁰ Muzaffer Sencer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, İstanbul: Geçiş Yayınları, 1971, s.8

Bu yorumda doğruluk payı olmakla birlikte bu yorumun kendisi içsel dinamikleri ihmal etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda önce askeri alanda daha sonra ise iktisadi ve sosyal-kültürel alanda gerçekleşen reformlar 16. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı'nın toprak ve siyasi sistemindeki tıkanmanın da doğal sonucudur. Bu tıkanıklar dışsal faktörlerle birleşince daha da hızlanmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitalizmin ekonomik ve hukuksal altyapısının kurulmasına dair bir takım adımlar atılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda iktisadi bir yapıdan çok mali bir yapıdan söz etmek mümkün. Vergi sistemine dayanan ve modern bir ekonomik işleyişin uzağında olan bu sistem elbette kendi iç işleyişine uygun bir hukuki yapıya sahipti. İktisadi bir ekonominin temeli sayılabilecek şirket yapılanmalarını ele aldığımızda bu durumu daha açık görebiliriz. Geleneksel Osmanlı hukukunda ortaklık ilişkileri şer'i hükümlere göre düzenlenmişti. Mecelle'de "şirket-i mudaraba" diye anılan şirket türünde, elde edilen ürün ya da kazanç ortaklar arasında pay edilirdi. Ortaklar arasında çıkabilecek herhangi bir anlaşmazlık şer'i mahkemelerde çözüldü. Bu sistem Tanzimat sonrasında Avrupa ile olan ticaretin çok büyük miktarlarda gelişmesi ile birlikte işlevini yitirmeye başlamış bunun yerine Batı'da yürürlükte olan ticari mevzuat benimsenmeye başlanmıştı. 1850 yılında "Kanunname-i Ticaret" yasası, Fransız Ticaret Kanunundan esinlenerek çıkartılıyordu. Bunun ardından, 1861 yılında, yine Fransız mevzuatından yararlanılarak Usul-ü Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi başlığı altında ticaret yargılama usulü tüzüğü çıkarılıyordu. 1863 yılında Fransız mevzuatının yanı sıra başka denizci ulusların yasalarından da esinlenerek Ticaret-i Bahriyye Kanunnamesi kabul ediliyordu.²⁰¹

Osmanlıdaki klasik yapının çözülmesi açısından 19. yüzyıldaki gelişmeler oldukça önemlidir. Bunlardan en önemlilerden birisi artık işlemez halde olan tımar sisteminin kaldırılmasıdır. 1839'da padişahın ilan ettiği Hattı-ı Şerif ile uyrukların can ve mal güvenliğinin korunacağı, müsaderenin kaldırılacağı ve varlıkların miras yoluyla devredileceği garantisi verilmiştir. 1840 yılında ise Avrupa hukukundan esinlenerek hazırlanan Ceza Kanununun ile müsadere suç sayılmıştır. 1858 yılındaki Arazi Kanunname-i Hümayunu ile birlikte toprakta özel mülkiyetin önü açılmıştır.²⁰² Tanzimat Dönemindeki bu çözümlenin sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitalizm doğrultusunda Batılılaşma süreci başlamıştır.

Maurice Godelier'e göre ATÜT'ü feodal üretim biçiminin değişik bir çeşidi olarak görmek pek de mümkün değil: "*Asya tipi üretim tarzı kavramı ne ilk çağın köleci üretim*

²⁰¹Zafer Toprak, *Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918)*, Ankara: Yurt Yayınları, 1982, s. 38

²⁰²Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Ankara: Yurt Yayınları, 1982, s.72

tarzıyla, ne de feodal üretim tarzıyla karşılaştırılamıyacak kadar özgül, orijinal bir üretim tarzını belirtir. Burada toprağın ortak bir şekilde kullanıldığı, hala kısmen, aile ilişkilerine göre örgütlenmiş, ilkel topluluklar (komünoteler) ve bu toplulukların gerçek veya hayali birliğini temsil eden, ana iktisadi kaynakların kullanımını denetleyen, ve egemenliği altında bulunan toplulukların emek ve ürünlerinin bir kısmına aracısız olarak sahip çıkan bir devlet gücü söz konusudur. Bu iki ögenin (ilkel toplum ve devlet gücü) söz konusudur. Bu iki ögenin (ilkel toplum ve devlet gücü) bir arada bulunması Asya tipi üretim tarzının özünü meydana getirir. Bu üretim tarzı sınıfsız toplumlardan sınıflı toplumlara geçiş şekillerinden birini, belki de en eskisini, meydana getirir ve bu geçişin çelişkisini de içinde taşır." ²⁰³

Yukarıda belirttiğimiz gibi ATÜT, feodal üretim tarzından pek çok özellik bakımından ayrılmaktaydı. Marx, bu ayrımı fark etmiş; ama kapsamlı bir şekilde analiz edememiştir. Burada ATÜT ismini fetişleştirmeye de gerek yok. ATÜT ya da başka bir isim olsun sonuçta Avrupa dışında İran, Çin, Osmanlı gibi devletlerin, tarihlerinde feodal üretim biçiminin olduğu tartışmalıydı. Bu nedenle sadece bu örnekler bile göstermektedir ki Marksizm de bilinen beşli şemanın sorgusuz sualsiz evrensel bir tarihsel gelişim olarak kabul edilmesi mümkün değildir. ATÜT tartışmalarında bu kavramın belirsizlikleri kendi içerisinde taşıdığını unutmamak gerekiyor. Çünkü Afrika, Asya ve Amerika kıtasında feodalizmin Avrupa'daki gibi olmadığını; ancak burada belirgin bir şekilde ATÜT'den de bahsedilemeyeceği ortadadır. Bu coğrafyalarda hakim olan üretim biçimlerinin karmaşıklığı ve çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda ATÜT tanımının buralardaki üretim biçimlerini açıklamakta yetersiz kaldığı unutulmamalıdır.

3.2.2. Türkiye Sol Hareketinde Strateji Tartışmaları

ATÜT konusundaki tartışmalar çoğu zaman politik kaygıların sonucunda güncellik kazanmış ve Marksist çevrelerde hararetli bir tartışmaya yol açmıştır. Elbette ki bu tartışmalar beraberlerinde başka tartışmaları da gündeme getirmekteydi. 1960'larda gerek bazı bağımsız Marksist aydınların gerekse de YÖN, MDD ve TİP'ten oluşan Türkiye Solu'nun hararetle tartıştığı üç temel gündem olduğunu biliyoruz: 1) Türkiye'nin tarihsel geçmişinin değerlendirmesi ve egemen üretim biçiminin klasik Marksist şemaya uyup uymadığı sorunu. 2) Türkiye'de kapitalizmin somut tahlili 3) Türkiye'nin sosyalizme geçişte izlemesi gereken strateji ve ittifaklar politikası... Hatırlatalım ki bu konuda yürütülen tartışmalar aynı zamanda

²⁰³ Maurice Godelier, "Asya Tipi Üretim Tarzı ve Marksist Şemalara Göre Toplulukların Evrimine Önsöz", Çev. İrvem Keskinoglu, *Asya Tipi Üretim Tarzı*, Chesneaux, Varga, Lichteim, Canale v.d., İstanbul: Ant Yay., 1970, s.138 (vurgular kitabın yazarına aittir.)

1960'lı yılların sonlarına doğru Türk solunun yaşayacağı bölünmenin de nüvelerini oluşturmuştur.

1960'lı yıllarda Türkiye'nin az gelişmişlik sorunu üzerinde yürütülen tartışmalar, hem iç hem de dış bazı koşulların derin izlerini taşıyordu. 1960'lı yıllar bilindiği üzere dünyada klasik emperyalizmi zorlayan ulusal kurtuluş savaşları, en parlak günlerini yaşamaktaydı. Latin Amerika'daki ulusal hareketler, Fransa'ya karşı savaştan Cezayir, ABD'ye karşı başlayan Vietnam direnişi, Nasır'ın "Arap Sosyalizmi" döneme damgasını vurmuştu bile.

Bu gelişmelerin Türkiye'ye yansımaması mümkün değildi. Türkiye'de Tanzimat döneminden beri "ülkeyi kurtarmak ve çağdaş uygarlıklar seviyesine ulaştırmak" arzusu gerek bürokratlar gerekse de aydınlarımız içerisinde oldukça güçlüydü. Bu iki hedef Türkiye'de aydınların şekillenmesinde önemli rol oynamıştı. Çok partili hayata geçilmesinin ardından Demokrat Parti ile uygulanmaya çalışılan liberal politik ve ekonomik uygulamalardan hayal kırıklığına uğrayan ve 27 Mayıs darbesi ile yeni bir arayışa giren aydınların büyük kısmı, ya sosyalist oldu ya da sosyalizme sempati duymaya başladı. O dönemde dünyadaki gelişmelere bakıldığında az gelişmişlik ve kapitalizm arasındaki ilişkiye dair olan tartışma oldukça revaçtaydı. Marksizmden esinlenen az gelişmişlik ve bağımlılık teorisine göre üçüncü dünya ülkelerinin yaşadığı geri kalmışlığın ya da geri bırakılmışlığın temel nedeni dünya kapitalizminin eşitsiz gelişimi ve bu eşitsiz gelişim içerisinde merkez kapitalist ülkelerin yaşadığı gelişimin bedelinin az gelişmiş ülkelere ödetilmesiydi. Üstelik bu sitemin bir parçası olmayı sürdürdükçe azgelişmişlik zincirini kırmak mümkün olmamaktadır. Her şeyden önce emperyalist ülkeler dünyada yarattığı ilişkiler ve kurumlar vasıtasıyla böylesi bir gelişmenin önündeki başlıca engeldi. Buradan çıkarılacak siyasal çıkarsama ise her ulusun kendi kaderini tayin etmesi, şeklen bağımsız ülkelerin ise siyasal ve ekonomik bağımsızlıklarına kavuşarak planlı ve karma bir ekonomiye geçmesi, madenlerden büyük şirketlere değin üretimin kamulaştırılmasıydı. Ülke içinde emperyalizm ile işbirliği içerisindeki "bir avuç" işbirlikçi sınıfın tasfiyesi ile böylesi bir hedefe varılabilirdi. Sovyetler Birliği'nin Çarlık Rusya'sından sosyalizmle dünyanın ikinci siyasal ve ekonomik süper gücü haline gelmesi, bir çok az gelişmiş ülke için açık ya da gizli bir ilham kaynağı ve modeli oluşturmaktaydı. Bizdeki aydınların da bu ortamdan ve arayışlardan etkilenerek sosyalizme doğru yönelmesi şaşırtıcı değildir. Bu arayışlar içerisinde şekillenen sosyalist kuşağın öncelikleri ve beklentileri de bu doğrultuda olacaktı.

1960'lı yıllarda bakıldığında sosyalizmin dinamik öznelerinden biri aydınlardır. Kapitalizmin gelişmesi sonucunda geleneksel rollerinin sarsılması ile birlikte aydınların

yaşadıkları hayal kırıklıkları sosyalizme yönelmelerinde etkili olmuştur. TİP'in bütün işçi sınıfı vurgusuna rağmen aslında adındaki gibi işçilerin ağırlıkta olduğu bir siyasal parti değildi. Başta ekonomik olarak orta düzeydeki aydınların TİP'e yönelmesi tesadüf değildir. Bunun dışında ise TİP Alevi ya da Kürt kökenli yurttaşların yaşadığı kırsal kesimlerden de hatırı sayılır oy alabilmiştir. 1960'lı yılların ortalarından itibaren gelişen ve TİP'i aşan öğrenci gençlik hareketi de aydınların sol hareket açısından taşıdıkları ağırlığı göstermektedir.

Bu değerlendirmeler ışığında bakıldığında 1961 yılında yayın hayatına başlayan Yön'ün sosyalizmi kavrayışını anlamak daha kolay olacaktır. Yön 1960'lı yıllarda dünyada da yaygın olan az gelişmiş ülkelere ait sosyalizm anlayışını yansıtan bir dergidir. Ancak ileri sürdüğü görüşler sadece kendi dönemine değil bir dönemin sol anlayışına damga vuracak niteliktedir. Ondan dolayı Yön Dergisi'nin Türkiye Sol'u için taşıdığı esas önem, taşıdığı ideolojik-politik çizgiden ileri gelir. Yön Dergisi yayın hayatına başladığı 1961 yılından yayın hayatına son verdiği 1967 yılları arasındaki çizgisiyle Türkiye'deki sosyalizm tartışmalarında belirleyici olmuştur. Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Sosyal, İlhan Selçuk Yön'ün çizgisini tayin eden asıl yazarlardır. Bu başyazarlardan oluşan dergide eski Kadro Dergisi'nden Şevket Süreyya Aydemir, TİP'ten Sadun Aren, Çetin Altan, eski TKP'lilerden ise Mihri Belli, (E. Tüfekçi imzası ile) Erdoğan Berktaş gibi isimler de dergiye yazılarıyla katkıda bulunmaktaydı. İşin ilginç tarafı ise pek çok TİP'linin bu dergide yazmasına karşılık Aybar'ın yazmamasıdır.

Yön Dergisi'nin ideolojik söylemleri ile MDD çizgisi arasında büyük benzerlikler bulmak mümkün. YÖN iktisadi bir kalkınma stratejisinden hareket etmiş; ideolojik olarak ise sosyalizm, milliyetçilik ve Kemalizm arasında bir yol tutturmuştur. Genel olarak "Sol Kemalizm" olarak adlandırabileceğimiz bu çizgi, sosyalizmden etkilenmiş ama asıl olarak *"Yön hareketi doğrudan doğruya 27 Mayıs'ın bir ürünü ve sonucu olarak, beklentileri 27 Mayıs tarafından karşılanmamış seçkinlerin hayal kırıklıklarından"*²⁰⁴ doğmuştur. Bu nedenle 27 Mayıs'ın tamamlanması temel siyasi hedeflerinden olmuştur. Yön'ün devrim anlayışı devleti kurtarmak ve ele geçirmek stratejisi üzerinden şekillenmiştir ve kesinlikle ihtilalci yöntemleri dışlamaktadır. Yön çevresi, Türkiye'nin en büyük sorununu olarak ekonomik olarak geri kalmışlığını ve emperyalizme olan bağımlılığını görmüştür. O zaman temel hedef ülkeyi ekonomik ve politik olarak bağımsızlığına kavuşturmaktır. YÖN *"bağımsızlık davası yanında bütün öteki meseleleri ikinci derecede önemli saymaktadır."*²⁰⁵ Yön'e göre

²⁰⁴ Ertuğrul Kürkçü, "Kapitalizm ile Komünizm Arasında 'Geleneksel Aydınlar': Yön Hareketi", **Toplumsal Mücadeleler ve Sosyalizm Ansiklopedisi**, Cilt:6, İstanbul: İletişim Yay., s.2006

²⁰⁵ Doğan Avcıoğlu, "Biz Ne İstiyoruz?", **Yön**, No:198, 11 Ocak 1967, s.3

bağımsızlık, ülkeyi emperyalizmin işbirlikçisi gayri milli burjuvaziden ve onun devlet bürokrasisi içerisindeki temsilcilerini temizlemek ve bu yöndeki reformları gerçekleştirmek ile mümkün olabilirdi. Yön bu bağımsızlığın demokratik devrim ile gerçekleştirilebileceğini düşünmektedir. Demokratik devrimin kapsamı ise şu şekilde çizilmekteydi: "*Demokratik devrim, Türkiye'nin ekonomik ve politik bağımsızlığını tam olarak gerçekleştirmek demektir. Bu devrim emperyalizme ve emperyalizmle ortaklaşa olan yurt içindeki parazit çevrelere karşıdır. Demokratik devrim ülkemizde feodalizmin bütün kalıntıları yok etmek demektir. Bu devrim büyük toprak sahiplerine karşı bir devrimdir. Demokratik devrim, yurdun bütün güçlerini seferber ederek halktan yana, planlı bir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirerek Türkiye de sosyalizmin kuruluşuna elverişli ortamı yaratmak demektir.*"²⁰⁶

Derginin baş teorisyeni Doğan Avcıoğlu, sosyalizmi hızlı bir kalkınma modeli olarak değerlendirmektedir: "*Biz, sosyalizmi bir kalkınma metodu olarak ele alacağız. Az gelişmiş memleketler arasında bulunan Türkiyemizde, hürriyet ve sosyal adalet içinde hızlı kalkınmayı sağlayacak tek metod sosyalizmdir.*"²⁰⁷ Burada anılması gereken diğer bir noktada Yön'ün Tanzimat döneminden beri aydınlarımız arasında neredeyse bir slogan haline gelmiş "Batıyı yakalama" arayışının mirasçısı olması ve bunun için en uygun adresinin sosyalizm olduğu inancını taşımasıdır. Yine Avcıoğlu'nun bir açık oturum esnasında "*Batı uygarlığına hızla yetişmek, memleketi hızla kalkındırmak, aradaki farkı hızla kapatmak bakımından da, bir metod olarak sosyalizmin gerekliliğinden*" bahsetmesi anlamlıdır.²⁰⁸ Burada Avcıoğlu'nun üzerinden atladığı asıl mesele ise sosyalizmin aynı zamanda "Batı uygarlığının" en önemli eleştiricisi olmasıdır. Yön'ün sosyalizm anlayışı bu olunca; sosyalizmin programı da buna göre şekillenecekti.

Yön Dergisi'nin programatik görüşlerinin ele alındığı daha doğrusu bu derginin manifestosu olarak kabul edebileceğimiz ve bir çok aydının ortak imzasıyla yayınlanan "Bildiri" de temel olarak şu noktalar üzerinde durulmaktaydı: Atatürk devrimlerinin temel amacı Türkiye'nin temel hedefi olan Batı'nın üretim seviyesine ulaşmasıdır. Halbuki bugün Türkiye, ciddi bir ekonomik ve sosyal bir bunalım içerisinde. Sosyal bunalım da ekonomik bunalımın bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Ülkeyi yöneten kadrolar ise ülkeyi kalkındıracak bir felsefeye sahip değildir. Bundan da önemlisi köklü reformlara girişmeden bu amaç gerçekleştirilemeyecektir. Özel teşebbüse dayanan bir iktisat sisteminin Türkiye'yi hızla çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırması mümkün değildir. Kalkınmanın sağlanabilmesi

²⁰⁶ "Türk Milliyetçilerine Sesleniş", *Yön*, No: 110, 7 Mayıs 1965, s.9

²⁰⁷ Doğan Avcıoğlu, "Niçin Sosyalizm", *Yön*, No:7, 31 Ocak 1962, s.3

²⁰⁸ "YÖN'ün Sosyalizm Konusunda Açık Oturumu:Üç Profesör Sosyalizmi Savunuyor", *Yön*, No:7, 31 Ocak 1962, s.10

tasarrufların çoğaltılması ve devletin ağırlıklı bir biçimde müdahil olduğu bir ekonomik sistem ile gerçekleştirilebilir. Kilit sanayiler mutlaka devletin elinde olmalıdır. Bu ekonomik sistem aynı zamanda plana dayanmalı ve planlama devletçiliğin vazgeçilmez unsuru olmalıdır.²⁰⁹

Bu bildiri geniş bir aydın çevresinin imzasıyla yayınlanmıştır. Bildirinin metni Aybar'a da gönderilmiş ancak Aybar bu bildiriye imza atmamıştır. Ayrıca bazı TİP'lilerin zaman zaman Yön Dergisi'nde yazıları yayınlanırken Aybar'ın bu dergide hiç yazmadığını da hatırlatalım. Aybar bildiriye neden imza atmadığını ve bu bildiride neleri eleştirdiğini Yön Dergisi'nin yayın kuruluna gönderdiği bir mektupta açıklar. Aybar'ın bu mektupta Yön Dergisi'nde çıkan manifesto niteliğindeki bildiriye yönelik getirdiği eleştiri, TİP'in Yön çevresi ile yaşadığı ayrılığın kökenine ışık tutması açısından da oldukça önemlidir. Aybar bu mektubunda Yön "Bildirisinin" içeriği ile ilgili önemli noktaların altını çizer: Aybar öncelikle bu bildiride açıklanan devletçilik meselesinin ele alınışını ve bildirinin siyasal doğrultusunu eleştirmektedir: *"Diyeceğim şu ki, devletçilik de, plan da Esope'nin dilleri gibidir: çalışan halk sınıflarının yararına da zararına da olabilirler. Geri kalmış bir toplumun kurtulması ve halkın yararına olması için devletçiliğin de planın da sosyalist bir özde olması ve çalışan halk sınıflarının temsilcileri tarafından uygulanması, hiç değilse denetlenmesi şarttır. Oysa bu noktaya bildiride hiç ilişilmemiş. Üstelik bugün toplumumuza gerçekten yön veren durumda olanlarla olmıyanlar [olmayanlar] sanki topluma birlikte yön vermiyorlarmışçasına eşit tutulmuşlardır. Bundan dolayı günümüzün birinci derecede önemli konusu olan çalışan halk sınıflarının bağımsız bir politik kuvvet olarak mesela büyük bir emek partisi içinde ortaya çıkmaları sorunu örtbas edilmiş olduğundan başka, kalkınma ve kurtuluş gerçekte eski sömürücü sınıflardan beklenmiş oluyor."*²¹⁰ Görüleceği üzere Aybar'ın üzerinde durduğu esas nokta Yön Dergisi'nin manifestosunun sosyalist bir özden yoksun olmasıdır. Aybar'a göre devletçilik sınıfsal bir bakış açısından değerlendirilmedikçe ciddi bir perspektif sorunu ortaya çıkmaktadır.

Yön Dergisi 1930'lı yıllarda çıkan Kadro Dergisi'nin görüşlerine önemli ölçüde yakındır. Aybar daha sonraki dönemlerde de Yön'ü değerlendirirken bu noktanın altını çizer: *"Doğan Avcıoğlu'nun çevresinde toplanan sol eğilimli aydınların çıkardığı YÖN dergisi, bir yeni çeşit yeni KADRO hareketi olarak değerlendiriliyordu. Yön yayın yaşamına, ilk sayısında yer verdiği bir bildiri ile girmişti. Bir çeşit manifesto idi. Türkiye'nin kurtuluşu,*

²⁰⁹ "Bildiri", Yön, No: 12, 7 Mart 1962, s.4

²¹⁰ Mehmet Ali Aybar, Mehmet Ali Aybar'ın Müdafaaları ve Mektupları (1946-1961), Haz. Barış Ünlü, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.154

Tanzimatçı geleneklere uygun olarak, gene Bey takımının 'ilerletici' girişimlerine bağlanıyordu. Şu farkla ki, bu kez tepeden inmeciler, Bey takımının sol kanadındandı..."²¹¹ Yön Dergisi'nin Marksizmden etkilendiğini ancak Marksist olmadığını söylemek gerekiyor. Bu bildiriye dair gelen kimi eleştiriler üzerine derginin kendisini savunmak için "*Fakat Bildirinin marksist olduğunu söylemek, haksız bir iddiadır.*" sözleri kendini savunmanın ötesinde bir gerçeğe işaret etmektedir.²¹²

Burada değinilmesi gereken ikinci bir noktada Yön çevresinin milliyetçilik ile olan ilişkisidir. Doğan Avcıoğlu kendi sosyalizm anlayışlarının ne olduğu sorusuna verdiği cevapta her hangi bir sosyalizm modelinin kendileri için geçerli olamayacağını açıklamaktadır. Avcıoğlu'na göre Türkiye gibi az gelişmiş ülkeler, köklü reformlarla ortaçağdan kalma feodal kalıntıları tasfiye etmek zorundadır. O halde Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerdeki sosyalizm, köklü değişimi radikal ve kısa zamanda gerçekleştirecek beyaz bir ihtilal şekline olması gerekmektedir. Bu nedenle "Batı sosyalizmi" Türkiye için geçerli olamaz. Az gelişmiş ülkelerde olmayan sermayeyi yaratmak zorundadırlar. Batı'da milli gelirin dağıtılışındaki adaletsizliklerin giderilmesi birinci öncelikken Az gelişmiş ülkelerde bunun kadar milli gelirin artırılması da önemli bir görevdir. Türkiye'de Batı'daki gibi kalkınmayı gerçekleştirebilecek güçte bir burjuvazi olmadığı için devletçiliği zorunlu kılmaktadır. Türkiye'nin bu sosyal ve ekonomik şartlarından dolayı Batı sosyalizmi Türkiye'ye örnek olamaz.

Buna karşılık olarak "Doğu sosyalizmi" de (SSCB'yi kastediyor) Türkiye'ye örnek olamaz. Türkiye'deki sosyalizm radikal olmalı; ancak baskıcı yöntemlere dayanan Doğu sosyalizm modeli Türkiye için örnek teşkil etmez. Avcıoğlu'na göre Atatürk devrimlerini geliştirme ve ileriye götürme yolu "Türk sosyalizmi"dir: "*Türk halkının refah ve saadeti için mücadele eden sosyalistlerin, gerçek milliyetçiler olduklarına inanıyoruz. Sosyalizmin milliyetçi anlayışı, milli bağımsızlık konusunda da görülmektedir. Sosyalist, Amerikan boyunduruğunu da, Rus boyunduruğuna da karşıdır.*"²¹³ Gene Avcıoğlu başka bir yazısında kendi sosyalizm anlayışlarının belli bir ülkeye ya da modele bağlı olmadığını bu anlamda da kendilerinin bağımsız, milliyetçi sosyalistler olduğunu vurgulamıştır: "*Bizim komüniste de saygımız vardır, ama Moskova'nın, ya da Pekin'in değil, Türkiye'nin komünisti olmak ve önce Türkiye demek şartıyla. Moskova ve Pekin papağanlarının, Washington uşaklarından pek farklı yaradılıştaki olduklarını sanmıyoruz. Türkiye bugün bir bağımsızlık savaşı içindedir. Bu*

²¹¹ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1*, İstanbul: BDS Yay., 1988, s.172

²¹² "YÖN Cevap Veriyor", *Yön*, No: 12, 7 Mart 1962, s.3

²¹³ Doğan Avcıoğlu, "Sosyalizm Anlayışımız" *Yön*, No:36, 22 Ağustos 1962, s. 3

milliyetçi savaşın öncülüğünü yapan Türk sosyalistleri, bağımsızlığımıza gölge düşürecek davranışlara, nerden gelirse gelsin, en ufak müsamaha göstermeyeceklerdir." ²¹⁴ Yön Dergisi'nde "Türk sosyalizmi" deyimini kullananlardan biri de eski TKP'li ve sonradan Kadro Dergisi'nin yazarlarından olan Şevket Süreyya Aydemir'dir. Bu ise Yön çizgisinin esasında Kadro Dergisi'nin daha gelişmiş bir hali olduğu tezini destekler mahiyettedir. Aydemir'e göre Dünya siyasi tarihine yön veren üç hareket vardır. Bunlar Fransız Devrimi, Sovyet Komünist Devrimi ve Türkiye'nin öncülük ettiği milli kurtuluşçu çizgideki devletçi milliyetçiliktir. Avrupa'yı yoğurmak isteyen Fransız devrimi ile dünyayı yoğurmak isteyen Sovyet Komünizmi kendi doğal sınırlarının sonuna gelmişlerdir. Bu nedenle "keskin sınıf kavgaları" ve "kanlı ihtilallere" dayanmayan Türk sosyalizmi bağımsızlık arayışındaki tüm milletler için geçerli bir örnektir. ²¹⁵

Buradaki "Türk sosyalizmi" teriminden yola çıkarak Aybar'ın da kullandığı bu ifadenin Yön Dergisi ile benzeştiği ilk başta düşünülebilir. Ancak buradaki benzerlik esasen terimsel bir benzerliktir. Dikkate edilirse Yön Dergisi'nin teorisyenlerine göre sosyalizm ve ulusalcılık arasındaki bağı kurarak kullandıkları "Türk Sosyalizmi" ifadesi, Türkiye'nin az gelişmiş bir ülke olmasının getirdiği kendine özgü koşulların ürünüdür. Yön'cülerin biraz da abartarak vurguladıkları tez, kapitalizmin dolayısıyla burjuva ve işçi sınıflarının yeterince gelişmediği bir Türkiye'de Batılı tipte bir sosyalizmin gerçekleşmesinin mümkün olmayacağıydı. Halen feodal üretim ilişkilerinin güçlü olduğu Türkiye'de sosyalizm sınıf çatışmaları üzerinden gerçekleşmeyecektir. Bu nedenle Avcıoğlu'nun ve diğer Yön yazarlarının "özgünlük" ya da "Türk sosyalizmi" iddiaları büyük ölçüde bu az gelişmişlik ile Türkiye arasında kurdukları ilişkinin bir ürünüdür. Halbuki Aybar "Türkiye'ye özgü sosyalizm" derken bunu Türkiye'nin üretim biçimlerinin gelişim açısından Avrupai bir örnek izlemediği varsayımından yola çıkarak geliştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin kapitalizme diğer Batı ülkelerinden farklı bir biçimde geçtiğini ve ayrı bir üretim modeline sahip olduğunu; bu tarihsel özelliğinden dolayı Türkiye'nin egemen sınıflarının ve onun karşısındaki sınıfların klasik Marksist şemayı takip ederek anlayamayacağını söylemiştir Aybar. Türkiye'deki sosyalistlerin de bu tarihsel şartları göz önünde bulundurarak Türkiye'ye uygun sosyalist stratejiyi oluşturması gerektiğini savunmuştur Aybar. Bu nedene Aybar, Avcıoğlu gibi "özgünlük" meselesini az gelişmişlik üzerinden kurmaz. Aybar'ı Yön çizgisinden farklı kılan bir özelliği de onun üstyapının siyasetteki önemini sık sık vurgulamasıdır. Halbuki Yön

²¹⁴ Doğan Avcıoğlu, "Sovyetler ve Biz" Yön, No:148, 28 Ocak 1966, s. 3

²¹⁵ Şevket Süreyya Aydemir, "Türk Sosyalizminin Özellikleri", Yön, No:56, 9 Ocak 1963, s.9

yazarları daha çok ekonomik yapının vülger bir şekilde önceliğini tanıyarak sosyalizmi savunmaktaydılar.

Yön Dergisi yarı-feodalizm tespitine bağlı olarak ATÜT'ü reddetmekteydiler. Doğan Avcıoğlu, Sencer Divitçioğlu'nun "Asya Tipi Üretim Tarzı ve Azgelişmiş Ülkeler" adlı kitabı ile ilgili Yön Dergisi'nde yazdığı eleştiri yazısında ATÜT'ü reddetmiş Batı tarihinin feodalizmden kapitalizme doğru evrildiğini, kapitalizme geçiş şartlarını sadece bu çizginin sağladığını, bu evrim çizgisinin kendi özel akışı içerisinde evrensel bir sonuca ulaştığı için tipik olduğu görüşünü savunmuştur.²¹⁶ Buradan da anlaşılacağı üzere ATÜT'çü olarak tanımlanabilecek Marksistler "Türkiye'ye özgü sosyalizm" ifadesini kullanırken bu üretim biçiminin sağladığı tarihsel farklılığı vurgulamaktadır.

TİP'in parlamentoya girmesinin ardından çıkan TİP-Yön tartışmasını ele almak gerekiyor. Elbette ki bütün bu tartışmalar, geçmiş tarihin ve üretim biçimlerinin ne olduğu; bunun üstyapısal ve altyapısal anlamda bugüne bıraktığı miras ve bu tanımlamalar üzerinden nasıl bir sosyalist strateji geliştirilebileceği meseleleri üzerine odaklaşmaktaydı. TİP ve Yön arasındaki ilk tartışma sosyalizme ulaşma noktasında hangi sınıflarla ittifak yapılıp yapılmayacağı üzerinden şekillenmekteydi. Buna bağlı olarak sosyalizmi gerçekleştirmek için toplumsal bir özne olarak işçi sınıfının yeterince olgunlaşmış olgunlaşmadığı tartışmanın bir boyutunu oluşturmaktaydı. Yön, bu konuda Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkede işçi sınıfının henüz yeterince olgunlaşmadığını düşünürken; TİP aksi istikamette düşünmekteydi. TİP'e göre Türkiye'deki köklü toplumsal dönüşümü gerçekleştirme yeteneğine bilimsel ve tarihi açıdan sahip olan sınıf işçi sınıfıdır.²¹⁷ İkinci bir sorun ise Türkiye'nin toplumsal ekonomik yapısının nasıl tanımlanacağıydı. Birinci cevaplardan yola çıkarak verilebilecek yanıtları tahmin etmek pek de güç değil. Yön Dergisi, Türkiye'yi yarı feodal bir ülke olarak tanımlarken; TİP ise kapitalist bir ülke olarak tanımlamaktaydı.

Burada Yön ile TİP arasındaki stratejik ayrımlardan biri de emperyalizme ve kapitalizme karşı mücadelenin nasıl yapılacağına ilişkin tartışmadan çıkmaktadır. Türkiye'yi geri kalmış, emperyalizmin siyasal ve ekonomik hakimiyeti altında gören Yön' e göre anti-emperyalist mücadele öncelikli ve hayati bir öneme sahiptir. TİP ise kapitalizmi yıkmak için yapılan sosyalist mücadelenin aynı zamanda emperyalizmin tahakkümüne de son vereceğini düşündüğü için mücadele stratejisini anti-kapitalist bir çizgide odaklamayı daha doğru bulmaktaydı. Doğan Avcıoğlu TİP'in stratejisini şu şekilde eleştirir: *"Türkiyenin [Türkiye'nin] 1 numaralı meselesinin, bugünkü bağımlı durumdan kurtulmak olduğu noktasında, sanırız,*

²¹⁶ Doğan Avcıoğlu, "S. Divitçioğlu'nun Kitabı Üzerine", *Yön*, No:169, 24 Haziran 1966, s.13

²¹⁷ *Türkiye İşçi Partisi Programı*, İstanbul: Karınca Matbaası, 1964, s. 54

bütün sosyalistler birleşmişlerdir. Bu görüşün gerektirdiği antiemperyalist milliyetçi mücadele, henüz sosyalizme hazır olmıyan, [olmayan] fakat sağlam Atatürkçü geleneği ile, antiemperyalist mücadeleye açık olan önemli çevrelerde destek bulmaktadır. Milliyetçi mücadele, bu çevrelerin bilinçlendirilmesi ve kazanılması ile ancak gerçek bir ağırlığa kavuşacaktır. Ne var ki TİP, bir yandan antiemperyalist mücadeleyi 1 numaralı mesele sayarken, öte yandan klasik bir proleter-burjuva mücadelesinin sloganlarını ön plana çıkararak güçleri dağıtmakta ve zayıflatmaktadır. Başka bir deyişle, TİP, aynı anda iki meydan muharebesi vermekte, üstelik ikinci muharebeye hazır güçlerin azalmasına ve amaçların dağılmasına yol açmaktadır."²¹⁸

Burada ortaya çıkan diğer bir tartışma ise mücadelenin öznelinin ne olacağı sorunundan kaynaklanıyordu. TİP programında da açıkça ifade ettiği gibi işçi sınıfının öncülüğünde sosyalist devrimin yapılabileceğini savunmaktaydı. TİP'e göre Türkiye'de günden güne gelişmekte olan kapitalizm böylesi bir sınıfı sosyalist devrimin temel öznesi haline getirmişti.²¹⁹ Yön ise bu görüş ile temelden ayrılmaktaydı. Devrim, az gelişmiş bir ülkedeki sadece olgunlaşmamış işçi sınıfa dayanarak yapılamazdı. Türkiye'de devrimi gerçekleştirmek için işçi ve köylü sınıflara dayanılmak zorunludur. Ne var ki bu güçler henüz yeterince örgütlü ve güçlü olmadıkları için tutucu güçler koalisyonu karşısında güçsüz kalmaktadırlar. Yön'e göre anti-emperyalist mücadele bir cephe işi olmalı ve mümkün olduğunca geniş tutulmalıdır. Aksi durumda başarıya ulaşması söz konusu olamaz:"*Çağımızda, değişen dünya kuvvet dengesinin ve kütlelerin artan politik ağırlığının etkisi ile, milliyetçi mücadele, sosyalist olmıyan [olmayan] güçlerin liderliğinde de başarıya ulaşabilmekte ve sosyalizme yönelebilmektedir.*"²²⁰

O zaman "zinde kuvvetler" olan ordu böylesi bir projenin yürütülmesi için başlıca özne olabilirdi:"*Türkiye'nin özel şartlarında bir devrim savaşı, toplumdaki kuvvet dengesi gerçekçi gözle değerlendirildiği takdirde, başlangıçta, Atatürk'ün tanımladığı anlamda bir 'Devrimci Ordu Gücü'ne dayanacaktır: Asker, sivil genç devrimci aydınlar, öğretmenler ve üniversite gençliği, devrimin ilk andaki dayanaklarıdır.*"²²¹ TİP'in savunduğu parlamentocu çizgiyi eleştiren Avcıoğlu'na göre Batı'da ilerici bir rol oynayabilen parlamento ve seçimler Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde sosyal yapıyı değiştirmekte son derece yetersiz kalmakta,

²¹⁸ Doğan Avcıoğlu, "TİP'e Dair...", Yön, No: 168, 17 Haziran 1966, s.3

²¹⁹ "Halkın öz partisini kurmakla işçi sınıfımız demokratik öncülüğünü fiilen ispat etmiştir." Türkiye İşçi Partisi Programı, İstanbul: Karınca Matbaası, 1964, s.51

²²⁰ Doğan Avcıoğlu, "Sınıf Mücadelesi, Sosyalizm ve Milliyetçilik", Yön, No: 182, 23 Eylül 1966, s.3

²²¹ Doğan Avcıoğlu, Devrim Üzerine, Ankara: Bilgi Yayınları, 1971, s.21

hatta gerici güçleri kuvvetlendiren bir yapıya bürünmektedir.²²² Doğan Avcıoğlu'na göre parlamenter usullerle toplumsal devrim yoluna yönelebilmiş tek bir az gelişmiş ülke mevcut değildir. Bu durumda Yön parlamenter stratejiyi etkisiz olduğu gerekçesiyle eleştirmiştir. TİP Yön çevresinin kendilerine yönelik parlamentarizm eleştirisini getirmesini samimi bulmamaktadır. Çünkü bu eleştiriyi getirenler bir yanda TİP'i kıyasıya eleştirirken diğer yandan ise CHP ile dirsek teması kurmanın yollarını aramaktadır: "...kimileri Türkiye İşçi Partisinin burjuva parlamentarizmi içinde eylemde bulunmasını şiddetler yererek, örgütledikleri, 'sosyalistçilik oynamak' la suçlamaktadırlar... Ayrıca, bu kimselerin, 'burjuva parlamentarizmi içinde sosyalistçilik oynamak' yerine önerdikleri eylem de, böyle bir parlamentoyu oluşturan kimi burjuva partileriyle, ilerencilik adı altında, bir çeşit koalisyona gitmek tutarsızlığıdır."²²³

Yön TİP'le girdiği polemikte yalnız değildi. MDD'ciler de TİP ile olan görüş ayrılıklarını aynı derginin sütunlarında ifade etmekteydiler. TİP'in MDD ile olan tartışmasına geçmeden önce MDD stratejisinin teorik köklerinin nereye dayandığına dair bir kaç şey söylemek gerekiyor. Suavi Aydın'a göre MDD teorisinin ilk kaynağı Kadro Hareketidir. 1927'deki TKP içerisindeki ayrışmanın ardından Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev gibi isimlerin öncü rolü oynadıkları Kadro Dergisi'nin temel düşüncesi öncelikle Türkiye'de sermaye birikiminin ve milli burjuvazinin oluşması üzerinden temellenmiştir. Bu açıdan İttihat ve Terakki ve CHP ile ortak bir programa sahip olduklarını söyleyebiliriz. Bu ortaklığın temeli milliyetçilik ve milli kurtuluşçuluk üzerine kurulu olmasıdır.²²⁴ MDD düşüncesinin ve Kadro hareketinin düşünsel öncüsü ise Galiyefizm'dir. Çarlık Rusya'sında Ekim Devrimi esnasında ortaya çıkan bu akım Rusya'daki Türklerin milliyetçi ve sosyalist bir sentez etrafında toparlamaya çalışan bir akımdır. Aydın'a göre "Galiyef, Marksist terminoloji kullanmakla birlikte, özünde bir 'Üçüncü Dünya' milliyetçiliği yapmaktadır... Burada, Marksizm'in tersine, tarihin ilerletici öznesi 'sınıf' değil, 'ulus'tur."²²⁵

Aydın' a göre MDD düşüncesinin ikinci kaynağı ise Maoizm ve ÇKP'dir. Bu kaynak Pekinci Kanada'ya bağlı olmaktan çok; 1960'ların ulusal kurtuluş savaşlarının gündemi belirlediği bir süreçte üçüncü dünyacı duruşu nedeniyle Maoizmin devrim stratejisine duyulan yakınlıktan kaynaklanmaktadır. Maoizmin vurguladığı bağımsızlık, kalkınmacılık, temel çelişkinin emek ve sermaye arasında değil; emperyalizm ile ulusal kurtuluş mücadelesi

²²² Doğan Avcıoğlu, "Parlamentoculuk", Yön, No: 158, 8 Nisan 1966, s.3

²²³ "Türkiye Sosyalizmi ve Forum", Forum, No: 344, 1 Ağustos 1968, s.5 (Vurgular yazıya aittir)

²²⁴ Suavi Aydın, "Milli Demokratik Devrim'den Ulusal Sol'a Türk Solunda Özgücü Eğilim", Toplum ve Bilim, Sayı: 78, Güz 1998, s.61

²²⁵ A.g.e. s.65

arasında olduğu yönündeki savı ve sosyalizm aşamasından önce anti-feodal ve geniş cepheli milli demokratik devrim fikri bizdeki Yön ve MDD'ye ideolojik ilham kaynağı olmuştur.

Bu tartışmaların taraflarından MDD kanadı, zinde güçler olarak adlandırılan ilerici bir askeri darbenin devrimin yapılmasında önemli bir rol oynayacağını düşünmekteydiler. Milli Demokratik Devrim'in esası anti-emperyalist ve anti-feodal bir yapıya sahip olmasıdır. Her geri kalmış ülke gibi Türkiye'de temel çelişki işçi sınıfı ile sermaye arasında değil; emperyalizm ve onun ülke içerisindeki işbirlikçileri ile Türkiye'nin ulusal güçleri arasındaki çelişkidir. Çünkü MDD'cilere göre Türkiye'de bir sınıf çelişkisi olmakla birlikte temel çelişki bu değildir. Temel çelişki emperyalizm ile millet güçleri arasındaki çelişkidir.²²⁶ O zaman Milli Demokratik Devrim'in temel üç düşmanı: Emperyalizm, emperyalizme bağlı ülke içerisindeki kapitalist işbirlikçisi sınıf ve feodal sınıftır. Emperyalizmden ve onunla işbirliği içerisindeki komprador burjuvazi ve feodal güçlerin baskısından kurtulabilmenin tek yolu ilk önce ulusal bir demokratik devrimden geçiyordu. Ancak bu aşama gerçekleştikten sonra sosyalist devrim mümkün olabilirdi. O nedenle amaç hemen sosyalizm olamaz; çünkü Türkiye'nin toplumsal yapısı ve şartları bunun için henüz uygun değildir. Milli Demokratik Devrimin en önemli teorisyeni Mihri Belli'ye göre devrimi yapabilmek için geri kalmış ve yarı feodal bir ülke olan Türkiye'de sadece işçi sınıfının gücü yeterli değildir. Bu yüzden Türkiye'nin şartları göz önüne alındığında işçi sınıfı devrime önderlik edemez.²²⁷ O zaman DP'nin iktidarıyla işbirlikçi burjuvazi ve feodal mütegalibe karşısında güç kaybeden, başını askerlerin çektiği geleneksel bürokratik sınıf ve sivil aydın kesimleri böylesi bir devrimin en önemli müttefiki olacaktır. Bunun yanı sıra şehir ve köy küçük burjuvazisi de Milli Demokratik Cepheye yer alacak güçler arasında yer almaktadır. Burada belirtilmesi gereken diğer bir sınıf olan milli burjuvazinin konumu strateji tartışmalarında önemli bir yere sahiptir. Belli'ye göre milli burjuvazi demokratik devrimde kaypak bir rol oynayan güç olarak ancak geçici bir rol oynayabilir. Bu nedenle demokratik devrime öncülük edecek güçler arasında Belli, milli burjuvaziye saymaz. Milli burjuvazi, güçlü bir halk hareketinin yükseldiği ve emperyalizm ve ona bağlı işbirlikçi sınıflar güç kaybetmeye başladığı durumda devrime geçici bir süreyle katılabilir. Bu olmazsa bile milli burjuvazi en azından tarafsızlaştırılmalıdır. Demokratik devrimden sonra bu güçlerin sosyalist bir devrime karşı olmalarına neden yoktur diye düşünmekteydi MDD cephesi. Milli Demokratik Devrim tezinin bizim konumuz açısından en çarpıcı yanı "zinde güçler" olarak tanımlanan bürokratik sınıfa atfedilen roldür.

²²⁶ Şakir Keçeli, "Milletvekili Arkadaşlara" *Türk Solu*, No:58, 26 Aralık 1968, s.2

²²⁷ E. Tüfekçi, "Sosyalizmde Metod Meselesi", *Yön*, No: 152, 25 Şubat 1966, s.12

Başında belirttiğimiz gibi gerek Yön'cüler Türkiye'de sosyalist bir devrimi gerçekleştirecek güçlü bir işçi sınıfının olduğunu düşünmüyorlardı. Kapitalizm yeterince gelişmediği için buna bağlı olarak işçi sınıfı da yeterince gelişmemişti. MDD'ciler de bu konuda benzer düşüncelere sahiptiler. Gerek MDD'ciler gerekse de Yön'cüler açıkça koymasalar da işçi sınıfının devrimci kapasitesine yönelik bir güvensizlikten hareket etmektedirler. Bu nedenle zinde güçler olarak tanımlanan sivil-askeri bürokrasiye özel bir konum atfedilmektedir. Mihri Belli bunu şu şekilde açıklar: "*Türkiye'de küçük-burjuva bürokrasisinin durumu, örneğin Avrupa ülkelerindeki bürokrasinin durumundan çok değişiktir. Avrupa'da çok kez bürokrasi egemen sınıfın kayıtsız şartsız emrinde olmuştur... Oysa Türkiye'de ve bazı geri kalmış ülkelerde asker-sivil aydın zümrenin zaman zaman egemen sınıflara karşı, bu sınıflardan ayrı bir demokratik güç olarak tarihi gelişmeye müdahale ettiği görülmüştür.*"²²⁸ Belli bu sınıfın gücünün kaynağını ise tarihsel süreç içerisinde oynadığı rolden kaynaklandığını düşünmektedir. İkinci Meşrutiyet, Kurtuluş Savaşı ve 27 Mayıs gibi tarihsel süreçlerin bu sınıfın öncülüğünde gerçekleşmesini ise tezini kanıtlamak için örnek göstermektedir. Ancak yinede belirtmek gerekiyor ki Mihri Belli, Avcıoğlu'na göre işçi sınıfının rolünü biraz daha öne çıkarmaktaydı. Mihri Belli'nin Avcıoğlu'ndan bir farkı da milli burjuvazinin rolü konusundaydı. Belli'ye göre milli burjuvazi Demokratik Devrim'de rol oynayacak ancak bu rol Avcıoğlu'na göre daha sınırlı olacaktır. Demokratik Devrimin gerçekleşmesinde Avcıoğlu vurucu güç olarak orduyu; Belli ise gençliği ön planda tutacaktır. Bu farklılıkları bir yana koyacak olursak Belli ve Avcıoğlu'nun siyasal stratejik ortaklıkları daha fazlaydı.

Diğer taraftan ise Aybar, toplumsal düzenin yapısı ile ilgili olan görüşleriyle tutarlılık içinde böylesi bir tezi benimseyemezdi. Her şeyden önce Aybar, MDD'cilerin devrimin öznesi olarak gördükleri bürokrat sınıfı, egemen sınıf olarak değerlendirmekteydi. Aybar hem kendi ülkesindeki siyasal sistemi hem de başta Sovyetler Birliği olmak üzere mevcut sosyalist ülkeleri eleştirirken bürokrasi kavramı üzerinde özellikle durmuştur. Aybar'a göre Sovyetler Birliği'ndeki egemen bürokrasi, kapitalizmdeki bir sınıf gibi devleti ve ekonomiyi ellerinde bulundurduğu için tıpkı Osmanlı bürokrasisi gibi sömürücü ve asalaktı. Osmanlı Devleti'nde özel mülkiyete sahip olmayan; ancak ekonomiyi ve devleti denetleyen bu sınıf yüzyıllardan beri muazzam bir bürokratik aygıt olarak ortada durmaktadır. Diğer yandan Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bürokratik sınıf, varlığını Cumhuriyet Türkiye'sinde de devam ettirmiş; kimi zaman iktidarı burjuvazi ile paylaşmış kimi zaman da burjuvazi ile çatışmıştır. Aybar'ın "Bey takımı" olarak nitelediği bu sınıfa dair yorumu şu şekildeydi: " 'Bey takımı' nı batıdaki

²²⁸ Mihri Belli, *Milli Demokratik Devrim*, Ankara: Aydınlık Yayınları, 1970, s.59

bürokrasilerle bir tutmak, onu burjuvazinin el ulağı sanmak gafletlerin en büyüğü olur. Bey takımı şu anda kapitalizmi benimsemiştir. Ama zaman zaman burjuvazinin temsilcilerini iktidardan uzaklaştırarak yönetime elkoyduğuna[el koyduğuna] tanık oluyoruz. Bey takımı yüzyıllarca yıldan beri devletle özdeşleşmiş olduğundan, devleti kimseye hesap vermeyen kutsal bir güç olarak tanıyan Osmanlı devlet felsefesini günümüz koşullarında yaşatmaya çalışıyor. Padişahların halk üzerindeki 'velayet' ve 'vesayet' haklarına sahip çıkarak, halkı, halktan çok düşündüğüne inanıyor."²²⁹ Aybar "Bey takımı" olarak nitelendirdiği kesimlerin, Türkiye'deki demokrasinin kökleşemeyişindeki sebeplerden birini oluşturduğunu düşünmekteydi. İşte bu görüşlerinden dolayı Aybar, Yön Dergisi çevresinin izlediği stratejinin ister Kemalizm ister ise sosyalizm adına olsun bürokratik sınıfı yeniden canlandırmaktan başka bir şey olmayacağını ve de kapitalizmi tasfiye edemeyeceğini düşünmekteydi. Halk desteğine sahip olmayan bu tür tepeden inme yöntemlerin sonuç alamayacağı gibi bunun demokrasinin ve sosyalizmin ruhuyla da bağdaşmayacağına inanmaktaydı: "Bir yeni 27 Mayıs'la sosyalizmin kestirmeden kurulabileceğini düşünenler varsa, bu kimseler hata içindedirler. Çünkü halkımız (Osmanlı tipi Devlete) bir dönüştür diye, tepeden inme sosyalizm denemesine, hiç değilse pasif kalmak sureti ile, karşı koyacaktır."²³⁰ Sol bir darbe stratejisini doğru bulmayan Aybar, bunun yerine devrimin tepeden inme değil halka dayanarak parlamenter yoldan yapılması gerektiğine inanmaktaydı. Aybar daha Yön ile polemiklerin başlamadığı bir dönemde yukarıdan aşağıya bir değişimin gerçekleşse bile halk arsında kökleşmedikçe sonuç alınamayacağını; dolayısıyla uzun erimli ve demokratik düzen içerisindeki bir mücadeleyle bunun sağlanabileceğini düşünmekteydi.²³¹ Aybar, 27 Mayıs darbesinin sonuçları yönünden ilerici olduğunu düşünse de askeri darbelerden medet ummamıştır. Aybar'ın en önemli özelliği demokrasiyi bir politik taktik olarak değil sosyalizmi bütünleyen bir ilke olarak görmesi ve bu ilkeyi politik yaşamında tutarlı bir şekilde uygulamaya çalışmasıdır.

Aybar, MDD ve Yön tezlerinin diğer bir zayıf noktası olarak Türkiye'de kapitalimin gelişim düzeyini ve işçi sınıfının rolünü küçümserlerini görmektedir. Aybar'a göre Türkiye 1950'li yıllardan beri kapitalist üretim ilişkileri yaşayan ve sosyalizmi gerçekleştirebilecek bir gelişmiş işçi sınıfına sahiptir. Bu nedenle Yön'ün ve MDD'nin sosyalizm görüşünü olumsuz bürokrat geleneğin izlerini taşıdığı için eleştirir.: "Sosyalizmin sadece bir ekonomi tekniği olduğunu sananlar; ve belli başlı üretim araçlarının kamulaştırılmasıyla, sosyalizmin

²²⁹ Uğur Mumcu, *Aybar İle Söyleşi Sosyalizm Ve Bağımsızlık*, İstanbul: Tekin Yayınları, 1990, s.184

²³⁰ Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm: Seçmeler 1945-1968*, "Kuzu Postuna Bürünenler Ancak Koyunları Aldatabilirler" Aybar'ın 21 Ağustos 1966'da TİP Bakırköy kongresindeki konuşması ss.469-475) İstanbul: Gerçek Yayınları, 1968, s.474

²³¹ Mehmet Ali Aybar, "Aşağıdan Yukarıya Doğru", *Sosyal Adalet*, No:1, 19 Mart 1963, s.8

*kurulabileceğini düşünenler hata içerisinde dirler. Çünkü bunlar sosyalizmi hangi sosyal sınıfların kuracağı noktasını karanlıkta bırakmaktadırlar. Aslında bu düşüncede olanlar (Osmanlı tipi Devlet yönetimini) yani tepeden inme ceberrut [ceberut] devlet anlayışını sosyalizm etiketi altında devam ettirmek hayali peşindedirler.*²³²

Mihri Belli'nin ve Yön çevresinin darbe beklentilerinin olduğu zamanlarda 15-16 Haziran Olayları zaten işçi sınıfının Türkiye'de politik açıdan olgunlaştığını göstermekteydi. İkinci olarak feodalizmin varlığının iddia edilmesi ve anti-feodal mücadele de TİP'in kabul etmediği diğer bir yaklaşımdı. TİP' göre toplumsal ve ekonomik olarak Türkiye'de feodalizmin geçerli olduğu bölgeler sadece Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesidir: "*Anti-feodal mücadele kime karşı verilecektir? Doğu ve Güneydoğu'da feodal kalıntıları pek sınırlı ölçüde koruyabilmiş bölgelerimiz dışında, ülkemizde tarım üretimi artık, bilinmektedir ki, geniş anlamda para ekonomisine dayanmaktadır. Meta üretiminin kapitalist pazar için yapıldığı bir ülkede, tarım alanını feodal ilişkiler kapsamı içinde tutarak soyut bir anti-feodal mücadele kavramı yaratmak, Türkiye gerçeklerinden habersiz bulunmak demektir.*"²³³

Osmanlı da toprak mülkiyeti devlete ait olup genelde kırsalda hakim olan toprak mülkiyeti çeşidi küçük köylülüktü. Üstelik yukarıda feodalizmin görüldüğünü söyleyebileceğimiz yerlerde bu feodal üretim biçimi hızla çözülmekteydi. Bu nedenle Belli'nin "Türkiye az gelişmiş yarı-feodal bir ülkedir" tezine karşın Aybar'ın daha nesnel olduğunu söylemek mümkün. Aybar, MDD'nin ileri sürdüğü Türkiye'de bir milli burjuvazinin var olduğu ve Yön Dergisi'nin daha açık olarak ortaya koyduğu ve Mihri Belli'nin ise daha örtük olarak kabul ettiği "milli burjuvazinin demokratik devrimde rol oynayabileceği" tezine karşı çıkar. Aybar'a göre Türkiye'de milli burjuvazi olmadığı gibi böylesi bir sınıfın mücadele içerisinde öncülüğü de söz konusu olamaz. Bundan dolayı da gerek Yön'ün gerekse MDD'nin stratejisinde önemli yer tutan zinde güçler (bürokrasi) ve milli burjuvazinin dahil olduğu bir anti-emperyalist mücadele stratejisini reddeder: "*Milli burjuvazi ve yüksek memurlar saltanatı demek olan Bürokrasi ile sınıf olarak işbirliği yapmak, milli gerçeklerimize ters düşen bir özentilik olmaktan öteye geçemez. Türkiye'de burjuvazinin bütün kanatları ve kesimleri emperyalizmle işbirliği halindedir. Yani Türkiye'de bir milli burjuvazi yoktur. Bürokrasiye gelince: Unutulmamalıdır ki, Amerikan emperyalizmini Türkiye'ye davet eden bürokratlar takımı ve onun siyasi sözcüsü olan CHP olmuştur. Şu halde, onlarla da sınıf olarak işbirliği*

²³² Mehmet Ali Aybar, **Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm: Seçmeler 1945-1968**, "*Sosyalizm İçin Hazır Reçete Yoktur*" 28 Ağustos 1966 günü TİP ilçe kongresinde Aybar'ın yapmış olduğu konuşma ss.476-481, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1968, s.480

²³³ Ergin Eroğlu, "Türkiye Sosyalizmi Ve Sosyalizm", **Forum**, No:365, 15 Haziran 1969, s.6

yapmak mümkün değildir.²³⁴ Görüldüğü üzere Aybar Türkiye'de milli burjuvazinin olduğunu düşünmüyordu.

Aybar'a göre Türkiye'de bir arada yürüyecek olan anti-emperyalist ve sosyalist mücadelenin temel öznesi ve öncüsü işçi sınıfıdır. Aybar bu tartışmada asker ve sivil aydınlar zümresine öncülük tanımadığı gibi milli burjuvazinin de aynı şekilde böylesi bir rol oynayabileceği fikrine karşı çıkmaktadır. Buna bağlı olarak TİP ve dolayısıyla Aybar, MDD'nin emperyalizm anlayışını eleştirir. Diğer bir çok ülkeyle karşılaştırıldığında Türkiye'ye emperyalizm zor yoluyla yani askeri bir işgal sonucu girmemiştir. Emperyalizm ile ülkemizdeki kapitalist sınıf birbirinden ayrı olmak bir yana iç içe geçmiş durumdadır. Bu nedenle sosyalist mücadele emperyalizmi yerli işbirlikçilerinden soyutlayarak bir strateji oluşturamaz. TİP'e göre içindeki egemen sınıfa karşı verilen mücadele aynı zamanda emperyalizme de karşı verilen bir savaştır.

Aybar'ın karşı geldiği diğer önemli bir nokta da Yön ve MDD'nin öne sürdüğü "önce milli demokratik devrim aşaması ardından sosyalizm" formülüdür. Aybar'ın bu formüle itiraz etmesinin temel nedeni Türkiye'de milli demokratik devrim aşamasının tamamlanmamış olan yönlerinin bulunmasına karşı büyük ölçüde tamamlandığı düşüncesine sahip olmasıdır.²³⁵ Bu nedenle de önce anti-emperyalist devrim ardından sosyalist devrim aşamacılığına karşı çıkar. Aybar'a göre anti-emperyalist ve anti-kapitalist mücadele bir arada yürütülmelidir. Bu iki mücadele arasında öncelik ve aşama sorunu yoktur. Bundan dolayı TİP'i bu iki mücadeleyi birbirine bağlayan bir strateji etrafında hareket etmesini savunmuş ve sağlamıştır. Buna göre TİP'in iktidara gelmesi ile birlikte sosyalist bir ülkenin inşasına doğru bir süreç başlayacaktır. Bu süreç içerisinde demokratik devrimin kimi unsurları da zaten tamamlanmış olacaktır. Bu nedenle Demokratik Devrim ve Sosyalist Devrim Aybar'a göre iç içe yürütülmesi gereken bir süreçtir.

3.3. Demokratik Sosyalizm Ve Aybar

*Biz Batı ülkelerindeki gibi bir demokrasi istiyorduk. Bize göre bir demokrasi değil. İngiltere'de, Fransa'da, İtalya'daki gibi her türlü düşüncenin serbestçe açıklanmasını ve serbestçe örgütlenmesini istiyorduk. Hukukun üstünlüğü ilkesinin gerçekten uygulanmasını istiyorduk. İnsan hak ve özgürlüklerinin egemen çevrelerin çıkarlarına göre sınırlandırılmasına karşı çıkıyorduk. Batı demokrasisi Sağ ile Sol arasında yani Sermaye ile Emek arasında bir denge rejimidir; bu denge tarihin ileriye akışı içinde boyuna gelişen, değişen bir dengedir.*²³⁶

²³⁴ Aybar, Mehmet Ali. "Oyun İçinde Oyun'a Dikkat!", *Forum*, No: 366, 1 Temmuz 1969, s.2

²³⁵ "Türkiye Sosyalizmi ve Forum", *Forum*, No: 344, 1 Ağustos 1968, s.5 (Vurgular yazara aittir)

²³⁶ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 2*, İstanbul: BDS Yay., 1988, s.203

1960 ve 70'lerde Türkiye'deki sol hareketin merkezinde duran kişilerden biri olan Aybar'ın bu konudaki görüşlerini etraflı bir şekilde ele almak gerekiyor. İlk önce Aybar'ın demokrasi ve sosyalizm konusundaki görüşleri ile bu tartışmalar arasındaki bağı ele almak gerekiyor. Mehmet Ali Aybar'a göre demokrasi ve sosyalizm bir arada düşünülmesi gereken iki kavramdır. Bu düşüncesini bütün politik hayatı boyunca tutarlı bir biçimde savunmuştur. Aybar demokrasiyi, sınıf mücadelesi içerisinde toplumun geniş kesimlerin elde ettiği kazanımlar olarak tanımlamaktadır. Bu da demokrasinin gerçekleşmesinin temelde gelişmiş bir sivil toplumla mümkün olacağı varsayımına dayanır. Bu nedenle sivil toplum kazanımlarının tarihsel süreç içerisinde yarattığı birikimi sosyalizmin önünde bir engel olarak görmek yerine, bu kazanımların sosyalizmde daha da geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Demokrasinin temellerinden biri olan örgütlenme, siyasal düşünceleri delege getirebilme ve bunu yayabilme hakkı, bir sınıfın bunu diğer sınıfa bağışlaması ile değil; mücadeleler sonucunda kazanılmıştır. Gerek çalışma yaşamında gerekse diğer toplumsal alanlarda kanıksanmış basit haklar bile belli bir mücadelenin sonucudur. Aybar'ın bu vurguları ile Kautsky'nin demokrasi konusundaki görüşleri arasında bir benzerlik bulabilmek mümkün. Bu nedenle Aybar, burjuva demokrasisini küçümseyici bir tavır içerisinde değildir. Aybar'a göre Batı'da bir tarihsel birikimin sonunda gerçekleşen demokrasi *"emeği temsil eden kuvvetlerle sermayeyi temsil eden kuvvetler arasında bir denge rejimidir."*²³⁷

Burada burjuva demokrasisi derken Gören Therborn'un tanımını esas alıyoruz: *"Burada kullandığımız anlamda demokrasi aşağıda sıralanan niteliklerin hepsine birden sahip olan bir devlet biçimini anlatmaktadır. Bu devletin 1- seçimle işbaşına gelen temsili bir hükümeti bulunacak 2- bu hükümet yetişkinlerin hepsini kapsayan bir seçmen tabanı tarafından seçilecek 3- seçmenlerin her birinin oyu eşit ağırlıkta olacak ve 4- seçmenlerin, devlet aygıtının herhangi bir baskısına uğramaksızın, benimsedikleri görüşten yana oylarını kullanmalarına izin verilecektir. İşte böyle bir devlet, devlet aygıtı burjuva sınıfına dayandığı ve devlet iktidarı kapitalist üretim ilişkileri ile devlet aygıtının sınıfsal niteliğini korumak ve geliştirmek amacıyla hizmet edecek biçimde kullanıldığı ölçüde bir burjuva demokrasisidir. Demokratik yönetim tarzını kesin olarak tanımlamak son derece güç bir iştir; ama yukarıda verilen tanım, demokrasiyi demokrasi yapan en temel değişkenlerin neler olduğunu belirlemek bakımından doyurucu sayılabilir. Bu değişkenler, halkın temsili ve özgür, genel ve eşit oy hakkıdır. Bu tanım ayrıca demokrasinin varolabilmesi için gereken önkoşullar olan temel yasal özgürlükleri, yani ifade, toplanma, örgütlenme ve basın özgürlüklerini de*

²³⁷Mehmet Ali Aybar, "Hürriyet ve Demokrasimizin Temeli Anayasa", Sosyal Adalet, No:11, 28 Mayıs 1963, s.8

*içermektedir.*²³⁸ Aybar Therborn'un tanımladığı çoğulcu burjuva demokrasini esas almakla birlikte bu demokrasi tanımını sınıf mücadelesi ile birleştirmektedir. Aybar'a göre demokrasi sınıfsal mücadele içerisinde doğmuş bir denge sistemidir. Daha da önemlisi bu haliyle bile burjuva demokrasisi sınıf mücadelesi içerisindeki kazanımların meyvesidir. Daha doğrusu burjuva demokrasini reddetmemekte ancak bununla da yetinmemektedir. Aybar hiçbir yerde burjuva demokrasisini varılacak son durak olarak göstermemiştir. Sosyalizm perspektifinden sapmadan bu demokrasi anlayışının daha da ilerletilerek ancak gerçek anlamda sosyalist bir rejimde mümkün olabileceğini düşünmekteydi.

Aybar, demokrasi denen bu dengenin Türkiye'de 1960'larda kapitalizmin gelişimi ile birlikte varolan karşı sınıfların mücadelesi ile rayına oturduğunu belirtir. Aybar demokrasiyi muhalefetin ifade ve örgütlenme özgürlüğü olduğu rejimler olarak tanımlar: *"Demokrasiyi iki sözcükle tanımlamak gerekse, karşı olma hakkı derim; demokrasi, iktidardakilere karşı olma hakkının yasal güvenceye bağlandığı rejimin adıdır.*²³⁹ Aybar demokrasinin siyaset felsefesi açısından da tanımını yapmaktadır: *"Devletin siyasal gücüne karşı, sivil toplumun hareketidir demokrasi. Demokrasi, Devletin buyurma gücünü, insan hak ve özgürlükleri ile sınırlamaktır... Demokraside devlet, özgür kişilerden oluşan bir toplumda, özgürlükleri koruyan siyasal örgüttür. Demek ilk denge, kişilerin özgürlükleri ile, özgürlükçü devletin yetkileri ve görevleri arasında kurulur. İkinci denge sosyal sınıflar arasındaki dengedir. Üçüncü denge, devlet yetkilerini kullanan organlar arasındaki dengedir: Siyasal tekelciliğin önlenmesi için, yasama yetkisi bir organa, yürütme yetkisi bir başka organa, yargı yetkisi de başka bir organa verilmiştir. Bu organlar birbirlerini denetler ve dengeler. Sosyal sınıflar arasındaki dengesizliğin ortaya çıkardığı sorunlar da, emekçi yığınların sosyal haklarının korunmasını zorunlu hale getirmiştir. Kişilerin ve yığınların hak ve özgürlüklerinin karşısında, kamu görev ve hizmetlerini yerine getirecek, özgürlükçü bir devlet mekanizmasının yetkileri, demokratik anayasalarca düzenlenmiştir.*²⁴⁰ Demokrasiyi bir denge rejimi olarak değerlendiren Aybar'ın demokrasiyi özellikle devlet iktidarının sivil toplum tarafından sınırlanması ile açıklaması önemlidir. Batı Avrupa'da demokrasi kavramının gelişimi de özünde sivil toplum dediğimiz kavramla neredeyse özdeşleşmiştir: *"...demokrasi halkın söz ve karar sahibi olduğu bir yaşamdır; bir düzen türüdür. Batı Avrupa'da çeşitli etmenlerin yüzlerce yılda yoğurup oluşturduğu, halka dayalı, aşağıdan yukarı bir yönetim biçimidir. İster Batı Avrupa'daki kökenleri, ister İngiltere'deki*

²³⁸ Gören Therborn, *Sermaye Egemenliği ve Demokrasinin Doğuşu*, Çev. Şirin Tekeli, Ankara: V Yayınları, 1989, s. 3

²³⁹ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, 1, İstanbul: BDS Yayınları, 1988, s.68

²⁴⁰ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, 1, s.266

*kökleri incelenince demokrasinin, kralın buyurma gücünü, dolayısıyla Beylerin gücünü sınırlayan bir hareket olduğu görülür.*²⁴¹

Aybar açısından üç ayaklı bir denge rejimi olarak kabul ettiği demokratik rejiminin temelinde kuvvetler ayrılığı ilkesinin yattığını söylemesi anlamlıdır. Aybar, 17. yüzyıldan itibaren Bodin ve Montesquie gibi filozofların siyasal iktidarın ayrı organlar eliyle kullanılmak suretiyle dengeleyebileceğini belirttikten sonra devlet ve halk arasındaki ilişkiye dair şu yorumu yapar: "*Devlet, tüm bu etmenlerin etkisi altında, geleneksel kutsallık ve korkunçluğunu kaybetmeye, hizmet etmek için varolan bir kurum haline dönüşmeye başlamıştır. Artık devlet gücünün bir amacı vardır: Temel hak ve özgürlükleri korumak ve hukuka uygun bir biçimde kamu hizmetlerini yürütmek... Devlet ancak bu koşullarda vatandaşlarından itaat bekleyebilir. Zulüm ve baskı karşısında vatandaşların direnme hakkına sahip olduğu Anayasaların başına yazılmıştır. (Bizim 1961 Anayasasında olduğu gibi)*"²⁴² Bilindiği üzere 27 Mayıs Anayasası kuvvetler ayrılığı ilkesini esas almış, Aybar ve TİP'in bu anayasaya sahip çıkmış olduğunu tekrar hatırlatmak gerekiyor.

1961 Anayasası ile gelen kuvvetler ayrılığı sistemi daha demokratik bir devlet modelini öngörmektedir. Halbuki, iktidar partileri 'demokratik meşruiyet' dediğimiz, günlük dile 'hesap verme' ve 'iktidar gücünü sınırlama' olarak geçebilecek bir dayanağa sahip olmadan yaşayamazlar. İktidar partilerinin yaşayabilmesi için demokratik meşruiyet ne kadar gerekliyse, demokratik meşruiyetten söz edebilmek için de hukuk devletinin ve sivil toplumun varlıkları da o kadar gereklidir. Hukuk devleti dediğimiz mekanizma ise sınırsız bir iktidara değil, iktidarın hukuk tarafından denetlendiği ve sınırlandırıldığı bir yapı demektir. İktidar erkinin yasama yürütme ve yargı olarak üçe bölündüğü bu sistemde yürütmenin hukuk dışına çıkabilme potansiyeli engellenmiş olmaktadır. Bu sistem 1950-60 yılları arasında Demokrat Partisi döneminde yaşanmış sıkıntılara çözüm bulabilmek amacıyla getirilmiştir. Çünkü daha önceki "*1924 Anayasası da dengeli ve güvenceli bir siyasal demokrasi için gerekli kurum ve mekanizmalar açısından yetersizdi.*"²⁴³ Böylece sınırsız siyasi güce sahip yürütmenin totaliter ve keyfi uygulamalarının önü kesilmek istenmiştir. 1924 Anayasasının getirmiş olduğu kuvvetler birliğinden, devlet erkleri arasında kuvvetler ayrılığı sistemine geçiş 1961 Anayasası ile mümkün olmuştur.²⁴⁴ 1961 yılından sonra yaşanan(darbelerle kesintiye uğratılrsa da) demokratik devlet yapısının kaynağı bu kuvvetler ayrılığı sistemidir. Çünkü demokratik

²⁴¹ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, 1, s.159

²⁴² Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, 1,s.162

²⁴³ Bülent Tanör, *İki Anayasa: 1961-1982*, İstanbul: Beta Yayınları, 1986, s.14-15

²⁴⁴ Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri Ve İdare*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001. s. 229

devlet kavramının birbiriyle sıkı sıkıya bağlı iki ilkesi vardır: "a)İktidarın kaynağında seçmeni gören halk egemenliği ilkesi ve b)Çoğunluk diktatörlüğüne karşı bir güvence sağlayan sınırlı bir iktidar anlayışı."²⁴⁵ Aybar'ın "çoğunlukçu" değil, "çoğulcu" bir demokrasi anlayışına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Aybar, sola yer vermeyen ya da kendisi gibi düşünmeyene söz hakkı vermeyen bir siyasal sistemin demokratik olamayacağını sürekli vurgulamıştır.

Aybar'ın temelde önerdiği şey, temsili demokrasi rejimini doğrudan demokrasiyle bağdaştıracak yeni kurumlarla "sosyalist demokrasinin" oluşturulmasıdır. Bunlardan yola çıkarak Aybar'ın çoğulcu demokrasiyi²⁴⁶ de kapsayan ama bunun sınırlarıyla yetinmeyen, demokrasi mücadelesini sivil toplum ile devletin çatışması sonucunda meydana geldiğini ve bunun da sınıfsal bir perspektifle değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayan radikal demokrasi anlayışı olduğunu söyleyebiliriz. Demokratik kazanımlar uzun yılların birikimi sonucu olduğu için sadece basit bir şekilde altyapının değiştirilmesi ile gerçekleştirilecek şeyler değildir. Bu nedenle Aybar, demokrasi sorununu aynı zamanda bir üstyapı sorunu olarak değerlendirir. Aybar toplumların tarihsel gelişiminin, üstyapıların mutlaka önemsenmesi ve politikalar üretirken gözetilmesi gereken özellikler olduğunu belirtir. Aybar Osmanlı tarihini ele alırken bizde demokrasinin, sivil toplumun neden gelişemediğini ya da çarpık geliştiğini bu yöntemle çözümlenmeye çalışır: "*İşin aslına bakılırsa, demokrasi bizim Bey takımına ters geliyor. Yüzyılların oluşturduğu yaşam ve düşün alışkanlıkları Bey takımını, devletin sahibi olduğuna inandırmış. Devlet sahipsiz değildir sözleri bu inancı dile getiriyor. Bunalım dönemlerinde Devlet, millet sahipsiz kaldı biçimindeki yakınışlar da, aynı inancın halk tarafından da paylaşıldığını göstermektedir. Halkımız devletten çok korkmuş; Tanrı'dan korktuğu gibi. Ve Tanrı'ya sığındığı gibi devlete sığınmış. Herşeyi [Her şeyi] Tanrı'nın rahmetinden ve devletin atıfetinden beklemiş... Vakıflar gibi halkın hizmetine verilmiş kurumlar, Bey takımının İslam dininden kaynaklanan atıfetleridir. Hepsi lutuftur, [lütuftur] sadakadır. Halk hep bekleyen durumundadır. Edilgindir. Tarih boyunca Osmanlı halkının dinsel topluluklar dışında hiçbir girişimi olmamıştır.*"²⁴⁷

²⁴⁵ Kemali Saybaşı, "Demokratik Devlet ve Türkiye" Sosyal Demokrat Değişim Dergisi, No:11, Haziran 1999, s.26-33.

²⁴⁶ Aybar'ın çoğulcu demokrasiyi tamamen dışlamadığını, özellikle bu kuramın baskı grupları kavramını da yer yer benimseyebildiğini görmekteyiz: "*Demokraside devlet halka karşı güçlü olamaz; çünkü halk kademe kademe yönetime katılmakta, baskı gruplarıyla politikayı yönlendirmektedir. Bundan dolayı da halkla devlet içiçedir demokrasilerde.*" Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, 1. Cilt, İstanbul: BDS Yay., 1988, s.155

²⁴⁷ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, 1. Cilt, İstanbul: BDS Yay., 1988, s.159

Aybar, demokrasi kavramını üç açıdan ele almaktadır: Bunlardan birincisi ikinci bölümde de gördüğümüz gibi sosyalist örgüt modellerinin toplumsal üretim biçimleriyle olan ilişkisi ve bu bağlamda Leninist parti modelinin demokrasinin işlemesine uygun olup olmadığı sorunudur. İkinci olarak sosyalist ülkelerdeki anti-demokratik uygulamaların kaynağı ve bunların bertaraf edilebilmesinin koşullarının araştırılmasıdır. Üçüncüsü Türkiye’de demokrasinin kurumsal yerleşmeyişinin toplumsal tarihsel sebeplerini araştırmak ve bu noktada coğrafyamızın özgünlüğünü anlama çabasıdır.

3.3.1. Aybar’ın ATÜT Ve Bürokrasi Değerlendirmeleri

Aybar, Türkiye’ye ilişkin yazılarında devlet mekanizmasını sürekli eleştirmiş ve anti-demokratik devlet yapısının tarihsel kökenlerini anlamaya çalışmıştır. Bir Marksist için bir toplumu çözümlemenin yolu, o toplumun tarihsel üretim ilişkilerini incelemekten geçer. Aybar’ın da yaptığı budur. Aybar da Avrupa dışındaki bir çok Marksist gibi ana kaynak olan Marx’a döndüğünde önemli bir sorun ile karşılaşmaktaydı. Marx işbölümü açısından toplumları tarihsel olarak dönemlere ayırdığında bugüne kadar varolan dört toplum biçiminden bahsediyordu: Komünal toplum, ilkel köleci toplum, feodal toplum ve kapitalizm. Aybar’ın bu konudaki değerlendirmesi ise Türkiye’deki üretim biçimlerinin Marx’ın tarihsel sıralamasına uymadığı hatta bu sıralamanın dünyanın bir çok yeri için geçerli olmadığıdır: "*Gene biliyoruz ki, İlkel Üretim Biçimi, Asya Tipi Üretim Biçimi, Köleci Üretim Biçimi, Germanik Üretim Biçimi, Antik Üretim Biçimi, Feodal Üretim Biçimi, Kapitalist Üretim Biçimi ve Sosyalist Üretim Biçimi olmak üzere insan topluluklarının gelişmesinde her biri birer aşama teşkil eden sekiz 'model' vardır. Gelişme sürecinin, yukarıda işaret olunan aşama sırasını tıpatıp izlemediğini; dünyanın bazı bölgelerinde, örneğin Batı Avrupa’da, Asya Tipi Üretim Biçiminden geçilmediğini ve bazı bölgelerde, örneğin Avustralya’da, hala İlkel Üretim Biçimi aşamasında yaşayan [yaşayan] insan toplulukları bulunduğunu da biliyoruz. Nihayet bu 'model'lerin bilimsel birer 'şema', yani çeşitli üretim biçimlerinin en genel çizgilerinden meydana getirilmiş 'kategoriler' olduğunu, bunların karmaşık gerçek yaşantıları içinde herhangi bir topluma hazır elbise gibi giydirilemeyeceğini, gerçekte yaşayan, [yaşayan] ya da yaşamış olan herhangi bir toplumun, sırtından çıkardığı bir eski elbiseler koleksiyonu olmadığını da biliyoruz.*"²⁴⁸

Ancak şunu söylemek gerekiyor ki Aybar’ın Türkiye’nin tarihsel gelişimine dair olan düşünceleri belirsizliklerle doludur. 1959 yılında Zekeriya Sertel’e yazdığı bir mektupta

²⁴⁸ Mehmet Ali Aybar, "Türkiye Sosyalizmi", *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm*, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1968, s. 641

Osmanlı'da klasik feodalizmden farklı bir feodal üretim biçiminin olduğunu düşünmektedir: "*Derebeylikten kapitalizme hem çok geç geçmişiz; hem de bu geçiş klasik yolda olmamış; üstelik tam da olmamış. Temelli derterimizin çoğunun kökü bence burada. Batıda derebeylik tarihe karıştıktan sonra, biz derebeyliğe dayanan bir imparatorluk kurmuşuz.*"²⁴⁹ Aybar 1968 yılındaki bir konuşmasında ise Marx'ın ATÜT konusundaki görüşlerinin sınırlı olmasını Marx'ın yaşadığı dönemde bu konudaki yeterli bilgi birikiminin olmamasına bağlamaktadır: "*..Marx'ın zamanında...bir takım bilgilerin noksanlığı, insan cemiyetleri hakkındaki bilgilerin, etnolojik bilgilerin noksanlığından ileri gelmiştir. Zamanına göre, Morgan'ın falan bildiğimiz sosyologların ortaya koydukları ve hatta ATÜT (Asya Toplumunu Üretim Tarzı), için Hindistan'da bulunan bilmem bir umumi valinin falan yazdığı kitaplardan çıkardığı neticelerdir.*"²⁵⁰ Demek ki Aybar bir iki yazısında ve konuşmasında Osmanlı'nın hakim üretim biçimi olarak feodalizmden bahsetse de bunlardan yola çıkarak açık bir görüş elde etmek mümkün değil. Aynı şekilde Aybar ATÜT konusunda yukarıda alıntıda gösterdiğimiz gibi bu kavramı net bir şekilde kullanmamaya dikkat etmiştir. Aybar 1960'lı yıllarda hayli gündemde olan ATÜT tartışmalarına dolaylı olarak dahil oluyor ve buradan yola çıkarak Türkiye'de hakim olan üretim biçiminin klasik Marksist şemaya uymadığını belirtiyor. Yine bu görüşten yola çıkarak Türkiye'nin toplumsal politik alanına dair bazı özellikleri analiz ediyor. Aybar'ın bu tartışmalarda Sencer Divitçioğlu'nun görüşlerinden geniş ölçüde etkilenmesi mümkündür. Keza o dönemde Avrupa'da yaygın olan ATÜT tartışmalarının Aybar'ı etkileyebileceğini düşünebiliriz. Ancak burada yine belirtmek gerekiyor ki Aybar ATÜT kavramını doğrudan kullanmamıştır. Aybar'ın bu kavramı kullanmaktan imtina etmesini, muhtemelen kendisinin de belirttiği gibi ATÜT'ün oldukça sınırlı bir takım bilginin üzerine kurulu olması ve belirsiz oluşu ile açıklanabilir. Barış Ünlü'nün bu konudaki saptaması da buna işaret eder: "*Bize göre Aybar, ATÜT'ü kavram olarak yeterince geliştirilmiş bulmamış ve bilimsel ihtiyat göstererek açıkça kullanmamıştır. Ama gene de, 1945 yılında 'ceberrut ve zorlu bir memur sınıfı'ndan bahseden Aybar için, bu kavram en azından, düşünmesi ve kavramsallaştırmaları için ufuk açıcı teorik bir araç olmuştur. Böylece, eskiden beri 'ceberrut' bulunduğu devleti ve bürokrasiyi, karşı olduğu cuntacı solu, yanında olduğu çok partili hayatı vb. daha iyi çözümleyebilmiştir.*"²⁵¹

Aybar'ı ATÜT'çü grup içerisinde değerlendirebiliriz; çünkü Aybar'ın özellikle de Osmanlı toplumunun yapısını ve bürokrasinin rolüne dair görüşleri ATÜT kavramlarına

²⁴⁹ Mehmet Ali Aybar, *Mehmet Ali Aybar'ın Müdafaaları ve Mektupları (1946-1961)*, Haz. Barış Ünlü, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.200

²⁵⁰ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 3*, Cilt, İstanbul: BDS Yayınları, 1988, s.152

²⁵¹ Barış Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak: Mehmet Ali Aybar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.236

oldukça yakındır. Aybar'ın ATÜT kavramına yakınlaşması 1960'lı yılların sonlarına doğru olmuştur. Aybar, özellikle Türkiye Sosyalizmini sık sık kullandığı bu dönemde muhtemelen Türkiye'nin tarihsel özgünlüğünü vurgulamak için de geleneksel olarak kabul edilmiş olan Marksist şemanın dışına çıkma ihtiyacı hissetmiştir. Elbette ki klasik Marksist şema Türkiye gibi tarihsel açıdan Avrupa'dan daha farklı bir yol izlemiş olan ülke ve toplumların tarihsel gelişimini açıklamakta yetersiz kalmaktaydı. Marx'da son yıllarında gözünü Doğu'ya çevirdiğinde üretim biçimleri ve ilişkilerinin Avrupa'dan daha farklı geliştiğinin kısmen farkına varmış ve Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri adlı kitabında ATÜT kavramıyla Doğu'daki üretim ilişkilerini çözümlemeye çalışmıştır. Despotik devlet geleneği içerisinde özel mülkiyetin olmadığı, merkezci devlet yapısının bütün üretim ilişkilerine hakim olduğu bu yapıya dair olan saptamaları derinlemesine tahliller olmayıp birer ipucu niteliğini taşımaktaydı. Aybar'ın Osmanlı değerlendirmeleri de ATÜT'çü çerçeveye yakındır. Aybar, Türkiye'nin tarihsel gelişimini Batı Avrupa'dan farklı görmüş, değerlendirmelerini de bu doğrultuda yapmıştır: *"Osmanlı toplumunu analiz etmek için, Batı Avrupa toplumları örnek alınmaz. Çünkü tarihsel gelişmeleri başkadır... Örneğin Osmanlı toplumunda Devlet başkadır, toplumlar başkadır, üretim başkadır... Devlet Osmanlıda sadece buyurma gücüdür, imperiumdur. Hem de sınırsız buyurma gücü... Oysa Batıda Kralın karşısında Katolik kilisesi var... Bir başka sınırlama da Komün hareketinden gelmiştir. 10. yüzyılda İtalya'da başlayan ve tüm Batı Avrupa'ya yayılan Komün hareketi, Senyörlerin kent işlerine karışmasına karşı koymuş ve Senyörlerden birtakım haklar koparmıştır. Bunlar yazılı belgeler haline getirilmiştir. Bu hareket Batıda çağdaş demokrasinin kaynağıdır."*²⁵²

İşte Marx'ın değindiği ATÜT kavramı çerçevesinde Türkiye'de 1960'lı yıllarda sol çevrelerde çok canlı bir tartışma vardı. Aybar, bürokrasiyi tarihsel olarak ceberut, tepeden inme bir sınıf olarak değerlendirmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ATÜT'e yakın bir ekonomik sistem içinde olduğunu kabul etmiştir: *"Totaliter ve otoriter devletlerin en belalısı olan Osmanlı Devleti örneği ilgimi çekmiştir. Osmanlı toplumunda ekilen biçilen topraklar 'beytülmal'e, yani devlet hazinesinin mülküydü. Ve devleti yönetenler egemen sınıf durumundaydılar... Bu ceberrut iradesine sınır tanımaz devlet ise, merkezci bir örgüttü. Başlıca üretim aracı olan toprağın devlete ait olması; Padişahın ve onun adına devleti yönetenlerin sınırsız buyurma hakkına sahip olmaları ile içten merkezci bir örgüt olması arasında bir ilişki bulunabileceğini düşünüyorum."*²⁵³

²⁵² Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1*, Cilt, İstanbul: BDS Yayınları, 1988, s.43

²⁵³ Mehmet Ali Aybar, *Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.210

Burada görüldüğü üzere Aybar meseleye sadece ekonomik bir mesele olarak bakmamış bunun, bir üstyapı kurumu olan siyasi yönetim biçimini nasıl etkilediğini de açıklamak istemiştir. Halk ile bürokrasi arasındaki kopukluğu ve ayrımı burada gören Aybar, tepeden inmece siyasal geleneğimizin kaynağını despotik devlet geleneği ile açıklamaktadır. Bu konuda Aybar'ın, Sencer Divitçioğlu ve İdris Küçükömer ile fikir birliği içerisinde olduğunu söylemek gerekiyor. Ancak Aybar ve Divitçioğlu Küçükömer'den farklı olarak, bürokrasiyi bir sınıf olarak görürken; Küçükömer, Osmanlı devlet bürokrasisini bir sınıf olarak değerlendirmez. Divitçioğlu bu tartışmalarda Aybar gibi Bürokrasiyi bir sınıf olarak değerlendirmektedir: *“Osmanlı toplumunda üretim aracının mülk sahibi olan hakim sınıf devlet olmaktadır. Sayut bir kavram olan devletin kendiliğinden bir ‘sınıf’ olamayacağı [olamayacağı] açıktır. Devlet, ancak, verilmiş mülkiyet ilişkilerinden ve dolayısıyla devlet tarafından ele geçirilen toprak rantından yararlanan zümreler tarafından temsil edildiği sürece, bir sınıf niteliği kazanır. Osmanlı toplumunda devleti temsil eden bu zümreler sırasıyla [sırası ile] üçlüdür: Saray (Sultan) asker ve ülema”*²⁵⁴

Aybar'ın Osmanlı analizi oldukça önemlidir, çünkü Aybar'ın siyasi teorisini değerlendirmede kilit kavramları burada bulabiliyoruz. Başında belirttiğimiz gibi Aybar "Bey takımı" adını verdiği bürokrasinin yönetici sınıfı oluşturduğunu düşünmekteydi. Osmanlı Devleti ilk başlarda padişahın, aynı zamanda devletin ve mülkün sahibi olduğu askeri bir örgütlenmeye; İstanbul'un fethedilmesi ile birlikte imparatorluğa dönüşmüştür. Bu dönüşümle birlikte devletin merkezîyetçiliği ve devletin padişahın mülkü olma durumu devam etmiştir. Padişahla birlikte yüksek yöneticilerin oluşturduğu bürokratlar da kendilerini devlet ile özdeşleştirmiş, devleti kendi mülkleri olarak görmeye başlamışlardır. Padişah ve yönetici sınıflar kendilerini reayadan soyutlamışlar, ve mutlak buyurma güçlerini kullanmaya devam etmişlerdir. Aybar'a göre bu durumda üstyapısal kurumlar da devletin siyasi işlevini tayin edici bir takım roller oynamıştır. İslam dini müminlere Ül-emr'e yani sultana itaati emreder. Bu nedenle sultan hem politik hem de dini liderdir. Padişahın iktidarını hiç bir dünyevi güç sınırlayamaz, padişah hiç kimseye hesap vermek durumunda değildir. Padişah sadece Tanrıya hesap verir. Birde askeri örgütlenmeye dayanan tımar sistemi, katı merkezîyetçilikle birleştiğinde ortaya katı bir mutlakîyet rejimi çıkmıştır.²⁵⁵ Aybar Osmanlı'nın toprağa bağlı siyasi sisteminin başlıca özelliklerini şu şekilde değerlendirmektedir: Temel üretim aracı olan toprağın rantını devlete sahip olan egemen bürokrasi sınıfı tımar sistemi aracılığı ile elde eder. Osmanlı toplumunda toprak, Beytülmale,

²⁵⁴ Sencer Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumuna*, Kırklareli: Sermet Matbaası, 1981, s.60

²⁵⁵ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1*, İstanbul: BDS Yayınları, 1988, s.267

yani devlet hazinesine aittir. Ayrıca bu sınıf şehir ekonomisini de Narh, Gedik gibi vergi sistemleri aracılığı ile denetimleri altında tutmaktaydılar. Osmanlı'nın sınıfsal yapısına bakıldığında başta bütün devletin ve mülkiyetin mutlak sahibi padişah (Tanrının gölgesi olan Sultan-Halife yani Zillullah), onun altında egemen sınıf olarak yönetici bürokrat sınıf bulunmaktadır. Merkezden gönderilen devlet görevlilerine, kimi işlerinde Ayanlar aracı olmaktadır. En altta ise asıl çoğunluğu oluşturan ayaktakımı Reaya yani halk bulunmaktadır. Bu sosyal yapıya egemen sınıf olan bürokrasi, Cumhuriyet döneminde de asker-sivil kadroya dönüşmüş "Devlete Sahip Olanlar Sınıfı" olarak varlıklarını devam ettirmiştir. Aybar'a göre asıl önemli olan şey bu sosyal yapının Batı'da olmamasıdır. Bundan dolayı da Aybar *"Evet izlediğimiz yol başka olmuştur. Bundan dolayı Batı için geçerli olan analizleri, olduğu gibi benimseyerek, sorunlarımıza çözüm aramak sonuç vermeyecek bir iştir. Batıdaki sınıflar tablosuna bakarak, bizim toplumumuz için, sözde bilimsel tablolar çıkarmanın bir anlamı yoktur."* Diyecektir.²⁵⁶

Aybar'a göre Avrupa'daki mutlakıyetçi rejimlerle Osmanlıdaki mutlakıyetçi rejimin temel farklılıkları bulunmaktadır. Avrupa'da Katolik Kilisesi'nin kralların dışında ayrı bir iktidar gücü oluşturması ve onların üstünde olması buradaki mutlakıyet rejimlerini sınırlamıştır. Katolik Kilisesi'nin bu sınırlayıcı ve frenleyici rolü sivil toplumun ve giderek demokratik hareketlerin gelişmesine olanak tanımıştır.²⁵⁷ Aybar Batı'da mutlakıyeti sınırlayan böylece kapitalizmin ve demokrasinin gelişimine yol açan diğer etmenler olarak da komünler (şehirler), üniversiteler, denizaşırı ticaret, ve demokrasi için işçi sınıfının hakları için verdiği mücadeleleri saymıştır.²⁵⁸

Aybar'ın Osmanlı tarihinin değerlendirmesi beraberinde şu sonucu getiriyordu: Avrupa'daki feodal yapının siyasal açıdan zayıf ve parçalı olması, ekonomik yapının özel mülkiyete geçişi olanaklı kılması, özerkleşen şehir devletlerindeki toplum sözleşmelerinin demokrasinin temelini atabilmesi mümkünken; despotik devletlerde bu mümkün değildi. Despotik devlet geleneğinin en önemli özelliği olan güçlü ve merkezi bir devlet ise ne kapitalizme geçişi olanaklı kılmakta ne de demokrasinin yerleşmesine olanak tanımaktadır: *"Osmanlıda ise devlet her şeydir. Devletin dışında hak, hukuk yoktur. Devlet, yani başta Sultan olarak yöneticiler, Tanrının yeryüzündeki gölgesidir. Devletin karşısında ne toplulukların ne de kişinin hakkı vardır. Osmanlıda bir sivil toplumdan, Batı anlamında bir sivil toplumdan söz edilebilir mi? Belki dinsel toplulukları bu tanım içine sokmak olanaklıdır.*

²⁵⁶ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1*, s.44-45

²⁵⁷ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1*, s.268

²⁵⁸ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1*, s.44

*Araştırılması gerekir. Ama öyle de olsa bunların topluluk olarak hiç bir zaman siyasal ağırlıkları olmamıştır.*²⁵⁹

Aybar Osmanlıdan başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda da devam eden tarihsel süreç içerisinde "Bey takımı" olarak adlandırdığı bürokrasinin siyasal yaşamda ağırlığını hep hissettirdiğini, devletin esas sahibi olarak kendisini gören, "devlete sahip çıkma ya da devleti kurtarma" ideolojisi tarafından belirlenmiş bu sınıfın devletin dışında sivil toplumun gelişmesine karşı tahammülsüz olduğunu düşünür. Bu sınıfın varoluşunun maddi temellerini de ele alan Aybar, bu sınıfın Türk siyasal yaşamı içerisindeki ağırlığının demokrasimiz için en önemli sorun olarak görür. Geleneksel Osmanlı yönetici sınıfı, Avrupa kapitalizminin Osmanlı toplumuna sızması ve ekonomide derin bir çöküntü oluşması sonucunda sistemin eskisi gibi sürdüremeyeceklerini yavaş yavaş fark etmişlerdi. Jön Türkler bu sürecin sonunda ortaya çıkmıştır. Daha başlangıçta Jön Türkler bir yanda Prens Sabahattin'in temsil ettiği adem-i merkezîyetçi, özel teşebbüs yanlısı; diğer yanda ise katı bir merkezîyetçilikten yana, devletçi grup olan olarak ikiye bölünmüşlerdi. İttihat ve Terakki'nin 1902 yılında Paris'te düzenlediği kongrede bu ayrışma ortaya çıkmış ve nihayetinde orduyu da arakasına alan ikinci grup başarılı olmuş ve bu grup Demokrat Parti (DP) iktidarı dışında devleti hep ellerinde tutmuşlardır.²⁶⁰ Aybar, tek parti dönemi CHP'sini Osmanlıdan bugüne gelen egemen bürokratik sınıfın bir devamı olarak gördüğü için DP'nin iktidara gelmesini demokratikleşme açısından olumlu değerlendirir: "*Halkın politik bilincini etkileyen pek çok faktör vardı. Bu faktörlerin tümünü açık seçik bilmiyoruz. Ama geleneksel Bey Takımı yönetimine karşı olmak ve bunu cesaretle belirtmek bu faktörlerin en belirginiydi. Halk, 1946'dan beri verdiği oylara sahip çıkmış ve Beyler-Paşalar takımına ilk kez meydan okumuştur. Bence bu sivil topluma doğru ilk adım olarak değerlendirilmelidir.*"²⁶¹ Bu yüzden çok partili rejime geçtikten sonra DP'nin iktidara gelmesini siyasal bir ilerleme olarak değerlendirir. Aybar'ın DP'nin iktidara gelmesine olumlu bakmasının nedeni DP'nin olumlu değerlendirmesinden çok; bürokrat sınıfın temsilcisi olarak gördüğü CHP'nin iktidardan uzaklaşmasına dayanmaktadır. DP'nin iktidara gelişiyle birlikte iktidar burjuvazinin eline geçmiştir ancak yine de halk söz ve karar sahibi olmamıştır. Üstelik bizdeki demokrasi bizde aşağıdan yukarı değil; yukarıdan aşağıya kurulmuştur. 1946'da çok partili rejime geçişimiz o zaman ki bir takım dış koşulların da zorlaması sonucunda gerçekleşmiş bürokrat sınıfın buyruğuyla demokrasiye kurulmuştur. Çok partili rejime geçmişti ancak kafalar halen tek

²⁵⁹ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1*, s.68

²⁶⁰ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1*, s.32

²⁶¹ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1*, s.89

parti kafası olmaya devam ediyordu. Ve aslında bürokratik sınıfın kendi içinde bile muhalefete tahammülü yoktur.²⁶²

Aybar'ın 1945 yılında yazdığı Vatan Gazetesi'ndeki yazılarında CHP'yi ve o dönemki Türkiye'nin demokrasiye olan uzaklığını eleştirdiğini görmekteyiz. Burada "Kağıt Üzerinde Demokrasi" kavramıyla Aybar'ın biçimsel demokrasi anlayışını eleştirdiğini görüyoruz.²⁶³ Gene aynı yazılarında Aybar'ın "fertçi sosyalizm" kavramını kullandığını görmekteyiz. Ancak ilk başlarda daha çok ilerici demokrat çizgide yazılan yazıların rengi yavaş yavaş değişecektir. Özellikle Vatan'dan sonra Gün ve Gerçek'teki yazılarında daha öncesinde örtük olan sosyalist tavrı netleşecektir. 1947'deki bu yazılar, Aybar'ın çizgisinin nasıl evirildiğini de net bir şekilde göstermektedir. Burada ilginç bir nokta da Aybar'ın DP'ye karşı olan tutumudur. Çok partili hayata geçildikten sonra CHP içerisinden kopan bir kliğin DP olarak siyasal hayatımıza girişinin ardından bu parti 1950 seçimlerinde ezici bir çoğunlukla iktidara geldi. İlk başlarda kısmi olarak ilerici bir aydın olarak DP ile hareket eden Aybar'ın kendi siyasal tavrının sosyalizmden yana daha belirgin bir şekilde açıklığa kavuşmasıyla birlikte aradaki köprülerin atıldığını görmekteyiz. Aybar CHP'nin iktidarını devralan DP'yi eleştirmekle birlikte DP'nin halkoyuyla iktidara gelmesini ve CHP'nin iktidardan düşmesini olumlu bir süreç olarak görmektedir. Tıpkı İdris Küçükömer gibi Aybar'da CHP'nin iktidardan olmasını Osmanlı tipi despotik devlet geleneğine karşı toplumun duyduğu bir tepki olarak değerlendirmektedir. CHP'yi bürokratik sınıfın temsilcisi olarak gören Aybar diğer taraftan DP'yi ise yeni gelişmekte olan burjuvazinin temsilcisi olarak görmekteydi. Bu iki parti arasındaki çatışmayı da farklı sınıfsal çıkarların karşı karşıya gelmiş olmasına bağlamaktadır: "*Bu kavgaın arkasında kişisel çıkarlar, rakip iş çevrelerinin çıkarları ve geleneksel olarak, Devleti yöneten Bey takımı ile artık kendi kanatlarıyla uçmak isteyen burjuvazi arasındaki çelişki yatıyordu.*"²⁶⁴ Elbette burada Aybar'ın bu çizdiği tabloda bazı sorunlarda var. CHP'nin yani bürokratik sınıfın devrilişini olumlayan ve halkın iktidarını sağladığı için DP'yi de siyasal olarak ileri bir adım olarak gören Aybar ve TİP, 27 Mayıs'ı da darbe olarak değil ancak sonuçları itibarıyla desteklerler. 27 Mayıs'la gelen Anayasayı her fırsatta savunmuştur Aybar. Tabi böyle olunca akla ister istemez Aybar'ın 27 Mayıs karşındaki tutumu geliyor. Önceki sayfalarda belirttiğimiz gibi Aybar'ın bürokrasi konusundaki görüşleri ile bazı pratik siyasal tespitleri arasında çelişkiler vardı. DP'nin iktidarını bürokratik sınıflar karşısında bir ileri adım olarak niteleyen Aybar'ın aynı şekilde bürokrat sınıfın halkın oyuyla iktidara gelen bir siyasal

²⁶² Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, 1. Cilt, İstanbul: BDS Yayınları, 1988, s.34-35

²⁶³ Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm: Seçmeler 1945-1967*, İstanbul: Gerçek, Yayınları, 1968, s.19-22

²⁶⁴ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi* 1, s.20

partiyi devirmesi sonucunda gerçekleşen 27 Mayıs Anayasasını sahiplenmesi çelişki değil miydi? Aybar, bu çelişkiyi fark edecek ki yıllar sonra yazdığı "TİP Tarihi" adlı kitabında 27 Mayıs'a dair ikili bir değerlendirme yapar.

Aybar bu kitabında şu görüşlere yer veriyordu: Türkiye siyasal tarihinde 27 Mayıs dönemeci bir tarafta o güne kadar Türkiye'nin gördüğü en özgürlükçü anayasayı getirmesi diğer yandan ise askeri darbelerin önünü açması ile ikili ve çelişkili özelliği bir arada taşıyordu. "Önce hemen şunu belirtelim ki, 27 Mayıs bir ihtilal değil, bir askeri darbe idi... Türkiye İşçi Partisi hiçbir zaman darbe yanlısı olmamıştı. Evet 27 Mayıs'tan sonra beliren umutlara ve 1961 Anayasasına içtenlikle sahip çıkmıştık. Ama bu daha öteye gitmezdi. Çünkü biz sosyalistlik ve sosyalizmin darbe ile tepeden inme kurulamayacağını biliyorduk. Bu alandaki deneylerimiz öğretmişti bunu bize. Silahlı Kuvvetlerin politikaya yön vermeye kalkışmasına oldum olası karşıydık; hala da karşıyız. Demokrasi ve Sosyalizm ancak aşağıdan yukarı, yani bu sistemlere halkın sahip çıkması ile kurulur. Başka bir yol, bir kestirme yol yoktur."²⁶⁵

Aybar'ın bu darbeyi onaylayan bir yaklaşımı söz konusu değildir. Ancak bununla birlikte 27 Mayıs darbesinin hem olumlu hem de olumsuz iki sonuca yol açtığını düşünmektedir. Olumlu sonucu, darbe sonucunda Türkiye 1961'de daha demokratik bir anayasaya kavuşmuş, kuvvetler ayrılığı ilkesine bağlı olarak yargı yürütmeden görece olarak bağımsızlaşmış, üniversite ve TRT gibi kamu kurumlarının özerkliği sağlanmış, toplantı ve gösteri yürüyüşü yasaları daha demokratik bir şekilde düzenlenmiş, toplu sözleşme ve grev hakkıyla birlikte sendikalar açısından yeni bir dönem açılmış, siyasi partiler kanunu da yeniden düzenlenmiştir.²⁶⁶ Kuşkusuz ki bu gelişmeler, sürekli baskı altında tutulan sol düşüncenin gelişebilmesi açısından oldukça önemli bir rol oynamıştır. Siyasi partiler kanundaki değişimin sonucunda TİP gibi partilerin ve DİSK gibi sendikaların kurulabilmesi mümkün olmuş, yayın alanındaki kısıtlamaların büyük ölçüde kalkmasıyla birlikte sosyalizmle ilgili kitaplar hızla çevrilmiş ve Türkiye'de yaygınlaşmıştır. Aybar bu gelişmelerin olumlu yönünü sürekli vurgulamış; demokratik ve sosyalizme açık olarak tanımladığı 61 Anayasası'nı her platformda savunmuştur: "Anayasamız emekçi sınıf ve tabakalardan yana, sol karakterde, sosyalizme açık bir anayasadır. Sosyalist bir anayasadır demiyorum ve hiç bir zaman da demedik. Sosyalizme açık, yani sosyalist gelişmeye elverişli bir anayasadır."²⁶⁷ Burada görüldüğü üzere Anayasanın sosyalist mücadeleye meşru bir

²⁶⁵ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 2*, İstanbul: BDS Yay., 1988, s.116

²⁶⁶ Muzaffer Sencer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, İstanbul: Geçiş Yayınları, 1971, s.280

²⁶⁷ Mehmet Ali Aybar, *Hodri Meydan*, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1967, s. 13

zemin sağladığını savunan Aybar, 27 Mayıs Anayasasının demokratik ve sosyalizme açık olması nedeniyle sahiplenmiştir. Burada aynı zamanda demokrasiyi sınıfsal mücadele ile birlikte yorumlayışının tipik bir örneğini de görmekteyiz.

Aybar'ın diğer yandan 27 Mayıs darbesini olumsuz bir değerlendirişi söz konusudur. Bunun temel nedeni ise bu darbe sonucunda askerin Türk siyasal hayatındaki etkinliği MGK aracılığıyla kurumsallaşmış ve böylece de bundan sonra olacak askeri darbelere zemin hazırlanmıştır. Aybar'ın 27 Mayıs'a yönelik bu olumsuz bakışı elbette onun tarihsel bakışıyla tutarlılık içerisindeydi. "OSMANLI TİPİ DEVLET" olarak tanımladığı ve Osmanlı'dan günümüz Türkiye'sine miras kalan siyasal üstyapı içerisinde bürokrasi sınıfının temsilcisi olarak görünen ordunun siyasal hayattaki yeniden tesis edilen gücü doğal olarak Aybar'ı rahatsız edecektir: "27 Mayıs, aslında Devleti Yönetenler Sınıfının, devletle özdeşleşmiş Bey takımının, bir karşı saldırısıydı. 1950-1960 yılları arasında bu geleneksel egemen sınıf, işlerden uzaklaştırılmanın acısını yaşadı. Burjuvazi artık kendi kanatlarıyla uçuyor; Bey takımını vasiliğini kabul etmiyordu. Kuşkusuz ekonomik yapı aynıydı. Ne var ki, Türkiye'nin tarihsel gerçekleri içinde devletle özdeşleşmiş Bey takımının özel bir yeri ve ağırlığı vardır. O haddini bilmeyen burjuva temsilcilerine haddini bildirme hakkına sahip olduğuna inanır. 27 Mayıs böyle bir hareketti; 12 Mart da öyle..."²⁶⁸ Aybar Türkiye'deki demokrasi mücadelesini bürokratik sınıf ile halk arasındaki çelişkinin ve mücadelenin bir sonucu olarak gördüğü için nasıl Demokrat Parti'nin iktidara gelişini olumlu karşılamışsa; bürokratik sınıfın askeri darbelerle etkinliğini sağlamlaştırmasını da aynı şekilde olumsuz karşılamıştır.

27 Mayıs ile birlikte ortaya çıkan diğer bir sorun da Kemalizmin değerlendirilmesiydi. Ancak Aybar'ın Kemalizm değerlendirmelerinde birbiri ile çelişen yönlerin olduğunu söylemek gerekiyor: "...emeği toplum düzeninin temeli sayan; emperyalizm ve kapitalizmle savaşmayı ulusça kurtuluşumuz için şart sayan; halk iktidarını amaçlayan bir politikanın başka adı yoktur. Mustafa Kemal ve arkadaşları solcu olmayabilir; ama savundukları görüşler, izledikleri yol, solda olan görüşler ve solcu bir politikaydı. Türkiye'yi kurtarmak için başka bir seçenek yoktu... Kemalizm, emperyalizme, kapitalizme karşı bir ideoloji olduğu için, Asya'daki, Afrika'daki esir halkların ilgisini çekmiştir." ²⁶⁹ Bu alıntılarda da görüleceği üzere Aybar'ın Kemalizm değerlendirmesi ile bürokrat sınıf değerlendirmesi arasında çelişki var. Eğer Aybar Osmanlı devletindeki bürokratik sınıfın siyasal geleneğinin Cumhuriyet döneminde de devam ettiğini iddia ediyorsa, o zaman şu soru akla geliyor: Atatürk'ün hayatta olduğu dönemde bürokrat sınıf yok muydu? Atatürk'ün ölümünden sonra mı bürokrat sınıfın

²⁶⁸ Mehmet Ali Aybar, Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1, s.174

²⁶⁹ Mehmet Ali Aybar, Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1, s.138

en önemli temsilcisi CHP iktidara gelmiştir? İsmet İnönü'nün döneminde içte ve dışta izlenen Kemalist politikaları neyle açıklayacağız? Bu soruları çoğaltmak mümkün. Ancak Aybar'ın Kemalizmi bu şekilde değerlendirmesinin temel tezleriyle çelişki içerisinde olduğunu söylemek mümkün. Üstelik Aybar'ın Kemalizmin "kapitalizme karşı bir ideoloji" olduğunu hangi nesnel kriterlere dayandırdığı da meçhuldür. Sadece Atatürk'ün söyledikleri üzerinden bir takım değerlendirmeler yapmak mümkün değildir. İttihat ve Terakki gibi ulusal bir ideolojiden beslenen Kemalizmin, daha çok kapitalizmin Türkiye'de kökleşmesini ve burjuva sınıfını meydana getirmeyi hedefleyen bir modernleşme hareketi olduğu düşünüldüğünde Aybar'ın tutarsızlığı daha da belirginleşmektedir.

Ancak Aybar'ın kimi yazılarında bu çelişkileri gidermeye dönük metinleri de bulabilmek mümkün. 1970'li yıllardaki Forum Dergisi'nde Aybar Kemalizmi şu şekilde değerlendirmektedir: "*Halkın ağırlığı, Kurtuluş savaşı ortamında, kendi davasına sahip çıkmış olmasından ileri geliyordu. Büyük Mecliste emekçi halkın kendisi, öz temsilcileri yoktu. Savaş şartları sona erince, Halkçılık görüşünde önemli sapmalar oldu. 'Halkla el ele, omuz omuza' yerine, 'Halk için' görüşü hakim olmaya başladı. Atatürk ve arkadaşlarının, ekonomik-sosyal politik savaşın sınıfsal niteliği hakkında, açık fikirleri olduğunu sanmıyorum. Daha Lozan Barışı imzalanmadan, İzmir'de toplanan Milli İktisat Kongresinde iç ve dış kapitalizme, emperyalizme tavizler verileceği anlaşılmıştı... Kısa bir süre sonra, sermayedar sınıfını destekleyen; işçi sınıfının, fukara köylülerin en tabii haklarını kısıtlayan kanun ve kararlar çıkmaya başlamıştır... Tepeden inme devrimler kök salmıyor. Aslında tepeden inme olunca devrim, Devrim olmuyor.*"²⁷⁰ Neden Sosyalizm adlı kitabında da Aybar, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı yıllarında emeğe dayalı, demokratik bir rejimi düşündüğünü; ancak Türkiye'nin tarihinin bu çizgide gelişmediğini söylemektedir. Aybar'a göre Kurtuluş Savaşı'nın hemen ertesinde Türkiye adım adım kapitalizme kaydı, İttihatçıların hayal ettikleri burjuva sınıfı yasalarla desteklenerek egemenliğini kurmaya başladı. Atatürk sağken sadece tam bağımsızlık ilkesi, onun da yalnız siyasal yönü muhafaza edilebilmiştir. İzmir İktisat Kongresi'nde yabancı sermayeye davetiye çıkarılmıştır. Atatürk bile sınıfların birbiri ile çatışmadığını, dayanışma içerisinde olduğunu düşünebilmekteydi. 1940'ların sonunda Türkiye'nin ABD'nin hegemonyasına girmesinde bu adımların da önemli payı vardır. Çünkü siyasal bağımsızlık, ekonomide bağımsızlığa yönelik adımlar atılmadan sonsuza kadar korunamaz.²⁷¹ Bu iki alıntıdan da görüleceği üzere Aybar, Kemalizmin içte uyguladığı ekonomik ve sosyal politikanın kendisini eleştirmektedir. Ardından Türkiye'deki Kemalizmin temel çelişkisinin

²⁷⁰ Mehmet Ali Aybar, "Ellinci Yıl Ve Elli Yıl Öncesi", Forum, No: 379, 28 Nisan 1970, s.7

²⁷¹ Mehmet Ali Aybar, Neden Sosyalizm, 2.bs., İstanbul: BDS Yayınları, 1987, s.50-52-54-56

tabandan kopuk olduğunu belirten Aybar, Türkiye'deki siyaset kurumunun temel meselesini de bu şekilde ortaya koymaktadır. Bu iki değerlendirmesi Aybar'ın bürokrasi ile ilgili değerlendirmeleri ile uyum içerisindedir. Aybar, dış politika değerlendirmelerinde Kemalizmi ulusal bağımsızlığı sağladığı ve ulusal kurtuluş savaşlarına öncülük ettiği için siyasal yaşamı boyunca sahiplenmiştir. Bunda Aybar'ın kuşağının ve aile çevresinin Kurtuluş Savaşı'na ve Atatürk'e yönelik duygusal bağlılığını da bir etken olarak değerlendirmek mümkün.

Burada son olarak Aybar'ın bürokrasi ile ilişkin görüşlerine getirilen bir eleştiri ile noktayı koyalım. 1968 yılında TİP'te yaşanan bölünme sırasında Boran'ın Aybar'ın Osmanlı tarihi ve bürokrasi konusundaki görüşlerine yönelik eleştiriler getirdiğini görmekteyiz. Boran'ın Aybar'ın görüşlerine itiraz ettiği birinci nokta Aybar'ın bürokratları bir sınıf olarak değerlendirmesidir. Boran'a göre Aybar'ın bürokratların sınıf olduğunu düşünmesi yanlıştır: "*Yönetici grup sırf artık üründen veya artık değerden pay alıyor diye bir egemen sınıf niteliğindedir denemez. Aldığı payın miktarına [miktarına] ve bu payın, toplumsal gelirin bütümünün çeşitli çalışanlar grupları arasında bölüşümü açısından yaptığı toplumsal hizmetle orantılı sayılıp sayılamayacağına, ve gelir bölüşümünün de kendi payını kendi çıkarına kendisi tayin etme durumunda olup olmadığına bakmak gerekir.*"²⁷² Bu nedenle Boran, Aybar'ın bürokratları toprak ağaları ve burjuvazi gibi aynı kefeye koyarak, sınıf olarak değerlendirmesine karşı çıkıyor. Boran'a göre bürokratlar sınıf değil; sosyal tabakadır. Üstelik yek bütün bir tabaka olmaktan ziyade çeşitli kesimlere ayrılmış, çelişkili bir yapıya sahiptir. Gerek İttihat Terakki gerekse de CHP döneminde bürokrasinin üst kademeleri, belirli bir ölçüde üretim ilişkilerini kontrol etmiş ve düzenlemiştir. Bunu kendi adına zenginleşmede bir araç olarak kullansa da bürokrasi yine de bir sınıf olarak değerlendirilemez. Bürokrasi bu alanda en çok iktidara sahip olduğu CHP dönemi devletçilik politikaları zamanında bile bilinçli bir şekilde ticaret ve sanayi burjuvazisi sınıfını koruyan güçlendiren politikalar izlemiştir.²⁷³ Üstelik Aybar'ın Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Türkiye'si döneminde de bürokrasiyi hakim bir sınıf olarak değerlendirmesi yanlıştır. Çünkü tarihten gelen etkiler sürse bile bürokrasi yapısal olarak değişmiş, farklılaşmıştır.

Boran'ın Aybar'ın bürokrasi ile ilgili çıkardığı sonuçlara ikinci itirazı ise stratejik politik alandadır. Aybar'a göre bürokrat sınıf demokratik bir yönetime hiç bir zaman yanaşmamış, daima halkı horlamış, tepeden inme ceberut bir yönetim izlemiştir. Bürokrat sınıfın ya da sivil asker grubun bu niteliği Osmanlı'dan günümüze değişmeden miras

²⁷² Behice Boran, "Bürokratlar Bir Sınıf mıdır?", *Emek*, No:5, 30 Haziran 1969, s.5

²⁷³ Behice Boran, "Bürokratlar Bir Sınıf mıdır?", *Emek*, No:5, 30 Haziran 1969, s.6

kalmıştır. Türkiye'de bürokrasi, toprak ağası ve burjuva sınıfı ile birlikte işçi emekçi sınıfların karşısında olmuştur bu nedenle de emekçi kesimlerin karşısında bir sınıftır. İktidarı ele geçirse bile halka karşı aynı tepeden inmece, ceberut tutumunu sürdürür. Sivil-asker-aydın tabakayı Yön'cülerin yaptığı gibi devrimci gücün öncüsü yapmak da Aybar gibi bürokrasiyi karşıya almak da yanlış tutumlardır.²⁷⁴ Boran'a göre Aybar bu görüşleri nedeniyle çelişkili bir yapıya sahip bürokrasiyi toptan karşısına almış olmaktadır. Halbuki bu çelişkili yapının içerisinde sosyalist güçlerin yanında olacak bürokratik kesimler vardır. Boran bu bakış açısının Aybar ve Küçükömer'de ortaya çıkardığı çelişkiyi şu şekilde açıklıyor: "...bu tabakanın yakın tarihimizde ve bugün hiç bir devrimci, ilerici yanı bulunmadığını, tüm tutucu, toplumu geriletici olduklarını söylemek yanlıştır. Haklı olarak övündüğümüz, onur duyduğumuz Milli Kurtuluş Savaşı, bürokrat tabakanın, özellikle asker kesiminin girişimi ve çabasıyla gerçekleşmedi mi? Toplum yapısını değiştirmemiş, üst yapıya münhasır kalmış olsa da (ve bundan ötürü toplumda etkinliği sınırlanmış bulunsa da) sultanlık ve halifelikten cumhuriyete geçişi, laik yargı sistemini ve eğitimi ve diğer 'devrimler'i biz sosyalistler savunmayacak mıyız? 27 Mayıs'ın getirdiği Anayasayı 'subayların anayasası' diye mi nitelendirmek gerekir? ...Küçükömer'in sol, sağ tablosuna göre bütün bunları 'sağ'mı sayacağız?... Aybar'ın kitabını yayınladıktan bu yana yaptığı tahliller de, Küçükömer'inkiler kadar açık ve kesin olmamakla beraber, aslında aynı paraleldedir ve aynı yanlış sonuçlara götürecek niteliktedir. Bürokrasiyi bugün de ağa ve komprador burjuvazi ile aynı safa koyup temel çelişkiyi bu üçlü ile emekçi sınıflar arasında gördünüz mü, sonuç yukarıdakiyle aynı kapıya çıkar. Aralarında fert olarak ilerici, devrimci, halktan yana olanlar bulunabilir ve vardır, fert olarak sosyalizme gelenler de bulunabilir, demek meseleyi halletmez."²⁷⁵ Boran'ın burada Aybar'a yönelik getirdiği temel eleştiri Aybar'ın bürokrasi sorunu karşısındaki "sekteçilikidir". Türkiye'nin bugünkü durumunda bürokratların sosyalizme kazanılamayacağı görüşü yanlıştır. Sosyalistler açısından müttefik güçler bulmak ve geliştirmek ihmal edilemeyecek bir görevdir.²⁷⁶ Boran'ın getirdiği eleştiriye benzer bir eleştiriye Nabi Yağcı'nın da getirdiğini görmekteyiz. Yağcı'ya göre TİP'in aydınları ve bürokrasinin bir kesiminin o günkü Türkiye'nin koşullarında bir kenara itmesi doğru değildi: "Bir, Türkiye'de aydınlar her zaman önemli olmuştur. Tanzimat'tan beri bu böyledir. Türkiye'de değişimler halk hareketiyle olmadı, aydınların büyük bir rolünü görüyoruz. İki, askerler fiili bir güçtür. 1960'tan sonrasını düşünün. 27 Mayıs sonrasında askerler arasında ilerici rüzgarlar dolaşıyor. Generaller bizim yanımıza geliyorlardı, konuşmak istiyorlardı. İşte cephe tartışmaları vardı. TİP bu korkuları nedeniyle

²⁷⁴ Behice Boran, "Bürokrasi Üzerine Tartışmalar", Emek, No:4, 16 Haziran 1969, s.4

²⁷⁵ Behice Boran, "Bürokrasi Üzerine Tartışmalar", Emek, No:4, 16 Haziran 1969, s.5

²⁷⁶ Behice Boran, "Bürokratların Çelişmeli Durumu", Emek, No:6, 14 Temmuz, 1969, s.7

*geri çekildi ve yanlış yaptı. Ve dayanılan gerekçeler işte cuntaya karşıyız. Gayet doğru, o zaman da karşıydık, bugünde karşıyız. Fakat ortada askerler içerisinde ileriye gitmek isteyen, daha geniş bir demokrasi isteyen, ve o zamanki Nasır tipi sosyalizmden etkilenmiş ve bunun etkileriyle, Avcıoğlu'nun etkileriyle sola yanaşmış çevreler var. Ne olacak bunlar? Bu soru da somut, reel bir soruydu. TİP, 1960'lar sonrasında Aybar, bu soruları bence bir kenara koydu. Eğer bir güç varsa ve siz o güce sırtınızı dönüyorsanız; o güç ya sizi yok edecek ya da kendi yolunda gidecek."*²⁷⁷

Aslında bu değerlendirmelerin ve Aybar'a yönelik getirilen eleştirilerde iki noktanın altını çizmek gerekiyor. Birincisi Aybar'ın bürokrasi ile ilgili değerlendirmelerindeki boşluklardan biri de 15. yüzyılda da 19.-20. yüzyılda da bürokrasiyi toptan bir tanımlama ile yetinmesidir. Modern bürokrasinin oluşmaya başladığı 1860'lar Osmanlısı ile önceki döneme ait bürokrasi arasında ayırım yapmaması Aybar'ın bürokrasi ile ilgili görüşlerindeki eksikliklerden biridir. İkincisi ise ister sınıf, isterse de bir tabaka olarak kabul edilsin bürokrasi içerisindeki çatışmayı veya farklılıkları pek dillendirmemesi, bürokrasiyi bütün bir yapı olarak değerlendirmesi Aybar'ın diğer bir eksiliğidir. Özellikle de sosyal hareketlerin yükselişe geçtiği dönemlerde bürokrasi içerisinde çatlaklıklar yaşanabileceği bilinen bir gerçektir. 1960'lı yıllarda şu veya bu şekilde orduda ve bürokrasinin diğer kademelerinde sosyalizme yakınlık duyan insanlar vardı ve bunların kazanılması önemliydi. Aybar'ın sosyalist stratejiyi Yön gibi tamamen bu kesimleri kazanmak üzerine kurmaması, sosyalizmin esasında bir dip dalgası ile kurulacağı tezinden hareket etmesi Aybar'ın ve TİP'in Türkiye'de yerleştirmeye çalıştığı demokratik sosyalizmin kökleşmesi adına bir artıydı. Ama Aybar'ın bunu yaparken bürokrasi içerisindeki çatışmaları göz ardı etmesi de bu konudaki zayıf tarafıydı.

3.3.2. Sosyalist Devletler Ve Bürokrasi

Aybar, Türkiye tarihinde egemen sınıf olarak bürokrasinin rolünden bahsederken benzer bir yorumu sosyalist devletler için de getirmektedir. Aybar'a göre mevcut sosyalist ülkelerde de tıpkı Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde olduğu gibi bürokratlar egemen güç olmuşlar ve sosyalist ülkeler bürokratik sapma ile karşı karşıya gelmişlerdir. Aybar sosyalist ülkelerdeki bürokratik sapmanın üzerinde de durmaktadır. Aybar, sosyalist ülkelerde demokrasinin olmadığını ve bu ülkelerin çoğunun proletarya diktatörlüğü adı altında aslında egemen bürokrat sınıfı olan "nomenklaturanın" diktatörlüğü ile yönetildiğini söyler. Bu anlamda sosyalist devletler sosyalizm idealleri ile çelişmekte ve halktan kopuk, bürokratik

²⁷⁷ Nabi Yağcı (Haydar Kutlu) ile mülakat(29 Mart 2004) Bant Kaydı.

yabancılaşmış rejimlere dönüşmektedirler: *“Ekim devrimi, sosyalist bir devrimin alt yapısından yoksun bir toplumda, kimi uyumlu rastlantılar sonucunda gerçekleştirildi. Ama aradan 65 yıl geçtiği halde ne sömürü kaldırılabilirdi, ne de sosyalist demokrasi kuruldu. ‘Aşamalar bir sıçrayışta aşılmaz’ Devrim her bakımdan (maddesel ve düşünsel) bir birikim işidir.”*²⁷⁸ Tarihin ilginç bir ironisidir, Aybar Ekim Devriminden 65 yıl sonra devrimin koşulları yani gelişmiş bir kapitalist devlet ve işçi sınıfı yok onun için gerçekleşecek bir sosyalist devrim sağlıklı olmaz diyen Menşevikler ile aynı noktadadır. Dahası tarihsel koşullar olgunlaşmadan yapılacak bir devrimin sonucunun başarısızlık olacağını düşünmektedir. Aybar’a göre bunun yerine daha uzun bir sürece yayılmış, ciddi bir toplumsal desteğe sahip olan bir devrimin başarılı olma şansı daha fazladır. Geri kalmış bir ülkede iradeci-öznel etkenlere ağırlık verilerek yapılmış bu devrim bir sıçramaydı. Ne var ki, devrim bir süreç bir birikim işi olduğu için bu sıçramanın bedelinin ödenmesi gerekiyordu Aybar'a göre.²⁷⁹

Aybar'a göre bu bedel sosyalist ülkelerde bürokratik yozlaşma ve demokrasi yoksunluğu olarak yaşanmaktaydı. İkinci bölümde gördüğümüz gibi Aybar, Leninist iradeci devrim anlayışına ve Leninist parti modeline karşıdır. Sosyalist ülkelerde demokrasinin kurulamamasını ise Leninist tarzda örgütlenen devlet yapısına bağlar: *“Marx’ın teorisinden çok uzaklara düşmüştük. İşçi sınıfı devrimin öznesi olmaktan çıkarılmış, nesnesi durumuna getirilmişti. Gerçekte Lenin’in Kautsky’den aktardığı ‘dışarıdan bilinç götürme’ teorisi ile ‘öncülük’ teorisi, işçileri, köylüleri edilgen piyonlar durumuna düşürüyordu. Merkezci, dikeyine hiyerarşili ve asker disiplinli devrimci parti modeli ise, sosyalizm adına bir dikta rejiminin kurulacağını göstermekteydi: Devlet ele geçirilecek, üretim araçları kamulaştırılacak, işçiler, köylüler sosyalizm için çalışacaklardı. 65 yıl sonunda bu tepeden inme sosyalizmin verdiği ürünler gözler önündedir.”*²⁸⁰

Aybar'a göre katı merkezci, dikeyine hiyerarşili bir örgütlenme olan Leninist parti modeli iktidara geldikten sonra da aynı örgütlenme biçimini devam ettirdiği için bürokratikleşme ve bunun sonucunda bürokrasinin egemen sınıf haline gelmesi kaçınılmaz hale gelecektir: *“...rejimin bürokratlaşmasında, profesyonel devrimcilerden, ‘öncü’lerden oluşan merkezîyetçi, katı disiplinli bir partinin var oluşunun önemli bir rol oynadığına inanıyorum.”*²⁸¹ Zamanla partinin doğurduğu bu bürokratik sınıf sosyalist devlete egemen hale

²⁷⁸ Mehmet Ali Aybar, *Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.54

²⁷⁹ Mehmet Ali Aybar, *Neden Sosyalizm*, 2.bs., İstanbul: BDS Yayınları, 1987, s.78

²⁸⁰ Mehmet Ali Aybar, *Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler*, s.65

²⁸¹ Mehmet Ali Aybar, "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 7 İktidarın Bürokratlaşması", *Olay*, No:12, 22 Nisan 1974, s.2

gelecektir. Aybar'a göre Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerde bürokratlar egemen sınıf olarak (Nomenklatura) yönetimde bulunmaktadır. Emekçi sınıflar varolan siyasal yapı içerisinde seçmek ve değiştirmek olanaklarından yoksun oldukları için bu durum yöneticilerin tabandan kopup bağımsız hale gelmelerine yol açmaktadır. Böylece sosyalizm bürokratik sapmaya uğramaktadır. Siyasal ve ekonomik gücün tekeline elinde bulunduran, çalışma koşullarını, ücretleri, yatırım tercihlerini saptayan ve üretilen artı değerden çeşitli imtiyazlar şeklinde pay alan bu bürokratik sınıfı egemen sınıf olarak tanımlamak gerekir. Bürokratik sınıfın, Burjuvaziden tek farkı üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmamasıdır. Sosyalist ülkelerdeki bürokratik sınıf, özel mülkiyete sahip olmasa da bütün mülkiyet devlet tekelinde olduğu için mülkiyetin kullanımı hakkına sahiptir; bu açıdan burjuvazi ile arasında bir fark bulunmaz. Tek fark burjuvazi, artı-değer istediği gibi kullanırken; bürokratik sınıf, gelir dağılımını düzenleyerek bunu sağlamaktadır: "*Sosyal sınıfları, kullanma işlevini bir yana bırakıp sadece üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olup olmama esasına göre ya da miras hakkı bakımından tanımlarsanız, kuşkusuz sosyalist toplumların bürokrasileri birer sınıf sayılmaz. Ama kuru mülkiyet hakkının ancak kullanmayla, üretim ilişkilerinde aktif bir rol oynama olanağı sağladığı düşünülünce, günümüzün sosyalist toplumlarındaki bürokrasilerin, sınıf adı verilme de fiilen egemen sınıf durumunda oldukları yadsınamaz.*"²⁸² Aybar'a göre soruna (bürokrasinin egemen sınıf olup olmaması) hukuksal açıdan değil, bürokrasinin üretim ilişkilerinde tuttuğu yere göre bakmak gerekiyor. Sadece biçimsel hukuksal bir yaklaşımla bürokrasinin miras hakkının olup olmamasına göre değerlendirmeler yapmak bizi yanılgıya götürebilir. Sosyalist toplumdaki bürokrasi devletçi üretim ilişkileri sayesinde egemen bir sınıf gibi davranmakta ve artı değerden pay almaktadır. Aybar bu artı değere bürokratik sınıf tarafından nasıl el koyduğunu şöyle açıklar: "*Asıl sorun artık-değerin, hangi yoldan nomenklaturanın cebine girdiğidir. 'Cebine girdiği' deyimi elbet bankalarda hesap açtırılması ve karın bu hesaba yatırılması olarak anlaşılamaz. Nomenklaturacılar yüksek maaş ve başka 'avantaj'larda 'kar'dan önemli bir pay alırlar: konutlar, arabalar, şoförler, hizmetçiler, dinlenme evleri, hastane ve sanatoryumlar, özel mağazalar vb... Nomenklatura üyelerinin kişisel gereksinimleri dışında, artık-değerin önemli bölümü sınıf olarak nomenklaturanın gereksinimlerine harcanır. Bu harcamalarla, nomenklatura sınıf olarak egemenliğini, güçlendirir ve korur.*"²⁸³ Kalımlı yöneticilik olduğundan ve yetkileri tam olarak emekçi sınıflar olarak denetlenemediğinden, bürokrasi yetkilerini egemen bir sınıf gibi kullanabilmektedir. Mülkiyet devlete ait fakat kullanma

²⁸² Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 8 Bürokrasi Sosyalizmin Çocukluk Hastalığı", *Olay*, No:13, 29 Nisan 1974.

²⁸³ Mehmet Ali Aybar, *Marksizm Ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler*, s.145

yetkisi yönetici bürokratlara aittir. Miras sorununa gelince: Aybar'a göre görevlerin babadan oğula geçmemesi bir ölçü değildir. Sınıfsal durumlar irdelenirken kişilerden hareket edilmez. Kaldı ki evlat babasından boşalan göreve, mirasçı olarak gelmiyorsa da, bürokrasi içinde mutlaka başka göreve getirilir. Aldığı eğitim, sosyal ilişkiler, ona bu olanağı sağlar.²⁸⁴ Aybar'a göre sosyalist ülkeler aynı zamanda ilginç bir çelişkiyi de yaşamaktadırlar. Bürokratik sapmaya uğramış ülkelerde alt-yapı sosyalist olduğu halde; üst-yapı biçimde sosyalist ancak; özde bürokratiktir. Devrimi tabandan korumak için tepki gelmezse, bürokratik ilişkiler zamanla burjuva ilişkilerine dönüşebilir ve kapitalizme dönüş tehlikesi ciddi bir olasılık haline gelebilir. O nedenle sosyalist ülkelerde temel çelişki işçi sınıfı ile bürokrasi arasındadır.²⁸⁵

Aybar'ın bu konudaki görüşlerini daha iyi anlayabilmek için sosyalist ülkelerdeki devletin ve egemen sınıfın niteliği konusunda Bettelheim'in düşüncelerine karşı getirdiği eleştirilere değinmek gerekiyor. Bettelheim, 1968'de Sovyetler Birliği'nde yeni bir burjuvazinin iktidara geldiğini ve komünist partisinin burjuvazinin bir aracı haline geldiğini ileri sürmüştür. Bettelheim'in "SSCB'de Sınıf Mücadeleleri" adlı kitabında Aybar'ın aktardığı şu görüşleri ileri sürülmektedir: Ortada plan/pazar çelişkisinden yani planı sosyalizmle, pazarı da kapitalizmle mutlak anlamda eş anlamlı tutmak doğru olmaz. Devlet mülkiyeti ve planlı ekonomi tek başına sosyalizm için yeterli veriler değildir. Sosyalizmde önemli olan devletin sınıfsal niteliğidir. Yani ekonominin şu ya da bu biçimde devletçe düzenlenmesi değil, iktidarı elinde tutan sınıftır önemli olan. Sovyetlerde devlet makinesi ile halk yığınları birbirinden ayrılmıştır. Tıpkı burjuva devletinde olduğu gibi emekçiler iktidardan uzak tutuluyor ve devlet gücü emekçilere karşı kullanıldığı için Sovyetler'de burjuvazi egemen sınıf haline geliyor. Bürokrasinin ise devlet iktidarı söz konusu değildir; çünkü bürokrasi her zaman bir başka sınıfın yani egemen sınıfın hizmetindedir. İdari ayrıcalıklarını kötüye kullansa bile bu böyledir.²⁸⁶ Aybar, Bettelheim'in Sovyetler'de burjuvazinin iktidarda olduğu yönündeki tezini paylaşmamaktadır. Aybar gerekçelerini ise şöyle sıralar: "*Burjuvazi tarihsel bir kategoridir. Üretim araçlarının özel mülkiyeti esasına dayanarak, belirli tarih koşulları içinde ortaya çıkmış, gelişmiştir. Batı ülkelerinde burjuvazinin egemen sınıf oluşu, üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip oluşunun bir sonucudur. Oysa Sovyetler Birliği'nde iktidarı elinde bulunduran sosyal grubun, üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olmadığı açık bir*

²⁸⁴ Mehmet Ali Aybar, "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla: Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel Ve Teorik Kökenleri 4", *Sosyalist Yol*, No:8, Mart-Nisan 1976, s.24

²⁸⁵ Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 9 Bürokrasi Sosyalizmin Çocukluk Hastalığı", *Olay*, No:14, 6 Mayıs 1974.

²⁸⁶ Mehmet Ali Aybar, "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla: Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel Ve Teorik Kökenleri 4", *Sosyalist Yol*, No:8, Mart-Nisan 1976, s.25

gerçektir. Sovyetler Birliği'nde iktidarda olan sınıf bürokrasidir. Önceleri işçi sınıfının öncüleri olarak iktidarı ele geçiren bu yönetici grup, zamanla ve bilinen tarih koşulları içinde, temsil ettiği işçi sınıftan, emekçi yığınlardan kopmuş, bağımsız hale gelmiştir. Bu sosyal grubun görevi Devleti yönetmektir. Yani burjuvazinin yaptığı görevi yapar. Ne var ki, işçi sınıfının hizmetinde olduğunu iddia etmesine karşın, işçi sınıfını buyruğu altında tutan kendisidir. Bürokrasi hem baskın, hem yönetici sosyal grup olarak, tam anlamda egemen sınıf olmuştur. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip değildir; ama Devlet mülkiyetindeki üretim araçlarını kullanma yetkisine sahip olduğundan, Sovyet bürokrasisi, çalışma koşullarını egemence saptar ve ulusal geliri egemence bölüştürür; yani egemen sınıf yetkilerini kullanır. Buna olanak veren, üst-yapının alt-yapıdan bir ölçüde bağımsız olmasıdır: Alt-yapı sosyalist olunca, üst-yapı da otomatik olarak sosyalist olmuyor; kimi koşullarda üst-yapı, örneğin Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, bürokratik sapma içinde bulunabiliyor. Diyalektik bir bütün oluşturan alt ve üst-yapılar, birbirlerini karşılıklı etkilediklerinden, üst-yapının bürokratik sapma göstermesi, sosyalist alt yapının da çarpılmasına yol açabiliyor. Devletçi üretim ilişkilerinin egemen olduğu aşırı merkezîyetçi ve tabanın denetiminden yoksun bir sistemde, yönetici grubun tabandan bağımsız hale gelmesi ve egemen sınıf olması kaçınılmazdır. Ama egemen sınıf burjuvazi değildir ve üretim biçimi kapitalizme dönüşmedikçe burjuvazi olamaz. Bu egemen sınıf yeni bürokrasidir.²⁸⁷ Sovyetler Birliği'nde egemen olanın bürokratik sınıf olduğunu düşünen Aybar bunun benzeri bir örneğinin de bambaşka koşullarda Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşandığını düşünmektedir. Osmanlı toplumunda da sarayla birlikte tımar sistemi sayesinde bürokrasi hakim sınıf olarak devleti yüzyıllardır yönetmiştir. Sovyetler'deki gibi özel mülkiyetin olmadığı her şeyin devlet mülkiyetine ait olduğu Osmanlı Devleti'nde tıpkı Sovyetler'de olduğu gibi bürokratik sınıf, özel mülkiyete sahip olamazdı ancak padişahın adına sahip oldukları mülkiyet üzerinde denetim hakları olduğu için artı değere el koyabilirlerdi. Aybar, bambaşka tarihsel koşullarda ortaya çıkan bu iki devlet arasında benzerlik bulmaktadır.²⁸⁸

Aslında Aybar'ın Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist devletlere dair yaptığı yorumdan çıkarılabilecek temel ders şudur: Devrimle birlikte sosyalist toplumlarda alt-yapısal anlamda değişimler olmuş, küçümsenmeyecek adımlar atılmış, planlı ekonomiye ve kamu mülkiyetine geçilmiştir. Ancak bu gelişmeler bir ülkeyi sosyalist yapmaya yetmiyor. Bu ülkelerde yöneten ve yönetilenler arasında fark açılmaya başlamış, büyük çoğunluğu oluşturan emekçi kesimler

²⁸⁷ Mehmet Ali Aybar, "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla: Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel Ve Teorik Kökenleri 4", *Sosyalist Yol*, No:8, Mart-Nisan 1976, s.26-27

²⁸⁸ Mehmet Ali Aybar, "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla: Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel Ve Teorik Kökenleri 4", *Sosyalist Yol*, No:8, Mart-Nisan 1976, s.27

ülke yönetiminden dışlanmıştı. Sosyalist demokrasinin ve emekçi çoğunluğun sömürücü azınlığı yönetmesi demek olan gerçek proletarya diktatörlüğünün uygulanmaması sonucunda emekçi sınıflar daha değişik bir şekilde baskı altında tutulmaya ve sömürülmeye devam etmektedir. Varolan bu devletler kapitalist değiller; ancak sosyalist de olamamışlardır. Sosyalizmin en temel özellikleri bu ülkelerde uygulanmamaktadır. Bu nedenle sosyalist ülkelerdeki en önemli sorun sosyalist demokrasinin inşa edilmesi ve emekçi sınıfların ülke yönetimine katılmasıdır.

Aybar'ın varolan sosyalist devletlerdeki sosyalizm anlayışına getirdiği bu eleştirisi aslında sosyalizmin bir iktisat tekniği olarak anlaşılmasına, daraltılarak bir kalkınmacılık ideolojisi derecesine indirgenmesine yönelik bir tepkidir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından oluşan iki kutuplu dünyada ulusal kurtuluş mücadelelerinin yükselmesi ile birlikte geliştirilen kapitalist olmayan yoldan ilerleme formülleri bağlamında sosyalizm az gelişmiş ülkelerin gelişmiş kapitalist ülkeleri yakalayabilmesi için uygulaması gereken hızlandırıcı bir biçim olarak görüldü. Sovyetler Birliği kendi içerisinde ise sosyalizmin başarısını büyük ölçüde ekonomik alanda elde ettiği başarılarla bağladı. İzlenen mantık basitti: Nükleer savaş çağında sosyalizmin üstünlüğünü kapitalizme kabul ettiremeyeceğine göre her alanda gelişmiş kapitalist ülkelerin ekonomik düzeyi yakalanmalı ve onlardan ileri gidilmeliydi. Sosyalizmin bu alandaki başarısı kendini kanıtladıkça evrimci bir yoldan sosyalizm bir dünya sistemi haline gelebilecekti. Sosyalizmin aynı zamanda insani, siyasal ve kültürel düzeyde de bir devrim olduğu düşüncesini göz ardı eden bu düşünce, ekonomist bir mantıktan öteye gitmiyordu. Sovyet tarihiyle ilgili eleştirel bir bakışa sahip olan, Sovyetlerdeki mevcut sosyalizmi "devlet kapitalizmi" olarak tanımlayan Arthur Rosenberg'in "Bolşevizm Tarihi" adlı kitabında ilginç bir saptama vardır: *"Aslında Bolşevikler, Rusya'nın gelişme yolunda kaybettiği zamanı kazandırmak için çalışırken, kendilerini Büyük Petro'nun vasiyetnamesinin uygulayıcıları olarak görmekteler."*²⁸⁹ Üstelik bu alanda da başarılı olunamamış ve 70 yıllık deneyim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Üstyapısal alanın ihmal edildiği ve yönetenler ile yönetilenler arasında yabancılaşmanın yaşandığı bir sistemin sosyalizmle ilgisi olamazdı Aybar'a göre. Sosyalizmin bürokrat devletçi şekli ona göre Osmanlıdaki ceberut despotik

²⁸⁹ Arthur Rosenberg, **Bolşevizm Tarihi**, s.261 Yazar, bu yorumunu Stalin'in 1928 yılındaki konuşmasına dayandırmaktadır: *"Ülkemizin teknik ve ekonomik yönden geri olduğunu biz keşfetmedik. Bu durum, yüzyıllardan beri sürüp gitmektedir ve bize tarihimizden miras kalmıştır. İhtilalden önce de vardı ve bu durumu gören herkes yakınıyordu. İhtilalden sonra da devam etti. Büyük Petro, Batının en ileri ülkelerini görüp ordularının ihtiyaçlarını karşılamak ve ülkesinin savunma olanaklarını arttırmak için, büyük bir ateşle fabrikalar ve tersaneler yapmaya koyulduğunda; kendine göre Rusya'yı geri kalmışlığından kurtarmaya çalışıyordu. Ancak eskinin sınıflarından hiç birinin, ne soyluların ne de burjuvazinin, bu işin üstesinden gelemeyeceği açıkça bellidir. Daha da öte, sorunu gerektiği şekilde bile ortaya koyamamışlardır. Ülkemizin birkaçyüz yıllık geri kalmışlığı, ancak sosyalizmin kuruluşuyla ortadan kaldırılabilir."* s.261

devletten farklı değildir. Üstelik sosyalist rejimler ayrıcalıklı bir sınıf ortaya çıkarmıştır. Böylesi ayrıcalıklı bir sınıfın oluşması tutucu ve statükocu bir sosyalizm anlayışının yeşermesi açısından da etkili olmuştur. Aybar gerek kendi ülkesinde gerekse de sosyalist ülkelerdeki demokrasi sorununun kökenini bu şekilde irdelemiştir.

Aybar demokrasi sorununu, toplumların üretim biçimlerinin ve üstyapısının birlikte yarattığı siyasal geleneğin ışığında değerlendirmektedir. Aybar'ın örgüt sorunundaki yaklaşımı da benzerdir. Aybar, Türkiye'nin tarihsel mirasçısı olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik Marksist şemayı takip etmediğini; dolayısıyla Avrupa'daki demokrasinin ortaya çıkışından farklı bir yol takip ettiğini belirtmektedir. Çünkü Avrupa'da varolan feodal üretim biçiminden kapitalizme geçişte sivil toplum varolabilmiş, özel mülkiyet varolabilmiş ve toplumsal yapı da buna göre şekillenmiştir. Halbuki Osmanlı İmparatorluğu böylesi bir yapıya sahip değildi. Türkiye'ye kapitalizmin girişi de buna bağlı olarak içsel bir dinamiğin gelişimi sonucunda gerçekleşmemiş; hakim üretim modelinin çözülüşünün sonucunda olmuştur. Tanzimat aslında işlerin eskisi gibi yürüyememesi sonucunda hakim sınıf olan bürokrasinin, devleti yaşatmak için yeni yollara başvurmasının sonucudur. Aybar Türkiye'deki modernleşme hareketinin başarısızlığını da buna bağlar. İki yüz yıldır Avrupalı olmaya çalışan bu ülkede; sosyo-ekonomik, kültürel gelişmeler yaşanmadan Avrupalı olunmaya çalışılmış bunun sonucunda da Tanzimat ve daha sonraki reformlar da genelde Batı'dan üstyapı kurumlarının ithalinden ibaret kalmıştır. Üstelik reformlar Bey takımının buyrukları ile yukarıdan aşağıya yapıldığı için halkça tam olarak benimsenmemiştir.²⁹⁰ Bu nedenle Aybar Türkiye'deki demokrasinin ve modernleşme hareketinin sorunlarının bu tarihsel özelliklerden kaynaklandığını düşünmektedir.

Sonuç olarak bizde egemen bir burjuva sınıfı olmadığı için devlet eliyle yaratılmış ancak tarihsel ve geleneksel olarak bürokrasinin hakimiyeti devam etmiştir. Türkiye'de sağlıklı bir demokrasinin olmaması da siyasal yapımızdan kaynaklanmaktadır. Aybar Türkiye'ye özgü sosyalizmin maddi dayanaklarını bu şekilde çözümlenmektedir. Madem Türkiye'de Avrupa'dan farklı bir kapitalist gelişme yaşanmış o zaman Türkiye'de izlenecek sosyalist strateji de bu tarihsel gerçeklere uygun olmalıdır: *"Fakat Türkiye'nin evlatları olarak sosyalizmi önce Türk sosyalizmi olarak düşünürüz. Türkiye'de sosyalizmi kendi gücümüzle, kendi şartlarımız içinde, kendi ellerimiz kendi kafamızla kuracağımıza inanırız. Türkiye İşçi Partisi'nin temsil ettiği Türkiye Sosyalizmi bağımsız bir harekettir. Bağımsız bir hareket*

²⁹⁰ Aybar, Mehmet Ali . "Biz Bize Benzeriz!", **Bilim Ve Sanat**, Ağustos 1988.

olarak kalacaktır."²⁹¹ Tıpkı Avrupa Komünizminde olduğu gibi bu alanda da Türkiye'ye özgü sosyalizm bu farklı şartların yarattığı ihtiyaca göre farklı bir strateji ile ortaya çıkabilmeyi gerektirmekteydi. Aynı zamanda Türkiye'ye özgü sosyalizm tartışmaları ideolojik ve politik bağımsızlığı da gerektirmektedir.

Aybar yukarıdaki tezlerine bağlı olarak "yukarıdan aşağıya sosyalizm" anlayışını savunan MDD'ci ve Yön'cülere karşı çıkmış; kitlelerin çoğunluğuna ve rızasına dayalı demokratik sosyalizm anlayışını savunmuştur. Bu anlayışının doğal sonucu olarak ta sosyalizmin askeri bir darbenin sonucunda gelebileceği fikrinin daima karşısında olmuştur. Aybar'ın bu farklılığının asıl nedeni de onun açıkça adını koymasa da ATÜT'den etkilenmesi ve buna bağlı olarak bürokrasi hakkındaki olumsuz bakışından kaynaklanır.

3.3.3. Tarihsel Blok Ve Bürokrasi

Mehmet Ali Aybar'ın ATÜT tartışmaları içerisinde yer verdiği bürokrasi ile ilgili değerlendirmeleri beraberinde Gramsci'nin tarihsel blok ile ilgili değerlendirmelerini anımsatmaktadır. Bundan dolayı böylesi bir karşılaştırma bize zengin bir yorum imkanı verebilir. Hasan Bülent Kahraman 27 Mayıs'ı klasik modernleşme paradigmasının son halkası olarak değerlendirir. Bu model tarihsel blok olarak adlandırılabilir aydınlar-ordu ve bürokrasinin oluşturduğu bir ittifakla toplumu dönüştürme projesidir. Tanzimat'tan beri geçerli olan bu hareket, 27 Mayıs ile son atılımını yapmış, 1971 darbesi ile de aydınlar tarihsel blokun dışına itilmişlerdir.²⁹² Bu kısa yorumun üzerinde durmak ve buradan Aybar'ın bürokrasi ve Türkiye siyasal tarihine dair görüşlerini farklı bir açıdan çözümlenmeye çalışmanın önemli olduğunu düşünüyorum. Kahraman'ın buradaki yorumu üzerinde esas olarak durulması gereken "tarihsel blok" kavramıdır. Bu kavramın Türkiye'deki siyasal yaşamın en önemli dönemi olan modernleşme hareketinin açıklanmasında kilit rol oynayıp oynayamayacağını ve Aybar'ın bu noktada bürokrasi ile ilgili yorumlarının örtüşüp örtüşmediğini tartışılması gerektiğini düşünüyorum.

Tarihsel blok kavramını Marksist literatüre sokan kişi Gramsci'dir. Gramsci'nin Marksist literatüre en büyük katkısı İkinci Enternasyonalci mekanik Marksizm kavrayışına karşı çıkması, bu noktada altyapı-üstyapı ilişkilerini daha derinlikli bir şekilde kavraması, hegemonya, ideoloji ve sivil toplumun rolü üzerinde düşünmesi ve aydınların konumları üzerine yeni değerlendirmelerde bulunmasıdır. Gramsci, kendi döneminde hakim olan altyapı

²⁹¹ Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm: Seçmeler 1945-1968*, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1968, s.496

²⁹² Hasan Bülent Kahraman, "Sol Kemalizm ve 27 Mayıs", *Radikal*, 28 Mayıs 2004 Cuma.

ve üstyapı arasındaki ilişki sorununu derinlemesine düşünmüş ve bir takım sonuçlar çıkarmıştır. Gramsci'de üstyapı ve altyapı kavramları arasındaki bağın niteliğinin nasıl olduğu temel sorunlardan biridir. Mekanik Marksizm yorumu üstyapıyı altyapının sadık bir takipçisi olarak görme eğilimindedir. Gramsci ise üstyapı kurumunun belirleyiciliği ile altyapı ve üstyapı arasındaki ilişkinin karşılıklı etkileşim içerisinde birbirini bütünleyen bir yapıya sahip olduğunu düşünmektedir. Gramsci mekanik, determinist Marksizm yorumuna karşı çıkmış ve bu noktada tarihsel blok kavramını ileri sürmüştür: "*Yapı ile üstyapılar, bir 'tarihsel blok' oluştururlar; yani karmaşık, çelişik ve uyumsuz üstyapılar bütünlüğü, toplumsal üretim ilişkileri bütünlüğünün bir yansımasıdır. Bundan da, yapının çelişkisini ancak bütüncül bir ideoloji dizgesinin ussal olarak yansıttığı ve praksisin altüst olması için bir araya gelmiş nesnel koşulların varoluşunu ancak bütüncül bir ideoloji dizgesinin simgelediği sonucu çıkarılır.*"²⁹³

Gramsci'nin Marksizme katkısı bu iki düzey arasındaki ilişkinin önceliği sorunsalını bir kenara koyarak; altyapı ve üstyapı arasındaki ilişkiyi eşit ve karşılıklı bir çerçevede kurgulaması ve somutlaştırmasıdır. Gramsci'nin tarihsel blok kavramını irdeleyen Portelli'ye göre "tarihsel bloku" oluşturan bu iki uğrak arasındaki ilişki eşit derecede belirleyici olan diyalektik bir ilişkidir. Üstyapıyı doğuran temel altyapıdır, üstyapı, belli yapısal sınırlar içerisinde etkili olabilecektir. Ancak diğer yandan üstyapısal uğrak da devindirici bir rol oynar, toplumsal sınıfların sınıf bilincini geliştiren, politik ve ideolojik olarak da onların bilincini etkileyen faktör üstyapıdır. Tarihsel devinimin özü o zaman üstyapı içerisinde oluşur. "*Bu nedenle, tarihsel blokun şu ya da bu ögesinin önceliği sorununu koymak, temelsiz bir sorun (faux problème) koymak demektir. Eğer bu blokun eklemlenmesi göz önünde bulundurulacaksa, sosyo-ekonomik yapısının onun kararlaştırıcı ögesi olduğu açıkça görülür. Ama, her tarihsel devinimde, temelde doğan çelişkilerin, kendilerini üstyapısal etkinlikler düzeyinde gösterdikleri ve bu düzeyde çözüldükleri de daha az açık değildir. Bu iki öge arasındaki ilişki, demek ki aynı zamanda hem diyalektik, hem de organik bir ilişkidir... Öyleyse, tarihsel blokun yapısıyla üstyapısı arasındaki ilişkinin diyalektik ve organik birliği, iki sonuca yol açar: Bu ilişkinin organik niteliği somut tarihsel blokun sınırlandırılmasını sağlar; Bu organik niteliğin yeterince değerlendirilmemesi çok önemli siyasal yanlışlara yol açar.*"²⁹⁴

Gramsci'nin burada soyut bir şekilde bahsettiği üstyapı ve altyapı arasındaki bağın somutta nasıl gerçekleştiğini aydınlar üzerine yaptığı irdelemelerde görmekteyiz. Gramsci her

²⁹³ Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, Çev. Kenan Somer, İstanbul: Onur Yayınları, 1986, s.248

²⁹⁴ Hugues Portelli, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, Çev. Kenan Somer, Ankara Savaş Yayınları, 1982, s.61-62

toplumsal sınıfın yalnız ekonomik alanda değil, siyasal ideolojik alanda da kendi bilincini taşıyan aydınlar katmanı yarattığını düşünür: "*Ekonomik üretim dünyasındaki özsel bir işlev kökensel alanı üzerinde doğan her toplumsal grup, kendisiyle birlikte, organik olarak, yalnız ekonomik alanda değil, ama siyasal ve toplumsal alanda da, kendisine türdeşliğini ve kendi öz işlevinin bilincini veren bir ya da birkaç aydınlar katmanı yaratır.*"²⁹⁵ Aydınlar, ekonomik ve ideolojik olarak organik bağ içerisinde buldukları sınıfların temsilcileridir: "*Her yeni sınıfın kendisiyle birlikte yarattığı ve derece derece gelişmesi boyunca işleyip geliştirdiği 'organik' aydınların, çoğu zaman yeni sınıfın kendisine yol açtığı yeni toplumsal tipin ilkel etkinliğinin kimi kısmi görünümününün 'uzmanlaşmaları' oldukları saptanabilir.*"²⁹⁶

Gramsci'nin kullandığı bu tarihsel blok kavramını kullanan diğer bir kişi de Fransız Komünist Partisi'nin önde gelen aydınlarından olan Garaudy'dir. Garaudy işçiler ve aydınlar ittifakı olarak değerlendirdiği tarihsel bloku oluşturan taleplerden yola çıkarak ortak paydanın bu tarihsel bloku oluşturduğunu düşünür. Bu bağlamda 1968 yılında Fransa'da Mayıs-Haziran sürecinde gerçekleşen hareketleri bu bakımdan son derece zengin bir deneyim olarak değerlendirir. Bu olaylarda öğrenciler, işçiler, memurlar ve geniş bir toplumsak kesitin oluşturduğu bir birlik, harekete dahil olmuştur. Garaudy'e göre bu farklı toplumsal kesimleri birleştiren ortak payda yabancılaşmadır: "*Yabancılaşmayı işçi sınıfı içinde gittikçe arttıran bu yeni şeklin geniş teknisyen ve kadro katlarında, daha genel olarak aydınlar arasında açık bir bilince varılması çok önemlidir. Bu bilince varmak yalnız emek gücününün sömürülmesine karşı savaşmak değil, aynı zamanda hedeflerini, değerini ve anlamını tartışmaya izin vermeyen bir sistemin mantığını karşı protesto da demektir. Böylece öğrencilerin emelleri ile işçi sınıfının hedefleri arasındaki derin iç bağları ortaya çıkarmak mümkün olur... Öğrenciler, kapitalist rejimdeki sınıf çelişkilerini üstyapılar düzeyinde manevi bir yabancılaşma şeklinde yaşamaktadırlar. Oysa bunalımın kökleri rejimin ekonomik çelişkilerinde, temelde ve sınıf ilişkilerindedir.*"²⁹⁷ Garaudy'e göre yabancılaşmaya karşı ileri sürülen talepler, sadece geleneksel anlamadaki kol işçileri için değil, aynı zamanda tarihsel blokun bütünü içerisinde yer alanlar içinde taleplerini ortaklaştıran bir paydadır. Bu emek gücününün sömürülmesine karşı verilen mücadelenin küçümsenmesi anlamına gelmez. Ancak yabancılaşmaya karşı verilen savaş kol ve fikir işçilerini aynı çatıda buluşturabilmiş ve bu kapitalist rejimi tehlikeye düşürecek şekilde büyümüştür.²⁹⁸ Gerçekten de Fransa'da başlayan ve oradan da hızla dünyaya yayılan 1968 eylemleri iyice irdelenecek olunursa bu hareketin çıkış noktasını sadece

²⁹⁵ Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, Çev. Kenan Somer, İstanbul: Onur Yayınları, 1986, s.309

²⁹⁶ Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, Çev. Kenan Somer, İstanbul: Onur Yayınları, 1986, s.310

²⁹⁷ Roger Garaudy, *Sosyalizmin Büyük Dönemeci*, Çev. İ. Banguoğlu, K. Yargıcı, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970, s.177

²⁹⁸ A.g.e., s.178

bir takım ekonomik taleplerle açıklayamayız. Tam tersine 1960'lı yıllar kapitalizmin Avrupa içinde göreceli olarak altın çağını yaşadığı en istikrarlı dönemidir. Soğuk Savaş yıllarında doruğa çıkan sosyal devletçi uygulamalar, tüketim toplumuna doğru atılan adımlar aslında kapitalizmin ekonomik çelişkilerinin kendisini çok da yakıcı bir şekilde hissettirmedeği bir ortam yaratmıştı. Gerek Garaudy gerekse diğer sol aydınlar 1968'i yaratan koşullar üzerine düşünmeye başladıkları zaman geleneksel Ortodoks Marksizmin yeterli olmadığını fark edeceklerdi. Garaudy'nin bu nedenle yabancılaşmayı anahtar bir kavram olarak kullanması ve tarihsel blok kavramını bu bağlamda konumlandırması son derece anlaşılırdır.

Gramsci'nin bu aydınlar ve tarihsel blok çözümlerinden yola çıkarak Kahraman'ın yukarıda yapmış olduğu tarihsel blok kavramı da aslında Türkiye'deki siyasal tarihi anlamakta oldukça önemli bir anahtardır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'deki Doğan Avcıoğlu'nun ve Yön'ün izlediği doğrultu tam anlamda tarihsel blok kavramına denk gelir. Buna MDD'yi de eklemek gerekiyor. Bürokrasi, aydınlar ve ordunun işbirliğine dayalı bir strateji ile demokratik devrimi gerçekleştirme politikası gelensel anlamda 19. yüzyıldan beri Türk modernleşmesinin bu üçlü mimarının değişen yeni koşullarda yeniden tarihsel bir işbirliğini öngörmektedir. Sol Kemalizm olarak da adlandırılabilir bu siyasi algılayış biçimi, yoğun bir biçimde sosyalist hareketi de etkilemiş ve yeni saflaşmalara yol açmıştır. MDD'nin çıkışı ve güç kazanması ve sonraki yıllarda sosyalist hareket içerisindeki sol Kemalist etkiyi ancak bu etkenlerle açıklayabiliriz. Yön hareketinin çizmiş olduğu tarihsel blok stratejisi aslında sosyal bir güce dayanması açısından somut bir strateji olarak görünebilir. Toplumu dönüştürmekten ziyade devleti ele geçirmek ve bu noktada kendisi açısından bu amacını gerçekleştirmek için en yararlı ittifakı seçmek açısından da "gerçekçi" bir stratejiydi. TİP'le çatışmaya neden olan "yukarıdan aşağıya meselesi" ise Yön hareketinin siyasal algılayışını ve karakterini göstermesi açısından önemlidir. 19. yüzyıldan beri gelişen Türk modernleşmesi zaten toplumsal tabandan kopuk ve yukarıdan aşağıya değil miydi? Bu açıdan da bakıldığında Yön hareketi tarihsel blokun tarihsel açıdan da mirasçısıdır. Yön hareketi için önemli olan "devleti kurtarmak", "ülkeyi kalkındırmak" meseleleri kitlelerin parlamenter yoldan desteği alınarak yapılabilecek bir şey değildi. Demokratik seçimlerde hep karşı oldukları siyasal akımlar büyük bir zaferle çıkmıyor muydu? Tek partili dönemde yeni parti girişimlerine verilen kitlesel destek, DP'nin ezici bir çoğunlukla iktidara geliş, AP'nin parlamenter çoğunluğu bir bakıma Yön'ün bu mantığını destekler örneklerdi. İkincisi seçimle iktidara gelenebilse bile bu çok uzun bir süre demektir ve Yön'ün "bekleyecek" zamanı yoktu. O zaman siyasal güce sahip aktörlerle ittifak kurarak ya da onları etkilemek suretiyle yapılacak bir strateji en akıllıcısıydı.

Yön'ün temsil ettiği algılayış şekli karşısında Aybar, Küçükömer ve Divitçioğlu'nun ortak bir paydaya sahip olduğunu söyleyebiliriz. ATÜT düşüncesini savunan ya da ATÜT'den etkilenen bu sosyalistler ise tarihsel blok teorisini Türk siyasal yaşamını açıklamada kullanmakta ancak siyasal bir strateji olarak ise benimsememekteydiler. Yukarıda Aybar ve Küçükömer'in Türk siyasal yaşamını açıklarken iki önemli geleneğin çatışmasını açıklamaları tamı tamına tarihsel blok kavramının çerçevesi içerisinde değerlendirilebilir. Ancak diğer yandan gerek Aybar gerekse de Küçükömer tarihsel blok stratejisine kökten karşıydılar. Bu nedenle de DP'nin seçim başarısını halk güçlerinin kazanması olarak değerlendirmişlerdir. Aybar bu değerlendirmeyi yaparken; Avcıoğlu'nun temel derdi ise tarihsel blokun en önemli siyasal öznesi CHP'yi kendi yanına çekebilmektir. MDD'ciler ise Aybar, Küçükömer ve Divitçioğlu üçlüsünün ortaya koydukları siyasal tabloyu kıyasıya eleştiriyor, bu tabloyu tam tersinden yorumluyorlardı. Muzaffer Erdost'a göre ceberrut denilen Osmanlı Devleti aslında merkezi feodal bir devlet, Cumhuriyet'in kuruluşu ise bu merkezi feodal devletin karşısında anti-feodal devrim, halk hareketi olarak gösterilen 1950 iktidar değişikliği ise bir karşı devrimdir.²⁹⁹ MDD için önemli olan devrim stratejilerinin özü demek olan tarihsel blokun öğelerini ürkütmemek ve onları bu blok doğrultusunda harekete geçirmektir.

Aybar'ın sosyalizmin gerçekleşebilmesinin toplumsal bir tabana dayanması gerektiği, parlamentoda sağlanacak desteği önemsemesi ve sosyalizmin aşağıdan yukarıya gerçekleşeceğini vurgulaması hepsi de bu tür tarihsel blok stratejisine karşı olduğunu gösterir. Gerek Yön'ün gerekse de MDD'nin askeri darbelerle açık kapı bırakan yaklaşımlarını reddetmiş, bunun yerine sosyalistlerin temel görevinin demokrasiyi gerçekleştirmek olduğunu vurgulamıştır.

Tarihsel blok kavramının çağrıştırdığı diğer bir kavram da Türk siyasal yaşamında iki kutuplaşmanın yön verdiğini ileri süren "merkez-çevre" çatışması teorisidir. Bu teoriyi 1973 yılında yazdığı bir makaleyle dile getiren Şerif Mardin'in tezleri halen siyasal değerlendirmelerde anahtar bir kavram olarak kullanılmaktadır. Şerif Mardin'e göre Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme hareketlerinin başladığı 19. yüzyıldan itibaren modern ulus devletin kuruluşu ve sonrasında yaşananlar esasta bir sürekliliğin sonucudur ve bu iki dönem yana yana konularak ele alınmalıdır. Bu açıdan bağlılığında Şerif Mardin'e göre merkez ve çevre arasındaki çatışma ve kopukluk Türk siyasal yaşamının en önemli yönüydü: "*Yakın zamana kadar, merkez ile çevrenin karşı karşıya gelmesi, Türk siyasasının temelinde yatan en önemli toplumsal kopukluktan ve yüz yıldan fazla süren modernleşmeden sonra da varlığını*

²⁹⁹ Muzaffer Erdost, 'Türkiye Sosyalizmi' Ve Sosyalizm, Ankara: Sol Yayınları, 1969, s.64

sürdürmüş gibi görünüyordu." ³⁰⁰ Osmanlı İmparatorluğundaki merkez çevre çatışmasının temel nedeni Osmanlı'nın kurmuş olduğu siyasal yapıdan kaynaklanmaktaydı. Modernleşmenin başlangıcından önceki geleneksel Osmanlı sisteminde merkezi devlet yapısı imparatorluk içerisinde bu merkezleşmenin önündeki her türlü oluşum ile çatışma içerisindeydi. İmparatorluğun bazı bölgelerinde varlığını sürdüren aristokrat ilişkiler, çeşitli heterodoks dinsel tarikatlar, Osmanlı tarım sistemine aykırı bir yapılanma olan göçebe aşiretlerin varlığı ve taşrada zaman zaman güçlenen aileler merkezin karşısında baş edilmesi gereken güçlerdi. Bütün bu çelişkiler Osmanlı'nın göz yumduğu bir yerelcilik politikasından da kaynaklanmaktaydı. Osmanlılar fethettikleri her yerde karşılaştıkları dinsel ve etnik yapılara özerklik sağlayarak bir uzlaşma sistemi kurmuştu. Gevşek bağların işe yaradığını gördükçe de daha kapsamlı bütünleşmelerden kaçındılar. Öte yandan Osmanlıdaki kul sistemi de devlet ile Müslüman halk arasındaki çatışmayı artırıcı bir rol oynuyordu. Genelde Hıristiyan topluluklardan seçilen devşirme kullar yani bürokratlar ile alt sınıfların gündelik yaşamına daha yakın olan resmi dinsel düzen üyeleri arasında da bir çatışma vardı." *Böylece dinsel kurum, merkez ile çevre arasındaki sınır çizgisi üzerinde yer alıyordu. Modernleştirme boyunca ve merkezin laikleştirme siyasetlerinden ötürü de bu kurum çevre ile gittikçe daha fazla özdeşleşti."* ³⁰¹ Osmanlı bürokratları ile çevreyi oluşturan reaya arasındaki diğer bir çelişki de ekonomik nedenlere dayamaktaydı. Devletin ekonomi üzerinde kurmuş olduğu sıkı denetim bu sınıfa ayrıcalıklar tanımaktaydı. Siyasal ve ekonomik anlamda merkezin dışında olan çevre ile devleti temsil eden bürokratlar arasındaki çatışma bu nedenlerden dolayı kaçınılmazdı: *"Çevrenin ekonomik ve toplumsal yaşamına, devletin zorla el koymasına karşı çıkanların dünya görüşü, bir tarz değilse de, yerelcilik, bölgecilik ve heterodox [heterodoks] dini inanç olarak kendini ortaya koyan bir tavır doğurdu... Ama gerçekte, çevresel tavrın birçok farklı biçiminde, hepsinin de memurları kötü gözle görmesinden doğan bir benzerlik vardı."* ³⁰²

Sonuçta geleneksel sistemden kaynaklanan padişahın başında bulunduğu devleti temsil eden bürokratlar ile reyanın oluşturduğu çevre arasındaki kopukluk Osmanlı'nın modernleşmeye başlamasıyla birlikte temelde sürmekle birlikte bir takım değişikliklere uğradı. Bir defa devlet çevrenin gündelik yaşamında varlığını daha çok hissettirmeye başladı. Türkiye'deki modernleşmenin ana motoru reformcu bürokrasi olmuştur. 19. yüzyıldan itibaren reformlarda liderliği ele geçiren bürokratlar; Jön Türkler, İttihat ve Terakki ve sonrasında Kurtuluş Savaşı sırasında meclis içerisindeki Birinci Grup adıyla ortaya çıkmıştır. Ulus

³⁰⁰ Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaleler1*, 2.bs., İstanbul İletişim Yayınları, 1991, s.32

³⁰¹ Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaleler1*, s.34

³⁰² Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaleler1*, s.38

devletin kuruluşu sürecinde de bu geleneği devralan Kemalistler taşradaki çevreye hep kuşkuyla başlamıştır. Diğer bir özelliğiyle de Kemalizm merkez siyasal güçlerin geleneğini sürdürmekteydi: "*Yasalar koyarak tepeden inme bütünleştirmeyi sağlamak, Osmanlı toplumsal yöneticiliğinin temelinde bulunan bir davranıştı. Kemalizmin karakteristik özellikleri de, toplum konusundaki bu görüşün hala ağır bastığını gösterir.*"³⁰³ Tek partili dönemden sonra çok partili yaşama geçiş ile birlikte bürokratik gelenekten gelmesine rağmen çevrenin siyasal temsilcisi olarak ortaya çıkan Demokrat Parti, büyük bir halk desteğiyle seçildikten sonra bürokrasinin gücüne ve prestijine indirdiği darbeler yüzünden bu kesimler ile çatışma içerisinde olan eşraf ve köylüler tarafından tutulmuştur. Mardin buradan da yola çıkarak şu tespitte bulunur. Bu durumda, CHP 'bürokratik' merkezi, DP ise çevreyi temsil eden siyasal partiler olarak siyasal yaşamda yerlerini almışlardır.³⁰⁴

Mardin'in ileri sürdüğü bu tez Wallerstein'in sistem teorisinin iç siyasal yaşama uyarlanması olarak görülse de aslında bu tezin Küçükömer'in Düzenin Yabancılaşması adlı kitabında dile getirdiği görüşlerden önemli ölçüde etkilendiğini söylemek gerekiyor. Aralarındaki farklara rağmen Küçükömer'in Osmanlı'nın ve Türkiye'nin siyasal yaşamında iki geleneğin çatışmasındaki tarihsel sürekliliği görmesi ile Mardin'in dile getirdiği merkez-çevre kutuplaşması özünde paralellik arz etmektedir. Küçükömer'in üstyapısal alanda yaşanan laiklik çatışmasının Doğucu-İslamcı cephe ile Batıcı Bürokratlar arasındaki tarihsel çelişkiye bağlaması ile Mardin'in çevrenin oluşumunda ve sürekliliğinde dinin oynadığı rolü vurgulaması birbirine benzemektedir. Bu tabloya Aybar'ın da büyük ölçüde bağlı kaldığını söyleyebiliriz. Ancak burada belirtmek gerekiyor ki Aybar bir Marksist olarak liberal konumda olan Şerif Mardin'den farklı olarak sınıfsal çatışmaya da temel bir rol vermiştir. Diğer taraftan ise Ortodoks Marksizmdeki gibi her tarihsel gelişimi altyapıdaki bir takım dönüşümlerle açıklanamayacağını farkındaydı. Siyasal geleneklerin ve üstyapıların belirleyici rolünün farkındaydı ve bu nedenle de tarihsel olarak devlet ile halk arasındaki kopukluğu, halkın bürokrat rejime olan yabancılaşması olarak değerlendirdi. Aybar'ın bürokratik sınıfa karşı duyduğu siyasal uzaklığın ve tavrın gerisinde de bu düşüncenin yattığını söyleyebiliriz. Bu nedenle de merkez olarak gördüğü bürokratik sınıflarla yapılacak bir ittifaka yani böylesi bir tarihsel bloğa da sıcak bakmamıştır. Aybar başında olduğu TİP'in stratejilerini de bu doğrultuda şekillendirmiş ve halka dayanarak gerçek bir siyasal güç olunabileceğini savunmuştur. 1961-1969 yılları arasındaki TİP'i sosyalist hareketin tarihinde ilk defa güçlü bir şekilde çevreye yaklaştığı bir deneme olarak da değerlendirebiliriz.

³⁰³ Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaleler1*, s.52

³⁰⁴ Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaleler1*, s.59

Burada Şerif Mardin'in merkez-çevre zıtlaşması üzerine kurduğu yaklaşımın yanında üzerinde durulması gereken diğer bir isim de Çağlar Keyder'dir. Çağlar Keyder Türkiye'de Devlet Ve Sınıflar adlı çalışmasında bürokrasinin hakim rolü üzerinde durarak Osmanlı'dan günümüze uzanan siyasal yaşamın ana hatlarını irdelemektedir. Keyder'e göre Osmanlı İmparatorluğu feodal değildir: "*Osmanlı İmparatorluğu feodal değildi; devletin niteliği, sınıf yapısının belirlenmesinde ve toplumsal yeniden üretimdeki rolü, savunduğu düzen ve bu düzeni taşıyan hukuk ve üretim ilişkilerine yansıdığı biçimiyle sınıf yapısının kendisi, Avrupa feodalizmi adıyla bildiğimiz pre-kapitalist düzenden temelli farklar gösteriyordu. Tarihsel bakımdan Osmanlı düzeni, kendisinden önce gelen Bizans ve Doğu Roma örneklerini andırıyordu. Batı Avrupa'nın tersine, Roma İmparatorluğu'nun doğu kesiminde küçük köylülük olduğu gibi kalmış, yerini kölelik ya da serflik gibi alternatif emek sistemlerine bırakmamıştı.*"³⁰⁵ Keyder Osmanlı'nın, fethettiği Bizans'ın (Doğu Roma'nın) üretim biçimine benzer bir modele sahip olduğunu düşünmektedir. Başta merkezi bir devlet ve toprak ekonomisine dayanan bu sistemde bağımsız konumunu sürdüren küçük köylülük her yıl belli oranda devletin yetki verdiği memurlar aracılığıyla vergi ödemekle yükümlüdür. Ticaret de merkezi devlet tarafından aynı şekilde vergi altına alınmış durumdadır. Bu sistem esas olarak iki sınıflı bir toplum yapısına bürokrasi ve küçük köylülüğe dayanmaktadır. Sistemin devamı için aslolan merkezi yapının ve küçük köylülüğün devamını sağlamaktı. Bu yüzden başka yerel otoritelerin oluşmasını önleyerek doğrudan köylülerin vergilendirmesi yaşamsal öneme sahipti.

İşte Osmanlı Devleti bu sistemi esas almıştır. Keyder de tıpkı Aybar gibi Osmanlı'da memurların bir sınıf olduğunu düşünmektedir: "*...köylülerin ürettiği artığa (vergi biçiminde) el konulmasına dayanan bir üretim tarzı içindeki yapısal konumları nedeniyle, memurların bir sınıf oluşturduklarını söylüyoruz. Ayrıca bu sınıfın üyeleri, özellikle üretimi sürdürenlerle ilişkileri sözkonusu olduğunda, belli bir ideolojik perspektif ve siyasi tavrı paylaşıyorlardı.*"³⁰⁶ Bu bürokrasi sınıfının köklü bir tarihi geleneğe sahip olması ve Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuz sağlamak isteyen emperyalist devletlerin rekabetleri devletin kapitalizmle bütünleşme sürecinde (1840-1914) yönetici bürokrasi sınıfının manevra alanları yaratmasına ve devletin tam olarak sömürgeleşmemesine neden olmuştur.³⁰⁷ Bürokrasinin yönetici sınıf olarak özel

³⁰⁵ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet Ve Sınıflar*, 5.bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s.15

³⁰⁶ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet Ve Sınıflar*, 5.bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s.40

³⁰⁷ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet Ve Sınıflar*, s.55

bir konumda olması ve karşısında toprak sahibi bir ticari oligarşinin olmaması Osmanlı toplumsal ve siyasal gelişmesinin kendisine özgü bir yol izlemesine neden olmuştur.³⁰⁸

Tanzimat bürokrasisi, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki ile devam eden bürokrasinin egemenliği Cumhuriyet döneminde de sürdü. Kurtuluş Savaşı içerisinde Hıristiyan burjuvazi tasfiye edilmiş bunların yerini ise oldukça zayıf Müslüman-Türk ticaret burjuvazisi almıştır. Böylesi bir toplumsal yapı içerisinde bürokrasi sınıfı, yeni yeni palazlanan burjuva sınıfı (İlk başlarda ticaret burjuvazisi) üzerinde tam bir otoriteye sahipti. Bu nedenle burjuvazi Cumhuriyetin kuruluşunun üzerinden epey zaman geçmesine rağmen özerk bir alan oluşturamamıştır. Cumhuriyet döneminde uygulanan devletçilik politikaları bürokrasinin hakimiyetini uzatma amacı güttüğü kadar, yeni gelişmekte olan burjuvaziye de yol açan bir koalisyon biçimiydi.³⁰⁹ Bürokrasi, hem devlet gelirlerinin harcanmasını kontrol ederek hem de devletçilik sayesinde bizzat üretim araçlarını kontrol ederek egemenliğini devam ettirebilmiştir. Bu koalisyon, bürokrasi ve burjuvazi arasındaydı ancak burjuvazi tek başına iktidarı alacak güce de sahip değildi.

Ancak 1940'larla birlikte dengeler değişmeye başlar: İkinci Dünya Savaşı sırasında izlenen Varlık Vergisi uygulaması bu ittifakta çatlaklar açmaya başlamıştı. Çatlak üstyapısal alanda da yaşanmaktaydı. 1930'larda Laisizm ve Milliyetçilik kitleleri harekete geçirebilecek bir platform olamadı; daha çok bir kontrol aracı olarak işlev gördü.³¹⁰ Dış koşulların tetiklemesiyle geçilen çok partili yaşamda eski bürokrasinin hakimiyeti sarsmaya baladı. Keyder'e göre DP'nin iktidara gelmesi, Türkiye tarihinde bir dönüm noktasıdır: "*Halk ilk defa seçmen olarak kendi siyasal tercihini dile getirmiş ve yüzyılların devletçi geleneğine karşı oy kullanmıştı. Devleti baba olarak gören zihniyet, merkezden kontrol, yukarıdan aşağıya dayatılan reformculuk reddedilirken pazarın (ve kapitalizmin) önündeki engeller kaldırılın istenmişti.*"³¹¹ Keyder, burjuvazinin bürokrasiye karşı bir zaferi olarak değerlendirdiği bu seçim sonucunda daha sağlam bir pazar ekonomisine geçilmekteydi. Böylece burjuvazi ile bürokrasi arasındaki ittifak sona eriyordu. 1961 Darbesi, bürokrat sınıfın karşı bir hamlesi olmakla birlikte artık geriye dönüş tam olarak mümkün olmayacaktır. Bürokratik restorasyonculuğun hiçbir şansı olmadığı kısa sürede anlaşılacaktır.³¹²

Keyder'in bu siyasal tarih değerlendirmesi ile Aybar'ın değerlendirmelerinin çakışması oldukça dikkate değer. Hemen genel hatlarıyla Keyder'in değerlendirmeleri, 1960'lı yıllardaki

³⁰⁸ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet Ve Sınıflar*, s.110

³⁰⁹ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet Ve Sınıflar*, s.152

³¹⁰ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet Ve Sınıflar*, s.167

³¹¹ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet Ve Sınıflar*, s.172

³¹² Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet Ve Sınıflar*, s.202

Aybar, Divitçioğlu ve Küçükömer'in değerlendirmeleri ile özellikle bürokrasiyi egemen sınıf olarak değerlendiren Aybar'ın tespiti ile örtüşür.

Buradan Poulantzas'ın bürokrasi ile ilgili bir değerlendirmesinden yola çıkarak tartışmayı sürdürelim. Poulantzas bürokrasi ve egemen sınıf arasındaki ilişkiyi şöyle tanımlar: "*Kapitalist devletteki bürokrasi ve bürokratizm arasındaki ilişki bizi kapitalist bir yapı içerisindeki sınıf mücadelesi ve bürokrasi arasındaki soruna geri götürür. Sınıf mücadelesi ve bürokrasi arasındaki ilişki bize bürokrasinin kapitalist yapı içerisinde egemen sınıftan görece özerkliğini ve bu özerkliğin egemen sınıf ve bürokrasinin arasındaki tuhaf birliğin özel bir kategori olarak bürokrasiyi meydana getirdiğini açıklar.*"³¹³ Burada bir noktaya açıklık getirmek gerekiyor. Poulantzas modern kapitalist devletteki bürokrasiden bahsediyor. Aybar Osmanlı'daki ve Cumhuriyet Türkiye'sindeki egemen sınıf bürokrasidir derken elbette böylesi bir özerklik söz konusu olamaz. Bu yargının özellikle de Türkiye'de modern kapitalizmin kendisini kökleştirdiği 1960-1970'lere kadar geçerli olduğunu varsayabiliriz. Hatta Türkiye'nin kapitalistleşme öyküsünü burjuva sınıfının egemen bürokrat sınıftan bağımsızlaşması olarak da okumak mümkün. Osmanlı Devleti'nin dış müdahalenin de etkisiyle kapitalist ilişkilere girmeye başladığı 19. yüzyıldan Türkiye'nin Cumhuriyeti'nin kuruluşu arasındaki süreç ve Cumhuriyet tarihinin ilk dönemde modern anlamda bir kapitalist burjuva sınıfından da bahsedilemeyeceği için; bürokrasinin egemen sınıftan özerkliğinden ziyade egemen sınıf adayı burjuvazinin bürokrasiden özerkliğinden bahsedebiliriz ancak. Bu durum her halde az gelişmiş, ancak güçlü bir devlet ve dolayısıyla bürokrasi geleneğine sahip ülkelere özgü bir durumdur. Birebir kıyaslama doğru olmaz ancak Çin ve İran için de benzeri durumlardan bahsedilebilir. 19. yüzyılda tam olarak sömürgeleştirilemeyen bu ülkelerin tıpkı Osmanlı Devleti gibi güçlü bir bürokrat sınıfa ve zengin bir devlet geleneğine sahip olması da her halde bu durumda rol oynamıştır.

İşte Aybar'ın devlet ve sınıflar tahlilinde bürokratik sınıfa tanıdığı ağırlık onun çözümlemesindeki özgünlüğüdür. Aybar'ın siyasal teorisi içerisinde en önemli yönlerinden birisinin kesinlikle bu olduğunu söyleyebiliriz. Aybar bürokrat sınıfın egemen sınıf olduğunu ve Türkiye'deki siyasal yaşamın bürokrat sınıfın açıklaması olmadan anlaşılamayacağını vurgulaması önemlidir. Gerek Şerif Mardin'in "merkez-çevre" bağlamındaki açıklamaları gerekse de Çağlar Keyder'in bürokrasinin rolüne dair saptamaları Aybar'ın vurguları ile örtüşmektedir. Bu iki siyaset bilimcinin- biri liberal diğeri de yapısalcı Marksist- buradaki yorumlarını Wallerstein'e olduğu kadar Aybar'a da borçlu olduklarını düşünüyorum. Aybar'ın

³¹³ Nicos Poulantzas, *Political Power And Social Classes*, London: Verso, 1978, s.351

genel hatlarıyla ortaya koyduğu paradigmanın gerek Mardin gerekse de Keyder tarafından daha ayrıntılı olarak işlendiğini söylemek mümkün. Bu iki yazarın kavramsal cephaneliklerinin oluşmasında Aybar'ın, Küçükömer'in, Divitçioğlu'nun ve bu kişilerle başlayan ATÜT tartışmasının önemli payları olduğunu söylemek mümkün.

Aybar'ın bürokrasi tahlili genel hatlarıyla siyaset, hukuk gibi üstyapı kurumlarının ağırlığını tanıdığı içinde önemlidir. Osmanlı'dan beri miras kalan bu siyasal geleneğin üst-yapısal çözümlenmesi için önemli bir anahtarın Aybar tarafından verildiğini düşünüyorum. Bu anahtarın Türkiye'deki siyasal geleneğin halen devam eden iki yapısal krizine ışık tuttuğunu söylemek mümkün:1)Bürokrat sınıfın egemen olması ve bunun yarattığı özgünlüğün Türkiye'nin Osmanlı'dan bu yana yaşadığı modernleşmenin sorunlarının da çözümlenmesi açısından önemlidir. Türk modelleşmesinin çelişkileri elbette ulus devletin inşa edilmesidir aynı zamanda. Ama şunu da biliyoruz ki Osmanlı'dan kalma bürokratik geleneğimiz özellikle de İttihat ve Terakki'nin eksen aldığı düzlemde bir ulus devlet kurma felsefesiyle hareket etti. Ancak onun başaramadığı ya da yarım bıraktığı işi Kemalistler yaptı. Ulus devlet kurma projesinin modern kapitalizmin kökleşmesinden bağımsız olamayacağı düşünüldüğünde bizdeki bürokratik sınıfın aslında ağır bir tarihsel görevle yüklü olduğunu görüyoruz. Yani bürokrasi sınıfı hem ulus devleti hem de kapitalist sınıfı kurmakla da görevliydi. Burjuvazinin yapısal siyasi nedenlerden kaynaklanan bağımlılığı Türk siyasal yaşamını da Türk modernleşmesini oldukça belirlemiştir. Bizdeki modernleşme hareketi tabandan bir hareketten çok bürokratik sınıfın zorlaması ile yapıldı ya da yapılmak zorunda kaldı. Kültürel ve siyasal alanda böylesi biri rolü oynayacak burjuva sınıfının olmaması, bürokrasinin bu sorunu üstlenmesine yol açmış; ancak diğer yandan Aybar'ın deyişiyle "tepeden inme" bir şekilde gelişen modernleşme hareketi sivil toplum içerisinde kökleşmemiştir. 2) Bürokrasi sınıfının tarihimizde egemen sınıf olarak yer alması aynı zamanda ordunun Türkiye'deki siyasal yaşam içerisinde neden bu kadar etkili olduğunu açıklar. Halen bile çözümlenememiş bu sorunun kökeninde de bürokrat sınıfın siyasal gelenek içerisinde geçmişten getirdiği ağırlığın ve birikimin rol oynadığını söylemek mümkün.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4- TİP'TEKİ BÖLÜNME VE SONRASINDA AYBAR

13 Şubat 1961 yılında 12 sendikacı tarafından kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP) Türkiye sosyalizm tarihinde önemli bir yere sahiptir. TİP, Türkiye'de sosyalist düşüncenin kitlelerde yankı bulmasını sağlayan ilk sosyalist parti olmuştur.³¹⁴ İlk başta sosyalist bir parti olmayan ve çalışan işçilerin haklarını savunmak amacıyla kurulan TİP, esasen sendikacıların ve işçilerin yeterince mecliste temsil edilmediğine inanan bir grup sendika yöneticisi tarafından kurulmuştu. Üstelik 27 Mayıs sonrasında getirilen seçim kanunu ile küçük partilerin mecliste temsil edilebilmesinin önü açılmış, bu durum TİP gibi yeni partilerin kurulmasına zemin hazırlamıştır. TİP'in kurucuları Türk-İş'in de desteğini alarak hedeflerine ulaşabileceklerinin hesabını yapmaktaydılar. Ancak Türk-İş yönetiminden ve tabanından bekledikleri desteği bulamayınca; TİP kuruluşundan sonra beklediği atılımı yapamadı. TİP 15 Ekim 1961 tarihindeki milletvekili seçimlerine örgütlenmesini tamamlayamadığı gerekçesiyle giremez. Parti ilk kurulduğunda Türk İş'in güdümünde "Çalışanlar Partisi" adıyla bir parti kurulmak istenir. Amaç TİP'in gelişimini baltalamaktır. Bunun üzerine parti kurucuları partinin kuruluş aşamasında görüştükları Mehmet Ali Aybar ve Orhan Arsal gibi aydınlara partinin kapılarını açmaya karar verirler. Böylece Mehmet Ali Aybar partinin genel başkanlığına gelir ve sosyalist aydınların da partiye girişiyle birlikte TİP Türkiye çapında örgütlenmeye ve hızla gelişmeye başlar. Aybar'ın genel başkanlığa seçilişinin ardından 8 Şubat 1962 tarihinde partinin tüzüğü yeniden yazılarak TİP tüzüğüne yasaların elverdiği ölçüde sosyalist bir nitelik verilmiş ve parti yeni katılımcılarla birlikte sosyalist bir parti kimliğini kazanmıştır. 1963 yılında partinin yayın organı "Sosyal Adalet" dergisi çıkmaya başlar.

TİP'in kurulması ve güçlenmesinde iç ve dış dinamikler önemli bir rol oynadı. 1950'li yıllardan itibaren Türkiye'de hızlı bir kapitalist dönüşüm yaşanıyordu. Temelleri 1940'larda atılan ve gelişmeye başlayan bu dönüşüm, Demokrat Parti'nin iktidarı altında hızlanarak devam etti. Bu gelişmeye bağlı olarak sınıfsal çatışmalarda farklı bir biçim almış, siyasal yaşamın kalıplarında bir değişim meydana gelmiştir. CHP ile DP arasındaki çatışma beraberinde bu iki gücü zaman zaman bazı ittifak arayışlarına yöneltmekteydi. DP'nin ilk

³¹⁴ TİP'ten önce illegal olarak varolan TKP'yi saymazsak; çok partili yaşama geçiş ile birlikte Esat Adil Müstecaplıoğlu tarafından kurulan Türkiye Sosyalist Partisi, yine aynı yıl Şefik Hüsnü Değmer tarafından kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi bir sene bile dolmadan kapatılmıştır. Yine 1954 yılında Hikmet Kıvılcımlı tarafından kurulan Vatan Partisi de diğer iki partiyle aynı akıbeti paylaşmış ve dış dokunur bir siyasal varlık gösterememiştir.

kuruluşunda sol ile flört etmesini ancak böyle açıklayabiliriz. Bilindiği üzere bu flört fazla uzun sürmemiş, DP daha muhalefet yıllarında anti-komünist söylemiyle sola kapalı olduğunu göstermiştir. Ancak 27 Mayıs darbesi ile birlikte Türkiye siyasal yaşamının temel iki gücü olan DP ve CHP arasında şekillenen iki kutuplu yapı değişmeye başlayacaktır. İktidar bloğundaki fraksiyon çatışması TİP gibi sosyalist partilerin kuruluşu için gerekli ortamı da sağlamıştır.³¹⁵ 27 Mayıs'ın getirdiği uygun siyasal ortamın demokratik çeşitliliği sağlayıcı özelliği ile demokratik örgütlenme önündeki engellerin kaldırılması birleşince sol düşünce de kendini ifade etme olanağına kavuştu. 1961 Anayasası kuvvetler ayrılığına dayalı sistemi ile tek bir partiye olağanüstü güç sağlama olanağını kısıtlamış ve böylece dengeli bir siyasal sistemin oluşmasına yardımcı olmuştur.

Böylesi bir ortam içerisinde TİP ve Yön hareketi doğmuş ve hızla gelişmeye başlamıştır. 27 Mayıs sonrasında yapılan seçimlerde DP'nin mirasçısı olarak siyaset sahnesine çıkan Adalet Partisi'nin üstünlüğü ile sonuçlanmış; CHP ise istediği siyasal sonuçları elde edememiştir. Ordu içerisinde 27 Mayıs'ın kazanımlarının geri gitmekte olduğunu düşünen Talat Aydemir'in başını çektiği darbe girişimleri ise başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Benzer hayal kırıklıkları aydınlar, işçiler, öğrenciler, memurlar arasında da oluşmuş ve CHP'den aradığını bulamayan bu kesimlerin bir kısmı TİP'e yönelmişlerdir.

17 Kasım 1963 yılında TİP, yerel seçimlerde aday göstererek girdiği 31 ilçeden 35507 oy aldı. 10 Ekim 1965 yılında girilen seçimlerde ise TİP, oyların %2.83'ünü alarak parlamentoya 15 milletvekili sokabilmeyi başardı. TİP'in başardığı diğer önemli bir kazanım da solun adresi olması ve solun birliğini bir çatı altında toparlayabilmesidir. Bilindiği üzere TKP, 1951 tevkifatından sonra dağılmış ve TKP'den arta kalan üye ve sempaticianlar başını Mihri Belli'nin çektiği klik ile yurtdışında bulunan Zeki Baştımar'ın bulunduğu ve SSCB tarafından desteklenen klik olarak ikiye bölünmüşlerdi. Başta TKP'nin her iki kanadı da TİP'i desteklemiştir. Bunun dışında çok partili rejime geçiş sürecinde ve sonrasında kurulan

³¹⁵ N. Poullantzas'a göre: Devlet yalnızca egemen ve diğer sınıflar arasındaki çelişkilerle değil, aynı zamanda egemen sınıflar arasındaki değişik çıkar çekişmelerini de kaçınılmaz olarak yansıtmaktadır: “*Kapitalist Devlet'in ve kapitalist şekillenme içindeki sınıf mücadelesinin özgül nitelikleri siyasal olarak egemen bir çok sınıf ve sınıf fraksiyonundan oluşan bir “iktidar bloğu”nun işleyişini olanaklı kılar. Bu egemen sınıf ve sınıf fraksiyonları arasından bir tanesi hegemonik rol olarak nitelenebilecek özel bir egemen role sahiptir. Bu anlamda, hegemonya kavramı bir kapitalist toplumsal şekillenmenin özgül egemen sınıf ya da sınıf fraksiyonunu kapsar.*” (Nicos Poulantzas, *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*, Çev. Şen Süer, L. Fevzi Topaçoğlu, İstanbul: Belge Yayınları, 1992 s.142) Poullantzas'ın kullandığı iktidar bloğu kavramı Türkiye'de yaşananları da açıklamakta oldukça açıklayıcı bir kavramdır. Egemen sınıflarının kimi kesimlerinin çıkar çekişmeleri kimi zaman şiddetli bir çatışma şeklini alabilmektedir. 27 Mayıs aslında Aybar'ın belirttiği kendisini devletin asıl sahibi olarak gören bürokrasi ile yeni gelişmekte olan burjuva sınıfı arasındaki çatışmanın bir ürünüdür. Elbette bürokrasinin başlı başına bir sınıf olup olmadığı ayrı bir tartışmadır. Ancak 27 Mayıs'a gelen süreçte yaşananlar ve sonrasında kurulan güçler dengesi içerisinde açıkça görülmektedir ki ortada bir fraksiyon çatışması mevcuttur.

partilerde bulunanlar (Hikmet Kıvılcımlı'nın kurduğu Vatan Partisi, Esat Adil'in kurduğu Sosyalist Parti) ile Yön Dergisi de TİP'i desteklemiştir.

Elbette ki TİP'in doğuşu ve gelişmesini sadece iç dinamiklere bakarak açıklayamayız. TİP'in Türk siyasi yaşamına girdiği 1960'lı yıllar aynı zamanda dünyada anti-empyalist ve sosyalist hareketlerin yükselişte olduğu bir süreçtir. Latin Amerika, Afrika ve Asya Kıtalarındaki ulusal kurtuluş mücadeleleri içerisinde özellikle Mısır'da Nasır'ın Arap Sosyalizmi ideolojisi ve uygulamaları, Vietnam'ın ABD'ye karşı yürüttüğü ulusal kurtuluş savaşı, Filistin halkının Ortadoğu'daki direnişi; sosyalist hareketler içerisinde de özellikle Küba ve Çin Devrimlerinin yaratmış olduğu dalga, Türkiye'de özellikle aydınlar içerisinde yansımaları bulmakta gecikmedi. O güne kadar yasaklı olan Marksist yayınların serbest bırakılmasını da unutmamak gerek. Başta Sol ve Ant Yayınları olmak üzere bir çok yayınevi, Marksist klasikleri, ulusal kurtuluş mücadeleleri ile sosyalist devrim deneyimlerini anlatan kitapları ardı sıra basmaktaydı. 1960'lar Türkiye'de solun "öğrenme" dönemi idi. Elbette bu "öğrenmenin" ne derece sağlıklı bir zeminde geliştiği de tartışılır. Uzun yıllar Marksizmin özgürce tartışılmadığı bir ülkede sol klasikler birbiri arkasına yayınlanıyor ama diğer yandan dogmatik bir Marksizm anlayışı da sol çevrelerde kök salıyordu. Metin Çulhaoğlu'nun tespiti oldukça yerindedir: "*Türkiye solu... çok kısa sürede örgüt ve strateji tartışmalarına gömülürmüş, pek estetik sayılamayacak bir vücut çalımıyla Marx'ı geçip Lenin'e demir atmıştır.*"³¹⁶ Türkiye'de Marksizmin bu şekilde gelişmesi 1970'lere doğru sığ strateji tartışmaları ile giderek bölünen ve etkisi zayıflayan sol gerçeğini de gün yüzüne çıkarmıştır. Halbuki TİP'i etkili bir siyasi odak yapan solun birliğini sağlamış olmasıydı. İleriki yıllarda kendi içindeki tartışmalara gömülecek olan TİP, bu etkisini büyük bir hızla kaybedecektir.

TİP'in hızla gelişmesi ve siyasi faaliyetlerinin ses getirmesi ile birlikte milliyetçi-muhafazakar çevrelerin partinin etkinliklerine ve partiye karşı saldırıları başladı. Gerçekten de TİP'e yönelik sağ güçlerin saldırıları partinin gelişmeye başladığı ilk yıllarda önemli bir sorundu. TİP Aybar'ın genel başkanlığa getirildiği tarihten itibaren Komünizmle Mücadele Dernekleri ile Adalet Partisi'nin militanlarının saldırılarına uğramaktaydılar. Akhisar, Bursa ve İstanbul'da TİP'in yaptığı miting ve etkinlikler bu güçler tarafından sabote edilmiş ve partililer saldırıya uğramıştı. Aybar'a göre bu saldırıların asıl nedeni partinin gelişimini önlemektir. O yıllarda TİP'in önünde önemli engeller vardı. Bunlardan en önemlisi de partinin sağlıklı çalışmasını sağlayacak güvenli bir ortama kavuşması ve partinin meşruiyet sorununu halletmesiydi. Yukarıda bahsettiğimiz saldırılar dışında partiye yönelik "Moskova

³¹⁶ Metin Çulhaoğlu, *Binyıl Eşiğinde Marksizm Ve Türkiye Solu*, 2.bs., İstanbul: YGS Yayınları, 2002, s.12

ajanlığı" suçlaması Soğuk Savaş'ın en hararetli yaşandığı bir dönemde TİP'in karşısındaki en önemli sorunlardan biriydi. Özellikle sağ partilerin sık sık kullandığı bu suçlama ile TİP kamuoyu önünde gözden düşürülmek istenmiştir. Ancak TİP yöneticilerinin soğukkanlı yaklaşımı partiye yönelik provokasyonların etkili bir sonuç vermesini engellemiştir.

Ancak TİP'i sağ güçlerin saldırılarından daha büyük bir sınav beklemekteydi . Yukarıda bahsettiğimiz sosyalistlerin TİP'e olan desteğin bozulması çok da uzun sürmeyecektir. 1965 sonrasında TİP ve Yön arasında sosyalizm için izlenecek stratejiye yönelik bir tartışma başlayacaktır. "Aşağıdan yukarı mı ve yukarıdan aşağıya mı ?" olarak özetleyebileceğimiz bu tartışmaların esası sosyalist mücadelede izlenmesi gereken sınıflar ittifakının ne olması gerektiğine dairdi. Bu alandaki görüş ayrılığı zamanla daha da derinleşecek Yön ve MDD hareketi arasında TİP' e karşı bir ittifak oluşacaktır. Böylece Doğan Avcıoğlu'nun teorik önderliğindeki Yön ve eski TKP'lilerin oluşturduğu MDD arasındaki bu ittifak TİP'e muhalefet etmeye başladılar. Bu muhalefet giderek yıkıcı bir hal alacak ve TİP'i bölünmeye doğru hızla sürükleyecekti.

TİP, Aybar'ın genel başkanlığında büyük bir başarı yakalamış ve bu nedenle partiye önemli bir yöneliş oluşmuştu. Üstelik parti gerek parlamento içerisinde gerekse de parlamento dışında oldukça etkin bir politik çalışma yürütmekteydi. İlerleyen yıllarda TİP parlamento girer girmez 15 milletvekili ile yaptığı muhalefet ile iktidardaki AP'yi zorlamaya başlamıştı. TİP izlediği aktif politika ile aynı zamanda CHP'nin "sola" doğru kaymasına da yol açmıştır. CHP'nin "ortanın solu" söylemi ile yola çıkmasının asıl nedeni TİP'in giderek CHP'nin altını oyması ve bunun sonucunda tabanını kaybetmek istemeyen CHP'nin sol söylem ile kitleleri etkilemek istemesidir. TİP o güne kadar dile getirilmeyen konuları parlamento kürsüsünde dile getirmeye başladı, sosyal eşitsizlikleri ve toplumsal konuları parlamentonun gündemine sokmayı başardı. Toprak reformu yasasının çıkarılması, petrol tekeli yasasının uygulanması; yabancı sermaye teşvik yasasının ve lokavt yasasının kaldırılması yönünde yasa önerilerini ardı ardına parlamento taşıyan TİP, sadece icraat üzerinden bir eleştiri yapmıyor aynı zamanda sistemi sorgulayan bir muhalefet yürütüyordu. Bunların dışında bölgesel eşitsizliği de ele alan TİP ilk defa Kürt sorununu esaslı bir şekilde gündeme getiriyor, Doğu ve Güneydoğu Bölgesi'ndeki Kürt kökenli yurttaşların yaşadığı sorunları parlamento kürsüsünden dile getiriyordu.

O güne kadar dış politika geleneksel olarak siyasal partiler için "milli birliğin ve bütünlüğün" sağlandığı alanlar olduğu için muhalefetteki partiler iktidardaki hükümetin politikalarını eleştirmezdi. Esas çekişme iç meselelerde yaşanır, dış politika gündemlerine

geçildiğinde "birlik beraberlik" adına söz edilmezdi. CHP, DP ve sonra gelen AP'nin hükümet dönemlerinde bu gelenek devam etmiştir. Bu geleneği bozan TİP'tir. Demokratik rejimlerde her şey tartışılmalıdır ilkesinden yola çıkan TİP, bu alanda mevcut iktidarın dış politikada izlemiş olduğu politikayı oldukça sert bir şekilde eleştirmeye başlamıştır. Aybar'ın deyişiyle *"Emperyalist sistemin ne olduğunu, kapitalizmin ne olduğunu, tarihimizden örnekler vererek anlatmak fırsatı bulmuştuk. Amerika'dan ve Sovyetler'den aynı uzaklıkta, bağımsız bir dış politika izlemenin tek çıkar yol olduğunu açıklamıştık."*³¹⁷ TİP parlamento kürsüsünden "İkinci Kurtuluş Savaşı" çağrısında bulunuyor, NATO'dan çıkılmasını, ülke içerisindeki yabancı devletlere ait üstlerin kapatılmasını savunuyordu. TİP'in parlamento girişinin üzerinden bir yıl geçtikten sonra yani 1966 yılında TİP, NATO karşıtı söylemini fiiliyata dökerek kampanyalar yürütmeye başlıyordu. "Amerikalara Karşı Pasif Direnme" adını verdiği bu kampanya ile TİP'liler Amerikalıların ülkeyi terk etmesi için olağanüstü bir çaba sergilemekteydi. TİP'in bu çabaları kısa zamanda sonuç vermeye başlamıştı. "35 milyon vatan toprağı işgal altında" söylemiyle yola çıkan parti, hükümeti ABD ile yapılan anlaşmaları gözden geçirmeye zorlamaktaydı. Kamuoyunda TİP'in etkisiyle ABD ve NATO karşıtı bir rüzgar esmeye başlamıştı. Üstelik Johnson mektubu ve Kıbrıs olayları sonrasında Türkiye içerisinde ABD ile olan müttefiklik ilişkisi sorgulanmaya başlanacaktı. Aynı zamanda Aybar'ın Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'nde Vietnam Savaşından dolayı ABD'yi suçlu bulan bir mahkemeye yargıç seçilmesi de TİP'in anti emperyalist mücadelesinin önemli kilometre taşlarından biri olmuştur. Bütün bunlar Aybar'ın da ifade ettiği gibi *"Egemen çevrelerin ve onların dışarıdaki efendileri Amerika'nın yıldırımlarını üzerimize çektiğimiz, Burjuvazinin ve Amerika'nın büsbütün boy hedefi haline geldiğimiz yıl olmuştur 1966."*³¹⁸

Aybar'ın dediği gibi Türkiye'deki siyasal yaşama yeni bir hava getiren TİP içte ve dışta kimi çevrelerin hedefi olmaya başlamıştı. İlk tepkilerden biri Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural'dan gelmiştir. 23 Ocak 1967'de çeşitli basın organlarında Genel kurmay başkanının Türk Silahlı Kuvvetlerine gönderdiği emirnamesi yayınlanmıştı. Bu emirnamenin esas hedefi TİP olup, partiye yönelik üstü kapalı "uyarıda" bulunmaktaydı. Bu emirnamede *"1961 Anayasamızın hürriyet ve insan haklarından istifade eden komünistlerin milli bekamızı tehlikeye düşüren davranışlarının dozajı artmaktadır"*³¹⁹ denilmekteydi. Bu emirnamenin yansımaları gecikmedi. Buradan cesaret alan AP'nin TİP'e yönelik saldırıları artmaya başladı. TİP "Moskova ajanlığı" ile suçlanıyor, TİP aleyhinde yıpratıcı bir kampanyada bulunuluyordu. Süleyman Demirel kısa bir süre sonra gazetelere verdiği demeçlerde TİP'i

³¹⁷ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 2*, İstanbul: BDS Yayınları, 1988, s.119

³¹⁸ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 2*, İstanbul: BDS Yayınları, 1988, s.81

³¹⁹ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 2*, İstanbul: BDS Yayınları, 1988, s.26

suçlayıcı ve meşruiyetini sorgulayıcı bir tutum içerisine giriyordu, amaçlanan TİP'siz bir muhalefetti:"Parlamentomuzda beş muhalefet partisinin olması, Türkiye'de iktidar olmayı güçleştirmektedir. TİP sözcüleri Türkiye bir sömürü içindedir, iddiasındadırlar. TİP bugünkü düzeni kaldıralım, sosyalizm koyalım diyor, buna bugünkü Türkiye'nin Anayasası, kanunları, parlamentosu, halkı muhaliftir."³²⁰ Nitekim 20 Şubat 1968 yılında TİP'e yönelik AP'lilerin gerçekleştirdiği saldırı sonucunda bir çok TİP'li milletvekilinin parlamentoda hastanelik edilinceye kadar dövülmesi olayı da sosyalist bir partiye tahammülün sınırlarını göstermekteydi.

Aybar TİP'e yönelik tepkileri şu şekilde değerlendirmektedir:"Herkes TİP'e karşı birleşiyordu: Doğruyu söyleyenin dokuz köyden kovulacağını bize anımsatmak istiyorlardı. Türkiye İşçi Partisi yalnızlığını bir kez daha görüyordu... Türkiye İşçi Partisi'nin suyu ısıtılıyordu... CHP'den AP'ye kadar, bir uçtan öbür uca, tüm partiler TİP'e karşı cephe almışlardı. Yani TİP'i dışlıyorlardı... Hükümet katında bir senaryo hazırlanıyordu. TİP, Moskova'nın uzantısı olarak gösterilecek, bunun kamuoyunda yaratacağı olumsuz etkiler gözlenecek ve kapatılması yolları araştırılacaktı."³²¹ Gerçekten de kısa süre içinde yaşananlar bu doğrultuda olmuştur. CHP ve AP'nin işbirliği ile hazırlanan yeni seçim yasası ile TİP'in önü kesilecekti. Aybar sürekli kapanma tehlikesi altında diken üzerinde siyasi faaliyet yürüten partinin bu gelişimine paralel olarak dışta ve içte bazı saldırılara ve provokasyonlara uğradığını düşünmekteydi. TİP içerisindeki muhalefetin de bunun sonucunda gerçekleştiğini düşünen Aybar, partiye yönelik baskılardan kaynaklı olarak iki noktada çok hassas davranmıştır. Birincisi TİP'in mevcut Anayasa ve demokratik sınırlar içerisinde hareket etmesi ve demokratik esaslara bağlılık göstermesiydi. Çünkü rakipleri sürekli olarak TİP'in komünist bir rejimin peşinde olduğunu, dolayısıyla iktidara geldiğinde mevcut sistemi rafa kaldıracağı propagandasını yapmaktaydı. Örnekler ise sosyalist ülkelerden veriliyordu. İkinci olarak Aybar gerek ülkenin gerekse de partinin bağımsızlığı üzerinde çok titiz bir şekilde duruyordu. Yukarıda belirttiğimiz gibi Aybar Türkiye'nin gerek ABD gerekse de SSCB'den bağımsız bir dış politik çizgi önermekteydi. TİP her hangi bir merkezden yönlendirilmeyen, ideolojik ve örgütsel olarak bağımsız bir parti olarak varlığını korumalıydı. Aybar böylece TİP'in bir takım çevrelerin uzantısı olarak gösterilmesine karşı partiyi koruyacaktı. O kadar ki bu iki ilkenin aşırı bir titizlikle uygulanması parti içerisinde rahatsızlık yaratacaktır. Aybar gerçekçi bir politikacıydı; yaşadığı ülkenin siyasal koşullarının bilincinde olup parti

³²⁰ "Başbakan Beş Muhalefet Partisini Fazla Buluyor", *Milliyet*, 17 Şubat 1967

³²¹ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 2*, İstanbul: BDS Yayınları, 1988, s.73

politikalarını uygularken bu koşulları daima göz önünde bulunduracaktı. TİP uzun bir demokrasi geleneği olan Avrupa'daki komünist ve sosyalist partiler kadar rahat hareket edemeyeceğinin farkındaydı. Üstelik stratejik konumu nedeniyle ABD'nin kolay kolay vazgeçemeyeceği kilit bir ülke olan Türkiye'de sosyalistlerin çok dikkatli olması gerektiğinin farkındaydı. O nedenle Aybar geleneksel sosyalist söylemin dışına çıkarak yeni arayışlar içerisine girmiştir. Varolan sosyalizm modellerinin dışında yeni arayışlara girişmesi hem Aybar'ın özgün politik, aydın yanı ile ilgilidir, hem de bahsettiğimiz bu koşulların biraz da zorlamasıdır. Ondan dolayı da TİP'teki bölünmeyi değerlendirirken bunların bilinmesinde yarar var.

Kuşkusuz ki TİP'in Türkiye'deki sosyalist tarih açısından oynadığı en büyük rol, sosyalizmin bu topraklarda meşrulaşması ve politik arenada bir güç olarak varlığını ortaya koymasıdır. 1965'te sağlanan bu başarı geniş kesimlerde TİP'e yönelik kuşkuları ve ilgiyi beraberinde getirmişti. Seçimlerde alınan başarı aynı zamanda TİP'in geleceğine dair iyimser beklentileri de artırmaktaydı. Ancak bir kaç yıl içerisinde Türkiye'nin içinde ve dışında oluşan bazı gelişmeler sonucunda TİP siyasi bir krize girmiş ve kendi içindeki birliğini kaybetmişti. Kanımca TİP'in yaşadığı bu bölünme Türkiye'deki sosyalist hareketteki bölünmelerin ve şekillenmelerin de odak noktasını oluşturur. Bugünün penceresinden geriye bakıldığında TİP'teki bu bölünmeyi takip ederek sosyalist siyasetin soy ağacının resmini çizebilmek mümkün. Bu nedenle yaşanan bölünmeyi sosyalizmin önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul etmek gerekiyor. TİP içerisindeki rahatsızlıkların su yüzüne çıkmasının asıl tarihi 1966 ve sonrasıdır. Bu tarihten önce yaşanan kişisel kırgınlıklar ve rahatsızlıklar çok önemli olmayıp, her parti içerisinde yaşanabilecek türdendir. Ancak 1966 tarihine kadar gelmeden önce yaşanan iki olayı anmakta fayda var.

4.1. Aydınlar ve İşçiler Ayrımı

Bunlardan birincisi parti içerisinde meydana gelen aydın-işçi çekişmesidir. Daha doğrusu sendikacı-aydın çelişkesidir ki TİP'in kurulduğu tarihten beri muzdarip olduğu ve kapatılıncaya kadar da tam olarak çözülememiş bir meseledir. Rahatsızlığın temel nedeni partinin kuruluşuna kadar gitmektedir. Bilindiği gibi parti sendikacılar tarafından ilk kurulduğunda uzun süre parti içerisinde aydınlara karşı sendikacıların beslediği bir güvensizlik devam etmiştir. Aybar'ın genel başkanlığa getirilmesinin ardından TİP dar bir sendikacı partisi olmaktan kurtulmuş böylece kitle partisi olma yolunda önemli bir adım atmıştı. Partiyi destekleyen temel unsurlar arasında aydınların yer alması partiye önemli bir dinamizm katmıştı. Ancak parti içerisinde aydınlar ve sendikacılar gerilimi hiç bitmemişti.

Partinin tüzük ve programında bununu izlerini görmek mümkün. 53. madde parti içerisinde tartışmalara yol açmış ve parti içerisinde işçi-aydın sürtüşmesi baş göstermiştir. Doğan Özgüden bu maddenin parti tüzüğüne konuluşunu partinin M. A. Aybar'ın genel başkanlığa geçişi sürecinde oluştuğunu iddia etmektedir. Buna göre sendikacı kurucular Aybar'a genel başkanlık önerisini getirdiklerinde Aybar da kendisine olağanüstü yetkiler tanınmasını, tüzük ve programın kendisinin önereceği şekilde yapılmasını şart koşmuştur. Sendika yöneticileri ise bu şartı işçilerin sayısal ağırlığının gözetilmesi karşı koşuluyla kabul etmişlerdir. Özgüden'e göre sendikacılar bu şartı partinin sosyalist aydınlara açılması sürecinde partinin kontrolünü kaybetmemek için getirmişlerdir.³²² Aybar ise kendisi gibi küçük burjuva kökenli sosyalistlerin yönetimde bir aydınlara hegemonyası kurmalarına karşı olduğu için ve bunu önlemek için bu maddeyi tüzüğe koyduğunu söyler.³²³

Bu gerilim 1964 yılında İzmir'de düzenlenen 1. Büyük Kongrenin ardından bir bunalıma yol açacaktır. Bu kongrede parti yeni olduğu için parti yönetimi siyasal birliği ve denetimi sağlamak amacıyla her ilden 500 üye için bir delege seçilmesi yerine 1000 parti üyesinin bir delege ile temsil edilmesi kararını vermiştir.³²⁴ Bunun dışında Genel Başkan, Genel Yönetim Kurulu üyeleri, il haysiyet divanı başkanları, il yönetim kurulu başkanları, Merkez Haysiyet Kurulu üyeleri, kurucu üyeler ve partinin parlamentodaki temsilcilerinin de delegelik hakkı bulunmaktaydı. Bazı delegeler 1000 üyeye 1 delege uygulamasını yetersiz bulmuş; bunun yerine 500 üyeye 1 delege önerisini getirmişlerdir. Bu öneri kabul edilmemiş ancak daha sonraki büyük kongrede delege sayısı artırılmıştır. Ancak asıl tartışma yukarıda belirtildiği gibi 53. madde üzerinden gelişmiştir. Bu maddeye göre: "*Partinin bütün organlarında görevli bulunanlardan yarısının, kendisi üretim araçlarına sahip olmadığı için, emek gücünü üretim aracı sahiplerine satarak yaşayanlar veya işçi sendikaları yönetim organlarında görevli bulunan üyeler arasından seçilmiş olması gözetilir. Yönetim organlarınca kongrelere sunulacak aday listeleri, bu esasa göre tertiplenir; Kongreler de delege ve organları bu esastan ilham alarak seçerler.*"³²⁵ denilmektedir. Buradaki temel mesele bu maddenin nasıl uygulanacağıydı. Kongrede sendikacılar bu maddenin nasıl uygulanacağı sorununu ortaya atınca çözüm olarak işçilerin ve işçi olmayanların ayrı listeler halinde seçilmesi çözümü uygun görüldü. Ancak bu çözüm beraberinde başka sorunları da ortaya çıkardı.

³²² Doğan Özgüden, "Türkiye İşçi Partisi'nin Kuruluşu", *Toplumsal Mücadeleler ve Sosyalizm Ansiklopedisi*, Cilt:6, İstanbul: İletişim Yay., s.1999

³²³ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 3*, İstanbul: BDS Yayınları, 1988, s.50

³²⁴ İsmet Sungurbey, "TİP, Parti Tüzük ve Programının Gerektirdiği, Partiyi Geliştirici Politikayı İzlemelidir", *Yön*, No: 178, 26 Ağustos 1966, s.10

³²⁵ *Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü*, Ankara: Balkanoğlu Matbaası, 1969, s.30

İlk sorun teknik bir sorundur: İşçi ve aydın kimdir? Bu iki kategorinin arasındaki ayrım nasıl yapılacaktır? TİP'in içerisindeki 53. madde uygulaması bu soruları hep gündemde tutmuş, yapay bir tartışma gündemini de beraberinde getirmiştir. Örneğin Nabi Yağcı ile yaptığım mülakatta TİP'in Fatih ilçesinde saatlerce el arabası olan bir amelenin; el arabasının üretim aracı olup olmadığı, bu kişinin işçi sayılıp sayılmayacağı üzerine saatlerce tartışmalar yaptıklarını belirtmektedir.³²⁶ Bu ve benzeri yapay tartışmalar epey bir süre TİP'in gündemini meşgul etmiştir. Teknik anlamda işçi ve işçi olmayanın tespit edilmesinin yarattığı güçlükler bu maddenin uygulanmasında zorluklar yaratmış, siyasal anlamda ise parti içerisinde bir huzursuzluğa yol açmıştır. İkinci olarak böylesi bir ayrım yapılırsa bile 1960'lar gibi Türkiye'nin koşullarında TİP'in bir çok teşkilatında işçi kökenli üyelerinin azlığından dolayı bu madde ne kadar uygulanabilirdi? Bu durumda 53. maddenin partinin kurucusu olan sendikacılara avantaj sağladığını söyleyebiliriz

Bu nedenlerden dolayı Kongre sonrasında aralarında Merkez Yürütme Kurulu üyeleri İsmet Sungurbey ve Doğan Özgüden, Genel Yönetim Kurulu üyesi Fethi Naci, Gençlik Kolları Başkanı Ali Yaşar ve parti üyelerinden Orhan Arsal, Demir Özlü, Muzaffer Buyrukçu ve Edip Cansever, Ömür Candaş ve Nurettin Akan gibi isimlerin yer aldığı 22 parti üyesi parti kongresi seçimlerinde işçi ve aydın şeklinde iki ayrı liste kullanılmasına karşı tepki göstermişler ve bunun partiler yasasına aykırı ayrımcı bir uygulama olduğunu bildirmiş, bu nedenle bu hatalı uygulamanın düzeltilmesi için büyük kongrenin yeniden toplanmasını talep etmişlerdir. Bu partililerin çıkışını disiplinsizlik sayan TİP yönetimi, parti içerisinde ilk toplu muhalefeti gerçekleştiren bu üyeleri Haysiyet Divanı'na sevk etmiştir.³²⁷ Bu olayın sonucunda bu partililerden kimisi ihraç edilmiş kimisi de istifa etmişti. İstifa eden grup, Birinci Kongreye itiraz etmiş, olağanüstü kongre kararının alınması için Genel Yönetim Kurulu'nu toplantıya çağırılmış; ancak bu talepleri kabul edilmemiştir. 53. madde TİP'in işçi sınıfının öncülüğünü doktrin olarak kabul edişinin bir sonucudur. Aybar başından beri parti içerisinde işçilerin parti kademelerinde ağırlıklı bir şekilde yer alması gerekliliği üzerinde durmuştur. Parti kapatılıncaya kadar uygulanan bu maddeye yönelik temel tepki tüzüğün bu maddesinin tavsiye niteliğinde olması gerekirken ya da bu konuda öncelik gözetilmesi daha uygunken bunun kesin bir zorunluluk şeklinde uygulanmasıdır.

Diğer bir tepki ise 1965 seçimlerinden sonra sendikacı kesimlerden gelmiştir. 1965 genel seçimlerinde milletvekili olan 15 milletvekilinden sadece 3 tanesi işçi kökenliydi. Bunlardan Kemal Nebioğlu ve Rıza Kuas kuruculardandı; Şaban Erik ise işçi kökenli üçüncü

³²⁶ Nabi Yağcı ile görüşme (Bant Kaydı), 29 Mart 2004

³²⁷ "TİP ve İşçi Sınıfı Partisi", *Ant Dergisi*, No:179-6, Ekim 1970, s.29

işçi temsilcisiydi. Rasih Nuri İleri'ye göre tüzüğün 53. maddesinin bir kenara itildiğini düşünen sendikacı kökenliler bir kırgınlık içerisindeydiler.³²⁸ Bu olaylar TİP'teki bu alanda yaşanan çelişkiyi yansıtmaya açısından önemlidir.

TİP içerisindeki işçi-aydın sorununu merkezine koyarak TİP'e dair eleştiriler ve öneriler sunan Hikmet Kıvılcımlı'nın yayınladığı bir broşürden kısaca bahsetmek gerekiyor. Kıvılcımlı, ABA'cılar (Aybar, Boran ve Aren'in kısaltılmış halini kastediyor) olarak tanımladığı TİP yönetimine dair bir dizi eleştiriye sunduğu broşüründe TİP'in tarihsel olarak bir "sırf amelecilik" yani uvriyerist parti olarak doğduğunu daha sonra ise "Aydınlar particiliğine" doğru bir siyasal sapma içerisinde bulunduğunu belirtmektedir.³²⁹

Bu madde belirttiğimiz gibi parti içerisinde sorunlara yol açacaktır. Partinin ikinci kongresinde bu maddeden dolayı çıkan tartışmaların neticesinde istifalar yaşanacaktır. Bu tüzüğün eleştirilmesinin iki gerekçesi vardı: Birincisi teknik olarak bu tanımlamanın yetersizliği ile ilgilidir. Bu maddenin üretim araçları nedir? Bu araçlara sahip olan ve olmayan nasıl ayırt edilecektir? Diğer taraftan bazı partililer bu maddedeki "veya İşçi Sendikaları yönetim organlarında görevli bulunan üyeler" tanımının işçiden çok sendika bürokratlarını kayırdığı için karşı çıkmışlardır. Bu nedenle 53. maddeyi parti içerisindeki bir grup sendikacının ayrıcalığı olarak gören aydın kadrolar 53. maddeye karşı çıkmıştır. Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın renkli anlatımıyla: "Madde şişede durdukça tekel rakısı kadar dupduruydu. Organların paylaşımına sıra gelince sulandırılıp bulandırıldı. Seçim şerefine içilince, Tüzük şişesindeki gibi durmadığı, birçok başları sarhoş ettiği görüldü."³³⁰

Bu madde sosyalist bir parti içerisinde işçi çoğunluğunu sağlamak ve bu anlamda pozitif bir ayrımcılık yapmak açısından anlaşılır olabilir.³³¹ Ya da Aybar'ın partinin kurucusu olan sendikacılar ile parti içerisindeki aydın kadrolar arasında bir denge kurmak istemesi de bir yere kadar anlaşılabilir bir durumdur. Ancak gerek maddenin içeriğinde varolan muğlaklıklar gerekse de uygulanışında yaşanan sorunlar dolayısıyla parti içerisinde uzun bir

³²⁸ Rasih Nuri İleri, *Türkiye İşçi Partisi'nde Oportünist Merkezizetçilik*, İstanbul: Yalçın Yayınları, 1987, s.22

³²⁹ Hikmet Kıvılcımlı, *Uyarmak İçin Uyanmalı Uyanmak İçin Uyarmalı*, 2. bs., İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1970, s.40

³³⁰ Hikmet Kıvılcımlı, *Uyarmak İçin Uyanmalı Uyanmak İçin Uyarmalı*, s.45

³³¹ Aybar bu maddeyi şu şekilde yorumlamaktadır: "*Partide sol aydınlar hegemonyasını önlemek, emekçileri parti yönetiminde söz ve karar sahibi yapmak için özel bir madde koymuştuk: 53. madde... Önce şu sorulabilir: Neden yarımın çoğu değil de yarısı? Sola karşı hırçın kaba bir politika izlendiği o günlerde: Sınıf egemenliğini Anayasa yasaklamıştır; siz sınıf egemenliği kurmak amacındasınız suçlaması ile Partinin başına çorap örülmesini önlemek istedik. Sonra kurulan Sosyalist Devrim Partisi'nde bu oranı 2/3'e çıkardık... Sendika yöneticileri de, işçi ya da köylü kökenlidir. Sendikacı olarak yaptıkları görev ise işçilere hizmettir. İşçilerin uyanmış bir bölümüdür. Nitekim TİP'i onlar kurmuştur. Yönetimde bulunmalarında da yarar vardı. Bizler işçiyi hiç tanımyorduk; tanınmamıza onlar yardımcı oluyordu."* Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1*, Cilt, İstanbul: BDS Yayınları, 1988, s.216-217

süre aydın-işçi çekişmesi sürmüştür. Partinin bu tavrına rağmen pratikte bakıldığında işçi sınıfından çok diğer aydın tabakaların (öğretmenler, avukatlar vb.) parti içerisinde yer aldıklarını söyleyebiliriz.

4.1.1. Niyazi Ağırnaslı Olayı

İkinci olayda parti üyesi senatör Niyazi Ağırnaslı'nın istifa ettirilmesi olayıdır. 1963 yılında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) senatörlerinden Niyazi Ağırnaslı partisinden istifa etmiş ve TİP'e girmişti. Niyazi Ağırnaslı'nın partiye katılmasıyla birlikte parti Anayasaya aykırı kanunlar için mecliste müracaat edebilme hakkına sahip oldu ve bu TİP için önemli bir gelişmeydi. Ağırnaslı'nın istifa etmesine yol açan gelişme ise 1964 yılında yaptığı Avrupa gezisi esnasında uğradığı Macaristan'da TKP Genel Sekreteri Zeki Baştımar ile görüşmesi sonucunda yaşanmıştı. Aybar'ın bu olayı öğrenmesi sonucunda gösterdiği tepki son derece sert olmuştur. Aybar'ın en büyük kaygısı Ağırnaslı'nın partinin haberi ve izni olmadan yaptığı bu görüşme ile TİP'in TKP ile ilişkisi olduğu şeklinde bir izlenimin yaratılmasıdır. Bu nedenle Aybar olayın partinin Merkez Yürütme Kurulunda ele alınmasını istemiş ve buradaki soruşturma sonucunda Ağırnaslı'nın istifası istenmiştir. Bu olayda Aybar'ın gösterdiği tepkinin iki yönü üzerinde durmak gerekiyor.

Birincisi Aybar'ın bağımsızlık ile ilgili görüşleridir. Buna göre Aybar bir merkeze hem ideolojik hem de politik olarak bağımlı, güdümlü bir sosyalizm anlayışını kesin olarak reddetmekteydi: *"Türkiye İşçi Partisi hiç bir milletlerarası sosyalist örgüte bağlı değildir. Hiç bir enternasyonal ile ilişkimiz yoktur. Kimseden, hiç bir merkezden emir almayız. Bunu, üstelik sosyalistçe dayanışmaya da aykırı sayarız."*³³² Aybar bunu taktiksel bir tutum olarak değil ilkesel bir tutum olarak benimsedi. Zaten böyle olduğu Çekoslovakya olaylarında gösterdiği tavırdan da açıkça anlaşılmaktaydı. Bu nedenle bu konuda oldukça titizdi. İsteseydi bu olayı sessiz sedasız kapatabilirdi. Üstelik de istifasını istediği kişi TİP açısından oldukça hayati bir öneme sahipti. Aybar burada pragmatist bir yol izlemek yerine savunduğu ilkeyi tercih etti. İkinci olarak zaten basının sürekli TİP'in üzerine gittiği ve "Moskova ajanlığı" gibi suçlamalarla anti-propaganda yaptığı bir süreçte böylesi olaylar TİP karşıtlarının ellerine koz vermeye ve partiye zarar vermeye başlayacaktı. Aybar'ın bu olaya bu derece sert tepki göstermesinin ardında bu ve benzeri gelişecek olayları baştan kesme isteği yatmaktadır.

³³² Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm : Seçmeler 1945- 1968*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1968, s. 612

4.1.2. On Yediler ve On Üçler Olayı

TİP, 1965 yılına kadar olan dönemde en parlak siyasi dönemini yaşamıştı. Parlamento'ya 15 milletvekili sokan TİP, aynı zamanda bu döneme kadar solun birliğini de büyük ölçüde sağlamış durumdaydı. Çalışanlar Partisi'nin kurulma girişimi sırasında yaşanan kısa bir gerilimi saymazsak Yön çevresi de 1965 yılına kadar olan süreçte TİP'i desteklemekteydi. TİP' verilen bu desteğin milletvekili seçimlerindeki süreçten sonra yerini bir takım polemiklere bıraktığını görmekteyiz. Yön Dergisi'nin 1966 yılından itibaren yöneltmeye başladığı eleştirilere başını Mihri Belli'nin çektiği parti içerisinde gücü bulunan MDD de katıldı. Yön Dergisi'nde başta Doğan Avcıoğlu ve MDD tezinin baş savunucusu Mihri Belli'nin TİP'in politik stratejisine yönelik bir takım eleştiriler getirmeye başlamışlardı.

TİP'in kendi içerisinde yaşadığı bölünmeden önce asıl siyasi mücadele verdiği iki güç Yön ve MDD çizgisidir. Esasta birbiri ile çok ufak ayrıntılarda farklılaşan bu iki grup ile TİP'in yaşadığı siyasi mücadele bir noktadan sonra parti içerisinde kimi siyasi tasfiyelere yol açmıştı. TİP'li yöneticiler Yön'ün ve MDD'nin bu eleştirilerini partiyi ele geçirme ya da etkisizleştirmenin bir adımı olarak değerlendirdiler. Siyasal bir sorunu disiplin kurullarıyla çözmeye çalışan TİP'li yöneticiler, bir bakıma partinin içerisinde sağlıklı bir tartışmanın da önünü kapatmış oldular. Bir siyasal parti gerek kendi içinde gerekse de dışında bir takım siyasal güçlerle mücadele etmek zorunda kalabilir. Ancak sorunu kestirme yollardan disiplin kurulları ve tasfiyelerle halletmeye çalışmanın o partinin geleceğine uzun vadede zararlar vereceği açıktı. TİP'te de bu gelişmelerin olumsuz etkisi kendisini göstermekte gecikmedi. Partinin içerisinde oluşan ve partililerin birbirlerini suçlayıcı ithamları partinin iç birliğinin ve motivasyonunun zayıflamasında önemli bir rol oynadı. Bu noktada TİP yönetiminin ideolojik eğitim ve tartışma süreçlerini ihmal etmesinin olumsuz sonuçlarını ileriki yıllarda daha ağır bir şekilde yaşayacaktır. Şimdi parti içerisindeki bu tasfiyelere biraz daha yakından bakalım.

On Yediler diye anılan olay Malatya Kongresinden önce yaşanmıştır. R. N. İleri'ye göre parti içerisinde huzursuzluk yaratan bu olayların başlangıcı Aybar'ın yeni teorik arayışlara girişmesi ve Aybar'ın bu teorik kabullerini partiye benimsetmek için otoriter bir yönetimi benimsemesidir.³³³ İleri'nin parti içerisinde rahatsızlık yarattığını iddia ettiği Aybar'ın 30-10-1966 tarihinde verdiği demecinde ise şu noktaların altı çizilmekteydi: " *İkinci milli kurtuluş mücadelemizin şanlı bayrağını sosyalist Türkiye İşçi Partisi taşımaktadır... Bir daha Türkiye'de bir yabancı devletin bayrağı dalgalanmayacaktır: ne Amerikan, ne Rus, ne*

³³³ Rasih Nuri İleri, *Türkiye İşçi Partisi'nde Oportünist Merkezizetçilik*, s.53

Çin, ne de herhangi bir başka yabancı devlet bayrağı...Türkiye'nin evlatları olarak sosyalizmi önce Türk sosyalizmi olarak düşünürüz. Türkiye'de sosyalizmi kendi gücümüzle, kendi şartlarımız içinde, kendi ellerimiz, kendi kafamızla kuracağımıza inanırız. Türkiye İşçi Partisi'nin temsil ettiği Türkiye Sosyalizmi bağımsız bir hareket olarak kalacaktır." ³³⁴

Aybar'ın bu ve benzeri demeçleri kuşkusuz parti içerisinde bazı MDD'lileri ve eski TKP kökenlileri rahatsız etmekteydi. Bir tarafta Doğan Avcıoğlu olmak üzere Yön Dergisi diğer tarafta ise MDD çizgisinin en önemli temsilcisi Mihri Belli'nin parti içerisindeki etkinlikleri ve dolaylı müdahaleleri TİP yönetiminde rahatsızlık yaratmaktaydı.

Aslında Yön'cüler TİP'i bölebilecek ilk önemli girişimi daha TİP'in başlangıç tarihi sayılabilecek 1962 yılında Sosyalist Kültür Derneği'ni kurarak gerçekleştirmiştir. Ancak gerek Türk-İş'in öncülük ettiği Çalışanlar Partisi girişiminin boşa çıkarılması gerekse Aybar'la birlikte TİP'in daha kuvvetli bir çekim merkezi olması Yön'ün hareketinin kurduğu bu derneğin partileşme girişimini de engellemiştir. Yön'cüler TİP'i zaman zaman eleştirirler de bu çok köklü bir ayrılığa neden değildi. Ancak bu durum fazla sürmeyecek Yön ve TİP arasındaki köprüler atılacaktır. Yön'ün TİP'in sosyalist stratejisine yönelik getirdiği eleştirilerle birlikte 1960'lardaki sosyalist birlik bir daha gerçekleşmemek üzere bozulmuş olmaktadır.

Aybar'a göre partiye yönelik fiziksel saldırılarla sonuç alamayacağını anlayan bir takım çevreler TİP'i içeriden yıpratma kararı almışlardı. CIA ve Türkiye'deki istihbarat güçleri el ele vererek partiyi zayıflatmak için ellerinden geleni yapmaktaydı. Amaç ise TİP içerisinde hiziplerin gelişmesini sağlamak ve TİP'i bölerek yok etmektedir. Aybar'ın bu iddiaları ne kadar doğrudu ya da somut kanıtlara dayanmaktaydı bilinmezdi ancak Aybar ve diğer parti yöneticileri başını Mihri Belli'nin çektiği MDD çevresinin parti içerisinde önemli bir hizip çalışması içerisinde olduğunu düşünmekteydiler. Aybar'a göre asıl tehlike buydu ve bu çevre adım adım partiyi ele geçirmeye çalışmaktaydı.

İşte bu koşullar içerisinde parti içerisinde 1966 tarihinde TİP'in İstanbul İl Kongresi ve Malatya'da yapılan İkinci Büyük Kongresinden önce parti içerisinde hizip olduğuna dair parti yönetiminin kuşkuları iyice artmıştı. İstanbul İl Kongresinden önce başını Şişli İlçe teşkilatının çektiği İstanbul teşkilatından 11 ilçe yöneticisinin de bulunduğu partililer, il ve büyük kongrelerde izlenmesi gereken çizgiyi tespit etmek amacıyla bir toplantı düzenlemişlerdir. Parti yönetimi bu toplantıyı, o sırada partiye yönelik olarak başta Yön Dergisi'nde başlayan polemiklerin ve karşı kampanyanın bir parçası olarak değerlendirmiş ve

³³⁴ Rasih Nuri İleri, *Türkiye İşçi Partisi'nde Oportünist Merkezîyetçilik* , s.50-51

on yedi üye hakkında soruşturma açmıştır.³³⁵ 29. 10. 1966'da 17 parti üyesi, ihraç istemiyle Merkez Haysiyet Divanı'na sevk edildi. Bu 17 üyeden üçü ise Büyük Kongre'de delegeydi. Merkez Haysiyet Divanı ise istemi reddedecek ve olay geçici olarak kapanacaktır.

Peki bu 17 üyenin partiden ihraç edilmesi için disipline sevk edilmesinin gerekçesi neydi? Merkez Haysiyet Divanı'na Merkez Yürütme Kurulu tarafından gönderilen ve bu üyelerin sevk edilmelerinin gerekçelerinin açıklandığı raporda parti içerisinde birlikte çalışan bir hizbin varlığından söz edilmekteydi. Buna göre İstanbul parti teşkilatında başta Şişli, Fatih ve Beyoğlu ilçeleri olmak üzere bir araya gelen üyelerin bir hizip doğrultusunda çalıştıklarıdır. Bu grupların parti içerisinde yönetim kurullarının haberi olmadan toplantılar düzenledikleri ve parti içerisinde etkinlik sağlamak için faaliyet yürüttükleri iddia edilmektedir.

Raporda bahsedilen ikinci suçlama ise Hikmet Kıvılcımlı'nın partiye siyasi partiler kanununa uygun olup olmadığı araştırılmadan kaydedilmesidir. Mevcut anayasaya göre 141 ve 142. maddelerden hüküm giymiş kişilerin partiye üye olması yasaktır. Bu tür gerekçelerle partinin kapatılması da mümkündür. Üstelik bu kişinin partiye girişi parti divanına görüşülmek üzere gönderilmemiştir. Geçmişte Vatan Partisi'ni kurmuş olan Kıvılcımlı'nın broşür ve kitaplarının parti içerisinde propaganda amaçlı dağıtıldığını, bu broşürler arasında TİP'i eleştiren yayınların da (İşçi Partisine Teklif- Uyarmak için Uyanmalı, Uyanmak İçin Uyarmalı) olduğunu ve kendisine bağlı bazı kişilerin ilçe teşkilatlarında bu faaliyetleri sistemli bir şekilde yürüttükleri suçlaması da yer almaktadır. Raporun sonuç bölümünde yer alan ifadeler ise raporun gelmek istediği asıl meselenin ne olduğunu göstermektedir: *"Bütün bu çabalar Partimizin bizden önceki Sosyalist kuruluşlar karşısındaki bağımsız varlığı ile bağdaştırılamayacak bir manzara göstermektedir. Gerçekte biz bu kuruluşların başka şartlar altında göstermiş oldukları faaliyetleri, başarı ve başarısızlıkları ile maziye mal olmuş sayarız; ve herhalde maziye mal olmuş hareketlerin Partimiz içinde yeniden denenmesi teşebbüslerine izin vermeyiz, müsamaha etmeyiz."*³³⁶ Burada açık bir dille olmasa da eski TKP'lerin hizip oluşturmakla suçlandıklarını görmekteyiz. Sonuç olarak aralarında Sevinç Özgüner ve Cemil Ormanlar gibi daha sonra isimleri tekrardan gündeme gelecek kişilerinde bulunduğu 17 üye partiden tasfiye edilmemiş; ancak bu olay parti içerisindeki çalkantıyı su yüzüne çıkarmıştır.

On Yediler olayı daha henüz kapanmıştı ki parti içerisinde bu sefer ciddi denilebilecek bir bunalım ortaya çıkmıştı. Bu bunalımın ortaya çıkışı ise Kasım 1966 tarihinde Malatya'da

³³⁵ "TİP'teki İhtilafın Gerçek Sebebi Nedir?", *Ant*, No: 47, 21 Kasım 1967, s.6

³³⁶ Rasih Nuri İleri, *Türkiye İşçi Partisi'nde Oportünist Merkezîyetçilik*, s.68

yapılan TİP'in İkinci Kongresi sonrasında yaşanan gelişmelerin sonucunda meydana gelmiştir. Büyük Kongreden önce yapılan İstanbul İl Kongresi'nde yapılan Divan Başkanlığı'na önerilen iki kişiden biri parti yönetiminden Sadun Aren diğeri de o güne kadar parti içerisinde pek tanınmayan Ümran Baran'dır. Sadun Aren bir iki oy farkla seçimi kazanır; ama bu olay parti içerisinde yönetime yönelik bir komplo olarak algılanır. Bütün bu yaşananları Yön çevresinden Mihri Belli'nin partiyi ele geçirmeye yönelik bir girişimi olarak değerlendiren Aybar ve yönetici kadro, buna karşı olarak parti içerisinde soruşturmalar başlatmışlardır.

Parti içerisinde yine hizip oluşturdukları gerekçesiyle aralarında Sevinç Özgüner, Naci Ormanlar, Rasih Nuri İleri, Halit Çelenk, Ümran Baran, Vahap Erdoğan gibi isimlerin bulunduğu 13 üye hakkında soruşturma açılmış ve bunlardan dokuzu ihraç edilmiş, ikisi geçici ihraç ikisi de uyarı cezası almışlardır. Olaylar bundan sonra da devam etmiş parti teşkilatı içerisinde oluşan tepkiler ve protestolar sonucunda yaklaşık 200 üye partiden ihraç edilmiştir.³³⁷ İhraç isteminde bulunulan 13 üye ise kendilerine yönelik hizipçilik iddialarını reddetmekte, parti içerisindeki bütün faaliyetlerini parti tüzüğü ve siyasi partiler kanununun kendilerine tanıdığı haklar çerçevesinde yaptıklarını, bu nedenle parti içi demokratik haklarını kullandıklarını, kendi görüşlerinin parti dışı bazı kimselerin görüşleriyle paralel olmasının da tesadüf olduğunu ve kendilerini bağlamayacağını belirterek savunmalarını yapmışlardır.³³⁸

İkinci Kongre öncesinde ve sonrasında parti içerisinde bir takım rahatsızlıklar zaten biliniyordu. Bu rahatsızlıklar gerek TİP içinde gerekse TİP dışında çeşitli yayın organlarında ifade edilmekteydi. Bu rahatsızlıklardan en çok üzerinde durulanlar şunlardı: Parti içerisinde sendikacılara ayrıcalık tanınması, parti merkezinin teşkilatlara yeterince ilgi göstermemesi, parti teşkilatı ile parti yönetimi arasındaki kopukluğun olması, parti içi sosyalist eğitimin ihmal edilmesi.³³⁹

Parti içerisindeki muhalefetin rahatsızlığının diğeri bir sebebi de TİP Genel Başkanı Aybar'ın izlediği politikalarıdır. İhraç edilen partililerden Vahap Erdoğan kongreden önce Yön Dergisi'nde parti yönetimini eleştiren bir yazı yayınlamıştır. Bu yazısında TİP'in parlamenter çalışmaya gereğinden fazla önem vermekle eleştiren Erdoğan, Aybar'ı parlamentarizm ithamı ile eleştirmiştir. Erdoğan, ayrıca Aybar'ın 1950 seçimlerini ve iktidar değişikliğini hem halkın zaferi olarak görmesinin hem de 27 Mayıs'tan yana olduğunu açıklamasının çelişkili olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁰ Erdoğan başka bir konuşmasında ise Aybar'ı ve parti yönetimini

³³⁷ Rasih Nuri İleri, *Türkiye İşçi Partisi'nde Oportünist Merkezîyetçilik*, s.74

³³⁸ "TİP'teki İhtilafın Gerçek Sebebi Nedir?", *Ant*, No: 47, 21 Kasım 1967, s.6

³³⁹ "Büyük Kongresinden Sonra TİP", *Yön*, No: 190, 18 Kasım 1966, s.16

³⁴⁰ Vahap Erdoğan, "TİP Nereye Gidiyor? Öntümüzdeki Devrimci Adım ve TİP'in Tarihsel Görevi", *Yön*, No:189, 11 Kasım 1966, s.11

revizyonistlikle suçlamıştır: "Türkiye'mizin tarihsel şartları Kautsky, Bernstein tiplerine özenenlere yer vermeyecektir." ³⁴¹

Aybar'ın yaşanan ihraçları değerlendirışı ise şu şekildedir: "Parti dar bir boğaza girmiştir, hayatının en tehlikeli ve nazik dönemini yaşamaktadır. Partinin dışında ve içinde meydana gelen tehlikeler ciddi bir hal almıştır. Parti içinde bir hizip teşekkül etmiştir. Bu hizip, dış çevrelerle işbirliği yaparak partiyi ele geçirmeye çalışmaktadır. Gizli ve maksatlı olarak yapılan bu faaliyeti önlemek, partinin hayatını, varlığını kurtarmak için zaruridir. Bu sebeple, bu hizbi yöneten ve hizbe katılmış olan, isimleri şimdi okunacak olan 13 kişinin partiden çıkarılması zorunludur. Kurulunuzun bu partilileri Merkez Haysiyet Divanına kesin ihraç isteğiyle sevk kararı vermenizi istiyorum. Şunu açıkça söyleyeyim ki, bu kararı vermediğiniz taktirde, ben bu partiden çekilir giderim." ³⁴²

Aybar'ın bu tavrı elbette kendisinin ısrarla belirttiği parti içi demokrasi tavrıyla bağdaşmamaktadır. Halit Çelenk Aybar'ın bu tutumunu şu şekilde eleştirmiştir: "Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ın GYK toplantısında... sözleriyle delegeleri tehdit etmesi, vb. tutumlar karşısında, Parti Tüzüğü'nün 7. maddesinde de düzenlenmiş olan demokratik merkezîyetçilik ilkesinden ve parti içi demokrasiden söz edilemeyeceği kuşkusuzdur." ³⁴³ Üstelik kurunun yanında yaşında yanması misali bir takım insanlarda haksız yere suçlanıp cezalandırılabilmiştir. Ancak en önemlisi parti içi birliği muhafaza edecek yöntemlerle çözülebilecek bir mesele büyütülmüş; partinin içerisinde bir sarsılma yaşanmıştır. O dönem TİP üyesi olan ve Aybar'ın yakın çalışma arkadaşı olan Uğur Cankoçak bu tasfiyeleri şu şekilde değerlendirmektedir: "13'lerin ihracı meselesi son derece yanlıştır, atılmaları lazımdı ben bunun için çok uğraştım. Onların aslında parti tüzüğüne, programına aykırı derecede hareketleri yoktu. Zorlama ile atıldılar. İkincisi ise bir ittirme vardı. Partiden gitseler iyi olurdu havası vardı. Bunda ise Nihat Sargın, Aren ve Boran parti içindeki iktidarı ele geçirmek için ellerinden ne geliyorsa yaptılar. Bir takım adamları Aybar'ın yanından uzaklaştırmak, bir takım adamları partiden uzaklaştırmak için çok uğraştılar. Atılan adamlar Atilla Sarp Parti gençlik kolları başkanı. Gençliği omuzlamış, sırtında götürmüş bir adam. Gençlik içerisinde etkisi olmuş bir adam. Halit Çelenk Ankara'da partiyi omuzlamış, parti içerisinde etkisi olan bir adam. Bunları partiden uzaklaştırmak tepki getirecek. Bunların partiden uzaklaştırılması bir yandan da TKP'nin iktidarını sağlamlaştıracak. Küçük olsun benim olsun mantığı... Parti 1965 seçimlerinde milletvekili çıkardıkça ve güçlendikçe parti

³⁴¹ Rasih Nuri İleri, Türkiye İşçi Partisi'nde Oportünist Merkezîyetçilik , İstanbul: Yalçın Yay., 1987, s.399

³⁴² Aktaran: Halit Çelenk, Türkiye İşçi Partisi'nde İç Demokrasi: Yaşadıklarım, İstanbul: Evrensel Yay., 2003, s. 91

³⁴³ Halit Çelenk, Türkiye İşçi Partisi'nde İç Demokrasi: Yaşadıklarım, s. 17

içerisinde birileri partide yönetimi ele geçirme hevesine kapıldılar. Bunlar arasında TKP'liler de vardı. Ancak bunların birlikte hareket ettiklerini görmüyoruz. Sonra bunlar partiden iktidarı Aybar ile birlikte korumak niyetindeydiler ve o yüzden MDD'cileri partiden tasfiye etmek ama Aybar'ı da deyim yerindeyse zapt-ı rapt altına almak düşüncesindeydiler." ³⁴⁴ MDD'cilerin tasfiye edilmesi için Boran, Aren ve Sargın'ın Aybar'ı zorladığını Özgüden de ifade etmektedir: *"birinci ve ikinci kurultay sonrası bir takım görüş ayrılıklarında kendileri gibi düşünmeyen bir çok partilinin tasfiyesine genel başkanı zorlayan kimselerin, böyle birdenbire Aybar'a cephe almalarını ve uzlaşmaz tutum takınmalarını kolay kolay izah etmek mümkün değildir."* Doğan Özgüden, "Kimler Sorumlu?"³⁴⁵

İhraç edilenlere yönelik suçlama bu kişilerin parti içerisinde Milli Demokratik Devrim teorisinin savunucularından Mihri Belli'nin ve eski TKP'lilerden Erdoğan Berktaş'ın yönlendirmesinde bir hizip oluşturdukları iddiasıdır. Mihri Belli ise 31 Ağustos 1967 tarihinde bu olaylar üzerine Aybar ve Boran'ı muhatap alan bir mektubu noter aracılığıyla göndermiş ve mektupta TİP'te eleştiri ve özeleştiri mekanizmasının olmadığını, bu nedenle demokratik işleyişe sahip olmadığını belirttikten sonra TİP'i *"anti-komünizm silahından ve ihbarcılıktan medet uman"* ³⁴⁶ bir parti olmakla suçlamaktadır.

Bu tür suçlamalarla birlikte bu çalkantılar TİP'te artık yeni bir döneme girildiğinin ve bunun sonucunda ise partinin hızla parçalanmaya doğru yöneldiğidir. Aybar, Boran ve Aren bu krizlerde birlikte hareket ediyor olsalar da bir arada oluşun sağlam ideolojik ve politik temellere dayanmadığını hızla gelişen olaylar gösterecektir. Bu konuda ilginç bir yorumu ise Aclan Sayılğan yapmaktadır. Sayılğan'a göre TİP'in içerisindeki Boran, Aren ve Sargın'ın aslında Zeki Baştımar liderliğindeki grubun temsilcileri olduğunu, bu grubun 1968'deki bölünmeye kadar olan süreçte Aybar'ı desteklediklerini, eski TKP'lilerden oluşan Mihri Belli'nin önderliğini ettiği MDD grubuna karşı mücadele ettiklerini belirtmektedir: *"TİP içindeki Moskovacı grubun Aybar'ın tasfiyelerini sukutla karşılamalarının gerçek nedeni şu idi. Esasta mücadele strateji farklılığı gibi görülmesine rağmen, TKP liderliğinin etrafında yapılıyordu. Yani kavga Mihri Belli ile Zeki Baştımar arasındaydı. Zeki Baştımar'ın yurt dışında oluşu ve kendisini Moskova'ya kabul ettirmesi, 'Bizim Radyo' yayımlarında isim zikretmeden Mihri Belli'nin provokatörlüğünden söz edilmesi; TİP içinde Sadun Aren, Dr. Nihat Sargın, Behice Boran'ın işine gelmekteydi. Çünkü bu her üç şahıs da Zeki Baştımar'ın*

³⁴⁴ Uğur Cankoçak, Bant Kaydı, 9 Mart 2004

³⁴⁵ Ant, No: 96, 29 Ekim 1968, s. 3

³⁴⁶ Rasih Nuri İleri, Türkiye İşçi Partisi'nde Oportünist Merkezîyetçilik , s.109

*TİP'i kontrol eden mutemetleriydi.*³⁴⁷ Ancak daha sonra Aybar'ın sosyalizm anlayışı Aybar'ı bu grupla da karşı karşıya getirecek ve TİP bölünecektir.

4.2. Eski-Yeni Tartışmasında Aybar ve TKP

TİP, sosyalistlerin egemenliğine geçtiğinden itibaren TİP içerisindeki eski yeni tartışması hiç eksik olmadı. Bunun bir yanı hukuksal nedenlere dayanmaktaydı. 141 ve 142. maddelerden hüküm giyenlerin siyasal partilere üye olması kanunen yasaklanmıştı. Bu nedenle 1951 ya da daha önceki TKP davalarından hüküm giymiş kişiler TİP'e üye olamamaktaydı. Hikmet Kıvılcımlı, Mihri Belli gibi kişiler bunlardan en bilinenlerdendi. Sürekli meşruluğu egemen siyasal güçler tarafından sorgulanan, bir partinin bu konuda dikkatli olması son derece anlaşılırdır. Başta Aybar olmak üzere TİP yönetimi partinin kapatılmasına sebebiyet verecek ya da egemen siyasal güçler tarafından partinin yıpratılması sonucunu doğuracak ve partinin eski komünistlerle organik bağ içerisinde gösterecek her türlü girişimden titizlikle kaçınmaktaydılar. Yukarıda bahsettiğimiz Niyazi Ağırnaslı olayı da bunun neticesindedir. Ancak bu titizlik zaman zaman aşırı hassasiyete yol açıyor, parti içerisinde bu eski TKP'lilerle ilişkide bulunabilecek olası kişilere karşı güvensiz bir atmosfer yaratılıyordu. Parti yönetimi tasfiye süreçlerinde tepkisini bazı eski TKP'lileri dolaylı yoldan "CIA ajanı" olmakla itham edecek kadar ileri boyutlara taşıdı. Bu aynı şekilde karşı tarafta da yankısını buldu. TİP yöneticileri gerek Türkiye içindeki gerekse dışındaki bir takım güçlerin partiye yönelik komplo girişimleri içerisinde olduğunu, bu kişilerin de bu girişimlerin bir parçasını oluşturduğuna inanmaktaydılar.

İkinci olarak da Aybar'ın çekindiği 1951 bölünmesinden sonra TKP içerisindeki çekişmenin (kimi zamanda kişisel nedenlere dayanan) parti içerisine çekilmesiydi. TKP'nin Mihri Belli ve Reşat Fuat Baraner kliği 1965 sonrasında Yön çevresiyle işbirliği içerisine girmişlerdi. TKP'nin diğer kliği ise TİP'i içten ve dıştan 1968 yılına kadar destekleyecektir. Bu nedenle Aybar, TİP'i eski sosyalist gelenekten büsbütün ayrı bir parti olarak değerlendiriyordu. Mihri Belli'nin çevresinde bir araya gelen bir kısım "eski tüfek" ise kendilerini dışlanmış olarak görmekte ve 1965 seçimlerinde parlamentoya giren TİP'e yarı kişisel yarı politik nedenlerden kaynaklanan bir muhalefete başlıyorlardı. Ancak burada gözden kaçırılan, geçmişte sosyalizm için mücadele etmiş, hapishane, sürgün gibi bedeller ödemiş eski kuşak solcuların, TİP'in kendilerine karşı olan tavırlarını bir dışlanma olarak değerlendirmeleridir. Sadece duygusal olarak yapılan bir değerlendirme bile aktif siyasetle uğraşmış ve belli bir siyasal tecrübeye sahip bu kişilerin TİP'in içinde olmazsa bile dışında er

³⁴⁷ Aclan Sayılğan, *Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1973)*, İstanbul: Otağ Yayınları, 1976, s. 500

geç bir siyasal kanalda akacaklarıydı. Bunun ise eninde sonunda TİP'in aleyhine olacağı da açıktı. Nitekim MDD ve Yön'deki siyasal kadroların önemlice bir kısmı bu "eski tüfeklerden" oluşmaktaydı.

Burada yeri gelmişken bir konuya açıklık getirmek gerekiyor. Parti içerisindeki ihraçların öncesinde ve sonrasında tartışılan meselelerden biri de partinin eski TKP'lilerle olan ilişkileridir. O da bu 13 kişinin bazılarının geçmişte TKP'li olmaları ve şimdi ise gerek Mihri Belli gerekse de eski TKP'li bir takım parti dışından kişilerle ilişkisi olduğu savıdır. Bu da beraberinde hizip suçlaması ile yargılanan kişilerde karşı bir savunmayı da yaratmıştır. Örneğin Naci Ormanlar savunmasında kendilerini yargılayan parti yöneticilerinin kimilerinin eskiden TKP'li olduklarını ima ederek :"*İnsanın aklına şu soru takılıyor: Acaba bu yönetici arkadaşlar eski ile olan ŞEREFLİ İLİŞKİLERİNİ koparıp atmak, Türk halkının karşısına yepyeni bir hüviyetle mi çıkmak istiyorlar? Yoksa eski ile neden bu kadar savaşıyorlar? Oysa devrimciliğin eskisi yenisi yoktur. Devrimci ve karşı-devrimci vardır. Sosyalizme katkısı olan her Türk vatandaşını ister eski, ister yeni olsun bağrımıza basmalıyız.*" ³⁴⁸ Burada görüldüğü üzere Ormanlar dolaylı yoldan parti yöneticilerinden Sadun Aren, Behice Boran ve M. A. Aybar'ı geçmişlerinde TKP'li olduklarını; ancak kendilerini aklamak amacıyla eskiler adı verilen kesimle bu kadar uğraştıklarını ima yoluyla da olsa belirtmektedir. Benzer bir iddia Halit Çelenk tarafından da dile getirilecektir: "*Ben, böylesine önyargılı bir soruşturmaya meslek yaşamımda rastlamadığım, özellikle sosyalist bir parti içinde yer alacağına inanmadığım, gerçeklerin böylesine tersine çevrilmesi çabalarından çok huzursuz olduğum için bir gün Rasih Nuri İleri ile konuşurken, kendisinin bu konuda ne düşündüğünü sorduğumda bana: 'Bunlar Stalinyen yöntemlerdir,' yanıtını vermişti. Ben de kendisine, Behice Boran ile Sadun Aren'in TKP davasında parti üyeliği savıyla suçlandıklarını, açılan dava sonunda beraat ettiklerini bildiğimi, ancak Mehmet Ali Aybar'ın TKP ile ilişkisi konusunda bir bilgim olmadığını söylemiştim. Rasih Nuri de bana: Mehmet Ali Aybar da TKP üyesi idi ve ben onun hücreseydim, demişti. Bunu bilen başak kimse var mı diye sorunca da evet yanıtını almıştım. Mehmet Ali Aybar'ın TKP üyesi olduğuna ilişkin o güne kadar bir bilgim ve duyumum olmadığı için, ben onun ve Behice Boran'ın, açıklanan tutumlarını onların mizaç ve kişilikleri ile açıklamaya çalışıyordum. Daha sonra, İstanbul Hukuk Fakültesinde öğrencilik yıllarında tanıdığım, öğrenci olup daha sonra 1951 yılında TKP davasından yargılanan ve parti üyeliği suçlamasıyla cezalandırılan Şahp Bakırsan'a konuyu sordum. Şahap bana şunları söylemişti: 'Evet. Mehmet Ali Aybar TKP üyesiydi. Partide (Aydınlar grubu) denilen bir grup üye vardı. Partiye üye olurken Genel Sekreter Zeki*

³⁴⁸ Rasih Nuri İleri, *Türkiye İşçi Partisi'nde Oportünist Merkezîyetçilik*, İstanbul: Yalçın Yay., 1987, s.190

Baştımar ile konuşmuşlar ve olası bir soruşturmada adlarının açıklanmamasını istemişlerdi. Bir çok değerli yazar, sanatçı, siyaset adamı da bu grup içinde yer alıyordu. Mehmet Ali Aybar'da bu grup içindeydi. Zeki Baştımar soruşturmada bu kişilerin adlarını açıklamadı. Ben bu konuyu kimi konuşmalarında açıkladım ve dergilerde yazdım, açıklanmasında bir sakınca görmüyorum.' Geçtiğimiz aylarda da (2001 Temmuz ayı) Burhaniye Ören'de düzenlenen bir söyleşide rastladığım değerli şair Şükran Kurdakul ile özel bir konuşmamda, bana Aybar'ın TKP üyesi olduğunu söylemiş ve Rasih Nuri İleri ile Şahap Bakırsan'ın bu konudaki açıklamalarını doğrulamıştı."³⁴⁹ Bu sözlü anlatımların üzerinden Aybar'ın TKP'li olduğunu iddia etmek için daha fazla ve bilgiye ihtiyaç var. O nedenle bu anlatımları aktarırken bunların belgelerle kanıtlanmamış iddialar olduğunu unutmamak gerekiyor. TKP'ye ait bir çok belgenin bulunduğu TÜSTAV arşivlerinde Aybar'ın TKP üyesi olduğunu kanıtlayacak somut bir belge ya da bilgi mevcut değil. Erdem Akbulut ile yaptığım görüşmede kendisi bu iddiaları dile getirmiş ancak somut bir belgeye sahip olmadığını belirtmiştir.³⁵⁰

Aybar'ın TKP'li olduğuna dair iddialara yönelik itirazlardan biri Uğur Cankoçak'tan gelmektedir. Cankoçak'a göre Aybar'ın TKP'li olduğuna dair ileri sürülen iddialar somut bir delile dayanmamaktadır. Cankoçak'a göre eğer Aybar denildiği gibi TİP öncesinde bir şekilde gevşek bağlarla bile olsa TKP üyesi olsaydı o zaman TKP'nin çizgisini bire bir dile getirmese bile en azından bu çizgi ile taban tabana zıt bir söylem içerisinde olmazdı. Cankoçak, Türkiye'nin Sovyetlerden de ABD'den de bağımsızlığını savunan bir sosyalistin TKP'li olamayacağını belirtmektedir.³⁵¹ Aybar'ın gerçekten de bu tür söylem ve yazılarına 1940'lı yılların sonlarında bolca rastlamak mümkün:"*Ne sovyet [Sovyet] peykliği, ne Amerikan köleliği. Dosta düşmana karşı ilan ediyoruz: İç politikada ve dış politikada bu memleketin hayrına bildiğimiz yol işte budur.*"³⁵² Bu aynı zamanda Aybar'ın bağımsızlıkçı tutumunun sloganlaştırılmış bir formülüdür.

Ancak diğer yandan Aybar, 1950 yılında Zincirli Hürriyet dergisinde Cumhurbaşkanı'na hakaret etmekten yargılandığı davada Ankara Birinci Ağır Ceza Mahkemesi başkanlığına verdiği savunmada Sovyetleri savunan bir Aybar'la karşılaşılıyor. Bu savunmasında Sovyetler Birliği tehdidi gerekçesiyle Marshall yardımlarıyla başlayan ve Türkiye'nin Amerika'nın yörüngesine girmesini sert bir dille eleştiren Aybar'a göre Sovyetler

³⁴⁹ Halit Çelenk, *Türkiye İşçi Partisi'nde İç Demokrasi: Yaşadıklarım*, s. 146-147

³⁵⁰ TÜSTAV'dan (Türkiye Tarih Araştırma Vakfı) Erdem Akbulut ile görüşme 7 Şubat 2004

³⁵¹ Uğur Cankoçak (9 Mart 2004) Bant Kaydı

³⁵² Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm : Seçmeler 1945- 1967*, "Dosta Düşmana Beyanname" Zincirli Hürriyet, 5 Şubat 1948, sayı:1 ss.116-119 İstanbul: Gerçek Yayınları, 1968, s.119

Birliği'nin Türkiye'den haksız isteklerde bulunduğu iddiası temelsizdir. Bu iddia CHP'nin ABD'ye yakınlaşmak için ileri sürdüğü bir iddiadır.³⁵³ İkinci olarak SSCB'nin emperyalist bir devlet olduğu iddiasına da karşı çıkar: *"Sosyalist bir devletin, planlı ekonomi dzeniyile idare olunan bir memleketin, yani inhisarcı sermaye çevrelerini tasfiye etmiş bir milletin, başka milletleri sömürmesine ne pratikte, ne de teoride imkan vardır. Hele stelik bu memleket Sovyetler Birliği gibi, yeryüzünün bilinen bütün madden ve ham maddelerine bol bol malik olursa... Sovyetlerin Halk demokrasileriyle ve son olarak Çin halk demokrasisiyle imzaladığı dostluk anlaşmalarına bir göz atmak ve bu memleketlerin, Sovyetlerden gördükleri ivazsız yardımlarla kısa zamanda nasıl sanayileştiklerini ve kalkındıklarını, yani yanancı sermaye tahakkümünden kurtulduklarını hatırlamak, sözlerimizin doğruluğunu ispata yeter."*³⁵⁴ Yine Aybar bu savunmasında demirperde ülkelerinde yaşayan insanların esir hayatı yaşadığına dair olan iddialarını da yalan bir propaganda olarak değerlendirmektedir.³⁵⁵ Aybar'ın bu savunmasında dile getireceği düşünceler, ileriki yıllarda köklü bir şekilde değişecektir. Aybar'ın burada Sovyetler Birliği'nden yana bir tutum takınmasını ise o dönemin tarihsel koşullarına bakarak değerlendirebiliriz. Birinci olarak, İkinci Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkmış bir SSCB vardır ve bu ülke sadece sosyalistler değil geniş bir çevrede büyük bir sempatiyle karşılanmaktadır. İkincisi ise Soğuk Savaş'ın başladığı 1940'lı yılların sonlarından itibaren SSCB'ye yönelik ABD'nin tehditleri tüm dünyadaki ilerici kamuoyu tarafından tepkiyle karşılanmış ve bu tehdiye karşı barış hareketleri gelişmiştir. Aybar'ın da bu rüzgardan etkilenmemesini beklemek pek de doğru olmaz. SSCB'ye yönelik eleştirel bir bakış sosyalistler arasında ancak 20. parti kongresinden sonra yaşanan gelişmelerin ardından olmuştur. Bu yazılara bakarak, ya da bir takım sözlü beyanlara dayanarak Aybar'ı TKP ile ilişkilendirmek ne derece mümkündür? Aybar'ın TİP ncesinde TKP ile şu ya da bu şekilde ilişkili olup olmadığını şu andaki veriler üzerinden tartışmak bizi tahmin yapmanın ötesine götürmez. Bana göre Aybar niversitede hocalık yaptığı zamanlardan beri tutarlı bir şekilde bağımsız bir sosyalizm anlayışını benimsemekteydi. Aybar'ın şu veya bu şekilde o dönemlerden beri kimi TKP'lilerle ilişkisi olabilir. Nazım Hikmet Aybar'ın akrabasıydı, Zeki Baştınar ise aile dostlarıydı. Üniversitede hoca olan ve 1940'lı yılların önde gelen solcularından olan Behice Boran'da Aybar'ın en samimi arkadaşlarından biriydi. Kişisel olarak TKP'lilerle bu kadar ili dışlı olan Aybar'ın o yıllarda TKP'yi yakından tanıdığını

³⁵³ Mehmet Ali Aybar, *Mehmet Ali Aybar'ın Müdafaaları ve Mektupları (1946-1961)*, Haz. Barış nl, İstanbul: İletifim Yayınları, 2003, s.104

³⁵⁴ Mehmet Ali Aybar, *Mehmet Ali Aybar'ın Müdafaaları ve Mektupları...*, s.105

³⁵⁵ Mehmet Ali Aybar, *Mehmet Ali Aybar'ın Müdafaaları ve Mektupları...*, s.106

söyleyebiliriz. Ancak bu ilişkinin örgütsel olup olmadığını bilebilmemiz için daha somut kanıtlara ihtiyaç var.

4.2.1. TİP ve Gençlik

Bana göre Aybar'ın TİP Genel Başkanı olduğu dönemde yaptığı en önemli siyasal yanlış 1960 yılların ortalarından itibaren yükselen gençlik olayları karşısındaki tutumudur. Aybar ve TİP yönetiminin gençlik hareketlerine olan mesafelerini anlamaya çalışmak bu açıdan önemlidir. Her şeyden önce Aybar'ın kafasındaki sosyalist stratejiden kaynaklanan bir durumun sonucudur bu mesafeli tutum. Önceki bölümlerde açıkladığımız üzere MDD ve Yön çevresi ile yapılan tartışmaların esas noktası Türkiye'de izlenecek sosyalist strateji ile ilgiliydi. MDD, Türkiye'de demokratik devrimin tamamlanmadığı; dolayısıyla anti-emperyalist devrime öncelik verilmesi tezinden hareket eder. Buna göre zinde kuvvetler de dahil olmak üzere devrimin itici gücünü ordunun devrimci kanadı ile aydınlar oluşturmaktaydı. Üstelik ittifakın milli burjuvaziye de kapsayan şekilde geniş tutulması ısrarla vurgulanmaktaydı. MDD'ye göre ancak yarı feodal bir ülke olan Türkiye'de anti-emperyalist demokratik devrim gerçekleştikten sonra sosyalizm aşamasına geçilebilirdi.

TİP'in tezleri ise bu görüşten belirli noktalarda ayrılmaktaydı. Aşamalı devrim modelini reddeden TİP, kapitalizmin hızla gelişmeye başladığı Türkiye'de anti-kapitalist ve anti-emperyalist mücadeleyi bir arada yürütmeyi savunmaktaydı. Devrimin öznesi, zinde güçler olarak tanımlanan bürokrat-aydın ikilisinden ziyade işçiler ve yoksul köylüler olacaktır tezinden yola çıkan TİP'in aydınlara ve dolayısıyla gençliğe yönelik sınırlayıcı yaklaşımı söz konusudur. TİP'e göre devrim MDD'de olduğu gibi tepeden inme değil; yukarıdan aşağıya gelişecektir. Bu nedenle toplumun demokratik yoldan örgütlenerek parlamenter çoğunluğu uzun soluklu bir mücadele sonunda elde ederek iktidara demokratik yoldan gelme düşüncesi TİP'in stratejisinin ana halkasını oluşturmaktaydı. Böylesi bir strateji sosyalizmi kısa sürede gerçekleştiren bir devrimin sonucu olarak değil; uzun vadeli parlamenter çoğunluğu kazanarak ulaşılabilecek bir hedef olarak görmekteydi. Bir görüşe göre TİP ve MDD'nin stratejilerindeki bu farklılık sonucunda gençlik MDD'nin görüşlerini kendisine daha yakın bulmuştur: *"Gençliğin bu iki tarzla kurdukları ilişki de o dönemi anlamak açısından çarpıcı: MDD hareketinin tezleri Türkiye'nin o günkü koşullarını açıklamada ve dönüştürmede yetersiz kalsa da, önlerine çok yakın bir hedef koymaları ve bu hedefi gerçekçi olmasa da bir heyecan dalgasıyla beslemeleri, TİP'in gençlik içindeki kadroları arasında ciddi bir çekim gücü yarattı; bu kadroların partiden kopmasına neden oldu. TİP, emekçi sınıflarla beraber daha*

uzun soluklu bir örgütlenme ve mücadele yöntemi benimsediği için bu kopuşa engel olmayı başaramadı."³⁵⁶

İkinci olarak TİP'in pratik politik kaygıları da gençliğe mesafeli duruşunda rol oynamıştır. 27 Mayıs'ın sağladığı tüm uygun şartlara rağmen 141 ve 142 maddeler partinin varlığına yönelik bir tehdit unsuruydu. Buna artı olarak Siyasal Partiler Yasası'nın 112. maddesine göre partinin kapatılması için parti tabanının yaptığı etkinlikler de geçerli gerekçeyi oluşturabilmekteydi. Partinin kuruluşundan itibaren partiye yönelik saldırılar da düşünüldüğünde ihtiyatsız radikal çıkışların partiyi kapattıracağını düşünen Aybar, gençlik eylemlerine karşı mesafeli yaklaşmıştır. Aybar ve TİP yöneticileri radikal bir takım çıkışların partiyi kapatabileceği ve faşizmi getireceği düşüncesine sahiplerdi. Aybar bu hareketlerin aşırılaşmasının faşizm tehlikesini beraberinde getirebileceğini belirtmektedir: "*Faşist tepkilere zemin hazırlayabilmek için, Amerikan emperyalizmine karşı yürütülen mücadeleyi aşırı hareketlere iteleyen kıskartıcıların bulunabileceği de asla gözden kaçırılmamalıdır.*"³⁵⁷ 141 ve 142. maddeler TİP'e 12 Mart Darbesi'ne kadar uygulanmamışsa da her an partinin kapatılabilmesi de söz konusuydu. Bu nedenle Aybar titizlikle partiyi kapattırarak eylem ve tutumlardan uzak durmaktaydı. Bu anlaşılır bir durum olmakla birlikte partiyi siyasal anlamda bir edilgenliğe düşürdüğü de bir gerçektir. Aybar ilk olarak gençliğin, oyunlara karşı uyanık olmasını salık verdikten sonra gençlik hareketlerinin devrimci bir rotaya girmesinin ilk olarak emekçi sınıflarla organik bağlar kurmasına ikinci olarak da Anayasal mücadele stratejisine uyarak mümkün olacağını savunmaktadır: "*Hesapsız çıkışlar, gerçek devrimci eylemle asla bağdaşmaz. Devrimci eylem, sabırlı ve hazımlı davranışlarla gerçekleşir. Bugün Türkiye'de devrimcilik, Anayasayı savunmak ve Anayasaya halkı sahip çıkarmak biçiminde yürütülmektedir.*"³⁵⁸

TİP'in gençliği kucaklayamamasının bir üçüncü sebebi ise parti yönetiminin 1966'dan itibaren hem Türkiye'de hem de dünyada gelişmekte olan gençlik eylemlerini yeterince doğru anlayamamasından kaynaklanmaktadır. Başta Aybar olmak üzere TİP yöneticileri yükselmekte olan bu gençlik hareketlerinin önemini yeterince kavrayamadılar. Partinin kuruluşundan sonra sendika kökenli yöneticilerin de etkisiyle zaman zaman uvriyerist (işçici) politik bir çizgi izleyen TİP, yükselişte olan bu dinamiği fark edemediği gibi bu dinamikleri baş rakiplerinden olan MDD çizgisinin hegemonyasına bıraktı. Partinin delegelik sisteminde yapılan aydın-işçi ayrımı, gençlik kollarının partinin büyük kongrelerinde temsil edilmemeleri

³⁵⁶ Ahmet Hamdi Dinler, "TİP'i Yeniden Düşünmek", *Radikal İki*, 29 Ekim 2000

³⁵⁷ Mehmet Ali Aybar, "Kongrelerden Sonra...", *Forum*, No: 354, 1 Ocak 1969, s.4

³⁵⁸ Mehmet Ali Aybar, "Gençlik Ne İstiyor?", *TİP Haberleri*, 1 Nisan 1969, s.22

de gençliğin partiden uzaklaşmasında ister istemez neden oldu. Böylece yükselişe geçen ve radikalleşen gençlik hareketleri de gittikçe TİP'ten uzaklaşmaya başladı.

Gençliğin TİP'ten uzaklaşmasına dördüncü bir neden olarak da parti içerisindeki ideolojik eğitim çalışmalarının yetersizliğini gösterebiliriz. Bilindiği üzere 1960'lı yıllar sol açısından çok canlı bir entelektüel etkinliğin olduğu yıllardır. Marksist klasiklerin ardı ardına yayınlandığı, bunun dışında çeşitli ülke deneyimleri ile ilgili kitapların ardı ardına yayınlandığı yıllardan bahsediyoruz. TİP ise bu konuda parti içerisinde son derece denetimci ve katı bir yol izliyordu. Eğitim çalışmaları, gerek bunları yaptıracak kadro sıkıntısı gerekse de dışarıdan müdahale ve partinin kapatılma korkusu yüzünden yeterince yapılamıyordu. Bu durum ise parti içerisinde arayış içerisinde olan aydın-üniversite gençliğini aslında daha da dışarıdan müdahalelere açık hale getiriyordu. TİP'li yöneticilerin temel kaygılarından biri özellikle o yıllarda gerilla mücadelesi üzerine olan ve üniversiteli gençliği çok etkileyen yayınların partiyi ölçüsüz çıkışların zemini haline getirmesiydi. Bu korku yersiz olmazsa bile ideolojik eğitimin ihmal edilmesi TİP'in önemli sorunlarından biriydi.

Parlamenter yoldan sosyalizmin gelişiğine inan Aybar sosyalizmin temsilcisi TİP'in iç ve dıştan gelen baskılara karşı korunması gerektiğini düşünüyordu. Bu kaygı ilk bakıldığında çok da anlaşılabilir bir mantığa dayanıyor ama öte yandan bu aşırı ihtiyatlı ve pasif tutum gençliğin arayışları açısından TİP'i bir adres olmaktan çıkarmış ve yeni arayışlara yöneltmiştir. Ayrıca gençliğin büyük bir kısmı parlamenter yoldan sosyalizmin gerçekleşebileceğini pek de inandırıcı bulmuyorlardı. TİP'in parlamentodaki çalışmaları ilk başlarda takdir edilse de daha sonraları yetersiz bulunmaya başlanmıştır. Üstelik TİP'in parlamenter yoldan çoğunluğa ulaşabilmesi her şeyin demokratik kurallar içerisinde gelişse bile hayli uzun bir gelecek zaman alması anlamına geliyordu. Parlamento seçimlerinde tam tersine AP gibi sağcı partiler ezici bir çoğunlukla üstün gelmiyor muydu? Avcıoğlu'nun ve Belli'nin bu argümanları kestirme yoldan sosyalizmin gelmesini isteyen gençlik için daha çekiciydi. Üstelik üniversitede olan olaylar sonucunda gençlere yönelik sağcı milislerin saldırıları da parlamenter yoldan mücadele yerine o dönemde Çin ve Küba Devrimlerinin de etkisiyle popüler olan gerilla savaşına olan eğilimi artırmıştı. TİP'in gençlik kolları içerisinde yetişen bir kuşak bir süre sonra TİP'in politikalarını pasif bulmaya başlamışlardı. Üstelik parti içerisindeki birliğin yavaş yavaş bozulması ve bazı tasfiyeler partinin gençlikle olan ilişkisini de olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır. On Üçler olarak bilinen olayın ardından parti içerisinde genel merkezin bu tutumunu eleştiren bir çok üye partiden ihraç edilmişti. Bunlar arasında parti gençlik kollarında çok önemli çalışmaları olan başkan ve üyelerden Atilla Sarp,

Tebessüm Sarp ve Mehdi Başpınar gibi kişiler de bulunmaktadır. Bu insanların tasfiyesi partiye kan kaybettirmiş ve partinin gençlik ile olan bağları zayıflamıştır.

1965 yılından itibaren sol açısından en önemli öğrenci örgütü Fikir Klüpleri Federasyonu'dur (FKF). 1966 yılından itibaren yükselen öğrenci gençlik hareketinin bir ürünü olan FKF solun tarihinde önemli rol oynayacaktır. FKF'nin tarihi DP dönemine kadar gitmektedir. Üniversitelerde DP'ye karşı CHP güdümünde kurulan Fikir Klüpleri, 27 Mayıs'ın ardından sosyalist gençlerin denetimine girmeye başlamıştır. Üniversitelerde kurulu bulunan Fikir Klüpleri 1965 yılında birleşerek Fikir Klüpleri Federasyonu'nu oluşturur.³⁵⁹ FKF hiçbir zaman TİP'in resmi bir gençlik örgütü olmamakla birlikte 1968 yılına kadar solun önderi olan TİP'in adeta gençlik örgütü gibi çalışmıştır. İlk önce FKF'nin yönetimine hakim olan TİP'liler daha sonra öğrenci gençlik hareketinin MDD çizgisine kaymasıyla birlikte, FKF üzerindeki etkinliklerini tamamen kaybedecektir. FKF'nin TİP'ten uzaklaşmasının en önemli nedenleri olarak TİP yönetiminin partinin kuruluş sürecinden beri gençlik hareketlerinin önemini yeterince kavrayamaması ve gençliği parti içinde ya da dışında kapsayacak politikaları geliştirememesi ile açıklayabiliriz. Hızla politikleşen sosyalist gençler için MDD daha cazip bir adrestir. TİP'in gençliği kavrayacak politikaları üretmemesi sonucunda gençlik hızla TİP'ten uzaklaşmıştır. Üstelik Mihri Belli'nin önerdiği birleşik cephe önerileri gençliğe yönelik saldırılar arttıkça daha da cazip hale gelmeye başlamıştı. Mihri Belli gençliğin gelişen hareketini sezmiş ve daha önce TİP'e yönelik müdahalelerinde başarısız olmasına rağmen bu sefer gençliği arkasına alarak yaptığı muhalefet ile TİP'i hayli yıpratmıştır. MDD görüşünü benimseyen devrimci öğrenciler 1968 yılının sonlarına doğru Deniz Gezmiş'in önderliğinde DÖB'ü (Devrimci Öğrenci Birliği) kurarlar. 1969 yılında Aybar'a karşı Beşli Önergecilerin muhalefeti ile başlayan kargaşalık TİP'in FKF üzerindeki hakimiyetini daha da yitirmesine yol açtı. TİP ve FKF arasındaki ilişkinin kopmasında 1968 yılında öğrenci gençliğin iyice şiddetlenen eylemleri karşısında TİP'in bu tür eylemlerden geri çekilmesi baş rolü oynamıştır. Gençliğin TİP'ten uzaklaşması aslında teorik bir sorundan ziyade pratik duruştan kaynaklanmaktaydı. Bu gelişmelerin etkisiyle 3. Kongresinde FKF, İstanbul sekreterliği hariç MDD'cilerin eline geçer. İlerleyen süreçte İstanbul sekreterliği de MDD'cilerin eline geçecek, DÖB'de kendisini feshederek FKF'ye katılacaktır. Böylece TİP'in gençliği etkileyecek ya da onlara yönelik politika üretebilecek hiç bir aracı elinde kalmamış oluyordu. Bu arada Mihri Belli'nin önerdiği Devrimci Güç birliği önerisi doğrultusunda FKF, Dev-Güç'e katıldı.³⁶⁰ 1969

³⁵⁹ Alpay Kabacalı, *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, İstanbul: Altın Kitapları, 1992, s.176

³⁶⁰ Devrimci Güç Birliği (Dev-Güç) esasta Mihri Belli'nin MDD görüşü paralellinde Kemalist örgütleri de içeren geniş bir ittifak önerisiydi. Sağcı güçlerin yükselen gençlik eylemleri karşısındaki şiddetli saldırıları bu ittifakın oluşmasında rol oynamıştır. 27 Mart 1968 tarihinde kurulan bu ittifakın içerisinde FKF, DİSK, TMTF, TÖDMF

yılında FKF daha sonra Dev-Genç adını alacaktır. FKF'nin MDD'lilerin eline geçmesinin ardından 1969 yılında Dev-Genç (Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu) adıyla farklı bir gençlik örgütü olarak kurulmasıyla birlikte TİP'e karşı en etkin muhalif rolünü de bu teşkilat yürütecektir. Daha sonra Dev-Genç'in radikalleşmesi ile birlikte bu gençlik örgütü ikiye bölünecek; bu bölünmeden bir yandan başını Perinçek'in çekeceği Proleter Devrimci Aydınlik grubu diğer yanda ise Mahir Çayan'ın başını çektiği THKP-C örgütü ortaya çıkacaktır. MDD'nin baş teorisini Mihri Belli ise 1973 yılında Türkiye Emek Partisi'ni kuracaktır. Aybar'ın genel başkanlıktan düşürülmesi ve Emek grubunun partide yönetime gelmesinin ardından partiye bağlı SGÖ (Sosyalist Gençlik Örgütü) kurulacak ancak gençlik içerisinde etkinlik kurmada başarılı olmayacaktır.

TİP'in meclise girişinin üzerinden çok da uzun bir süre geçmediği 1960'ların ortalarından itibaren Yön Dergisi ile Mihri Belli arasında yakınlık baş göstermişti. Mihri Belli'nin TİP'e yönelik müdahaleleri, TİP'li yöneticilerin kendi aralarındaki birliğin de bozulması ve gençlik hareketini kucaklayamamaları ile birleşince partiye büyük zararlar vermeye başlamıştı. Böylesi bir ortamda Mihri Belli'nin öncülük ettiği Dev- Güç (Devrimci Güç Birliği) 1968 yılında kurulmuş; TİP'e bağlı ve başkanlığını o sırada Doğu Perinçek'in yaptığı Fikir Klüpleri Federasyonu da bu birliğe katılınca parti içerisinde yeni sorunlar ve yeni tasfiyeler baş göstermişti. Bizzat TİP'in içerisinde faaliyet yürüten gençlik örgütlerinin bile MDD çizgisine kayması, hem bu çizginin o dönemin politikleşmiş gençliği cezp etmekte ne kadar etkin olduğunu göstermekte; hem de başta Aybar olmak üzere TİP yöneticilerinin bu alandaki bir dizi hatalarını gösterir. 1970 yılında Çetin Yetkin ile TİP'in sorunları üzerine görüşmede bulunan Fethi Naci gençliğin kaybedilişinin nedenini şöyle açıklar: *"İşçi Partisi, gençliğin devrimci eylemini kanalize edemedi ve gençliği boşlukta bıraktı, bu bir. İkincisi de, Aybar'ın pasifizmidir. 'Aman partiye bir söz gelmesin' diye gençlik hareketlerinin daima dışında kalmaya çalışmak, bir yerde gençliği partiden soğuttu. Soğutunca parti dışında kalan gençlik birtakım sloganlara sarılmak istedi. İşte o sırada parti içi muhalefeti temsil edenlerin görüşü, milli demokratik devrim görüşü, onlar tarafından kolaylıkla benimsendi. Yani partinin ittiği gençliği Mihri Belli grubu toplamış oldu kolaylıkla. Ben sosyalist devrim veya milli demokratik devrim tartışmasının enine boyuna incelenmesi sonucunda gençliğin birini seçmiş olduğunu sanmıyorum. Yani partinin gençliği boş bırakması, gençlik meselesini ihmal etmesi, yüzüne gözüne bulaştırması böyle bir sonuç doğurdu diyorum."*³⁶¹ Bu eleştirilerde bir haklılık payının olduğunu belirtmek gerekiyor. TİP, Aybar'ın Genel Başkan olduğu dönemde

gibi örgütler yer almaktaydı. Ali Yıldırım, FKF, Dev-Genç Tarihi (1965-1971), 2.b.s., Ankara: Doruk Yayınları, 1997 s.165-166

³⁶¹ Çetin Yetkin, Türkiye'de Soldaki Bölünmeler: (1960-1970), Ankara: Toplum Yay., 1970, s.225

başından beri adete diken üzerinde yürürmüşçesine ihtiyatla olaylara yaklaşan bir partiydi. Partinin gençliğe yaklaşımının bu derecede ihtiyatlı olmasının haklı nedenleri bulunmaktaydı. Ancak bu durum giderek partiye zarar verecek ve partiyi gençlikten koparacaktır. TİP yönetimi her şeyden önce gençliğin radikal eylemlerinin, partinin kapatılmasına neden olabileceğini düşünmekteydi. Bu nedenle de parti üyesi olan gençlerin partiye bağlı özerk örgütler aracılığıyla örgütlenmelerine ve eğitilmelerine yeterince ilgi gösterilmedi. Halbuki gerek Avrupa ülkelerinde gerekse de Türkiye'de gençlik hareketleri büyük bir yükseliş içerisindeydi. TİP yönetimi bu yükselişi anlamakta gecikti. Anladığında ise iş işten geçmiş MDD'ciler harekete egemen olmuşlardı bile.

Gençliğin TİP'ten uzaklaşmasına yol açan diğer önemli bir etken ise parlamentarizme duyulan güvensizliğin giderek yaygınlaşmasıdır. Oyların artırılmasına dayalı bir stratejinin çok da hızlı yürüyemeyeceği bir gerçektir. Aybar'ın tüm iyimser beklentilerine rağmen partinin katıldığı seçimlerde oy artışı kısmi olarak gözükse de bu artış ne Aybar'ı ne de diğer partilerin beklentilerini tam olarak tatmin etmekten uzaktı. Üstelik Aybar'ın uzun soluklu ve sonuç alması hayli zorlu bir demokratik mücadele stratejisindense; MDD'nin kısa sürede devrimi öngören stratejisi gençlik için daha cazip gelmiştir. Ancak gençliği parlamentarizme karşı asıl soğutan olay Kanlı Pazar Olayı sonrasında yaşanan süreçtir. TİP, 16 Şubat 1969 tarihinde Amerikan donanması 6. filoya karşı büyük bir protesto gösterisi düzenlemiştir. Bu protesto sırasında Dolmabahçe Camii'nden çıkan sağcı bir grup göstericilere saldırmış ve çıkan olaylarda iki TİP'li genç hayatını kaybetmiş yüzlerce gençte yaralanmıştır. Bu olay gençliğin radikalleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Parlamenter yolla sonuç alınamayacağını düşünen ve benzeri olaylarda sürekli saldırıya uğrayan gençlik içerisinde önce kendini savunma refleksi ile ortaya çıkan bu şekillenme, zamanla silahlı mücadele kavramının gelişmesine yol açmıştır. Aybar bunu masum gençliğin CIA veya SSCB'nin kışkırtması sonucunda bu tür şiddet olaylarına çekildiğini düşünmekteydi: *"Türkiye'de şiddet hareketleri, 1962 yılında başlamış, Ortadoğu savaşı ile hızını artırarak gelişmiştir. Türkiye İşçi Partisi'nin gelişmesini engellemek için başlatılmıştır, ilk şiddet hareketleri. Büyük olasılıkla bunlar, CIA ajanları tarafından tezgahlanmıştır. İlk zorbalara aşırı sağdan çıkmıştır. Soldaki terör hareketleri çok daha sonra belirmiştir. Gene büyük bir olasılıkla, sağ terörizminde, sol terörizminde ipleri, perde arkasındaki CIA'nın elindeydi."*³⁶² Aybar'ın 1968 olayları karşısında gençliği anarşizmle suçlayan bu yorumunun Avrupalı komünist partilerin tepkisi ve gençlik radikalizmine olan mesafeleri ile örtüştüğünü görmek ise oldukça ilginç. 1968 Mayıs olaylarında kısa süreli bir devrimci durumu yaşayan Fransa'da FKF (Fransız Komünist

³⁶² Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1*, s.271

Partisi), ilerleyen kitle eylemleri karşısında paniğe kapılmış ve De Gaulle'nin erken seçim çağrısını da göz önünde bulundurarak hakim olduğu CGT gibi büyük sendikalar aracılığıyla fabrika işgallerinin ve grevlerin durdurulması için işçilere baskıda bulunmaya başlamış; hatta daha ileri giderek eylemdeki gençleri ve militan işçileri "maceracılar", "kışkırtıcılar" olarak nitelendirmiştir.³⁶³ 1968 sadece FKF için değil aynı zamanda diğer komünist partiler için de kötü bir sınavdı. Ancak şunu da belirtmek gerekiyor ki Avrupa'daki 1968 ile Türkiye'deki 1968 arasında önemli farklılıklar da vardır. Bunu en açık 1968 yılının Türkiye'ye yansımalarından görüyoruz. 1968 yılı, Batı Avrupa ve Amerika gibi merkez kapitalist ülkelerde daha çok "özgürlük ve otorite reddi" üzerinden şekillenirken aynı yıllarda bizde gelişen gençlik hareketleri ülkenin nesnel koşulları ve geçmişin getirdiği geleneklerin de etkisiyle daha çok "ülkeyi kurtarma ve yurtseverlik" söyleminden hareket etmekteydi. Bizdeki ve Batı'daki 1968 yılının farklı okunması ve anlaşılması biraz da bizim gibi ülkelerdeki siyasal hareketlerin gelişimi ile ilgilidir. Bu ayrımları iyi yapmak Türkiye'deki solun doğru değerlendirilmesi açısından da önemli veriler sunabilir bize. Aybar'ın 1968 yılında kullandığı "hürriyetçi sosyalizm" parti içi ve dışındaki gençlik içerisinde büyük tepkilere neden olmuştu. Aybar bunu nedenlerini bizdeki ve Batı'daki 1968'in bambaşka zeminler üzerinden yükselmesi ile açıklıyordu: "*Dünya, gençlerin başkaldırısını yaşıyordu: Fransa'da, Almanya'da, İtalya'da, Amerika'da, her yerde gençler hürriyetle bütünleşmiş bir dünya için ayaklanmışlardı. Demek bizim İşçi Partili gençler, benim hürriyetçilikten söz etmeme karşı çıkıyorlardı... Bu ne çelişkiydi böyle!...Ama düşündüm ki, Batı'daki başkaldırı ile bizdeki başkaldırı aynı içerikte değil. Batıdaki gençler kapitalizme de, Sovyet sosyalizmine de karşı çıkıyorlardı. Özgürlüğü yok eden örgütlenme biçimlerine karşıydılar aslında.. Aynı dönem raslayan [rastlayan] bizdeki gençlik hareketi ise, bambaşka bit kültür zemini üzerinde çiçeklenmiş ve o günün koşullarına yanıt veren bir hareketti: Amerika ve işbirlikçilerini hedef alan ve Marksizm-Leninizmden esinlenen bir hareketti. Oysa Batıdaki gençler her iki süper devlete de karşıydılar; yani hem burjuvaziye, hem Sovyet bürokrasiciliğine...*"³⁶⁴

TİP ve Aybar'ın gençlik konusunda izledikleri yanlış politikaların başka yanlış değerlendirmeleri de meşrulaştırmaması gerekir. Türkiye solu ve Aybar'a yönelik klişeleşmiş değerlendirmelerden biri de eylemci çizgiye evrilen radikal gençlik hareketlerini, TİP'in "pasif, parlamentarist, reformist" politik karakterinden bir "kopuş" "ileriye doğru atılmış bir adım" olarak değerlendirmesidir. Sadece eylemci çizgiye bakarak TİP'ten "kopuşu"

³⁶³ Barbara Ehrenreich-John Ehrenreich, **68 Öğrenci Ayaklanması: Uzun Yürüyüşün Kısa Baharı**, İstanbul: Kıyı Yayınları, 1987, s.76

³⁶⁴ Mehmet Ali Aybar, **Türkiye İşçi Partisi Tarihi 3**, İstanbul: BDS Yayınları, 1988, s.141-142-143

reformculuk/devrimcilik ayrışması olarak görmek ne kadar doğrudur? Bu değerlendirmeleri yaparken şunu unutmamak gerekiyor: TİP'in varlığı sosyalizmin meşrulaşmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Üstelik gerek MDD gerekse Yön çevresince TİP'in küçümsenen parlamentarizmi Türkiye siyasal hayatını da çok önemli katkılarda bulunmuştur. Türkiye'de NATO'nun varlığı ilk defa TİP tarafından sorgulanmıştır. "35 bin metrekare vatan toprağı Amerikan üstleri tarafından işgal altındadır" diye Aybar'ın meclis kürsüsünde yaptığı konuşmalar gündem yaratmıştır. AP başkanı ve Başbakan Demirel meclis kürsüsünden çıkıp "üs değil tesis var" demek zorunda kalmıştır. Yine TİP'in sosyal adaleti sağlayıcı, demokratik anayasasının uygulanmasını talep eden çalışmaları da önemlidir. TİP'in siyasal varlığı CHP'nin "ortanın solu" politikasını geliştirmesinde etkili olmuştur. Bütün bunları bir yana topladığımızda göreceğiz ki TİP, politik yaratıcılığa sahip, gündem belirleyen bir partiydi. Türkiye'deki siyasal yaşamın sol bir anlayışla dengelenmesinde ve demokratikleşmede çok önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle TİP'in siyasal etkisi siyasal gücünün çok ötesinde bir derinliğe sahiptir. Mehmet Ali Aybar başkanlığındaki TİP'in siyasal yaşamdan çekilmesinin en büyük sıkıntısını sol, 1970'li yıllarda yapay bölünmelerin son sürat yaşandığı bir dönemde sosyalistleri bir arada toparlayacak bir partinin eksikliğini hissederek yaşamıştır. Halen bile bugüne kadar TİP'in boşluğunun sosyalist solda doldurulamaması TİP'in önemini göstermez mi?

4.2.2. Çekoslovakya Olayı ve Beşli Önerge

*"TİP ortodoks çizgide olan bir sosyalist parti değildi. Marksizmden hareket eden, ama kesinlikle leninist olmayan bir partiydi."*³⁶⁵

Beşli Önerge krizini ele almadan önce TİP'in bu kriz öncesinde yaşadığı siyasi atmosfere değinmekte fayda var. 1968 yılına doğru Aybar, 1965 seçimlerinin verdiği iyimser bir güven içerisinde hareket etmekteydi. Partinin doğrusal bir çizgide ilerleyeceğine dair bir beklenti sürekli canlı tutulmaktaydı. Aybar'ın "başa güreşeceğiz" söylemi 1969 seçimlerinde gerçekleşmemişti. 1965 seçimlerinde 15 milletvekili çıkararak TİP, bu seçimde ancak iki milletvekili çıkarabilmişti. Aslında TİP, bir önceki seçimden daha az oy almış değildi. Ancak seçim sisteminde yapılan değişiklik sonucunda görece demokratik bir seçim sistemi olan "Milli Artık" sisteminin kaldırılışı sonucunda böylesi bir sonuç alınmıştı. 1968 senato seçimlerinde oy oranını %3'ten %5'e çıkarmasına rağmen bu durum özellikle Aybar'ı tatmin

³⁶⁵ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 3*, İstanbul: BDS Yay., 1988, s.286

etmemiş ve bir hayal kırıklığına uğratmıştı.³⁶⁶ Diğer taraftan belirtmek gerekiyor ki oy oranında ciddi bir artış yaşanmamış bu ise TİP'teki özellikle Aybar'ın beklentilerini boşa çıkarmıştır. Bu sonuç TİP'in merkezinde siyasal bir paniğe yol açmış ve varolan tartışmaları alevlendirmiştir. Partinin gidişatı incelendiğinde TİP'in bir süreden beri duraklama dönemi içerisine girdiğini görmek mümkün. TİP'in en büyük sorunlarından biri gençliği kucaklayacak politikalar üretememesidir. Gençlik hareketinin MDD çizgisine kaymasıyla birlikte bu durumun TİP'i zayıflatıcı bir rol oynadığını söylemek mümkün. MDD'ciler TİP içerisinde ciddi bir etkinlik sağlayamadıysalar da dışarıdan yönelttikleri muhalefet ile özellikle de genç üyeler üzerinde 1968'den itibaren ideolojik bir hakimiyet kurmaya başladılar. Bu yeni dönemle birlikte Ergun Aydınoglu'nun dediği gibi "*Artık Türk solunun gündemini TİP önderliği değil, MDD'ciler belirlemektedir.*"³⁶⁷ Bununla birlikte parti içerisindeki siyasal kavgalar ve çekişmelerinde TİP'i zayıflattığını unutmamak gerekiyor. Tüm bu gelişmeleri doğru olarak çözümlediğimizde TİP'in 1969 seçimlerinde yaşadığı düş kırıklığını anlayabilmek kolaylaşıyor. Bir yandan MDD'nin TİP'e dönük saldırıları ve gençliği kendi yörüngesinde toparlaması diğer yandan ise 1969 seçimlerinde TİP'in aldığı seçim yenilgisinin parti içindeki muhaliflere uygun bir zemin sunması TİP'i bölünmeye götüren süreci hızlandırmıştır.

Peki tüm bu gelişmelerde Çekoslovakya'nın SSCB tarafından işgaline karşı Aybar'ın gösterdiği tepkinin TİP'teki bölünmede bir rolü var mıydı? Bu sorunun cevabını vermek ve Çekoslovakya'nın işgalinin TİP'teki yansımaları anlamak önemlidir. Çekoslovakya'nın işgali tıpkı Kruşçev'in SBKP'nin 20. Parti Kongresi'nde açıkladığı rapor gibi dünyadaki bütün sosyalist ve komünist partileri derinden etkilemiş bir olaydır. Elbette böylesi bir olayın Türkiye'deki sosyalist harekette bir sarsıntı yaratmadığını söylemek yanlış olur. Çünkü o güne kadar Türkiye'deki sol hareketin bağımsızlık konusunda söylediklerinin test edilmesi açısından bu işgale karşı verilecek tutum çok önemliydi. Yıllarca ulusal bağımsızlığı savunmuş, ABD'nin Türkiye üzerindeki tahakkümlerine karşı etkin bir politika yürütmüş olan TİP'in Genel Başkanı Aybar, Çekoslovakya'nın Sovyetler Birliği tarafından işgal edildiğini öğrenir öğrenmez bu olayı tereddüt etmeden kınar. Aybar işgal karşısında yazdığı yazılarda bu işgalle ilgili iki sonuç çıkarmaktadır: "*Çekoslovakya olayları askeri blokların küçük üyeleri için, asıl tehlikenin blokun lideri durumunda bulunan güçlü müttefiklerinden geldiğini ve*

³⁶⁶ Sadun Aren bunu şöyle anlatır: "*Radyodan verilen ilk seçim sonuçlarını Aybar'la birlikte bizim evde izlemiştik. Gece 12'ye doğru Partinin oy oranının %4-5 civarında olacağı belli olunca, Aybar öfke ile kalkıp gitmişti.*" Sadun Aren, *TİP Olayı (1961-1971)*, İstanbul: Cem Yayınları, 1993, s.126

³⁶⁷ Ergun Aydınoglu, *Türk Solu (1960-1971)*, İstanbul: Belge Yayınları, 1992, s.156

gerçekte küçük devletler bağımsızlıklarını bu bloklara girdikleri anda kaybettiklerini çırçıplak ortaya koymuştur... Çek faciasının ortaya serdiği ikinci bir gerçek de, bağımsızlığın sosyalizmin vazgeçilmez bir unsuru olduğudur. Milletler kendi sosyalizmlerini, kendi imkanları ile ve milli bağımsızlıklarına kışkırtılarak sarılarak kuracaklardır. Amerikan emperyalizminden de, Sovyet tahakkümünden de aynı uzaklıkta kalmaya dikkat edeceklerdir."³⁶⁸ Aybar ve ilk başlarda TİP yönetimi bu açıdan tutarlı bir tavır göstermiştir.

Aybar'ın bu işgal karşısında gösterdiği tepkinin tek başına TİP'in bölünmesinin doğrudan bir nedeni olarak görmek mümkün değildir. Gerek Boran'ın gerekse de Aren'in ifadeleri de bu yöndedir. Behice Boran, Çekoslovakya işgalinin ardından 27 Ağustos 1968'de Milliyet Gazetesi'nde yayınlanan bir yazısında Sovyetler Birliği'ni ağır bir dille suçlamaktadır: "Bu müdahale milli bağımsızlık ve eşitlik haklarına olduğu kadar sosyalizm ve sosyalist enternasyonalizm ilkelerini de aykırıdır."³⁶⁹ Ancak Boran bu görüşlerini daha sonra sahiplenmemiş ve bir hata olarak değerlendirmiştir: "Benimki bir durum değerlendirmesi ve eleştiriydi, onun için de o olayla sınırlı kaldı. Aybar'ın tavrı ise 'anti Sovyetizm' idi... Aybar'ın 'güleryüzlü sosyalizm' deyimini kullanmasının, sosyalizm içinde böyle bir ayırım yapmasının altında da 'anti Sovyetizm' yatıyordu... Bense, nedenleri ne olursa olsun, istikrarsızlığa düşmüş bir ülkenin sosyalist sistemini, sosyalizm karşıtı eğilim ve güçlere karşı savunmak ve korumak için her türlü yardımın, askerisi de dahil, yapılmasını anlıyordum. Hem enternasyonalist dayanışma ve yardımlaşma gereği idi, hem de bundan da öte, kapitalizmin hortlatılması, toplumun geriye götürülmesi girişimlerine kesinkes izin verilemezdi. Ne var ki ben Çekoslovakya'da oluşan kritik durumu, o zaman böyle bir durum olarak değerlendiremedim...Çekoslovakya'daki durum ve gelişmelerin içyüzünü bilmemek ve Batılı komünist çevrelerde Dubçek'in desteklenmesi, 'Prag baharı'ndan söz edilmesi, böyle bir değerlendirme yapmamda herhalde etken olmuştur."³⁷⁰ Sosyalist enternasyonalizmi bu şekilde tanımlayan Boran'ın, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalini desteklediğini ve Sovyetler Birliği'nin "sosyalist enternasyonalist dış politikasının" 1970 ve 1980'lerdeki izlediği çizgiyi savunduğunu da hatırlatalım. Aynı Boran'ın Aybar'ın titizlikle üzerinde durduğu "ideolojik bağımsızlığı" "anlamsız bir söz" olarak değerlendirmesi de enternasyonalizme dair olan görüşlerinden kaynaklanmaktadır.³⁷¹ Boran'ın bir diğer çelişkisi ise "Türkiye'ye özgü sosyalizm" tartışmalarında ortaya çıkmaktadır. 1968 yılında "Türkiye'ye özgü sosyalizm" fikrini savunan Boran, sosyalizmin ortak bir insanlık mirası olduğunu

³⁶⁸ Mehmet Ali Aybar, "Bütün Bloklara Hayır!,,", Ant, No: 87, 27 Ağustos 1968, s.4

³⁶⁹ Aktaran: Uğur Mumcu, "Pişmanlık", Cumhuriyet, 7 Aralık 1989.

³⁷⁰ Uğur Mumcu, Bir Uzun Yürüyüş, İstanbul: Tekin Yayınları, 1980, s.64-65

³⁷¹ Uğur Mumcu, Bir Uzun Yürüyüş, s.81

belirtikten sonra bu konudaki görüşlerini şöyle ifade eder: "*Her ülkenin sosyalistleri, işçi ve emekçi sınıfları partileri bu ortak kültür mirasından yararlanarak kendi ülkeleri için sosyalizme gidecek yolu tespit etmek durumundadırlar. Bir ülkenin sosyalistleri, işçi sınıfı partisi bunu yapabilecek kabiliyette değillerse, onlar adına bunu başka hiç bir kimse yapamaz, dışardan direktiflerle hiç bir ülkenin işçi ve emekçi sınıfları hareketi yönetilemez. Türk sosyalist hareketinin biricik politik örgütü T.İ.P. bugün, genel sosyalist teori ve dünyadaki uygulamalardan edinilen tecrübeler ışığında Türkiye'nin şartlarına özgü sosyalizm yolunu tespit etme, Türkiye'nin durumunu sosyalist açıdan değerlendirme, ve ülkenin işçi ve emekçi sınıflarını bu yönde örgütleme ve bilinçlendirme işini başaracak yetenekte olduğunu göstermiştir.*"³⁷² İşin ilginç tarafı bu söylediklerinin üzerinden bir yıl bile geçmeden Boran'ın Aybar'a muhalefet sürecinde yer alarak Aybar'ın "hürriyetçi sosyalizm, Türkiye'ye özgü sosyalizm" görüşlerinden dolayı Marksizmden sapmakla suçlayan kliğin başını çekmesidir. Boran yıllar sonra "*Şimdi Türkiye'ye özgü, falanca, filanca ülkeye özgü sosyalizm diye yeni bir sosyalizm kategorisi yaratmaya kalkmayı ben tümüyle yanlış buluyorum.*" diyecektir.³⁷³

İlk başlarda Boran'ın "Türkiye'ye özgü sosyalizm" konusunda Aybar ile teorik açıdan büyük bir farkı bulunmamaktaydı ya da en azından öyle görünmekteydi. En azından kağıt üzerinde diyoruz çünkü bu kitabın yayınlandığı tarihten kısa bir süre sonra Aybar ve Boran siyasal olarak ters düşmüşler ve sosyalizmi tanımlamada Boran bu kitapta ifade ettiği bazı görüşlerini daha sonra değiştirmiştir. Boran, 1970 yılında Çetin Yetkin ile yaptığı mülakatta Türkiye'ye özgü sosyalizm ile ilgili görüşlerini ve Aybar'ın aynı konudaki görüşlerini şu şekilde yorumlamaktadır: "*Belki baştan beri esas anlayışlarda fark vardı, fakat hadiseler bu farkları meydana çıkarmadı. Mesela, Aybar daima şunu demiştir- ben de demişimdir- : 'Türkiye'nin şartlarına özgü sosyalizm'. Bugün de derim. Türkiye'de kurulacak sosyalizm, başka memleketlerin taklidi olarak, aktarma olarak yapılamaz derim. Ama, giderek Türkiye'ye özgü sosyalizm, dünyada hiç bir sosyalizme benzemeyen, dünyada ilk defa meydana gelecek ve latince [Latince] tabirini kullanmıştır konuşmalarında ve resmi kurul toplantılarında : 'sui generis'. Yani, kendi şahsına münhasır bir sosyalizm. İşte bunu deyince ben karşı çıktım. Buraya götürdü işi. Demek ki biz vaktiyle aynı kelimeleri konuştuğumuz halde, aynı şeyi kastetmiyormuşuz.*"³⁷⁴ Burada Aybar ve Boran'ın "Türkiye'ye özgü sosyalizm" ifadesini kullanırken farklı anlamlandırdıkları daha sonraki siyasi çizgilerine de bakıldığında anlaşılacaktır. Boran'ın İkinci TİP (1975-1980) döneminde Sovyetik çizgisi açık seçik görülecektir. Burada iki ihtimal var: Ya Boran bu konudaki görüşlerini ilerleyen yıllarda

³⁷² Behice Boran, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, s.133-134

³⁷³ Uğur Mumcu, *Bir Uzun Yürüyüş*, s.93

³⁷⁴ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Soldaki Bölünmeler: (1960-1970)*, Ankara: Toplum Yayınları, 1970, s.36

değiştirmiştir ya da başından itibaren sadece o dönemde yaygın olarak kullanılan popüler sosyalist bir söylem olarak kullanmıştır. Aybar ise "Türkiye'ye özgü sosyalizmi" büyük ölçüde her türlü sosyalist modeli reddeden, ideolojik ve politik bağımsızlığı ifade eden bir ayırıcı bir çizgi olarak kullanmıştır.

Fakat burada göz önünde tutulması gereken önemli bir nokta vardır. Aybar'ın 1968'e kadar yazdığı ve söylediklerine bakılacak olursak kendi özgürlükçü sosyalizm anlayışını tutarlı bir şekilde ifade ettiğini söyleyebiliriz. 1966 yılından beri Aybar bu düşüncelerini çeşitli parti etkinliklerinde ifade etmekteydi. Çekoslovakya olayları Aybar'ın bu söylemini daha da belirginleştirmiş ve daha dikkat çekici bir şekilde bunu vurgulamaya başlamıştır. Aybar'ın "güleryüzlü sosyalizm" söylemi birebir Dubçek'in ve Avrupa Komünizminin kullandığı kavramlardır.³⁷⁵ O zaman bu olayın TİP'teki ayrışmanın doğrudan değil de dolaylı bir nedeni olarak görmek gerekiyor. Aybar aslında "güleryüzlü sosyalizm" çıkışıyla o dönemde örtük olarak Leninist sosyalizm yorumuna da karşı çıkmaktaydı. Daha doğrusu Aybar bir süredir Leninist olmayan bir Marksizm arayışı içerisine girmiştir. Çekoslovakya olayları Aybar'ın bu konudaki görüşlerini netleştiren ve daha açık bir şekilde ifade edilmesini sağlayan bir işleve sahip olmuştur. Aybar'ın yıllar sonra yaptığı yorum bu tespiti doğrular niteliktedir: "*TİP'in sosyalizmi herhangi bir sosyalizm değildi: Marksizmden yola çıkan ama Türkiye'ye özü olan bir sosyalizmdi. Ve kesinlikle Marksizm-Leninizmle bir ilgisi, bir ilişkisi yoktu. Hayır, başına bir bela gelmesini istemediği için değil; Marksizm-Leninizmle Sosyalist bir düzene, yani sosyalist bir demokrasiye varılmasının olanaksız olduğu konusunun, olaylarca kanıtlandığı içindi... TİP'in sosyalizmi, ta başından beri Leninizmden kesinlikle çok farklı bir sosyalizmdi. Bu farklılığı vurgulamak için sonradan buna Türkiye Sosyalizmi yada [ya da] Türkiye'ye Özgü Sosyalizm adını vermiştik.*"³⁷⁶ Aybar'ın gerek Çekoslovakya olayları gerekse de daha öncesinde başka vesilelerle yaptığı konuşmaların ve demeçlerin satır araları dikkatli bir şekilde okunursa Aybar'ın Marksizmin Leninist yorumuna eleştirel bir bakış içerisinde olduğu görülecektir. Kendisinin partililere Proudhon ve Lüksenburg'u okuma tavsiyesini verdiği için eleştirenleri 3. Kongre'de şu şekilde yanıtlamaktadır: "*Rosa Lüksenburg'un eserini gençlerimiz okumalıdır. Bilinçlendirme meselesine nasıl bir açıdan bakmıştır. Sonra nasıl haklı çıkmıştır? Gençlerimiz öğrenmesin mi? İşçi sınıfına kendi sınıf durumunu anlatmak, sosyalistler için bir görevdir. Ancak bu bilinç verme bir alış verıştır*

³⁷⁵ Uğur Cankoçak Aybar'ın kullandığı bu kavramın Dubçek ile olan benzerliğini sadece söylemdeki bir benzerlik olarak tanımlıyor. Aybar ile geçen bir konuşmalarında Dubçek'in Sovyet sosyalizmini eleştirmesini olumlu olarak değerlendirmiş ancak parti sorununun (Leninist örgüt modelini) yani asıl önemli meseleyi ele almadığını belirtmiştir. Uğur Cankoçak (9 Mart 2004) Bant Kaydı

³⁷⁶ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 3*, İstanbul: BDS Yay., 1988, s.130-131

aslında. İşçi sınıfına bilinç verirken biz de ondan bir takım şeyler öğreniriz aslında. Ama profesyonel bir kadro 'ben emekçilere yukarıdan bilinç veririm' dedi mi ve bürokrat bir düzen içine girdi mi o zaman emekçi sınıflarla onu temsil edenler arasında ister istemez bir kopma olur ve bu son derece tehlikeli bir şeydir."³⁷⁷

Burada da görüleceği üzere tartışılan şey aslında Leninist parti modelidir, bir doktrin olarak Leninizm'dir. O günkü 141 ve 142. maddelerin yürürlükte olduğu ve Marksizm içi tartışmaların kamuoyu önünde açığa yapılamadığı bir dönemde adı konulmasa da tartışılan ve muhalifleri asıl rahatsız eden mesele budur. Örgüt sorununun ele alındığı ikinci bölümde ortaya konulduğu gibi Leninist örgüt modelinin temel tezlerinden biri "dışarıdan bilinç götürme" ve "profesyonel" öncü kadro mantığı üzerine kurulu bulunan Leninist örgüt modeli burada açık bir şekilde eleştirilmektedir. Aybar'ın Marksizm içerisinde dayandığı kişi ise Rosa Lüksemburg'dur. Gene ikinci bölümde ele alındığı gibi Lüksemburg, "Rus Devrimi" adlı yapıtında ve diğer bir dizi eserlerinde Bolşevik Devrimi ve Bolşevik parti modeline dair bir takım eleştiriler getirmişti. Aybar'ın Lüksemburg'u parti içerisindeki gençliğe tavsiye etmesi ise Leninist olmayan bir Marksizm arayışına bağlayabiliriz.

Aybar dış politik bir olayı iç politik sonuçlar çıkararak yorumlamıştır. Aybar'a göre Çekoslovakya'yı işgal eden Sovyetler Birliği esasında katı merkeziyetçi, otoriter, ve hürriyetçi karakterden yoksun bir sosyalizm anlayışını temsil etmektedir. Bunun kaynağını ise açık bir şekilde ortaya koymasa da Leninist örgüt modelinden kaynaklandığını belirtmektedir. Aybar bu konudaki görüşlerine daha sonraki süreçte 1979 yılında yazdığı bir kitapla açıklık getirecektir. Böylesi hürriyetçi olmayan bir sosyalizm örneği Türkiye için örnek oluşturamazdı o zaman. Türkiye'deki sosyalizm kendine özgü nitelikler taşımalıdır. Aybar "Türkiye'ye özgü sosyalizmden" ne anladığını 1967 yılında yazdığı bir makalesinde açıklık getirir. Bu da göstermektedir ki 1968 yılında yaşanan bölünmenin asıl tohumları daha o zamanlar atılmaktaydı. Parti içerisinde kendilerine "bilimsel sosyalistler" diyen kesimlerde rahatsızlık yaratan bu makalesinde Aybar, "Türkiye'ye özgü sosyalizmin" belli başlı özelliklerini şu şekilde açıklamaktadır: Birinci olarak, Türkiye'de kurulacak sosyalist iktidar tek bir sınıfın iktidarı olmayacak; bütün emekçi sınıfların demokratik iktidarı olacaktır. (Aybar burada Sovyet tipi proletarya diktatörlüğünü reddettiğini ima etmektedir) İkinci olarak, Türkiye sosyalizmi aşağıdan yukarı bir hareket olup, tepeden inmeciliği kesin olarak reddetmektedir. Türk toplumu Osmanlı tipi devlet anlayışı deneyimini yaşadığı için bu anlayışı kesin olarak reddeder. Türkiye sosyalizmi demokratik oy hakkına ve halkın

³⁷⁷ Mehmet Ali Aybar, "M. Ali Aybar Suçlamalara Cevap Veriyor", *Ant*, No:99, 19 Kasım 1968, s.11

isteklerine saygı gösteren bir anlayışa sahiptir. (Aybar her türlü darbeciliğe ve gizli örgütlenmeye karşı olduğunu ima ediyor) Türkiye sosyalizminin üçüncü özelliği ise bağımsız olmasıdır. Yani TİP hiç bir uluslararası örgüte bağlı olmayıp, hiç bir merkezden emir almaz, bunu sosyalist enternasyonalizme aykırı sayar.³⁷⁸

Aybar'ın burada savunduğu sosyalizm Türkiye'nin tarihsel koşullarını dikkate alan ve hürriyetçi bir sosyalizm modelidir. Üçüncü bölümde görüleceği üzere Aybar Osmanlı Tipi devlet modeli ile Sovyetler Birliği'nde uygulanmakta olan devlet modeli arasında benzerlikler bulmaktaydı. Her ikisi de ceberut, tepeden inmece, aşırı merkezîyetçi yönetime sahip, üretim araçlarına sahip olmayan ancak devlet yönetiminde söz sahibi olan asalak bürokrat sınıfa sahip bir modeldir. Üstelik Türkiye'ye özgü sosyalizmin diğer bir özelliği de Rusya'da olduğu gibi devrimin ihtilaleci metotlarla gerçekleşmeyeceği, sosyalizmin seçim ile geleceğidir. Bu nedenle Türkiye'deki sosyalizm hürriyetçi olmalıdır. Burjuva demokrasisine ait kurumlar sosyalizm gerçekleştikten sonra da korunmalıdır.³⁷⁹ Bunlardan en önemlisi ise çok partili hayattır. Sosyalistlerin dışında siyasal partiler de örgütlenme ve kendini ifade etmek hakkına sahip olmalıdır. Sosyalist bir parti seçimle iktidara gelmeli ve aynı şekilde de seçimle iktidardan ayrılmalıdır: "*Halkın oyu ile iktidara gelen emekçi sınıflarının partisi, kendisine halk teveccüh etmeyecek olursa iktidardan düşecektir. Biz, seçimle işbaşına gelip seçimle ayrılacağız...*"³⁸⁰ Aybar'ın kafasındaki sosyalizm düşüncesi esasında çoğulcu demokrasi ile kaynaşmıştır. Sosyalist bir parti parlamenter yoldan iktidara geldikten sonra burjuva demokrasisinin ilerici yönleri muhafaza etmelidir: "*Burjuva kurumlarıdır diye, demokratik kurumlardan vazgeçemeyiz. Kanun koyan ayrı, kanunu uygulayan ayrı, denetleyen ayrı olmalıdır. Özgürlük böyle sağlanır. Bu teminat, TİP'in sosyalist düzeninde de bulunacaktır.*"

³⁸¹ Aybar'ın bu önerisi her şeyden önce demokrasinin sosyalist ülkelerde uygulanmaması karşısında önerilen bir tutumdur ve Sovyet modeli sosyalizmin eleştirisidir. İkinci olarak bu sav Bolşeviklerin anladığı tipteki "proletarya diktatörlüğünün" reddidir. Üçüncü olarak da Aybar'ın kafasındaki sosyalizm düşüncesi bu bakımdan Kautsky'nin düşünceleri ile örtüşmektedir. Birinci bölümde gördüğümüz gibi Kautsky de Bolşevik Devrim modelini ve proletarya diktatörlüğünü reddediyor ve içinde burjuvazi döneminde kalan demokratik yapıların da korunduğu, tek partili siyasi rejime karşı çıkan, çoğulcu bir sosyalizm önerisini getirmekteydi. Aybar, sosyalist düzende 1961 Anayasası'nda olduğu gibi kuvvetler ayrılığını

³⁷⁸ Mehmet Ali Aybar, "Türkiye Sosyalizminin Özellikleri", *Ant*, No: 47, 21 Kasım 1967, s.5

³⁷⁹ Aybar Üçüncü Kongrede bunun altını özellikle çizmiştir: "...sosyalist dönemde de biz demokratik müesseselere saygılı olacağız. Demokratik müesseseler giderek sosyalist öz kazanacaklardır." "TİP, Dengeli Bir Yönetim Kurdu", *Ant*, No:106, 7 Ocak 1969, s.5

³⁸⁰ "Mehmet Ali Aybar Kürtüde", *Forum*, No: 351, 15 Kasım 1968, s.7

³⁸¹ "Sosyalizmin Güzel Yüzü", *Forum*, No: 348, 1 Ekim 1968, s. 2

esas alan, çoğulcu bir sosyalizm anlayışını savunmuştur. Aybar bir çok yerde sosyalizmin tek boyutlu olarak kavranılmaması, sadece Marx veya Lenin ile yetinilmemesi bunun dışında Rosa Lüksemburg Proudhon ve Kautsky gibilerinin de görüşleri öğrenilmesi ve tartışılması gerektiğini TİP'in değişik örgütlerinde yaptığı konuşmalarda belirtmiştir.

Buna ek olarak da bir konuyu daha belirlemekte fayda var: Çekoslovakya'nın işgalini aslında Aybar iç politik bir sorun olarak konumlandırmıştır. Yıllardır TİP'in karşılaştığı en önemli sorun partiye yöneltilen "Sovyet uydusu" olma suçlamasıydı. Bu meşruiyet sorununu aşmada Çekoslovakya olayı Aybar'a iyi bir olanak vermiştir. Aybar Çekoslovakya'nın işgalini kınayarak ve hürriyetçi sosyalizm sloganını kullanarak partisinin her hangi bir sosyalist devletle ilişki içerisinde olmadığını geniş kitlelere anlatmak istemiştir: "*Türkiye İşçi Partisi'nin bir başka özelliği de, sosyalizminin demokratik niteliği yanısıra, yüzdeyüz bağımsız olmasıdır... Devlet olarak Türkiye'nin tam bağımsızlığını savunduğumuz gibi, Partimizin sosyalist hareket içerisindeki bağımsızlığını da aynı kıskançlıkla savunuyoruz. Türkiye sosyalizmi bağımsız bir harekettir; bağımsız kalacaktır.*"³⁸² Sovyetler Birliği'nde sosyalizm adına yapılanların kendi savundukları sosyalizm anlayışıyla bir ilgisinin olmadığını anlatmak için de "hürriyetçi sosyalizm" diyerek bir ayırım çizgisi koymayı gerekli görmüştür. Yıllardır "Ne Amerikan köleliği ne Sovyet peykliği" diyen Aybar bu konudaki çıkışıyla da tutarlılık içerisindeydi. Aybar'ın çizgisi enternasyonalist duyarlılığa dayalı yerel bir sosyalizm anlayışındır.

Bu karşı çıkışın parti içerisindeki Sovyet yanlıları ve parti dışındaki Ortodoks Marksistler için bardağı taşıran son damla olduğunu söylemek gerekiyor. Parti içerisindeki bu kesimler için Aybar'ın "*bilimsel sosyalizmi reddeden konuşmaları*" ihtilafa yol açmıştır.³⁸³ Gerçi Leninist olmayan Marksizm anlayışı Batı solu için yeni bir kavram değildi. Ancak Leninist doktrinin altın çağını yaşadığı bir dönemden bahsediyoruz. Türkiye solu Marksizm durağını geçmeden kestirmeden Leninist olmuştur. Böylesi bir süreçte Aybar'ın görüşlerinin "sosyalizmden sapma" olarak görülmesi de son derece anlaşılırdır. Aren'in Aybar'ı suçlaması da bunu göstermektedir: "*Sayın Aybar, konuşmalarında, sosyalizmin bilimselliği meselesinde şüpheler izhar etmiştir. Bilimsel sosyalizmin kesinliği konusundaki şüphelerini, buna karşı olan kitapların okunmasını tavsiye ederek belli etmiştir. Eylemde belli bir fikre sahip olan bir partinin mensuplarına, bundan sapıtacak fikirler telkin eden kitaplar tavsiye edilemez. Bilimsel sosyalizmin bize öğrettiği şudur: Emekçi halk ancak sınıf bilincine kendiliğinden varamaz. Bu bilincin kendisine dışarıdan verilmesi lazımdır. Sayın Aybar, bu teoriyi de kabul*

³⁸² Mehmet Ali Aybar, "Kongrelerden Sonra...", Forum, No: 354, 1 Ocak 1969, s.5

³⁸³ "İşte Mesele İşte Çözüm", Emek, No:14, 3 Kasım 1969, s.3

*etmemekte ve Sovyetler Birliği'nde tepeden inme, ceberrut bir sosyalizmin kurulduğu hakkındaki düşüncelerini, onların bu teoriye bağlı olmasına bağlamaktadır."*³⁸⁴ Aren'in Aybar'a yönelik temel suçlaması Aybar'ın Leninizm'den ayrılmasıdır. Aren'e göre evrensel geçerli tek yorum olan Leninizm yegane bilimsel sosyalizm doktrindir. Dolayısıyla Leninizm'i reddetmek, aynı zamanda sosyalizmi reddetmekle eş değerdir.

Başta Boran'ın Çekoslovakya'nın işgaline Aybar ile birlikte karşı çıkmasına rağmen; daha sonradan Aybar ile yollarının ayrılmasını bu nedene bağlamak gerekiyor. Aybar Çekoslovakya olayının üstüne gitmiş, buradan bir takım teorik ve politik sonuçlar çıkarmaya başlamıştı. Zaten Çekoslovakya olaylarının partideki bölünmede dolaylı etkisinden bahsederken anlaşılması gereken de budur. Çekoslovakya işgalinin hemen ardından Aybar'ın dile getirdiği düşünceler parti içerisinde rahatsızlık yaratmıştır. Yoksa Aybar sadece bir iki defa şekilsel bir kınama ile yetinip sussaydı muhtemelen bu ayrılık yaşanmayacaktı. Bu yorumumuzu güçlendiren kanıtlardan biri de Sargın'ın TİP'teki bölünmeyi değerlendirişidir. Sargın'a göre Çekoslovakya olaylarının TİP'i böldüğü iddiası yanlıştır. TİP'i bölen bu olaydan önce başlayan, bu olayla hızlanarak artan Aybar'ın Marksizm algılayışdır: "*TİP'i bölen olarak nitelenecek bir şey varsa, bu Çekoslovakya olayları değil, Aybar'ın daha önceden başlayan, bu olayları yorumlama sırasında ve sonrasında dozu artarak süren yeni görüşleri doğrultusunda, partimizin sosyalizm anlayışını ifade için sosyalizm sözcüğüne eklemek istediği yeni tanımlamalar, yeni sıfatlardır.*"³⁸⁵ Aybar'ın TİP'in başından beri savunduğu bağımsız, bürokratik olmayan, demokratik sosyalizm anlayışını ifade eden bu söylem diğer yandan Sovyetler Birliği'ne daha yakın olan Boran, Aren ve Sargın'ın sosyalizm anlayışı ile çatışma yaşayacaktı ve yaşamıştır da. Leninizmi sosyalizmin biricik yorumu olarak değerlendiren bu grubun Aybar'ı da "*sosyalizmden ayrılmış*" olmakla suçlamaları da bu açıdan bakıldığında anlaşılabilir bir tutumdur.³⁸⁶

Bu ayrışma ideolojik ve politik olarak Türkiye'deki sosyalist hareket içerisindeki önemli bir dönemeçtir. Aybar'ın tasfiyesinin başlangıcı olan bu olayda SSCB'nin ve TKP'nin de bir rolü olduğunu düşünmek gerekiyor. 1951 Tevkifatından sonra TKP fiilen ikiye bölünmüş durumdadır. Sorgulamadaki tavırlardan kaynaklanan bu bölünmede daha sonra MDD'nin başı olacak olan Mihri Belli, Reşat Fuat Baraner ve Erdoğan Berktaş gibi TKP'liler "İç TKP" ya da "Eski Tüfekler" olarak adlandırılırken; yurtdışına çıkararak SSCB'nin onayını alan Zeki Baştuğmar (Yakup Demir) İsmail Bilen ve Aram Pehlivan grubu ise Doğu

³⁸⁴ Aren, Sadun. "Sadun Aren İhtilafın Seyrini Açıklıyor", *Ant*, No:99, 19 Kasım 1968, s.10-11

³⁸⁵ Nihat Sargın, *TİP'li Yıllar: Anılar Belgeler 2*, İstanbul: Felis Yayınevi, 2001, s.660

³⁸⁶ Sadun Aren'in demeci, *Akşam*, 24 Aralık 1968.

Almanya'da konuşlanan "Dış TKP'yi" oluşturmaktaydı. Ülke içerisinde Doğu Almanya'dan yayın yapan Bizim Radyo yayınları dışında 1970'lere kadar ciddi bir örgütlenmesi ve faaliyeti olmayan Dış TKP, 1965 sonrasındaki TİP-MDD tartışmasında MDD karşısında TİP'i desteklemişlerdir. TİP içerisinde faaliyet yürüten Zeki Baştımar'a bağlı hizip bu doğrultuda konumlanmıştır. Partinin yönetiminde olan Sadun Aren, Nihat Sargın ve Behice Boran; Zeki Baştımar grubuna yakındılar. Gerek Sadun Aren gerekse de Behice Boran TKP'li olmaktan yargılanacaklardır. Dış TKP'nin MDD'nin demokratik devrim programının çizgisine yakın olmasına rağmen MDD'ye karşı TİP'i desteklemesinin 1951'de yaşanan bölünmeden kaynaklandığını düşünebiliriz. Atilla Akar'a göre parti içerisinde Zeki Baştımar ile "yakın bir etkilenme" içerisinde olan Boran, Aren ve Sargın'ın, Çekoslovakya olaylarına kadar Aybar ile görünürde bir çelişkileri yoktu. Mihri Belli'nin MDD grubu bu üçlünün o tarihe kadar temel çelişkisiydi. Bu yüzden kendilerine ideolojik açıdan daha yakın olmalarına rağmen Mihri Belli'ye uzak durmalarını ideolojik etmelerle değil, "politik hesaplar" ve "pratik gereksinimler" ile açıklanabileceğini belirtmektedir.³⁸⁷ 1968 yılında patlak veren Çekoslovakya olaylarının ise Dış TKP'nin Aybar'a yönelik desteğin çekilmesinde ve Aybar'ın tasfiye edilmesinde rol oynadığını söyleyebiliriz. SSCB'nin ve Dış TKP'nin işgal sonrasında Aybar'ın izlediği politikadan rahatsız olması ve Aybar'ı tasfiye etmeye çalışması son derece mantıklıdır. Aclan Sayılğan'a göre Çekoslovakya'nın işgali TİP içerisindeki kırılmanın da başlıca nedenleri arasındadır: "*Çekoslovakya'nın işgalinden sonra, Mehmet Ali Aybar'ın Sovyetleri kınaması, giderek Sovyet rejimini sert bir şekilde eleştirmesi; 'Türkiye sosyalizmi'ni, 'güler yüzlü sosyalizm'e dönüştürerek, halkın oyu ile iktidara gelip, halkın oyuyla iktidardan gideceğini burjuva demokratik kurumların muhalefet partilerinin muhafaza edileceğini ifadesi; TİP dışındaki Mihri Belli kliği ile; TİP içindeki Moskovacı grubu Aybar'ın şahsında kıyıcı bir muhalefete sevketti.*"³⁸⁸ Benzer bir yorumu Haluk Yurtsever de paylaşmaktadır: "*1968'e gelindiğinde TİP'te MDD muhalefeti artık durdurulmaz bir tırmanış içindedir... Bu cepheleşme karşısında TKP 'Dış Büro'su' açıkça TİP'e arka çıkan bir tutum aldı. Ancak Dış Bürocular, TİP'in geçmiş başarılarını kendinden bilen, Çekoslovakya olaylarında ve sosyalist ülkelerle ilgili demeçlerinde 'çizmeyi aşan' Aybar'dan rahatsızlık duymaya başladılar. TİP içinde Aybar'a muhalefetin tam bu dönemde ortaya çıkması ilginçtir. 1968 sonbaharında Aybar'a karşı ani ve 'örgütlü' olduğu anlaşılan bir muhalefet başlatıldı.*"³⁸⁹

³⁸⁷ Atilla Akar, *Bir Kuşağın Son Temsilcileri 'Eski Tüfek' Sosyalistler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1989, s.138

³⁸⁸ Aclan Sayılğan, *Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1973)*, İstanbul: Otağ Yay., 1976, s. 489

³⁸⁹ Haluk Yurtsever, *Süreklilik Ve kopuş İçinde Marksizm Ve Türkiye Solu*, İstanbul: Etki Yayınevi, 1992, s.170

Aybar'ın Çekoslovakya olayları karşısındaki tutumunu farklı değerlendiren yazarlar da var. Bunlardan biri de Ergun Aydınoglu'dur. Aydınoglu'na göre Aybar, ulusların kendi kaderini belirleme hakkından yola çıkarak Çekoslovakya işgalini kınar. Ancak bunu yaparken de olayı kendi ideolojik-politik boyutlarıyla da irdelemeye başlar. Aybar, Çekoslovakya halkının yanlış bir sosyalizm anlayışına karşı direnmeye çalıştığı iddiasındadır. Bunu yaparken de demagojilere sarılır. Aydınoglu'na göre Aybar, Sovyetlerin kendi çıkarlarını korumak için giriştiği bir işgali, Marksist enternasyonalizm anlayışı ile bir tutar ve enternasyonalizm anlayışını reddederek milliyetçiliğe savrulur. Aydınoglu'na göre: "*Ayrıca Aybar, o sıralarda bu konunun tartışılmasında inisiyatifi ele geçirmiş bulunan anti-komünist demagojiyle kendi görüşleri arasındaki sınırı da belirleyemez. Sosyalizmin en temelli ideallerine saldırarak yaptığı bir 'güleryüzlü' ya da 'insan yüzlü' sosyalizm' savunusu, ister istemez anti komünist koronun bir elmanı haline gelmektedir... Aybar savunduğu sosyalizm anlayışını, milliyetçi geleneklerce belirlenmiş bir geri bilince sevimli gösterme çabası içindedir... Milliyetçi bakış açısından yavaş yavaş uzaklaşmaya başlamış kadroların gözünde ise TİP lideri, anti komünist demagojiye hizmet eden bir konuma düşmektedir. Sonuçta, Aybar ile bu genç kadrolar arasındaki köprüler, bu olayla birlikte iyice atılmış olur.*"³⁹⁰ Aydınoglu'nun burada ileri sürdüğü görüşlere katılmak pek mümkün değil. Aybar'a yöneltilmiş bu "milliyetçilik" ithamı üzerinde durmak gerekiyor. Aybar önceki bölümlerde de görüldüğü gibi ulusal özellikleri dikkate alan ve mevcut sosyalist ülkelerdeki sosyalizm uygulamalarını eleştiren bir Marksisti. Çekoslovakya olayları onun bu görüşlerini netleştiren ve daha açık bir şekilde ortaya koymasını sağlayan bir sınavdı. Ancak bundan dolayı milliyetçi olarak suçlanması doğru değildir. Aybar'a göre Birinci ve İkinci Enternasyonal döneminde bağlayıcı nitelikte kararlar alınmadığı için bu örgütlere dahil olan partilerin bağımsızlığı sorun olmamıştır. Üçüncü Enternasyonal ise sosyalist devrimi başarmış bir partinin kurduğu bir örgüttü. Üstelik arkasında devlet gücü bulunduğu için diğer partilere göre daha ağır basmaktaydı. Buna Sovyet Devrimi'nin yarattığı çekim gücü de eklendiğinde Bolşevik Parti ve Sovyet Devrimi modeli sosyalizmi gerçekleştirmek için örnek alınması tek geçerli yol olarak ortaya konuldu. Sosyalizme ulaşmak için tıpkı Bolşevik parti gibi kışla disiplinli, merkeziyetçi bir parti modeli; sosyalizmi başarmanın tek yolu olarak gösterilmeye başlandı. Ancak bu yapılırken Rusya'da devrimin hangi koşulların bir araya gelmesi sonucunda gerçekleştiği unutuluyordu. Bu sayede Üçüncü Enternasyonal içerisinde Sovyet devrim modeli dayatılmış oluyor, örgüte bağlı partiler Bolşevik parti disiplinin gereği olarak merkezden verilen kararları harfi harfiyen uygulamakla yükümlü tutuluyordu. Her ülke ayrı

³⁹⁰ Ergun Aydınoglu, *Türk Solu (1960-1971)*, İstanbul: Belge Yayınları, 1992, s.129

koşullara sahip olmasına rağmen; genel politika ve taktikler Enternasyonal'in çoğu zaman o ülkenin koşullarına yabancı Rus komünistleri tarafından tayin edilirdi. İlk kurulduğunda özellikle Almanya'da devrimci durumun söz konusu olduğu dönemde devrimci bir rol oynayan Üçüncü Enternasyonal, sonrasında devrimci dalganın çekilmesiyle birlikte her ne pahasına olursa olsun sosyalist devleti yaşatmayı amaçlayan bir kuruluş haline geldi. Stalin'in "tek ülkede sosyalizm" döneminde; Avrupa ülkelerindeki komünist partileri frenleyen, onları birer sosyal demokrat partisi derecesine düşüren ve Moskova'da tayin edilen politikalara kayıtsız şartsız itaat bekleyen bu yapılanma Kominform ve sonrasında da devam etmiştir.³⁹¹ Böylesi bir "enternasyonalizmin" kendisi aslında milliyetçi bir şekillenişe sahipken bunun karşısında kendi yollarını çizmeye çalışan Marksistleri milliyetçi olarak nitelemek ne kadar tutarlıdır? Kaldı ki bu eleştirileri tek getiren Aybar olmamış; Avrupa'daki bir çok komünist parti benzer eleştirileri getirerek SSCB'nin Çekoslovakya'yı işgal etmesine karşı çıkmışlardır. Türkiye'de ise bağımsızlık konusunda en tutarlı Marksistin Aybar olduğu bugün SSCB'nin çöküşünün ardından daha açık bir şekilde görülmektedir. Aybar, enternasyonalizme karşı değildi, tam tersine enternasyonalizm meselesinde son derece duyarlıydı. Vietnam ve diğer olaylarda üstlendiği görevler ve yaptıkları bunun göstergesidir. Ancak diğer yandan TİP'in uluslararası platformlara katılması konusunda pek gönüllü değildi. Bunun nedeni Aybar'ın suçu değil, o dönemde TİP'in üzerinde olan baskılardı. Aybar, sosyalist evrensel ilkelere bağlı olmakla birlikte sosyalizmin ancak her ülkenin yerel koşullarının göz önünde bulundurularak ve bu doğrultuda politikalar üretmekle başarılı olacağına inanmaktaydı. Bunu en özlü bir şekilde ifade etmiştir: "*Çelişkilerin özgüllüğü nasıl bağımsızlığı gerektiriyorsa; çelişkilerin evrenselliği de sosyalistler arası dayanışmayı kaçınılmaz kılmaktadır.*"³⁹² Çekoslovakya olayları sırasında partinin iki kanada bölünmesine yönelik yanlış değerlendirmelerden biri de Artun Ünsal tarafından yapılmıştır: "*Aybar'ın, Moskova'ya karşı sert eleştiriler yöneltirken, bir yandan da 'Türkiye'ye özgü', yani 'bağımsız' sosyalizm temasına ağırlık vermesi, 'güleryüzlü sosyalizm'i savunması, Sovyetler Birliği'nin müdahalesine sessiz kalmış olan TİP'in sol kanat yöneticilerini de rahatsız edecekti.*"³⁹³ Ünsal burada hangi ölçüyü esas alarak Emek grubunu daha solda görmektedir belli değil. Yani Boran ile Aren'in savunduklarını çizgiyi sol yapan Aybar'ı sağ çizgiye yerleştiren pratik ya da kuramsal gerekçeler ne olduğuna dair Ünsal herhangi bir açıklama yapmış değil. Bence Aybar ve Beşli Önergeyi verenler arasındaki politik, ideolojik ayrımı "sol" ya da "sağ" kavramları ile yapamayız. Ayrım bir yanda Sovyet

³⁹¹ Mehmet Ali Aybar, "Sosyalizmin Meseleleri: 3 Bağımsızlık Ve Enternasyonalizm", *Forum*, No: 376, 16 Mart 1970, s.5

³⁹² Mehmet Ali Aybar, "Sosyalizmin Meseleleri: 3 Bağımsızlık Ve Enternasyonalizm", *Forum*, No: 376, 16 Mart 1970, s.5

³⁹³ Artun Ünsal, *Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s.10

çizgisindeki Ortodoks Marksizm ile diğer yanda Leninist olmayan Marksizmi savunan, ulusal sosyalizm anlayışı arasındadır.

Çekoslovakya'nın işgalinin ardından parti içerisindeki Beşli Önergecilerin dışında MDD'ciler de Aybar'a yönelik muhalefetini artırmıştır. İlk başta Çekoslovakya olayları karşısında sessizce bekleyen MDD, çok geçmeden Çekoslovakya'da Dubçek'in başını çektiği "gülür yüzlü sosyalizm" anlayışını karşı devrimci olarak nitelendirmiş ve işgali onaylamışlardır.³⁹⁴ Mihri Belli çevresi bu şekilde tavır alarak muhtemelen Zeki Baştımar kliği karşısında SSCB ile ilişkileri düzeltmek istemiş olabilir. MDD'ciler Aybar'ın "Türkiye'ye özgü sosyalizm" anlayışını anti-Marksist olarak değerlendirmiş, Aybar'ın "sapmalarının" bilimsel sosyalist açıdan tam bir eleştiriye tabi tutulmasını savunmuşlardır.³⁹⁵ MDD'nin Çekoslovakya olaylarında SSCB yanlısı bir politika izlemesinde ikinci bir nedenden daha bahsetmek mümkün: SSCB'nin Çekoslovakya'yı işgali o dönemde Barış Dünyası, Son Havadis, Yeni İstanbul gibi sağcı basın tarafından tam bir anti-komünist kampanyaya dönüştürülmüş, öte taraftan da bu basın organları Aybar'ı işgale karşı çıktığı için de övmüşlerdir. Anti-komünist çevrelerin bu olayları kınaması ve bunu meşruiyet ölçütü haline getiren çizgiyi kamuoyuna dayatması, solun savunma refleksi ile işgali onaylamasına neden olmuştur.³⁹⁶ Örneğin MDD'ci Türk Solu, Son Havadis ve Cumhuriyette Aybar'ın Çekoslovakya olaylarında göstermiş olduğu tavırdan övgüyle bahsedilmesini Aybar'ın "*sağcı basının övgüsüne mazhar olması*" olarak değerlendirmekte ve tepki göstermektedir.³⁹⁷ Gerçi sağ basının çeşitli kesimlerinin bu olaylar vesilesiyle sol içerisinde çıkan ayrımı ve çelişkileri daha da körüklemek taktiğini güttüğünü söyleyebiliriz. Ancak bu MDD'nin savunduğu içte ve dışta "bağımsızlıkçı sosyalizm" anlayışının pratikte reddedilmesidir. Üstelik MDD ve diğer çevreler olaya reel politik olarak yaklaşmış; ancak meseleyi daha geniş bir şekilde değerlendirme ihtiyacını pek hissetmemişlerdir. Üçüncü Büyük Kongre'de Aybar 158 oy olarak delegelerin çoğunluğunu arkasına almasına rağmen muhalefet grubu Aybar'ı genel başkanlıktan uzaklaştırma amacından vazgeçmemişler kongreden sonra yeni bir olağanüstü kongre toplanması için yurt genelinde parti örgütlerini dolaşmaya başlamışlardır.³⁹⁸ Bu ise kamuoyu nezninde TİP'in bölünmesi olarak yansımış ve partiye olumsuz bir etkide bulunmuştur.

³⁹⁴ "Sosyalizm mi Reformizm mi?", *Türk Solu*, No: 37, 30 Temmuz 1968, s.1

³⁹⁵ "TİP İçin Kurtuluş Yolu", *Türk Solu*, No: 54, 26 Kasım 1968, s.1-2

³⁹⁶ "Türkiye'de 1968: Sosyalist Harekette Bölünme", *Toplumsal Mücadeleler ve Sosyalizm Ansiklopedisi*, Cilt:7, İstanbul: İletişim Yay., s.2092

³⁹⁷ "TİP'te Taban Revizyonistlere Karşı Harekete Geçti!", *Türk Solu*, No: 54, 26 Kasım 1968.

³⁹⁸ "Teori, Örgüt ve Kişiler", *Forum*, No: 350, 1 Aralık 1968, s. 4

1969-1970 yılına gelindiğinde solun tablosu şu şekilde oluşmaktaydı: Aybar ve TİP içerisinde Aybar'a yakın duranlar birinci grubu, Boran, Aren ve Sargın'ın başını çektiği ve Aybar'a muhalefet eden Emek Dergisi çevresinde toparlanmış olanlar ikinci grubu, TİP içerisinde Aybar ile Emek dergisinin dışında tavır belirleyen ve daha çok partinin İstanbul teşkilatındaki sosyalist aydınların çıkardığı Ant Dergisi üçüncü grubu, TİP içerisindeki sendikacılar ve onlarla birlikte hareket edenler dördüncü grubu, Mihri Belli'nin başını çektiği ve MDD tezini savunan Türk Solu Dergisi beşinci grubu, ve başını Doğan Avcıoğlu'nun çektiği Yön'ün devamı niteliğindeki Devrim Gazetesi ise altıncı grubu oluşturmaktaydı.

Elbette burada akla gelen temel soru şu: Aybar'a karşı gelenler aynı zamanda TİP'in de yöneticileri değil miydi? Aybar ve bu yöneticiler hep birlikte TİP'in politikalarını belirlememiş miydi? Doğrudur, ancak burada önemli bir fark var: "Ne Sovyetler Birliği ne de Amerika" söylemi Aybar için ilkesel bir tutum iken; Aren, Boran ve Sargın içinse 1960'lı yılların zorunlu koşullarının dayattığı bir taktik olması hayli yüksek bir ihtimal. Böyle olduğu 1975 yılında tekrar kurulan TİP'in izlediği politikalarından açık bir şekilde bellidir. Kurulan İkinci TİP, TKP'ye ve Sovyetler Birliği'ne yakın tavır belirlemiştir. Partinin yöneticileri arasında baş gösteren politik anlaşmazlık Aybar'ın sosyalizm anlayışı ile Sovyet yanlıları arasında yaşanan çatışmadan kaynaklanmaktadır. Verilecek bir kaç örnek aydınlatıcı olacaktır. Behice Boran, TİP'i ele alırken yaptığı değerlendirmeler oldukça ilginçtir. Boran'a göre ilk anlaşmazlıklar 1968 yılında ortaya çıkmaya başlamıştı. Senato seçimlerinde Merkez Yürütme Kurulu'nda partinin seçim propagandasına dair yapılan tartışmalarda Aybar'ın, halkın sömürü ve yoksulluktan çok, "horlanmadan" şikayetçi olduğunu dolayısıyla bunun baş tema yapılmasını istemesi ayrıca kimi ilçe kongrelerinde "Bütün insanlık tarihi özgürlük mücadelesidir" gibi söylemlerde bulunması partinin Merkez Yürütme Kurulunda rahatsızlıklara yol açmıştır. Behice Boran'a göre: "Özgürlük ve horlanma ve benzeri konuları Aybar, sınıfsal bazından soyutlayarak ele almaya, işlemeye yönelmişti. Aramızda geçen her konuşmada, Aybar'ın görüş ayrılığının, sosyalizmin bilimselliğini ve merkezi planlamanın sosyalist sisteme özgü olduğunu reddetme noktasına kadar varmış olduğunu hayretle dinledim."³⁹⁹ Aynı şekilde Boran, Aybar'ın "Güler yüzlü sosyalizm" ve "Türkiye'ye özgü sosyalizm" ifadelerini kullanmasının parti içerisinde rahatsızlık yarattığını ve bu nedenle Merkez Yürütme Kurulu'na verilen Beşli Önerge'de İkinci Büyük Kongre kararlarında partinin sosyalizm anlayışının belli olduğunu bu nedenle genel başkanın bu çizginin dışına çıkan beyanlarının partiyi bağlamayacağını ifade etmişlerdir. Burada Aybar'a muhalefet edenlerin kendilerine parti hukuku açısından dayanak yaptıkları gerekçe parti tüzüğü'nün 34.

³⁹⁹ Uğur Mumcu, *Bir Uzun Yürüyüş*, s.59

maddesidir. Bu maddeye göre:"Genel Başkanın veya yetkilendirdiği kimsenin parti adına vereceği demeç, Parti Programına, Büyük Kongre kararlarına, Genel Yönetim Kurulu veya Merkez Yürütme Kurulu kararına aykırı olamaz."⁴⁰⁰ Beşli Önergeyi verenlere göre "Aybar'ın başına buyruk hareket etme eğilimi" bu sorunların diğer bir nedeniydi.⁴⁰¹ Aybar'a yöneltilen suçlamalardan birisi parti programının dışına çıkan beyanatlarda bulunmasıdır. Aybar'ın muhatap olduğu diğer bir eleştiri ise parti adına sadece genel başkanın demeç vermesinin anti-demokratik olduğu yönündeydi. Yıllar sonra Aybar, bu durumu partinin içinde bulunduğu zorlu koşullarla açıklamaktadır:*"Partinin 15 milletvekili ile meclise girmesini içlerine sindiremeyen güçler, partiye yönelik ajan provokatörler vasıtasıyla uygun olan yasalar gereğince hemen kapatılabilirlerdi. Bu durumda "Partiyi bağlayacak, parti adına sayılacak demeçlerin, sadece ve sadece Genel başkan tarafından verilmesini, tüzük hükmü yapmak, tek güvencemizdi. Genel Başkan dışında hiç kimsenin demeci partiye yüklenemez ve böylece parti kapatılma tehlikesi ile karşılaşmazdı. Evet amaç bu idi. Kaldı ki Genel başkanın parti adına konuşması doğal bir yetkiydi. Biz buna biraz ağırlık vermiştik. Önerge okunurken düşünüyordum hangi konuşmam Tüzük, Program ve Malatya kongresinin kararına ters düşmüştür diye. Yoktu böyle bir şey. Aslında olamazdı da. Çünkü TİP'in sosyalizm çizgisini ben saptamıştım. Buna karşı çıkmam kendi düşünce ve inançlarıma ters düşmek olurdu. Önergeyi sunanlar da bilirlerdi ki, partimizin sosyalizm anlayışını belirleyen ilkeler, ben partiye girdikten hemen sonra hazırlanan, yeni tüzüğün 2., 3. ve 53. maddelerinde yer almaktadır. Ve bu maddeler benim tarafımdan kaleme alınmıştır."*⁴⁰² Zonguldak'ta TİP İl Başkanlığı yapmış olan Ahmet Hamdi Dinler, parti içinde hem Aybar hem de Aren- Boran kanadına muhalifti. Bu tartışmada Dinler, var olan mevcut program ve tüzüğün aslında toptan değiştirilmesi gerektiğini vurgular. Genel başkan Aybar'a yöneltilen parti programından ayrılma eleştirisini ise doğru bulmaz, çünkü Aybar esasen parti programında ifade edilen görüşleri dile getirmiştir. Boran ve Arenler ise kendi kafalarındaki program ve tüzüğe ters düştüğü için Aybar'ı suçladıklarını belirtmektedir.⁴⁰³

Ancak vurgulamak gerekiyor ki TİP'in gerek programı gerekse tüzüğü bir takım sorunlara yol açıyordu. Programın en önemli özelliklerinden birisi gerçekten de Aybar'ın yukarıda vurguladığı gibi kendisi tarafından yazılmış ya da çerçevesi çizilmiş bir program olmasıydı. Örneğin programda TİP'in bağımsız bir parti olduğu özellikle vurgulanıyordu. Diğer yandan özellikle 1965 seçimlerinden sonra programın artık eskidiği ortadaydı. Örneğin

⁴⁰⁰ Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü, Ankara: Balkanoğlu Matbaası, 1969, s.20

⁴⁰¹ Uğur Mumcu, Bir Uzun Yürüyüş, s.60

⁴⁰² Mehmet Ali Aybar, Türkiye İşçi Partisi Tarihi 3, İstanbul: BDS Yayınları, 1988, s.124

⁴⁰³ Ahmet Hamdi Dinler, TİP Tarihinden Kesitler (1961-1971), İstanbul: Gelenek Yayınevi, 1990, s.95

1964 Kurultayında kabul edilen programda o dönemdeki meşruiyet sorunundan dolayı özellikle sosyalizm sözcüğü kullanılmamış, bunun yerine "toplumcu" ya da "toplumculuk" ifadeleri kullanılmıştır. Toplumcu sözcüğü yerine sosyalizm ancak 1968 yılındaki kurultayda yapılan bir değişiklikle programda yerini alabilmiştir. Diğer yandan TİP Tüzüğündeki 52. madde partide merkezîyetçiliği getiriyordu. Ancak bundan dolayı TİP yönetimini suçlamak doğru olmaz; çünkü Siyasi Partiler Yasası partilerin örgütlenme biçiminin merkezîyetçi bir şekilde olmasını öngörmekteydi. Ancak esas mesele bu tüzüğün uygulanma biçiminden kaynaklanıyordu. Ünsal'a göre parti içerisindeki muhalefetin artışına paralel olarak parti içerisindeki merkezîyetçilik ilkesi giderek güçlendirilecektir. Bazen bu abartı önlemler şeklinde de parti içi demokrasiyi zedeleyecektir. Örneğin partinin genel merkezinin yayımladığı genelgelerin birinde yerel düzeyde ilçe örgütlerinin birbirini ziyaret etmeleri yasaklanıyordu.⁴⁰⁴ Parti yönetiminin partiyi "koruma" gerekçesiyle de olsa bu önlemlerde zaman zaman aşırıya kaçtıkları görülmektedir. TİP'teki bölünmeden önce özellikle MDD'ci oldukları için atılan kişilerin temelde partiye karşı yönelttikleri eleştiriler parti tüzüğü çerçevesinde gerçekleşmesine rağmen ihraç edilmeleri anti-demokratik bir uygulamaydı. Ve Aybar'ın da bunda önemli bir sorumluluğu bulunmaktaydı. Ancak 1968 yılından itibaren Aybar'a karşı gelen muhaliflerin Aybar'ı demokratik olmamakla eleştirmeleri de tutarsızlıktır. Çünkü bu tasfiyeler yaşanırken özellikle Boran, Aren ve Sargın; partinin üst düzey yöneticileri olup bu tasfiyelerde bizzat rol oynamışlardır.

Ünsal'a göre MYK ve genel başkan arasındaki yetki dağılımı açıklıktan uzaktı. GYK çoğunluğu genel başkandan yana olursa MYK'nın genel başkana muhalefeti yetersiz kalmaya mahkumdu. MYK, partinin ideolojik çizgisini belirlemede pratikte etkili olabilecek hukuksal dayanaklardan yoksundur. Bu nedenle: *"...yöneticiler arasında beliren görüş ayrılıkları, aralarında bir açıklığa kavuşturulmadan bir anda partinin en üst düzeyinde bir krize kolaylıkla dönüşebilirdi."*⁴⁰⁵

Gerçekten de parti Çekoslovakya olaylarının hemen ertesinde yaşanan tartışmaların ardından bölünmeyle sonuçlanacak krize girecekti. 16 Ekim 1968 tarihinde Parti'nin Merkez Yürütme Kurulu üyelerinden Sadun Aren, Behice Boran, Nihat Sargın, Şaban Erik ve Minettullah Haydaroğlu; Mehmet Ali Aybar'ın "bilimsel sosyalizme" ve partinin belirlenmiş çizgisine aykırı düşüncelerini partinin hiç bir yetkili organından geçirmeden ortaya koyduğu ve parti üzerinde kişisel bir yönetim geliştirdiği gerekçesiyle hazırladıkları Beşli Önerge'yi partinin Merkez Yürütme Kurulu'na verirler. Bu bildirin içerisinde TİP'in belirlenmiş politik

⁴⁰⁴ Artun Ünsal, *Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s.219

⁴⁰⁵ Artun Ünsal, *Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s.223

hattı şu şekilde çizilmektedir: "Gerek politik, gerekse ekonomik bağımsızlığın son tahlilde sosyalizmle gerçekleşeceğine ve Türkiye'de sosyalizmin, genel sosyalist ilke ve gelişme kanunları çerçevesinde memleketimizin tarihsel şartlarına ve milli (özelliklerine) uygun, milli bağımsızlığına kıskançlıkla bağlı ve aşağıdan yukarı demokratik bir yoldan, yani örgütlenmiş emekçi sınıfların elbirliği, bilinçli, cesur çabasıyla gerçekleşeceğine, olan inancını yeniden teyid eder."⁴⁰⁶ Burada dikkati çeken nokta şudur: Eğer Beşli Önerge'yi verenlerin ideolojik çizgisi buysa, Aybar'ın söylem ve demeçleri dikkatli bir şekilde gözden geçirilirse burada açıklanan ilkelerle Aybar'ın ifade ettiği görüşlerin çatışmadığı görülecektir. Özellikle milli bağımsızlığa kıskançlıkla bağlı olmak ilkesini Aybar her platformda ısrarla savunmaktaydı.

Aybar bu önergeyi partiye ve kendisine karşı yapılan bir komplo olarak değerlendirir. Bunun üzerine sorunu çözmek amacıyla 26 Ekim'de Genel Yönetim Kurulu'nu toplantıya çağırır; ancak burada yapılan tartışmaların ardından da net bir sonuç çıkmaz. Sorun burada çözülemeyince 9-12 Kasım tarihinde Partinin 3. Büyük Kongresi toplanır ve Aybar bu kongreyi kazanır. Ancak Aren'in başını çektiği grupta Aybar'ın karşısında karşı bir güç olarak çıkabilecek bir konumdadır. Muhafız partililerden Şaban Erik ve Sadun Aren GYK'ya girebilirler. Sadun Aren'e göre Aybar kongrede seçim düzeyinde başarılı olmuş ancak ideolojik açıdan ise kaybetmiştir.⁴⁰⁷

Bu kongrenin en önemli özelliklerinden biri iç tartışmalara paralel olarak parti tüzüğünde yapılan bir takım değişikliklerdir. Yukarıda belirttiğimiz tüzük ve programdaki bir takım aksaklıklar bu kongrede yapılan değişikliklerle giderilmeye çalışılmıştır. Bu değişikliklerden biri partinin karakter ve amacını belirten ikinci maddede yapılan bir değişiklikle TİP'in sosyalist bir parti olarak tanımlanmasıdır. Yine parti tüzüğünün 7. maddesinde yapılan kısmi bir değişiklikle parti üyelerinin parti meselelerini sadece parti içi organlarda değil, aynı zamanda partide düzenlenecek toplantılarda da tartışabilmesi imkanı sağlanmıştır. Son olarak yapılan en önemli değişiklik, 34. maddeye ilişkindir. En çok tartışılan ve muhalif kanadın en çok itiraz ettiği 34. madde de değiştirmiştir. Hatırlanacağı üzere muhalif kanat bu madde üzerinden Aybar'ı kişisel yönetim kurmakla suçlamaktaydı. Yeni yapılan değişiklikle bundan böyle genel başkan parti adına yeni görüşler ortaya atacağı zaman mutlaka Merkez Yürütme Kurulu'nun onayını alacaktır. Bu tüzük değişikliklerinin dışında Kongrenin aldığı en önemli kararlardan biri de partiden ihraç edilmiş olan sosyalistlerin yeniden partiye dönme imkanının sağlanmasıdır.⁴⁰⁸ Ancak ilginç olan bu madde

⁴⁰⁶ "Bildiri" (Beşli Taktik), [Aybar'ın Özel Arşivi] Türkiye İşçi Partisi Merkez Yürütme Kurulu, 16-10-1968

⁴⁰⁷ Sadun Aren, *TİP Olayı (1961-1971)*, s.130

⁴⁰⁸ "Türkiye Solu İçin Yeni Dönem", *Ant*, No: 106, 7 Ocak 1969, s.9

önergesini veren Aren grubunun ihraçlarda Aybar kadar rol oynamalarına rağmen, ihraç edilenleri savunmalarıdır.

Kongrenin genel gündemine, tartışmalarına ve aldığı kararlara bakıldığında bu kongrenin parti içerisindeki çekişmenin gölgesinde geçtiğini söyleyebiliriz. Bir siyasal parti için kongre, izleyeceği politik çizginin tartışıldığı ve belirlendiği en üst siyasi organlardır. Bu nedenle TİP'in o dönemde karşılaştığı sorunların bu kongrede yeterince tartışılmaması TİP'in yaşadığı kan kaybının nedenlerinden birini göstermektedir. Örneğin kongrenin yapıldığı 1968 yılı hem Türkiye'de hem de dünyada gençlik olaylarının doruğa çıktığı bir dönemdi ve TİP'in de bu konuda pek de başarılı politikalar üretmediği ortadayken en azından bu konunun üzerinde durulması gerekirdi. Ancak böyle olmamıştır. Kongre boyunca gençlik sorunları görüşme konusu dahi olmamıştır. Gençliğin delegesi olan delegelerden Zülküf Şahin, Veysi Sarısözen ve Nabi Yağcı gençlik sorunlarının tartışılması için kongrenin Divan Başkanlığı'na altı önerge vermişler ancak bunlar kabul edilmemiştir.⁴⁰⁹

Kongre sırasında Aren partiden istifa etmeyi ve yeni bir parti kurmayı düşünmediklerini ifade etmiştir. Genel Merkez de kongre sonrasında Aren ve arkadaşlarına yönelik her hangi bir tasfiye hareketinin söz konusu olmadığını yayınladıkları bir bildiriyle açıklamıştır. Bu kararda muhtemelen şu faktörlerin rol oynadığını söyleyebiliriz: On Üçler olayından farklı olarak bu sefer parti içerisinde çok daha örgütlü olan TKP grubunu tasfiye etmesi Aybar'ın pek de gücü dahilinde değildi. Her ne kadar Aybar kongreyi kazanmışsa da partinin Genel Yönetim Kurulu'nda Aren ve arkadaşları bulunmaktaydı. Üstelik partinin Merkez Haysiyet Divanı'nın başkanı olan Cemal Hakkı Selek muhalif kanada mensuptu. Muhalif kanat Aybar karşısında kongreyi kaybetmiş ancak bir denge sağlayabilmişti. Bunu 34. madde değişikliğinde de görebilmek mümkün. Aybar yine de hukuksal olarak bakıldığında muhalifleri tasfiye edebilirdi. Ancak bu partinin resmi olarak bölünmesi demekti ve bunu tabana anlatabilmesi pek de mümkün görünmüyordu. Çünkü partinin içerisinde Aybar ya da muhalif grubu tutmayanlar, partinin bölünmesine şiddetle karşıydı. Bunu bilen muhalifler parti tabanında puan toplayabilmek için yeni bir parti kurmayacaklarını ifade etmişlerdir. Ama sonuçta parti yönetiminde baş gösteren ayrılık, TİP açısından son derece zararlı olmuş seçmen karşısında iç siyasal kavgalarla boğuşan bir parti olarak parti siyasal cazibesini kaybetmiştir. Böylesi örgütlü bir hizip karşısında genel başkanın parti içinde tutunması da pek de mümkün değildi, ve nihayetinde gelişmeler bu yönde olmuştur.

⁴⁰⁹ "Üçüncü Kurultay TİP İçin Yeni Bir Dönem Açtı", Ant, No:99, 19 Kasım 1968, s.5

Sadun Aren Aybar'ın dile getirdiği sosyalizm anlayışının parti içerisinde bölünmeye yol açtığını düşünmektedir. Aren, ilk olarak Aybar'ın "Güler yüzlü sosyalizm" anlayışını eleştirmektedirler: "1968 yaz aylarından itibaren genel başkan Aybar, sosyalizm konusunda, birçok partiliye ters gelen ve 'güler yüzlü sosyalizm', 'hürriyetçi sosyalizm' sözcüklerinde simgeleşen, yeni bir yorum getirmeye ve bunu çeşitli demeç ve konuşmalarında yoğun bir biçimde işlemeye başlamıştı." ⁴¹⁰ Aren'e göre Aybar ile yolların ayrılmasına neden olan ikinci ideolojik ayırım ise Aybar'ın "Türkiye sosyalizmine" dair olan görüşleridir: "Anlaşmazlık, esas olarak, Aybar'ın 'Türkiye'ye Özgü Sosyalizm' dediği bilinenden farklı bir sosyalizm anlayışına sahip olmasından ve bunu Partiye kabul ettirmek istemesinden kaynaklanmıştır." ⁴¹¹ Aren'in son söylediği gerekçe başka bir çelişkiyi gündeme getiriyor. Yukarıda ele aldığımız gibi Aren'in en yakınındaki Behice Boran da aynı "Türkiye'ye özgü sosyalizm" ifadesini kullanmaktadır. Eğer bundan dolayı Aren, Aybar'ı eleştiriyor ise aynı şekilde Boran'ı da eleştirmesi gerekirdi. Aren'in Aybar'ın bu bakışına getirdiği yaklaşım ise hayli ilginçtir: "Bir kere, Aybar, sorunla ilgili bütün açıklamalarında marksizmin genel ilkelerini bir bir saymakta ama sonra asıl istisnalar ve özgüllükleri ön plana çıkarmaktadır. Böylece fiili eylem alanı marksizmin kılavuzluğu dışında tutulmuş olmaktadır. İkinci olarak Aybar, marksizmin doğruluğu hakkında şüphe uyandırıcı görüşler belirtmiştir... Aybar'ın klasik marksist kitaplara karşı olan tutumu, Türkiye'ye özgü sosyalizm anlayışının doğal bir sonucudur. Çünkü bu kitaplar Türkiye için geçerli olsalardı, Türkiye'ye özgü bir sosyalizmden ve onun kitabını (a) dan (z) ye kadar yazmaktan söz edilemezdi. Aybar bu konuda daha da ileri giderek, değil sosyal bilimlerde fizik biliminde bile kesin yasalar bile olmadığını söyleyerek, marksizme (bilimsel sosyalizme) olan güveni sarsmıştır, sarsmak istemiştir... Üçüncü olarak Aybar, gene Türkiye'ye özgü sosyalizm anlayışından ötürü bunun doğal bir sonucu olarak altyapıdan çok üstyapı kurumlarına önem verilmiştir... emekçi halkın sorunlarına sadece bir üstyapı kurumlarıyla ilgili yakınlmaları açısından yaklaşırsa, bu yol insanı mutlaka sosyalizme götürmez. Aybar'ın Hürriyetçi Sosyalizm görüşü de bu bağlamda ele alınabilir. Özgürlük-demokrasi bir üstyapı kurumudur. Onu altyapıdan bağımsız olarak ele almak, hele insanlık tarihi hürriyet mücadeleleri tarihidir demek, marksizmi ve onun maddeci tarih görüşünü temelinden yadsımak demektir. Son olarak, Aybar, TİP'in geçmişteki sosyalist hareketlerle hiçbir ilgisi olmadığını, onun, 'bambaşka koşulların yarattığı bir tüzüğü, programı, sosyalizm anlayışı ile yepyeni bir parti' olduğunu söylemiştir. Oysa, bilindiği gibi,

⁴¹⁰ Sadun Aren, TİP Olayı (1961-1971), s.127

⁴¹¹ Sadun Aren, TİP Olayı (1961-1971), s.229

*geçmişteki sosyalist hareketler ve partiler hep marksist nitelikte olmuşlardır. Böylece Aybar TİP'in marksist bir parti olmadığını, bir de bu vesileyle, vurgulamış olmaktadır."*⁴¹²

Aybar kullandığı bu sosyalist söylemin parti içerisinde yaşattığı rahatsızlık aslında basit bir söylem sorunu değildi. "Hürriyetçi sosyalizm" aslında Aybar'ın sosyalist anlayışının bir süreden beri parti içerisinde daha fazla vurgulu ifade edilmesinden başka bir şey değildir. Aybar'ın "hürriyetçi sosyalizm" ibaresini kullanması başta Beşli Önerge sahiplerini rahatsız etmiştir. Boran, Aren, Erik ve diğer yöneticiler, Aybar'ı "bilimsel sosyalizm"den uzaklaşma ile suçlamaktadırlar. Bazen eleştirilerin seviyesi sağlıklı bir tartışmanın çok ötesine geçebilmektedir. Erik'in Aybar'a karşı yazdığı bir polemik yazısında kullandığı ifadeler buna örnek verilebilir: "*Aybar sosyalist davaya sırt çevirmiş bir insandır. Kişiliği, hiç bir bakımdan, sosyalist davaya liderlik edecek yapıda değildir... 'İnsan için sosyalizm' Elbette insan için sosyalizm. 'hayvan için sosyalizm' diyen var mı? Boş laf bu! Hürriyet sosyalizm'in özündedir. Sosyalizm özünde hürriyeti taşıyınca, 'hürriyetçi sosyalizm' diye laf edilemez. Edilirse, 'esaretçi sosyalizm' de var sanılır...*"⁴¹³

Burada önce şunu belirtmek gerekiyor: Aybar hep arayış içerisinde oldu, daima sorular sordu ve bu sorulara yanıtlar aramaya çalıştı. Geleneksel doktriner söylem yerine halkın anlayabileceği bir dili tercih etti. Burjuvazi, egemen sınıflar gibi söylemlerin yerine "Bey takımı" demeyi tercih etti. Sadece ekonomik bir çağrışım yerine üstyapısal bir ifade olan "horlanma" sözcüğünü kullandı. Radyo konuşmalarında Aybar, geleneksel partiler gibi vatandaş hitabını kullanmak yerine herkese kendi meslekleri ile hitap etti. Bu farklı ses, toplumda yankısını bulmakta gecikmedi. Aybar'ın dönem dönem alışılmışın dışında kullandığı siyasal terminoloji aslında onun "Türkiye'ye özgü sosyalizm" anlayışı ile uyum içerisinde. Çünkü ona göre bu topraklarda faaliyet yürüten bir sosyalist parti bu toprakların diliyle konuşmalıdır. Sosyalistler halkla ancak doğru bir iletişim kurabilirse başarıya ulaşabilirlerdi. Bu nedenle doktriner ifade etme şekillerinden özellikle kaçındı. Elbette Aybar ile Beşli Önergeciler arasında yaşanan tartışama sadece basit bir üslup ya da dil sorununu ötesindedir. Bana göre asıl mesele politika yapmaktaki farklılıktan kaynaklanıyordu. Aybar kendi sosyalizm anlayışını şu şekilde açıklamıştır: "*Türkiye'de yaşadığımızı, Türkiye'nin kendine özgü koşulları bulunduğunu ve bizi sosyalizme götürecek yolu asıl bunların çizdiğini hatırdan çıkarmamalıyız. Kitaplarda hazır reçete aramak beyhude bir çaba. Elimizde bilimsel diyalektik yöntem var; 'Somut durumun, somut tahlilini yaparak' ve 'somut durumun durmadan değiştiğini' unutmuyarak kendi yolumuzu kendimiz bulacağız. Bulmak*

⁴¹² Sadun Aren, *TİP Olayı (1961-1971)*, s.236-237

⁴¹³ Şaban Erik, "Aybar Ve Ettikleri", *Emek*, No:16, 1 Aralık 1969, s.4

zorundayız."⁴¹⁴

Ayba

r'ın kullandığı "güleryüzlü ve hürriyetçi sosyalizm" söylemlerinin gerisinde ise hümanist bir Marksizm anlayışını benimsemesi yatmaktadır.

Aybar'ın üst yapı kurumlarının önemini vurgulaması eleştirilere neden olmuştur. Boran'a göre Aybar "üst-belirlenme" gibi tartışmalı kavramlardan hareket ederek ve üst yapının bazı durumlarda, temel çelişkiyi bile ikinci dereceye indirebilecek düzeyde belirleyici olduğu iddiasını gündeme getirerek Marksizmden sapmıştır.⁴¹⁵ Tabi burada ilginç bir çelişki var: Hümanist Marksist Aybar, anti-hümanist Althusser'in "üst-belirlenme" kavramını kullanarak kendi görüşlerini savunuyor. Aybar'ın yukarıda belirttiğimiz gibi politik mesajlarında toplumun sadece ekonomik çelişkilerini değil aynı zamanda bir takım üstyapısal çelişkilerini de gündeme getirdiğini; parti içerisindeki Emek grubunun ise buna tepki gösterdiğini görüyoruz. Diğer yandan Aybar'ın Althusser'den ödünç aldığı "üst-belirlenme" kavramı karşısında; Emek grubu, Althusser'i Leninizme dayanak olarak konumlandırmaktadır. Böylece Aybar'ın hümanist Marksizm anlayışına karşı argüman geliştirilmek istenmektedir. Emek Dergisi'nde Althusser'in yazıları çevrilmekte Althusser'in Marksizm anlayışı ile Marksizm-Leninizm arasındaki bağ vurgulanmaktadır: "*Althusser, girişmiş bulunduğu 'teorik çalışma' içinde, 'Genç' ve 'Olgun' Marx arasındaki 'bütünlük' iddiasına, 'Genç' Marx'ın henüz 'marksist' sayılamayacağı iddiasıyla karşı çıkmaktadır. Bu durum, marksizm-leninizm geleneksel pozisyonlarıyla Althusser arasında bir paralellik kurulması sonucunu veriyor: Eleştirici bir paralellik.*"⁴¹⁶ Bu yazıların dolaylı hedefi Aybar'dır. Genç Marx'ın mirasını kendisine dayanak yapan hümanist Marksizmi, eleştiren Althusser'i çevirerek Emek Dergisi Aybar'ın Marksizm anlayışını eleştirmektedir.

Aybar, 9 Kasım 1968'de toplanan TİP'in Üçüncü Büyük Kongresi'nde muhaliflerinin kendine yönelik "bilimsel sosyalizmden" ayrılma suçlamasına verdiği cevabında "üst-belirlenme" kavramını şu şekilde kullanmıştır. Aybar bu konuşmasında üstyapı kurumlarının iddia edildiği gibi gölge kurumlar olmadığını, varlığını uzun müddet koruduğunu, ve altyapı kurumlarını belirlediğini belirtir: "*Toplumların çelişkileri birbirinin tıpatıp aynısı değildir. Aynı kategoride mütalea [mütalaa] edilecek toplumlarda, örneğin Batı'nın sanayileşmiş kapitalist toplumlarında bile çelişkiler farklıdır. Temel çelişki, yani sermaye-emek çelişkisi aynı nitelikte olsa bile, üstyapıya ait çelişkiler ve üstyapı ile altyapı etki-tepkisi mutlaka*

⁴¹⁴ Mehmet Ali Aybar, *Bürokratik Sosyalizme Hayır*, Ankara: TÖYKO Matbaası, 1971, s.7

⁴¹⁵ Behice Boran, "Türkiye'ye Özgü Sosyalizm", *Emek*, No:14, 3 Kasım 1969, s.13

⁴¹⁶ Kenan Somer, "Neden Althusser?", *Emek*, No: 4, 16 Haziran 1969, s.15

farklıdır. Hele geri kalmış toplumlarda bu farklar daha da belirgin bir hal almaktadır. Temel çelişki, yani sermaye-emek çelişkisi, son kertede ağır basmakla birlikte, hiçbir vakit sosyalizme geçişi tek başına tayin edemez. Üstyapı müesseseleriyle karşılıklı etki-tepki halindedir. Böylece, üstyapı müesseselerini belirlerken kendisi de onlar tarafından belirlenmekte, bir üst-belirlenme durumu meydana gelmektedir. Sosyalizme geçilebilmesi için, sermaye emek çelişkisinin had bir safhaya gelmesinin yanısıra, üstyapı müesseselerinin de genellikle aynı doğrultuda bulunması şarttır.⁴¹⁷ Aybar'ın buradaki vurgusunu iki şekilde yorumlamak mümkün: Bir yanda Aybar aslında burada Sovyetler Birliği'ndeki sosyalizm ile kendi kafasındaki sosyalizm anlayışının farklılığını belirtmektedir. Çünkü Aybar'a göre sadece bir takım ekonomik verilerle sosyalizmin kurulduğunu söyleyemeyiz. Sosyalizm aynı zamanda özgürlükçü ve demokratik bir toplum yapısını da gerektirir. "Üst-belirlenme" kavramını Aybar, aslında FKP'li Althusser'den ödünç almıştır. Türkiye'de Batı Marksizmini en yakından takip eden Birikim Dergisi'nin yazarlarından Murat Belge, Althusser'i ilk defa nasıl duyduğunu anlatırken, bu kavramı Türkiye'de ilk defa gündeme getiren kişinin Aybar olduğunu belirtmektedir: "1969 yılında, TİP üyesiiken ve TİP içindeki ünlü tartışma yürürlükteyken, eserlerini görmeden önce adımı işitmişim Althusser'in. Aybar, sınıf sorunu yerine 'hürriyet' sorununun koymanın, Türkiye'deki 'üstbelirlenmenin' gereği olduğunu söylüyordu ve ben de, bu yeni kavramı oluşturanın Althusser adında biri olduğunu öğrenmişim. Aynı günlerde Aybar, hürriyet sorununu, 'bütün yabancılaştırmalardan arınma' demek olduğunu söyledi."⁴¹⁸

Aybar'ın üst-yapısal kurumları önemseyen yorumu karşısında Boran'ın determinist Marksizm yorumu hele hele toplumsal olayları açıklamakta son derece yetersizdir.⁴¹⁹ Böylesi bir Marksizm kavrayışı dogmatik determinist bir anlayışa dayanmaktadır. Aybar'ın bu konuda da Boran ile anlaşmazlığa düştüğünü görmekteyiz. Sonra üst yapı kurumlarının önemini fark edışı Aybar'ın hem Batı Marksizmdeki tartışmaları iyi bir şekilde takip etmesine ve Althusser gibi bazı isimlerden etkilenmesine bağlayabiliriz. Ancak bunun diğer bir nedeni de Aybar'ın pratik politikadan edindiği deneyimlerdir. Aybar'ın işçici söyleme yakın durduğunu önceden vurgulamıştık. Parti tüzüğü'nün yapısından ve Aybar'ın yazı ve sözlerinden bunu çıkarmak mümkün. Ancak Aybar gittikçe bir partinin genel başkanı olarak Türkiye'de bu konudaki

⁴¹⁷ "Üçüncü Büyük Kongre'nin Işığında Türkiye İşçi Partisi", Forum, No: 351, 15 Kasım 1968, s.4 "(Vurgular bana aittir)"

⁴¹⁸ Murat Belge, "Yeniden, Çelişki Sorunu", Birikim, C.4, No:25, Mart 1977 s. 43

⁴¹⁹ Boran'ın sosyalizmin bilimselliğine dair yaptığı vurgulardan bir kaçını alıntılarla bile bunu gösterecektir: "Toplumların gelişmesinde olaylar arasında zorunlu ve genel, evrensel sebep-netice münasebetleri vardır. Bu zorunlu ve evrensel sebep-netice münasebetlerine, ilmi kanunlar denir... bütün toplumların gelişimi bir takım zorunlu sebep-netice münasebetlerine dayanır." Behice Boran, "Behice Boran İhtilafın Seyrini Açıklıyor", Ant, No:99, 19 Kasım 1968, s.10

açmazları da görecektir. TİP kurulduğu ve geliştiği dönemde tam olarak işçilerin yöneldiği bir parti olamamıştır. Partinin bizzat sendikacılar tarafından kurulması da bu gerçeği değiştirmez. TİP'i kuran sendikacılar "özenle" sendikal çalışmalarını ve parti çalışmalarını birbirinden keskin bir şekilde ayırmışlardır. TİP fabrikalarda özel örgütlenme faaliyetleri de bildiğimiz kadarıyla sistemli bir şekilde yürütmemiştir. TİP'in işçilerin ağırlıkta olduğu bir parti olamamasını, Türkiye'de kapitalizmin yeterince gelişmemesine de bağlamak pek mümkün görünmüyor.

TİP esas olarak bir yanda sendikacıların, bir yanda sosyalist aydınların diğer yandan da Kürt kökenli üyelerden oluşan üçlü bir sosyolojik yapı arz etmiştir. Aldığı oylar da bu sosyal yapıya göre şekillenmiştir. TİP'in seçimlerde Alevi ve Kürt kökenli yurttaşlardan da hatırı sayılır bir oy aldığını söyleyebiliriz.⁴²⁰ Bu durum elbette sadece sınıfsal yani emek-sermaye çelişkisiyle açıklanamayacak bir durumdur. Bu kesimlerden insanların TİP'e yönelmesi yüzyılların getirdiği üstyapısal sorunlardan kaynaklanmaktaydı. Gerek Osmanlı döneminde gerekse de sonrasında siyasal iktidarlar tarafından dışlandıklarına inanan bu sosyal kesimler, TİP gibi muhalif bir partiye yönelmişlerdi. Burada Marksizmin klasik emek-sermaye çelişkisinin yanında üstyapısal bir takım özelliklerin de etkili olduğunu Aybar o yıllarda fark edecektir. Bu durum Aybar'ın işçi sınıfı öncülüğünden geri adım atmadan üstyapısal kurumların siyasetteki belirleyiciliğine ağırlık tanıyan bir sosyalizm anlayışına yönelmesine yol açmış olabilir. Aybar'ın üst-yapı kurumlarının önemini vurgulaması onun "Türkiye'nin kendine özgü sosyalizm" anlayışından bağımsız değildir. Çünkü Aybar'a göre hiçbir ülkenin çelişkileri birbirinin benzeri değildir. Temel emek sermaye çelişkisi evrensel olmakla birlikte; özellikle üst-yapısal çelişkiler ülkelere göre değişiklik arz eder. Temel çelişkiyi mutlaka tarihi dediğimiz ikinci derece çelişkiler etkiler. Üstyapı çelişkileri ile temel çelişki etki-tepki ilişkisi içerisinde sürekli birbirini etkiler. Bir bakıma temel çelişki de "üst-belirlenmiş" duruma gelir. İşte her ülkenin sosyalistleri kendi ülkelerinin bu özelliklerini dikkate almak zorundadır. Bizim üst-yapısal çelişkilerimizin başlıcaları şunlardan kaynaklanır: Osmanlı Devleti, toprak rejimine ve toprakta özel mülkiyetin olmadığı bir üretim biçimine sahipti. Bürokrat sınıfı yüzlerce yıldan beri ülkede hakim sınıf konumunda olmuştur. Ayrıca Türkiye'de ayrı mezheplere ve ayrı anadillere sahip yurttaşların olması da diğer önemli üstyapısal sorunlarımızdandır.⁴²¹ Sosyalizmin kitleler içerisinde nasıl yankı bulabileceğini

⁴²⁰ Bu konuda çok detaylı bir araştırma olmamakla birlikte TİP'in 1965 ve 1969 seçimlerinde Türkiye ortalamasının üzerinde oy aldığı iller arasında Diyarbakır, Kars, Tunceli, Ağrı, Tokat, Adıyaman ve Hatay'ın olması bu kanıtımızı güçlendirir niteliktedir. Artun Ünsal, *Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s.444

⁴²¹ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 3*, İstanbul: BDS Yayınları, 1988, s.197-198-199

düşünen Aybar üstyapısal çelişkileri de dikkate alarak politika yapılması gerektiğine inanıyordu.

Aren'in Aybar'a yönelik getirdiği eleştirilerde bir çelişki hemen göze çarpıyor: 1993'te yani artık ortada Sovyetler Birliği gibi bir devletin kalmadığı bir dönemde yazdığı kitapta Aren, bir taraftan Aybar'ın bürokratik ve özgürlükçü olmayan sosyalizmi ifade eden "güler yüzlü sosyalizm" anlayışını eleştirmekte ve Aybar'ı Marksizm'den "sapmak"la suçlamaktaydı. Aynı Aren diğer taraftan ise yaşadığı dönemde Sovyetler Birliği'ndeki çöküşü değerlendirirken ise :*"1990'ların başlarında Sovyetler Birliği de çökünce, modelin ikinci kısmının da yani sınıfsız, sömürsüz, barışçı ve özgür bir toplumun (sosyalizmin) gerçekleştirilememiş olduğu da açıkça ortaya çıktı."* ⁴²² diyebilmektedir. Ancak işin ilginç tarafı Aybar'ı sekter bir şekilde değerlendirirken ve Sovyetler Birliği'ni değerlendirirken yaptığı tespitlerin birbiriyle olan çelişkisini fark etmemektedir. Çünkü Aybar, Aren'in 1990'ların ortalarına yıkılan Sovyetlerin ardından yaptığı değerlendirmeyi 1960'larda yapmaktaydı. Aybar, daha 1960'lı yıllarda yaşanan sosyalizm örneklerini (sadece Sovyetler Birliği'ni de kastetmiyor.) bürokrasinin egemenliğinde, özgürlüğün göz ardı edildiği ve sosyalizmin ideallerinin yaşatılmadığı ülkeler olarak değerlendiriyordu. Bundan dolayı bu örneklerin Türkiye'deki sosyalistler için birer model oluşturamayacağını belirtiyordu. Aybar bu görüşleri savunduğu için Marksizmden sapmakla suçlandı. Eğer Aren soğukkanlı bir şekilde Aybar'ı ve TİP deneyimini değerlendirip, Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri de bu tartışmaların içerisine oturtabilseydi bu çelişkiyi her halde fark edecekti.

Üçüncü Kongrenin ardından Aybar'a yönelik muhalefet yeniden harekete geçmiş; yeni bir kongre toplayabilmek için delegelerden imza almak için parti teşkilatını dolaşmışlardır. Dokuz tane TİP'li milletvekilinin girişimiyle yeniden büyük kongre toplanmıştır. Kongrenin amacı parti içerisindeki iç huzursuzluğu bir çözüme bağlamaktır. 28-29 Aralık tarihinde toplanan bu kongrede Aybar kazanmış, ancak muhalefet ise GYK'ya 11 kişiyi sokabilmiştir. Bu 11 kişi arasında Minettullah Haydaroğlu'nun dışında Beşli Önergeyi veren herkes girebilmiştir. Ayrıca bu grubun dışında MDD grubu da kongrede ayrı listeye seçime girmiştir.

Böylece parti fiili olarak Emek grubu, Bağımsız Ant çevresi, MDD'ciler ve Aybar yanlıları olmak üzere dört gruba bölünmüştü. Oluşan bu dört hizbin kimi telkinlere rağmen

⁴²² Sadun Aren, *TİP Olayı (1961-1971)*, İstanbul: Cem Yay., 1993, s.249

sağlıklı bir şekilde bir arada yaşaması ise mümkün değildir.⁴²³ Yaşanan bu bölünme ve parti içerisindeki iç çatışmalar seçimlere de yansımış ve partinin gerilemesine neden olmuştur. 1969 genel seçimlerinde TİP 1965 yılındaki seçimlerde aldığı %3'ten %2.5'e düşürmüştür. Bu düşüşün dışsal ve içsel nedenleri elbette vardı. Dışsal nedenleri arasında Aybar'ın da işaret ettiği iki neden önemlidir. Bunlardan birincisi AP'nin seçim kanunu değiştirmesi böylece TİP'in meclise girişinin engellemek istemesidir. İkincisi ise CHP'nin "ortanın solu" söylemini geliştirmesidir. TİP'in dış politika ve temel sınıfsal görüşleri hariç TİP'in politikalarını benimser gözükse CHP, bu politik manevra ile TİP'in önünü kesmiştir. Aybar'a göre eski ve güçlü bir teşkilata sahip olan CHP, halkta bu fikirlerin kısa zamanda ve kolayca gerçekleşebileceği kanısı uyandırmak istemiştir.⁴²⁴ Elbette Aybar'ın yaptığı bu tespitler doğrudur. Ancak TİP'in yaşadığı gerilemenin ya da beklentileri karşılayamamasının bir de partinin içinden kaynaklandığını unutmamak gerekiyor. Partinin fiilen dört kanada bölünmüş olması ve bu dört kanadın birbiri ile çekiştiği bir parti görüntüsü elbette seçmene pek de cazip gelmeyecekti. Sola sempati duyabilecek ama daha çok istikrara ve güce eğilimli ortalama bir seçmen için "ortanın solu" yeni bir seçenek oluşturabilmekteydi. Parti içindeki muhalifler kendilerine yöneltilen partinin birliğini bozdukları için seçimden başarısız olunduğu iddiası karşısında, seçim yenilgisinden dolayı hiç bir sorumluluk almayarak Aybar'ı suçlamışlardır: "*...son seçim yenilgisinin temel nedeni Partinin sosyalist niteliğini yitirmiş olmasıdır. Diğer taraftan, bilindiği gibi, parti içindeki ihtilafın nedeni de budur. O halde, ihtilafın seçimlerden evvel açığa çıkmasıyla, seçimlere kadar ertelenmesi arasında önemli bir fark olmaması gerekir. Çünkü seçmenlerin büyük çoğunluğu, partinin sosyalizmden ayrıldığını teorik planda değil, fakat bunun uygulamadaki yansımalarından sezinlemiş ve anlamıştır. Bundan dolayı seçmenin Partiye olan itimatsızlığı Parti içi ihtilafın açığa vurulmasından bağımsız olarak gelişmiştir. Kaldığı, seçmenlerin çok büyük bir kısmının parti içi ihtilafı yakından takip ettikleri ve partiyi özdeşleştirdikleri genel başkan yerinde durduğuna göre, bu ihtilafa önem verdikleri de iddia edilemez. Buna karşılık, ihtilafın mevcudiyeti, partinin tekrar sosyalist niteliğine kavuşturulması ihtimalini açık tuttuğundan, bilinçli ve ısrarlı sosyalist oyların da partiden kopmasını önlediği söylenebilir.*"⁴²⁵

TİP'in taşıyıcısı olabilecek üniversite gençliği ise partiden giderek uzaklaşmaktaydı. MDD'nin söylemleri sokak hareketlerin ciddi olarak yaşandığı bir dönemde gençliğe daha cazip gelmekteydi. Bunun farkında olan MDD'ciler TİP'i pasifsizlikle itham etmiş ve Aybar'ı

⁴²³ Abidin Nesimi, bu bölümler sırasında Aybar'a gönderdiği mektupta sosyalist birliğin sağlanması için genel başkanlık yerine hiziplerin kuvvetleri ile orantılı temsil edildiği bir genel başkanlık divanı önerisi getirmiştir. Abidin Nesimi, *Sosyalistlere Açık Mektup*, İstanbul: Geçit Matbaası, 1969. s.69

⁴²⁴ Mehmet Ali Aybar, "Kaybeden TİP Değildir!", *Forum*, No:373, 15 Ekim 1969, s.2

⁴²⁵ Aren, Sadun. "Seçim Yenilgisi Ve Ötesi" *Emek*, No:13, 20 Ekim 1969, s.2

141. ve 142. maddelerin gölgesinde icazetli sosyalist eylemin ortaya çıkardığı bir politikacı tipi olarak tanımlamıştır.⁴²⁶ 1965 milletvekili seçimlerinde 15 milletvekili çıkartan TİP 1969 seçimlerinde sadece 2 milletvekili çıkarabilmişti. Aybar'ın "Başa güreşeceğiz" söylemi böylece pratikte boşa çıkmış olmaktadır. 1969 genel seçimlerinden sonra yapılan ilk GYK toplantısında Aybar TİP Genel Başkanlığı'ndan istifa eder. Aybar'ın yerine seçilen Mehmet Ali Aslan da muhaliflerin yanında yer alınca ardından gelen Şaban Yıldız döneminde GYK ve MYK'da çoğunluğu sağlayan geçiren Emek grubu partiyi ele geçirmiş; Aybar ise bu politik mücadeleyi kesin olarak kaybetmiştir. Boran'a göre Aybar'dan sonra TİP'te "*TİP bilimsel sosyalist çizgisine oturmuş*"... "*parti saptırmalardan*" kurtarılmıştır.⁴²⁷

Aybar Dördüncü Kongre'den sonra 1971 yılında partinin GYK'sına mektup göndermiş bu mektupta partinin izlediği politikalara yönelik eleştiride bulunmuştur. Yeni yönetimin "dar kadro ve profesyonel kadro" uygulamasına gidişini, parti memurluğu mekanizmasını yani parti içerisinde bürokrasiyi doğuracağını ve sosyalist demokrasiyi zaafa uğratacağını belirterek eleştirmiştir.⁴²⁸ Ancak parti yönetimi Aybar'ın bu eleştirileri karşısında Aybar'ın Merkez Disiplin Kurulu'na sevk edilmesi kararını almıştır. Parti yönetimi basın bülteninde Aybar'a yönelik suçlamalar ileri sürmüştür: Parti birlik ve bütünlüğünü bozarak 1969 seçimlerinde partinin yenilgiye uğramasına yol açmak, kişisel yönetim kurma hevesi, kendi görüşüne yakın insanlara Bağımsız Türkiye Sosyalistleri Birliği'ni kurdurarak parti çizgisinin dışına çıkmak, partiye aidatını ödememek gibi...vb. Ancak basın bülteninde Aybar'a yönelik çok ağır suçlamalar da bulunmaktadır: "*Partiye karşı baskıların arttığı bugünlerde, bir de kendisi Partiye yüklenerek, sürdürüldüğü jurnalcılığı bir kere daha perçinleyerek, burjuvazinin Partiyi çökertme gayretlerine yardımcı olmak da, Aybar'ın hesapları içindedir.*"⁴²⁹ Aybar, bu eleştirilere cevap vererek⁴³⁰ 14 Şubat 1971 tarihinde Türkiye İşçi Partisi'nden istifa eder.

Aybar'ın istifasının ardından Genel Yönetim Kurulu toplanır ve genel başkanlığa Şaban Yıldız seçilir. Tartışmalı geçen Üçüncü Kongre'den sonra Aybar'ın itirazı ve Beşli Önerge'yi veren gruba yakın olan Şaban Yıldız'ın genel başkanlığa seçilişinin ardından partinin Dördüncü Kongresi'nde parti içerisinde Aybar yanlıları ile MDD'ciler yenilgiye uğratılmış Aren, Boran ve Sargın üçlüsünün öncülük ettiği çizgi TİP'e egemen olmuştu.

⁴²⁶ "İcazetli 'Sosyalizm' İflas Etmiştir!", *Türk Solu*, No: 53, 19 Kasım 1968, s.1

⁴²⁷ Uğur Mumcu, *Bir Uzun Yürüyüş*, s.62

⁴²⁸ Mehmet Ali Aybar, *Bürokratik Sosyalizme Hayır*, s.6

⁴²⁹ Mehmet Ali Aybar, *Bürokratik Sosyalizme Hayır*, s.11

⁴³⁰ Aybar, parti yönetiminin kendi hakkındaki bu suçlamaların asılsız olduğunu tek tek ifade etmiş ve partinin eleştiriler karşısındaki tahammülsüzlüğü karşısında ise "*Bürokrat sosyalistlere en masum eleştiriyi bile yöneltseniz, derhal sizi Burjuvazi ile işbirliği yapmakla suçlarlar*" diyerek tepkisini göstermiştir. Mehmet Ali Aybar, *Bürokratik Sosyalizme Hayır*, s.15

Hemen akabinde ise Behice Boran, TİP'in genel başkanlığına seçilir. Behice Boran'ın TİP'in Genel Başkanlığı'na seçildiği dönem parti içindeki kaosa ek olarak ülkede siyasal şiddetin de tırmanışa geçtiği ve askeri darbenin geliyorum dediği bir dönemdir. 12 Mart Darbesi'nden sonra bir süre daha siyasal hayatına devam eden TİP, Anayasa Mahkemesi tarafından partinin Dördüncü Büyük Kongresi'nde "Doğu Sorunu" adı altında alınan bir kararı gerekçe gösterilerek Siyasi Partiler Yasası'nın 89. maddesinin 1. fıkrası olan "*Siyasi Partiler, Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli ve kültür farklılıklarına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler*" maddesine dayalı olarak kapatılır.⁴³¹

Sonuç olarak TİP, Türkiye solunun tarihinde halen yakalanamayan özgün ve bağımsız evresini simgeler. TİP özgün bir deneyimdir. Hem ideolojik açıdan ileri sürdüğü gerekçeler, hem de politik alanda yarattığı birikimlerle. Daha öncesinde Meclise girebilmiş tek sosyalist parti deneyimi yokken TİP bir ilki başarmıştır. Kısa sürede olumsuz koşullara rağmen kök salmış, politikaları ile gündem belirleyen bir parti haline gelmiştir. Üstelik solun içerisinde "gelenek" yaratabilmiş, okul işlevi görebilmiş tek siyasal örgüt TİP'ti. Elbette böylesi bir partiyi genel başkan Aybar'dan bağımsız düşünebilmek mümkün değil. Çünkü Aybar'ın genel başkanlıktan çekilmesinin ve ikinci defa kurulmasının ardından TİP, daha önceki özelliklerini kaybetmiştir. Aybar'ın genel başkanı olduğu TİP ile sonra kurulan TİP arasında sadece bir isim benzerliği vardı. Bu nedenle bu özgün deneyin baş mimarı Aybar'dır.

4.3. Sosyal Demokrasi ve Leninizm Arasında Marksist Bir Parti: TİP

Aybar'ın Genel Başkanlık yaptığı dönemdeki TİP'in siyasal kimliğinin yukarıda verdiğimiz tartışmaların ışığında son bir değerlendirmeye ihtiyacı var. TİP'in siyasal sahneden çekilişinin ardından siyasal kimliğine dair yapılan tartışmalar da böylesi bir değerlendirmeyi gerekli kılıyor. Partinin yönetici kadrolarından Sadun Aren'in yıllar sonra TİP'i 1961 koşullarında sosyal "*demokrat işlev gören bir parti*" olarak değerlendirmesi bu bağlamda tartışılmalıdır.⁴³² TİP'in dışarıdan değerlendirmelerinde de benzer tespitleri görmek mümkün: "*TİP, gerek bütün sosyal ve ekonomik hedefler gerekse siyasi mücadele biçimi olarak yalnızca parlamentarizme ağırlık veren örgütlenme ve etkinlik yolu bakımından, Avrupa sosyal demokrat partilerinin bir izdüşümünden başka değildi. Sosyalizm denilince, 1961 Anayasası'nın 'tam ve eksiksiz olarak uygulanması'nın yeteceğini düşünüyordu ve propaganda ediyordu.*"⁴³³

⁴³¹ Sadun Aren, *TİP Olayı (1961-1971)*, s.70

⁴³² Aktaran Mehmet Ali Aybar, "TİP Marksist Bir Partiydi", *Yeni Gündem*, No:44, 4-10 Ocak 1987, s.38

⁴³³ İlhan Akdere-Zeynep Karadeniz, *Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi:1908-1980 cilt1*, s. 267

Bu değerlendirmeleri tartışabilmek için her Şeyden önce sosyal demokrasi ifadesinden ne anlaşılması gerektiği konusunda uzlaşmak gerekiyor. nk Türkiye'de sosyal demokrat olarak adlandırılan siyasi partilerin ya da geleneklerin Batılı anlamda sosyal demokrasi ile ciddi ayrımları bulunmakta. Örneğin sosyal demokrat olarak nitelenen CHP'nin Batı'daki sosyal demokrat partilerinden siyasal gelenek açısından hayli farklı olduğu tartışma götürmez. Sanırım bunda Aybar'ın Türkiye'ye ilişkin bürokrasi sınıfı değerlendirmesinin büyük bir rolü var. nk Aybar ortanın solu ile CHP'nin "halka yöneldiği" dönemde bile sosyal demokrat bir parti olarak değil; bürokrasinin bir partisi olarak değerlendirmektedir: "*Türkiye kapitalizmden sosyalizme geçmedikçe, sosyalizme geçirilme yoluna oturtulmadıka düzen değişmez. Kapitalist düzenin yaraları ancak böyle tamir edilebilir. Başka türlü tamir yolu yoktur. İkinci fark. Biz düzen değişikliği derken, emekçi halk kitlelerinin, yani Türk işçi sınıfının demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakalarının, anayasanın kendilerine tanıdığı haklara sahip çıkararak, bilinçlenerek devlete ağırlıklarını koymalarını ve bu ağırlıkla kapitalist düzenden sosyalizme geçilmesini kastediyoruz. Halbuki CHP yle zannediyorum ki bunu kastetmiyor. CHP Osmanlı devletinden beri denenmiş bir sınıfın, bizlerin bürokrat dediğimiz bir sınıfın yeniden iktidarı ele geçirmesini ve memleket hayırına bildiği reformları yapmasını kastediyor. Çok mühim bir fark.*"⁴³⁴

O zaman İkinci Enternasyonal sonrasında Marksist gelenek içerisindeki ayrışmanın sonucunda ortaya çıkan sosyal demokrasinin belirleyici özelliklerini saptayarak; TİP'in sosyal demokrat olup olmadığını tartışmak daha sağlıklı olacaktır. Gerassimos Moschonas, İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyal demokrasinin ayırt edici özellikleri olarak dört ilkedden bahseder: "*İkinci Dünya Savaşı'nın ardından sosyal demokrat partiler radikalliği trpleyici programatik ve doktriner bir süreci başarılı bir Şekilde yürütüp kendilerini 'bütün halkın' partileri olarak sunabildiler... Takip eden savaş sonrası dönemde, sosyal demokrasi, Avrupalı sosyalist partilerin çoğu gibi yeni bir doktrini ve pratiği takip ederek şu özellikleri benimsemişlerdir: a) İktidarı elde etmek için Şiddetin kullanılmasını reddetmek. b) Sosyalizm tanımının toplumsal bir ideal olarak parlamenter demokrasiden ayrılmazlığı ilkesinin benimsenmesi. c) Sosyalizmin temel ilkesi olarak üretim kamulaştırılması ilkesinin reddi. d) Uzun bir geçmişe dayanan toptan komünizm karşıtlığı. Fakat Şimdi bu karşıtlığın 'Sovyet yayılmacılığı' tehdidine karşı Kuzey Atlantik Paktı'nın (NATO) fiili bir Şekilde kayıtsız Şartsız desteklenmesi biçimini alması.*"⁴³⁵

⁴³⁴ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 3*, İstanbul: BDS Yayınları, 1988, s.192

⁴³⁵ Gerassimos Moschonas, *In The Name Of Social Democracy: Great Transformation, 1945 To The Present*, New York: Verso, 2002, s.21

Bu özellikleri dikkatli bir şekilde okuduktan sonra Aybar'ın başında olduğu dönemde TİP'i sosyal demokrat partilere benzeten yaklaşımları daha iyi değerlendirebileceğiz. Aybar dönemindeki TİP'i tahlil ettiğimizde ilk iki özelliğin Aybar tarafından da savunulduğunu biliyoruz. Aybar sosyalizme geçişte darbe ya da şiddete dayanan yöntemleri reddetmiş ve sosyalizm ile demokrasi arasında ayrılmaz bir bağ olduğunu savunmuştur. Ancak diğer yandan TİP'in ekonomik programının kamulaştırmaya dayandığını ve bağımsızlık ilkesinden yola çıkarak gerek Sovyetler Birliği'ne gerekse de NATO gibi "emperyalist" olarak nitelediği kurumlara şiddetle karşı çıktığını biliyoruz. Üstelik Aybar Sovyetlere yönelik eleştirilerini komünizm karşıtlığı üzerinden yapmamıştır. Aybar'ın karşı olduğu bürokratik sapmaya uğramış ve sosyalist demokrasinin işletilemediği rejimlerdir. Aybar'ın neye karşı olduğunu ve nasıl bir Marksizmi savunduğunu şöyle anlatır: "*TİP, tüzüğü, programı, politikası ve eylemleri ile tarihimize malolmuş, 'adı var kendisi yok' sosyalist partilere benzemeyen, gerçekten yaşayan ilk Marksist partimizdi. Leninist değildi, 'profesyonel devrimci öncüler partisi' değildi TİP. İşçileri, emekçileri söz ve karar sahibi etmeyi amaçlayan ve bunu öncelikle parti içinde gerçekleştiren bir partiydi.*"⁴³⁶ Bu nedenle Aybar'ın genel başkanlığını yaptığı 1968'e kadar olan dönemde TİP'in sosyal demokrat partilerinden çok demokratik sosyalist/Marksist bir parti olarak tanımlamak daha doğru olur. TİP'in siyasal karakterine dair en gerçeğe yakın değerlendirmeyi Murat Belge yapmıştır: "*TİP dünya üstüne [üstünde] çok fazla örneğine rastlanmayan bir partiydi: örneğin, 'sosyal demokrat' bir işlevi kesinlikle reddediyordu; üyelerinin bir kısmı, etkili üyelerinin önemli bir çoğunluğu genel olarak Marksist'ti; ama Komintern geleneğinden gelen bir Komünist Parti gibi de değildi (nitekim, Türkiye'nin o gelenekten gelen TKP'sinden kesinlikle ayırdı). TİP varolan yasaları kabullenirken varolan yasaların da kendisini kabul etmesini bekliyordu. Bunun için, legaliteye göre belirlenmiş yapısının yanına, 'altına' v.b. illegal başka bir yapı, (örneğin hücre sistemi türünden), korunmaya yönelik değişik örgütlenmeler ekledi. Batıdaki sol örgütlerle kıyasladığımızda TİP'in bu örgütlenmesiyle Komünistlerden çok sosyal-demokratlara, ideolojisiyle de sosyal-demokratlardan çok Komünistlere yaklaştığını söyleyebiliriz. Bütün bunların, Leninist olmayan bir Marksizm'den kaynaklandığı da söylenebilir: o dönemde bu tutum fazla alışılmış bir durum değildi, çünkü sosyal-demokrasi Marksizm'den de adamakıllı uzaklaşmıştı ve Marksizm ancak Komünist Partilerde, ama Leninizm'le birleşmiş olarak yaşıyordu.*"⁴³⁷ TİP'i siyasal tarihimizde özgün kılan bu özelliğidir. Bu özelliği TİP'i sadece Türkiye'de değil aynı zamanda Avrupa'daki siyasal partiler içerisinde de özgün bir yere oturtur.

⁴³⁶ Mehmet Ali Aybar, "TİP Marksist Bir Partiydi", *Yeni Gündem*, No:44, 4-10 Ocak 1987, s.39

⁴³⁷ Murat Belge, *Sosyalizm Türkiye ve Gelecek*, İstanbul: Birikim Yay., 1989, s.38

4.3.1. TİP Sonrasında Aybar'ın Siyasal Doğrultusu

Aybar TİP'ten istifa ettikten sonra kısa bir süre sonra TİP kapatılmıştı. 12 Mart Darbesi'nin yaşattığı travma atlatılır atlatılmaz sol içerisinde yeniden bir canlanma dönemi başlayacaktır. Aybar parti içerisindeki ihtilaflar daha devam ettiği süreçte Forum Dergisi'nde görüşlerini daha derli toplu bir şekilde ele almaya başladı. "Hürriyetçi sosyalizm" ve "Güler yüzlü sosyalizm" diye ifade ettiği görüşlerini daha derinlemesine ortaya koymaya başladı. Bu nedenle bu dergideki yazıları oldukça önemlidir. İstifa ettiği 1971 yılından Sosyalist Parti'nin kurulduğu 1975 yılına kadar geçen senede Aybar aktif politikadan kopmadı. Beraberinde hareket ettiği sosyalistlerle birlikte bir parti kurma girişimi için uygun koşulların oluşmasını bekledi. Bu dört yıllık süreçte yaşanan hızlı politik gelişmeler sosyalist hareketi de biçimlendirmekteydi. Darbenin etkisi atlatılır atlatılmaz sosyalist hareket yine canlanmaya başlamıştır. Ancak bu sefer önemli farklılıklar vardır. Her şeyden önce 1970'lerin politik atmosferi 1960'ların politik atmosferinden bir hayli farklıdır. 1970'lerde sol daha hızlı bölünüyordu. Daha da önemlisi 1960'larda TİP gibi solu toparlayacak bir partinin, bu bölünmüşlük içerisinde çıkması oldukça zordu. 1970'lerde diğer önemli bir gelişme de Avrupa'da, Avrupa komünizmi akımının gelişmesi ile yaşanıyor. Avrupa komünizmi bu yıllarda en parlak dönemini yaşıyordu. Aybar bu gelişmeleri yakından takip ediyordu. Bunu yazılarında ele aldığı konulara bakarak söyleyebilmek mümkün. Bu dört yıllık ara aynı zamanda Aybar'ın Leninist olmayan Marksizm anlayışını çeşitli dergilerdeki yazıları ile açıklığa kavuşturduğu yıllardır. Sosyalist Devrim Partisi'nden itibaren ise Aybar Leninist olmayan Marksizm görüşüne somut bir siyasal biçim vermişti. Biraz önce belirttiğimiz gibi 1970-75 yılları arasında özellikle Forum, Olay gibi dergilerde yazdığı yazılarda Marksizmin teorik sorunları üzerinde (bürokrasi, sosyalist devletlerdeki uygulamalar, hümanizm ve Marksizm, Leninizm, proletarya diktatörlüğü vb.) yetkinleşen bir Aybar ile karşı karşıyayız. TİP'ten daha istifa ermediği dönemde Forum Dergisi'nde yazdığı konular aynı zamanda Ortodoks Marksizm ile hesaplaştığı konulardır. Aybar'ın henüz Lenin'e eleştirel yaklaştığı ama Lenin'i farklı şekilde değerlendirdiği bir yazısında ilginç bir tespit bulunur: "*Lenin, gerek ihtilalci eylemi, gerekse bu eylemin teorik dayanaklarını ortaya koyuşu ile dialektiğin, 'somut durumun, somut tahlili'nde kullanılan bir yöntem olduğunu ispatlamıştır. Lenin, marksizmi donmuş bir doktrin olarak görmedi. Marksizmin esprisini kavradı. İkinci Enternasyonalin mekanik düşünceli liderleriyle 'somut durumu' göremiyen menşeviklerle kavgası buradaydı.*"⁴³⁸ Bu tespit birinci bölümde ifade ettiğimiz "revizyonizm" görüşüne yakındır. Marksizmin değişen ve değişen koşullara uyarlayan tüm Marksistlerin aslında

⁴³⁸ Mehmet Ali Aybar, "100 Yıl Sonra Lenin", Forum, No:379, 28 Nisan 1970, s.5

"revizyonist" olarak adlandırılmasında bir sakınca yoktur. Aybar da bu değişimci çizgiyi temsil ettiğini bu satırlarıyla aslında çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Aybar'ın somut durumun somut analizini yapmayı öneren değişime dayalı düşünce sistemi bu şekilde işleyerek ileriki yıllarda Leninizmi de açık bir şekilde sorgulayacaktır. İlk başlarda sosyalist devletlerdeki bunalımı Stalin'in uygulamaları ile açıklamaya çalışan Aybar daha da temele inerek Lenin'i de eleştirmeye başlayacaktır. Aybar'ın bu düşünceleri SDP'de ete kemiğe bürünecektir. TİP'ten sonra Aybar'ın öncülüğünde 1975 yılında kurulan Sosyalist Parti daha sonra Sosyalist Devrim Partisi adını almış, 12 Eylül Darbesi'ne kadar olan dönemde faaliyetlerini yürütmeye devam etmiştir. Bu parti Türk siyasal yaşamında TİP'te olduğu gibi çok önemli bir rol oynamamış olsa da Aybar'ın görüşlerini ve politik çizgisini, demokratik sosyalist düşünceyi yansıtmaması açısından önemlidir.

4.3.2. Sosyalist Devrim Partisi Deneyimi

SDP'nin kuruluş tarihi 1975, Türkiye'deki sol akımlar için yeni bir dönemdir. 12 Mart Darbesi'nin olumsuz etkisini çabuk bir şekilde atlatan ve hızla güçlenen sol hareket daha değişik bir sorunla karşı karşıyaydı. 1960'lar solun aydınlanma dönemi değildi. 27 Mayıs sonrasında Marksist klasikler durmadan çevriliyor, klüpler, öğrenci dernekleri ve sendikalar peş peşe açılıyordu. TİP'in mecliste elde ettiği başarılar, iyimser bir havanın oluşmasını sağlamaktaydı. Üstelik sol çok parçalı değildi, bu da solun kendi gerçek gücünün üstünde bir etki yaratabilmesini sağlamaktaydı. 1970'lerin ortalarından itibaren bu tablo değişmeye başladı. 1968 sonrası TİP'te meydana gelen bölünmenin ardından sol hareket 1970'lerde kendi içerisinde büyük bir parçalanma yaşamıştı. Daha da önemlisi sağlıklı bir teorik üretimin olmaması sonucunda belli merkezleri izleyen şabloncu, sekte anlayışlar, akılcı ve üretken politikalar izlemekten uzaktı. Bunun sonucunda kısır döngü içerisinde çıkamayan, yapay gündemler içerisinde enerjisini tüketen çok parçalı sol hareket, büyük bir bunalıma doğru sürüklenmişti. 1975'ten sonra yavaş yavaş artan 1978-1980 arasında ise doruk noktasına ulaşan çatışmalar, adeta bir iç savaş halini almıştır. Paramiliter güçlerin sola yönelik saldırıları da bu tabloya eklenince sol siyasi hareketler, bu durumun yarattığı kilitlenme sonucunda adeta çaresizlik içinde gündemin arkasından sürüklenir hale gelmişti. 1977 1 Mayıs, Maraş olayları ile geniş çaplı provokasyonlar düzenlenmiş, saldırı ve suikastlar yavaş yavaş politik olmayan kişileri de hedef almaya başlamıştı. Bunu sonucunda toplumun geniş kesimlerinde oluşan korku atmosferi yavaş yavaş askeri bir darbeyi meşrulaştırmak için bir gerekçe haline geldi.

Aybar TİP'ten istifa etmeden önce Aybar'a yakın arkadaşları Bağımsız Türkiye Sosyalistleri adlı bir grup oluşturmuş, Aybar'da istifa ettikten sonra bu oluşuma katılmıştır.

Ancak bu oluşumun partiye dönüşmesi için 1975 yılını beklemek gerekecektir. Bu arada Aybar ve 8 arkadaşı Mustafa Timisi'nin genel başkanlığını yürüttüğü Alevi ağırlıklı Türkiye Birlik Partisi listelerinden 1973 seçimlerine girmişlerdir. Aybar'a göre kendileri bu partinin listelerinden bağımsız adaylar olarak girmekte ve seçimin ertesinde ise bu ittifak sona erecektir.⁴³⁹ Ancak Aybar ve sekiz arkadaşından hiç biri milletvekili seçilemezler. Böylece bu girişimde başarısızlıkla sonuçlanır. Aybar'ın bu seçim ittifakı TBP'nin mezhepsel nitelikli bir parti olmasından dolayı eleştirildiğinde Aybar'ın cevabı ilginçtir: "*Politika ince ve zor bir sanattır. Hatta ideolojileri ters düşen partiler bile, seçim ittifakı yaparlar. Örneğin İtalyan Komünist Partisi, Hıristiyan-Demokratlarla ittifak yapmak için çok uğraştı. 'Birlik Partisi ile seçim ittifakı yapmak, kulvar değiştirmekmiş'. 'Hadi canım sende!'*"⁴⁴⁰

Sosyalist Parti 1975 yılında TİP'ten ayrıldıktan sonra etrafında kalan az sayıdaki arkadaşlarının da katılımıyla Aybar tarafından kuruldu. Bu parti daha sonra 1977 yılında ismini Sosyalist Devrim Partisi (SDP) olarak değiştirecektir. TİP 12 Mart Darbesi'nin ardından kapatılmış, darbenin tozu dumanı geçtikten sonra Aren ve Boran tarafından ikinci defa TİP kurulmuştu. İkinci TİP ve SDP'nin dışında TSİP (Türkiye Sosyalist İşçi Partisi), TEP (Türkiye Emek Partisi) ve TKİP (Türkiye Köylü İşçi Partisi) de politik arenada yerini almıştı. Ancak ne SDP ne de diğer yasal sol partiler sosyalistleri kendi çatıları altında toplamayı başaramamışlardır. 1960'lardaki TİP gibi sosyalistleri derleyici, toparlayıcı bir partinin olmamasının eksikliği, bu dönemde çok fazla hissedilmiştir. Bu da "ortanın solu" söylemiyle ortaya çıkan CHP'yi daha da güçlendirmiş; ancak CHP de Milliyetçi Cephe hükümetleri karşısında izlediği pasif politikalar sonucunda bu cepheye karşı bir dayanak noktası oluşturamamıştır. Bu mevcut koşullar içerisinde kurulan SDP siyasal olarak pek bir varlık gösterememiştir. 1977 genel seçimlerine SDP'nin girmesine izin verilmez ve böylece partinin TRT'den propaganda yapma hakkı elinden alınmış olur. Bunun üzerine SDP, 15 ilden bağımsız adaylar göstererek seçime katılır. SDP, 1979 yılında girdiği seçimde ise %0.7 (35548 oy) alabilmiştir.⁴⁴¹ Aybar, SDP tüzüğüne uygun olarak 1978 yılında genel başkanlıktan ayrıldı, yerine genel başkan olarak Cenan Bıçakçı seçilir.

SDP'nin tüzüğünden siyasal anlayışına ve söylemlerine kadar her noktada Aybar'ın etkisini fark etmek mümkün. SDP'nin ikinci genel başkanı Cenan Bıçakçı'nın şu sözleri bunu doğrulamaktadır: "*Sosyalizmin ülke koşullarına göre biçimleneceği; demokrasi ile sosyalizmin iç içeliği; öz yönetimin toplumsal yaşamın her alanında gerçekleşmesi gerekliliği; ülke*

⁴³⁹ Cem, İsmail. "Aybar ve Sosyalizm", *Milliyet*, 8 Eylül 1973

⁴⁴⁰ Mehmet Ali Aybar, "Cemgil'e Yanıt", *Somut*, 11 Mayıs 1984

⁴⁴¹ Barış, Ünlü. *Bir Siyasal Düşünür Olarak: Mehmet Ali Aybar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.286

bağımsızlığıyla birlikte sosyalizmin de bağımsızlığından vazgeçilemeyeceği; tepeden inme, disiplinli, dikeyine katı merkezci örgütlenmeyle sosyalizme varılamayacağı; bürokrasinin sosyalizm için büyük bir bela olduğu; sosyalizmde somut insanın kavuşması gereken mutluluklar bu düşünce sisteminin ürünleridir."⁴⁴² SDP'nin politik çizgisi aslında Aybar'ın genel başkan olduğu TİP dönemindeki çizginin geliştirilmesinin sonucudur. Uğur Cankoçak'ın dediği gibi:"Aybar TİP'te yarım kalan projelerini yeni kurduğu ve kendi elleri programını/tüzüğünü yazdığı SDP ile hayata geçirmeye çalıştı."⁴⁴³ SDP'nin bazı söylemlerinin TİP'e benzemesinin temel nedeni budur. SDP'nin özellikle vurguladığı siyasi özellikleri şunlardır: SDP, ikinci TİP, TEP, TKİP ve TSİP'ten farklı olarak sosyalizm ile demokrasinin "madalyonun iki yüzü gibi" birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu, parti içi demokratik işleyişe önem verdiğini bu nedenle Leninist parti modeline karşı olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bunun yerine ise öz-yönetim modelini önermektedir:"SDP, katı merkezçiliği, dikeyine hiyerarşiyi, tepeden inme disiplini reddeder. SDP, burjuva kökenli aydınların işçi sınıfına, emekçilere öncülük etmelerini isteyen görüşü de reddeder. İşçi sınıfının vasiye ihtiyacı yoktur. Türkiye İşçi sınıfı ergindir. SDP, öz-yönetimi sosyalizmin vazgeçilmez bir ögesi sayar. Öz-yönetim, sadece işyerlerinin yönetimine işçilerin de katılması değildir. Öz-yönetim toplumsal yaşamın tüm alanlarını kapsayan ve emekçilerin her işte söz ve karar sahibi olmaları anlamına gelen bir kavramdır."⁴⁴⁴ Aybar'ın 1978 yılında bu konudaki görüşlerini Cumhuriyet Gazetesi'nde açıklaması legal ya da illegal bir çok sol çevrenin tepkisini çekmiştir.

Aybar'ın üzerinde durduğu önemli bir noktada partinin bürokratlaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasıdır. Kalımlı yöneticilik yapısına sahip olan Leninist parti anlayışı, sosyalizme ters düşmektedir. Partinin bürokratlaşmasını önlemek için, parti yöneticilerinin üst üste seçilmemeleri ilkesi, SDP tüzüğüne Aybar'ın önerisiyle geçirilir. Aybar bu tutumunu 1986 yılında yaptığı bir röportajda şu şekilde açıklamaktadır:"Marksist olduklarını iddia eden ülkelerin durumu da ortada. Sovyetler Birliği'nde düzeltilmesi imkansız bir bürokratik sınıf olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden başlıca uğraşlarımdan biri toplumsal örgütlenme sorunu oldu ve olmaya devam ediyor...Yani sosyalizm her şeyden önce bir organizasyon meselesi. Bu piramit şeklinde değil de yatay ve iç içe geçmiş daireler şeklinde olmalı...Bu yüzden TİP'te yönetim kollarında çalışacak en az %50 kol işçisi gerekiyordu; 1975'te kurduğum Sosyalist

⁴⁴² Cenani Bıçakçı, "SDP Genel Başkanı Bıçakçı'nın 5. Kuruluş Yıldönümü Mesajı," Sosyalist Devrim, No:8, 5 Haziran 1980, s.3.

⁴⁴³ Uğur Cankoçak, "Mehmet Ali Aybar Ve Yeni Siyaset Biçimleri", Özgürleşmenin Sorunları: Mehmet Ali Aybar Sempozyumları 1997-2002, Ed. Gündüz Vassaf, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2003, s.136

⁴⁴⁴ Sosyalist Devrim Partisi Programı, Ankara: Gökteş Matbaası, 1975, s.25-26

Devrim Partisi'nde de %75 olmaları gerekiyordu. Sonuncusunda, ayrıca, tabanın zirveyi sürekli ve sıkı kontrolü için düzenli ulusal bir konferans sistemi vardı."⁴⁴⁵

Aybar, bu düşüncelerinin Sosyalist Devrim Partisi Tüzüğü'nde de hayat bulmasını sağlamıştır.⁴⁴⁶ Bu partinin tüzüğünün 75. maddesine göre: "*Genel Başkan, Genel Yönetim Kurulu üyeleri, İl ve İlçe Yönetim Kurulu üyeleri, üstüste iki kez aynı kurullara seçilemez. İkinci kez tekrar seçilebilmeleri için, aradan bir olağan parti kurultayı döneminin geçmesi gerekir.*"⁴⁴⁷ Halbuki TİP Tüzüğü'nün 15. maddesine göre: "*Aynı kimsenin üst üste Genel Başkan seçilmesi caizdir.*"⁴⁴⁸ Bu nedenle SDP programındaki bu değişiklikle kalımlı yöneticiliği engellemek ve parti içerisindeki demokrasiyi sağlamalaştırmak açısından TİP'in de önüne geçilmekteydi. Aybar'ın Leninist parti anlayışına karşı getirdiği diğer bir eleştiri de küçük burjuva aydınların partiye hakim olmaları ve işçileri "dışarıdan bilinç getirme" adı altında tahakküm altına almalarıdır. Aybar Sosyalist Devrim Partisi'nde kafa ve kol emeği sorununa çözüm olarak işçilerin parti içerisindeki ağırlıklarını tüzük olarak da güvence altına almaktır. SDP tüzüğünün 72. maddesi bunu şu şekilde sağlamayı amaçlar: "*Parti organları ve seçim listelerinde yer alanların 2/3'ü olanak varsa kol emekçilerinden oluşur. Bu oranların elde edilmesine olanak yoksa seçilenlerin yarısının kol emekçisi olmasına gayret edilir. Bu da sağlanamıyorsa kol emekçilerine öncelik verilerek bulunan adaylar arasından seçim yapılır.*" Maddenin devamında ise aydınların konumu belirtilir: "*...kafa emekçileri, özellikle sosyalist aydınlar parti organları ve seçim listelerinde 1/3 oranında yer alırlar. Oylama iki ayrı sandıkta yapılır. Merkez Yürütme Kurulunun seçimde bu oranlar aranmaz.*"⁴⁴⁹ Görüleceği üzere parti örgütlenmesinde aydınlara karşı açık bir güvensizlik hemen göze çarpıyor. Parti programında aydınlar ve işçiler sorunu şu şekilde ele alınır: "*İşçi sınıfımızın henüz açık bir politik bilince kavuşmamış olması gerekçesi ile kimse kendisini onun yerine koyma hakkına sahip olamaz. Sosyalist aydınlar işçi sınıfının yerini alamazlar. Bu sosyalizmin yadsınması olur. Bizi yeni bir aşamaya götürecek, sosyalizme geçirecek olan temel çelişki, işçi sınıfı ile burjuvazi arasındadır. Bundan dolayı, sosyalizmin taşıyıcısı da gerçekleştiricisi de işçi sınıfının kendisidir.*"⁴⁵⁰ Bunda hem Leninist parti modelinin reddedilmesinin, hem de Aybar'ın TİP içerisinde yaşamış olduğu olumsuz tecrübelerinin payı bulunduğunu söyleyebiliriz. Aybar

⁴⁴⁵ Didier Billion, "Mehmet Ali Aybar'la Söyleşi" Çev: Su Başbuğu, **Biyografya: 1961-1971 Dönemi 1**, Eds. Ayşegül Yaraman, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001, s. 75-76

⁴⁴⁶ Aybar ve arkadaşları önce 30 Mayıs 1975 yılında Sosyalist Parti'yi (SP) kurarlar. SP'nin 26 Şubat 1977'deki ilk büyük kurultayında partinin ismi Sosyalist Devrim Partisi (SDP) olarak değiştirilir.

⁴⁴⁷ **Sosyalist Devrim Partisi Tüzüğü**, Ankara: Göktaş Matbaası, tarihsiz, s.57

⁴⁴⁸ **Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü**, Ankara: Balkanoğlu Matbaası, 1969, s.10

⁴⁴⁹ **Sosyalist Devrim Partisi Tüzüğü**, Ankara: Göktaş Matbaası, 1977, s.55-56

⁴⁵⁰ **Sosyalist Devrim Partisi Programı**, Ankara: Göktaş Matbaası, 1975, s.165

TİP'in yaşadığı bunalımın baş nedenlerinden biri olarak aydınların partiyi hakimiyetleri altına almasını göstermektedir.

SDP'nin TİP ve TSİP gibi partilerden diğer bir ayırıcı özelliği de bağımsızlık ve sosyalizm konusundaki tutumudur. SDP'nin yayınlarında da görüleceği üzere sosyalist partilerin ideolojik ve politik yönden belli merkezlere bağlı olmaması gerekliliği SDP'nin ana vurgularından biridir: "*Sosyalist Devrim Partisi (SDP), ne Sovyet 'modeli'nin taklitcisidir, ne Çin 'model'inin, ne de Yugoslavya ya da Küba 'model'lerinin, SDP bağımsız bir sosyalist partidir. Kimseden emir almaz. Sosyalizmin evrensel geçerlilikteki ilkeleri ışığında, Türkiye'nin sosyo ekonomik gelişme düzeyini, ulusal geleneklerini ve içinde bulunduğumuz rastlantı uyumluluklarını değerlendirerek, bağımsız, anti-bürokratik, Türkiye'ye özgü bilimcil sosyalizm biçimini savunmaktadır.*"⁴⁵¹ SDP Genel Başkanı Aybar, gerek TİP başkanı olduğu dönemde gerekse de ondan önce bir sosyalist aydın olarak bağımsız sosyalizmi savunmuş, bu yüzden de "milliyetçi sosyalist" suçlamalarıyla karşı karşıya kalmıştı. 1979 yılında Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal ettiğinde TİP ve TSİP bunun sosyalizmi kurtarmak için yapıldığını savunurken; SDP bu işgale şiddetle karşı çıkmaktaydı. SDP'ye göre Sovyetler Birliği'nin her adımını eleştirmeden kabullenen ve savunan bu partiler ABD boyundurukluğuna karşı çıktıkları kadar, Sovyet boyundurukluğuna da karşı çıkmalılar. SDP'nin bunun karşısında önerdiği çözüm ise Türkiye'nin bloksuzluk hareketi içerisinde yer almasıdır.

Son olarak ise sadece SDP'nin değil bütün sosyalist partilerin ortak sorunu 1978 sonrasında iyice artan saldırılar ve bunun karşısında izlenilecek politiklardır. Açıkça şunu söylemek gerekiyor ki SDP de diğer partiler gibi bu konuda çaresiz kalmıştır. Bahçelievler katliamı olarak bilinen ve yedi TİP'linin ölümüyle sonuçlanan saldırı ve SDP üyesi ve kuruculardan Ejder İme'nin 12 Temmuz 1980 yılında silahlı saldırıda öldürülmesi bu sorunun boyutunun çok ciddi olduğunu göstermekteydi. Yasal olarak faaliyet yürüten bu partilerin üyelerine yönelik saldırılar temel bir sorunu gündeme getirmekteydi: Geliyorum diyen darbe ortamında ne yapmak gerekiyor. SDP'nin yaptığı çağrılarda MC hükümetleri karşısında CHP'nin kararlı politikalar izleyemediğini bu nedenle sosyalist partilerin bir araya gelerek bir güç birliği oluşturması ve CHP'nin deşifre edilmesi gerektiğini ısrarla belirtmiştir.

Burada SDP'nin sosyal demokrasi ile ilgili görüşlerini ele almak gerekiyor. SDP Genel Başkanı Aybar, Türkiye'de Batılı anlamda sosyal demokrat bir parti olduğu görüşüne katılmaz. Bu sadece tek parti rejimi dönemindeki CHP için geçerli bir yorum değildir. CHP'nin TİP zamanında ortanın solu söylemiyle ortaya çıkması da CHP'yi sosyal demokrat

⁴⁵¹ "Senden Oy İsteyenleri Tanı", *Sosyalist Devrim Partisi Broşürü*, Ankara: Turkish Daily News Matbaası, 1977, s.5

yapmaya yetmemiştir. Aybar, TİP sonrasında da CHP'ye ilişkin yorumlarını korumuştur: "*CHP bürokrasinin partisidir. Yüzyıllarca Devleti yönetmiş, devlete kendi öz malı gözü ile bakmaya alışmış, devleti kollamak, korumakla sadece kendisinin görevli olduğuna inanmış, tekelci, ceberut Osmanlı bürokrasisinin mirasçısı, tepeden inme reformcu, Türk bürokrasinin partisidir. Kapitalist yoldan kalkınabileceğimizi savunan, bir Türk burjuvazisi yaratmayı görev edinmiş, gerekirse düzeni kendisinin değiştireceğine inanmış olan bürokrasinin partisidir. Bu bakımdan eski CHP ile yeni CHP arasında hiç bir fark yoktur.*"⁴⁵² Burada görüleceği üzere Aybar'ın büyük ölçüde görüşlerini yansıtan Sosyalist Parti ve Sosyalist Devrim Partisi'nin çeşitli vesilelerle yayınladıkları broşür ve yayınlarda CHP'ye karşı tutunulan tavır ile Aybar'ın 1960'lı yıllarda TİP Genel Başkanı iken yaptığı tespitler arasında bir süreklilik olduğu görülecektir. Üçüncü bölümde Aybar ve ATÜT'cü teorisyenler, Türkiye'nin tarihsel özgünlüğüne dair yaptıkları vurgunun neticesinde bürokrasinin kapitalist dönüşüme rağmen siyasetteki ağırlığının devam ettiğine yönelik tespit yapmaktaydılar. CHP'nin de bürokrasinin bir devamı olarak görülmesi de bu tespitin neticesidir.

Bürokrasinin 1940'lardan itibaren yavaş yavaş tek güç olmadan çıkması kendi içerisinde yarattığı burjuvazi ile iktidarı paylaşmak zorunda kalması ile sonuçlanmıştır. Zaman zamanda burjuvazi ile bürokrasinin siyasal güçleri bir çatışmanın içerisine girmiştir. Aybar zaten DP'nin CHP karşısına çıkışını bu gerekçeyle açıklamaktaydı. 27 Mayıs ve 12 Mart Darbeleri de bu çatışmanın somut ürünleridir. 1960'lı yıllardan itibaren işçi sınıfının ve ideolojisinin siyaset sahnesine ağırlığını koyması ve TİP'in hızla güçlenmesi ile birlikte CHP 1960'lı yılların ortalarında "ortanın solu" 1970'lerde ise "demokratik sol" kimlikle siyaset sahnesine çıkmak zorunda kalmış böylece "*CHP, Marksist olmayan solu toparlayarak, kitlelerin daha sola kaymalarını önlemeyi amaçlayan, sosyal-adaletçi, sınıflar arası uzlaşmacı bir politikayı hızla benimser. Böylece ne yapısı, ne de tarihi bakımından sosyal-demokrat olmayan CHP, sosyal-demokrat bir politika izlemeye özenmiştir.*"⁴⁵³ 12 Mart döneminin devrimci solda yarattığı boşluktan yararlanan ve kitleleri peşinden sürükleyebilen CHP iktidara geldiğinde ise geleneksel 'devleti kurtarmak' rolünü yeniden benimsemiştir.⁴⁵⁴

SDP'ye göre CHP'nin bu özellikleri ortada olmasına rağmen reel politikanın bir sonucu olarak sosyalist partilerin ve güçlerin CHP ile koşullu bir ittifak yapabileceğini de belirtmektedir. Çünkü CHP'nin mevcut konumu sosyalist bir siyasal örgüt tarafından doldurulmadığı için CHP'nin daha da sağa yavaşması Türkiye'deki demokrasiyi tehlikeye

⁴⁵² "Seçimler ve Sosyalist Partinin Görüşü", Sosyalist Parti Genel Merkezi, İstanbul: Diner Matbaası, 1975, s.11

⁴⁵³ Sosyalist Devrim Partisi İkinci Kurultay Tezleri, Ankara: Temel Yayınları, 1979 s.7

⁴⁵⁴ Sosyalist Devrim Partisi İkinci Kurultay Tezleri, s.7

düşürebilecektir. SDP'ye göre uyguladığı somut ve gerçekçi politika ve Marksizmin ulusal yorumuyla, kısa zamanda kitlelere ulaşabilen eski TİP'in olmayışından dolayı Türkiye'deki emekçiler böylesi bir partinin boşluğunu yaşamaktadırlar. Bundan dolayı faşizm tehlikesine karşı içerisinde CHP'nin de bulunduğu tüm demokrat ve ilerici güçlerin de içerisinde yer aldığı geniş bir demokrasi cephesi kurulmalıdır.⁴⁵⁵

SDP siyasi partilerin dışında varolan demokratik kitle örgütlerinin de ortak hareket etmesi gerektiğini savunmuş, DİSK'e bu birlikte özel bir rol biçmiştir. SDP her işlenen cinayet sonrasında DİSK'in iki saatlik iş bırakma eylemi örgütlemesi önerisi getirmiştir. Kemal Türkler'in öldürülmesinin ardından DİSK iki saatlik iş bırakma eylemi düzenlemiştir. SDP terör karşısında ise şu tutumu benimsemekteydiler: "...sosyalizm ve terör birbiriyle bağdaşmayan iki ayrı olgudur. Terör faşizmin yöntemidir, bir avuç mutlu azınlığın egemenliklerini sürdürme yöntemidir. Emperyalizm ve faşizmle mücadele, onların yöntemleri ile, onların istediği alanda yapılmaya kalkılırsa, bu bile bile tuzağa düşmek olur."⁴⁵⁶

Sonuç olarak 12 Eylül Darbesiyle birlikte SDP'de bütün sosyalist partiler gibi kapatılmıştır. 1993 yılında SDP aynı isimle kurulmuş 1 Mayıs tarihinde de kuruluş duyurusunu kamuoyuna sunmuştur.⁴⁵⁷ İkinci SDP iki yıl gibi kısa bir sürenin sonunda 25 Haziran 1995 tarihinde toplanan kurultayında kapanma kararı almıştır. SDP kendini feshetmesinin gerekçesini şu şekilde ifade eder: "Kurulu bulunan 5 sosyalist partiden hiçbiri, etkili eylem gücüne ve emekçileri örgütleyebilecek projelere sahip değil. Birleşme çabaları da olumlu sonuçlara vurdurulamıyor... Bu parçalanmışlıkla, düzene seçenek olacak bir gücü yakalamanın olanağı yoktur... Bu nedenle, SDP, yeni oluşumlara, herkesin, eşit ve bağımsız bireyler olarak katılabilmelerini sağlamak ve bu oluşumları teke indirmek için çaba harcamak üzere, kendini feshetmeye karar vermiştir."⁴⁵⁸

SDP, Türk siyasi hayatında çok önemli bir rol oynamamasına karşın Demokratik Sosyalizm anlayışının somutlaşması ve Aybar'ın fikirlerinin pratikte tam olarak uygulandığı bir örnek olması açısından önemlidir.

4.3.3. Aybar Ve Yeni Sol

⁴⁵⁵ Sosyalist Devrim Partisi İkinci Kurultay Tezleri, s.21

⁴⁵⁶ "Teröre Karşı Terör Uygulamak Bile Bile Tuzağa Düşmek Olur", Sosyalist Devrim, No:12, 1Eylül 1980, s.2

⁴⁵⁷ "İşçiler, Emekçiler, Namuslu Aydınlar Sosyalist Devrim Partisi Yeniden Sizlerle", Sosyalist Devrim, No:1 1-15 Mayıs 1993, s.1

⁴⁵⁸ Cenani Bıçakçı, "Sosyalist Devrim Partisi Kendini Feshetti", Sosyalist Devrim Partisi Haber Bülteni, 26 Haziran 1995

Yeni sol kavramı esas olarak 1970 ile 1980'li yıllara arasında ortaya çıkmış ve yaygınlaşmış Marksizmi yeniden yorumlama çabasıdır. Ahmet İnsel "yeni sol"u şu şekilde açıklar: *"Avrupa'da 1970'lerde ortaya çıkan 'yeni sol' siyasetin toplumsallaşmasını öne çıkarıyordu. Siyasal parti ve onlara bağlı kuruluşların indirgemeci, hegemonyacı ve faydacı pratiklerinden yılan 'yeni sol', bu aygıtları devredışı bırakmak için siyasetin onların tekelinden çıkarılmasını savundu. 'Yeni toplumsal hareketler' başta edildi. Bunlar kadın hareketi, göçmen işçi hareketi, zenciler, homoseksüeller, tüketiciler hareketi veya çevre korumacı hareketler gibi, bölünmüş ve aralarındaki toplumsal bağ kopuk, özel toplumsal kimliklerin ifade buldukları hareketlerdi. Bir ölçüde kurulu siyasal yapıları zorladılar. Ama aynı zamanda siyaset toplumun örgütlenip beraberliğine anlam ve yön verdiği alan olarak eridi. Toplumsal örgütlenmenin ortak hedeflerinin tartışılacağı alan kayboldu. Onun yerini birçok kısmi toplumsal kimliğin türdeş olmayan ifade ve hareketleri aldı."*⁴⁵⁹

1968 sonrası Avrupa'da Marksizm yeni bir sürece girmekteydi. Frankfurt Okulu'nun (Eleştirel Okul) teorik anlamda olgunlaştırdığı yeni sol, 1968 baharında kendisine maddi bir temel bulmuştu. 1968 sonrasında Avrupa'daki komünist partilerin değişim sürecini de başlatan yeni sol, Marksizm içerisindeki değişimin sonucudur. Yeni sol düşünce ile doğrudan ilişkili olmasalar da Althusser, Gramsci gibi Marksistler ve Frankfurt Okulu teorik alanda yeni solun yükseldiği bir zemine şu veya bu şekilde etkide bulunmuşlardır. Gramsci ve Althusser'den başlayan bu süreci; Mouffe, Laclau, Gorz tamamlamıştır. Yeni Sol aynı zamanda Avrupa'daki aydınlanmacı düşüncenin yaşadığı krizin aydınlanmacı düşünce yapısının bir parçasını oluşturan Marksizme sirayet etmesiyle daha da gelişmiştir. Bilindiği üzere bu konuda Marksizm açısından bu tartışmayı gündeme getiren ekol Frankfurt Okulu'dur. Bu yüzden yeni sol'un en önemli kaynaklarından biri de Frankfurt Okuludur: "...*Frankfurt Okulu, savaş-sonrası yıllarda Batı Avrupa Marksizm'inin yeniden canlanıp biçimlenişinde başta gelen güç kaynaklarından biri olmuştur. Ayrıca, 1960'larda Herbert Marcuse'ün Amerika'da birdenbire popülerleşmesiyle birlikte, Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Teori'si (Kritische Theorie) bu ülkedeki Yeni Sol üzerinde de anlamlı bir etki kazanmıştır."*⁴⁶⁰ Ortodoks Marksizm açısından bakıldığında Frankfurt Okulu ya da daha sonraki yeni solu yeni bir revizyonizm olarak da görülebilir. Ancak burada farklı bir durumla karşı karşıyayız. Her şeyden önce İkinci Enternasyonal içerisindeki revizyonizm tartışmalarından farklı olarak değişen koşullara göre Marksizmi yeniden yorumlamak ve uyarılmanın dışında geleneksel Marksizmin alanının dışında yepyeni bir yorum oluşturma gayreti beraberinde giderek

⁴⁵⁹ Ahmet İnsel, *Solu Yeniden Tanımlamak*, 2.bs., İstanbul: Birikim Yayınları, 2000, s.36

⁴⁶⁰ Martin Jay, *Diyalektik İmgelem*, Çev. Ünsal Oskay, İstanbul: Ara Yayıncılık, 1989, s.23

Marksizmin sınırlarının dışına çıkarmayı da beraberinde getirmektedir. Frankfurt Okulu'nun özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı dönüşümünü de bu durumla açıklayabiliriz.

Frankfurt Okulu, Marksizmin tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu okulun üyelerinin özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasında yapmış oldukları teorik çalışmalar önemli bir katkı niteliğindedir. Bağımsız bir aydın grubu tarafından Frankfurt Üniversitesi'ne bağlı bir sosyal bilimler enstitüsü olarak çalışmalarına başlayan Frankfurt Okulu'nun en önemi özelliği o güne kadar Marksizm ideoloji ve felsefe arasındaki ilişkiye dair sorgulanmayan konular üzerinde yeni yorumlar getirmiş olmasıdır. Frankfurt Okulu, Marksizm içerisinde bu yönüyle ideolojik-teorik katkı bakımından önemli bir rol oynamıştır. Frankfurt Okulu, Marksizm ve bilim arasındaki ilişkiye dair yeni görüşler getirmesiyle ve Ortodoks Marksizme getirdiği ideoloji eleştirisiyle diğer ekollerden ayrılır. O güne kadar Marksizm içerisinde hayli etkili olan mekanik materyalist, pozitivist ve iktisadi faktörü her şeyin önüne koyan Marksizm anlayışına karşı çıktıklarını görüyoruz. Frankfurt Okulu bunun yerine *"o güne kadar ihmal edilmiş modern toplumun kültürel üst yapısına ilişkin sorunlar üzerine durmaktaydı."*⁴⁶¹ Bunun yanı sıra geleneksel Marksizmin temel taşı olan sınıf çelişkilerini yerine kapitalist toplumlardaki tahakküm ilişkileri, kitle kültürü, üstyapıda psikolojik faktörlerin belirleyiciliği gibi konulardaki incelemeleri ile yeni sol'un hazırlayıcıları olmuşlardır.

Sovyet Bolşevik Partisi önderliğindeki Üçüncü Enternasyonal politik olarak İkinci Enternasyonal'den kopuşsa da felsefi ve ideolojik alandaki tutuculuğu devam etmekteydi. Gerek Korsch gerekse Enstitünün önde gelenlerinin çıkış noktası Hegel-Marx bağlantısıydı. Bu bağlantıdan yola çıkarak Marksizmi yeniden yorumlama çabasına giriştiler. Korsch'a göre Marksist felsefenin yaşadığı bunalımın temel nedeni Marksizmi Hegel'in diyalektik düşüncesinden koparmak ve kaba pozitivist, materyalist, aydınlanmacı bir düşünsel zemine oturtmaktır. Bu nedenle çözüm Marksizmi diyalektik Hegelci temel oturtmaktır: *"...biricik ve gerçek materyalist dolayısıyla bilimsel yöntem (Marx) şudur: Hegel ve Marx'ın tarihi ele alış tarzına getirdikleri ve bizim şimdiye kadar sadece Alman idealist felsefesine ve bu felsefeden doğan Marksist teoriye uygulayıp kullandığımız diyalektik bakış açısını, şimdi bu teorinin günümüze kadarki gelişmelerine de uygulamak! Başka bir deyişle, bu Marksist teorinin, biçim ve içerik açısından uğradığı tüm dönüşümleri, ileriye ve de geriye doğru gelişimleri, çağının gerekli ürünleri olarak daha Alman idealist felsefesinden doğan o ilk şekillerden başlayarak kavramaya çalışmak (Hegel) zorundayız..."*⁴⁶² Korsch'a göre İkinci Enternasyonal

⁴⁶¹ Martin Jay, *Diyalektik İnceleme*, s.129

⁴⁶² Karl Korsch, *Marksizm Ve Felsefe*, Çev. Yılmaz Öner, İstanbul: Belge Yayınları, 1991, s.54

Marksizminin vülgerleşmesi ve reformculaşmasının temel nedeni Marksizmin diyalektik kavrayışından uzaklaşmalarıdır. Üçüncü Enternasyonal ve Bolşevikler de bu bakımdan onlardan farklı durumda değillerdir. Korsch'un Lenin'e yönelik getirdiği eleştiri felsefeyi değerlendirirken diyalektiği unutup daha çok ontolojik materyalizm üzerinde durmasıdır. Korsch gibi Frankfurt Okulu'nun İkinci Dünya Savaşı öncesinde durduğu en önemli mesele budur. Bu nedenle : "*Kısacası, bir bakıma, Frankfurt Okulu'nun 1840'lardaki Sol-Hegalcilerin ilgilendikleri konulara, sorunlara bir kez daha yönelmiş olduğu ileri sürülebilir. Eleştirel Teorisyenlerin bu ilk kuşağı gibi, Frankfurt Okulu'nun üyeleri de felsefe ile toplumsal analizlerin birbiriyle bütünleştirilmesi sorunu üzerine yoğunlaşmışlardı çalışmalarını. Frankfurt'çular da, tıpkı öncüleri olan Sol Hegelciler gibi Hegel'in geliştirdiği diyalektik yöntemi kullanıyor, ve gene öncülerinin yapmak istediği gibi, diyalektiği maddeci bir yöne doğru geliştirmek istiyorlardı.*"⁴⁶³

Burada önemli olan bir nokta da Frankfurt Okulu'nun pratik politik tutumudur. Daha doğrusu özellikle ilk dönem çalışmalarında Marksizme önemli kuramsal katkılar sunan bu ekolün politik tavrı neydi? Bunu belirleyecek en önemli sınavlar İkinci Dünya Savaşı öncesinde Sovyetler Birliği ve sosyalizmin sorunları karşısında takınılan tutum ikincisi de 1968 öğrenci olayları karşısındaki tutumdur. 1968 yılında ortaya çıkan büyük ölçüde o zamanki Komünist partilerin etkinliğinin dışında şekillenmiş, özgürlükçü ve anti-otoriteryen nitelikli öğrenci eylemleri karşısındaki Frankfurt Okulu'nun tutumu Marcuse dışında olumsuzdur. Horkheimer'in Öğrenci olayları karşısındaki tutumunun olumsuz olduğunu görmekteyiz: "*Özgürlüğe yönelen tehdidin büyümesi karşısında, bireyin sınırlı ve geçici özgürlüğünü korumak, saklamak ve mümkün olan noktada genişletmek, onun soyut olumsuzlanmasından veya herhangi bir başarı umudu olmayan eylemler yoluyla bu özgürlüğü tehlikeye düşürmekten çok daha acil bir görevdir.*"⁴⁶⁴ Slater'e göre Horkheimer'in bu tutumu hem Enstitü'nün ilk yıllarına hem de Horkheimer'in yeni kurduğu metafizik çerçevedeki hala savunduğunu düşündüğü bir çok değere de ihanet olarak değerlendirir. Burada ilginç bir çelişki ile karşı karşıyayız. Bir yanda 1968'in felsefesini ve düşünsel temelini oluşturan Frankfurt Okulu diğer yanda ise pratikte 1968'e karşı duruş sergiliyordu. Bu örnekte gösteriyor ki Frankfurt Okulunu bir Avrupa Komünizmi hareketi gibi politik bir akım olarak değerlendiremeyeceğiz. Birincisi ideolojik temelli ve aslında pratik politikayla fazla ilgilenmeyen bir aydın grubu iken ikincisi politik varlığı ve etkileri olan bir siyasi akımdır.

⁴⁶³ Martin Jay, *Diyalektik İmgelem*, s.71

⁴⁶⁴ Phil Slater, *Frankfurt Okulu: Kökeni ve Önemi, Marksist Bir Yaklaşım*, Çev. Ahmet Özden, İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 1998, s.174

Frankfurt Okulu politik ayağı her zaman zayıf kalsa da yaptığı kuramsal katkılar Marksizm için paha biçilmez değerdedir.

Yeni sol, modern toplumu anlamaya çalışırken Marksizmden "esinlenmiş"; diğer yandan da onun geleneksel sınırlarının dışında taşmış, politik yönünden ziyade ideolojik yönü ağır basan bir ekoldü. Hatta yer yer bu politik alanın tamamen dışında bir yaklaşımı getirmektedir. Foucault'un teorisini tek kelimeyle politikanın altından halının çekildiği bir teori olarak görmek mümkün. Foucault'un sisteme karşıt her hareketin eninde sonunda sisteme entegre olacağı yönündeki yaklaşımı tam da söylediğimiz bu durumu özetler niteliktedir. Bu ise sonuç olarak her türlü politik hareketin baştan ön kabul olarak sistem içi olması demektir.

Yeni solu yaratan politik maddi zemine baktığımızda karşılaştığımız manzara şudur: 1970'li yıllardan itibaren sosyalizm deneyimlerinin yarattığı hayal kırıklığının iyice su yüzüne çıkması, Avrupa Komünizminin de bir noktadan sonra yeni bir gelişim gösterememesi, uluslararası sosyalist hareketin Çekoslovakya gibi örneklerde yaşadığı bunalımlar, ulusal kurtuluş ve sosyalizm ikilisinin birleşimini oluşturan Vietnam gibi örneklerin yarattığı hayal kırıklıkları eklendiğinde tablo aşağı yukarı şekillenmiş oluyor. İşte yeni sol böylesi bir politik ortamın sonucunda yeni bir muhasebe ve yenilenme isteği olarak karşımıza çıkmıştır. 1980'ler ise 1970'lerden farklı olarak sol yenilenmenin siyasal pratik üzerinden ziyade epistemolojik zihniyet üzerinden gerçekleşmesidir.⁴⁶⁵

Üstelik 19. yüzyıl Marksizmden çok farklı bir noktada yeni sol, işçi sınıfının sosyalizmin ve değişimin motor gücü olduğuna dair düşünceye karşı derin bir şüpheyle yaklaşmaktadır. 20. yüzyılın tarihine bakıldığında işçi sınıfının geçirdiği yapısal değişimin de sonucu olarak devrimci potansiyelinden uzaklaştığını kabul eden yeni sol politik yeni özneler arayışına gitmiştir. Bu yeni özne ise o zamana kadar Marksizmin pek eğilmediği kimliğe dayalı özneler üzerinden politikalar geliştirmektedir. Yeni solda "*Kimlik kavramı,... sosyal-siyasal mücadelelerin merkezini oluşturmakta*"dır.⁴⁶⁶ Yeni sol işçi sınıfının sınıf kapasitesine dair ya derin bir şüphe ya da yadsıma içerisindedir. Yeni sol, işçi sınıfının tarihsel deneyimler ışığında böylesi bir yeteneğine sahip olmadığını yapısal nedenlere bağlayarak açıklar. Bu nedenle yeni sol, özne olarak işçi sınıfını temel alan değil klasik Marksizmin ihmal ettiği kimlik sorunları üzerinden yeni özneler oluşturarak (kadınlar, göçmenler, eşcinseller vb.) bir siyasal çizgi önerir. Yeni sol tavırdan farklı olarak diğer bir yaklaşım ise Marksizmin politik-ekonomik çizgisinden ayrılmadan ve salt kültürel eleştirel bir tavrın kısıtlayıcılığı içerisine

⁴⁶⁵ Hasan Bülent Kahraman, "Yeni Sol Nedir?", *Radikal Gazetesi*, 21 Ocak 2002

⁴⁶⁶ Hakan Gürses, "Kimlik Kavramı Üzerine Düşünceler", *Yeni Bir Sol Tahayyül İçin*, Der. Tanıl Bora, İstanbul: Birikim Yay., 2000, s.244

girmeden ama aynı zamanda klasik geleneksel Marksist tezlerin de yetersiz olduğunun farkında olarak, küreselleşme koşullarında böylesi bir kapasitenin ne durumda olduğunu sorgular. Amerikalı Marksist David Harvey böylesi bir yaklaşımın örnekleri arasındadır. Yeni sol'un sosyalizmin öznesi konusunda yaşadığı değişimi anlamaya çalışan ama aynı zamanda eleştiren Harvey şöyle diyor: *"Eski sol politika, ırk ve cinsiyet sorunlarında, farklılığa yaklaşımında, sömürge halkların ve ezilmiş azınlıkların sorunları karşısında, ekolojik ve estetik meselelerde en iyisinden pasif, en kötüsünden gerici tavırlar aldığı ölçüde, Yeni Sol'un önerdiği türden bir politik değişim elbette haklı görülmeliydi. Ama bu adımı atarken Yeni Sol hem ilerici değişimin aracı olarak proletaryaya, hem de bir tahlil tarzı olarak tarihsel materyalizme inancını terk etme eğilimine girdi."*⁴⁶⁷

Siyaset biliminin en temel ögesi siyasal iktidar sorunudur. Bu sorunu merkeze almayan, yeterince önemsemeyen yaklaşımlar, siyaset biliminin en temel sorunundan uzaklaşmış olurlar. Sosyal bilimler alanında post-modernizm, M. Foucault, ideoloji, kimlikler, küreselleşme tartışmaları oldukça revaçta. Herhangi bir sosyal bilimler ya da siyasal bilimler alanında yayın yapan bir dergiye bakıldığında bu konu başlıklarının hemen göze çarpacağı ortadadır. Ancak devlet ve siyasal iktidar tartışmaları neredeyse bitmiş gibidir. Hele 1960'lar ve 1970'lerde Avrupa'da bu alanda çok canlı tartışmaların olduğunu düşünürsek bugün yaşanan bu suskunluğu herhalde sosyalist deneyimin yaşadığı yenilgiye bağlamak gerekiyor. Marksist paradigmada bu tartışmaların önemsizleştiği söylenemez. Tam tersine bugün küreselleşme çağında onca siyasal belirsizliğin olduğu bir dönemde siyasal iktidar ve devlet sorununu tartışmak belki de belirsizliklerin ortadan kaldırılması noktasında bir ön adım olabilir. Üstelik başarısız sosyalizmin devlet pratiklerini soğukkanlı bir şekilde irdeleyebilmek için her zamankinden daha müsait bir ortam bulunmaktadır. Yeni solun en büyük eksikliği bu soruları sormaktan kaçınması ve siyasal alandan kaçarak kendisini ideolojik alana ve etik düzleme hapsetmesidir. Kültürel kuramsal tartışmalarla yeni solun Marksizmi zenginleştirdiği bir gerçekse de siyasal alandaki eleştirilerinin nahifliği bu akımın zayıf noktasını oluşturmaktadır.

Aybar'ın Marksizm anlayışını anlamaya çalışırken sorulması gereken diğer bir soru da Aybar'ın siyasal kuramının yeni sol olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği üzerine olmalıdır. Bu konuda geniş kapsamlı bir makale yazan Aylin Özman, *"Mehmet Ali Aybar düşüncesinin, yeni sol düşüncesi etrafında yapılandırılmış yeni bir okumasını"* amaçladığını

⁴⁶⁷ David Harvey, *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri*, Çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları, 1997, s.387

söyleyerek makalesinde Aybar ile yeni sol arasında bağlantı kurmaktadır.⁴⁶⁸ Aylin Özman'a göre Aybar; pratikte Sovyet Sosyalizmine, kuramsal anlamda Ortodoks Marksizme ve Stalinizme karşı geliştirdiği eleştirel tavrı, Marksizm-özgürlük-demokrasi arasındaki ilişkiyi vurgulaması, bürokrasiyi eleştirmesi, yabancılaşma konusundaki görüşleri ve fertçi sosyalizm vurgusuyla yeni sol düşünce ile arasında bir köprü oluşturmuştur.⁴⁶⁹

Aybar'ın siyasal kuramını yeni sol olarak gören ya da en azından yeni sola yakın bulanların dayandığı temel nokta Aybar'daki Leninizm eleştirisidir. Örgüt meselesinde de görüldüğü üzere Aybar, Türkiye'de Leninist parti modelini ilk defa bu kadar açık olarak ortaya koyan sosyalisttir. Marksizm-Leninizm ikilisinde Leninist olmadan da Marksist olunabileceği üzerinden siyasal teorisini oluşturan Aybar kendi dönemindeki Marksizm-Leninizm algılayışını dogmatik bularak eleştirmiştir. Aybar'daki sürekli vurgulanan "Marx'a dönmek lazım" düsturunun temel çıkış noktası budur. Aybar bir anlamda Türkiye'deki sosyalizm tarihinde Leninist olmayan Marksizmi savunan bir düşündürdür aynı zamanda. Aybar'ın yeni sol olarak görülmesini sağlayan ikinci bir etken de onun totalitarizm eleştirisi ve özgürlükçü-demokratik bir sosyalizmi savunma noktasındaki ısrarıdır. Bu temalar aynı zamanda yeni sol düşüncenin de çıkış noktasını oluşturmaktadır. Aybar her zaman sosyalizm ve demokrasiyi birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak değerlendirmiş ve mevcut sosyalizm örneklerini birer despotik rejimlere dönüştüğü için eleştirmiştir. Aybar'ı yeni sol olarak değerlendirmenin üçüncü dayanak noktası ise demokrasi ve sosyalizm arasındaki ilişkiye dair olan görüşlerinin bir devamı olan sivil topluma ile ilişkin yaklaşımıdır. Aybar Türkiye tarihini ele alırken bu toplum hakim üretim biçiminden kaynaklı olarak demokrasi kültürünün zayıf olduğunu vurgulamış ve bu noktada geçmişinde sivil toplum alanındaki zayıflığın ve merkezi devletin güçlülüğü arasındaki orantısızlığın Türk siyasal yaşamını şekillendirdiğini sürekli vurgulamıştır. Bu nedenle sosyalizm mücadelesi ona göre aynı zamanda toplumun örgütlenme bilincidir de. Aybar'ın demokrasi anlayışı Batı liberalizminin çoğulcu demokrasi anlayışına da benzeyen yönleri vardır. Aybar sürekli olarak demokrasiyi muhalefetin de söz ve örgütlenme hakkının olduğu rejim olarak görürken aslında mevcut komünist partilerinin proletarya diktatörlüğü anlayışını da reddetmiş oluyordu ki bu onu yeni sol düşünceye yaklaştıran etkenlerden bir tanesidir. Aynı zamanda şiddete dayalı bir devrim fikrini reddetmiş ve toplumun parlamenter çoğunluğuna dayalı bir sosyalizme uzun geçiş yolunu

⁴⁶⁸ Aylin Özman "Yeni Sol, Hümanizma Ve Mehmet Ali Aybar Düşüncesi: Ortodoks Marksizme Bir Başkaldırı", *Doğu Batı*, No:11, Mayıs, Haziran, Temmuz 2000, s.78

⁴⁶⁹ Aylin Özman "Yeni Sol, Hümanizma Ve Mehmet Ali Aybar Düşüncesi: Ortodoks Marksizme Bir Başkaldırı", *Doğu Batı*, No:11, Mayıs, Haziran, Temmuz 2000, s.78-79-80

öngörmüştür. Bu nedenle de sosyalizmi kısa süreli bir devrimin sonunda gelecek bir altüst oluş yerine uzun zamana yayılmış bir süreç olarak görmüştür.

Aybar'ın yeni sol kimi temalarla örtüşen bu benzerliklerine rağmen esasında Aybar'ın düşüncelerinin bütününe yeni sol olarak nitelendirilmesi çok doğru değildir. Her şeyden önce yeni sol sınıf siyaseti yerine kimlik siyasetinin ikame edilmesidir. Cinsiyet, etnik farklılıklar ve benzeri alanlar üzerinden politikalar geliştirmek yeni sol düşüncenin çıkış noktasıdır. Halbuki bu bakış açısından yola çıkarsak Aybar yeni sol ile kıyasladığımızda Aybar Ortodoks Marksist bile sayılabilir. Aybar'ın sosyalist teorisinin temel öznesi her zaman için işçi sınıfı olmuştur. Ona göre sosyalist stratejinin temeli işçi sınıfının üzerine kurulmalıdır. Ondan dolayı yeni sol ile Aybar'ın bu düşüncesi arasında bir paralellik kurmak oldukça zordur. Aybar işçi sınıfının sosyalizmi gerçekleştirebilecek bir özne olduğunu düşünmektedir. Hatta işçilik olarak tanımlayabileceğimiz uvriyerist bir duruşunun olduğunu da söyleyebiliriz. Aybar işçi sınıfına dair olan tutumu bakımından kesinlikle yeni sol bir çizgide değildir.

Bizdeki yeni sol ile kıyasladığımızda da farklılıkları görebilmek mümkün. Türkiye'de yeni solun en önemli temsilcisi Birikim Dergisi'dir. 1975 yılında yayın hayatına başlayan bu dergi, 1980 sonrasında yeni sol düşüncenin en önemli teorik yayın organı olma özelliğine sahiptir. 1980 sonrasında netleşen bu çizgi aslında 1975 ve 1980 yılları arasındaki derginin geçirdiği iç evrimiyle de yakından ilgilidir. O dönemde Avrupa'daki Marksizm içi tartışmaları en yakından takip eden ve ortodoks Marksizm karşısında daha eleştirel ve arayış içerisindeki bir dergi olan Birikim, Stalin ve uygulamalarına karşı çıkarken diğer taraftan Leninist vurguyu elden bırakmıyordu. Aybar'ın kitabının ardından karşı bir eleştiri yazısı yayınlayan Ömer Laçiner, Marx ve Lenin'i karşılaştırdığında "kendiliğdencilik" ve "bilinçlilik" arasındaki ayrımı vurgulayan Aybar'ın bu tespitinin doğru olduğunu kabul etmekte "...ama bunu Aybar'ın tersine Lenin'in en dikkate değer katkılarında biri olarak"⁴⁷⁰ değerlendirmektedir. Aynı makalede Aybar'ın "güçbirliği", "işbirliği" ve "işbölümü" gibi kavramların iç içe geçmesini de eleştiren Laçiner, işçi sınıfı ve sosyalist bilinç arasındaki ilişkiye dair Aybar'ın yaklaşımını ise "*Marksizm dışı ve pozitivist*" ve bir anlayışa dayalı olduğunu ileri sürecektir.⁴⁷¹ Burada üzerinde durulması gereken nokta Birikim Dergisi'nin 1980 sonrasında Lenin'i reddetmesidir. Halbuki Aybar bu tarihten çok öncesinde Ortodoks Marksizmin dorukta olduğu bir dönemde bunu yapmıştı.

⁴⁷⁰ Ömer Laçiner, "Sosyalizm ve Örgütlenme 1," *Birikim*, C.8, No: 52-53, Haziran- Temmuz 1979, s.24

⁴⁷¹ Ömer Laçiner, "Sosyalizm ve Örgütlenme 1," s.27

İkinci olarak Aybar varolan sosyalist rejimleri eleştirmiş; buna bağlı olarak da Stalin başta olmak üzere bazı sosyalist liderleri kıyasıya eleştirmekten de çekinmemiştir. Ancak Aylin Özman'ın vurgulamasının temel bir eksikliği vardır. Özman'ın bu makalede kullandığı "Stalinist kuram"⁴⁷² kavramına katılmıyorum. Stalinizm'den kastedişi acaba Leninizm'den bir sapma mıdır? Çünkü Sovyetler pratiğinde açıklayıcı olan bir "izm" ya da kavram varsa o da Leninizmdir. Stalin'in Leninizmden ayrı bir ideolojik-politik çizgi izlediğini düşünmüyorum. Sonuçta Stalin, Leninizmin uygulayıcısından başka bir şey değildi. Sadece Stalin'ini suçlu ilan etmek kişilerin üzerinden tarih açıklamadan başka bir şey değildir.

Aybar'ın yeni sola mal edilen düşünceleri genelleştirilerek sadece bir anti-Sovyetizm ya da anti- Stalinizm olarak nitelendirilemez. Aybar'ın aslında hiç bir zaman anti-Sovyet olmadı. Onun söylediği özetle her ülkenin tarihsel şartları ve evrim süreci farklıdır. Ondan dolayı da her ülkenin sosyalist stratejisi kendi tarihsel koşulları içerisinde çıkmalıdır. Onun Türkiye'ye özgü sosyalizm dediği ve her zaman belli merkezlere bağımlı sosyalizm anlayışını reddedişinin temelinde de bu vardır. Bir de Sovyetler Birliği'nde oluşan bürokrat sınıfın sosyalizm önündeki engellerinden bahsetmiştir. Bu açıdan bakıldığında Aybar sadece bizdeki sosyalistlerin Sovyetler Birliği'ne değil aynı zamanda Çin ya da başka bir ülkeye bağımlılığını da eleştirmiştir. Bu nedenle Aybar'ın hasımlarınca da sık sık vurgulanan anti- sovyet suçlaması Aybar için çok da doğru değildir. İkinci Olarak Aybar Stalin'i eleştirirken sadece bir kişi üzerinden ya da kişi diktatörlüğü üzerinden bir eleştiri geliştirmiyordu. Öyle olsaydı Stalin sonrasını ya da öncesini de eleştirmezdi. Örgüt sorununu irdelerken bu sorunda kişilere bağlı değerlendirmelerden kaçınmış bunun yerine meseleyi yapısal siyasal bir mesele olarak ortaya koymuştur. Leninist parti modeli ortadayken bu modelin kimin idare edildiği bir noktadan sonrada pek önemli değildir. Aybar'a göre. Bu nedenle Leninist örgütün bütün günahlarını Stalin üzerine yıkılamayacağını belirtmiş ve daha da gerilere giderek Lenin'i de bu bakımdan eleştiriye tabi tutmuştur.

4.4. Marksist Hümanizm Ve Aybar

*"Sosyalizm insanlar içindir; insanlar sosyalizm için değil"*⁴⁷³

Marx'ın yapıtlarındaki dönemseller ve kavramsal farklılıklar, 20. yüzyılda Marksistler arasında tartışmalara neden olmuş bunun sonucunda da iki farklı Marksizm yorumu ortaya çıkmıştı: Hümanist ve anti-hümanist Marksizm.

⁴⁷² Aylin Özman "Yeni Sol, Hümanizma Ve Mehmet Ali Aybar Düşüncesi: Ortodoks Marksizme Bir Başkaldırı", *Doğu Batı*, No:11, Mayıs, Haziran, Temmuz 2000, s.80

⁴⁷³ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 2*, s.137

Althusser'in başını çektiği anti-hümanist Marksizm anlayışı Marx'ın eserleri arasında dönemsel ayrıştırmalar yapar. Althusser'e göre Marx'ın 1840-1844 yılları arasında yazmış olduğu 1844 Elyazmaları, Kutsal Aile gibi kitapları onun ilk dönem "Gençlik Eserlerini" oluşturur. Bu dönemde Die Rheinische Zeitung'daki makaleleri yazdığı dönemdeki rasyonalist-liberal evre ile daha sonraki rasyonalist-toplulukçu evre olmak üzere ikiye ayrılır. Marx'ın "Gençlik Eserleri" Fichte, Hegel ve Feurbach etkisinde yazılmış henüz tarihsel ve diyalektik materyalist görüşlerinden uzak, insanın özü ve doğası, yabancılaşma gibi Feurbachçı kavramlardan hareket ettiği bir dönemdir. Bu dönemdeki Marx'a göre özgürlük ve akıl, insanın özüdür ve insan özgürlüğe adanmış bir varlıktır. 1845 yılında yazdığı Feurbach Üzerine Tezler ve Alman İdeolojisi adlı kitapları Marx'ın "Kopuş Eserlerini" oluşturur. Burada artık Marx yeni sorunsalları ortaya koyduğu ve eski kavramlardan uzaklaştığı dönemdir. Bu dönem aynı zamanda "epistemolojik kopuş"u gerçekleştirdiği dönemdir. Yani Marx, bir yandan tarih teorisini (tarihsel materyalizm) oluşturmaya başlarken diğer yandan önceki Feurbachçı ideolojik felsefi bilincinden kopmaya başlayarak diyalektik materyalizmin temellerini atmaya başlamıştır. Marx'ın 1845-1857 yılları arasında yazmış olduğu Komünist Manifesto, Felsefenin Sefaleti, Ücret-Fiyat-Kar ise "Olgunlaşma Eserleridir". Bu dönemle birlikte Marx artık ideolojik alandan bilimsel alana doğru kaymıştır. Marx'ın 1857'den ölümüne kadar geçen sürede yazdığı başta Kapital olmak üzere, yazdığı eserleri ise onun "Olgunluk Eserleridir" ve Marx'ın teorisinin ekonomi politik üzerinden son halini aldığı bilimsel evresidir.⁴⁷⁴ Althusser'e göre Marx'ın "epistemolojik kopuşu" üç teorik yan içerir: Birincisi Marx, "üretici güçler, üretim ilişkileri, üstyapı, ideolojiler" gibi kökten yeni kavramlar üzerinde yeni bir tarih ve politika teorisi şekillendirmiştir. İkinci olarak bu kopuş ile birlikte Marx, gençlik dönemindeki felsefi hümanizmin savlarının eleştirisini yapmıştır. Üçüncüsü ise Marx hümanizmi ideoloji olarak tanımlamıştır.⁴⁷⁵

Marksist teoride hümanist yoruma karşı çıkan Althusser gibi Marksistler, insan kavramını siyasal teorinin merkezine koyan yorumculara şiddetle karşı çıkmışlardır. Yapısalcı Marksizm yorumu oluşturan bu kuramcılara göre felsefenin ve siyasetin çıkış noktası insan olamaz. Sosyal olguları açıklamak için de insanın doğası gibi kavramlar anlamsızdır. Marx'ın da "Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkının" önsözünde yazdığı gibi toplum tek tek bireylerden veya insanlardan oluşmaz. Ya da toplum bu bireylerin toplamı olarak kabul edilemez. İnsanlar toplumsal mekanizmalar tarafından hem sınırlandırılmış hem de belirlenmiştir. İnsanın iradesi büyük ölçüde bu yapılar tarafından belirlendiği için, insanı bu

⁴⁷⁴ Louis Althusser, **Marx İçin**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: İthaki Yayınları, 2002, 43-44-45

⁴⁷⁵ Louis Althusser, **Marx İçin**, 276

belirlenmelerin dışında soyutlayarak düşünemeyiz. Bu nedenle de Marksizmin temelinde soyut insan kavramı değil, toplumsal yapılar yer almalıdır. Althusser bu belirleme ilişkisini "üst-belirlenim" kavramını getirerek açıklamaya çalışmıştır. Ortodoks Marksizme göre alt-yapı üst-yapıyı belirlemekteydi. Althusser'e göre toplumsal ilişkiler ve olgular sadece alt-yapının bir ürünü olamaz. Böylesi bir algılayış Marksizmi ekonomizme hapsedmek demektir. Oysa toplum içerisinde yaşayan her birey, sadece altyapı öğeleri değil; aynı zamanda ekonomik olmayan öğeler tarafından da belirlenir. Bundan dolayı Althusser "son kertede" kaydını düşer ve bu belirlenme ilişkisinde altyapı öğelerinin son kertede rol oynayabileceğini belirtir.⁴⁷⁶

Marksizmin yapısalcı bir yorumunu sistemleştirmeye çalışanlar; bu durumda nesnel ilişkiler tarafından belirlenen öznelin etkinliği hemen hemen yok saymışlardır. Böylece kapitalist toplumun mekanizmasını elinde bulunduran öznelin ideolojik yönelim ve politik etkinliklerinin önemini oldukça küçümsemiştir. Özneyi bir hayli geriye iten bir yaklaşıma Althusser'in İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları adlı çalışmasında rastlamak mümkündür. Bu yaklaşım Marksizmi bir bilim olarak değerlendirmekte, Hegel etkisi altındaki Marx'ın daha sonra 1845 sonrasındaki olgunluk döneminde Marx'ın teorisini bilim haline getirdiğini düşünmektedir. Bu nedenle de Althusser, Hegel etkisinden sonraki Marx'ın yaşadığı bu dönüşümü epistemolojik kopuş olarak değerlendirmektedir. Anti- hümanist Marksistler Marx'ın toplumsal çözümlemede öznelardan değil; yapılardan hareket edeceklerini, bundan dolayı da soyut anlamda "birey" kavramının anlamlı olmadığını vurgularlar: *"Marx'a göre tarihsel açıklamanın hareket noktası maddi üretim olmalıdır. Üretimi yapanlar bireylerdir ama, toplum tarafından belirlenmiş, toplum halinde yaşayan bireylerin üretimi. Bu bakımdan belirli bir toplumun dışında yaşayan birey düşünülemez gibi, tarihsel koşullardan soyutlanmış, her zaman için geçerli genel bir üretimden de söz edilemez."*⁴⁷⁷

4.4.1. Yabancılaşma

Marx yabancılaşma kavramını Hegel ve Feurbach'dan almıştır. Hegel yabancılaşmayı doğanın ve insansal etkinliğin tinselleştirilmesi sonucunda , insanın gelişmesi tinin bir gelişmesi durumuna ve tarihinde kavramların bir gelişmesi durumuna gelmesi olarak tanımlamaktadır. Marx Hegel'in bu yönünü şöyle eleştirir: *"Hegel, örneğin zenginliği, devlet erkliğini vb., insansal varlığa yabancılaşmış özler olarak kavradığı zaman, onları sadece kendi soyut biçimleri içinde ele alır... Düşünülmüş varlıklar- öyleyse sadece arı, yani soyut*

⁴⁷⁶ Louis Althusser, *Marx İçin*, 138

⁴⁷⁷ Ömür Sezgin, *Marx, Kapital ve Diyalektik Materyalizm*, Ankara: Verso Yayıncılık, 1989, s.15

felsefi düşüncenin bir yabancılaşmasıdır bunlar. Bu nedenle tüm hareket mutlak bilgi ile sona erer. Bu nesnelere yabancılaşması oldukları ve gerçeklik olduklarını ileri sürerek korkusuzca saldırdıkları şey, soyut düşüncenin ta kendisidir."⁴⁷⁸ Marx Hegel'den farklı olarak yabancılaşmayı üretim araçlarının özel mülkiyeti ile belirlenen koşullardan çıkarır. İktisadi yabancılaşma toplumsal ilişkilerin çeşitli maddi ve en sonu tinsel alanlardaki öteki yabancılaşma biçimlerine hizmet görüyordu. Marx, yabancılaşmayı özel mülkiyetin egemenliği sonucu, üretilen nesnenin yitirilmesi nesnenin yabancı bir varlık olarak üreticiden bağımsız bir güç olarak insanın karşısına çıkması ve insanı ezmesi olarak görmektedir. Marx'a göre insan da tıpkı hayvan gibi sınırlı ve acılı bir yaşam süren bir varlıktır. Ancak bu acı ve sınırlılık insan yaşamında özsel bir rol oynar. Doğayı dönüştürmek için uyarıcı etkisini gösterir. İnsan hayvandan farklı olarak bilinçli bir etkinlik aracılığıyla amaçlarını gerçekleştirmek için yeteneklerini kullanma yetisine sahiptir. İnsan doğada sürekli faaliyet içerisinde. Bu faaliyet ve müdahaleler esnasında hem doğayı hem de kendini dönüştürür. Bu ise bilgi üzerine kurulu, insanın doğa üzerinde etkili olmasını sağlayan teknik gelişme ile mümkündür. İnsanı hayvandan ayıran en temel faktör bilinçtir. Bilinç bu yüzden insan ürünüdür. İnsan doğa ve öteki insanlar ile ilişkileri içinde kavranmış somut insanın etkileşimi sonucunda ortaya çıkar.

Toparlayacak olursak insan sürekli halde gereksinim içerisinde. Bu gereksinimler içerisinde doğayla maddesel etkinlik içerisine girer ve ürünler elde eder. Bu ürünlerin elde edilmesi sonrasında yeni gereksinimler ortaya çıkar ve bu silsile devam eder durur. Tarihsel gelişime bağlı olarak devam eden bu silsile beraberinde kültür ve uygarlıkları oluşturur. İnsan zamanla bu ürettiği nesnelere tutsağı haline gelir. Bu nesnelere insan yapımı olduğu halde insana karşı yabancı bir ezici gerçeklik haline gelir. İnsanların ekonomik etkinlikleri sonucunda zenginliklerin oluşması ve para denen kavramın ortaya çıkması yabancılaşmanın en çarpıcı örneklerinden birini oluşturur. İnsanın yarattığı ekonomik nesnelere kendi başına ekonomik yasalardan oluşan büyük bir dünya kurar ve sonuçta paranın oyuncağı olan insan gerçeği ile karşılaşır. Yabancılaşma sonuç itibarı ile toplumsal işbölümünün gelişimine paralel olarak gelişen, toplum içerisindeki tek tek bireylerin atomize olduğu ve bireylerin bütünlüklü gerçeğin parçalarını birleştirmekte zorlandığı toplumsal bir sisteme denk düşer.

İşte hümanist Marksistler ağırlıklı olarak bu yabancılaşma teorisinden yola çıkarlar ve Marx'ın özellikle de ilk dönem eserlerine (1844 El Yazmaları vb.) referans yaparlar. Hümanist Marksizmin en önemli özellikleri olarak tarihsel özne olarak insanı kabul etmesi ve

⁴⁷⁸ Karl Marx, 1844 Elyazmaları, 2.bs., Çev.Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları, 1993, s.218

merkezine bu düşünceyi alması, yabancılaşma kavramına referansta bulunarak bireysel ve toplumsal özgürlüğü vurgulamasını sayabiliriz. Özellikle 1950'li 1960'lı yıllarda Avrupa'da güçlü bir akım haline gelen Hümanist Marksizm J. P. Sartre, Paul Thompson, John Lewis, R. Garaudy, Herbert Marcuse gibi önemli isimler sayesinde popülerleşmiştir.

Bizde ise en önemli Hümanist Marksist Aybar'dır. Aybar kendi sosyalizm anlayışını şöyle özetlemektedir: *"Marksist hümanizmayı günümüzün sorunlarına yanıt verecek düzeye getirmenin de Marksistlerin başlıca görevi olduğuna inanıyorum. Sosyalizm insanlar içindir; insanlar sosyalizm için değil. Kuşkusuz bu, insanlar sosyalizm için özveride bulunmazlar anlamına gelmez. Bulunurlar elbet; ama bu tepeden inme buyruklarla dayatılan bir özveri olamaz. Ve böylece yeni, yepyeni bir sosyalist politika anlayışına ve uygulamasına geçilecektir. İnsanları piyon gözüyle görmeyen, insanları kullanmayan bir politika..."*⁴⁷⁹

Aybar, sosyalizmin itibarının en yüksek düzeyde olduğu dönemde bile eleştirel bir bakışı kaybetmemiş ve sorunun kaynağına inmeye çalışmıştır. Bürokrasi ve yabancılaşma sonucunda sosyalizm pratiğinin insana uzaklaştığını düşünmekteydi. Mevcut sosyalist ülkelerde insanların özgürleşme sorunlarından yola çıkan Aybar, özgürlük ve sosyalizm arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Aybar, 1960'lı yılların başından beri örgütlü mücadelesini yürütürken bu soruya yanıtlar aramıştır. Aybar'ın özellikle TİP Genel Başkanlığı yaptığı son yıllarına bakıldığında hümanist sosyalizm söylemini ön plana çıkardığını görmekteyiz. Aybar'ın özgürlüğe ve insanın yabancılaşmasına yaptığı göndermeler bunun sonucudur. Aybar'ın formüle ettiği hürriyetçi sosyalizm bu anlayışın ürünüdür.

Aybar yabancılaşma kavramını özellikle üç boyutlu olarak ele almıştı. Bundan önceki bölümlerde gördüğümüz üzere Aybar'ın birinci olarak üzerinde durduğu yabancılaşma Osmanlı'dan devralınan ve Cumhuriyet döneminde de hakimiyetini sürdüren bürokrasinin egemenliğidir. Bu sınıf ile halk kitleleri arasındaki yabancılaşma ve çatışma Türkiye'deki siyasal dinamiklerin en önemli halkalarından biridir Aybar'a göre. İkinci yabancılaşma türü ise her türlü yabancılaşmayı ortadan kaldırmak için var olan sosyalist devletlerin rejimlerinin devrimin öznesi sınıflara karşı olan kopukluğu ve yabancılaşmasıdır. Aybar'a göre bunun temel nedenlerinden biri de Leninist örgüt modelinin yarattığı bürokrasi sorunudur.⁴⁸⁰ Aybar son olarak ise kapitalist toplumun yarattığı yabancılaşmayı ele alır.

Aybar'ın TİP içerisindeki söylemlerini bir kenara koyacak olursak Aybar'ın bu mesele üzerine teorik anlamda kafa yordığı dönem TİP'ten ayrıldığı ve daha henüz SDP'yi

⁴⁷⁹ Mehmet Ali Aybar, *Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler*, İstanbul: İletişim Yay., 2002, s.70

⁴⁸⁰ Mehmet Ali Aybar, "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 6 Sosyalist Hümanizma Ve Kimi Sorunlar", *Olay*, No:10, 8 Nisan 1974.

kurmadığı dönemdir. Zaten bu yılları Aybar'ın siyasal anlayışının olgunlaştığı TİP'ten ayrılışına neden olan sorunların ve Marksizmin dünya çapındaki genel sorunlarına kafa yordduğu bir dönemdir. Aybar'ın 1974 yılında bir dizi halinde yayınladığı "Somut İnsan Sorununa Giriş" adlı makaleler dizisi onun Hümanist Marksist kimliğini pekiştirdiği ve bu konudaki teorik düşüncelerini sistemli bir şekilde tartıştığı yazılardır. Bu yazılarda polemik yürütülen esas kişi yukarıda görüşlerini genel hatlarıyla anlattığımız Althusser'dir. Aslında Aybar'ın tavrı idealist konuma düşmüş Hümanist Marksistlerle anti-hümanist Marksistler arasında bir ara yol bulabilmektir. Aybar, Marx'ın 1845-1846 yılları arasında Alman idealist felsefesi ile ilişkisini kestiğini ve kendi maddeci görüşlerini netleştirdiğini kabul ediyor. Aybar'a göre bir takım burjuva yazarların Marx'ın "gençlik yapıtlarını" ısrarla ileri sürdüğünü Marksizmi idealist bir felsefe sistemine indirgediklerini; beri yandan kimi Marksistlerin de Stalin döneminin kişileri ezen geç kalmış bir tepki olarak onun öğretisinin insancıl, özgürlükçü yanını vurgularlarken idealizme kaydıklarını belirtmektedir. Ancak bunların karşısında anti-hümanist Marksizmin ileri sürdüğü gerekçeler de doğru değildir: "*Marx'ın 1845-1846'dan önceki kitaplarını, felsefi kavramları işledikleri gerekçesiyle bir yana itip, sade olgunluk çağı yapıtlarıyla yetinmeyiz. Çünkü gençlik yapıtlarının pek çok kavramı, olgunluk yapıtlarına geçmiş yeni bilimsel kavramlarla eklenmiştir.*"⁴⁸¹ Bundan dolayı Aybar, Althusser'in ileri sürdüğü "epistemolojik kesinti" -Marx'ın gençlik yapıtlarında kullandığı felsefi kavramları olgunluk döneminde kullanmadığı- tezini doğru bulmaz. Aybar örnekler vererek bunu açıklamaya çalışır. Örneğin Marx, Alman İdeolojisi'nde yabancılaşma kavramını kullanır, daha da önemlisi Althusser'in Marx'ın olgunluk dönemi eserleri arasında en önemlisi olarak gördüğü Kapital'de de yabancılaşma teorisi politik ekonominin kavramları ile bütünleşmiş halde bulunmaktadır. Kapital'de geçen "fetişleşme" kavramı yabancılaşma kavramının bizzat kendisidir. O zaman bu örneklerden hareket ederek Marksizmin bir hümanizma olduğuna karşı gelinemez. "Spekülatif olmayan bir yabancılaşma teorisi" ve hümanizm anlayışı Marx'ın teorisinin bütünlüğünde bulunabilir.⁴⁸² Daha da ilginç Aybar, Lücien Seve'ye dayanarak değişik bir yorum yapmakta: Aybar'a göre yabancılaşma kavramı Marksizmin anahtar kavramlarından biridir. Ancak bu teorinin 1844 Elyazmaları'na dayandırılmaması gerektiğini çünkü bunun bizi idealizme götürebileceğini; ancak Kapital'deki yabancılaşmanın (fetişleştirme) bizi spekülatif olmayan bir yabancılaşma teorisine

⁴⁸¹ Mehmet Ali Aybar, "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 6 Sosyalist Hümanizma Ve Kimi Sorunlar", *Olay*, No:10, 8 Nisan 1974.

⁴⁸² Mehmet Ali Aybar, "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 15 Somut İnsan Sorununun Teorik Yönü (2)", *Olay*, No:20, 17 Haziran 1974.

götürebileceğini belirtmektedir.⁴⁸³ Aybar'a göre önemli olan Marx'ın hümanizmasının Klasik hümanizmadan kesin olarak ayrıldığı noktayı tespit etmektir. Çünkü Marx, insan kavramını metafizik bir kavram olarak değil, tarihi gelişim içerisinde olan bir varlık olarak kabul etmiştir.⁴⁸⁴

Muhtemelen Aybar'ın kendisi tarafından ele alınmış ve genel seçimlerden önce yazılmış bir seçim bildirisinde sosyalizm tanımı şu şekilde yapılmaktadır: "*Bizim sosyalizmimiz, işçi sınıfının demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların eliyle, aşağıdan yukarı kurulacaktır. Yüzyıllar boyunca merkeziyetçi, tekelci, ceberut bir idareden çekmediği bela kalmamış olan emekçi sınıflarımız, tepeden inmeci yöntemlere karşıdır. Bugün Partimiz nasıl tabanın yönetim ve denetiminde ise;... kuracağımız sosyalist düzende de emekçi sınıflar ağırlık teşkil edecekler... Biz sosyalizme sadece ekonomik şema gözüyle bakmıyoruz. Biz sosyalizmi, emekçi sınıfları sömürülmeden, horlanmadan, ezilmeden kurtaracak; tüm 'yabancılaşmalardan' sıyrarak; ve giderek tüm insanları gerçekten özgür ve eşit kılacak biricik toplum düzeni olarak görüyoruz. Sosyalist demokrasi, rejimlerin en mükemmellidir. Biz sosyalizmin işçi sınıfı ve emekçi sınıflar adına yönetimi elinde tutan, fakat emekçi sınıflardan kopmuş, ya da bu sınıflarla esasen ilişki kurmamış ve kuramamış olan tepeden inmeci bürokratik bir sistem haline gelmemesi için emekçi sınıfların daha muhalefet günlerinde partisine sahip çıkması amacıyla mücadele ediyoruz. Bizim gözümüzde, Sosyalizmin insancı yanı ağır basar. Amaç, emekçi sınıfları sömürüden, zulümden, tahakkümden kurtarmaktır.*"⁴⁸⁵

Aybar'a göre demokrasi ve sosyalizm birbirinden ayrılmaz iki bütündür. Toplumsal demokrasinin mantığında, toplumu oluşturan her bireyin, kaderini tayin eden her şeyin ve bütün kamusal işlerin bizzat yönetilmesinde ve denetlenmesinde etkin bir özne olarak rolünü oynayabilmesi esastır. Demokrasi, halkın bizzat doğrudan yönetime katılması, devletin bir amaç değil araç olması ve bu noktada demokrasiyi tehdit eden yabancılaşma ilişkilerinin son bulmasıdır. Aybar'ın tasarladığı sosyalizm insanın mutluluğunu ve özgürlüğünü amaç edinen bir sistemdir. Aybar bunu "fertçi sosyalizm", "insan için sosyalizm", "güler yüzlü sosyalizm" gibi tanımlamalarla ifade edecekti. Daha sonrada göreceğimiz gibi Aybar sosyalizmin ve demokrasinin merkezine insanı yerleştirmektedir. Bu da sonradan göreceğimiz gibi onun

⁴⁸³ Mehmet Ali Aybar, "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 14 Somut İnsan Sorununun Teorik Yönü (1)", *Olay*, No:19, 10 Haziran 1974.

⁴⁸⁴ Mehmet Ali Aybar, "Yabancılaşma", *Forum*, No:356, 1 Şubat 1969, s.5

⁴⁸⁵ "Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi" *Forum*, No: 372, 1 Ekim 1969, s.11

Hümanist sosyalizm anlayışı ile ilintilidir. Burada sadece bir kavramın altını çizmek gerekiyor. O da “fertçi sosyalizm” ifadesinin taşıdığı anlamdır.

Sosyalizm gerek ülkemizde gerekse de dünyada toplumcu bir ideoloji olarak görülmekle birlikte nedense bu toplumculuk ile birey kavramı birbirine karşıt kavramlarmış gibi anlaşılmıştır. Hümanist Marksist Marcuse'e göre bugün yaşadığımız kapitalist toplum modeli, bireyi ne kadar kutsallaştırırsa kutsallaştırın aslında birey olma, olabilme durumunu ortadan kaldırmakta ve bu kavramın içeriğini boşaltmaktadır. Yaşam alışkanlıklarından, dinlenen müziğe, beğenilerden eğlence kültürüne, giyim tarzından siyasal tercihlere kadar bireyleri tek tipleştirilen, sürüleştiren bir toplumsal düzendir kapitalizm. Bu konuda Herbert Marcuse, ileri endüstriyel toplumlar adını verdiği gelişmiş kapitalist ülkelerdeki yabancılaşma kavramından yola çıkarak toplumun demokrasi ve çokseslilik söylemi altında nasıl tek tipleştirildiğini, bireyin ve özgürlüğünün nasıl yok edildiğini çarpıcı bir şekilde anlatmaktadır: "*Baskıcı bir bütünü eliyle düzenlenen özgürlük, güçlü bir baskı aracı olabilir. İnsan özgürlüğü, bireye sunulan seçme hakkıyla ölçülemez; özgürlüğü belirlemekte tek kesin etken, bireyin seçebildiği şeydir, seçtiği şeydir. Özgür bir seçişin ölçütü hiçbir zaman mutlak olamaz; ama o, bütünüyle göreceği de değildir. Efendileri serbestçe seçebilme olgusu, ne köleyi ne efendiyi ortadan kaldırır. Bir çok mal ve hizmet arasından özgür seçim yapmak özgür olmak değildir.*"⁴⁸⁶

Tercihler, sadece verili olanlar içinden yapıldığı sürece gerçek anlamda tercih olamazlar. O zaman burjuva demokrasisi ileri bir toplumsal sistem olsa bile bu yanılsamalı tarafının da gözden kaçırılmaması gerekir. Yetmiş yıllık sosyalizm deneyimi de göstermiştir ki demokrasi tam olarak kurallarıyla uygulanmamış, özünde bir araç olması gereken devlet kavramı fetişleştirilerek bir amaç haline getirilmiş, insan; sadece devlet içindir anlayışından yola çıkarak ezilmiştir. Aybar'ın politik mücadelesinde özgürlük meselesinin bu kadar yer almasının temel nedeni de budur.

⁴⁸⁶ Herbert Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan*, 2.bs., Çev. Afşar Timuçin, Teoman Tunçdoğan, İstanbul: May Yayınları, 1975, s.22

BEŞİNCİ BÖLÜM

AYBAR VE AVRUPA KOMÜNİZMİ

5.1. Avrupa Komünizminin Doğuşu

Teorik temellerini Kautsky'e kadar götürebileceğimiz Avrupa komünizmi esas olarak 1960'lar sonrasında siyasal bir hareket olarak şekillenmiştir.⁴⁸⁷ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı komünist partilerin verdikleri anti-faşist mücadele ve Sovyetlerin bu savaşta büyük bir prestij ile çıkışının ardından Fransız ve İtalyan komünist partilerinin büyük bir sıçrama gerçekleştirdiğini, çeşitli kesimler için bu partilerin bir cazibe merkezi haline geldiğini görmekteyiz. Bundan önceki süreçte ise Avrupa'daki komünist partiler kitle partisi olmaktan çok birer kadro partisi görünümündeydiler. Sosyal demokrat partilerden koparak Üçüncü Enternasyonal'e üye olan komünist partiler İkinci Dünya Savaşı'na kadar ülkelerinin siyasal kaderleri üzerinde söz söyleyebilecek politik güce sahip olamadılar. İkinci Dünya Savaşı sonrası ise başta Fransız Komünist Partisi (FKF) ve İtalyan Komünist Partisi (İKP) olmak üzere Avrupa komünist partileri için yeni bir dönem açılmaktaydı. Müttefiklerine taviz vermek amacıyla Sovyetler Birliği'nin Komintern'i dağıtması o güne kadar SSCB'den rotasını tespit eden komünist partiler için yeni bir dönemin habercisiydi. Komintern'in bağlayıcı disiplinin olmadığı koşullarda bu partilerin bağımsız karar alma ve politika üretmeleri de oldukça kolaylaşmış oldu. 1947 ile 1956 yılları arasında kurulu bulunan Kominform Komintern kadar disiplinli ve bağlayıcı niteliğe sahip değildi. Bu partiler Kızıl Ordu'nun ya da her hangi bir dış gücün somut desteği olmadan hızla büyümeye başladılar. Bunun iki nedeni vardı: İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin zaferi Batı Avrupa halkları üzerinde muazzam bir etkide bulundu. Sovyetler Birliği'nin kurmuş olduğu sosyalist sistem bir çok Avrupalının gözünde büyük bir prestije sahipti. İkinci olarak da bir çok Batı Avrupa ülkesinde komünistler anti-faşist direniş ve yurtseverlikle özdeşleşmişti.⁴⁸⁸ Bu iki neden Avrupalı komünistlerin gelişmesinde önemli rol oynadılar. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sırasında 20000 militanını Alman işgali sırasındaki direniş savaşında kaybeden ve halk arasında "Kurşunlananların Partisi" olarak adlandırılan Fransız Komünist Partisi, 1945 seçimlerinde büyük bir başarı göstererek %27 oy oranı ile (5 milyon oy) birinci parti olmuş ve koalisyon

⁴⁸⁷ Enzo Bettiza'ya göre Avrupa Komünizmi, 1970'lerin ortalarından itibaren Kautsky'nin sosyal demokrasiye kaymadan önceki ilk dönemi tipinde demokratik, parlamenter ve seçim stratejisine bağlanan bir hareketti. Enzo Bettiza, "Eurocommunism In Limbo", *Eurocommunism: The Italian Case*, Eds. Austin Ranney, Giovanni Sartori, Washington: American Enterprise Institute For Public Policy Research, 1978, s.123

⁴⁸⁸ Albert S. Lindemann, *A History Of European Socialism*, New York: Yale University Press, 1983, s.333

hükümetine katılmıştır.⁴⁸⁹ Fransa gibi bir çok Avrupa ülkesinde savaşın hemen ertesinde komünistler hükümetlerde yer alma politikasını benimseyerek kabinelere girmeye başladılar. Bu bir bakıma savaş zamanındaki komünist olmayan anti-faşist unsurlarla ittifakın bir devamı niteliğindedir. Ancak bu durum pek uzun sürmedi. Soğuk Savaş'ın başlaması ile birlikte 1947 yılında Avrupa'nın en büyük komünist partisi olan Fransız Komünist Partisi hükümetten çekilmek durumunda kaldı. Diğer partilerde bu kaderi paylaştılar. Ancak FKF ve İKP ülkelerinin siyasal yaşamlarında söz sahibi olan büyük kitle partileri olarak faaliyetlerini devam ettirdiler. Bu ikiliye 1970'lerde İspanya Komünist Partisi de (İSKP) katılacaktır. 1946 seçimlerinde %19 dolayında oy alan İtalyan Komünist Partisi bu oyunu 1976 seçimlerinde %34.5 çıkararak ülkenin Hıristiyan Demokratlardan sonra en büyük partisi olacaktır.⁴⁹⁰

Avrupa komünizmi olarak nitelendireceğimiz hareketin gelişmesinin hem dış politikadaki gelişmeler hem de Avrupalı komünist partilerin kendi ülkelerindeki gelişmeler belirlemiştir. Dış politika alanında SSCB 20. Parti Kongresi'nde açıklanan rapor, Macaristan ve Çekoslovakya'da yaşanan gelişmeler, SSCB-Çin çekişmesi gibi bir dizi uluslararası gelişme Avrupa Komünizmi hareketini tetiklemiştir. Bu partiler kendi içlerinde ise refah politikaları ile maddi olarak zenginleşen işçi sınıfının ve orta sınıfların daha reformcu beklentilerini de göz önünde bulundurmaya başladılar. Ayrıca 1968 olaylarına hazırlıksız yakalanan ve geleneksel olarak takip ettikleri Sovyet modelindeki politik argümanların kendi içlerinde değişen yeni koşulları açıklayamadıklarını da günden güne daha fazla hissediyorlardı. Bu gelişmeler bağlı olarak zigzaglı bir yol da çizse Avrupalı komünist partiler SSCB'ye mutlak bağlılığı sorgulamışlar ve kendi ülkelerinde iç dinamikleri daha fazla gözeten bir politik taktik izlemeye başlamışlardır.

Avrupa komünizmi adı altında belirli niteliklerini dediğimiz gibi 1960'lardan sonra netleştirmeye başlayacaktı. Peki neydi bu ortak nitelikler? Her şeyden önce proletarya diktatörlüğü kavramını reddederek, Leninist Parti anlayışının en önemli özelliklerinden birini reddediyorlardı. Bu reddedişleri aynı zamanda çoğulcu demokrasi anlayışının da kabul edilmesi demekti. "Demokrasi" kavramına biçtikleri rolün kökeni biraz kazındığında daha önce ele aldığımız Kautsky'nin bu anlamda Avrupa komünizminin temel yapı taşlarından biri olduğunu göreceğiz. Demokrasiyi sosyalizme geçişte sadece bir taktik araç değil aynı zamanda işçi sınıfının sarılması gereken bir temel nokta olarak gören Kautsky, Bolşevik

⁴⁸⁹ Erol Özkoray, "Fransa Komünist Partisi: Stalincilikten Demokratikleşme Sürecine", *Birikim*, No:40-4, C.7, Haziran-Temmuz 1978, s.57

⁴⁹⁰ Giacomo Sani, "Mass Support For Italian Communism: Trends And Prospects", *Eurocommunism: The Italian Case*, Eds. Austin Ranney, Giovanni Sartori, Washington: American Enterprise Institute For Public Policy Research, 1978, s.69

devrim modelini ve proletarya diktatörlüğünü reddetmişti. Aslında Avrupa'daki komünist partileri proletarya diktatörlüğünü reddederek bir bakıma sadece teoride savundukları doktriner bir maddeyi sırtlarından atmış oluyorlardı. Böylece hem kendi ülkelerindeki geniş kesimlere demokratik güvence vermekte hem de kitlelere açılma stratejilerini hayata geçirmekteydiler. Devrim ve devlet karşısında aldıkları tutum ise klasik bir Leninist stratejiden farklıdır. İktidarı aldıklarında devlet aygıtını parçalanacak bir yapı olmaktan çok dönüştürülecek bir yapı olarak tasavvur eden Avrupalı komünist partiler böylece şiddete dayalı devrim fikrine karşı gelmekteydiler. Aslında bu tutumları Sovyetler Birliği'nin kapitalist kamp ile barış içerisinde birlikte yaşama ve barışçı geçiş stratejileri ile uyum içerisindeydi. Bu nedenle Avrupa komünizminin liberalizme kayışının temel nedeni bu partilerin Sovyetler ya da başka iktidar olmuş komünist partiler karşısındaki tutumundan çok kendi ülkelerindeki egemen sınıfa karşı olan tutumları ile açıklanabilir. Ancak bu Avrupa komünizmi ile Sovyetler arasında vuku bulan kimi zaman oldukça sancılı ilişkilerin önemsiz olduğu anlamına gelmez. "ulusal özgünlük" ve "enternasyonalizm" tartışmalarını bu bağlamda anlamaya çalışmak önemlidir.

Aslında Avrupa komünizmi dediğimiz oluşumu anlayabilmek için Sovyetler Birliği'nin izlediği dış politikayı ve sosyalist ülkelerdeki önemli dönemeçlerde meydana gelen kırılmaları iyi çözümlenmek gerekiyor. Çünkü Avrupa komünizmi büyük ölçüde kendi içsel dinamiklerinin dışında bu alandaki gelişmelerin sonucunda da şekillenmiştir. Bilindiği üzere Üçüncü Enternasyonal'in (Komintern'in) İkinci Dünya Savaşı'nın ortasında lağvedilmesi bir bakıma 1917-1922 arasında "dünya devrimi" umuduna sarılan daha sonrasında ise 'anavatanda sosyalizmi koruma' altında iyiden iyiye dış politikalarını Sovyetler Birliği'nin dış politik menfaatlerine göre ayarlayan SBKP'nin fiili bir durumu teslim etmesinden başka bir şey değildir. Komintern 1919 yılının Mart ayında kurulduğunda çöken İkinci Enternasyonale alternatif olarak daha Birinci Dünya Savaşı bütün şiddeti ile sürerken tasarlanmıştı. Bu savaş esnasında İkinci Enternasyoanal'in izlediği çizgiyi eleştiren aralarında Bolşeviklerin de olduğu bir kısım sosyalist ve sosyal demokrat parti öncülüğünde 1915 yılında İsviçre Zimmerwald'da bir konferans toplamış ve alternatif bir enternasyonalin kurulması için ilk adım böylece atılmıştı. Bu konferansın ardından 1916 yılında bu sefer Kienthal Konferansı olarak bilinen uluslararası toplantı gerçekleşti. Bu toplantıdan çıkan sonucun Bolşevikleri pek de memnun etmediği söylenebilir. Enternasyonal'in merkezci eğilimini temsil eden Kautsky'nin, toplantılarda önemli bir ağırlığı olduğu görüldü. Savaş reddediliyor, barış için her partinin kendi hükümetini zorlaması karara bağlanıyor; ancak diğer yandan bunun için iç savaş yöntemi ve Enternasyonal'in bölünerek yeni bir Enternasyonal kurulmasına karşı

çıkılıyordu. Lenin, anlayış olarak kendisine daha yakın olan Spartakistler'in bile oyunu alamaz.⁴⁹¹ Her iki konferansta Kautsky'nin temsil ettiği merkezci eğilim etkin olduğu için tam olarak Bolşeviklerin arzu ettiği yeni bir enternasyonalin kurulması gerçekleşmese de savaşa karşı tutum almış olması ve kurulacak yeni bir enternasyonalin temellerini atması bakımından önemlidir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru gerçekleşen Ekim Devrimi sonucunda Bolşeviklerin iktidara gelmesi yeni bir enternasyonal çağrısı için önemli bir tarihsel olanak yaratmıştı. Daha devrim sonrası iç savaş tüm hızıyla sürmekteyken hatta devrimin geleceği bile belirsizliklerle doluyken 2-6 Mart 1919 yılında Komintern kurulmuştu. İlk kongre gerek katılımın Rusya'daki iç savaşın olumsuz koşulları gerekse de Bolşeviklerin çok bel bağladığı dünya devriminin en önemli halkası olan Almanya'da Spartakistlerin ihtilal girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması ve bu grubun önemi iki önderi olan Lüksenburg ve Liebknecht'in öldürülmesinin verdiği moral bozucu ortamda toplanmıştı. Toplanan bu ilk kongrede yeni bir enternasyonalin ilan edilip, edilmemesine dair tartışmaların yaşanması varolan atmosferi göstermesi açısından ilginçtir. Bu örgütün baskın olan partisi ise Bolşevik partisiydi ve bu partinin ısrarı enternasyonalin kurulmasında belirleyici olmuştur. Toplanan bu ilk kongrenin en önemli gündemi Marksizmdaki devlet, proletarya diktatörlüğü ve enternasyonalizm tartışmalarıdır. Bu konularda alınacak tavrı belirlemek için gündeme getirilen bu konular aynı zamanda Üçüncü Enternasyonal'in kendisini bir önceki enternasyondan ayırmak için bilinçli olarak seçtiği konulardır.

Komintern'in ikinci ve alınan kararları nedeniyle en önemli kongresi Ağustos 1920 tarihinde gerçekleşti ve örgütün yapısını belirleyen kararlar alındı. Örgütün tüzüğünde yer alan ifadeyle Komintern *"...fıilen, bütün dünyanın birleşik komünist partisi gibi olmalıdır. Ayrı ayrı ülkelerde çalışan partiler, sadece onun tekil seksiyonları olmak durumundadırlar."* şeklinde tarif edilmiştir.⁴⁹² Elbette bu özelliği sağlayacak birtakım kararların alınması kaçınılmazdı. Bu kararlardan en önemlisi Komintern'e üye olabilmenin en önemli koşulunun örgütün seksiyonlarını oluşturan bütün partilerin Bolşevik parti modelini benimsemekti. Meşhur 21 maddelik koşullar bunu sağlamak içindi. Bu şekilde 'değişik ülkelerde dalları olan tek bir komünist partiyi' yaratabilmek için disiplinli ve merkezi bir örgüte ihtiyaç olduğu zaten sık sık vurgulanmaktaydı. 12. madde bunu açık bir şekilde vurgulamaktaydı: *"Komünist Enternasyonal üyesi partiler, demokratik merkezîyetçilik ilkesi temelinde örgütlenmelidir. İçinde yaşadığımız iç savaşın keskinleşme döneminde, komünist parti ancak, olabildiğince merkezîyetçi bir tarzda örgütlenmişse, parti içinde askeri disipline yaklaşan bir demir disiplin*

⁴⁹¹ Arthur Rosenberg, **Bolşevizm Tarihi**, Çev. Aydın Emeç, İstanbul: E Yay., 1969, s.107

⁴⁹² **Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal: Belgeler Cilt 1**, Çev. Orhan Dilber, İstanbul: Maya Yayıncılık, 1997, s.127

hüküm sürüyorsa ve tartışmasız bir otorite ve geniş yetkilerle donatılmış merkezi organizması, militanlarının hepsinin güvenini kazanmışsa, görevlerini yerine getirebilir." ⁴⁹³ 21 maddelik şartlar arasında komünist partilerinin yayın organlarının tamamen merkez komitesine tabi olması ve Komintern'in çizgisiyle uyum içerisinde olması, legal örgütlere paralel olarak mutlaka illegal örgütlenmenin yaratılması, Sovyetler Birliği'ne koşulsuz destek olmak, düzenli aralıklarla "küçük burjuva" unsurlara karşı tasfiye hareketlerinde bulunmak, partilerin programlarının Komintern tarafından onaylanması ve Komintern'in kararlarının bağlayıcılığının kabul edilmesi. Bu biraz da İkinci Enternasyonal'e tepkinin sonucuydu. İkinci Enternasyonalin daha gevşek ve federasyonu andıran örgütlenmesine karşın Bolşevikler, Üçüncü Enternasyonalin kendi partilerinin örgütsel yapısıyla uyumlu merkezi bir örgüt yapısına sahip olmasını istiyorlardı. Bolşevikler açısından bunun gerekçesi şuydu: Birinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında devrimci bir dalga mevcut olduğu halde bu devrimci dalgayı yönlendirecek uluslararası devrimci bir önderlik olmadığı için önemli bir fırsat kaçırılmıştı. Böylesi bir durumla bir daha karşılaşmamak için Bolşevikler kendi taktik ve stratejilerini ve de örgütsel modelleri konusundaki deneyimlerini diğer partilere aktarmalıydı. Ayrıca Komintern'in içine İkinci Enternasyonal anlayışına bağlı akımların sızması için 21 maddelik koşullar kabul edilmeliydi. Ancak Bolşeviklerin bu gerekçeleri ne olursa olsun böylesi bir yapının Sovyetler Birliği'ne koşulsuz bir bağımlılığı da yarattığı ortadadır. Bu bağımlılık zamanla Komintern'i oluşturan partileri özgünlüğü olmayan, kendi şartlarına uygun politikalar oluşturamayan, emir komuta zinciri içerisinde içi boş örgütlenmelere çevirdiği de ortadadır.

'Dünya Devrimi'nin örgütü olarak kurulan Komintern şüphesiz ki böylesi zor bir dönemde Sovyetler Birliği için önemli bir destek görevi sağlamıştır. Özellikle Sovyet karşıtı hareketleri engelleyebilmek ve böylesi zor bir dönemde nefes alabilmek açısından Komintern'i oluşturan ve küçümsenmeyecek bir etkinliğe sahip olan Avrupalı komünist partiler önemli katkılarda bulunmuşlardır. Ancak diğer taraftan Üçüncü Enternasyonalin SBKP'nin dış politikadaki bir aracı haline getirildiğini de görmekteyiz. Avrupa'daki başarısız bir kaç ayaklanmanın ardından bu ülkelerde devrimci bir siyasal durum olmadığının anlaşılması ve tek ülkede sosyalizm politikasının benimsenmesi ile birlikte Komintern'in bu işlevi daha da belirginleşti.

Bu arada Sovyetlerin tarihsel gelişimi açısından da birtakım önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Bunlardan en önemlisi Sovyetlerin uluslararası alandaki izolasyonuna son

⁴⁹³ Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal: Belgeler Cilt 1, s.134

veren gelişme Nisan 1922 yılında yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından dışlanmış olan Almanya ve Sovyetler Birliği 16 Nisan 1922'de Sovyet ve Alman dışişleri bakanları Georgi V. Chicherin (1918-29) ve Walther Rathenau Rapallo'da bir antlaşma imzaladılar. Amerikalı uluslararası ilişkiler uzmanı Alvin Z. Rubinstein bu anlaşmanın taşıdığı önemi şu şekilde açıklamaktadır: *"Geleneksel burjuva diplomasisi ve güç siyaseti değerleri açısından Sovyetler Birliği bu antlaşma ile diplomatik bir zafere imza atmıştı. Kuşkusuz bu antlaşma her iki ülkenin de kötü durumda olan konumlarını güçlendirmiştir... Rapallo Antlaşması Sovyetler Birliği'nin ilk defa büyük bir ülke tarafından tanınması özelliğine sahiptir... Hitlerin 1933 yılındaki yükselişine kadar Almanya ile olan ilişki Moskova için çok üstün bir değere sahipti. Bu bağ sayesinde Sovyetler Birliği izole olmaktan kurtulmuş, hep korktuğu kapitalist ülkeler arasındaki bir koalisyonun önüne geçmiş ve Avrupa'nın en önemli işçi sınıfı ile olan ilişkisini sürdürmeye devam etmiştir."*⁴⁹⁴

Genelde Sovyet tarihi ele alınırken Stalin'in eleştirisi üzerinden bir takım açıklamalar yapılır ve olumsuzluklar bu döneme mal edilir. Ancak Sovyet tarihinin dikkatli bir irdelenişi bir kişinin günah keçisi ilan edilerek işin içinden çıkılamayacağını göstermekte. Daha Lenin döneminde izlenen bazı adımların daha sonraki dönemi ne şekilde biçimlendirdiğini görebilmek mümkün. Bu açıdan bakıldığında Lenin zamanında Sovyetler Birliği dış politikasının esasları şekillenmişti. Sovyet devletinin korunması ve sürekliliği her türlü devrimci isteklerin üzerinde yer almış, Almanya başta olmak üzere bütün kapitalist ülkelerle ilişkilerin normalleştirilmesi ve "barış içerisinde bir arada yaşama" politikasının güdülmesi esas alınmıştır. Sovyet dış politikasını belirleyen temel etkenler idealist sosyalist enternasyonalist bir tutumdan ziyade "gerçekçiydi". O anki düşmana karşı ittifaklar yapmak ve geleneksel güç dengelerini göz önünde bulundurarak politika oluşturmak SSCB'nin dış politikasının temel iki özelliğiydi. Bu tutum Stalin ve sonrasındaki dönemde daha da belirginleşecektir. Bu duruma verilebilecek en iyi örneklerden biri Birleşmiş Milletlerin ilk girişimi olan Milletler Cemiyeti karşısında takınılan tutumdur. 1919 yılında Komintern'in ilk kongresinde *"işçi sınıfının devrimci bilincini bulandırmaya yönelik en iyi yol"* olarak tanımlanan Milletler Cemiyeti devamında *"emperyalist soygun sömürü ve karşı devrim cemiyeti"*⁴⁹⁵ olarak itham edilmekte ve bu örgüte katılan ülkelerdeki işçi sınıfı bu örgütü protesto edilmeye çağrılmaktaydı. Stalin döneminde ise izlenen pragmatik politikanın sonucunda bu şekilde itham edilen bu örgütün üyesi olmakta herhangi bir çelişki görülmemiştir.

⁴⁹⁴ Alvin Z. Rubinstein, *Soviet Foreign Policy Since World War Two: Imperial and Global*, Massachusetts, USA: Winthrop Publishers Inc., 1981, s. 9

⁴⁹⁵ Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal: Belgeler Cilt 1, s.39

Stalin'in döneminde Komintern'in politikaları tamamen Sovyetler Birliği'nin dış politikasına endekslenmiş duruma getirildi. 1928 yılında Komintern'in altıncı kongresinde açıklanan yabancı komünist partilerin izlemesi gereken ilkeler bunun en açık göstergesidir: "1) Sovyetler Birliği dünya devriminin kalesidir-'Sovyetler Birliği, tüm ülkelerdeki iktidarı ele geçirerek işçi sınıfını sürükleyecek olan proleter devrimin uluslararası öncü gücüdür. 2) Uluslararası işçi sınıfının temel olarak ilgilenmesi gereken şey Sovyetler Birliği korunması olmalıdır – "Emperyalist devletlerin SSCB'ye saldırıp, savaş ilan etmesi durumunda; uluslararası işçi sınıfı emperyalist hükümetleri alaşağı etmek için mücadele etmeli ve cesur, azimli kitlesel örgütlenmeler misillemeler yapmalıdır. 3) Moskova'ya bağlılık tüm komünist partilerin borcudur."⁴⁹⁶ Özellikle son ilke Komintern'e bağlı partilerin politik bağımsızlığını yok eder niteliktedir. Bu ilkeler ulusal sosyalizmi ve Avrupa komünizmi'nin ortaya çıkışında rol oynamıştır. Çünkü sosyalist enternasyonalizm SBKP'ye koşulsuz sadakat demek olması aynı zamanda demokratik olmayan bir işleyiş ve eşitliğe dayanmayan politik karar süreçleri demektir. Bunun sonuçları ise özellikle pratikte büyük sorunlara yol açmaktaydı. Örneğin 1928 yılında SBKP Komintern'e sosyal demokratların uluslararası komünizm açısından temel düşman olduğunu ilan etmesi noktasında belirleyici oldu. Bu ise Nazilerin yükselmesine yardımcı olmakla birlikte Alman Komünist Partisi'nin güç kaybetmesinde önemli rol oynamıştır. Bu tür izlenen yanlış politikalar Komintern üyesi partilere büyük zararlar vermiş ve bu politikalar Stalin sonrasında sorgulamaya başlamıştır. Bu sorgulamanın Stalin döneminde başlamayışının temel nedeni ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetlerin askeri ve siyasi alanda elde ettiği başarılarıdır. Bu nedenle bu işleyiş kimi pratik sorunlarda sorgulanacaktır. İkinci Dünya Savaşı'ndan öncesi sonrasında SBKP diğer komünist partilerle olan ilişkilerini bu bağlamda sürdürmesi bazı olaylarda (Yunanistan, İspanya) bu partileri kendi kaderlerine terk etmesi ve bunu pragmatik reel dış politika adına gerçekleştirmesi bu kopuşu ve gerilimi körüklemiştir. Diğer yandan Avrupalı komünist partilerinin "ulusallık" ve kendi ülkelerindeki "özgün sosyalizm" arayışlarının da tersi istikamette geliştiğini belirtmek gerekiyor. Özellikle İtalyan Komünist Partisi'nin tutumu bu noktada ilginçtir. İtalyan Komünist Partisi'nin "kendine özgü sosyalizm yolu" izleme politikasının kökleri kurucularından Gramsci'ye kadar dayandırabiliriz. Daha bu parti kurulmadan Gramsci Birinci Dünya Savaşı sırasında enternasyonal bir sosyalizm anlayışını benimsemiş olmasına rağmen İtalyan Sosyalist Partisi'nin (PSI) özerk olmasını ülkenin kendine özgü koşullarının değerlendirilerek "Sosyalizmin İtalyan Yolunun"⁴⁹⁷ bulunması gerektiğini vurgulamıştır.

⁴⁹⁶ Alvin Z. Rubinstein, *Soviet Foreign Policy Since World War Two: Imperial and Global*, s. 13

⁴⁹⁷ Antonio Gramsci, *Pre-Prison Writings*, Edited by Richard Bellamy, UK. Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s. 14

Politik determinizmi ve Marksizmin şematik genellemelerini reddeden Gramsci, devrimci bir strateji için İtalya'nın özgüllüklerinin altını çizmiştir. Gramsci'ye göre sosyalizme yönelik her durumda uygulanabilecek tek bir yol yoktur. Sosyalizmin gelişme çizgisi uluslararasına yönelik olsa da hareket noktası ulusaldır. Bu nedenle Gramsci Troçki ve Lüksemburg'un biçimsel uluslararasılığından ayrılır.⁴⁹⁸ Bu nedenle Rus devriminin Bir Avrupa ülkesi olmasına rağmen daha az sanayileşmiş ve Avrupa'nın çeperinde yer alan İtalya'nın durumu ve şartlarında devrim nasıl gerçekleşeceği sorusuna cevap arayacaktır. İşte daha Hapishane Defterleri yazılmadan önce yapılan bu vurgu daha sonra 1970'lerde ideolojik ve politik krize giren Avrupalı komünist partilerin sahiplendiği bir söylem haline gelmiştir. Gramsci'nin 1970'lerde Avrupa komünizmi tartışmalarının ortasında yeniden "keşfedilmesi" ve PCI'nın ikonu haline gelmesi böylesi bir sürecin ürünüdür. Richard Bellamy, Gramsci'nin bu yeni algılanışını Avrupa Komünizmi ile şu şekilde ilişki kurar: *"Gramsci, gelişmiş Batılı devletlerde komünist partilerin yürüttüğü devrimci ve demokratik strateji formülü ile tanınmıştır. Bir bakıma Gramsci'nin fikirleri bir taraftan reel sosyalist ülkelerdeki baskıcı parti bürokrasisine diğer yandan da sosyal demokrasiye karşı radikal bir alternatif önerisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu görüş, 1970 ve 1980'lerde özellikle İtalyan Komünist Partisi'nin (PCI) başını çektiği Avrupa komünizmi hareketini cezp etmiş ve meşruluğunu sağlamıştır. Gramsci tarihsel bağlarının da etkisiyle, Sovyet bloğunun dışında en büyük partilerden biri olan İtalyan Komünist Partisi içerisinde bu dönemde parlamış, Gramsci'nin tezlerinin prestiji yükselmiş ve İKP'nin en önemli ideolojik ilham kaynağı haline gelmiştir."*⁴⁹⁹

Stalin sonrası dönemde Batı Avrupa komünizminin en önde gelen liderlerinden biri Palmiro Togliatti'dir. Gramsci'nin yakın arkadaşı olan Togliatti her zaman bağımsız bir politik çizgiyi sürdürmekle birlikte 1956'da Kuruşçev'in Stalin ile ilgili açıklamaları ile birlikte bu konumunu daha da geliştirdi. Kuruşçev'in Şubat 1956 yılında SBKB 20. parti kongresinde yapmış olduğu konuşma dünya komünist hareketi üzerindeki etkisi büyük olmuştur. Ayrıca Doğu Avrupa'da gerçekleşen olaylar Sovyetler Birliği'nin politik statükosuna yönelik değişim talepleri üzerinde de etkili olmuştur. Kuruşçev 20. parti kongresinde Stalin'in uygulamalarını sert bir dille eleştirmiş, "iki sistem arasındaki savaşın kaçınılmazlığına" dair olan tezi değiştirerek "barış içerisinde bir arada yaşama" stratejisini benimsemiştir. Bunun gerekçesi ise nükleer savaş tehdididir. Kuruşçev ayrıca Tito tarafından geliştirilen "sosyalizme gidişte bir çok yol olabilir." tezini de kabul etmiştir. Stalin'in ölümü, Doğu Avrupa'daki gelişmeler ve dünya komünist hareketindeki kafa karışıklıkları diğer komünist partilerini derinden etkiledi.

⁴⁹⁸ John Merrington, "Gramsci'nin Marksizm Anlayışında Kuram Ve Uygulama", **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**, Ed. Kemali Saybaşı, Ankara: Doruk Yayınları, 1999, s.363

⁴⁹⁹ Antono Gramsci, **Pre-Prison Writings**, s. 9

Bu nedenle 20. kongre sonrası aynı zamanda İkinci Dünya Savaşı sonrasında devam eden pozisyonları önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu açıdan 20. parti kongresinde sunulan raporun ardından yaşananlar "*Komünizmin büyük travmasıydı.*"⁵⁰⁰ Komünist partiler bu raporun ardından gelişen Macaristan olayları ve bir dizi iç dinamiğin de etkisiyle SSCB ile olan ilişkilerini sorgulamaya ve yeni politik stratejiler üzerine düşünmeye başlamışlardır.

1957 tarihinde Moskova'da komünist hareketin birliğini sağlamak için düzenlenen konferansta İtalyan Komünist Partisi (PCI) başkanı Palmiro Togliatti komünist partilerinin bağımsızlığından ve sosyalizmi gerçekleştirmek için kendi stratejilerini belirleme hakkına sahip olması gerektiğinden bahsediyordu. Togliatti bunu çok merkezlilik (polycentrism) olarak niteledi. Togliatti'nin yaklaşımlarını şu şekilde özetleyebilmek mümkün: Kişi olarak Stalin'in eleştirilmesi çok önemli değildir, dahası yapay bir yaklaşımdır. Onun için önemli olan Stalinizm olgusudur. İkinci olarak sosyalizmin kuruluşu çok partili bir (multi-party) devlette de olanaklıdır. Üçüncü olarak komünist hareket çok merkezli (poly central) bir yapıya kavuşmalıdır.⁵⁰¹ Togliatti'nin getirdiği bu yaklaşım aslında Avrupa Komünizmi hareketinin de ilk adımlarıdır. Togliatti ve İKP'nin açtığı bu yol daha sonra Avrupa Komünizminin başlangıcını da oluşturacaktır. Bunun en somut ifadesini 1956 yılında Kominform'un lağvedilmesinin ardından Sovyetlerin mutlak otoritesini tanıma konusunda artık istekli olmamalarıdır. Özellikle de İtalyan Komünist Partisi'nin etkisiyle Avrupa'daki komünist partiler, Komintern ya da Kominform gibi yeni enternasyonal örgütlerin kurulmasına ve SSCB'nin eskiden olduğu gibi inisiyatif almasına karşı çıktılar. Bunun yerine 1965'te Brüksel'de ve 1966 yılında Viyana'da bölgesel toplantılar yapılmasını kararlaştırdılar.⁵⁰²

Avrupa komünizmini besleyen başka etkenlerden de kısaca bahsetmek gerekiyor. Yukarıda belirttiğimiz gibi Kuruşçev'in raporunun ardından yaşanan bir dizi gelişme Stalin döneminde var olan komünist partilerinin birliğinin de sarsılmaya başlandığı dönemdir. Gerçi İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Yugoslavya Varşova Paktı'na katılmayı reddetmişti ama bu çatlak o gün açısından çok da önemli değildi. SSCB'ye yönelik en zorlayıcı muhalefet Çin tarafından gelecektir. Çatlağın görünüşteki nedeni Çin'in SSCB'yi 1956 yılında 20 parti kongresinde yayınlanan raporun arkasından izlediği "revizyonist" politikalarıdır. Stalin eleştirisine katılmadığını açıklayan ÇKP ayrıca Kuruşçev'in getirdiği "barış içerisinde bir arada yaşama" "tüm halkın devleti" gibi tezleri benimsemediğini, Kuruşçev'in proletarya

⁵⁰⁰ Geoff Eley, *Forging Democracy: The History Of The Left In Europe, 1850-2000*, New York: Oxford University Press, 2002, s.333

⁵⁰¹ David McLellan, *Marxism After Marx: An Introduction*, s.163

⁵⁰² Geoff Eley, *Forging Democracy: The History Of The Left In Europe, 1850-2000*, s.333

diktatörlüğünü gerekli kılan şartların ortadan kalktığı iddiasının yanlış olduğunu, emperyalizme karşı aktif mücadele edilmesi gerektiğini ilk başlarda yayın organlarında daha sonrada resmi görüşmelerde giderek artan bir dozda vurgulamaya başladı. Bu şekilde başlayan Çin SSCB polemiği giderek köprülerin atılmasına kadar vardı. Görünüşteki tartışmalar bir yana asıl mesele Çin'in SSCB karşısında yeni bir uluslararası güç odağı yaratmak istemesidir. Yoksa sonraki gelişmelerin de gösterdiği gibi gerek Çin'in gerekse de SSCB'nin "enternasyonalizm" pratikleri göz önünde bulundurulduğunda her iki ülkenin de birbirine söyleyebilecek pek sözleri olamazdı. SSCB'nin hegemonyasından çıkmak isteyen ve yeni bir hegemonya alanı oluşturmak isteyen Çin SSCB tarafından şiddetle cezalandırılmış, söz verilen atom bombası projesi rafa kaldırılmış, Çin'in sanayileşmesine yardım için bulunan Rus teknisyenlerde geri çekilmiştir. Bu çatışmayı halletmek için diğer komünist partilerin de bulunduğu 1959 yılında Bükreş'te ve 1960 yılında Moskova'da iki önemli konferans toplandı. 81 komünist partisinin katıldığı Moskova Konferansı'nda Çin'in tezleri genel olarak kabul görmedi.⁵⁰³ Avrupa'daki komünist partilerin büyük çoğunluğu kendi geleneklerine yakın olan SSCB'yi desteklediler.⁵⁰⁴ Ancak bu çatışmanın Avrupa komünizmi akımının dolaylı en büyük katkısı bu akımı oluşturan partilerin bağımlı oldukları tek merkez SSCB'nin hegemonyasının sarsılmasına yardımcı olmasıdır. Avrupa'daki komünist partiler bu tartışmada SSCB'yi destekleseler de artık ilişkinin eskisi gibi gitmesine de razı değillerdi. Bu gerçeği çok yakında SSCB'de fark edecektir.

5.1.1. 1968 Çekoslovakya Kırılması ve Avrupa Komünizmi

Avrupa komünizminin gelişmesinde Kuruşçev raporunun, Macaristan'ın işgalinin ve SSCB-Çin çatışmasının rol oynadığını belirtmiştik. Bunların yanında diğer önemli bir dönemde Çekoslovakya işgalidir. Bu nedenle Çekoslovakya olayları üzerinde biraz durmak gerekiyor. 1968 yılında Dubçek'in genel sekreterliğini yaptığı Çekoslovakya Komünist Partisi'nin bağımsız bir politika izleme isteği karşısında Prag'a yönelen Sovyet tankları, Batı Marksizminin tarihinde önemli bir kırılmanın ve tartışmanın da başlangıcıdır. Bu olayla birlikte altan alta devam eden Avrupalı komünist partilerle SSCB arasındaki ilişkiler yeni bir döneme girmiştir. Çekoslovakya'nın işgalini ve bunun dünyadaki komünist harekette yarattığı kırılmayı Avrupa komünizminin doğuş miladı olarak görebiliriz.

⁵⁰³ Aybar'da Çin'in getirdiği karşı eleştirileri haklı bulmadığını ve Kuruşçev'in iddialarının Marksizm-Leninizm doğrultusunda olduğunu belirtmiştir. Mehmet Ali Aybar, "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla: Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel Ve Teorik Kökenleri 4", *Sosyalist Yol*, No:8, Mart-Nisan 1976, s.4

⁵⁰⁴ Jean Baby, *Çin-Rus Çatışmasının İçyüzü*, Çev. Orhan Eti, İstanbul: Gün Yayınları, 1967, s.74-75

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin Alman ordularını yenmesinin ardından bugünkü Doğu Avrupa ülkeleri SSCB'nin nüfuz alanında "Halk Demokrasileri" adıyla anılan devletler grubu olarak Varşova Paktı'nın bir parçasını oluşturdular. Şunu hemen belirtmek gerekiyor ki Doğu ve Orta Avrupa'daki Yugoslavya, Arnavutluk ve Bulgaristan'ın dışında bu ülkelerin sosyalizme geçişi büyük ölçüde SSCB'nin himayesinde gerçekleşmiştir. Bu ülkelerin hiç birinde faaliyet yürüten komünist partiler iktidarı alacak halk desteğine sahip değillerdi. Kendi olanakları ile iktidarı alan Arnavutluk ve Yugoslavya'da daha sonra Varşova Paktının dışında kalacaklardır. Varşova Paktı'nın içerisinde yer alan Doğu Avrupa ülkelerinde ekonomik alandaki başarısızlıklar ve siyasal özgürlükler alanındaki kısıtlamalar insanlar arasındaki zaten dış destek ile ayakta duran rejime karşı olan hoşnutsuzluğu artırmaktaydı.

Çekoslovakya'yı iyi anlayabilmek için her şeyden önce onun hazırlayıcısı sayılabilecek Macaristan'da 1956 yılında yaşanan olayları kısaca açıklamakta fayda var: Macaristan olayları Doğu Avrupa'da Varşova Paktı içerisindeki ilk ciddi krizdir. Uzun zamandan beri Macaristan Komünist Partisi'nin başkanı olan Matyas Rakosi ülkede gittikçe artan huzursuzluğu görerek Haziran 1956'da yerini Ennő Gero'ya bıraktı. Ancak bu durumda bir isyanın çıkmasını engellemekte yeterli olmadı. 23 Ekim'de Budapeşte'de büyük bir isyan gerçekleşti. Bu anti-komünist ve anti-Sovyet isyan, Sovyetlerin tüm Orta Avrupa'daki konumunu tehdit etmekteydi. Moskova daha önce gerçekleşen Polonya sorunundaki gibi politik bir çözüm bulamadı çünkü Macarlar tümüyle bağımsızlık istiyorlardı ve komünist partisi gelişen olaylar üzerindeki bütün kontrolünü kaybetmişti. İsyancılar komünist partiyi dağıtmak, Varşova Paktı'ndan ayrılmak, ve Sovyet yönetiminin izlerini silmek istiyorlardı. Macaristan'ın yakında kaybedilecek olması ve Doğu Avrupa'daki diğer ayrılık isteklerinin olasılığı ile karşılaşılması Sovyetler Birliği'ni askeri olarak 4 Kasım tarihinde Macaristan'a karşı harekete geçirdi.⁵⁰⁵

Bu olayların getirdiği sonuçlar önemli olmuştur. Doğu Avrupa'daki Sovyet otoritesine karşı girişilen bu hareket aslında sosyalizmin ideolojik olarak halk arasında çok güçlü olmadığını, bu ülkelerin komünist partilerinin toplumdan soyutlanmış bir şekilde ve Sovyet desteği ile ayakta durabildiklerini çok açık bir şekilde göstermiştir. Bu olayların ardından Sovyetler Birliği Doğu Avrupa ülkelerinde kısmi reformlar yapmayı kararlaştırmıştır. Doğu Avrupa ülkelerinin politik-askeri açıdan Varşova Paktı'na dolayısıyla Sovyetler Birliği'ne bağlılığı sürmekle birlikte Sovyetler bu ülkelerin ekonomik, kültürel ve politik özerkliği noktalarında bir takım adımlar atılabileceğini kabul etmiştir.⁵⁰⁶ Amerika veya başka kapitalist

⁵⁰⁵ Alvin Z. Rubinstein, *Soviet Foreign Policy Since World War Two: Imperial and Global*, s. 77

⁵⁰⁶ Alvin Z. Rubinstein, *Soviet Foreign Policy Since World War Two: Imperial and Global*, s. 77

ülkeler bu olaylar sırasında herhangi bir girişimde bulunmamışlardır. Çünkü İkinci Dünya Savaşı sonrasında çizilen nüfuz paylaşımına göre Doğu Avrupa, Sovyet Birliği'nin nüfuz alanıydı ve onun arka bahçesi sayılmaktaydı. Bu olaylardan sonra Doğu Avrupa büyük bir sessizliğe büründü. Ancak bu olaylar daha sonra yaşanacak olayların bir habercisi niteliğindedi. Çünkü Doğu Avrupa'da kısmi reformlar yapılsa da sorunlar büyük ölçüde çözülmemiş olarak yerlerinde duruyorlardı. Bu nedenle 12 yıl sonra Çekoslovakya'da yaşanan olayları Sovyetlerin Doğu Avrupa'daki varlığı ve sosyalist sistemin halk desteğinden yoksun oluşuna bağlamak gerekiyor.

Çekoslovakya Doğu Avrupa ülkeleri içerisinde ekonomik ve sosyal olarak en çok gelişmiş ülkeydi. Halk desteği sınırlı olan ve topluma karşı git gide yabancılaşan bu rejimler içerisinde bazı komünistler çeşitli çıkış yolları aramaktaydı. Çekoslovakya Komünist Partisi Genel Sekreteri Antonin Novotny'e karşı ülke içerisinde reformlar yapılması konusunda ciddi bir baskı vardı. Hem ekonomik alanda kötüye gidiş hem bürokrasinin yarattığı siyasal tikanıklık, hem de sosyal anlamdaki özgürlük talepleri ciddi bir biçimde dillendirilmeye başlanmıştı. Bu konudaki ilk ciddi çıkış aydınlardan gelmiştir. 1967 yılında Çek yazarları "Literarni" adlı edebiyat dergisi aracılığıyla açık bir şekilde Novotny rejiminin uygulamakta olduğu sansür politikasını eleştirmişler, Novotny'nin tepkisi ise derginin kapatılması olmuştur. Bunun üzerine özellikle bunu protesto eden gençlik reform talepleriyle gösterilere başlamışlardır. Partinin içerisinde de reform yanlısı komünistler bu gençlik eylemlerinden aldıkları destekle Novotny'nin Sovyet Devriminin 50. yıl dönümü dolayısıyla Moskova'ya yaptığı geziyi fırsat bilerek dönüşünde istifasını sunması için baskı yapmaya başlamışlardır. Moskova'nın ve Brejnev'in bu yakın adamı bir süre direnmişse de sonunda 22 Mart 1968 tarihinde istifa etmek zorunda kalmıştır.⁵⁰⁷

Ocak 1968'de Çekoslovakya Komünist Partisi genel sekreteri Antonin Novotny'nin ardından parti genel sekreterliğine Alexander Dubček getirildi. General Svoboda cumhurbaşkanlığına, Smirkovsky parlamento başkanlığına, Černik başbakanlığa getirildi. Başta Dubček olmak üzere hızlı bir şekilde Sovyet yanlısı muhafazakar komünistleri parti içerisinde tasfiye etmeye başladı. Bu gibi reformcu kesimin temsilcilerinin başına gelmesi Sovyetler Birliği'ni oldukça rahatsız etmekteydi. Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Avrupa komünist partilerinin en büyük endişesi bu hareketin kendi ülkelerindeki insanlar için de emsal teşkil etmesiydi. Dubček toplumdaki özgürleşme arayışının temsilcisi haline geldi. Şubatın ortalarından itibaren çok hızlı gelişen özgürleşme yolundaki adımlar toplum

⁵⁰⁷ Baş, Hüseyin. "Çek Dramı", Ant, No:87, 27 Ağustos 1968, s.5

içerisinde Çekoslovak Komünist Partisine karşı olan yaygın olan şüpheleri dağıtarak umuda dönüştürdü. 1958'den beri Çekoslovakya Komünist Partisi'nin merkez komitesinde yer alan ve 1968'de parti sekreterliğine seçilen Aleksandr Dubçek, tüm bu olumsuzlukların farkındaydı ve bunları değiştirmek için çeşitli adımların atılmasını önermekteydi. Dubçek'in "güler yüzlü demokratik sosyalizm" sloganıyla ifade ettiği politikaların temel hedefinde Sovyet tipi bürokratik sosyalizm anlayışına karşı demokratik bir sosyalizm anlayışını yerleştirmektir: *"Partilerle parti dışındakiler, partiyle toplumun geri kalan bölümü arasındaki ilişkiler günümüzün temel sorunu oluyor... Bunun için, parti içinde ve dışında geniş halk yığınlarının düşüncesini iyi bilmek, sosyalist demokrasiyi 'insanların katılması' esasına dayandırmak, halkın 'devamlı' olarak ve 'doğrudan' gerek parti gerekse Devlet yönetimini denetlenmesini sağlamak gerekir."*⁵⁰⁸ Dubçek bunun kolay olmadığını biliyordu.

Dubçek partinin başına geçer geçmez bir hareket planı oluşturuldu. Dubçek ve reformcular parlamentonun parti kontrolünden kurtulması gerektiğinden söz etmeye başladılar, Stalin döneminde haksızlığa uğramışlara el uzatıldı, parti ve sendikaların içerisinde Moskova yanlılarını saf dışı ettiler ve sansürü kaldırdılar akademik özgürlüğün sağlanması için adım adımlar atıldı. Şubattan Ağustos'a kadar süren bu süreçte Çekoslovakya politik, kültürel ve sosyal özgürlük deneyimi açısından yeniden bir doğuş yaşadı. Çekoslovakya'daki bu reform hareketlerinin etkisi komşu ülkelere de sıçramakta gecikmedi. Polonya ve Yugoslavya'da öğrenciler sivil haklar talebiyle polislerle çatışmaya başladı. Polonya'da Varşova Teknik Üniversitesi öğrenciler tarafından Çekoslovakya'daki reform sürecinin kendi ülkelerinde de uygulanması talebiyle işgal edildi.⁵⁰⁹

Nisan 1968'de Çekoslovakya Komünist Partisi Merkez Komitesi toplantısındaki parti çalışma programı değerlendirmesinde yer alan ifadeler aslında Doğu Avrupa'daki güdümlü "halk demokrasilerinin" durumunu ortaya koymaktadır: *"Sosyalist demokrasi zamanında geliştirilmedi, ihtilalci diktatörlük yöntemleri bürokratizme dönüşerek yozlaştı ve hayatımızın bütün kesimlerinde gelişmenin ayakbağı oldu. Böylece siyasi hatalar, ekonomik güçlüklerle eklendi; teori ile pratik arasındaki bağların kopmasına, güçsüzlüğe yol açtı."*⁵¹⁰ Her şeyden önce siyasal garantilerini ülke dışındaki bir güce yaslayan ve kolaycı bürokratik anlayışı değiştirmek hiç de kolay değildi.

⁵⁰⁸ Aktaran Roger Garaudy, **Prag 1968: Doğmayan Hürriyet**, Çev.Aydil Balta, İstanbul: E Yayınları, 1968 s.21

⁵⁰⁹ Geoff Eley, **Forging Democracy: The History Of The Left In Europe, 1850-2000**, s.342

⁵¹⁰ "Parti Çalışma Programından Parçalar", **Prag 1968: Doğmayan Hürriyet**, Çev.Aydil Balta Eds. Roger Garaudy, İstanbul: E Yayınları, 1968 s.57

Dubček'in diğer bir önemli önermesi ise Çekoslovakya'ya özgü sosyalizm anlayışıdır. Dikkat edilirse Avrupalı Komünist Partiler de SSCB İle aralarındaki bağımlılık ilişkilerini zayıflattıkça benzer söylemleri kullanmaya başlamışlardı. İtalyan Komünist Partisi bunun tipik örneklerinden biridir. Dubček ise kendi partilerinin bu sloganla aslında örtük bir şekilde Sovyetler Birliği ile olan bağımlılık ilişkilerine karşı bir çıkış yolu aramakta böylece de toplum ile parti arasındaki yabancılaşmayı azaltmak istemekteydi. Bundan dolayı da ülkede uygulanacak sosyalizmin ulusal nitelikler taşıması ve "*Çekoslovakya'ya özgü, siyasi ekonomik, ulusal ve tarihi özellikleri dikkate alması gerektiğini*"⁵¹¹ söylüyordu. İKP'nin "İtalya'ya özgü sosyalizm" anlayışını savunması gibi Dubček de "Çekoslovakya özgü sosyalizme" atıfta bulunmaktadır. Dubček dış politikadaki tavrını da bu doğrultuda tanımlamaktadır: "*Dış politikamıza gelince, iç uğraşlarımıza uygundur... İlişkilerimiz eşitlik ilkelerine karşılıklı saygı ve yarara, uluslararası politikaya dayanır.*"⁵¹²

Çekoslovakya'daki gelişmeler başta Sovyetler Birliği olmak üzere diğer Varşova Paktı ülkelerini harekete geçirdi çünkü benzeri gelişmelerin kendi ülkelerinde de yaşanmasından korkuyorlardı: "*Tahmin edilebileceği gibi 1917 yılından beri sosyalizm ve komünizm ile özdeşleşen yaşanan sayısız hayal kırıklığının ardından "Prag Baharı", sadece Çekoslovakya'da değil aynı zamanda bütün Batı Avrupa solunda hatta dünyada büyük bir iyimserliğin, beklentinin oluşmasına yol açtı. Ancak diğer yandan Dubček'in reformları Rusya ve Çekoslovakya'ya komşu olan diğer Doğu Bloğu ülkelerindeki liderleri rahatsız etti. Çekoslovakya'daki gelişmelerin bu kadar halk desteği alabileceğini ummayan ve açıklık politikalarını onaylamayan bu liderler benzeri reform taleplerinin kendi ülkelerine de sıçramasından korktular.*"⁵¹³ Varşova Paktı ülkeleri 15 Temmuz 1968 tarihinde Çekoslovakya'daki yenileşme hareketlerini sert bir dille eleştiren bir bildiri yayınladılar. Ülke içerisinde halk desteğini alan Dubček ve arkadaşları parti içerisindeki reform karşıtı güçlerle mücadele ederken asıl tehlikenin ülke dışından gelebileceğinin farkındaydılar. Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu dünyasında yalnız olduklarının farkındaydılar. Üstelik Macaristan olaylarının izi henüz silinmemişti hafızalarda. Bu nedenle Dubček ve arkadaşları Sovyetler Birliği'ni ve Varşova Paktını doğrudan karşılarına almak yerine uzlaşmayı ve bu sert havayı yumuşatmayı denediler. 29 Temmuz 1968 tarihinde beş Varşova paktı üyesi ile Çekoslovakya yöneticileri Čierna'da bir araya gelerek görüşmelerde bulunmuş bunu 3 Ağustosta Bratislava Zirvesi takip etmiştir. Bu görüşmeler sonucunda gerilim görünürde azalmış ülke içerisindeki

⁵¹¹ Aleksandr Dubček, "Yapmak İstediklerimiz", Prag 1968: Doğmayan Hürriyet, Çev.Aydil Balta Eds. Roger Garaudy, İstanbul: E Yayınları, 1968 s.36

⁵¹² Aleksandr Dubček, "Sosyalist Demokrasi", Prag 1968: Doğmayan Hürriyet, Çev.Aydil Balta Eds. Roger Garaudy, İstanbul: E Yayınları, 1968 s.51

⁵¹³ Albert S. Lindemann, A History Of European Socialism, New York: Yale University Press, 1983, s.330

Varşova Paktı ülkelerine ait askerlerin ülkeden ayrılmaları başlamıştır. Çekoslovakya temsilcileri ise ülkelerinin Varşova Paktından ayrılmayacağını ve bu reform hareketlerinden korkulmaması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Ancak bu zirvelerin hemen ardından Yugoslavya devlet başkanı Tito'nun ardından da Sovyetler Birliği ile mesafeli bir politika izleyen Romanya devlet başkanı Çavuşesku'nun Çekoslovakya'ya gerçekleştirmiş olduğu ziyaretler yumuşayan havayı yeniden sertleştirmiştir. Sovyetler Birliği, Doğu Almanya, Polonya, Macaristan ve Bulgaristan Çekoslovakya'nın sosyalist bloktan ayrılma tehlikesini gerekçe göstererek bu ülkeyi işgal etme kararı alırlar. Bu "Prag Baharı" 21 Ağustos'ta ülkeye giren Sovyet ve Varşova Paktı'na ait tanklarla son buldu.⁵¹⁴

Dubçek'in Çekoslovakya'da yerleştirmeye çalıştığı birey haklarına saygılı demokratik sosyalizm anlayışı Batılı komünistler için hayli çekici gelmekteydi. Çekoslovakya deneyiminin en önemli yönlerinden biri de tek parti sisteminin yerine çok partili siyasal sistemin hayata geçirilmesine çalışılmasıydı ki Sovyetler Birliğini asıl olarak da rahatsız eden buydu. İlk defa Dubçek döneminde bir Doğu Avrupa ülkesinde çok partili siyasal sisteme geçiş çabası gösteriliyordu. Aralarında sosyal demokrat partinin de bulunduğu komünist olmayan partilerin kurulmasına Prag Baharı döneminde müsaade edilmişti.⁵¹⁵ Avrupalı komünistler için " *Dubçek'in rejimi, uzun bir demokratik geleneği olan bir ülkede komünizmin nasıl bir rol oynayabileceğine dair çok çekici bir model sunmaktaydı.*"⁵¹⁶ Bu nedenle başta İKP, İSKP olmak üzere bir çok parti Çekoslovakya'daki gelişmeleri büyük bir dikkatle izliyorlardı. Kendilerine yöneltilen "iktidara gelerseniz Sovyet tipi devlet kuracaksınız" eleştirileri karşısında Çekoslovakya deneyimi belki de yeni bir çıkış olacaktı. İSKP, daha Prag Baharı'nın devam ettiği bir süreçte yayınladığı bir yazıyla bu durumu açık bir şekilde vurgular: "*Çekoslovakya Komünist Partisi bizim somut koşullarımızın ve deneylerimizin gerektirdiği biçimsel farklılıklara karşın İspanya'da gerçekleşmesini gerekli gördüğümüz tiple büyük benzerlik gösteren sosyalist bir toplumdaki demokratikleşmeyi yetkinleştirmek için çabalamaktadır. Bu yüzden, bu deneyin başarısı ve sağlanması yalnızca sosyalist sistemi güçlendirmekle kalmayacak, aynı zamanda bizim kendi faaliyetimize yardımcı, ek bir öge de olacak.*"⁵¹⁷

Kısa süren ancak etkisi küçük Çekoslovakya'nın çok ötesine taşan bu olaylar sosyalizm-demokrasi ve özgürlük üçlemesinin sorgulanması açısından oldukça önemlidir.

⁵¹⁴ Alvin Z. Rubinstein, *Soviet Foreign Policy Since World War Two: Imperial and Global*, s. 82

⁵¹⁵ Geoff Eley, *Forging Democracy: The History Of The Left In Europe, 1850-2000*, s.358

⁵¹⁶ Albert S. Lindemann, *A History Of European Socialism*, s.337

⁵¹⁷ Aktaran: Fernando Claudin, "İspanya Komünist Partisi'nde Bölünme", Çev. Tarık Günersel, *Birikim*, No:40-4, C.7, Haziran-Temmuz 1978, s.12

Aynı zamanda Sovyetler Birliği'ne bağımlı bir politik çizginin sorgulanmasına yol açması bakımından da önemlidir. Avrupa komünizmi kavramının ortaya çıkmasında Çekoslovakya işgali ve sonrasında yaşanan olaylar önemli bir rol oynamıştır: "*Çekoslovakya'nın işgali Batılı komünist partiler için soğuk düş etkisi yapmıştır. 1956 yılında Macaristan'da gerçekleşen olayların tersine bu olay tüm dünya tarafından kınanmaktaydı. Sovyetlerin bu küçük düşürücü tavrı, dünyadaki komünist hareket için bir şoktu ve bu hareketin birliğinin çözülmesinde rol oynamıştır. SBKP'nin 25. Kongresinde (Şubat 1976) ve uzun süre ertelendikten sonra yapılan Avrupa Komünist Partileri Konferansı'nda (Doğu Berlin, Haziran 1976) ayrılık resmileşmiş oldu. Batı Avrupalı komünist partiler bağımsızlık, dayanışma ve partiler arasındaki saygıya ve eşitliğe dayanan, bireyin, önemsendiği, toplumun özgürlüğün sağlandığı bir sosyalizm talep etmeye başlamışlardı. Toplantıda İtalyan, Fransız, Britanya ve İsveç partileri Sovyet liderlerini ortak bir duruş sergileyerek suçladılar. Doğu Berlin'deki sonuç belgesinde şu noktalar vurguluyordu: 'her partinin eşitliğe ve dayanışmaya dayanan bağımsızlığı, iç işlerine karışılmaması ve sosyalizme giden farklı yolların tanınması ilkeleri kabul edilir.'*"⁵¹⁸

5.1.2. Avrupa Komünizminin Sahaya Çıkışı

Dünya komünist hareketinin yaşadığı Çekoslovakya krizinden hemen sonra 1970'li yıllara gelindiğinde Batı Avrupa'daki komünistler her şeyden önce kendi ülkelerinde önemli bir açmazla karşı karşıyaydı. Eğer başarılı olmak istiyorlarsa geleneksel anlamdaki politik stratejilerini değiştirmek gerektiğinin farkındaydılar. Sadece işçi sınıfını örgütlemekle ya da bu sınıfa hitap etmekle başarılı olamayacaklarını anlayan Avrupalı komünist partiler orta sınıflara açılma gerekliliğini hissetiler. Bunu yapabilmek için de Sovyet modelini değiştirmek ve bununla kendi parti yapı ve söylemlerinde bir değişimi gerçekleştirme kaçınılmazdı. Zaten Leninist söylem bu partiler için pratik bir anlam ifade etmiyordu. Avrupalı komünist partiler için seçime dayalı bir stratejiden başka seçenekleri de bulunmamaktaydı. Üstelik refah düzeyi gelişkin bu ülkelerde ihtilalci bir yönetime destek bulunabileceği oldukça şüpheliydi. Bu nedenle ülkelerindeki burjuva demokrasisi ile uyum içerisinde olduklarını kanıtlamak için bir dizi adımlar attılar. Proletarya diktatörlüğünün reddi, Sovyetler Birliği'nin hegemonyasını reddetme, demokratik seçimler ve kurallara bağlılık, kendi ulusal motiflerini ön plana çıkarma bu adımlardan bir kaçıydı.

⁵¹⁸Geoff Eley, *Forging Democracy: The History Of The Left In Europe, 1850-2000*, s.361

Avrupa'daki komünist partiler içerisinde bu adımları en istekli şekilde atan parti İtalyan Komünist Partisi'ydi. Dolayısıyla bu partiyi Avrupa komünizminin⁵¹⁹ de lokomotifi olarak adlandırılabilir. İKP 1973 yılında tarihsel uzlaşma stratejisini ortaya attı. Şili'deki Salvador Allende ve Halk Cephesi deneyiminden ders çıkaran İKP, sadece sol bir ittifakın toplumsal kutuplaşmaları keskinleştirdiğini fark ederek böylesi bir ittifak yerine sistem içerisinde uzlaşılacak yakın müttefikler edinilmesi gerektiğini düşünmekteydiler.⁵²⁰ Böylece partinin ideolojik hegemonyası genişletilmiş olacaktı.⁵²¹ İKP bu nedenle kendisine en yakın güç olarak değerlendirdiği Hıristiyan Demokratlar ile birlikte etkin bir demokratik reformları gerçekleştirebileceğini ve sosyalizme gidilebileceğini düşünmekteydiler. Hıristiyan Demokratlar hem halkçı bir tabana sahip, aynı zamanda da Mussolini döneminde anti-faşist cephede komünistlerle birlikte yer almış bu parti ile ittifak sağın komünistlere karşı ortak bir cephe örebilmesini de engelleyecekti. Gramsci ve Togliatti'nin de düşünsel anlamda öncülüğünü yaptığı bu tarihsel uzlaşma fikri 1973 yılında hayata geçirilmiş ve İKP'nin 1975 yılında girdiği seçimlerde %33.5 oy alarak oylarını yaklaşık bir önceki seçime göre %8 artırmada rol oynamıştır. Tabii burada tarihsel uzlaşma taktiğinin önemli nedenlerinden biri de İtalya'nın geçmişte yaşadığı faşizm deneyimidir. İtalyan sağının sürekli tansiyonu yükseltme taktiği karşısında İKP anti-faşist söylemi ve ulusal birliği özellikle ön plana çıkarmıştır. Tansiyonun sürekli yükseltilerek partinin meşruiyetinin zedeleme taktiği karşısında İKP sağ güçleri hem bölme hem de iktidara gidebilecek bir yol oluşturma arayışları sonucunda "tarihsel uzlaşmayı" benimsemiştir.

İKP'nin genel başkanı Berlinguer, Togliatti'den beri savunulan partinin bağımsızlığı üzerinde de hassaslıkla durmaktaydı: "*Biz uluslararası işçi hareketi içindeki özerkliğimizi korumak istiyoruz. Şunu kabul edelim ki komünist hareket içinde 'önder partiler' dönemi artık bir daha geri gelmemek üzere kapanmıştır. O dönemde komünistlerin hareketlerini örgütlü bir merkez genelgeçer ve bağlayıcı direktiflerle yönetmek istiyordu...Biz bu ilişkilerin mutlak özerklik düzeyinde temellendirilmesinde kararlıyız. Bunun iki nedeni var: Birincisi, çok açık bir neden, yani her parti kendi ülkesi için kendi politikasını özerk olarak belirler. İkincisi,*

⁵¹⁹ "Avrupa Komünizmi" deyiimi ilk defa Yugoslav gazeteci Frane Barbieri tarafından Giornale Nuova'da (İtalya) 1975 yılında yazdığı bir makalesinde kullanılmış ve bu deyim daha sonra dünya çapında benimsenmiştir. Enzo Bettiza, "Eurocommunism In Limbo", *Eurocommunism: The Italian Case*, Eds. Austin Ranney, Giovanni Sartori, Washington: American Enterprise Institute For Public Policy Research, 1978, s.121

⁵²⁰ Enrico Berlinguer, "Büyük Halk Güçleri İçin", *Din Üretim Biçimleri: Tarihsel Uzlaşma*, Ed. ve Çev. Yılmaz Öner, İstanbul: İletişim Yayınları, 1984, s.128

⁵²¹ Aybar İKP'nin tarihsel uzlaşma taktiğini şöyle değerlendirir: "*İtalya'daki, Fransa'daki, İspanya'daki gelişmeler, komünist partilerinin ideolojik hegemonya mücadelesine ağırlık verdiklerini gösteriyor. İtalyan komünist partisi, ittifaklar zincirini, burjuvazi ile 'tarihsel uzlaşma'ya kadar uzatıyor.*" Mehmet Ali Aybar, "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla: Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel Ve Teorik Kökenleri 4", *Sosyalist Yol*, No:8, Mart-Nisan 1976, s.5

*parti uluslararası olaylarla ilgili hükümlerini özgür olarak vermeli, olumlu ya da olumsuz yargular üretebilmelidir.*⁵²² Bu anlayışla hareket eden Berlinguer diğer taraftan NATO ve AET'den çekilmeyi parti olarak düşünmediklerini çünkü böylesi bir durumda NATO ve Varşova Paktları arasında kurulmuş dengenin bozulabileceğini ve bunun sağlanan yumuşama sürecini ve barış ortamını bozabileceğini belirtmektedir.⁵²³

1970'lerde İtalyan Komünist Partisi'nin açtığı yoldan Fransız Komünist Partisi ve İspanya Komünist Partisi de ilerlemeye başladı ve Avrupa komünizmi kavramı netleşti. Sovyet modeline en sadık parti olan Fransız Komünist Partisi 22. kongresinde Althusser ve Poulantzas gibi aydınların da bulunduğu sol kanadın muhalefetine rağmen proleterya diktatörlüğünden vazgeçtiğini açıkladı. FKP ve İKP'nin aksine uzun yıllar faşist bir rejimde illegal olarak faaliyet yürüten Carillo'nun genel sekreterliğini yaptığı İspanya Komünist Partisi, (İSKP) Franco'nun ölümünden sonra İspanya'da yeni kurulmakta olan sisteme entegre olacak politikalar geliştirdi. Bunlardan en önemlisi İSKP'nin proleterya diktatörlüğünden vazgeçtiğini açıklaması olmuştur. Carillo, 1917 Rusya'sında devrimci şiddetin tarihsel bir zorunlulukken, gelişmiş kapitalist ülkelerde sosyalizmin ancak demokratik yoldan gelişebileceğini söylemekte ve bu kararın gerekçelerini teorize etmektedir.⁵²⁴

Avrupa komünizminin resmi olarak gündeme geldiği zamanlar 1975 yılında FKP'li Georges Marchais ve İKP'li Enrico Berlinguer'in ifadeleri sonucudur. 1976 yılı Haziran ayında Doğu Berlin'deki komünist partilerin buluşmasında ise Avrupa Komünizminin belirgin hatları ortaya çıkmıştır. İtalyan Komünist Partisinden Enrico Berlinguer dünya komünist hareketinin birliğinden bahsetmiş ama diğer taraftan komünist partilerin politik olarak bağımsız olması gerektiğini ifade etmiştir: *"Bu her partinin dikkatli bir özerkliğinin tanınmasına dayanır. Her parti, ulusal ve uluslararası politik çizgisine tamamen bağımsız olarak karar vermelidir. Gerçekte lider parti ve devlet olmamalıdır."*⁵²⁵

Avrupa komünizminin özelliklerini şu şekilde özetleyebilmek mümkün: Batı Avrupa komünist partilerinin kendi ülkelerinin yasalarına saygı duymaları, iktidara evrimci bir yoldan gelinebileceğini kabul etmeleri ve komünist olmayan diğer partilerle hükümet koalisyonlarına hazır olmaları. Sovyetlerin ideolojik ve politik otoritesinden bağımsızlığı; proleterya diktatörlüğü kavramının reddedilişi, çoğulcu demokrasinin kabulünü, seçim özgürlüğünü,

⁵²² Enrico Berlinguer, "15 Haziran 1975 Seçim Başarısı Üstüne", *Din Üretim Biçimleri: Tarihsel Uzlaşma*, Ed. ve Çev. Yılmaz Öner, İstanbul: İletişim Yayınları, 1984, s.197

⁵²³ A.g.e., s.199

⁵²⁴ Santiago Carillo, "Avrupa Komünizmi Ve Devlet", Çev. Emine Uşaklıgil, *Birikim*, No:40-4, C.7, Haziran-Temmuz 1978, s.36

⁵²⁵ Alvin Z. Rubinstein, *Soviet Foreign Policy Since World War Two: Imperial and Global*, s. 152

rakip partilere hoşgörüyü ve çoğunluğun egemenliğine dayalı temel sivil özgürlükleri benimsemeyi de ifade etmektedir. Avrupa komünizmi her partinin kendi politik taktiklerini savunması gerektiğini vurgular. 1976 yılında FKP parti programından proletarya diktatörlüğü kavramını çıkardı. Gerek bu gerekse de partinin izlediği bazı taktiklerin de etkisiyle 1978 yılındaki genel seçimlerin ardından parti içinde eleştiriler yükselmeye başladı. Parti içerisinde Althusser ve Balibar gibi sol kanat aydınlar parti içerisinde eleştiri ve tartışma özgürlüğünün olmadığı gerekçesiyle parti yönetimine yönelik önemli eleştirilerde bulundular. İSKP başkanı Santiago Carillo ise demokratik özgürlük ve insan haklarına vurgu yapıp seçimlerin kapitalizmi dönüştürmek için önemli bir adım olarak değerlendirdi. 1977 yılında yıllardır yasaklı olan İspanyol Komünist Partisi (PCE) Franko sonrasında yasal bir parti olarak parlamento seçimlerinde yer aldı. Moskova ve İspanya Komünist Partisi'nin genel sekreteri Santiago Carillo arasındaki köprüler onun "Avrupa Komünizmi ve Devlet" adlı kitabı yayınlamasının ardından atıldı. Moskova'ya kızgın olan ve bir çok bakımdan Moskova'yı eleştiren Carillo, Sovyet tipi sosyalizmi eleştirdi. Carillo SSCB ile ABD'nin askeri hegemonyasının birbiriyle eşitlemekte Avrupa komünist partilerinin ikisine de uzak durması gerektiğini söylemekte ve İspanya'nın NATO üyesi olan komşuları ile askeri ittifak yaparak kendilerini işgale karşı koruması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca Sovyet toplumundaki yozlaşmayı ve Stalinizmin kişi kültürünü, İspanya Komünist Partisi'nin körü körüne Moskova'ya olan bağlılığını eleştirmektedir.⁵²⁶

Avrupa komünizmi büyük umutlarla başlayan bir hareket olmasına rağmen 1970'lerin sonları ve 1980'lerin ilerleyen yıllarında ciddi bir tikanıklığa girdi. İspanya Komünist Partisi Franco döneminin ardından girdiği 1977 ve 1979 seçimlerinde %10 oy oranını geçememesi hayal kırıklığı yarattı. İspanya Komünist Partisi de umduğu başarıları elde edememiş, hızla marjinalleşerek bölünmeler yaşamıştı. İKP'nin "tarihsel uzlaşma" taktiği ilk başlarda başarılı olmasına rağmen ilerleyen süreçte istenen sonuçları veremedi. Üstelik İKP 1981 yılında Polonya'da Dayanışma Sendikasına karşı olan tutumu nedeniyle SSCB ile bütün ilişkilerini kesmişti. En zigzaglı politikayı izleyen FKF'de oluşturduğu sol birliği kimi zaman terk etti kimi zamanda yeniden döndü. Ancak seçimlerde istenen başarıyı elde edemedi. Sovyet Birliği'nin yıkılmasının ardında bu partiler ya siyasi hayatlarına son verdiler ya da değişik isimlerle marjinal partiler olarak siyasal varlıklarını sürdürdüler.

⁵²⁶ Alvin Z. Rubinstein, *Soviet Foreign Policy Since World War Two: Imperial and Global*, s. 153-154

5.2. Avrupa Komünizmi ve Mehmet Ali Aybar

*"Proletarya enternasyonalizmi, Sovyetler Birliği'nin elinde ideolojik bir silahken, az çok geçerliliği olan, dayatma anlamında ve sovyetlere hizmet anlamında geçerliliği olan bir kavramdı. Bugün bu kavrama daha gerçekçi bir gözle bakabiliyoruz. Proletarya enternasyonalizmi, tüm sosyalist devletlerin ve tüm işçi partilerinin, belirli konularda serbestçe anlaşmaları halinde ancak geçerlilik kazanabilir. Sosyalizm adına, hiçbir devlet, hiçbir parti başkalarına buyurmak, her hangi konuyu dayatmak hakkına sahip değildir."*⁵²⁷

Aybar ile Avrupa komünizmi arasındaki ilişkiyi incelemek Aybar'ın Marksizm kavrayışı ile Batı Marksizmi arasındaki etkileşimi ele almak açısından hayati öneme sahiptir. Bugüne kadar pek de irdelenmemiş bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Bu konuda tek istisna Nail Satlıgan'ın bir sempozyumdaki sunumudur. Nail Satlıgan burada Aybar ile Avrupa komünizmini karşılaştırmış ve Aybar'ın daha Avrupa komünizminin revaçta olmadığı bir dönemde Avrupa komünizminden daha ileri bir teorik düzeyi temsil ettiğini ifade etmiştir. Bu açıdan Aybar'ın, Avrupa komünizminin Claudin ve Poulantzas gibi sol kanadı olarak değerlendirilebileceğini belirten Satlıgan Aybar'ı daha solda kılan beş başlığı şöyle sıralıyor:

- 1- Avrupa komünizmini stratejik yöneliş olarak, tekelci burjuvazinin dışındaki bütün kesimleriyle ittifak yapılmasını savunurken; Aybar ise milli burjuvaziyle ve tarihi nedenlerle bürokrasi ile ittifak yapılamayacağını ısrarla vurgulamaktaydı.
- 2- Avrupa komünizmi, ittifak stratejisinin doğal bir uzantısı olarak uzun vadede bile kapitalizmin aşılmasını değil kapitalizmin yönetilmesinde solun ağırlığının artırılmasını önerirken; Aybar, kapitalizmin aşılması perspektifini ömrünün sonuna kadar terk etmemiştir.
- 3- Avrupa komünizminin piyasa ekonomisine itirazı yoktur. Avrupa komünizmi esas olarak piyasa ekonomisini modernleştirmeyi amaçlamaktadır. İKP'nin piyasa ekonomisinin yerine planlı ekonomi önerisi yoktur. Aybar ise sosyalist ekonominin planlı bir şekilde yürütülmesini ve bunun piyasa ekonomisinin alanının daraltılarak yapılmasını savunmuştur.
- 4- İKP örneğinde olduğu gibi kimi Avrupa komünist partileri, Avrupa içi ve ötesindeki emperyalist bütünleşme kurumlarına karşı çıkmazken; Aybar bu konuda çok kesin bir şekilde bu tür kurumlara karşı çıkmıştır.
- 5- Avrupa komünizmi proletarya diktatörlüğüne karşı çıkarken Aybar sadece Sovyet modeli proletarya diktatörlüğüne karşı çıkmış, demokratik sosyalist içerikteki modeline ise sahip çıkmıştır.⁵²⁸ Genel olarak bu saptamalara katılıyorum ve bunlara kimi değerlendirmelerle eklemeler yaparak ele alacağım.

⁵²⁷ Mehmet Ali Aybar, *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1979, s.107

⁵²⁸ Nail Satlıgan, "Avrupa Komünizmi İle Klasik Marksizm Arasında Mehmet Ali Aybar", *Özgürleşmenin Sorunları: Mehmet Ali Aybar Sempozyumları 1997-2002*, Ed. Gündüz Vassaf, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2003, s.32-33

Aybar ile Avrupa komünizmi arasında bir etkileşim olduğu çok açık. Satlıgan'ın dediği belirttiği gibi etkileşimden kastedilen sadece benzerlikler değil aynı zamanda farklılıklardır. Aybar'ın siyasal tezleri ele alındığında Avrupa komünizmi ile benzeşen bir çok ortak noktayı bulmak mümkün. Diğer taraftan Aybar'ın Avrupa Komünizminden ayıran bir çok farklı özelliği de mevcut. Üstelik Avrupa Komünizmi diye bir kavram daha ortada yokken Aybar, Avrupa komünizminden daha eleştirel, yeniliğe daha açık bir Marksizm anlayışını geliştirmiştir.

İlk olarak yukarıda bahsettiğimiz gibi Avrupa komünizminin temel özelliklerinden birisi Sovyet Marksizminden ideolojik bağımsızlık isteğidir. Bunun ifade edilmiş biçimi ise her komünist partinin kendi ulusal özellikleri ve özgünlükleri ile evrensel sosyalizminin ilkelerinin sentezini yapma isteğidir. Gene yukarıda vurguladığımız üzere Gramsci'nin görüşlerinin İtalyan Komünist Partisi'nde oynadığı rolü buna örnek vermiştik. Buna benzer bir tutumu Aybar'da görmek kesinlikle mümkün. Üstelik Avrupa komünizmi kavramı ortada yokken 1946 gibi oldukça erken bir tarihte Sovyetlerde var olan sosyalizm modelinin dışında başka sosyalizm modellerinin de mümkün olabileceğini belirtmiştir: "*Sovyetizm, Sosyalizmin gerçekleşen bir şeklidir; fakat gerçekleşebilecek tek şekli değildir. Sosyalizme dayanan başka hükümet ve idare şekilleri de bulunabilir.*"⁵²⁹ Aybar'ın Türkiye ve dünya sosyalist hareketi için oldukça erken sayılabilecek bir tarihte, Sovyet modelinin geçerli tek model olmadığı yolundaki düşüncesi oldukça ilginçtir.

Aybar'ın bağımsızlıkçı bu tavrı ileriki yıllarda daha da kesinleşecektir. Bu nokta da Avrupa komünist partilerinin izlemeye başladığı bağımsızlıkçı politikaların da Aybar tarafından dikkatli bir şekilde takip edildiğini söyleyebiliriz. Aybar bağımsız bir çizginin TİP'in temel politikası haline gelmesinde en önemli rolü oynamıştır. TİP'in ana söylemlerinden biri Aybar'ın ağzından ideolojik bağımsızlık ve her ülkenin kendisine özgü sosyalizmi gerçekleştirme vurgusu haline gelmiştir: "*Yugoslavya'nın öteden beri ayrı bir merkez sayıldığını ve Batıdaki Komünist Partileri arasında görüş ayrılıkları belirlediğini Fransız ve İtalyan Partilerinin bir çok meselelerde ayrı görüşler savunduklarını düşünürsek, tek bir merkezden emir alan, Uluslararası Komünizm görüşünde bir hayli değişiklik olduğu anlaşılacaktır. Politik bağımsızlığa kavuşan milletlerin bilim ışığında kendi şartlarına uygun bir sosyalist düzen kurmaya çalışmaları, sosyalizme giden yolların çeşitli olacağını ve içinde bulunduğumuz tarih şartlarında mahalli ve milli etkenlerin mutlaka ağır basacağını, sosyalizmin asla bir ihtilal malı olmayacağını göstermiştir. Her millet ilmin ışığında*

⁵²⁹ Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm : Seçmeler 1945- 1967*, "Yeni Dünya" Gün Dergisi, 13 Ekim 1946 ss.75-78 İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1968, s. 78

sosyalizme giden kendi yolunu, kendi arayıp bulacaktır. Ve bu yüzde yüz yerli sosyalizm, kendi öz halkına hizmet edecektir. Onun hayat seviyesini yükseltecek, toplumu ilerletecektir."

⁵³⁰ Buradaki Aybar'ın hem bireysel hem de parti kimliği içerisinde tutarlı bir şekilde bu düşünceyi işlediğini görmekteyiz. Avrupa komünizminin ortaya çıkışında İKP genel sekreteri Togliatti'nin SBKP 20. kongre sonrasındaki gelişmelere paralel olarak yaptığı çıkışın öncü rolü oynadığı malum. Bu olup bitenin nereye evrileceği bile belli değilken Aybar bu gelişmelerin yeni bir dönemin başlangıcı olacağını sezmiştir: "*Doğu blokunda başgösteren [bloğunda baş gösteren] ideolojik anlaşmazlıklar ve bu anlaşmazlığın altında yatan iddialar, toplumcu hareketin yeni bir döneme girdiğini gösteriyor. Bu dönemde 'mahalliliğin' ağır basacağı ve toplumcu uluslar arasındaki ilişkilerin, içişlere karışmama, eşitlik ve karşılıklı saygı ilkelerine tam bir bağlılıkla kurulup yürütüleceği anlaşılmaktadır. Üçüncü Enternasyonalin öngördüğü tek merkezden yönetim esası, toplumcu hareketin bir şartı olmaktan çıkmıştır. Togliatti, komünist partilerinin önce kendi uluslarının çıkarlarını savunmalarını ve toplumcu uluslar arasındaki dayanışma ve işbirliğinin tam demokratik olmasını savunmuştu. Uluslararası dayanışmada 'çok merkezli' bir sistemin uygulanmasını ileri sürmüştü. Doğu blokundaki [bloğundaki] bu son gelişmelerden ve özellikle 'Üçüncü Dünya' devletlerinin tutum ve davranışlarından, toplumculuk bakımından şu önemli sonuç ortaya çıkıyor: Her ulus toplumcu düzenini kendi gücüyle kuracaktır. Bu, toplumculuğun temel öğretilerine, toplumcu felsefe ve ahlaka bağlı olarak, her ulusun toplumcu düzenini emekçi halkın inanlı ve şevkli çabasıyla yüzde yüz yerli bir teşebbüs halinde kurması demektir. Bu aynı [aynı] zamanda, gene toplumculuğun temel öğretilerine, toplumcu ahlak ve felsefeye bağlı olarak, uluslararası ilişkilerde her toplumcu ulusun önce kendi çıkarlarını gözetmesi, iç işlere karışmama, tam eşitlik ve karşılıklı saygı esaslarını toplumcu uluslar arasında kardeşçe olması gereken ilişkilerin temeli sayması ve hem kendisinin hem karşısındakinin bu esaslara göre davranması demektir. Ulusal bağımsızlık ve ulusal bağımsızlığa yüzde yüz saygı, asıl toplumcu bir dünya düzeninin temel ilişkilerinden biri olmak demektir.*"⁵³¹

Aybar bu sözlerine paralel bir şekilde dış politikanın değerlendirilmesinden yana olmuştur. Çekoslovakya'nın işgaline karşı verdiği tepki bunun sonucudur. Aybar'a göre Çekoslovakya'da işbaşına gelen Dubçek iktidarı Sovyetler Birliği'nde hakim olan ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinde uygulanmakta olan bürokratik sosyalizm anlayışına karşı gelmiş ve

⁵³⁰ Mehmet Ali Aybar, "Aybar'ın Gaziantep'te TİP GYK Toplantısında Yaptığı Konuşma" Sosyal Adalet, No:9, 13 Mayıs 1963, s.8

⁵³¹ Mehmet Ali Aybar, Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm : Seçmeler 1945- 1967, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1968, s. 354-355

bu konuda adım atmışlardır. Çekoslovakya'da gelişmekte olan bu hareketin gerek kendi içlerine gerekse de diğer sosyalist devletlere sıçramasından endişe eden Sovyetler Birliği Çekoslovakya'yı işgal etmiştir.⁵³² Aybar hem SSCB'nin Çekoslovakya'yı işgalini kınamış hem de sosyalizm anlayışının Sovyetler Birliği'nde uygulanmakta olan mevcut sosyalizm pratiğinden farklı olduğunu özellikle altını çizerek vurgulamıştır. Aybar'ın parti içerisinde saf dışı edilmesine yol açacak bu çıkışın temel söylemleri "Güler yüzlü sosyalizm ve Türkiye'ye özgü sosyalizm" biçiminde karşımıza çıkmaktaydı. Aybar bu iki tanımla hem sosyalizm anlayışının başlıca özelliklerini belirtiyor hem de Sovyet Marksizmi ile arasına kalın bir duvar çiziyordu.

Aybar'ı Avrupa komünizmi çizgisine yaklaştıran benzerliklerden biri Sovyet modelini tek geçerli model olarak reddetmesi ve "Türkiye'ye özgü sosyalizm" in olanakları üzerinde durmasıdır: "*Bir zamanlar Sovyet modelinin her toplum için geçerli olacağı, sosyalizme ancak silah zoruyla geçilebileceği ileri sürülmüş ve bu görüşler genel olarak kabul edilmişti. 3. Enternasyonal, daha sonra Kominform bu tezlerin uluslararası örgütleri olmuştur. Ama artık sosyalizme barışçı yoldan da geçilebileceği ve her toplumun ulusal özelliklerinin çizdiği sınırlar içinde, kendine özgü bir yol izleyerek sosyalizme geçebileceği, kongrelerde, konferanslarda genellikle kabul ediliyor. Bizde kendi yolumuzu, kendi modelimizi bulacağız.*"⁵³³ Üstelik Aybar'a göre model alınan Sovyet devrimin başarısı bile paradoksal bir şekilde kendisinden önceki modellere körü körüne bağlı olmamasıdır: "...*Lenin, Rusya'ya özgü yolu bulduğu için devrimi başarıya ulaştırmıştı. İlk sosyalist 'model'den alınacak ders, sosyalizmin evrensel kanunlarından hareket ederek, her toplumun kendine özgü yolu bulması idi. Bu yapılmadı. Tersine, Sovyet modeli tek örnek olarak ısrarla sunuldu. Ama buna rağmen, sonradan başarılan devrimlerin hiçbiri, Sovyet 'modelinin' tekrarı biçiminde olmadı.*"⁵³⁴ Aybar'ın burada örneğin "Türkiye'ye özgü sosyalizm" ifadesini kullanan YÖN hareketi gibi sosyal milliyetçi hareketlerden ayıran özelliğin niteliğine dair de bir şey söylemek gerekiyor. Aybar Türkiye'nin şartlarını vurgularken sosyalizm için geçerli olan evrensel şartları da vurguluyor. Bunlar a) özel mülkiyetin lağvedilmesi ve sömürüye son verilmesi b) işçi ve emekçi sınıfların gerçekten siyasi iktidarı ele almaları ve c) sosyalist hümanizmanın gerçekleştirilmesi yani üst-yapısal devrimin başarılması.⁵³⁵ Aybar'ın burada

⁵³² Mehmet Ali Aybar, "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 12, Bürokrasi: Sosyalizmin Çocukluk Hastalığı (5) Çekoslovakya Olayı", *Olay*, No:17, 27 Mayıs 1974.

⁵³³ Mehmet Ali Aybar, "Sosyalizm Üzerine Düşünceler Ve Modeller", *Olay*, No:5, 4 Mart 1974.

⁵³⁴ M. A. Aybar, "Sosyalizm Meseleleri:2 Çelişilerin Özgüllüğünden Yolların Çeşitliliğine", *Forum*, No: 375, 2 Mart 1970, s.5 (Vurgular yazara ait)

⁵³⁵ M. A. Aybar, "Sosyalizm Meseleleri:1 Yollar Ve Modeller", *Forum*, No: 374, 16 Şubat 1970, s.5

açıklamaya çalıştığı şey, bu üç önemli koşulun ülkenin kendine özgü şartlarına uygun olarak uygulanmasıdır.

Aybar'ın bu dönemde daha da vurgulu bir şekilde gündeme getirdiği "Güler yüzlü sosyalizm" ve Türkiye'ye özgü sosyalizm" sadece kendi döneminde değil aradan yıllar geçtikten sonra bile tam olarak anlaşılıp değerlendirilememiştir. Yıllar sonra Orhan Siler, bunu şu şekilde değerlendirecektir: "*TİP'te, tıkanıklar gözle görülür biçimler aldıkça giderek daha açık bir biçimde ifade edilen 'Türkiye sosyalizmi' ya da 'güler yüzlü sosyalizm' düşüncesinin Marksizmin çeşitli ülkelerdeki deneyimlerinin bütünsel bir değerlendirmesinden ve dünyadaki güncel teorik tartışmalardan yola çıkarak oluşturulmuş bir öneri olduğunu söylemek hayli zordur. Bu çizginin oluşumunda Türkiye'deki sınırlı demokratik ortam içinde anti-Sovyetizmin ve anti-komünizmin solcuları sosyalist ülkelerdeki modelle olan ayrılıklarını vurgulamaya zorlaması ve milliyetçiliğin 'biz bize benzeriz'ci orijinal olma çabası belirleyici rol oynamıştır. 1968 sonrasında tartışmalar yoğunlaştıkça, 'Türkiye sosyalizmi' tezine özel bir Osmanlı ve Türkiye tarihi ve parti teorisi eklenmiş, böylece kendi kendisi ile uyumlu bir bütün oluşturulmasına çalışılmıştır.*"⁵³⁶ Burada şu nokta gözden kaçırılıyor. Avrupa komünizminin çıkış noktalarından biri Marksizmi kendi ülkelerinin tarihsel koşullarına uyarlamak iddiasıdır. Bu açıdan bakımdan ele alındığında TİP'in ve Aybar'ın bu görüşleri Avrupa komünizmi yaklaşımının örneğidir. Hatta Aybar'ın bu görüşlerini Avrupa komünizmi ismi daha telaffuz edilmezken dile getirmiş olması da Aybar'ı bu konuda daha ileri bir aşamada olduğunu gösterir. Aybar kendilerine dönük Avrupa komünizmini Türkiye'ye ithal etme ile suçlayanlara şu cevabı verecekti: "*İddia gülünç. Bu işlerle ilgilenen herkes bilir ki, yıllardır 'model' ithalatçılığına karşı çıkmaktayız. Yıllardır tanzimatçı kafalarla sosyalizme gidilemeyeceğini söyleriz. Yıllardır marksizm'den kaynaklanan, bağımsız, anti-bürokratik, Türkiye'ye özgü bir sosyalizm için savaşıyoruz. İşçilerin, köylülerin yönetimi doğrudan doğruya ele almalarını savunuyoruz, yıllardır. Eski TİP'in, 'nasırlı eller meclise' sloganını hala anımsayanlar vardır sanırım. 'Güler yüzlü sosyalizm', insancıl, özgürlükçü sosyalizm' gibi sloganlar da pek çoklarıncı unutulmamış olsa gerektir. 1962 yılında, henüz Avrupa komünizminin adı sanı yokken, işçi sınıfımızın demokratik öncülüğü dolayında toplanmış, devrimci bir emekçi gücün demokratik yoldan iktidara gelmesini, köklü dönüşümler, atılımlarla sosyalizme yol açmasını ve ulusal bağımsızlığa sahip çıkmasını önermiştik.*"⁵³⁷ yıllardır Avrupalı komünist partilerin önemli bir kesimi Çekoslovakya işgalini sadece bir dış politika olayı olarak değerlendirmemiş

⁵³⁶ Orhan Siler, "TİP'in 1961-1971 Dönemi Üzerine Bazı Tezler", Toplumsal Mücadeleler ve Sosyalizm Ansiklopedisi, Cilt:7, İstanbul: İletişim Yay., s.2159

⁵³⁷ Mehmet Ali Aybar, Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1979, s.136

bunun politik stratejileri açısından da önemli değişikler getireceğini bilerek ve artık koşulsuz Sovyetleri destekleme politikasından vazgeçmenin gereğini algılayıp karşı çıktılar. Avrupa'daki komünist partilerde tıpkı Aybar gibi Sovyetler Birliği'nin bu tavrını sert bir dille eleştirmişlerdir. Aybar'ın bu konudaki tepkisine neden gösterdiği gerekçelerle Avrupa Komünizminin gerekçeleri ortaktır. Politik refleks anlamında Avrupa komünizmi ile Aybar'ın siyasal teorisi arasında bir ortaklıktan bahsedebiliriz.

Burada üzerinde durulması gereken bir isimlerden biri de Roger Garaudy'dir. Aybar'ın düşünceleri ile Garaudy'nin düşünceleri arasında önemi bir benzerlik bulunmaktadır. Fransız Komünist Partisi'ndeki gelişmeleri önemli ölçüde izleyen Aybar'ın Garaudy'nin görüşlerinden etkilenmiştir. Leninist partinin Sovyetlerde uygulanma biçimini ve Stalinizmi eleştiren, Sovyetler Birliği tarafından Afroz edilen Yugoslavya'daki öz yönetim sistemini demokratik ve katılımcı olduğu için olumlayan, Sovyet dış politikasını sosyalist ve enternasyonalizmin ruhuna aykırı olduğunu niteleyen, Çekoslovakya'nın işgaline bu nedenle karşı çıkan Garaudy hümanist bir Marksist'tir. Garaudy, Avrupa Komünizmi çizgisinin en belirleyici özelliği olan Sovyet Modeli sosyalizmi reddetmekte ve kendi ülkesine özgü bir sosyalizmi savunmaktadır: "*Fransa'da Komünist Partisi'nin yayılması, ilkede yerleştirmek istediğimiz sosyalizmin; Brejnev'in Çekoslovakya'ya zorla kabul ettirdiği sosyalizm olmadığını açıkça söylemesini gerektirmektedir. Fransız Komünist Partisi'nin, sosyalizmin öbür modellerinin de ciddi bilimsel ve kıyaslamalı bir incelenmesine girişmesi de gerekmektedir. Kendimize özgü bir sosyalizm örneğini bir ilke temeli üzerinde hazırlayabilmemiz için; Sovyet, Çin, Yugoslav ve Prag baharındaki Çekoslovak sosyalizmlerini incelememiz gereklidir. Kendimize özgü sosyalizmi bunlardan birine benzetmek yerine, bunlardan dersler çıkarmamız yolu seçilmelidir... Çifte anlamı olmayan bir tercihin yapılması şarttır: Ya yabancı bir sosyalizm örneğinin propagandacıları durumuna geleceğiz-ki bu Fransa için ne mümkün ne de temenni edilebilir- ya da Fransa'nın ulusal gelenekleri ile ekonomik ve sosyal yapısı göz önünde tutularak ülkemizde sosyalizm için gerçekten varolan imkanları ortaya çıkarmak için gerekli bağımsız ve araştırma çabalarına girişeceğiz.*"⁵³⁸ Burada da görüldüğü gibi Aybar'ın Türkiye özgü sosyalizm Siler'in ifade ettiği gibi milliyetçi bir söylemin değil Avrupa Komünizminin temel ilkelerinden biridir. Aybar'ın Çekoslovakya'nın işgaline karşı takındığı tutum ve Sovyet modeli karşısındaki eleştirileri de onu Avrupa Komünizmi çizgisine yaklaştıran özelliklerden bir kaçıdır. Bu benzerliği vurgulayanlardan biri de Aclan Sayılğan'dır: "*Aybar, ilkbahar gençlik ayaklanmalarından ve son olarak Çekoslovakya'nın Sovyetler ve dört Varşova Paktı*

⁵³⁸ Roger Garaudy, *Sosyalizmin Büyük Dönemeci*, Çev. İ. Banguoğlu, K. Yargıcı, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970, s.195

üye devletinin işgalinden sonra beliren Komünist Partiler arasındaki bölünmelerde, Waldeck Rochet liderliğindeki Fransız Komünist Partisi ile Longo liderliğindeki İtalyan Komünist Partisi'nin görüşlerini ve tezlerini geliştirmekteydi... Aybar'ın bazı kimseleri yanıltan; acaba TİP Batı tipi sosyalist bir parti mi oluyor hükmüne vardırıan tutumu gerçekte İtalyan ve Fransız Komünist Partilerinin görüşlerini benimsemesinden başka bir anlam taşııyordu. Aybar, TİP'i Batı Komünist Partilerine benzetmek istiyordu." ⁵³⁹

Avrupa komünizminin ikinci ayırıcı özelliği çoğulcu demokrasiyi kabul edişleridir. Bu da paralelinde Üçüncü Enternasyonal'in temel koşulu olan "proletarya diktatörlüğü" kavramından vazgeçiş anlamına gelmektedir. Yani iktidara barışçı yoldan seçimle gelinecek parlamenter demokrasinin ilkeleri tam olarak benimsenecektir. 1970'li yılların ortalarında özellikle "proletarya diktatörlüğü" ilkesinin komünist partilerce reddedilmesi bu partiler içerisindeki sol kanat aydınlarca (Althusser, Balibar...) eleştirilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Avrupa komünistlerinin bu değişimi gerçekleştirmesi sancılı olmuştur.

Aybar'a baktığımızda ise siyasal yaşamının bütününde demokrasi ile sosyalizmin birbiriyle olan ilişkisini her daim vurgulamıştır. Daha her hangi bir siyasal parti içerisinde değilken 1945 yılında yazdığı makalelerde jakoben düşünce ile arasına mesafe koymuş, inkılap (devrim) denilen olgunun tabandan gerçekleşmesi durumunda başarılı olabileceğini düşünmüştür: *"Esasen şuna da inanıyorum ki, en çetin inkılapları bile demokratça usullerle başarmak mümkündür. Bu hamlelerin, doğruyu; iyiyi ve ileriye anlatmak ve sevdirmek suretile, [suretiyle] halka yaptırılması kabildir ve halkın bizzat yaptığı inkılaplar, tepeden inme olanlara kıyasen mutlaka daha canlı ve daha ömürlü olurlar."* ⁵⁴⁰ Aybar böylesi bir devrim fikri yerine tabandan demokratik usullerle yapılacak bir devrim modeline daha yakındır. Bu açıdan Aybar İkinci Enternasyonal'in reformcu kanadından Bernstein'e yakındır. İhtilal fikrini reddeden Bernstein sosyalizmin barışçı bir geçişle mümkün olabileceğini belirtmişti. İlerleyen süreçte Kautsky ve sosyal demokrasinin önemli liderleri de benzer çizgiyi savunacaklardır. Bu reformcu miras Avrupa komünizmine de geçmiş, parlamenter çoğulcu bir demokratik sistem kabul edilmişti. Aybar, sosyalist iktidarın ancak demokratik seçimlerle olabileceği gibi sosyalist partinin yine seçim sonuçlarına göre iktidarı bırakabileceğini, parlamenter çoğulcu sistemi sadece bir araç olarak görmediğini ilkesel bir duruşla benimsediğini sık sık vurgulamıştır: *"Anayasamız ancak her türlü dikta rejimini yasaklamıştır. Bundan dolayı sosyalizmin halkın oyları ile iktidara gelmesi ve iktidarda*

⁵³⁹ Aclan Sayılın, *Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1973)*, İstanbul: Otağ Yay., 1976, s. 493-494

⁵⁴⁰ Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm : Seçmeler 1945- 1968*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1968, s. 24

*muhalefetin haklarına saygılı olması gerekmektedir. Kaldı ki, oy hakkına sahip çıkmış olan Türk halkının rızası alınmadıkça, yani onun oyları ile iktidara gelinmedikçe sosyalizmi Türkiye'de kurmak ve yaşatmak mümkün değildir."*⁵⁴¹ Aybar'ın bu tavrı TİP programında da yansımıştır. Bu programda TİP'in demokratik bir mücadele yöntemini benimsediğini açık bir dille belirtilmiştir: "*Türkiye İşçi Partisi'nin demokrasi anlayışına göre demokratik rejimde toplumun yönetici, yürütücü ve itici gücü, Türk işçi sınıfı ile emekçi halk kitleleridir. Bu sınıf ve tabakaların politik teşkilatı olan Türkiye İşçi Partisi iktidara demokratik seçim yolu ile gelir, insanın insan tarafından sömürülmesini reddederek, temel insan hak ve hürriyetlerine bağlı ve saygılı olarak iktidarda kalır ve seçimle iktidardan gider."*⁵⁴² Aybar'ın demokrasi ve sosyalizm ilişkisini algılama biçimi aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı sonrası Kautsky'nin devrim ve demokrasi arasındaki ilişkiyi açıklama biçimine de yakındır. Aybar proletarya diktatörlüğü ilkesini tam olarak reddetmemiş, ancak bu ilkenin Sovyet modelinde olduğu halini benimsememiştir. Aybar'ın kafasındaki proletarya diktatörlüğü tek parti sistemi değildi bunu ilerleyen bölümde göreceğiz.

Üçüncü olarak Avrupa komünizminin ayırt edici bir özelliği de Sovyetlerin dış politikasına körü körüne bağlı olmamayı reddetmedir. Yukarıda açıklandığı üzere Üçüncü Enternasyonal'i oluşturan komünist partilerin kendi ülkelerinde SSCB'nin adeta bir uydusu gibi çalışması politikasının çok olumsuz sonuçlarıyla yüzleşmeleri Avrupa komünizminin doğuşundaki en önemli etkenlerden biri olmuştur. Aybar'ın da Türkiye'de karşılaşabileceği en önemli Sovyet yanlısı örnek TKP'dir. Aybar sosyalist bir siyasi partinin kesinlikle her hangi bir merkezden yönetilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Bunun başlıca iki nedeni vardır: Aybar, sosyalistlerin sürekli bir biçimde Rus ajanlığıyla suçlandığı, Sovyetler Birliği'nden emir aldığı suçlamalarının sürekli baskısını hissettiği bir ülkede sosyalist olmanın güçlüklerini pekala biliyordu. Üstelik çoğulcu demokrasi alanında Türkiye'den ileri olan Avrupa ülkelerinde sosyalist ya da komünist partilerinin Türkiye'de olduğu gibi bir meşruluk sorunu büyük bir sorun olarak ortada durmuyordu. Bundan dolayı Türkiye'de sosyalizmin meşruluğunu sağlamak için Sovyetler Birliği ile araya mesafe koymasının son derece anlaşılır politik nedenleri vardır. Ancak bu tutumu Aybar'ın taktik bir açılım olarak görmekte yanlış olacaktır.

Aybar'ın sosyalizm anlayışında bağımsızlıkçılık önemli bir yere sahipti. Aybar'ın Marksizm anlayışına bağlı olarak geliştirdiği "Türkiye'ye özgü sosyalizm" anlayışı da böyle bir tavrı gerekli kılmaktaydı. 1960'larda Türkiye'de sosyalizmin meşrulaşması gibi bir sorun

⁵⁴¹ Mehmet Ali Aybar, "TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'la Konuşma", *Sosyal Adalet*, No:18, Eylül, 1965, s.16

⁵⁴² *Türkiye İşçi Partisi Programı*, İstanbul: Karmca Matbaası, 1964, s.69

vardı. Öyle ki TIP bile ilk yıllarında açıktan sosyalist kelimesini kullanmak yerine "toplumcu" ifadesini kullanmayı tercih etmekteydi. Ancak 1970'lerden itibaren Türkiye'nin şartları değişmiş sosyalizmin 1960'lardaki gibi bir siyasal meşruluk sorunu göreceli olarak aşılmıştı. Böylesi bir konjonktürde bile Aybar, "Bağımsız Sosyalizm" görüşünü muhafaza etmiştir. Demek ki Aybar'ın bu tutumu sadece bir taktik politik bir tavır olarak görülemez. Aybar, herhangi bir merkezin ideolojik öncü olarak tanımlanmasına da karşı çıkmıştır. Gerek TIP gerekse de sonraki siyasal yaşamında en hassas olduğu ve üzerinde en çok durduğu nokta burasıdır: *"Türkiye İşçi Partisi hiç bir milletlerarası sosyalist örgüte bağlı değildir. Hiç bir enternasyonal ile ilişkimiz yoktur. Kimseden, hiç bir merkezden emir almayız. Bunu, üstelik sosyalistçe dayanışmaya da aykırı sayarız. Dayanışma, bağımsız, güçlü varlıklar arasında, eşitlik içinde gerçekleşir."*⁵⁴³

Dördüncü olarak Avrupa komünizminin Stalinizm olarak tabir edilen ideolojik ve politik uygulamalar arasına mesafe koyma özelliğidir. Zaten Avrupalı komünist partilerin Stalin sonrası dönemde yapılan tartışmalar ve gelişmelerden çıkardıkları en önemli sonuç budur. Kendi parti içlerinde Stalinci uygulamaları savunan ya da bu doğrultuda hareket eden kadroların tasfiyesi ve bu doğrultudaki eğilimlerin partiden uzaklaştırılmasıdır. Aybar bu konuda paralel bir tavrın içerisindeydi. Yazılarının birçoğunda Stalin dönemi uygulamaları ve bu dönem ile özdeşleşen sosyalizm anlayışına yönelik oldukça net eleştiriler getirmiştir. Aybar'a göre Stalinizm demokrasinin olmadığı, gerçekte emekçilerin yönetime katılmadığı bürokratik bir düzendir. Böyle bir düzenin ise sosyalizmle ilgisi yoktur.⁵⁴⁴ Bu nedenle "Güler Yüzlü Sosyalizm" sloganını kendi sosyalizm anlayışını ayırt etmek için sık sık kullanmıştır. Ancak Sovyet sosyalizm anlayışına yönelik eleştirilerini sadece Stalin dönemi ile sınırlı tutmamış, sorunun yapısal yönüne sık sık işaret etmiştir. SBKP 20. Kongresi sonrasında ve tartışmalarını ele alırken yaptığı değerlendirme bu bütünlüğü sergiler: *"Açıklanan ya da ima edilen tüm suçları 20. kongre Stalin'le Beria'nın sırtına yükledi. Bu sapmaları, Stalin'in kuşkuculuğu, ihtirası ve gaddarlığı ile açıkladı. Rejimde bir sapma, bir yozlaşma bulunup bulunmadığını araştırmak gereğini duymadı. Oysa Stalin dönemi bir rastlantı sayılmazdı elbet; hele soruna marksistçe eğilince... 20. Kongrede Stalin'i suçlayanlar yıllarca Stalin'in en yakın çalışma arkadaşları olmuşlardı."*⁵⁴⁵

⁵⁴³ Mehmet Ali Aybar, **Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm : Seçmeler 1945- 1967**, "Bağımsızlığı Neden Kaybettik, Nasıl Kazanırız" 12 Kasım 1967'de yaptığı bir konuşma ss. 601- 613 İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1968, s. 612

⁵⁴⁴ Mehmet Ali Aybar, "Sosyalizm Meseleleri:5, Tek Ülkede Sosyalizm Kurma Teşebbüsü Ve Stalinizm", **Forum**, No:378, 13 Nisan 1970, s.5

⁵⁴⁵ Mehmet Ali Aybar, " Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 10, Bürokrasi: Sosyalizmin Çocukluk Hastalığı (3)", **Olay**, No:15, 13 Mayıs 1974.

Devamında Aybar, bunun nedenlerini sorgulamış, bu sorunların yapısal nedenleri üzerinde tezler geliştirmiştir. Sovyet modelindeki sosyalizmde yaşanan bozulmayı örgüt sorunu ve bürokratik yozlaşmaya kadar dayandıran Aybar buradan temelde yatan sebeplere eğilme ihtiyacı hissetmiştir. O nedenle "kişiye tapınma" gibi yüzeysel bir eleştiri ile yetinmemiştir. Avrupa komünizminin sol kanat aydınlarından Althusser de benzer bir yaklaşımı bu konuda sergilemektedir. Stalin'i eleştirme için geliştirilen bu tanımın ne kadar yetersiz olduğunu ve buradan Marksist bir analizin çıkarılamayacağını fark eden Althusser de benzer bir eleştiri getirmektedir: *"Yirminci Kongre 'kişiliğe tapmayı' (genellikle, tapma genellikle kişilik...) açıkladı ve eleştirdi, Stalin'in yanlışlarını 'sosyalist yasallığın (legalite) çiğnenemesi' kavramı ile özetledi. Böylece yirminci kongre adli üstyapı pratiklerini belirten olguları açığa vurmaya yetinmiş oluyor, ama bunları nitelendirmek için, Marksist analizin yapması gereken şeyi yapmıyor, bunların 1) Öbür Sovyet üstyapıları ile, en başta devlet ve parti ile, ve 2) Altyapı ile, yani Sovyetler Birliği'ndeki üretim ilişkileri, sınıf ilişkileri ve sınıf kavgası biçimleri ile olan bağlarını belirtmiyordu."*⁵⁴⁶ Buradaki alıntıda özellikle altının çizilmesi gereken noktanın kişiler değil, kişilerin ötesinde sorunun asıl kaynağı olan kurumlar, o kurumların işleyiş mekanizmaları olduğudur. Althusser'in, parti ve devlet aygıtlarının asıl yapısal sorunu oluşturan alanlar olarak görmesi bu açıdan oldukça isabetlidir.

Aybar'ın çizgisiyle Avrupa komünizminin böylesi paralellikleri yanında ayrışan ve Aybar'ı özgün kılan bazı özelliklerden de bahsetmek gerekiyor. Bunlardan biri Aybar'ın yukarıda kısmen değindiğimiz Aybar'ın bağımsızlık ile sosyalizm ve enternasyonalizm arasındaki ilişkiye dair olan görüş ve tutumlarıdır. Bunlara kısaca da olsa değinmek gerekiyor. Bağımsızlıkçılık ve anti-emperyalizm, Aybar'ın bütün siyaset yaşamına damga vuran temel hareket noktalarından birini oluşturacaktır. Gerek TİP başkanı olduğu yıllarda gerekse de daha sonraki siyasal yaşamında bu iki vurguyu yineleyecektir. Aybar'ın bağımsızlıkçılık ile ilgili görüşleri sosyalizm anlayışına bağlıdır. Aybar sık sık bağımsızlıkçılık ile ilgili görüşlerini yinelese de onun sosyalizm anlayışı özellikle 1960'lar ve 70'lerde hayli yaygın olan ulusalcılık ve sosyalizm karması bir "üçüncü dünyacı sosyalizm" anlayışlarından farklıdır. Bunu özellikle vurguluyorum çünkü Aybar'ın bu konudaki düşünceleri sosyalist enternasyonalizmin çarpıtılması ya da milliyetçilik olarak yorumlanabilmiş ya da gösterilmeye çalışılmıştır. Örneğin Aybar'ın örgüt sorunu üzerine yazdığı kitabın ardından gelen "eleştirilerin" birinde Aybar milliyetçilik ile suçlanacaktır. TİP'in yayın organı Yürüyüş dergisinde Mehmet Akozer imzalı çıkan bu yazıda Aybar *"ülke içinde güdümlü ve milliyetçi sözde bir 'sosyalizm'in en iyi Türkiye şubesi"* olmakla itham edilirken diğer yandan Avrupa

⁵⁴⁶ Louis Althusser, John Levis'e Cevap, Çev. Müntekin Ökmen, Ankara: Verso Yayınları, 1987, s.43

Komünistlerinden Garaudy'lerin, Carillo'ların izinde gitmekle suçlanmıştır.⁵⁴⁷ Bu yazıda Aybar'ın örgüt modeli eleştirilirken benimsenen üslup ve yaklaşım tipiktir: *"Aybar'ın Leninist Parti 'model'ini konu alan yazı dizisinin birinci ve asıl amacı, Sovyetler Birliği'ne ve sosyalist sisteme karşı beslediği nefreti açığa vurmak, bilimsel sosyalist hareketin ve dünya sosyalizminin temel ve vazgeçilmez değerlerini zaafa uğratarak tahrip etmek, sosyalist ülkelerdeki sosyalizmi karalayarak gözden düşürmektir."*⁵⁴⁸

Aybar bu tutumuna bağlı olarak TİP'in Genel Başkanlığını yaptığı dönemlerde TİP'in uluslararası sosyalist ya da komünist örgütlerle olan ilişkisini de son derece sınırlı tutmuştur. Kendisi Avrupa komünizmi hareketinde ciddi olarak etkilenmiş olmakla ve Avrupa'daki komünist ve sosyalist partilerdeki gelişmeleri takip etmesine rağmen bu Sovyetler Birliği'nin dışındaki Avrupalı komünist ve sosyalist partilerle organik ya da geçici ilişkiler geliştirmekten kaçınmıştır. Halbuki Avrupalı komünist partilerinin gerek kendi içlerinde gerekse de ne kadar bozuk olursa olsun Sovyetler Birliği ile ilişkileri devam etmekteydi. Bunun temel nedenlerini yukarıda belirttik. Ancak bunun istisnalarının da olduğunu söylemek gerekiyor. Bunlardan birincisi Vietnam Savaşı dolayısıyla Amerikanın bu ülkede işlediği savaş suçlarını araştırmak amacıyla Bertrand Russel başkanlığında kurulan Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'ne 1966 yılında yargıç görevi ile atanır. Bizzat bu başkanlık yaptığı mahkeme heyetiyle birlikte Vietnam'a giden Aybar, Türkiye'ye döndüğünde izlenimlerini bir rapor halinde yayınlamıştır. Bu göreve Aybar'ın seçilmesi hem kendisine uluslararası bir saygınlık kazandırmış; hem de TİP'in Amerika karşıtı politikasına yeni bir halka eklemiştir. Ancak bu pratiğin diğer bir kazanımı da bu Mahkeme aracılığı ile Aybar'ın İtalyan Proleter Sosyalist Birlik Partisi onursal başkanı Lelio Basso ile tanışması ve bu sayede iki bu parti ile TİP arasında ikili ilişkilerin kurulabilmesini sağlamasıdır. Bu parti ile olan ilişkilerin sonucunda TİP, Roma'da düzenlenen Akdeniz İlerici Partiler Konferansına katılır. 22-23 Ocak 1968 yılında düzenlenen bu konferansın il toplantısına TİP adına Rıza Kuas, Sina Pamukçu ve Sadun Aren katılır. 9-11 Nisan 1968 yılında düzenlenen konferansın ikinci toplantısında "İsrail'in Filistin topraklarını işgali, Portekiz, Yunanistan ve İspanya gibi ülkelerdeki faşist yönetimler sorunu, Akdeniz Bölgesinden NATO'nun ve Amerikan üstlerinin çıkarılması gündemi ile toplanan konferansa 12 ülkeden 17 parti katılmıştır. Konferansın gündemlerinden biri de Amerikan donanmasının ve üstlerinin Akdeniz'den çekilmesidir. Bu konuda bir bildiri hazırlanır. Bildiri hazırlıkları sürerken Aybar TİP temsilcilerine acil bir telgraf çekerek karar metninde bir düzeltme yapılmasını ister. Aybar bu telgrafında sadece Amerikan filolarının

⁵⁴⁷ Mehmet Akozer, "Aybar'ın Boş Zamanları Değerlendirme Partisi," *Yürüyüş*, No:179, 12 Eylül 1978, s. 14

⁵⁴⁸ Mehmet Akozer, "Aybar'ın Boş Zamanları Değerlendirme Partisi," *Yürüyüş*, No:179, 12 Eylül 1978, s. 14

değil; Sovyetler Birliği'ne bağlı filoların da Akdeniz'den çekilmesini ifade eden bir kararın bildiriye eklenmesini ister. Sadece Türkiye'den katılan TİP'in müdahalesi sonucunda bu düzeltme gerçekleştirilir.⁵⁴⁹

TİP ise yalnız Amerika'nın değil aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin askerlerinin bu bölgeden çekilmesini öneren teklifi konferansa sunmuştur. Bu tutum TİP'in ve Aybar'ın bağımsızlıkçı tutumu ile uyum içerisindeydi. Bir yandan da o dönemde Türkiye'de hakim olan atmosferi göstermesi açısından çarpıcı bir örnektir. Bu konferans sürerken gerek hükümet gerekse sağcı çevreler TİP'i suçlayıcı beyanlarda bulunmuştur. Aybar kendilerine yöneltilen suçlamaları şöyle anlatır: "*Akdeniz Konferansı'na katılmamız iktidar partisinin yeni iftiralarına, yeni suçlamalarına neden olacaktır. 1968 bütçesi dolayısıyla yaptığı konuşmada, İçişleri Bakanı Sükan, Roma'daki toplantının gizli bir toplantı olduğunu ve komünist partileri ile aşırı sol partilerin katıldığı bu toplantının amacının, Akdeniz'e Amerika'ya karşı bir birleşik cephe oluşturmak olduğunu söyleyecek ve bu vesileyle TİP'in Moskova'dan emir alan bir kuruluş olduğunu bir kez daha vurgulayacaktır.*"⁵⁵⁰ Özellikle sosyalistler ve sosyalist partiler yönelik "kökü dışarıda, dış mihraklar" söyleminden ve baskısından çekinen TİP yönetiminin bu tür dış ilişkilerden çekinmesi, izolasyonist bir politikanın değil, içindeki baskıcı koşulların ürünü olduğunu göstermektedir. Bu kadar kısıtlı bir demokratik ortam içerisinde bulunan bir partinin yurt dışındaki kendi çizgisindeki partilerle kolayca ilişkiler geliştiremeyeceği açıktır. Bu nedenle TİP'in bu uluslararası girişimini başka girişimler izlememiştir. TİP'in bu "içe kapanıklığı" kendi tercihinden ziyade koşulların zorlaması sonucudur.

TİP, kuruluşundan kısa bir süre sonra Aybar'ın genel başkanlığa seçilmesinden sonra gerek programında gerekse de pratiğinde siyasal hedef olarak emperyalizmi seçmiş ve bunun üzerinden geniş bir toplumsal kesimi harekete geçirmiştir. Özellikle 1965'teki başarılı NATO karşıtı kampanya sonrasında TİP, bu sorunu geniş kitlelerin gündemine sokmuştur. TİP'in kendi gücünün ötesinde bir etki alanı yaratmasında bu kampanya ve sonrasındaki benzer eylemliliklerindeki kararlılığına borçludur. Aybar, toplumsal meseleler ile emperyalizm karşıtlığı arasındaki ilişkiyi siyasallaştırmak noktasında çok başarılıdır. Mehmet Ali Aybar, Yön dergisinin 1965'te kendisiyle yaptığı söyleşide şunları söylüyor: "*Bütün meselelerimiz bağımsızlık noktasında düğümleniyor... Tam bağımsız olmadıkça ne toprak reformu, ne öteki reformlar, ne de ekonomik kalkınma asla gerçekleştirilmeyecek ve bu konuda söylenen sözler*

⁵⁴⁹ Sadun Aren, *TİP Olayı (1961-1971)*, İstanbul: Cem Yay., 1993, s.124

⁵⁵⁰ Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 2*, s.172

politik bir yatırım olmaktan öteye gidemeyecektir."⁵⁵¹ Diğer yandan Avrupa'daki en büyük komünist partisi olan İKP Aybar ve TİP kadar net bir şekilde ABD'ye karşı olduğunu söylemek mümkün değil. Yukarıda belirttiğimiz gibi "Tarihsel Uzlaşma" fikrini ileri süren İKP'nin Genel Sekreteri Berlinguer, NATO ve AET'ye karşı olmadıklarını açık bir şekilde vurguluyorlardı. Avrupalı komünist partiler ilişkilerinin gerginleştiği bir dönemde bile Sovyetler Birliği'nin tam olarak karşısında durmadılar. Avrupa komünist partileri SSCB ile ilişkilerini devam ettirirken hatta FKF örneğinde olduğu gibi ikircikli bir tutum sergilerken Aybar, bu konudaki görüşlerini çok net olarak ortaya koymaktaydı: "*Ne Amerika, ne Sovyet Rusya diyen ve böyle her iki devletten de aynı uzaklıkta bir politika izlenmesini savunan Türkiye İşçi Partisi'nin bu tutumu, bir taktik olarak değerlendirilmiş olabilirdi Sovyet dostlarımızca. Ama Çekoslovakya olayı karşısında takındığımız tavır, TİP'in bağımsızlık konusunda şaka etmediğini sanırım dostta, düşmana, herkese açıkça anlatmıştı... [Sovyet Elçiliği] O günden sonra TİP Genel Başkanını elçilikteki resepsiyonlara çağırmamışlardı. Meclisteki konuşmadan sonra sanıyorum Amerikalılar da çağırıyorlardı. Böylece her iki süper devletten aynı uzaklıkta politika sloganımızın, canlı bir örneğini veriyorduk.*"⁵⁵²

Aybar, Uğur Mumcu ile yaptığı söyleşide, TİP'in bağımsızlık anlayışının ekonomide, siyasette, maliyede, askeriyede, kültürde, ideolojide tam bağımsızlık olduğunu, açıklıyor.⁵⁵³ Yine Aybar'ın, dış politika konusunda da özellikle altını çizdiği temel sorun bağımsızlıktır. Bu yüzden bunun, TİP'in Aybar'lı dönemdeki en ayırıcı özelliğinin bu olduğunu söyleyebiliriz. Aybar, NATO'nun ortak bir savunma örgütü iddiasının tamamen yalan olduğu ve bu örgütten çıkılması gerektiğini söylemektedir. O dönemde TİP dışında hiçbir parti bunu söyleyememiştir.

Ayrıca Aybar ayrıca Sovyetler Birliği'nin izlemekte olduğu "enternasyonalist" dış politikasının nasıl Sovyetler Birliği'nin ulusal çıkarlarını maskeleyen bir ilişkiler ağına dönüştüğünün de farkındadır ve bunu eleştirir: "*İşçilerin ilk uluslararası dayanışma örgütü hiçbir devletin etkisi altında değildi. Böyle bir etki kaynağı olacak, böyle bir örgütlenmeyi etkileyecek bir sosyalist devlet yoktu. Hepsi de burjuva devletleriydi. Ama 1917 Ekim devriminden sonra durum değişti. Sovyetler Birliği, uluslararası işçi hareketinin lideri olma sıvıyla ortaya çıktı ve kardeşçe bir dayanışma hareketi olan enternasyonalizm, Sovyetler'in ideolojik ve politik egemenliği altına girdi. (Enternasyonalizm) o günden sonra, kayıtsız-*

⁵⁵¹ Mehmet Ali Aybar, *Bağımsızlık Demokrasi Sosyalizm*, İstanbul:Gerçek Yay., 1968, s.396-397-398

⁵⁵² Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 3*, İstanbul: BDS Yayınları, 1988, s.113-114

⁵⁵³Uğur Mumcu, *Aybar İle Söyleşi Sosyalizm Ve Bağımsızlık*, İstanbul: Tekin Yayınları, 1990, s.42

koşulsuz Sovyet çizgisini savunmak anlamına geldi. ⁵⁵⁴ Böylece sadece ABD egemenliğini değil Sovyet egemenliğini de kabul etmediklerini belirtmiş ve bunun bağımsızlıkçı siyasetin bir ilkesi olarak görmüştür. *"Ne Sovyet peykliği, ne Amerikan köleliği"* ⁵⁵⁵ söylemi bu ilkenin Aybar tarafından sloganlaştırılmasından başka bir şey değildir.

Aybar'ı Avrupa komünizminden ayıran yönlerden biri de proletarya diktatörlüğüne verdiği anlamdır. Avrupa komünizminin proletarya diktatörlüğünü reddettiğini, parti programlarından bunu çıkardığını biliyoruz. Türkiye'nin nesnel koşulları içerisinde ise yasalar gereğince zaten parti proletarya diktatörlüğünü parti programına ya da tüzüğüne eklenemezdi. Aybar ise bu konudaki tutumunda kesin olan bir şey varsa o da Leninist partinin savunduğu biçimde bir proletarya diktatörlüğüne karşı olduğudur. Çünkü Rusya'da iddia edildiği gibi proletarya diktatörlüğü değil partinin diktatörlüğü vardır. Birinci bölümde açıklandığı gibi yıllar önce Lüksemburg'un Rus Devrimi'ne ve Lenin'e getirmiş olduğu eleştiriyi Aybar'da aynı şekilde yapmaktadır. Lüksemburg da Lenin ve arkadaşlarının partinin diktatörlüğü ile işçi sınıfının diktatörlüğünü birbirine karıştırdıklarını halbuki bu ikisinin ayrı şeyler olduğunu belirtmişti. Aybar'a göre gerçekte Sovyetler Birliği'nde egemen olanlar işçi ve emekçiler değil, partidir. İşçiler ve emekçilerin söz ve karar hakkının kısıtlı olduğu, rejimle yabancılaştığı bu ülkelerde hakim olan bürokratik devlet aygıtıdır. Halbuki Aybar'a göre proletarya diktatörlüğü bu değildir. Bu nedenle Aybar Sovyetler'de Lenin'in formüle ettiği ve hayata geçirilen bu tür proletarya diktatörlüğünün Marx'ın savunduğu anlamda bir proletarya diktatörlülüğü olmadığını belirtmiştir. Lenin, proletarya diktatörlüğünü, Sovyetler biçiminde örgütlenmiş olan işçi sınıfının, komünist partisi tarafından yönetilmesi olarak görmektedir. İşçi sınıfı adına gerçekte kalımlı yöneticilerin bulunduğu partinin diktatörlüğünün proletarya diktatörlüğü demek olmadığını belirtmiştir: *"1917 Devrimini gerçekleştiren 'öncüler', halka salt bir üretim aracı gözüyle bakarak, aslında bir işçi demokrasisi demek olan 'Proletarya diktatörlüğünü', 'öncülerin' ve 'öncü liderlerinin' diktatörlüğüne dönüştürdüler.* ⁵⁵⁶

Aslında Aybar'ın Sovyetler Birliği'ndeki demokrasi eksikliğine ve proletarya diktatörlüğünün yanlış bir biçimde uygulandığı yönündeki eleştirisi yeni değildir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İkinci Enternasyonal'in yıkılışı ve Rusya'da Bolşeviklerin devriminin ardından Konsey Komünizmi yükselişe geçmişti. Bunlar ilhamlarını 1917-1923 yıllarında devrimci mücadeleyi yükseltmiş olan işçi konseyleri olan sovyetlerden almışlardır. Konsey Komünistleri, zaman ilerledikçe Rus Devrimi'ne artan bir şekilde şüphe ile

⁵⁵⁴ Uğur Mumcu, *Aybar İle Söyleşi Sosyalizm Ve Bağımsızlık*, İstanbul: Tekin Yay., 1990, s.155

⁵⁵⁵ Mehmet Ali Aybar, *Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler*, İstanbul: İletişim Yay., 2002, s.166

⁵⁵⁶ Mehmet Ali Aybar, "Perestroika! Nereden Nereye...Ve Türkiye Solu", *Türkiye Günlüğü*, 7 Ekim, 1989, s.19

yaklaşmışlardır. Zaman içinde Sovyet rejimini burjuva egemenliğinin değişik bir çeşidi olarak görmüşlerdir. Konsey Komünistlerinin ilk eleştirisi işçi sınıfına biçilen misyondur: "*Konsey Komünistleri, işçi sınıfının tarihsel olarak kendi kendisini özgürleştirebilecek tek sınıf olduğu yönündeki Marx'ın iddiasına bir dönüş sergilemişlerdir. Kapitalist üretim süreçleri geniş ölçüde uzmanlaşmış ve iyi örgütlenmiş işçileri gerekli kaldığını ve bunun da işçi sınıfını tarihsel değişimi gerçekleştirebilme kapasitesi ile donattığını düşünmüşlerdir.*"⁵⁵⁷ Konsey Komünistleri en büyük ilhamlarını 1917 Sovyet Devrimi deneyiminden almışlardır. Onlar için Sovyetler, proletarya diktatörlüğünün başlangıç noktası demektir. Rusya'da takip eden süreçte Sovyetlerin partiye doğrudan bağlanması ile birlikte, Konsey Komünistleri, işçi sınıfının kendi devrimci bilincini gerçekleştirebileceği olasılığını reddettikleri için Bolşevizme yönelik eleştiriler getirmişlerdir. Sol kanat Alman komünistlerinden Rosenberg'e göre Bolşevikler devrimin temel dinamiklerinden biri olan Sovyetleri sosyalist demokrasinin gerçek taşıyıcıları olarak konumlandırabilecekken; şekilsel birer kuruma dönüştürmüşlerdir. Böylece proletarya diktatörlüğü kavramının gerçek anlamının içini boşaltmışlardır: "*...bolşevikler, teknik yönden mümkün olduğu halde, Rusya'da, sovyetleri kaldırmadılar. Tersine, muhafaza edip üstünlüklerinin simgesel bir süsü olarak kullandılar. Sovyetler sistemi, 1918 yılından başlayarak, bolşevizmin etkisinde, demokrasinin inkarı halini aldı. Gerçek sovyetler düşünülebilecek en kesin demokrasi şeklidir. Tersine 1918 yılından beri bolşevik sovyetler, küçük bir azınlığın halk yığınlarına hakimiyetinin simgesi olmuştur. 'Proletarya diktatörlüğü' kavramı da böyledir... Oysa söz konusu edilen bir parti diktatörlüğüdür. Daha da öte, bu partinin merkez komitesinin tüm proletarya ve ulus üzerindeki diktatörlüğüdür.*"⁵⁵⁸ Konsey Komünistlerinin bu düşünceleri -Marx'a dönüş ve işçi sınıfının kendiliğinden devrimci bilince sahip olabilme potansiyeli- Leninizme getirdikleri temel eleştirilerdir. Aybar'ın Konsey Komünistlerinin diğer özellikleri bir tarafa bu yönüyle aynı düşüncelere sahip olduklarını söyleyebiliriz. Aybar Sovyetlerin işlevselliğinin engellemesinin sosyalist demokrasinin gelişimini engellediğini düşünmektedir: "*1917 Ocak ayında, işçi-köylü asker sovyetleri devrimden hemen önce, kendiliklerinden kurulmuşlardır. Ama Lenin Sovyetler'de Bolşeviklerin azınlıkta olmaları üzerine Ekim Devrimi'nden sonra, işçi-köylü sovyetleri birer göstermelik kuruluş haline getirmiştir. Bunlar parti 'oligarşisini'in aldığı kararları onaylayan ve uygulayan kuruluşlara dönüştürülmüştür.*"⁵⁵⁹ Aybar Leninist örgüt teorisine karşı çıkarken bir partinin diktatörlüğü ile proletaryanın diktatörlüğünün aynı şey olmadığını altını özellikle

⁵⁵⁷ David McLellan, *Marxism After Marx: An Introduction*, s. 188

⁵⁵⁸ Arthur Rosenberg, *Bolşevizm Tarihi*, Çev. Aydın Emeç, İstanbul: E Yay., 1969, s.152

⁵⁵⁹ Mehmet Ali Aybar, *Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.148

çizmiştir. Aybar'a göre demokratik esaslara göre örgütlenmeyen bu partinin hakimiyetinin ise gerçekte bir avuç kalımlı yöneticinin iktidarı olduğunu daha önceki bölümlerde vurgulamıştık.

Aybar'a göre Marx'ın anladığı anlamda gerçek proletarya diktatörlüğünde siyasal güç, devlet idaresi ve silahlı güçler organizasyonu; üreten sınıfların elinde olmalıdır. Yani büyük çoğunluğu oluşturan emekçilerin ve işçilerin sömürücü sınıfları baskı altında tutmaları, burjuvaziye emekçi yığınları yeniden sömürme fırsatı vermemeleridir. Bu açıdan bakıldığında proletarya diktatörlüğü gerçek bir demokrasi demektir. Böylesi bir proletarya diktatörlüğü, sömürülen geniş yığınların etkin bir şekilde siyasal yaşama katıldıkları, bir demokratik sistemdir. Aybar'a göre devlet büyük çoğunluğun buyruğu altında olacak, sınıf mücadelesi sonucunda sınıflar yok oldukça devlete de ihtiyaç kalmayacaktır. Aybar'a göre Marx'ın savunduğu proletarya diktatörlüğü modeli gerçek anlamda Paris Komünü sırasında yaşanmıştır. Aybar proletarya diktatörlüğüne sahip devletin özelliklerini şöyle tanımlar: "a- Devlet makinası işçi sınıfının öncülüğünde, tüm emekçilerin buyruğundadır. Doğrudan doğruya emekçilerin elinde ve yürütümündedir; b- Devlet makinasında bürokrasiye ve bürokratik yöntem ve hiyerarşiye yer yoktur; c- Devlet işlerinde açıklık esastır; d- Devlet makinası, işçi sınıfının burjuvaziye karşı yürüttüğü sınıf mücadelesinin aracıdır; e- Devlet makinası güçlenmeğe yönelik değil, gittikçe daha güçsüz hale gelerek erimeğe ve sonunda yok olmaya mahkumdur."⁵⁶⁰

Bununla birlikte Aybar'a göre sosyalizm, demokratik yoldan geldiği gibi aynı demokratik yoldan da gidecektir. Aybar'a göre -Marx'ın anlamlandırdığı şekilde- proletarya diktatörlüğünün yani kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecinin mutlak anlamda zor ile gerçekleşeceğinin söylemenin yanlış olduğunu da belirtmiştir. Bunun her toplumun içinde bulunduğu somut koşullara bağlı olduğunu belirten Aybar, Marx'ın da benzer tespitler yaptığını belirtmiştir.⁵⁶¹ Aybar bunu söylerken Gramsci'nin hegemonya açıklamasına dayanmaktadır. Bundan dolayı Aybar'ın proletarya diktatörlüğünü Gramsci'deki hegemonya ile nasıl ilişkilendirdiğine kısaca göz atmak gerekiyor.

Batı

Marksizmin önemli düşünürlerinden olan Gramsci'nin devrim modeli ve hegemonya

⁵⁶⁰ Mehmet Ali Aybar, "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla: Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel Ve Teorik Kökenleri 1", *Sosyalist Yol*, No:5, Kasım 1975, s.6

⁵⁶¹ Mehmet Ali Aybar, "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla: Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel Ve Teorik Kökenleri 4", *Sosyalist Yol*, No:8, Mart-Nisan 1976, s.8

konusunda geliştirdiği dūřünceler, 1960'lı ve 70'li yıllarda Marksizm içerisinde canlanan tartişmalara ve arayişlara ilhan kaynağı olmuştur. Gramsci'ye göre iřçi sınıfının kendi hegemonyasını oluşturabilmesi için kendi dar sınıfsal çıkarları uğruna mücadele etmekten daha fazlasını yapması zorunludur. Bundan dolayı iřçi sınıfı toplumun tümünün çıkarlarının bir gzeticiisi olarak kendisini sunmak zorundadır. Bir sınıf diğer sınıflar üzerinde sadece zor ile değil; aynı zamanda kurduğu hegemonya ile siyasi iktidarını yürütülebilir. Bundan dolayı hegemonya mücadelesi siyasi savaşının başat öğelerinden biridir. Gramsci hegemonyanın oluşumunun aslında birbirine sıkı sıkıya bağlı üç uğraktan geçtiğini belirtmektedir. Birinci uğrak ekonomik nesnel uğraktır. Her toplumsal sınıf üretimde belli bir konuma sahiptir ve bir toplumu dönüştürmek için gerekli koşulların olup olmadığı bu uğrağa bakarak irdelenebilir. İkinci uğrak, siyasi güçler uğrağıdır. Toplumsal bir sınıfın yeleri arasında ekonomik düzeyde çıkarlar dayanışması bilinci, ilerleyen süreçte kendi çıkarlarının güncel ve gelecekteki gelişmeler içinde salt ekonomik çıkarlarını savunmayı aşarak öbür bağımlı sınıfların çıkarları durumuna da gelebildiğinin ya da gelmesi gerektiğinin bilincine erişilmesidir. Gramsci bu aşamayı yani hegemonya oluşturmayı řu Őekilde tanımlar: *"Yapıdan karmaşık üstyapılar alanına kesin geçişi gösteren, daha önce filizlenmiş bulunan ideolojilerin 'parti' durumuna geldikleri, ve aralarından bir tekinin ya da bir birleşimin tüm toplumsal alan üzerinde üstün gelme, kendini kabul ettirme, yayılma ereğini güttüğü uğrağa değin boy lřtdikleri ve savaşıma girdikleri, savaşının yörelerinde yoğunlaştığı bütün sorunları korporatif bir düzeyde değil, ama 'tümel' (niversel) bir düzeyde koyarak, ve böylece bağımlı bir gruplar dizisi üzerinde temel bir toplumsal grubun hegemonyasını kurarak, yalnız ekonomik ve politik ereklere tekliğini değil, ama entelektüel ve moral birliği de sağlayan, daha katıksız siyasi bir evredir bu."*⁵⁶² üçüncü uğrak ise zaman zaman doğrudan kararlaştırıcı olan g ilişkileridir. Gramsci'ye göre tarihsel gelişme; ikinci uğrağın aracılığıyla, sürekli olarak birinci ve üçüncü uğrak arasında salınır.⁵⁶³

Gramsci partiye Lenin'den daha geniş bir Şekilde bakmaktadır. Ona göre parti iktidarı ele geçirmesi gerektiği kadar kültürel ve ideolojik mücadeleyi de gerçekleştirmelidir. Gramsci, Leninist stratejinin burjuvazinin hegemonyasını tam olarak hesaba katmadığını bu yüzden Batıdaki gelişmiş sanayileşmiş ülkelerde gelişmiş sivil toplum ile siyasi toplum arasındaki çatışmaya uygun yeni bir strateji geliştirilmesi gerektiğinin farkındaydı. Bundan dolayı partiyi sivil toplumun bir çok cephesinde mevziler kazanmak amacıyla bir karşı kültür yaratan eğitim okulu olarak tasarlanmıştır. Parti rgtlenmesi ve fabrika konseyleri, işçileri

⁵⁶² Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, ev. Kenan Somer, İstanbul: Onur Yayınları, 1986, s.134

⁵⁶³ A.g.e., s.136

kendi yaşamlarını kontrol etmeyi ve devrim sonrası duruma hazırlamayı öğreten kurumlardır aynı zamanda.

Aybar, Gramsci'nin hegemonya kavramından yola çıkarak proletarya diktatörlüğüne dair sonuçlar çıkarmaktadır: *"Gramsci, proletarya diktatörlüğünü sadece zora dayanan bir yönetim biçimi olarak görmüyor. Proletarya diktatörlüğünün aynı zamanda onaşmaya 'consensus' dayanan bir yönetim biçimi olduğunu söylüyor. İşçi sınıfı, köylüleri ve öteki emekçi yığınlarını kendi ideolojisine kazanmak zorundadır... Yani [işçi sınıfı] 'yönetici' olacaktır, düşünsel ve ahlaksal 'hegemonyasını' kuracaktır...Hegemonya kavramı ile Gramsci, proletarya diktatörlüğüne yeni boyutlar kazandırmıştır. Gerçekten de dikta-hegemonya ayrımı, ki siyasal toplum-sivil toplum ayrımını karşılamaktadır... Böylece dikta ve hegemonya olarak iki yöntemin diyalektik bütünlüğünden oluşan Proletarya diktatörlüğü, kavramı, teorik ve pratik bakımdan, 'büyük çoğunluğun büyük çoğunluk lehine ve sömürücü küçük azınlık aleyhine yönetimidir' diyen Marx'ın öğretilerine uygun bir içeriğe kavuşturulmuştur. Gramsci hegemonya kurma görevini, devrimci sürecin bir ögesi olarak görüyor. Şu anlamda ki, işçi sınıfının hegemonyasını, devrimden sonra olduğu kadar, devrim öncesinde de gerçekleştirilmesi zorunlu bir amaç sayıyor. İşçi sınıfı iktidar için mücadele ederken, yandaşı olan sınıf ve tabakalarla ittifaklar kuracak toplumun düşünsel ve ahlaksal üst-yapısını, yani burjuvazinin emekçi yığınlarına dayattığı ideolojik üst-yapıyı değiştirmek için savaşıacaktır. Gramsci, ideolojik, yöneticiliğin iktidar ele geçirilmezden önce kurulabileceğini, kurulması gerektiğini ileri sürerken Marx'ın öğretilerinden esinleniyor."*⁵⁶⁴

Aybar'ın örgüt sorununda göstermiş olduğu "Marx'a dönme" perspektifini burada da koruduğunu düşünmekteyiz. Aybar'ın Gramsci'den çıkardığı başlıca sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz: Marx'ın proletarya diktatörlüğü kavramını algılayışı ile Lenin'in algılayışı arasında farklılıklar vardır. Gerçek proletarya diktatörlüğü mutlak anlamda zora dayanır demek mümkün değildir. Devrimden önce başlamak üzere kendine yakın sınıflar ile ittifaklar kurmak ve hegemonya savaşını öne çıkarmak gerekiyor. Zor ile rızanın birbirine bağlı olduğu proletarya diktatörlüğünde, üstyapısal alanda hegemonya kurmak oldukça önemlidir. Sosyalist bir siyasal parti bu nedenle bu alandaki mücadeleyi küçümsememeli, sadece şiddete dayalı yönetmelerle iktidarın alınamayacağını unutmamalıdır. Aybar'ın TIP Genel Başkanı olduğu dönemde üst-yapı öğelerine verdiği önemi biliyoruz. Aslında Aybar hem Gramsci'den hem de Althusser'den çıkardığı sonuçlar üzerinden ideolojik üst-yapısal alandaki mücadelenin önemli olduğunu farkındaydı. Sivil toplum ile siyasal toplum arasındaki çatışmada

⁵⁶⁴Mehmet Ali Aybar, "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla: Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel Ve Teorik Kökenleri 4", *Sosyalist Yol*, No:8, Mart-Nisan 1976, s.17

sosyalistlerin sivil toplum içerisinde sağlam mevziler oluşturmada, diğer sınıflar üzerinde ciddi bir hegemonya oluşturmada iktidarın alınamayacağını farkındaydı. Aybar'ın daha önceki bölümlerde görüleceği üzere Türkiye'nin tarihsel gelişimi içerisinde sivil toplumun zayıf olduğunun ve Avrupa'dan daha değişik tarihsel safhalardan geçtiğini düşünmekteydi. Bu durumda toplumda demokrasi ve sosyalizmin bilincinin oluşmasında sivil toplumun varlığına özel bir önem verdiğini görüyoruz. Ancak yapıtlarında sivil toplum ve siyasal toplum arasındaki sınırların veya geçişenliğin kendisi bir problem olarak ortaya konulmamıştır. Aybar her zaman için sosyalizmin uzun bir sürece yayılmış bir mücadele sonucunda kazanılacağını ve toplumun geniş kesimlerinin rızasını alması gerektiğini vurgulamıştı. Yalnız Aybar'ın son söylediği "ideolojik, yöneticiliğin iktidar ele geçirilmezden önce kurulabileceğini, kurulması gerektiğini" Gramsci'ye dayandırması tartışmalı bir görüştür. Çünkü Gramsci Hapishane Defterlerinde ya da her hangi bir makalesinde böyle bir şey söylemiyor. Tabi ki Gramsci güç unsurunu ihmal etmemektedir. Ama o sivil toplum içerisindeki hegemonya mücadelesi ile güç unsurunu diyalektik olarak birbirine bağlamaktadır. Rıza ve güç ikisi birden herhangi bir devrimci süreçte gerekli olan şeylerdir. Özellikle de kapitalizmin çok uzun bir süreden beri değer yargılarıyla toplumun içine nüfuz ettiği Batı'da ideolojik hegemonya için mücadele etmek oldukça önemlidir. Gramsci, işçi sınıfının organik aydınlarını yaratmanın, ekonomik ve politik iktidar tamamen elde etmeden bu ideolojik hegemonya mücadelesini yürütmenin oldukça zor olduğunun farkındaydı. Sivil toplum içerisindeki hegemonyayı kazanabilmenin sadece politik iktidarı elde ettikten sonra mümkün olabileceğini ifade etmiştir.

Gramsci işçi sınıfının hegemonyayı kazanma süreçlerinde sivil toplum ve devlet arasındaki ilişkide Rusya ve Batı arasında farklılık olduğunu fark etmişti. Gerek Marx gerekse de Gramsci sivil toplum kavramını Hegel'den alsa da ikisinin bu kavramı kullanışı oldukça farklıdır. Marx sivil toplumu bütün ekonomik ilişkilerin bütünü olarak algılamak; Gramsci bu kavramı üstyapı anlamında kullanmıştır. Gramsci'ye göre Batı ve Doğu (Rusya) arasındaki farklılığı yaratan temel neden bu iki toplumsal biçimin sivil toplumla olan ilişkileridir. Rusya'da devlet her şeydir. Sivil toplum ise oldukça zayıf ve kırılıktır. Batı'da ise sivil toplum ve devlet arasında düzenli ve tarihsel bir ilişki mevcuttur: "*Doğu'da, [Rusya'yı kastediyor] Devlet her şey olduğundan, sivil toplum ilkel ve peltensiydi; Batı'da, Devlet ile Sivil Toplum arasında, usa yatkın bir ilişki vardı ve sallanan bir Devlet içinde sarsılmaz bir sivil toplum yapısı hemen seçiliyordu. Devlet, ardında sağlam bir kaleler ve kazamatlar zincirinin bulunduğu ileri bir siperden başka bir şey değildi; bu zincirin sağlamlığının devletten devlete geçeceği kendiliğinden anlaşılır, ama ulusal niteliğin dikkatli bir*

*incelenmesini gerektiren de, işte budur.*⁵⁶⁵ Buradan şu sonuç çıkar: Rusya'da ve Avrupa'da iki farklı devrim stratejisine gerek vardır. Bu noktada Gramsci savaş terimlerinden yola çıkarak durumu açıklamaktadır: Cephe savaşı, mevzi savaşı. Despotik ve görünürde güçlü ama az gelişmiş sivil toplum üzerinde hegemonyası zayıf Çarlık Rusya'sında tıpkı cephe savaşlarındaki gibi sınıflar arasında bir saflaşma ve siyasal mücadele mümkünken bu imkan Avrupa ülkelerinde sınırlıdır. Gelişmiş bir sivil toplum yapısına sahip olan ve çeşitli sınıfların daha çok rızası üzerinden (bu iktidarının güce dayanmadığını söylemek değildir) şekillenen egemen sınıflara sahip Batı toplumlarında hegemonya mücadelesi çok önemlidir. Kendi çıkarlarını toplumun geniş kesimlerinin çıkarları olarak yansıtmayı başarabilen burjuvaziye karşı siyasal mücadele ancak işçi sınıfının bunun karşısında bağlaşıklarla (aydınlar, köylüler) tarihsel blok oluşturmasında ve bu hegemonya savaşını tıpkı mevzi savaşımında olduğu gibi adım adım gerçekleştirmesi ile mümkündür. Gramsci'nin bu saptamalarından çıkabilecek ikinci yorum ise sosyalist devrimin siyasal stratejisinin, ülkelerin koşullarına göre farklılaşabileceğini, hatta gelişmiş Avrupa ülkelerinin kendi içlerinde bile çeşitli farklar taşıdığı için her ülkenin siyasal geleneğinin ve tarihsel koşullarının göz önünde bulundurularak izlenecek yolun saptanmasında dikkate alınması gerektiğidir. Gramsci'nin bu konuda söyledikleri Avrupa komünizminin de "her ülkenin kendine özgü sosyalizm" geliştirmesi gerektiği tezinin de ilham kaynaklarından biri olmuştur.⁵⁶⁶ Mehmet Ali Aybar'da Gramsci'nin sivil toplum ve siyasal toplumun gelişmişlik düzeyinden yola çıkarak yaptığı bu ayrımın önemini farkındadır. Aybar savunduğu Türkiye'ye özgü sosyalizm tezinin ana dayanağının Gramsci'nin bu görüşleri olduğunun farkındadır: "...Santiago Carrillo, *Batı Avrupa komünist partileri ile Doğu bloku komünist partilerinin, terazinin aynı kefesine konulamayacağını; Feodal ilişkilerin sürdüğü bir toplumda sosyalizmi kurmak için izlenen yol ile, endüstrileşmiş Batı toplumlarında izlenecek yolun, ister istemez ayrı olacağını belirtiyor. Her üç parti de [İKP, FKF ve İSKP] kendi toplumlarının somut koşulları içinde, doğmalardan, şemalardan sıyrılarak, sosyalizme geçiş sorununa toplumlarına özgü bilimsel bir çözüm getirmeğe çalışıyorlar. Yıllar önce Gramsci, aynı sorun üzerine eğilmiş, Doğu ülkelerinde 'sivil toplum'un güçlü bir varlığı bulunmadığını, oysa Batı'da 'politik toplum' karşısında 'sivil toplum'un güçlü bir varlığa sahip olduğunu belirterek, proletaryanın bu gibi toplumlarda henüz iktidarı ele geçirmeden düşünsel ve ahlaksal hegemonyasını kurabileceğini, kurması gerektiğini, yani 'yönetici' sınıf durumuna gelmesinin zorunlu*

⁵⁶⁵ Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, Çev. Kenan Somer, İstanbul: Onur Yayınları, 1986, s.159

⁵⁶⁶ Bu konuda FKF'li Elleinstein'in makalesi tipik bir yaklaşımı yansıtır: Jean Elleinstein, "Ekim Devrimi'nin 60. Yıldönümünde Batı Ve Petrograd Dersi", Çev. Mevlüt Bozdemir, *Birikim*, No:40-4, C.7, Haziran-Temmuz 1978, s.67

olduğunu ileri sürmüştü.⁵⁶⁷ Aybar bu alıntıdan da görüleceği üzere Gramsci ve Avrupa Komünizminin ileri sürdüğü "her ülkenin kendi koşullarının farklılığı aynı zamanda sosyalizme geçiş modellerini de farklılaştırır" tezinden Türkiye sosyalizmini ele alırken yararlanmıştı.

Aybar'a göre sosyalistler iktidara geldikten sonra da çoğulcu demokratik yapı muhafaza edilecektir. Çünkü Aybar burjuva demokrasisi olarak adlandırılan olgunun aslında sınıf savaşımının bir sonucu ve kazanımı sonucunda oluştuğunu bu nedenle de sosyalistler iktidara geldiklerinde de bu kazanımları sahiplenmeleri gerektiğini belirtmiştir. Çekoslovakya deneyiminin Aybar tarafından desteklenmesinin bir nedeni de budur. Burada Aybar'ın TİP içerisindeki muhaliflerinden Bahadınlı'nın ilginç bir anekdotunu aktarmakta fayda var. Yusuf Ziya Bahadınlı Aybar'ın hürriyetçi sosyalizm ile olan görüşlerini şu ilginç anısı ile birlikte anlatıyor: "*Çekoslovakya işgal olunduğu sıralarda ben Romanya'ya gidecektim. O zamana kadar sosyalist elçiliklere pek gidip gelmiyorduk. Bunun istismar edileceğinden çekiniyorduk. Ben bir davet aldım, Romanya'ya gitmek için... neyse, gittik ve döndük. Dedim ki, 'Sayın başkan, Romanyalılar sizi çok seviyorlar.' 'Niçin' dedi. 'Onlar da bağımsız sosyalizm diyorlar' dedim. Bunun üzerine, 'İyi ama, aynı zamanda da hürriyetçi değiller' dedi... Aybar açıkça söylemiyordu Romanya'nın neden hürriyetçi olmadığını. Fakat daha sonraki konuşmalarından, özel sohbetlerinden anladım ki, hürriyetçilikten kasdı, işte, batı ülkelerinde ne kastediliyorsa, onu anlıyor. Mesela, dedi ki: 'Biz Türkiye gibi bir memlekette birtakım şeyleri söyleyebiliyoruz da, sosyalist ülkelerde, karşı fikirler niçin söylenmesin? İşte buralarda hürriyet yok.' Yani Aybar istiyor ki, nasıl Türkiye'de hakim sınıfların bir partisi iktidardaysa ve karşılarında da cılız ve sola açık bir İşçi Partisi varsa, aynı şekilde, madem ki onların da iktidarında sosyalistler var, o halde muhalefette de anti-sosyalistler olmalı."*⁵⁶⁸

Burada görüleceği üzere Aybar Avrupa komünizminin öncüsü sayılabilecek Kautsky ile aynı görüşleri paylaşmaktadır. İlk bölümde hatırlanacağı üzere İkinci Enternasyonalin baş temsilcisi Kautsky ile Bolşevik partinin başkanı Lenin arasındaki en önemli ayrışma proletarya diktatörlüğü meselesinde ortaya çıkmıştı. Yıllara sonra Avrupalı komünist partilerde proletarya diktatörlüğü kavramını reddettiklerini ve çoğulcu demokrasiyi benimsediklerini açıklayacaklardır. Aybar bu partilerde olup bitenleri yakından izlemekte ve sığağı sığağına değerlendirmelerde bulunmaktaydı. 1976 yılında FKF'nin 22. parti kongresinde "proletarya diktatörlüğü" esasını bırakmasını, olumlu bir gelişme olarak

⁵⁶⁷ Mehmet Ali Aybar, "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla: Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel Ve Teorik Kökenleri 4", *Sosyalist Yol*, No:8, Mart-Nisan 1976, s.18-19

⁵⁶⁸ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Soldaki Bölünmeler: (1960-1970)*, Ankara: Toplum Yay., 1970, s.39-40

değerlendirmiştir. Parti proletarya diktatörlüğünden vazgeçmiş ancak, işçi sınıfının öncülüğünden vazgeçmemiştir.⁵⁶⁹ Aybar'ın FKF'ye getirdiği eleştiri ise parti içi demokrasiyi engelleyen bürokratik yapısında değişikliğe gitmemesidir. Böyle bir yapı içerisinde partinin hücrelerinde tartışmalar serbestçe yapılabilirse bile parti merkezinin görüşünün daima ağır basacağını da belirtmektedir.⁵⁷⁰ Aybar'ın getirdiği benzer eleştirileri (parti içi demokrasinin yokluğu, tartışma özgürlüğü v.b.) partinin sol kanadına mensup Althusser gibi aydınların da getirmiş olduğunu, proletarya diktatörlüğünün bırakılmasının bile tartışılmadan parti merkezince kararlaştırıldığını ve partinin bürokratik yapısından rahatsız olduklarını hatırlatalım.⁵⁷¹

Aybar bilindiği gibi TİP program ve tüzüğünün hazırlanmasında etkin bir rol oynamış tüzüğün bazı maddelerini de bizzat kendisi yazmıştır. TİP Tarihinde bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade eder: "*Partinin özelliğini ve amacını belirten 2 ve 3. maddeleri ile yönetimde emekçilerin söz ve karar sahibi olmalarını sağlayan 53. maddeyi ben yazdım. 2. maddede Proletarya Diktatörlüğünü kabul etmediğimizi açıkça belirtiyorduk. Yasalar karşısında zaten başka türlü hareket edemezsiniz denmesin. Bizden önce kurulmuş Sol partiler gibi konunun üzerine gitmez, suskunlukla geçiştirirdik durumu. Oysa işçi sınıfının emekçi halk yığınları içindeki özel durumunu özenle vurguluyorduk. Tüm emekçi kesimlerine öncülük edeceğimizi belirtiyorduk. Ancak bunu, işçi olmayan emekçilerin, işçi sınıfının öncülüğünü kabul etmesi ve demokratik kurallar içinde hareket edilmesi koşullarına bağlıyorduk. Ne sınıf olarak işçilerin öncülüğünü, ne profesyonel devrimcilerin öncülüğünü dayatmak kesinlikle söz konusu değildi.*"⁵⁷²

Aybar'ın Avrupa komünizminden son bir farkı ise parti modelinde ileri sürdüğü görüşler nedeniyledir. Avrupalı komünist partiler, proletarya diktatörlüğünü reddetmekte, İtalya örneğinde olduğu gibi egemen sınıfların bir kısmı ile ittifak yapılabileceğini belirtmekte ve ülkelerindeki çoğulcu demokrasilere saygılı olacaklarını taahhüt edeceklerini bildirmektedirler. Ancak buna rağmen Leninist örgüt modeline dair açık bir eleştiri getirmekten de kaçınılmaktaydılar. Hatta 1930-40'lı yıllardaki örgütlenme biçimlerini ve liderler sultasını devam ettiriyorlardı. Yukarıda FKF örneğinde olduğu gibi bunun parti içerisinde huzursuzluklara da neden olduğunu belirtmiştik. İşte Aybar'ın bu durum karşısında

⁵⁶⁹ Mehmet Ali Aybar, "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla: Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel Ve Teorik Kökenleri 4", *Sosyalist Yol*, No:8, Mart-Nisan 1976, s.5

⁵⁷⁰ Mehmet Ali Aybar, "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla: Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel Ve Teorik Kökenleri 4", *Sosyalist Yol*, No:8, Mart-Nisan 1976, s.3

⁵⁷¹ Louis Althusser, "Komünist Parti'de Artık Devam Edemeyecek Olan Şey", Çev. Yusuf Alp, *Birikim*, No:40-4, C.7, Haziran-Temmuz 1978, s.80

⁵⁷² Mehmet Ali Aybar, *Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1*, s.215

getirdiği eleştiri de Aybar ile Avrupa komünizmi arasındaki bir farklılığı dile getirir: "...bu partilerden hiç biri, leninist örgütlenme 'model'ini suçlu sandalyasına henüz oturtmamıştır... Avrupa komünist partileri örgüt sorununu, ergeç ele alacaklardır. Çoğulcu demokrasi rejimi içerisinde sosyalist devrimi başarmayı amaçlayan bu partiler, merkezci, dikeyine hiyerarşik, tepeden inme disiplinli bir örgütlenme biçimi ile; kalımlı yöneticilik ve 'aparatchik'ler, yani parti memurları ile ve demokratik merkezlik denen, ama o örgütlenme biçimi içinde, demokratik yanı sözde kalan aldatmaca bir sistemle, geniş emekçi yığınlarının demokratik iktidarını gerçekleştirmeğe, kesinlikle olanak yoktur. Fransız komünist partisi içinde başlayan tartışmalar umut vericidir. Ama başını Althusser ve Elleinstein'in çektiği parti içi muhalefet bugün için her bakımdan yetersizdir. Her ikisi de hala demokratik merkeziliğin pare pare olmuş eteklerine sarılmaktan kendilerini alamıyorlar... Demokratik merkezlik, leninist parti modelinin vaz geçilmez bir ögesidir ve onunla birlikte tarih sahnesinden silinmeğe mahkumdur. Üstelik ne Althusser ne de Elleinstein leninist parti modelinin teorik eleştirisini henüz yapmış değiller."⁵⁷³

⁵⁷³ Mehmet Ali Aybar, *Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, İstanbul: Yayıncılık Matbaası, 1979, s.98-99

SONUÇ

Aybar'ın hem bir teorisyen hem de parti başkanlıkları yapmış, Türkiye soluna yön vermiş bir kişi olarak her iki özelliği birlikte düşünüldüğünde; özgün bir sosyalisttir. Aybar'ın sosyalist teoriye olan katkılarını önemsemek gerekiyor. Bu nedenle Aybar'ın ifade ettiği ve kendisiye özdeşleşen "güler yüzlü sosyalizm, hürriyetçi sosyalizm" tanımları onun özgürlük-demokrasi ve sosyalizm arasındaki ilişkiye verdiği önemi gösterir. Aybar, ilk baştan itibaren tutarlı bir şekilde bağımsızlıkçı, özgürlükçü ve demokratik bir sosyalizmi savunmuştur.

Aybar'ın en önemli teorik katkılarından birisinin Türkiye'de egemen sınıfın niteliğine dair yaptığı tespitlerin olduğunu düşünüyorum. Aybar içinde yaşadığı toplumun tarihsel özelliklerini analiz etmiş; Türkiye'de Avrupa'da yaşandığı biçimde kapitalizmin burjuvazi tarafından getirilmediğini; egemen olan bürokrasi sınıfı aracılığı ile bir burjuvazinin oluşturulduğunu fark etmişti. Aybar'ın daha 1940'lı yıllarda CHP üzerine yazdığı yazıların, bürokrasinin siyasal yaşam üzerindeki ağırlığı ve bu ağırlığın yarattığı siyasal geleneğe dair bir takım sezgisel ipuçları Aybar'a sağlamış olması muhtemeldir. Ancak bu konuda Aybar'ın kafasındaki fikirleri asıl berraklığa kavuşturmanın 1960'lı yıllardaki ATÜT tartışmaları olduğunu düşünüyorum. Gerek Sencer Divitçioğlu gerekse de İdris Küçükömer ile olan kimi görüş farklılıklarına rağmen; Aybar'ın bu iki isimle paylaştığı ortak fikirlerin daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Aybar, Küçükömer'den farklı olarak bürokrasinin bir sınıf olduğunu düşünüyor, bu sınıfın Osmanlı'nın kapitalizme geçişten sonra Cumhuriyet döneminde de iktidarını devam ettirdiğini düşünüyordu. Aybar, bürokrasinin sınıf olduğu konusunda Küçükömer ile aynı düşünmese de siyasal tarihimiz içerisinde iki ana geleneğin çarpıştığı noktada Küçükömer'le hemfikirdi. Aybar aynı zamanda Divitçioğlu'nun ATÜT tezlerine de çok şey borçludur. Aybar, Divitçioğlu gibi ATÜT'ü hakim üretim biçimi olarak kullanmamıştır. Bunda büyük olasılıkla Marx'da henüz yeterince derinlemesine ele alınmamış bir kavramdan yola çıkarak kesin bir tespitte bulunmamak istemesinin de rolü olduğunu düşünebiliriz. Ancak Aybar Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki gibi klasik üretim biçimlerini takip etmediğini sonucunu çıkarabiliyordu.

Dediğimiz gibi Aybar, bürokrasinin bizim tarihimizde oynadığı özel ve ağırlıklı rolün farkındaydı. Bürokrasinin hakim sınıf olduğunu düşünen Aybar, "Bey takımı" adını verdiği bu sınıfın ceberut, despotik bir devlet anlayışına yol açtığını, toplumu yukarıdan aşağı yönettiğini düşündüğü için bu sınıfa siyasal anlamda mesafeli olunması gerektiğini sürekli vurgulayacaktı. Her şeyi yukarıdan aşağıya belirleyen, merkeziyetçi ve despotik devlet geleneğinin Osmanlı sonrasında da devam ettiğini düşünüyordu. Tanzimat bürokratlarından,

İttihat ve Terakki'ye oradan da CHP' ye uzanan bir süreçte bürokrat sınıfının siyasi temsilcileri Osmanlı Devleti'nden kalan alışkanlıklarını sürdürmekteydiler. Devletçilik sayesinde ekonomiyi denetleyebilen ve bu sayede tıpkı Osmanlı bürokratları gibi artı-değere el koyma şansına sahip olan bürokrat sınıfı, üstyapısal alanda yaptığı reformları da tepeden inmeci bir mantıkla yürüttüğü ve halka dayattığı için bu reformlar da uzun vadede başarılı olamamıştır. Yönetici sınıfın halka olan yabancılaşması sürmesine rağmen İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde iktidarda sorunsuz bir şekilde kalabilmiştir. Ancak bu tarihten sonra değişen dünya dengelerinin de etkisiyle dışa açılmak kaygısıyla çok partili rejime ve "demokrasiye" geçilmiş ancak bununda kısıtlı olduğu ve özellikle de sola kapalı olduğu kısa zamanda anlaşılmıştı. Üstelik "Bey takımı" olarak nitelediği bürokrasi sınıfı, çok partili sisteme geçişle birlikte 1947 yılında Soğuk Savaş ve "Sovyet tehdidi" bahanesiyle ulusal bağımsızlıktan tavizler vermeye başlamış, Türkiye'yi ABD'nin hegemonyası altına sokmuştur. CHP'nin karşısına çıkan DP kısa sürede halkı peşinden sürüklemiş ve büyük bir halk desteğiyle iktidara gelmiştir. Bu durum aynı zamanda bürokrasi karşısında güçlenen ve artık kendi başına ayakta durabilen burjuvazinin, bürokrasinin vesayetinden kurtulma isteğinin de sonucudur. 1950 yılında DP'nin iktidara gelmesini bürokratik sınıfa vurulan bir darbe olarak gördüğü için olumlu değerlendiren Aybar aynı şekilde sosyalist devrim stratejisinde bürokrasiyi ittifak yapılacak bir sınıf olarak görmemiştir. Bundan dolayı Aybar'ın bu görüşlerini ve ATÜT tartışmalarını anlamadan TİP, Yön ve MDD arasında cereyan eden strateji tartışmalarını ve ayrılıklarını tam olarak anlamak da mümkün olmayacaktır. Elbette ki bu tartışmaların bir kısmı yapay ayrımlara dayanıyordu. Ancak bürokrasinin egemen sınıf olup olmadığı ve sosyalistlerin bu sınıf karşısında ki tavrı yapay bir tartışma değildi ve önemliydi. ATÜT teorisine daha yakın olan Aybar kesinlikle bürokrat sınıf ve bu sınıfın siyasi geleneğinden uzak durulmasını savunuyordu. Darbe yolu ile sosyalizmin gerçekleştirilebileceği fikrine karşı çıkıyordu. Aybar 27 Mayıs karşısında ikili bir tavır sergilemiştir. Bir yanda 27 Mayıs Anayasasının özgürlükleri ve demokrasiyi geliştirdiği için sahiplenmiş ve TİP'in meşruluğunun bir kaynağı olarak görmüş; diğer yandan ise darbe ve benzeri stratejilere dayanan bir sosyalizm düşüncesini reddetmiştir. Aybar'ın ve TİP'in Yön ve MDD'cilerle esas politik anlaşmazlığı "asker-aydın-sivil zümre" ya da "zinde güçler" olarak adlandırılan kesimin sosyalist devrimde nasıl konumlandırılacağı üzerinden yaşamıştır. Aybar'ın Türk siyasi tarihini bu şekilde değerlendirmesinin Şerif Mardin'in "merkez-çevre" teorisine ya da Çağlar Keyder'in bürokrasinin Türk siyasi yaşamında oynadığı role yönelik yaptığı tespitler ile yer yer örtüştüğünü söylemek gerekiyor. Her iki yazar da Aybar'a atıfta bulunmasalar bile Aybar'ı ve Türkiye solu içerisindeki tartışmaları çok iyi bildikleri bir

gerçek. Bu nedenle de Aybar'ın ve 1960'lardaki ATÜT'çülerin bu iki yazarın siyasal değerlendirmelerinde rol oynadığını söyleyebiliriz.

Aybar bürokrasi sınıfının sosyalist ülkelerde de iktidarda olduğunu düşünerek, bu ülkeleri eleştirecektir. Başta Sovyetler Birliği olmak üzere halkın iktidara yabancılaştığını ve yönetimden dışlandığını, yönetici partinin üst düzey kadrolarından oluşan bürokrasinin bir sınıf gibi ülkeyi yönettiğini düşünen Aybar; bunun gerçek sosyalizm olamayacağını sık sık ifade etmiştir. Çünkü Aybar'a göre gerçek sosyalist rejimler demokrasiden ayrı düşünülemezler. Proletarya diktatörlüğü, çoğunluğu oluşturan işçi ve emekçilerin ülkenin yönetiminde söz sahibi olmaları ve dışlanmamaları ile mümkün olabilirdi. Sosyalizmde halkın yönetime katılması ve yöneticileri denetlemesi esastır. Halbuki sosyalizm adına hareket ettiklerini iddia eden rejimlerde küçük bir azınlık olan bürokratların her şeyi belirlediklerini ve ekonomiden üstyapısal sorunlara kadar her alanda bu kesimlerin son sözü söylediklerini belirtmiştir. Böylesi bir rejimin proletaryanın diktatörlüğünden ziyade partinin hatta parti içerisinde küçük bir kliğin diktatörlüğü olacağını söyleyen Aybar, aynı zamanda hakim yöneticilerin bir sınıfı oluşturduğunu düşünmekteydi. Bir ülkede özel mülkiyetin lağvedilmesinin, kamulaştırılmanın gerçekleşmesinin ve planlı ekonomiye geçilmesinin o ülkenin sosyalist olmasına yetmediğini vurgulamıştır. Aybar'a göre önemli olan planlı üretimin kimin tarafından belirlendiği bunun emekçiler tarafından denetlenip denetlenemediğidir. Ayrıca üretilen artı değerın bölüştürülmesini de önemli olduğunu belirtmiştir.

Aybar'a göre Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerde bürokrasi özel mülkiyete ve miras hakkına sahip olamasa da sınıftır. Çünkü özel mülkiyete sahip olmasa da; devlet mülkiyetindeki sermayenin denetlenmesi ve yönetimi tamamen bürokrasiye aittir. Üstelik bürokrasinin kendi dışında hiçbir yere hesap verme yükümlülüğü yoktur. Bundan dolayı hukuku biçimsel okuyarak burada sınıf yoktur diyemeyiz. Üstelik üretimden elde edilen artı değer, yine bu sınıfın kendisini yeniden üretimine hizmet etmektedir. Bu artı değere özel mülkiyet olarak sahip olmasa da bu sınıfın mensupları kendilerine tanınan özel ayrıcalıklardan istifade edebilmektedir. Bürokratların çocukları birebir babalarının konumunu almasalar da, edindikleri eğitim ve sosyal koşullardan dolayı bürokrasi içerisinde bulunabilme şansına büyük ölçüde sahiptirler. Sovyetler Birliği ve Osmanlı Devleti çok farklı tarihlerde yaşasalar ve birebir aynı olmasalar da bürokrasinin egemen bir sınıfı oluşturması yönünden ortak özelliklere sahiplerdir. Aybar'ın sosyalist ülkelere yönelik getirdiği bu eleştiriler hem entelektüel kişiliğinin sağlamlığını hem de bağımsız sosyalizm anlayışına verdiği önemi gösterir.

Aybar'ın siyasal teori kapsamında ikinci önemli çabasının örgüt ve parti modeli konusunda söyledikleri oluşturmaktadır. Aybar'ın Leninist olmayan bir Marksizm anlayışı ve Sovyetler Birliği'ndeki bürokrasinin egemen sınıf pozisyonuna dair eleştirileri beraberinde Leninist örgüt modelini de sorgulamasına yol açtı. TİP'ten ayrılışının ardından önce Stalin'in ve Sovyetler Birliği'ndeki bürokrat sapmanın kimi özelliklerini belirten düşünceleri, zamanla Aybar'ı bu bürokrat sapmanın kökenlerini araştırmaya itmiştir. Aybar Leninist parti modelinin kapitalizmin hakim üretim biçiminden kaynaklandığını ve bundan dolayı da sömürüyü gerçekleştirmek amacıyla kurulmuş örgütlerin sosyalist bir işleve sahip olamayacağı ilkesinden hareket etmiştir. Buna göre Leninist örgüt modeli hem parti içerisindeki demokratik işleyişin önüne geçmekte ve partide liderler sultanı yaratmakta hem de işçi "sınıfına dışarıdan bilinç götürme" teziyle de elit örgüt yapısını kurumsallaştırmakta ve bu şekilde işçi sınıfına yabancılaşmaktadır. Aybar'a göre tepeden inme disiplinli, merkezci, dikeyine hiyerarşili Leninist parti modeli sosyalizme ve işçi sınıfına özgü bir örgüt modeli olmayıp kapitalist örgütlenme biçimine daha yatkındır. Sosyalist örgüt modeli ise çoğunluğu oluşturan işçi ve köylülerin egemenliğine dayalı olmak zorundadır. Halbuki sosyalizmin örgütü olma iddiasındaki Leninist partisi işçilerden ziyade profesyonel, dar bir elitin partisi olagelmıştır. Kapitalist örgüt modeline bağlı olarak kurulduğu ve onun özelliklerini taşıdığı için Leninist parti demokratik kuralların işlemlerini engellemektedir. Bu örgüt modeli sosyalizmi gerçekleştirme durumunda da aynı şemayı devlet modeline uygulandığı için; sosyalist devletler bürokratik yozlaşma ile karşı karşıya gelmektedir. Bu nedenle de sadece Stalin'i eleştirmek değil meselinin asıl kökenlerine inerek Leninist örgüt modelini bunun yaratacağı sonuçları tartışmak gerektiğini düşünmekteydi. Aybar'a göre bu parti modeli ile sosyalizmin amaçlarını gerçekleştirmek mümkün olmayacaktır. Bu parti modeli işçi sınıfına hizmet edemez; çünkü çoğunluğun dayanışmasını esas alan bir üretim biçimi demek olan sosyalizm, azınlığın egemenliğine dayalı ve sömürü ilişkilerini dayatan bir örgüt modeliyle kurulamaz. Üretim biçimlerinin özelliğini yansıtan örgütler, tarafsız bir nesne olmadığı için burjuvaziyi burjuvazinin silahıyla vuramaz. Ya da böyle yapıldığı zannedilir; ama asıl vurulan bu şekilde işçi sınıfı olur. Sonuçta Sovyetler Birliği'nde yaşanan gelişmeler bunu doğrulamıştır Aybar'a göre. Ancak bütün bunlara rağmen bu eleştirilerin aynı zamanda kendi içerisinde ciddi boşlukları da içerdiğini de örgütlenme sorununda ifade etmiştik. Üretim biçimi ile örgütlenme arasında kurduğu birebir ilişkinin determinist özelliği, işçi sınıfının siyasal bilince kendiliğinden ulaşabileceği noktasındaki aşırı iyimser beklentisi, üretim ilişkileri içerisinde belirlenen işçi sınıfının ideolojik olarak kapitalizme dahil edilebilmesi koşullarını ihmal etmesi...vb. Aybar'ın teorisindeki gediklerden bir kaçıdır. Aybar Leninist

örgüt modelini eleştirmek için Marx'a dönmeyi savunmuş; ancak Marx'ın hem kendi koşulları içerisinde bu sorun üzerine fazla kafa yormadığını hem de Marx'ın yaşadığı dönemin sorunlarının çok farklı olduğunu unutmamıştır. Ancak Aybar'ın 1979 yılı gibi Leninizm'in sorgulanamaz olduğu bir dönemde bu konuda getirdiği eleştiriler oldukça ön açııcıdır. Aybar'ın Leninist parti modeline yönelik getirdiği eleştirileri deyim yerindeyse onun Türkiye solundan afroz edilmesine yol açmıştı. Aybar bu konudaki görüşlerini belki 1990 yılında açıklasaydı bu kadar tepki görmeyecekti. Ancak Aybar'ın eleştirisini içeriğindeki eksiklere rağmen değerli kılan da budur. Aybar'ın Marx'ı atlayarak kestirmeden Leninist olan Türkiye soluna yönelik getirdiği eleştiriler buzkıran rolü oynayacaktır. Aybar'ın örgüt sorunu üzerine sadece düşünmediğini pratikte de düşüncelerini hayata geçirmeye çalıştığını görebiliyoruz. İleri sürdüğü yatay örgütlenme modelini Sosyalist Devrim Partisi'ne uygulayan Aybar, böylece düşüncelerinin kağıt üstünde kalmasının önüne geçmeye çalışmıştır. 1975 yılında kurulan ancak çok ciddi bir siyasal güce erişemeyen SDP'nin galiba en önemli yanı da yatay örgütlenme modelinin hayata geçirilme denemesi olmasında yatar.

Bürokrasinin egemenliğinden yola çıkan Aybar'ın bu tespiti, beraberinde onu "Türkiye'ye özgü sosyalizm" arayışına götürmüş ve bizdeki siyasal geleneğin bazı özelliklerinin neden Batı'dan farklı olduğunu anlamaya yöneltmiştir. "Türkiye'ye özgü sosyalizm" ve "hürriyetçi sosyalizm" Aybar'ın Leninist olmayan bir Marksizm anlayışının yansımasından başka bir şey değildir. O nedenle Aybar, Leninizm dışında Marksizmi tartışan Türkiye'deki ilk ciddi Marksisttir. Aybar'ın "Türkiye'ye özgü sosyalizmi" ileriye sürmesinin arkasında Sovyetler'deki sosyalizm pratiğinden farklı bir sosyalizm anlayışını savunma isteği yatar. Bu açılardan bağlılığında Aybar'ın TİP'in bölünmesine yol açan görüşlerinin Avrupa Komünizmi hareketinin belli başlı özellikleri ile örtüşmekte olduğunu söyleyebiliriz. Sovyet modelinin izlenmesi gereken tek model olduğu savını reddeden Aybar, Türkiye'nin üstyapısal ve tarihsel özelliklerini göz önünde bulunduran bir sosyalizm düşüncesini savunmuştur. "Türkiye özgü sosyalizminin" en önemli özelliği ideolojik ve politik bağımsızlığa dayanmasıdır. 1940'lı yıllardan beri TKP geleneğine mensup insanları yakından tanıyan ve bu geleneğin Sovyetler Birliği ile kurduğu ilişki tarzının yaratacağı açmazların farkında olan Aybar; sola kapalı bir siyasal geleneğe sahip, halkın Sovyet tehdidi ile çok çabuk etkilenebildiği bir ülkede solculuk yapmanın nesnel zorluklarının bilincindeydi. Sosyalistlerin başka ülkelerin casusları olarak gösterildiği bir ülkede sosyalistlerin öncelikle politik ve ideolojik bağımsızlığa önem vermesi gerektiğini hep savundu. Aybar için bağımsızlık meselesi sadece taktik bir sorun değil ilkesel bir sorundu. Çekoslovakya olayları ve sonrasında Aybar'ın bağımsız bir doktrine sahip parti olma yönündeki tutumu, TİP içindeki ve

dışındaki Sovyetler Birliği'ne yakın duran sosyalistlerin Aybar'a karşı tutum almasında rol oynadı. Çekoslovakya'nın işgaline karşı çıkan Aybar'ın "güleryüzlü ve hürriyetçi sosyalizm" ile simgeleşen Leninist olmayan bir Marksizm savunusu, beraberinde Aybar'ın partiden ayrılmasına ve partinin bölünmesine yol açmıştır. Aybar bir nevi bu olaylarla ideolojik ve politik bağımsızlığının bedelini ödemiştir. Türkiye solunun Tiran Moskova, Pekin arasında bölündüğü dönemlerde Aybar'ın bağımsız bir çizgiyi savunabilmesi bugün açısından da oldukça önemlidir. Türkiye solunun en büyük özelliklerinden biri dışarıdan ideoloji ithal etmesidir. Bundan dolayı çoğu zaman kendi topraklarındaki toplumsal ve tarihsel yapıyı değerlendirmede ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Türkiye solunun gündemleri ve tartışmaları büyük ölçüde ithal ikameci karakterinden kaynaklanır. Bunu kırabilmiş çok az sayıda kişi vardır. Aybar'ın erdemlerinden biri de Marksizm anlayışının var olan egemen kavrayışının dışında düşünebilme ve sorgulayabilme cesaretini gösterebilmesidir. Aybar'ın bürokrasi sınıfı üzerine değerlendirmeleri, Leninist partisi hakkındaki görüşleri, demokrasi ve sosyalizm hakkındaki ileri sürdükleri tartışılmaya değer bir niteliğe sahiptir.

Büyük Çöküşün ardından geriye dönüp bakıldığında Şu bir gerçek ki iki yüz yıllık sosyalizm tarihinde kısa süren Paris Komünü'nü saymazsak Ekim Devrimi, insanlık tarihinin dinden ve milliyetçilikten sonra en yaygın ideolojisinin hayat bulmasına olanak tanımış, sonuçları itibarı ile önemli değişikliklere yol açmış bir olaydır. Sovyetlerin tarihi ve çöküşünün nedenleri ile sosyalizmin ideolojik ve politik sorunları üzerine kapsamlı çalışmalarının yapılması her zamankinden daha önemli. Eleştirel Marksist kuramlar bunu kısmen yaptı ama halen bunu yeterli saymak mümkün değil, özellikle de Türkiye'de. Bunun için her zamankinden daha müsait ve sağlıklı bir siyasal ortam var. Bence Aybar'ın önemi işte bu noktada ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir yenilenme arayışı içerisinde tarihin tozlu sayfalarına gömülmüş Aybar gibi isimlerin, yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Aybar Türkiye'deki sosyalistler içerisinde hem üretken bir sosyalist aydın hem de politik hayatın merkezinde olan bir kişidir. Geriye dönülüp bakıldığında Türkiye'deki sosyalizm tarihinde tartışılacak ve üzerine söz söylenecek nadir sosyalist kişilerdendir. Ancak Aybar'ın yaşadığı dönemde çok yanlış değerlendirmelere uğramış bir sosyalisttir. Bu nedenle Aybar'ın yeni gelişmelerin ışığında yeniden okunması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Yarına dair soruların çözümü için geçmişin bir muhasebesinin yapılması zorunluluktur. Bu nedenle Aybar'ın üzerine yeniden düşünmeye her zamankinden daha fazla ihtiyaç var. Bir nevi zaman aşımına uğramış davanın dosyalarını yeniden açmak gibi. Aybar'ı değerlendirirken elbette onun itibarının yeniden iade edilmesi gerekiyor. Ancak bunu yaparken dün ölçüsüz eleştirilerle yerin dibine batırılan Aybar'ı bu sefer de ölçüsüz övgülerle göklere çıkararak

yapamayız. Bugün belki Aybar'ın ileri sürdüğü tezlerin aşılmış tarafları çok; ama Aybar'ın bir buzkıran olduğunu unutmamak gerekiyor. Aybar'ın siyasal teorisini ortodoks Marksizm ile yaşanan bir çatışmada liberal sosyalizmin hakkının verilmesi olarak görmekte Aybar'a haksızlık olur. Bu nedenle yapılacak en doğru iş eleştirel mesafeyi elden bırakmadan, Aybar'ın yaşadığı siyasal koşulları ve güçlükleri de unutmadan Aybar'ı anlamaya çalışmaktır.

SÜRELİ YAYINLAR KAYNAKÇASI:

Akozer, Mehmet. "Aybar'ın Boş Zamanları Değerlendirme Partisi," **Yürüyüş**, No:179, 12 Eylül 1978, s. 14-15.

Althusser, Louis. "Komünist Parti'de Artık Devam Edemeyecek Olan Şey", Çev. Yusuf Alp, **Birikim**, No:40-4, C.7, Haziran-Temmuz 1978, s.72-91

Aren, Sadun. "Sadun Aren İhtilafın Seyrini Açıklıyor", **Ant**, No:99, 19 Kasım 1968, s.10-11

Aren, Sadun. "Sadun Aren'in demeci", **Akşam**, 24 Aralık 1968.

Aren, Sadun. "Devrim, Devrimci Hareketler Ve Parti" **Emek**, No:5, 30 Haziran 1969, s.2-3

Aren, Sadun. "Seçim Yenilgisi Ve Ötesi" **Emek**, No:13, 20 Ekim 1969, s.2

Atalay, Abdurrahman. "1961-69 Türkiye İşçi Partisi", **Toplumsal Mücadeleler ve Sosyalizm Ansiklopedisi**, Cilt:7, İstanbul: İletişim Yay., s.2142-2143

Ataöv, Türkkaya, "Türk Sosyalizmine Doğru" **Yön**, No:12, 7 Mart 1962, s.14

Avcioğlu, Doğan. "Niçin Sosyalizm", **Yön**, No:7, 31 Ocak 1962, s.3

Avcioğlu, Doğan. "Kalkınma Programı: 1-Arayış" **Yön**, No:12, 7 Mart 1962, s.9-10

Avcioğlu, Doğan. "Sosyalizm Anlayışımız" **Yön**, No:36, 22 Ağustos 1962, s. 3

Avcioğlu, Doğan. "Ortanın Solu" **Yön**, No: 122, 30 Temmuz 1965, s.3

Avcioğlu, Doğan. "Sovyetler ve Biz" **Yön**, No:148, 28 Ocak 1966, s. 3

Avcioğlu, Doğan. "Parlamentoculuk", **Yön**, No: 158, 8 Nisan 1966, s.3

Avcioğlu, Doğan. "TİP'e Dair...", **Yön**, No: 168, 17 Haziran 1966, s.3

Avcioğlu, Doğan. "S. Divitçioğlu'nun Kitabı Üzerine", **Yön**, No:169, 24 Haziran 1966, s.13

Avcioğlu, Doğan. "Sınıf Mücadelesi, Sosyalizm ve Milliyetçilik", **Yön**, No: 182, 23 Eylül 1966, s.3

Avcioğlu, Doğan. "Biz Ne İstiyoruz?", **Yön**, No:198, 11 Ocak 1967, s.3

Aybar, Mehmet Ali. "Aşağıdan Yukarıya Doğru", **Sosyal Adalet**, No:1, 19 Mart 1963, s.8-9

Aybar, Mehmet Ali. "Aybar'ın Gaziantep'te TİP GYK Toplantısında Yaptığı Konuşma" **Sosyal Adalet**, No:9, 13 Mayıs 1963, s.8-9

Aybar, Mehmet Ali . "Hürriyet ve Demokrasimizin Temeli Anayasa", **Sosyal Adalet**, No: 11, 28 Mayıs 1963, s.8-9

"Aybar'ın Konuşması – TİP Genel Yönetim Kurulu Toplantısında", **Sosyal Adalet**, No:11, Şubat 1965, s. 20-21

Aybar, Mehmet Ali. "Türkiye İşçi Partisinin Programı", **Sosyal Adalet**, No:19/1, 17 Nisan 1964, s.4-5

Aybar, Mehmet Ali . "Olaylar Karşısında Türkiye İşçi Partisi", **Sosyal Adalet**, No:19/2, 17 Mayıs, 1964, s.24-27

Aybar, Mehmet Ali . "Bugünkü Dış Politikamız Savunulamaz", **Sosyal Adalet**, No:19/4, 15 Temmuz 1964, s.4

Aybar, Mehmet Ali . "İşçi Bayramının Düşündürdükleri", **Sosyal Adalet**, No:19/5, Ağustos 1964, s.2

Aybar, Mehmet Ali . "Türkiye'yi Emekten Yana Politikacılar Kurtaracak", **Sosyal Adalet**, No:10, Ocak 1965, s.24-28

Aybar, Mehmet Ali. "TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'la Konuşma", **Sosyal Adalet**, No:18, Eylül, 1965, s.14-16

Aybar, Mehmet Ali. "Türkiye Sosyalizminin Özellikleri", **Ant**, No: 47, 21 Kasım 1967, s.5

Aybar, Mehmet Ali. "Milli Kurtuluş Savaşı Nasıl Verilecek?", **Ant**, No: 52, 26 Aralık 1967.

Aybar, Mehmet Ali. "Bütün Bloklara Hayır!", **Ant**, No: 87, 27 Ağustos 1968, s.4

Aybar, Mehmet Ali. "Hedefimiz: 1969: Aybar'ın Ant'a Özel Demeci", **Ant**, 2 Temmuz 1968, s.8-9

Aybar, Mehmet Ali. "Türkiye'nin Güvenliği İçin", **Ant**, No:93, 8 Ekim 1968, s.7

Aybar, Mehmet Ali. "Kongrelerden Sonra...", **Forum**, No: 354, 1 Ocak 1969, s.4-5

Aybar, Mehmet Ali. "Kaybeden TİP Değildir!", **Forum**, No:373, 15 Ekim 1969, s.2-3

Aybar, Mehmet Ali. "M. Ali Aybar Suçlamalara Cevap Veriyor", **Ant**, No:99, 19 Kasım 1968, s.11

Aybar, Mehmet Ali. "Yabancılaşma", **Forum**, No:356, 1 Şubat 1969, s.4-5

Aybar, Mehmet Ali. "Gençlik Ne İstiyor?", **TİP Haberleri**, 1 Nisan 1969, s.20-23

Aybar, Mehmet Ali. "Oyun İçinde Oyun'a Dikkat!", **Forum**, No: 366, 1 Temmuz 1969, s.2-3

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Meseleleri:1 Yollar Ve Modeller", **Forum**, No: 374, 16 Şubat 1970, s.5

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Meseleleri:2 Çelişilerin Özgüllüğünden Yolların Çeşitliliğine", **Forum**, No: 375, 2 Mart 1970, s.5/16

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizmin Meseleleri: 3 Bağımsızlık Ve Enternasyonalizm", **Forum**, No: 376, 16 Mart 1970, s.5

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Meseleleri:4, 3. Enternasyonal Ve Sonrası", **Forum**, No:377, 30 Mart 1970, s.5/15

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Meseleleri:5, Tek Ülkede Sosyalizm Kurma Teşebbüsü Ve Stalinizm", **Forum**, No:378, 13 Nisan 1970, s.5/15

Aybar, Mehmet Ali. "100 Yıl Sonra Lenin", **Forum**, No:379, 28 Nisan 1970, s.5

Aybar, Mehmet Ali. "Ellinci Yıl Ve Elli Yıl Öncesi", **Forum**, No: 379, 28 Nisan 1970, s.7

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Üzerine Düşünceler Ve Modeller", **Olay**, No:5, 4 Mart 1974.

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 3 Marks'ın Öğretisi", **Olay**, No:7, 18 Mart 1974.

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 4 Marks'ın Öğretisi 2", **Olay**, No:8, 25 Mart 1974.

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 5 Marks'ın Öğretisi 3", **Olay**, No:9, 1 Nisan 1974.

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 6 Sosyalist Hümanizma Ve Kimi Sorunlar", **Olay**, No:10, 8 Nisan 1974.

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 7 İktidarın Bürokratlaşması", **Olay**, No:12, 22 Nisan 1974.

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 8 Bürokrasi Sosyalizmin Çocukluk Hastalığı", **Olay**, No:13, 29 Nisan 1974.

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 9 Bürokrasi Sosyalizmin Çocukluk Hastalığı", **Olay**, No:14, 6 Mayıs 1974.

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 10, Bürokrasi: Sosyalizmin Çocukluk Hastalığı (3)", **Olay**, No:15, 13 Mayıs 1974.

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 11, Bürokrasi: Sosyalizmin Çocukluk Hastalığı (4)", **Olay**, No:16, 20 Mayıs 1974.

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 12, Bürokrasi: Sosyalizmin Çocukluk Hastalığı (5) Çekoslovakya Olayı", **Olay**, No:17, 27 Mayıs 1974.

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 13, Somut İnsan Sorununa Giriş", **Olay**, No:18, 3 Haziran 1974.

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 14 Somut İnsan Sorununun Teorik Yönü (1)", **Olay**, No:19, 10 Haziran 1974.

Aybar, Mehmet Ali. "Sosyalizm Üzerine Düşünceler: 15 Somut İnsan Sorununun Teorik Yönü (2)", **Olay**, No:20, 17 Haziran 1974.

Aybar, Mehmet Ali. "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla: Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel Ve Teorik Kökenleri 1", **Sosyalist Yol**, No:5, Kasım 1975, s.3-18.

Aybar, Mehmet Ali. "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla, Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel Ve Teorik Kökenleri 2", **Sosyalist Yol**, No:6, Aralık 1975, s.3-10

Aybar, M. A. "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla, Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel ve Teorik Kökenleri 3", **Sosyalist Yol**, No:7, Ocak-Şubat 1976, s.15-32

Aybar, Mehmet Ali. "Ekim Devriminin 58. Yıldönümü Dolayısıyla: Sosyalizmde Bürokratik Sapmanın Tarihsel Ve Teorik Kökenleri 4", **Sosyalist Yol**, No:8, Mart-Nisan 1976, s.3-31

Aybar, Mehmet Ali. "Halkımız Yeni 12 Mart'ların Tuzağına Düşmeden, İkinci Ulusal Kurtuluş Mücadelesinin Kutsal Bayrağı Altında Toplanmanın Yolunu Bulmalıdır," **Sosyalist Devrim**, No: 7, 20 Mayıs 1980, s.3-4.

Aybar, Mehmet Ali. "Cemgil'e Yanıt", **Somut**, 11 Mayıs 1984.

Aybar, Mehmet Ali. "TİP Marksist Bir Partiydi", **Yeni Gündem**, No:44, 4-10 Ocak 1987, s.38-39

Aybar, Mehmet Ali . "Avrupalı Olmak", **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1988.

Aybar, Mehmet Ali . "How To Forge Westernization In Turkey", **Daily News**, 4 Temmuz 1988.

Aybar, Mehmet Ali . "Biz Bize Benzeriz!", **Bilim Ve Sanat**, Ağustos 1988.

Aybar, Mehmet Ali. "Çözüm Gene De İşçi Sınıfında", **İkibin'e Doğru**, 26 Mart 1989, s.20

Aybar, Mehmet Ali. "Perestroika! Nereden Nereye... Ve Türkiye Solu", **Türkiye Günlüğü**, 7 Ekim, 1989, s.19-21

Aybar, Mehmet Ali . "What's Happening Among The East Bloc Nations?", **Daily News**, 4 Aralık 1989.

Aydemir, Şevket Süreyya. "Türk Sosyalizminin Özellikleri", **Yön**, No:56, 9 Ocak 1963, s.8-9

Aydın, Suavi. "Milli Demokratik Devrim'den Ulusal Sol'a Türk Solunda Özgüçü Eğilim", **Toplum ve Bilim**, No: 78, Güz 1998, s.58-89

Baş, Hüseyin. "Çek Dramı", **Ant**, No:87, 27 Ağustos 1968, s.4-5

"Başbakan Beş Muhalefet Partisini Fazla Buluyor", **Milliyet**, 17 Şubat 1967

Belge, Murat. "Yeniden, Çelişki Sorunu", **Birikim**, C.4, No:25, Mart 1977, s. 33-45

"Bildiri", **Yön**, No: 12, 7 Mart 1962, s.3-4

Bıçakçı, Cenan. "SDP Genel Başkanı Bıçakçı'nın 5. Kuruluş Yıldönümü Mesajı", **Sosyalist Devrim**, No:8, 5 Haziran 1980, s.3-4.

Bıçakçı, Cenan. "Sosyalist Devrim Partisi Kendini Feshetti", **Sosyalist Devrim Partisi Haber Bülteni**, 26 Haziran 1995.

Boran, Behice. "Yakın Tarihimize Yönetici-Aydın Kadro Ve Kalkınma Sorunumuz", **Sosyal Adalet**, No:8, Kasım 1964, s.5-9

Boran, Behice. "Behice Boran İhtilafın Seyrini Açıklıyor", **Ant**, No:99, 19 Kasım 1968, s.10-11

Boran, Behice. "Bürokrasi Üzerine Tartışmalar", **Emek**, No:4, 16 Haziran 1969, s.4-6

Boran, Behice. "Bürokratlar Bir Sınıf mıdır?", **Emek**, No:5, 30 Haziran 1969, s.5-6

Boran, Behice. "Bürokratların Çelişmeli Durumu", **Emek**, No: 6, 14 Temmuz, 1969, s.6-7

Boran, Behice. "Azıtan Sağ Karşısında Dağınık Sol", **Emek**, No: 7, 28 Temmuz, 1969, s.2-3

Boran, Behice. "Seçimler, Sosyalizm Ve Parti", **Emek**, No: 9, 25 Ağustos, 1969, s.6-7

Boran, Behice. "Türkiye'ye Özgü Sosyalizm", **Emek**, No:14, 3 Kasım 1969, s.12-13

Boran, Behice. "Böylesine Sosyalizm", **Emek**, No: 15, 17 Kasım, 1969, s.8-9

Boran, Behice. "Türkiye İşçi Partisi'nin Karşılaştığı Tehlikeler", **Emek**, No:17, 15 Aralık 1969, s.2-3

"Büyük Kongresinden Sonra TİP", **Yön**, No: 190, 18 Kasım 1966, s.16

Carillo, Santiago. "Avrupa Komünizmi Ve Devlet", Çev. Emine Uşaklıgil, **Birikim**, No:40-4, C.7, Haziran-Temmuz 1978, s.31-36

Cem, İsmail. "Aybar ve Sosyalizm", **Milliyet**, 8 Eylül 1973.

Claudin, Fernando. "İspanya Komünist Partisi'nde Bölünme", Çev. Tarık Günersel, **Birikim**, No:40-4, C.7, Haziran-Temmuz 1978, s.9-26

Çelikkan, Murat. "Güler Yüzlü Sosyalizm", **Radikal Cumartesi (Ek)**, 4 Ekim 2003, s.3

Demircioğlu, Erhan. "Bir Kopuş: 'Temsil'den 'Öncü'ye", **Teori Ve Politika**, No:26, Bahar 2002, s.77-90

"'Dışarıdan Emir Almak' Sorunu", **Emek**, No: 16, Aralık 1969, s.3

Dinler, Ahmet Hamdi. "TİP'i Yeniden Düşünmek", **Radikal İki** 29 Ekim 2000.

"Dubçek İle İşgal Üzerine", **Cumhuriyet**, 1-15 Eylül 1988.

"Dubçek'in Savunması", **Forum**, No:374, 16 Şubat 1970, s.12

Elleinstein, Jean. "Ekim Devrimi'nin 60. Yıldönümünde Batı Ve Petrograd Dersi", Çev. Mevlüt Bozdemir, **Birikim**, No:40-4, C.7, Haziran-Temmuz 1978, s.67-69.

Erdoğan, Vahap. "TİP Nereye Gidiyor? Öntümüzdeki Devrimci Adım ve TİP'in Tarihsel Görevi", **Yön**, No:189, 11 Kasım 1966, s.10-12

Erdost, Muzaffer. "Türkiye'de Feodalizmin Kaynakları ve Bugünkü Durumu Üzerine Bir Taslak", **Aydınlık**, No:5, Mart 1969, s.345-368

Erik, Şaban. "Aybar Ve Ettikleri", **Emek**, No:16, 1 Aralık 1969, s.4-5

Eroğlu, Ergin. "Türkiye Sosyalizmi Ve Sosyalizm", **Forum**, No:365, 15 Haziran 1969, s.6-9

Eroğlu, Ergin. "Milliyetçilik Ve Enternasyonalizm", **Forum**, No:366, 1 Temmuz 1969, s.5-6

"Evet, Fakat, Ama, Lakin, Bununla Beraber..", **Forum**, No:343, 1 Ekim 1968, s.10-11

"İcazetli 'Sosyalizm' İflas Etmiştir !", **Türk Solu**, No: 53, 19 Kasım 1968, s.1-2

İpekçi, Abdi. "TİP'teki Son Gelişmeler", **Milliyet**, 11 Kasım 1968

"İşçi Partisindeki Çatışmayı Basın Nasıl Yorumladı", **Ant**, No: 99, 19 Kasım 1968, s.5

"İşçiler, Emekçiler, Namuslu Aydınlar Sosyalist Devrim Partisi Yeniden Sizlerle", **Sosyalist Devrim**, No:1 1-15 Mayıs 1993, s.1

"İşte Mesele İşte Çözüm", **Emek**, No:14, 3 Kasım 1969, s.2-3

Kahraman, Hasan Bülent. "Yeni Sol Nedir?", **Radikal**, 21 Ocak 2002

Kahraman, Hasan Bülent. "Tarihi Yaşamak ve Kazanmak", **Radikal Cumartesi (Ek)** 4 Ekim 2003, s.3

Kahraman, Hasan Bülent. "Sol Kemalizm ve 27 Mayıs", **Radikal**, 28 Mayıs 2004.

Keçeli, Şakir. "Milletvekili Arkadaşlara", **Türk Solu**, No:58, 26 Aralık 1968, s.2

Kemal, Mehmed. "Görev Başına", **Ant**, No:100, 26 Kasım 1968, s.7

Kışlalı, Ahmet Taner. "Çekoslovakya'daki Gelişim ve Demokratik Sosyalizm", **Forum**, No: 344, 1 Ağustos 1968, s.10

Kışlalı, Ahmet Taner. "Çekoslovakya'dan Alınacak Ders", **Forum**, No: 346, 1 Eylül 1968, s.6-7

"Kongre Sonrası TİP'i Bekleyen İhtimaller...", **Ant**, No:103, 17 Aralık 1968, s.4-5

Küçük, Yalçın. "TİP'teki Bunalımın Nedeni", **Ant**, No: 104, 24 Aralık 1968, s.12-13

Küçükömer, İdris. "TİP'in Programı Değişmelidir", **Ant**, No: 99, 19 Kasım 1968, s.7

Kürkcü, Ertuğrul. "Kapitalizm ile Komünizm Arasında 'Geleneksel Aydınlar': Yön Hareketi", **Toplumsal Mücadeleler ve Sosyalizm Ansiklopedisi**, Cilt:6, İstanbul: İletişim Yay., s.2006-2007

Laçiner, Ömer. "Sosyalizm ve Örgütlenme 1,", **Birikim**, C.8, No: 52-53, Haziran- Temmuz 1979, s. 23-32.

"Mehmet Ali Aybar Kürsüde", **Forum**, No: 351, 15 Kasım 1968, s.7

"Mehmet Ali Aybar'ın Hükümet Programını Eleştiren Konuşması", **Sosyal Adalet**, No:20, Kasım 1965, s.1-18

Mumcu, Uğur. "Pişmanlık", **Cumhuriyet**, 7 Aralık 1989.

Oğuz, H. İsmail. "Sosyalizm ve Milliyetçilik", **Yön**, No: 31, 18 Temmuz 1962, s.7

"Osmanlı Toplum Düzeni Üzerine Tezler" **Toplumsal Mücadeleler ve Sosyalizm Ansiklopedisi**, Cilt:6, İstanbul: İletişim Yay., s.1734-1735

Özgüden, Doğan. "Türkiye İşçi Partisi'nin Kuruluşu", **Toplumsal Mücadeleler ve Sosyalizm Ansiklopedisi**, Cilt:6, İstanbul: İletişim Yay., s.1998-1999

Özgüden, Doğan. "Kimler Sorumlu?", **Ant**, No: 96, 29 Ekim 1968, s. 3

Özgüden, Doğan. "Birlik Ve Eylem İçin TİP Kurultayı", **Ant**, No: 97, 5 Kasım 1968, s. 3

Özgüden, Doğan. "Üçüncü Yol!", **Ant**, No: 99, 19 Kasım 1968, s. 3

Özgülven, Ahmet Selim. "Şili Devriminden Çıkarılan Dersler", **Ürün**, No:51, Eylül 1978, s.59-74

Özkoray, Erol. "Fransa Komünist Partisi: Stalincilikten Demokratikleşme Sürecine", **Birikim**, No:40-4, C.7, Haziran-Temmuz 1978, s.56-62

Özman, Aylin. "Yeni Sol, Hümanizma Ve Mehmet Ali Aybar Düşüncesi: Ortodoks Marksizme Bir Başkaldırı", **Doğu Batı**, No:11, Mayıs, Haziran, Temmuz 2000, s.75-87

"Prag Baharını İzleyen Sibiryaya Kışı", **Yeni Forum**, No: 216, Cilt: 9, 15 Eylül 1988, s-9-10

"Revizyonistler Birbirine Girerken TİP İçinde Devrimci Direniş Güçleniyor" **Ant**, No: 184-11, Mart 1971, s.20-25

Rossanda, Rossana. "Sınıf ve Parti" Çev. Ergun Altan, **Birikim**, No:25, Mart 1977, s.50-63

"Sapmaların İflası", **Emek**, No:14, 3 Kasım 1969, s.8-9

Saybaşı, Kemal. "Demokratik Devlet ve Türkiye", **Sosyal Demokrat Değişim**, No:11, Haziran 1999, s.26-33.

Sencer, Oya. "Asya tipi üretim tarzı ve bir tuzak", **Ant Dergisi**, No:176-3, 3 Temmuz 1970, s.71-84.

"Senden Oy İsteyenleri Tanı", **Sosyalist Devrim Partisi Broşürü**, Ankara: Turkish Daily News Matbaası, 1977, s.1-8

Siler, Orhan. "TİP'in 1961-1971 Dönemi Üzerine Bazı Tezler", **Toplumsal Mücadeleler ve Sosyalizm Ansiklopedisi**, Cilt:7, İstanbul: İletişim Yay., s.2158-2159

Somer, Kenan. "Neden Althusser?", **Emek**, No: 4, 16 Haziran 1969, s.14-15

Sosyal, Mümtaz. "Ortanın Solu Mu Sorumlu?", **Yön**, No: 133, 15 Ekim 1965, s.3

Sosyalist Devrim, No:2, 5 Mart 1980.

Sosyalist Devrim, No:7, 20 Mayıs 1980.

Sosyalist Devrim, No:8, 5 Haziran 1980.

Sosyalist Devrim, No:9, 15 Haziran 1980.

Sosyalist Devrim, No:10, 7 Temmuz 1980.

Sosyalist Devrim, No:11, 7 Ağustos 1980.

Sosyalist Devrim, No:12, 1 Eylül 1980.

Sosyalist Devrim, No:1, 1-15 Mayıs 1993.

Sosyalist Devrim, No:2, 15-31 Mayıs 1993.

Sosyalist Devrim, No: 4, 15-31 Haziran 1993.

Sosyalist Devrim, No:5, 15-31 Temmuz 1993.

"Sosyalist Parti Kurma Mevsimi", **Yeni Forum**, No: 203, cilt:9, 29 Şubat 1988.

"Sosyalizmin Güzel Yüzü", **Forum**, No: 348, 1 Ekim 1968, s. 2-3

"Sosyalizm mi Reformizm mi?", **Türk Solu**, No: 37, 30 Temmuz 1968, s.1-2

Sungurbey, İsmet. "TİP, Parti Tüzük ve Programının Gerektirdiği, Partiyi Geliştirici Politikayı İzlemelidir", **Yön**, No: 178, 26 Ağustos 1966, s.10

"Üçüncü Büyük Kongre'nin Işığında Türkiye İşçi Partisi", **Forum**, No: 351, 15 Kasım 1968, s.2-7

"Üçüncü Kurultay TİP İçin Yeni Bir Dönem Açtı", **Ant**, No:99, 19 Kasım 1968, s.4-5

"Teori, Örgüt ve Kişiler", **Forum**, No: 350, 1 Aralık 1968, s. 4

"Teröre Karşı Terör Uygulamak Bile Bile Tuzağa Düşmek Olur", **Sosyalist Devrim**, No:12, 1 Eylül 1980, s.2-3

"TİP, Dengeli Bir Yönetim Kurdu", **Ant**, No:106, 7 Ocak 1969, s.4-5

"TİP ve İşçi Sınıfı Partisi", **Ant Dergisi**, No:179-6, Ekim 1970, s.13-43

"TİP İçin Kurtuluş Yolu", **Türk Solu**, No: 54, 26 Kasım 1968, s.1-2

"TİP'in Üst Kademesi Konuştu, Şimdi Söz Tabanım!", **Ant**, No:97, 5 Kasım 1968, s.4-5

"TİP Olağanüstü Kongresine Taban Sahip Çıkmalıdır!", **Ant**, No: 102, 10 Aralık 1968, s.6

"TİP'te Program Değişikliği Ve Çetin Altan'ın İhracı...", **Ant**, No:103, 26 Kasım 1968, s.4-5

"TİP Üst Kademesinde Niçin Anlaşmazlık?", **Ant**, No: 96, 29 Ekim 1968, s.4-5

"TİP'te Taban Revizyonistlere Karşı Harekete Geçti!", **Türk Solu**, No: 54, 26 Kasım 1968.

"TİP'teki İhtilafın Gerçek Sebebi Nedir?", **Ant**, No: 47, 21 Kasım 1967, s.6

Tüfekçi, E. (Mihri Belli) "Sosyalizmde Metod Meselesi", **Yön**, No: 152, 25 Şubat 1966, s.12

Tükel, Turhan. "Sovyet Yöneticilerine Tepki Nedir, Ne Değildir?", **Forum**, No: 349, 15 Ekim 1968, s.7-8

"Türk Milliyetçilerine Sesleniş", **Yön**, No: 110, 7 Mayıs 1965, s.8-9

"Türkiye İşçi Partisi" **Forum**, No: 379, 28 Nisan 1970, s.3

"Türkiye İşçi Partisi Sahipsiz Değildir", **Emek**, No:11, 22 Eylül, 1969, s.8-9

"Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi" **Forum**, No: 372, 1 Ekim 1969, s.8-14

"Türkiye'de 1968: Sosyalist Harekette Bölünme", **Toplumsal Mücadeleler ve Sosyalizm Ansiklopedisi**, Cilt:7, İstanbul: İletişim Yay., s.2068-2097

"Türkiye Solu İçin Yeni Dönem", **Ant**, No: 106, 7 Ocak 1969, s.8-9

"Türkiye Sosyalizmi ve Forum", **Forum**, No: 344, 1 Ağustos 1968, s.4-6

Varuy, Nebil. "TİP İçin Çıkaryol Parti Tüzüğü'nün Değiştirilmesidir.", **Ant**, No:104, 24 Aralık 1968, s.10-11

"YÖN Cevap Veriyor", **Yön**, No: 12, 7 Mart 1962, s.3-4

"YÖN'ün Sosyalizm Konusunda Açık Oturumu:Üç Profesör Sosyalizmi Savunuyor", **Yön**, No:7, 31 Ocak 1962, s.10-12"

Zileli, Gün. "Aybar ve İşçi Sınıfının Öncü Müfrezesi", **Bora**, 1 Kasım 1978, s.12-24

KAYNAKÇA:

Akar, Atilla. **Bir Kuşağın Son Temsilcileri 'Eski Tüfek' Sosyalistler**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1989.

Akdere, İlhan - Karadeniz, Zeynep. **Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi:1908-1980 cilt1**, İstanbul: Evrensel Yay., 1996.

Akın, Rıdvan. **TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri Ve İdare**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Althusser, Louis. **Marx İçin**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: İthaki Yayınları, 2002.

Althusser, Louis. **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, 4.bs., Çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

Althusser, Louis. **John Levis'e Cevap**, Çev. Müntekin Ökmen, Ankara: Verso Yayınları, 1987.

Aren, Sadun. **TİP Olayı (1961-1971)**, İstanbul: Cem Yayınları, 1993.

Ascher, Abraham. **Kendi Belgeleriyle Rus Devriminde Menşevikler**, Çev. Celal Kanat, İstanbul: Metis Yayınları, 1992.

Aybar, Mehmet Ali. **Hodri Meydan**, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1967.

Aybar, Mehmet Ali. **Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm**, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1968.

Aybar, Mehmet Ali. **Bürokratik Sosyalizme Hayır**, Ankara: TÖYKO Matbaası, 1971.

Aybar, Mehmet Ali. **Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür**, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1979.

Aybar, Mehmet Ali. **Neden Sosyalizm**, 2.bs., İstanbul: BDS Yayınları, 1987.

Aybar, M. A. **Türkiye İşçi Partisi Tarihi 1**, İstanbul: BDS Yay., 1988.

Aybar, M. A. **Türkiye İşçi Partisi Tarihi 2**, İstanbul: BDS Yay., 1988.

Aybar, M. A. **Türkiye İşçi Partisi Tarihi 3**, İstanbul: BDS Yay., 1988.

Aybar, Mehmet Ali. **Marxizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Aybar, Mehmet Ali. **Mehmet Ali Aybar'ın Müdafaaaları ve Mektupları (1946-1961)**, Haz. Barış Ünlü, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Aydinoğlu, Ergun. **Türk Solu (1960-1971)**, İstanbul: Belge Yayınları, 1992.

Avcıoğlu, Doğan. **Devrim Üzerine**, Ankara: Bilgi Yayınları, 1971.

Avcıoğlu, Doğan. **Devrim Ve "Demokrasi" Üzerine**, İstanbul: Tekin Yayınları, 1980.

Baby, Jean. **Çin-Rus Çatışmasının İçyüzü**, Çev. Orhan Eti, İstanbul: Gün Yayınları, 1967.

Belge, Murat. **Sosyalizm Türkiye ve Gelecek**, İstanbul: Birikim Yay., 1989.

Belli, Mihri. **Milli Demokratik Devrim**, Ankara: Aydınlık Yayınları, 1970.

Berlinguer, Enrico. "Büyük Halk Güçleri İçin", **Din Üretim Biçimleri: Tarihsel Uzlaşma**, Ed. ve Çev. Yılmaz Öner, İstanbul: İletişim Yayınları, 1984, s.127-154

Berlinguer, Enrico. "15 Haziran 1975 Seçim Başarısı Üstüne", **Din Üretim Biçimleri: Tarihsel Uzlaşma**, Ed. ve Çev. Yılmaz Öner, İstanbul: İletişim Yayınları, 1984, s.195-201

Bernstein, Eduard. **Evrimsel Sosyalizm: Bir Eleştiri Bir Onaylama**, Çev. B. A. Cerit, E. Bülayıcı, İstanbul: Kavram Yayınları, 1991.

Bernstein, Eduard. "Sosyal Demokrasi Revizyonizm" Çev. Fazlı Sağlam, **Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi**, Der. Mete Tunçay, Ankara: Bilgi Yay, 1976. s..365-400.

Bettiza, Enzo. "Eurocommunism In Limbo", **Eurocommunism: The Italian Case**, Eds. Austin Ranney, Giovanni Sartori, Washington: American Enterprise Institute For Public Policy Research, 1978, s.121-131

Billion, Didier. "Mehmet Ali Aybar'la Söyleşi" Çev: Su Başbuğu, **Biyografya: 1961-1971 Dönemi 1**, Eds. Ayşegül Yaraman, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001, s. 65-83.

Bizi, Onlar Değil, Kendimiz Kurtaracağız: SDP Haber Bülteni, İstanbul, 1993.

Bıçakçı, Cenan. **Partileşme Yolunda Sosyalistlerin Birliği İçin Öneri**, İstanbul: Özal Matbaası, 1989.

Bıçakçı, Cenan. **Sosyalist Devrim Partisi Kendini Feshetti: SDP Haber Bülteni**, Ankara: 1995.

Blanqui, Auguste. **Seçme Yazılar**, Çev. Vedat Günyol, İstanbul: Logos Yayıncılık, 1990.

Boggs, Carl. "Marksizm-Böлінmüş Miras", **Marksizm Tartışmaları**, Ed. Özgür Orhangazi, Ankara: Ütopya Yayınları, 2003, s.133-150.

Boran, Behice. **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, İstanbul: Gün Yayınları, 1968.

Cankoçak, Uğur. "Mehmet Ali Aybar Ve Yeni Siyaset Biçimleri", **Özgürleşmenin Sorunları: Mehmet Ali Aybar Sempozyumları 1997-2002**, Ed. Gündüz Vassaf, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2003, s.131-139

Carr, Edward Hallett. **The October Revolution Before and After**, New York: Vintage Books, 1971.

Coates, David. "Reformizm", Çev. Asuman Suner **Marksist Düşünce Sözlüğü**, Ed. Tom Bottomore, Laurence Harris, V. G. Kiernan, Ralph Miliband, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.483-484.

Coates, David. "Revizyonizm", Çev. Asuman Suner **Marksist Düşünce Sözlüğü**, Ed. Tom Bottomore, Laurence Harris, V. G. Kiernan, Ralph Miliband, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.487-488.

Cole, Margeret. **The Story Of Fabian Socialism**, USA, New York: John Wiley and Sons Inc., 1964.

Çelenk, Halit. **Türkiye İşçi Partisi'nde İç Demokrasi: Yaşadıklarım**, İstanbul: Evrensel Yay., 2003.

Çulhaoğlu, Metin. **Tarih Türkiye Sosyalizm: Bir Mirasın Güncelliği**, 2.bs., Ankara: Doruk Yayınları, 1996.

Çulhaoğlu, Metin. **Binyıl Eşiğinde Marksizm Ve Türkiye Solu**, 2.bs., İstanbul: YGS Yayınları, 2002.

Di Fazio, William. "Economic Dterminism," **Encyclopedia of Scioloogy**, Vol. 2, Ed., Edgar F. Borgatta, Marie L. Borgatta, Simon and Schuster Macmillan Press, 1992, s.521-524

Dinler, Ahmet Hamdi. **TİP Tarihinden Kesitler (1961-1971)**, İstanbul: Gelenek Yayınevi, 1990.

Divitçioğlu, Sencer. **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu**, Kırklareli: Sermet Matbaası, 1981.

Duverger, Maurice. **Siyasi Partiler**, Çev. Ergun Özbudun, 2.bs., Ankara: Bilgi Yayınları, 1974.

Drulovic, Milojko. **Özyönetim**, Çev. Tahsin Yaşamak, Ankara: Bilgi Yayınları, 1976.

Ehrenreich, Barbara - Ehrenreich, John. **68 Öğrenci Ayaklanması: Uzun Yürüyüşün Kısa Baharı**, İstanbul: Kıyı Yayınları, 1987.

Ekinci, Tarık Ziya. **Doğu Dramı**, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1967.

Eley, Geoff. **Forging Democracy: The History Of The Left In Europe, 1850-2000**, New York: Oxford University Press, 2002.

Engels, Friedrich. **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, 10.bs., Çev. Kenan Somer, Ankara: Sol Yay., 1992.

Erdost, Muzaffer. **"Türkiye Sosyalizmi" Ve Sosyalizm**, Ankara: Sol Yayınları, 1969.

Eroğlu, Cem. **Devlet Nedir?** Ankara: İmge Yayınları, 1990.

Foucault, Michel. **Entelektüelin Siyasi İşlevi**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yay., 2000.

Foucault, Michel. **Büyük Kapatılma**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yay., 2000.

Giddens, Anthony. **Sosyoloji**, Çev. Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ankara: Ayraç Yay., 2000.

Gramsci, Antonio. "The Revolution Against Capital", **Pre-Prison Writings**, Eds. Richard Bellamy, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s. 39-42.

Gramsci, Antonio. "Notes On The Russian Revolution", **Pre-Prison Writings**, Eds. Richard Bellamy, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s.31-34.

Gramsci, Antonio. "The Communist Party", **Pre-Prison Writings**, Eds. Richard Bellamy, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, s.187-197

Gramsci, Antonio. **Hapishane Defterleri**, Çev. Kenan Somer, İstanbul: Onur Yayınları, 1986.

Gramsci, Antonio. **Komünist Partiye Doğru**, Edt. Q. Hoare, İstanbul: Belge Yayıncılık, 1998.

Godelier, Maurice. "Asya Tipi Üretim Tarzı ve Marksist Şemalara Göre Toplumların Evrimine Önsöz", Çev. İrvem Keskinoglu, **Asya Tipi Üretim Tarzı**, Chesneaux, Varga, Lichteim, Canale v.d., İstanbul: Ant Yay., 1970. s.133-145.

Garaudy, Roger. **Prag 1968: Doğmayan Hürriyet**, Çev. Aydil Balta, İstanbul: E Yayınları, 1968 .

Garaudy, Roger. **Sosyalizmin Büyük Dönemeci**, Çev. İ. Banguoğlu, K. Yargıcı, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970

Gelin Canlar Bir Olalım: TİP Seçim Bülteni, İstanbul: İstanbul Matbaası, Tarihsiz.

Gramsci, Antonio. **Hapishane Defterleri**, Çev. Kenan Somer, İstanbul: Onur Yayınları, 1986.

Gürses, Hakan. "Kimlik Kavramı Üzerine Düşünceler", ss. 221-246, **Yeni Bir Sol Tahayyül İçin**, Der. Tanıl Bora, İstanbul: Birikim Yayınları, 2000.

Harman, Chris, **Parti Ve Sınıf**, Çev. Tarık Kaya, İstanbul: Z Yayınları, 1985.

Harvey, David. **Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri**, Çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları, 1997.

Hekimoğlu, Cemal. "Ne Yapmalı" cılar Kitabı [Leninist Örgüt Teorisi], 2.bs., İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 1998.

Hobsbawm, Eric. **Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Sarmal Yay., 1996.

Hunt, R. N. Carew. **A Guide To Communist Jargon**, London: Geoffrey Bles Ltd, 1957.

İleri, Rasih Nuri. **Türkiye İşçi Partisi'nde Oportünist Merkezîyetçilik**, İstanbul: Yalçın Yayınları, 1987.

İnsel, Ahmet. **Solu Yeniden Tanımlamak**, 2.bs., İstanbul: Birikim Yayınları, 2001.

İşçiler Emekçiler: SDP Özel Sayı:1, İstanbul, Aksiseda Matbaası, 1993.

İşmen, Fatma Hikmet, **Parlamento'da 9 Yıl**, Ankara: Çark Matbaası, 1976.

Jacoby, Russell. **Yenilginin Diyalektiği: Batı Marksizminin Dış Hatları**, Çev. Özgür Yakupoğlu, Ali Osman Alayoğlu, Ankara: Doruk Yayınları, 1999.

Jay, Martin. **Diyalektik İmgelem**, Çev. Ünsal Oskay, İstanbul: Ara Yayıncılık, 1989.

Kabacalı, Alpay. **Türkiye'de Gençlik Hareketleri**, İstanbul: Altın Kitapları, 1992.

Karaca, Emin, **Eski Tüfeklerin Sobbaharı**, 2.bs., İstanbul: Gendaş Yayınları, 1999.

Kautsky, Karl. **The Dictatorship of the Proletariat**, 2 bs., An Arbor Paperback: The University of Michigan Press, 1971.

Kendi Sendikamıza Sahip Olalım Aldanmaktan Kurtulalım: SDP Haber Bülteni, İstanbul, tarihsiz.

Keyder, Çağlar. **Türkiye'de Devlet Ve Sınıflar**, 5.bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

Kıvılcımlı, Hikmet. **Uyarmak İçin Uyanmalı Uyanmak İçin Uyarmalı**, 2.bs., İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları, 1970.

Kıvılcımlı, Hikmet. **Tarih, Devrim, Sosyalizm**, İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları. 1965.

Kıvılcımlı, Hikmet. **Osmanlı Tarihinin Maddesi**, İstanbul: Tarihsel Maddecilik Yayınları. 1974.

Korsch, Karl. **Marksizm Ve Felsefe**, Çev. Yılmaz Öner, İstanbul: Belge Yayınları, 1991.

Küçükömer, İdris. **Düzenin Yabancılaşması: Batılılaşma**, İstanbul: Alan Yay., 1989.

Lenin, V. İ. **Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, Çev. Cemal Süreyya, 9.bs., Ankara: Sol Yayınevi, 1992.

Lenin, V.İ. **Ne Yapmalı? Hareketimizin Can Alıcı Sorunları**, 5.bs., Çev. Muzaffer Erdost, Ankara: Sol Yayınları, 1998.

Lenin, V.İ. **Bir Adım İleri İki Adım Geri**, 5.bs., Çev. Yurdakul Fincancı, Ankara: Sol Yayınları, 1992.

Lenin, V.İ. **Proleter Devrim Ve Dönek Kautsky**, Çev. Kenan Somer, 6.bs., Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1993.

Lenin, V.İ. **Devlet ve Devrim**, Çev. Süheyla Kaya, İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yay., 1995.

Lenin, Stalin, Komintern. **Parti Öğretisi Üzerine: Bolşevik Parti'nin Temel Özellikleri ve İki Aşamalı İnşa Öğretisi**, Der. ve Çev. İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayınları, 1998.

Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal: Belgeler Cilt 1, Çev. Orhan Dilber, İstanbul: Maya Yayıncılık, 1997.

Lindemann, Albert S. **A History Of European Socialism**, New York: Yale University Press, 1983.

Lüxemburg, Rosa. **Siyasal Yazılar: (1917-1918)**, Çev. Zafer Üskül, Ankara: Verso Yayınevi, 1989.

Lüxemburg, Rosa. **1917 Ekim Devrimi**, Çev. Ferit Muzaffer, İstanbul: BDS Yayınları, 1989.

Lüxemburg, Rosa. **Sosyal Reform mu, Devrim mi?**, Çev. Nihal Yılmaz, İstanbul: Belge Yayınları, 1993.

Lüxemburg, Rosa. "Rus Devrimi", Çev. Nuri Çolakoğlu, **Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi 2**, Ed., Mete Tunçay, Ankara: Bilgi Yayınları, 1976, s. 637-675.

Marcuse, Herbert. **Tek Boyutlu İnsan**, 2.bs., Çev. Afşar Timuçin, Teoman Tunçdoğan, İstanbul: May Yayınları, 1975.

Mardin, Şerif. **İdeoloji**, Ankara: Turhan Kitapevi, 1982.

Mardin, Şerif. **Türkiye'de Toplum ve Siyaset: Makaleler1**, 2.bs., İstanbul İletişim Yayınları, 1991.

Marx, Karl. **Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı**, 5. bs., Çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1993.

Marx, Karl. **Ücretli Emek Ve Sermaye: Ücret, Fiyat Ve Kar**, 7.bs., Çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yay., 1992.

Marx, Karl. **Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i**, 3.bs., Çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 2002.

Marx, Karl. **Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri**, 3.bs., Çev. Mihri Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1992.

Marx, Karl. **Felsefenin Sefaleti: M. Proudhon'un Sefaletin Felsefesi'ne Yanıt**, Çev. Ahmet Kardam, Ankara: Sol Yay., 1999, s.124

Marx, Karl. **1844 Elyazmaları**, 2.bs., Çev. Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları, 1993.

Marx, Karl - Engels, Friedrich. **Alman İdeolojisi [Feurbach]**, 3.bs., Çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1992.

- Marx, Karl - Engels, Friedrich. **Komünist Manifesto**, 5.bs., Çev. Muzaffer Erdost, Ankara: Sol Yay., 2002.
- Marx, Karl- Engels, Friedrich. **Felsefe İncelemeleri**, Çev. Cem Eroğlu, Ankara: Sol Yayınları, 1978.
- Marx, Karl - Engels, Friedrich. **Gotha ve Erfut Programlarının Eleştirisi**, 4.bs., Çev. Barışta Erdost, Ankara Sol Yayınları, 2002.
- McLellan, David. **Marxism After Marx:An Introduction**, 3.edition, London: Macmilan Press LTD, 1998.
- Merrington, John. "Gramsci'nin Marksizm Anlayışında Kuram Ve Uygulama", **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**, Ed. Kemali Saybaşı, Ankara: Doruk Yayınları, 1999, s.353-406
- Meyer, Alfred G. **Leninism**, New York:Frederick A. Praeger Publisher, 1962.
- Miliband, Ralph. **The State In The Capitalist Society**, New York: Basic Books, 1969.
- Molyneux, John. **Marksizm ve Parti**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Belge Yayınları, 1991.
- Moschonas, Gerassimos. **In The Name Of Social Democracy: Great Transformation, 1945 To The Present**, New York: Verso, 2002.
- Mumcu, Uğur. **Bir Uzun Yürüyüş**, İstanbul: Tekin Yayınları, 1980.
- Mumcu, Uğur. **Aybar İle Söyleşi Sosyalizm Ve Bağımsızlık**, İstanbul: Tekin Yayınları, 1990.
- Nesimi, Abidin. **Sosyalistlere Açık Mektup**, İstanbul: Geçit Matbaası, 1969.
- Nesimi, Abidin. **Türkiye'de Sosyalizmin Teorik Sorunları**, İstanbul: Yücel Yayınları, 1976.
- Öngen, Tülin. **Prometheus'un Sönmeyen Ateşi: Günümüzde İşçi Sınıfı**, 2.bs., İstanbul: Alan Yay., 1996.
- Özdalga, Haluk. **Sosyal Demokrasinin Kuruluşu**, 2.bs., Ankara: İmge Yayıncılık, 2001.
- Pamuk, Şevket. **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İstanbul: Gerçek Yayınları, 1988.
- Plehanof, G. V. **Sınıf Mücadelesi**, İstanbul: Payel Yayınevi, 1969.
- Portelli, Hugues. **Gramsci ve Tarihsel Blok**, Çev. Kenan Somer, Ankara Savaş Yayınları, 1982.
- Poulantzas, Nicos. **Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar**, Çev. Şen Süer, L. Fevzi Topaçoğlu, İstanbul: Belge Yayınları, 1992.
- Poulantzas, Nicos. **Political Power And Social Classes**, London: Verso, 1978.

Rosenberg, Arthur. **Bolşevizm Tarihi**, Çev. Aydın Emeç, İstanbul: E Yay., 1969.

Rubinstein, Alvin Z. **Soviet Foreign Policy Since World War Two: Imperial and Global**, Massachusetts, USA: Winthrop Publishers Inc., 1981.

Said, Edward W. **Şarkiyatçılık**, 2.bs., Çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları., 1995.

Sani, Giacomo. "Mass Support For Italian Communism: Trends And Prospects", **Eurocommunism: The Italian Case**, Eds. Austin Ranney, Giovanni Sartori, Washington: American Enterprise Institute For Public Policy Research, 1978, s.67-96

Sargın, Nihat. **TİP'li Yıllar: Anılar Belgeler 1**, İstanbul: Felis Yayınevi, 2001.

Sargın, Nihat. **TİP'li Yıllar: Anılar Belgeler 2**, İstanbul: Felis Yayınevi, 2001.

Satlıgan, Nail. "Avrupa Komünizmi İle Klasik Marksizm Arasında Mehmet Ali Aybar", **Özgürleşmenin Sorunları: Mehmet Ali Aybar Sempozyumları 1997-2002**, Ed. Gündüz Vassaf, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2003, s.29-34

Sayılgan, Aclan. **Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1973)**, İstanbul: Otağ Yayınları, 1976.

Schumpeter, Joseph A. **Kapitalizm, Sosyalizm Ve Demokrasi**, 2.bs., Çev. Tunay Akoğlu, İstanbul: Varlık Yayınları, 1968.

Seçimler ve Sosyalist Partinin Görüşü: Sosyalist Parti Seçim Broşürü, İstanbul: Diner Matbaası, 1975.

Sencer, Muzaffer. **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, İstanbul: Geçiş Yayınları, 1971.

Senden Oy İsteyenleri Tanı: SDP Seçim Broşürü, Turkish Daily News Matbaası, Maltepe Ankara, 1977.

Sezgin, Ömür. **Marx, Kapital ve Diyalektik Materyalizm**, Ankara: Verso Yayıncılık, 1989.

Slater, Phil. **Frankfurt Okulu: Kökeni ve Önemi, Marksist Bir Yaklaşım**, Çev. Ahmet Özden, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 1998.

Sosyalist Devrim Partisi İkinci Kurultay Tezleri, Ankara: Temel Yayınları, 1979.

Sosyalist Devrim Partisi Programı, Ankara:Göktaş Matbaası, 1975.

Sosyalist Devrim Partisi Tüzüğü, Ankara:Göktaş Matbaası, 1977.

Sosyalist Parti Tüzüğü, İstanbul: Güryay Matbaası, 1975.

Stalin, Joseph. **Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm**, Çev. Seçkin Cılızoğlu, Ankara: Ekim Yay., tarihsiz.

Suda, Orhan. **Sosyalizm Sözlüğü**, İstanbul: Suda Yayıncılık, 1976.

Tahir, Kemal. **Notlar/ Osmanlılık/Bizans**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992.

Tanör, Bülent. **İki Anayasa: 1961-1982**, İstanbul: Beta Yayınları, 1986.

Tezel, Yahya S. **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Ankara: Yurt Yayınları, 1982.

Therborn, Gören. **Sermaye Egemenliği ve Demokrasinin Doğuşu**, Çev.Şirin Tekeli, Ankara: V Yayınları,1989.

Toprak, Zafer. **Türkiye’de “Milli İktisat” (1908-1918)**, Ankara: Yurt Yayınları, 1982.

Turner, Bryan S. "Asya Toplumu", Çev. Nail Satlıgan, **Marksist Düşünce Sözlüğü**, Eds. Tom Bottomore, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.47-51

Türkiye İşçi Partisi Programı, İstanbul: Karınca Matbaası, 1964.

Türkiye İşçi Partisi Radyo Konuşmaları: Yurt Sorunları ve Çözüm Yolu, Ankara: TİP Ankara İli Araştırma ve Yayın Bürosu Yayınları:2, Kardeş Matbaası, 1964

Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü, Ankara:Balkanoğlu Matbaası, 1969.

Ünlü, Barış, **Bir Siyasal Düşünür Olarak: Mehmet Ali Aybar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Ünsal, Artun. **Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.

Wallerstein, Immanuel. **Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyılın Sosyal Bilimi**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2000.

Yaşasın Emekçiler Yaşasın Türkiye: TİP 10 Ekim 1965 Milletvekili Seçimi Radyo Konuşmaları, Ankara: Sosyal Adalet Yayınları, 1965.

Yetkin, Çetin. **Türkiye’de Soldaki Bölünmeler: 1960-1970**, Ankara: Toplum Yayınları, 1970.

Yıldırım, Ali. **FKF, Dev-Genç Tarihi (1965-1971)**, 2.bs., Ankara: Doruk Yayınları, 1997.

Yurtsever, Haluk. **Süreklilik Ve kopuş İçinde Marksizm Ve Türkiye Solu**, İstanbul: Etki Yayınevi, 1992.

Belgeler, Dokümanlar, Broşürler:

"Bildiri" (Beşli Takrir), Türkiye İşçi Partisi Merkez Yürütme Kurulu, 16-10-1968

Sosyalist Devrim Partisi Genel Yönetim Kurulu listesi

TİP Parlamentoda CD dosyası (TİP'in meclis konuşmaları ve tutanakları)- TÜSTAV

Arşivler:

TÜSTAV (Türkiye Tarih Araştırma Vakfı) Arşivi

Mehmet Ali Aybar Özel Arşivi

Mülakatlar:

TÜSTAV'dan (Türkiye Tarih Araştırma Vakfı) Erdem Akbulut (7 Şubat 2004)

Uğur Cankoçak (9 Mart 2004) Bant Kaydı

Nail Satlıgan (21 Mart 2004) Bant Kaydı

Nabi Yağcı (Haydar Kutlu) (29 Mart 2004) Bant Kaydı

EKLER

Mehmet Ali Aybar

1908 yılında İstanbul'da doğan Aybar, Galatasaray Lisesi'nde ve İstanbul Hukuk Fakültesi'nde okudu. Eğitimini tamamladıktan sonra 1936 yılında İstanbul Üniversitesinde Anayasa Hukuku kürsüsünde asistanlık yapmaya başladı, 6 yıl sonra ise aynı üniversitenin Devletler Hukuku alanında doçent olarak dersler vermeye başlayacaktı. 1945 yılından itibaren Vatan Gazetesi'nde yazdığı demokrasi ve devletler hukuku ile ilgili yazdığı yazılar ile dikkatleri üzerine çekmeye başlar. 1945 yılı İkinci Dünya Savaşı'nın bittiği, Sovyetler Birliği'nin büyük bir prestij ile bu savaştan çıktığı bir dönemdir. İçte ise tek parti rejimine karşı muhalefet sesini yükselmeye başlarken CHP'nin tek parti iktidarı dış baskılar nedeniyle eski siyasal sistemin değiştirilmesi ve çok partili yaşama geçmeye bir yıl içerisinde karar verdiği bir dönemdi. Aybar henüz sol görüşlü biri olarak sahnede değildir, radikal bir demokrasi yanlısı ve anti-emperyalist kimliğiyle tanınır. Makalelerinde Tek Parti Rejimini kıyasıya eleştirir Bunun üzerine 1946 yılında üniversitedeki görevine son verilir.

1945'ten sonra Tek Parti Rejimine karşı oluşan muhalefet içinde solcular da vardı. DP'nin önde gelen isimleri, sol kesimi de aralarına katmak için yoğun çaba harcıyorlardı. DP'liler Tek Parti Rejimine muhalif olan Tan Gazetesi'ni çıkaran Zekeriya ve Sabiha Sertel ile sık sık görüşmekteydi. O dönemde Demokrat Parti ve sol aydınlar arasında diyalog vardır. CHP karşısında kurulan Demokrat Parti oldukça cesur yazılarla CHP'yi eleştiren Aybar'a 1946 seçimlerinde milletvekili adaylığı önerirler. Aybar ise bu teklifi kabul etmez, bunun yerine DP kimliğiyle değil Bursa'da Demokrat Parti listesinden bağımsız milletvekili adayı olarak girer. Ancak Aybar milletvekili seçilemez. Çok partili yaşama geçişle birlikte kurulan iki parti TSP 'Türkiye Sosyalist Partisi ve TSEKP (Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi 1946 yılında kurulur kurulmaz kapatılacaktır. Böylece çok partili yaşamın sola kapalı olduğu anlaşılacaktı. Bu arada Tan olayıyla birlikte sol ile işbirliğinden ürken DP'liler sol karşısında CHP'yi aratmayan bir tavır almaya başlamışlardı. Aybar 1947 yılında haftalık HÜR gazetesini yayımlaya başladı. Aybar artık sol kimliğini açık bir şekilde ortaya koyduğu buradaki yazılarda Amerikan emperyalizminin politikalarını ve Soğuk Savaş politikası ile başlayan Marshall yardımını aleyhinde yazılar yazmaya başlamıştı. Yayın hayatı çok uzun sürmeyen bu gazete Sıkıyönetim Komutanlığı'nca aynı yıl içerisinde kapatıldı. Aybar 1947 yılında bunun üzerine İzmir'de Zincirli Hürriyet Gazetesi'ni çıkarmaya başladı. Bu gazetede Truman Doktrini'ne karşı çıkan yazılar yayınladı. Gazete aleyhinde CHP'nin organize ettiği öğrenci gösterileri, üzerine ve tehditlerden dolayı matbaacıları Zincirli Hürriyet Gazetesi'ni basmaktan

vazgeçince ve Tan olaylarından türken diğer matbaalar da aynı tutumu sergileyince gazeteyi yayımlamak olanağı kalmadı. 1948 yılında İstanbul'da ilan edilen sıkıyönetim kaldırılınca Zincirli Hürriyet Gazetesini bu sefer İstanbul'da yayımlaya başladı. Ancak yine baskılar artınca gazetenin yayını durmak zorunda kaldı. 1949 yılında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye hakareten 1 ve 3 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. 1950 yılında cezaevinden genel aflu çıktı ve 1951'den itibaren İstanbul'da avukatlığa başladı. Uzunca bir sessizliğin ardından DP'nin askeri bir darbe ile devrilmesinin sonucunda ülkede yeni koşullar ve yeni siyasal oluşumlar baş göstermişti. Aybar yeni gelişmeleri dikkatle takip ediyordu.

27 Mayıs 1960'da yeni anayasa hazırlıkları sırasında Milli Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'e *"Sol kanatsız demokrasi olmaz. Düşün özgürlüğünü, örgütlenme özgürlüğünü sınırlayan faşist yasalarla demokrasi olmaz. Anayasa hazırlanırken solcuların da görüşü alınmalıdır. Solcuların listesini polis dosyasından bulabilirsiniz."*⁵⁷⁴ şeklinde bir mektup yazdığı için "Devlet Başkanına komünistlik propagandası yapmak suçundan dava açıldı. Ayrıca aynı günlerde Ankara'da yaptığı bir basın toplantısı nedeniyle yine komünizm propagandası yapmak suçlamasıyla yargılanacaktı. İlk davadan sıkıyönetim mahkemesinde 5 yıla hüküm giydi. Askeri Yargıtay bozdu. İkinci dava yetki bakımından çok uzadı. Sıkıyönetim kalkınca ağır cezada yargılandı, aklandı.

1961 yılında 12 sendikacı tarafından kurulan, Kemal Nebioğlu, İbrahim Güzelce ve Rıza Kuas gibi sendikacıların önderlik ettiği Türkiye İşçi Partisi (TİP) gelişemeyence 1962 yılında Aybar'a genel başkanlık teklifi götürdüler, Aybar'da kabul etti. 1965 yılında TİP, Aybar ile birlikte 15 milletvekili soktu meclise. Bu aynı zamanda ilk defa bir sosyalist partinin meclise girmesi demektir. Bu dönemde TBMM, sosyalist muhalefetle tanıştı. Aybar'ın *"Türkiye'de 35 milyon metrekaarelik vatan toprağı ABD'nin egemenliği altındadır"*⁵⁷⁵ sözleri meclisi ayağı kaldırmıştı. ABD ile yapılan ikili antlaşmalara, ABD üslerine ve NATO'ya karşı açıktan cephe alan TİP, etkisini günden güne arttırıyordu. Aybar, hukukçu kimliğiyle dünyanın saygı duyduğu bir isimdi. 1966 yılında ABD'nin Vietnam'da işlediği suçları incelemek üzere Bernart Russell tarafından kurulan mahkemenin heyet başkanı olarak görev aldı. Aybar, Amerika'yı suçlayan bir iddianame hazırladı. ABD suçlu bulunarak mahkum edildi. Bu süreç aynı zamanda Aybar'ın itibarının Türkiye'de de doruğa ulaştığı bir dönemdir.

⁵⁷⁴ Barış Ünlü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*, İstanbul: İletişim Yay., 2002, s.167

⁵⁷⁵ Uğur Mumcu, *Aybar ile Söyleşi*, s.43

1968'de meydana gelen ve Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgal etmesi ile sonuçlanan olaylarda net bir tavır alarak Sovyetler Birliği'nin bu tutumunu mahkum etmiştir. TİP içinde Aybar'a karşı önce gençlik kollarından, sonra da Behice Boran ve Sadun Aren tarafından yapılan muhalefet zerine Aybar, 1969'da genel başkanlıktan, 1971'in başında da partiden istifa etti. Aybar, Sovyetler Birliği güdümlü bir sosyalizme ve partiye karşı çıkmaktaydı. Bu yüzden TKP'nin izlediği Sovyet güdümlü politikasını reddediyor ve bağımsızlıkçı sosyalizm vurgusunu ne çıkarıyordu. 12 Mart Darbesi'nin karanlık günlerinde mecliste bağımsız milletvekili olarak tek başına adeta bir parti gibi çalıştı. 27 Mayıs Anayasası'nın trplenmesine karşı mücadele etti. Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın idam cezalarının infaz edilmemesi için çalıştı. Anayasa Mahkemesi kararının esastan incelemesi için imza topladı. 15-16 Haziran olaylarında DİSK'in avukatlığını yapan Aybar, TİP'ten ayrılan arkadaşları ile sonradan Sosyalist Devrim Partisi adını alan Sosyalist Parti'yi kurdu (1975). Bu partinin genel başkanlığına getirildi. 1978 yılında Cumhuriyet Gazetesinde Leninist rgt modeli ile ilgili yazdığı yazılar sol kamuoyunda büyük bir tepkiye neden oldu. 1980 darbesinden sonra 1980'den 1984'e kadar süren DİSK'in yargılanması sırasında tüm duruşmalara katılarak DİSK'i savundu. 1980'li yıllardan sonra ise sosyalistlerin birliği için çalıştı.

NABİ YAĞCI (HAYDAR KUTLU) İLE SÖYLEŞİ

Bugün geriye dönüp baktığınızda Marksizmin ülkemizde ve dünyada geçirdiği süreçleri göz önünde bulundurarak; Mehmet Ali Aybar'ı orijinal bir sosyalist olarak değerlendiriyor musunuz?

Bir defa Aybar solun tarihinde hakkı verilmeden değerlendirilmiş bir lider, bir sosyalist; bu nedenle Aybar için böyle bir çalışma oldukça sevindirici (...) Ben 1960'ta TİP içerisinde bulundum, Aybar'ı yakından tanıdım, TİP içerisinde yöneticilik yaptım. Bu nedenle bazı şeyler söylemekte rahatım. Çoğu yerde söylemişimdir ki Aybar ve 1960 sonrası TİP, solun tarihinde çok ciddi değerlendirilmesi gereken bir dönemdir. Bunun nedeni o hareketin aslında özgün bir hareket olmasıdır. "Aybar orijinal bir sosyalist miydi?" diye soruyorsunuz da eğer orijinalikten kastınız özgünlükse hem Aybar özgün bir sosyalistti hem de o dönemin TİP'i de özgün bir sosyalist partiydi. Bu özgünlüğü bir defa şöyle görmek gerekiyor: Ben Aybar'ı reel politiker olarak değerlendiriyorum. Bu söz ile şunu anlatmak istiyorum: Yani Aybar politikayı bir takım devrim stratejilerinden üretmiyordu; Türkiye'nin, dünyanın somut durumundan çıkarak politikayı tayin ediyordu. Yani bence Aybar'ın temel özgün yanı burası. Çünkü ondan sonra sola baktığımız zaman, daha çok devrim stratejileri tartışması görürüz. Ve politika da bir bakıma o devrim stratejilerine uydurulması şeklinde yaşıyordu. Oysa bunu Aybar'da pek görmüyoruz. O anlamda diyorum ki Aybar, reel politikerdir. Yaptıklarına baktığımız zaman da bunu görebiliriz. Yani teorisyen bir tarafı da vardır ama bana göre öne çıkan tarafı teorisyen tarafı değildir. Mesela bakarsan Dr. Hikmet Kıvılcımlı'da öne çıkan daha çok teorisyen özelliğidir. Bu bakımdan Aybar'a teorisyenden çok reel politiker demek daha doğrudur. Ama aynı zamanda bu, Aybar'ın karşı karşıya kaldığı açmazların da bir bakıma yanıtını verir. Ama ilkin en genel olarak sorunuza cevap olarak bir kez daha söyleyeyim ki Aybar orijinal bir sosyalisti, özgün bir sosyalisti. Temel tezlerine baktığımızda "Güler yüzlü sosyalizm" "Türkiye'ye özgü sosyalizm" yaklaşımları ile özgün bir sosyalistti. Ama bana göre daha önemlisi, yani onu özgün kılan Aybar'ın bürokrasiye yönelik yaptığı değerlendirmelerdir; yani Türkiye'de yaptığı sınıf analizlerinde ağırlığı bürokrasiye vermesidir. Yani Türkiye'nin özgün sınıfsal, sosyal analizinde bunu öne çıkarmasıdır. Klasik Marksist yaklaşımlarda işte bildiğiniz gibi proletarya-burjuvazi çatışması hep öne çıkan konudur ama o, Türkiye'nin özgün sınıfsal yapısında hasım olarak bürokrasiyi görmüş, öne çıkarmıştır. Bu görüşüyle de bana göre özgündür.

Yani İdris Küçükömer, Sencer Divitçioğlu çizgisine dahil edebiliriz herhalde...

Tabi ama orada çelişkiler var. Hem görüş itibariyle bu görüşlere yakındır Aybar ama başka açılardan da aynı zamanda bu çizgiye karşıdır. Örneğin Aybar, Divitçioğlu'nun ATÜT görüşüne katılmaz. Türkiye'nin sosyal yapısının ATÜT olduğu görüşüne katılmaz.

Açıkça ifade etmiyor ama etkilenme var. Bunu görebilmek mümkün.

İşte bunun için söylüyorum. Hem yakındır hem de farklılıklar vardır diyorum. Ama doğrudur bir ekoldür. Aybar, İdris Küçükömer, Sencer Divitçioğlu birbirine yakın bir ekoldür. Zaten hepsi de TİP'in içerisindeydiler. Bilmiyorum ilk sorunun yanıtı yeterli oldu mu?

Benim soracağım ikinci soru TİP'teki bölünmesi ile ilgili. Bu bölünme sizce ne kadar Çekoslovakya olayları ile ilgiliydi? Bunu siz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Ben hep şunu demişimdir: Aybar'ın açmazı aynı zamanda reel politiker olmasıdır. Şimdi Aybar bir taraftan eski TKP geleneğinden geldiği için o geleneğin açmazlarını biliyor, Türkiye'de illegal bir çizginin açmazlarını biliyor. Sovyetler Birliği'ne yakın bir çizgi izlemenin getireceği baskıları, onun getireceği sonuçları biliyor. Bu nedenle hep çok sık tekrarla derdi: "TİP'i kıskançlıkla korumak." Kime karşı koruyacak? Elbette baskılara, devlete karşı koruyacak. Bir diğer yandan "Güler yüzlü Sosyalizm" derken TİP içerisinde pek de güler yüzlü bir yönetim uygulamıyordu, böyle bir çelişki yaşıyordu Aybar. Mesela ben de o zaman gençtim, MDD'nin TİP'e zarar vereceği kaygısını hep taşıyordu ve o yüzden de TİP'teki tartışmaları olabildiğince kontrollü götürmeye çalışıyordu. Örneğin parti merkezi benim de bulunduğum partinin Fatih ilçesinde eğitim çalışmalarını yasaklamıştı. Biz Politzer'in felsefesini tartışmıyorduk. Korkuyorduk. Gençliğe karşı bir korku vardı. Bir taraftan Aybar, aynı zamanda Avrupa Komünizmi çizgisine de yakındı uluslararası planda bakarsan. Yani Fransız Marksist çevrelerinden çok etkileniyordu; Graudy'den özellikle. Ama öte yandan 68 hareketinden gençlik hareketinden ürktü. Yani onun Türkiye'deki yansımalarına karşı çok dikkatliydi. Biz üniversite işgallerine FKF –TİP'in bir bakıma gençlik kolu sayılırdı- olarak üniversite işgalini başlatabilecek güce sahipken M. A. Aybar'ın ve tabi ki yönetim kurulunun kararıyla geri çekildik. Üniversite işgallerine başlamasından bir kaç gün önce ben ve bir kaç arkadaş Aybar'la görüştük.⁵⁷⁶ Başkan dedik yarın boykotlara başlayacağız. Hayır dedi. Faşizm tehlikesi var, faşizm gelebilir, o yüzden katılmayacağız.

Peki Aybar, 1968'deki gençlik eylemlerine destek verseydi TİP açısından neler farklı olabilirdi?

⁵⁷⁶ Ben Fatih İlçe ve FKF Yönetim Kurulu üyesiydim.

Bu sorunuza cevap vermeden önce tarihin akışını, olguları tespit etmek gerek. Bu tabii ertesi gün üniversite işgalleri başladı, Deniz ve arkadaşları başladı, aldı götürdü. Haliyle ondan sonra TİP'in tüm gençlik kesimleriyle bağları koptu. Artık gençlik adım adım hatta hızla TİP'i terk etti. Ama korkunun da ecele faydası olmadı. Sizin sorunuza geliyorum. Bildiğiniz gibi buna rağmen 12 Mart geldi ve TİP'i kapattı. Şimdi bugün geriye dönüp baktığımızda ne görüyorum. Bu korku dediğim gibi hem faydası olmadı hem de ileride TİP'in parçalanmasının da nedeni oldu. Çünkü TİP'in karşısında birinci olarak MDD güçlendi, ikinci olarak Dev Genç hareketi güçlendi. Ve onların doğrultusunda da Türkiye çapında gençlik hareketinin gücü tabii bir hızla azaldı. Özellikle parlamento dışına düşmüş olması TİP'in, bir de oradaki gücünü kaybetmesi sonuçta TİP'i de güçsüz bıraktı. Aybar'ın korkuları doğrudu, haksız değildi. İlk defa parlamentoya kadar gitmiş bir sosyalist partiyi koruma kaygısı, kuşkusuz yerindeydi ama bir bakıma fobiye, aşırı bir korkuya dönüştü. Bu da demin başta söylediğimiz Aybar'ın reel politikacı olmasının bir bakıma açmazıydı. Hem Türkiye'ye özgün politikalar üretti Aybar; ama aynı zamanda Türkiye'nin gerçeklerinden kalkarak korkular da üretti.

Yani TİP'in gençliği kaybetmesi büyük ölçüde geleceğini baltaladı. Yalnız birinci meselede şunu soracağım. Uğur Cankoçak'la görüştüğümde kendisi şunu dedi: Aybar ve TİP'e en büyük zararı YÖN ve MDD vermiştir. O zamanlarda Mihri Belli'nin partiye yönelik ciddi faaliyetleri vardı. Aybar bu kaygılarında haklı olabilir mi bugün baktığımızda?

Zaten koruma kaygısının haklı olduğunu ben de söylüyorum. Fakat yine eğer somut durumun somut analiziyle bakılsaydı şu görülecekti: Bütün dünyada gençlik hareketleri yükseliyor ve dolayısıyla Türkiye'de de yükselecek. Peki nereye gidecek bu? Eğer sen kucaklamazsan; sana karşı dönecek. Ve işte MDD ve çevresi bunu değerlendirdi. O zaman dönüp baktığın zaman bunun haksız değil ama abartılmış bir kaygı olduğunu ve partiye zarar verdiğini düşünüyorum. MDD çevresi elbette zarar verdi. Mihri Belli'nin tutumu evet. Ama bunun anlamı illa bölmek için yaptılar diye anlamamak gerekiyor. Ortada bir tartışma var: Kuruculuk tartışması var. Aslında baktığınız zaman bazı sorunlar var ki halen çözülemedi, tartışılmadı. Mesela YÖN- MDD hareketi. MDD hareketinden çok beni ilgilendiren aslında YÖN hareketi. Mesela YÖN hareketine o zaman TİP içerisinde karşıydık. Ama bugün baktığın zaman Avcıoğlu'nun çok özgün bir sosyalist olarak görüyorum, değerlendirmelerine baktığım zaman. Çünkü Türkiye'nin sol açısından temel bir sorunu vardı: Bir defa bizim bu öncülük tartışması yanlış bir tartışmaydı. Çünkü işçi sınıfının öncülüğü mü yoksa aydın kadronun, asker zümrenin öncülüğü mü tartışması vardı. Türkiye, zaten analizini yaptığımız zaman, klasik anlamda Batı tipi bir kapitalizmin geliştiği bir ülke değil. Bunlar da o zamanda

çok tartıştığımız konulardı. Dolayısıyla bunlara dönüp baktığımız zaman böyle bir noktada kapışma sola büyük bir zarar verdi. Şimdi şöyle bir düşünün: Tamam. Bir stratejik tartışma olmaktan çıkarıp somut durumun somut analizi olarak baktığımız zaman ne görüyoruz? Bir, Türkiye'de aydınlar her zaman önemli olmuştur. Tanzimat'tan beri bu böyledir. Türkiye'de değişimler halk hareketiyle olmadı, aydınların büyük bir rolünü görüyoruz. İki, askerler fiili bir güçtür. 1960'tan sonrasını düşünün. 27 Mayıs sonrasında askerler arasında ilerici rüzgarlar dolaşiyor. Generaller bizim yanımıza geliyorlardı, konuşmak istiyorlardı. İşte cephe tartışmaları vardı. TİP bu korkuları nedeniyle geri çekildi ve yanlış yaptı. Ve dayanılan gerekçeler işte cuntaya karşıyız. Gayet doğru, o zaman da karşıydık, bugünde karşıyız. Fakat ortada askerle içerisinde ileriye gitmek isteyen, daha geniş bir demokrasi isteyen, ve o zamanki Nasır tipi sosyalizmden etkilenmiş ve bunun etkileriyle, Avcıoğlu'nun etkileriyle sola yanaşmış çevreler var. Ne olacak bunlar? Bu soru da somut, reel bir soruydu. TİP, 1960'lar sonrasında Aybar, bu soruları bence bir kenara koydu. Eğer bir güç varsa ve siz o güce sırtınızı dönüyorsanız; o güç ya sizi yok edecek ya da kendi yolunda gidecek

Ancak Avcıoğlu'nun beklentileri de gerçekleşmedi.

Tabi ki gerçekleşmedi ama sonuç olarak aslında sol içerisinde beraber yürümesi gereken güçler ayrı ayrı yürüdüler. Yani Avcıoğlu'nu bugün tekrar okuduğunuzda farklı bir durum ortaya çıkıyor. TÜSTAV'da Gökhan Atılğan'ın böylesi bir çalışması yayınlandı. O dönemi bir bütün olarak ele almak, ondan sonra tekrar Aybar'ın YÖN'ü olsun tekrar yerli yerine oturtmak gerekiyor. Nitekim Aybar'ın kendisi de işçi sınıfının öncülüğü meselesini özellikle parlamentoyu kaybettikten sonra değiştirdi. Fakat bu sefer köylüye vurgu yaptı. Yani onun da kafasında sorular vardı bu öncülük meselesinde.

Ancak SDP programında çok açık bir şekilde işçi sınıfının öncülüğünü vurguluyor.

İşte ben onu söylüyorum. Yani bu sorunlar çözülmemiş sorunlar, o yüzden değişik zamanlarda konjektürel duruma göre yapılmış vurgular, ben öyle görüyorum.

Bu aydın-sivil zümreler meselesinde o günkü koşullar içerisinde cuntacılıktan uzak durma isteğiyle demokratik sosyalizm fikriyle, bu kesimlere uzak durmuş olamaz mı? Çünkü Aybar'ın ATÜT ve Osmanlı toplumu değerlendirmesi ile de bir tutarlılık var. Aybar bildiğiniz gibi bürokrasiyi egemen bir sınıf olarak değerlendirmiştir. Osmanlı devleti ceberut ve despotik bir modeldir. Bu siyasal kültürel model Osmanlı'dan Türkiye'ye miras kalmıştır. Ondan dolayı da buna karşı olumsuz bir bakışı var. Hatta bundan dolayı DP'yi bir olumlu değerlendirmesi bile söz konusu.

Elbette bu böyle. Ancak sorun şurada: Bu tespit doğru tamam. Ama bu aynı zamanda şu demektir: Devlet bürokrasisi ceberut devlet diyorsunuz, bunu karşımıza alıyorsak, bunu yıkacak güçleri de o zaman aynı somut çerçeve içerisinde görmek gerekiyor. Yani böylesine devletin güçlü olduğu bir ülkede ki doğrudur. Vesayet rejimi vardır esas olarak. Onu görmek lazım. Rejimi doğru nitelmeden, demokrasiyi tartışmak ayakları havada bir tartışmadır. Önemli olan o vesayete karşı çıkmaktır. O zaman nasıl olacak? Yıllardır Osmanlıdan gelen ceberut gelenek, zaten kapitalizmin gelişmediği bir ülkede işçi ve emekçi yığınların düzeni değiştirmesi nasıl olacak? İşte temel soru buydu işte. YÖN'ün de sorduğu temel soru buydu. Bu soru öyle kolay kolay yabana atılacak bir soru değildir.

Yani söylediğiniz şuna geliyor sivil toplum yeterince gelişmemiştir. O zaman bu değişiklik neye dayanarak olacaktır.

O nedenle YÖN hareketinin, Avcıoğlu'nun sorusu yabana atılacak bir soru değildir. Ben Avcıoğlu doğru çözümler getirdi demiyorum. Sadece o dönemin ayrı ayrı soruların sorularının haklı sorular olduğunu söylüyorum. Fakat birlikte yanıt aramak mümkünken karşı karşıya gelerek yanıt arandığını yanıt arandığını söylüyorum. Şöyle de düşünelim. Şöyle bir projeksiyon yapalım. YÖN Hareketine bakarak gidelim. Ters olsaydı cunta değil ama cumhuriyet çizgisinin gelişimi yani demokratikleşme süreci devam etmiş olsaydı. Bunu yapan güçler yani 27 Mayıs'ı devam ettiren güçler devam etseydi 12 Mart olmasaydı Türkiye ne olurdu sorusunu da sorabiliriz. Ama kuşkusuz şu nokta önemli: Bir demokratik sosyalizm modeli olarak 1960 TİP'i önemli, bu yadsınamaz. Bu nedenle Aybar'ın yeri önemli. Ama Aybar'ın çelişkileri ve açmazlarına veya hareketin çelişkileri ve açmazlarına gelindiğinde bu demin konuştuğumuz problemleri konuşmadığımız zaman anlaşılmaz oluyor. Örneğin parti niye ikiye bölündü? Aslında ilkin bölünmedi önce büyük bir kan kaybına uğradı. Yani yönetim ikiye bölündü gerçekte bakılırsa. Yani eski güç kalmamıştı, gençlik zaten partiyi bırakmıştı.

Beşli Takrir öncesinde değil mi?

Evet hızla bir kan kaybı vardı. Asıl soru o bence.

Neye bağlıyorsunuz bunu?

İşte deminki şeylere bağlıyorum. Yükselen yığın hareketlerinin kucaklayıcısı olmadık korku yüzünden. Gençliği kucaklayamadık. İşçi hareketini de arkamıza alamadık. Sendikacıların varlığı nedeniyle belli bir güce sahip olmuştuk ama bu da alttan gelen bir güç değildi. Yani TİP, TKP'nin fabrikalarda örgütlendiği gibi örgütlenmiş bir parti değildi. Öyle bir gücü yoktu.

Ayrıca aydınlara karşı bir endişe –onların Türkiye'deki sosyal konumlarından gelen bir endişe olabilir ama TİP içerisinde yine aydınlar çoğunluğu oluşturuyordu- sürekli mevcuttu. TİP yine en çok oyu aydınlara çoğunlukta olduğu Şişli'de alıyordu. Varoşlardan alamıyordu. Bunların hepsi çelişki işte. Tabii ki bunlara hep kafa yormak lazım. Yani TİP'i ayakta tutanlar hep aydınlardır. Elbette emekçiler de vardı ama yönetime baktığın zaman hep aydınlar vardı. Ve yapay bir tüzük tartışması çıkmıştı: % 51 işçi olacak diye. Çok iyi hatırlıyorum Fatih ilçesinde el arabasıyla seyyar satıcılık yapanlar işçi midir yoksa o araba sermaye midir diye bir tartışma vardı. Yani komik bir tartışma. Yani iş o noktaya gelmişti.

O tartışmaya gelmeden önce yani Çekoslovakya olayları öncesinde şunu belirtmek gerekir: Aybar bürokratik sınıfın egemen bir sınıf ceberut bir sınıf olduğunu vurguluyordu. Buradan ikinci bir yorum da çıkıyordu. Dışarıda ki sosyalist partilerin ya da devletlerin yapısına dair. Özellikle Sovyetler Birliği'ni değerlendirirken orada da benzer bir şekilde o bürokratik sınıfın egemenliğinin sosyalizmin yozlaşmasına, bürokratlaşmasına yol açtığına dair değerlendirmeleri var. Aybar Çekoslovakya olaylarında da biliyorsunuz Dubçek tarafından yer aldı ve bu parti içerisinde önemli tartışmaya yol açtı. Siz bu tartışmaları nasıl değerlendiriyorsunuz? Biraz öncesiyle bağlayarak.

Şimdi dönüp tekrar bakmak lazım ama benim aklımda kaldığı kadarıyla Çekoslovakya meselesine dair tartışma yönetimde olmadı. Mesela Boran, Aren ve Aybar arasında bu meseleden dolayı bir görüş ayrılığı olmadı. Çekoslovakya işgali daha ziyade TİP dışı çevrelerle TİP arasında oldu. Veya gençlik çevrelerinde oldu.

Beşli taktir Çekoslovakya olaylarından sonra verilmedi mi?

Verildi ama, Boran'ın Çekoslovakya işgaline dair bir yazısını okudunuz mu?

Uzun Yürüyüş'te Mumcuyla söyleşisinde ilk başta bir sorun değildi ama ...

Dışarıda söyledi ama. İçeride konuştuğu tarihlerde ben bölünme sebebi olarak Çekoslovakya işgalinden dolayı çıkan tartışmayı görmüyorum. Benim gördüğüm şeydu: Boran meseleye biraz daha ılımlı yaklaşmak yanlısıydı benim aklımda kaldığı kadar. Aybar ise daha köşeli bir yaklaşım içerisindeydi. Bunu şununla da bağlayarak söylüyorum. Bu Sovyetler Birliği ile ilişkiler meselesinde Aybar başlangıçta TİP öncesinde Sovyetler Birliği'ne yaklaşımı ile TİP'in içerisinde erime başladığı dönemde yaklaşımı farklıydı. Önceden daha yakın duruyordu bana göre. Eğer incelenirse, hem parti açıklamalarında, hem demeçlerinde görülebilir bu. Köşeli bir tutum daha sonra oluştu. Yani Çekoslovakya işgaliyle paralel ama

aynı zamanda bu işgalin karşı Avrupalı komünist partilerle paralel bir tepki göstermiştir Aybar. Diyorum ya Aybar'ın görüşleri onlara yakındı. Aybar'ın görüşleri Avrupa Komünizminin görüşlerine yakındı. Güler yüzlü Sosyalizm tezi de bana göre aslında odur. Çünkü bunun için Türkiye için aslında içi boştur. Güler yüzlü sosyalizmle ne yapılacak?

Aybar, Güler yüzlü sosyalizmle "bağımsız, bürokratik olmayan demokratik sosyalizm" anlayışını vurgulamıyor muydu?

Ama o denemede karşı tarafta söylenenlere bakıldığı zaman, kimse apaçık proletarya diktatörlüğünü savunan bir programla çıkıyor değillerdi ki.

Ama reddetmiyorlardı da...

Reddetmiyorlardı fakat Aybar'da proletarya diktatörlüğünü tartışmadan söylüyorlardı bunları yani Güler yüzlü sosyalizmi. Buradan tabi ki yorumlar yapılıyor. Proletarya diktatörlüğüne de karşıdır. Bu o anlama geliyor. Hatta onun ötesinde bu Avrupa komünistleri için açık politik bir tutum anlamına gelen bir tavır iken neden böyle Sovyetler Birliği'ne karşı da açık bir tutum demek olan bir Avrupa komünizmi çizgisi açıkça programlarında proletarya diktatörlüğünü çıkarmaktadır. Bu soyut bir politika. Ama Türkiye'de zaten şöyle düşünsenizse: Proletarya Diktatörlüğü lafını kaç kişi bilirdi parti içerisinde. Bunlar tartışılan şeyler değildi. Ve üstelikte kitaplar ile yeni yeni ortaya çıkıyor dolayısıyla bunlar Türkiye'de ciddi bir tartışma konusu değildi ve bölünmelerin nedeni bunlar değildi.

Peki neydi o zaman?

Bunun cevabını vermek oldukça zor. Bugün halen ben ve TÜSTAV'daki bizim tartışma grubumuz da bunu soruyorum. Özellikle bu meselenin o zaman yaşamış TİP'li arkadaşlarla tartışılması gerektiğini düşünüyorum. Ama zaten bu soruyu sol hareketin herkese de sorabiliriz. Niye böyle? Bunun cevabını çok ikna edici bir şekilde bulmak zor.

Parti içerisinde Aybar'ın kendi görüşlerini partiye kabul ettirme noktasında bir çabası olduğunu ve bunun çatışmaya yol açtığını düşünüyor musunuz? İşte onun Lüksemburg'u ve diğer bazı sosyalistleri okunmasını tavsiye etmesinden çıkan bir tartışma var. Aybar'ın ortaya koyduğu sosyalizm anlayışından dolayı bir takım kesimler rahatsız olmaz mı?

Tabi ki duyarlar. Bir tartışma vardı. Ben tartışma olmadığını söylemiyorum. Ama bu tartışmaların TİP'i böldüğünü söylemek fazla kolay bir cevap geliyor. Yani hiç etkisi yoktu falan demiyorum, elbette vardı. Ama yalnız bunlarla açıklanabilir gelmiyor bana. Daha derinlere inerek araştırmak gerekiyor. Çünkü daha TİP'in kuruluş sürecinde TİP ile YÖN

hareketi arasında zaten bir farklılık vardı. Mesela Çalışanlar Partisi girişimi vardı. Daha geniş bir yelpazeyi kucaklamayı amaçlayan bir parti girişimi vardı. Daha Çekoslovakya, proletarya diktatörlüğü tartışmaları yok o zamanlarda. Daha işin başında bölünmenin tohumları vardı. Ama bunun nedeni neydi nedir denirse işte o temel soruya cevap verme yani Türkiye'de sol hareket, sosyalizm hangi temel güçlerle hareket etmelidir. Ondan sonra tabii ki kitaplar okundukça özellikle gençlik tarafından çok kaba, çok ham bir şekilde Leninizm öğrenilmeye başlandı. Tabii başka bir türlü olamazdı, bölük pörçük, çeviri kitaplarla. Ve oradan Leninci devrimci öncü parti vardı. Bir de TİP'e bakarak "a öyle değil Lenin'in partisine benzemiyor" bilgileri vardı. Bütün bunlar bir etki yaptı. Her şeyden önce zaten iddiasını başaramayan bir parti, gerçeği vardı. Aybar 69'da "başına gürseceğiz" demişti ama herkes bunu iktidara geleceğiz şeklinde anladı. Ama tam tersi oldu. Bırakın başına gürseymeyi, eskisi kadar milletvekili çıkaramadı TİP. Bu tabii ki Aybar'ın iddiasının bir darbe yemesi anlamına geliyordu.

Sizce Sovyetler Birliği kendi denetiminde olmayan bir partinin varlığını kabul eder miydi? Şöyle bir iddia da var: Sovyetler Birliği, Aybar'ın tasfiyesinde bir rol oynadı, kimin eliyle Nihat Sargın'ın aracılığıyla. O tartışmalarda, Aybar'ın parti yönetiminden uzaklaştırılmasında Sovyetler Birliği belirleyici bir rol oynadı. Çünkü TKP ona bağlı bir partiydi emirleri oradan alıyordu. Ve bu şekilde Aybar parti genel başkanlığından uzaklaştırıldı.

Hayır bu kesinlikle doğru değildi. Birincisi Sargın'ın böyle bir rol oynamadığı çok kesin. İki TKP açık bir şekilde TİP'i MDD'ye karşı savundu. Broşür çıkardı -MDD'nin İç Yüzü- diye. Ve orada Mihri Belli'ye karşı tutum aldı. TİP bölünmemelidir denildi. Üç: Burada biz gençlik olarak uzaktan TKP'li olarak tanıdığımız kimselerden hepsi Aybar'a karşı çıkmayın, TİP'in birliğini sağlayın diyorlardı. Çünkü biz o zamanlar keskin bir solculuk, muhalefet yapıyorduk.

Bu doğru, TKP'liler MDD karşısında TİP'i ve Aybar'ı desteklediler. Ama belli bir noktadan sonra bu ittifak bozulmuş olamaz mı? Yani bir süre sonra şöyle bir karar verilmiş olamaz mı: Biz gelelim, artık bu partiyi biz denetleyelim. Çünkü Aybar'ın iç politikada, dış politikada çıkışları Sovyetler Birliği'ni rahatsız etmiş olabilir. Çünkü sizde Sovyetler Birliği genel olarak dünyada kendi denetiminde olmayan sol hareketlere pek destek vermezdi.

Ama birebir anlamda değerlendirmek bana çok spekülasyon geliyor. Dünya ölçeğinde de, Türkiye ölçeğinde de. Sovyetler Birliği elbette kendisine yakın olan bir hareketi isterdi. Ama aynı zamanda da o ülkede sol bir hareketin yani tutarlı bir sol hareketin olmasını isterdi.

Bunun dünya ölçeğinde çok örnekleri var. TİP'in bölünme süreçlerini izlersek öyle bir yorumun dayanıksız olduğunu görürsünüz. Çünkü diyorsunuz ki işte kendi adamlarını yönetime getirmek isterdi. Eski yöneticiler de zaten Sadun Aren, Boran ve Aybar vardı. Onlar da buna destek oldular. Bu şekilde ifade olunuyor, ittifak kurdular. Özellikle Boran'ın desteğini aldılar. Boran o zaman TKP'li değildi; ama Aren ve Boran Sargın'a destek verdiler. Şimdi bölündükten sonraki değerlendirmeyi ayrı yapmak gerekiyor. Ama bölünmenin nedeni ne? Şimdi bu sorunun cevabını arıyoruz. Bölündükten sonra kime destek verilmesi meselesi ayrı. Zaten bölündükten sonra çok uzun zaman geçmedi. 12 Mart darbesi geldi. 12 Mart darbesinden sonra yeni TİP ortaya çıktı. Ama bildiğiniz gibi yeni TİP ve TKP ayrı örgütlendiler.

Ama Boran'lı TİP görüşü olarak Sovyetler Birliği'ne yakındı.

Elbette yakındı. Biz de o zaman Sovyet çizgisindeydik. Ama Aybar değildi. Dolayısıyla öyle bir birlik zaten söz konusu olamazdı. Ama bölünmenin nedeni olarak Sovyetlerin rolü olduğunu düşünmüyorum.

Peki etkenlerden biri olabilir mi?

Görmüyorum. Bunun kanıtını görmedim. Bunun kanıtlarını da ortaya koyuyorum, neden böyle görmediğimiz örneklerini de vererek söylüyorum. Yani diyorum ki bütün olarak TKP, TİP'i destekledi. "MDD'nin İç Yüzü" adlı broşürü çıkarmasını, Radyoda (Bizim Radyo) TİP'e destek verilmesini de buna örnek gösterebiliriz. Yakup Demir çizgisi bu konuda çok netti. Hatta Yakup Demir'in TKP'nin Türkiye'de ayrı bakmadığı hep söylenir. Hatta bu yüzden eleştirildiği de olmuştur. Bütün bunları üst üste koyduğumuzda Sovyetlerin TİP'in bölünmesinde rolü olduğu iddiasını pek doğru bulmuyorum.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum yeri: İzmit-Gebze,

Doğum yılı: 03 - 06 - 1976

EĞİTİM

*İstanbul Atıfalanı Lisesi

*Boğaziçi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü

*İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Formasyonu

*Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans

YABANCI DİL

*İngilizce (iyi düzey), Osmanlıca (orta düzey)

BİLGİSAYAR

*PC (İnternet, Ms Office)

İLGİ ALANLARI

Siyaset kuramı, medeniyetler tarihi, sosyoloji, edebiyat eleştirisi,

İŞ DENEYİMİ

*Procon- GFK Şirketi

*Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi Geçici Görevli

*Dr. Sadık Ahmet Lisesi'nde kadrolu edebiyat öğretmeni (şu anda)

YAYINLANMIŞ ÇALIŞMALAR

* "Hüzünlü Gülmece: William Saroyan" s.26-27, (Amerikalı yazar William Saroyan üzerine eleştiri yazısı) İnsancıl Aylık Kültür Sanat Dergisi, Ocak 2002,

*"The Barber Whose Uncle Had His Head Bitten Off By A Circus Tiger" William Saroyan" (öykü çevirisi) İnsancıl Aylık Kültür Sanat Dergisi, sayı:135